

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Martin Hlaváč

Karel Engliš mezi prvorepublikovou elitou

**Karel Engliš among the Elite of the First
Republic**

Disertační práce

Vedoucí práce - doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph. D.

2015

„Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Neratovicích 30. 6. 2015

Martin Hlaváč

Poděkování

Vznik této práce by se neobešel bez přispění mnoha dalších osob. Na prvním místě bych chtěl poděkovat doc. PhDr. Janě Čechurová, Ph. D., za její ochotu ujmout se odborného vedení této práce. Bez jejích mnoha návrhů a připomínek by nemohla vzniknout disertační práce v této podobě. Za to jí patří můj velký dík. Dále bych chtěl poděkovat paní Mgr. Věře Vencovské, která mi umožnila bádát v soukromém archivu její zesnulého manžela Prof. JUDr. Františka Venkovského. Pomohla mi objasnit mnoho okolností ve vztahu jejího manžela s Karlem Englišem. Velké poděkování také patří vnukům a dalším potomkům Karla Engliše, kteří mi vyšli vstříc v mnoha věcech při mém bádání. Jedná se o Ing. Karla Engliše, který mě pozval do Velkého Tresného, kde mi ochotně odpovídal na mé všetečné dotazy ohledně osudů Englišovy rodiny po roce 1945 a ukázal mi místa zde spojená s pobytem jeho dědečka za 2. světové války. Dále mě pozval na oslavu výročí Englišova narození do Hrabyně, kde jsem mohl získat další cenné informace a kontakty. Důležité materiály mi poskytl další Englišův vnuk, MUDr. František Plhoň, kterého jsem navštívil v Děčíně a který mi trpělivě odpovídal na mé dotazy a umožnil mi nahlédnout do osobních dokumentů spojených s jeho dědečkem. Za to jim oběma patří můj velký dík. Dále děkuji manželům Horákovým, kteří bydlí ve vile na Bud'ánkách v Praze a nechali mě si prohlédnout obsah dvou skříní a beden na půdě plných Englišových písemností. Díky tomu jsem mohl prostudovat veřejnosti neznámé paměti Karla Engliše a objevit velké množství materiálů např. podklady k rozvodu s jeho první ženou, které jsou nyní uloženy v archivu Národního muzea.

Nakonec bych chtěl poděkovat své rodině, která mě podporovala při psaní mé práce. Především své mamince, která mne popoháněla k rychlejšímu tempu. Dále bych chtěl zmínit svého dědečka JUDr. Miroslava Hlaváče, který mi dával cenné připomínky a poskytl mi mnoho důležitých knih a poznámek z vlastního výzkumu o prvorepublikových osobnostech. Bohužel se dokončení této práce už nedožil. Také bych chtěl poděkovat své ženě Kateřině, která trpělivě snášela mou letitou anabázi spojenou se psaním této práce a nevykázala dalšího „člena“ domácnosti do patřičných mezí, i když zabral skoro celý dětský pokojíček.

Abstrakt

Hlavním cílem práce je analyzovat osobnost Karla Engliša, který byl významným představitelem vědeckých a finančních elit první republiky, dále vysvětlit příčiny jeho vzestupu v období první republiky a charakterizovat jeho vztahy s dalšími příslušníky elity. Pojem "elita" se vztahuje nejen na představitele politického a finančního života první republiky, ale také na významné představitele vědeckých a kulturních elit. Disertační práce se zaměřuje na vztahy mezi prvorepublikovou elitou a Karlem Englišem, v těchto vztazích hrálo významnou roli veřejné mínění a také řečeno dnešní terminologií mediální obraz K. Engliša. Nelze opomenout ani Englišovu vlastní rodinu, která ho na jedné straně podporovala, ale na druhé straně mu způsobovala různé problémy.

Hlavní zdroje materiálů pro tuto práci jsem našel v Archivu Národního muzea v Praze, v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, v Archivu Univerzity Karlovy v Praze, v Archivu Masarykovy univerzity v Brně, v Archivu Národní banky České republiky. Dalším nepostradatelným zdrojem informací byly soukromé archivy potomků Karla Engliša, osobní vzpomínky Karla Engliša a jeho současníků nebo rozhovory s jeho vnuky.

Klíčová slova: elita, 20. století, historie, Národní banka československá, Masarykova univerzita

Abstract

The main goal of my dissertation is to analyze the personality of Engliš, who was an important representative of the scientific and financial elites during the period of the First Republic. I will venture to explain the causes of his rise during the First Republic and aim to characterize his relations with other elites. The term "elite" refers not only to representatives of the political and financial life of the First Republic, but also to the important leaders of its scientific and cultural scenes. In my dissertation I want to address the relationships between the elite of the First Republic and Karel Engliš. Public opinion played an important role in the relations between Engliš and the elite of the First Republic, in particular as Engliš was presented in the media and how the public perceived him. His family was supportive of Karel Engliš but also caused him many problems.

I have found the main material for my thesis in the archive of the National Museum (Archiv Národního muzea), the Literary Archive of the Museum of Czech Literature (Literární archiv Památníku národního písemnictví), the archive of Charles University

(Archiv Univerzity Karlovy), the archive of Masaryk University in Brno (Archiv Masarykovy univerzity v Brně) and the archive of the National Bank of the Czech Republic (Archiv Národní banky České republiky.) Other important sources used in my dissertation include the archive of the Engliš family, personal memories written by Charles Engliš's contemporaries, and an interviews with his grandchildren.

Keywords: elite (n.), 20th century, history, National Bank of Czechoslovakia, Masaryk

Obsah

Úvod	7
1. Rodina, sociální prostředí a dospívání za Rakouska	23
1.1. Kořeny rodiny Englišů.....	23
1.2. Rodiče a sourozenci.....	28
1.3. Hrabýň Englišova mládí.....	36
1.4. Nuzná, ale radostná léta dospívání.....	41
1.5. Dospívání v Opavě.....	50
1.6. Trampoty s bydlením a obživou v Praze.....	64
1.7. Studia v Praze a v Mnichově.....	75
1.8. Pouť za univerzitou.....	84
1.9. Brněnská technika.....	91
1.10. Regionálním politikem na Moravě.....	103
2. Mezi prvorepublikovou elitou	112
2.1. Elita – pojem, hrubý nástin vývoje na našem území.....	112
2.2. Jak chutná moc.....	120
2.3. Finanční odborník mezi prvorepublikovou elitou.....	158
2.4. Engliš a Masarykova univerzita.....	212
2.5. Vlastní rodina a příbuzenské vazby.....	229
3. Z krátkého výsluní do úplného zapomnění	269
3.1. Trudná léta protektorátu a poválečné peripetie.....	269
3.2. Návrat na rodnou hroudu.....	288
Závěr	300
Summary.....	308
Prameny a literatura.....	310
Seznam příloh.....	325
Přílohy.....	328

Úvod

Svou prací bych chtěl vyplnit některá bílá místa v životě předního českého národohospodáře Karla Engliše. Hlavním cílem mé práce je analýza této osobnosti jako reprezentanta politických, vědeckých a finančních elit meziválečného Československa. Pokusím se osvětlit příčiny jeho společenského vzestupu, charakterizovat jeho interakci s vládními a nevládními elitami, a to jak ve veřejném, tak v soukromém prostoru. Existuje sice řada studií o Karlu Englišovi, ale ty se zabývají pouze dílčími problémy a jsou orientované buď úzce na určitou skupinu Englišových vědeckých prací (ekonomická teorie, logika, filosofie,...), nebo určité období jeho života.

Pod pojem elity zahrnuji nejen reprezentanty politického a finančního života meziválečného Československa, ale také významné představitele naší tehdejší vědecké a kulturní scény. Ve své práci se chci zabývat především vztahy mezi těmito elitami a Karlem Englišem. Celkový obraz těchto vztahů bych chtěl získat komparací dvou rovin – v první rovině zkoumáním Englišova jednání v daném problému, ve druhé zpětnou reakci prvorepublikových elit právě na danou situaci. V těchto vztazích nelze také opomenout význam veřejného mínění. Především v prezentaci Englišovy osoby na jedné straně a obecným vnímáním jeho názorů a jednání na straně druhé. Pozornost si zaslouží i příslušníci jeho rodiny, kteří mu vytvářeli potřebné zázemí, ale byli i příčinou řady jeho starostí. O vzájemné interakci elit s Karlem Englišem chci pojednávat v kontextu politického a společenského vývoje za První republiky. Vlivy, které utvářely a formovaly Englišův charakter, názory a promítaly se následně do jeho pozdějších politických rozhodnutí a národohospodářských cílů, můžeme nalézt již v jeho mládí. Také nelze zcela opomenout ani období 2. světové války a poválečná léta v Englišově životě. Na jeho osobě můžeme názorně ilustrovat, jak byly prvorepublikové elity postupně vytlačovány z veřejného prostoru s cílem nahradit je novými. V rámci tohoto procesu mělo defacto dojít k rychlému nahrazení, zapomenutí nebo případně vymazání těchto původních elit z našich dějin.

Koncepce práce

Svou disertační práci jsem rozdělil do tří stěžejních částí. Ve všech je do jisté míry použit koncept kapitálu podle Pierra Bourdieu. V jeho pojetí existuje kapitál ve třech základních

druzích: ekonomický, kulturní a sociální.¹ Spojujícím faktorem všech těchto forem kapitálu je skutečnost, že k jejich nabytí je nezbytné investovat čas. To znamená, že kapitál můžeme vlastně chápat také jako akumulovanou práci. Vedle výše zmíněných kategorií kapitálu zavádí Bourdieu další tj. symbolický kapitál. Nejedná se však o čtvrtou formu kapitálu, ale o nadřazenou formu kapitálu. Tento typ zahrnuje do jisté míry všechny základní kategorie kapitálu, pokud je na ně nahlíženo z hlediska klasifikace ostatních členů společnosti. Je založen na uznání, statusu a prestiži, které vznikají během mocenského boje ve společnosti. Zásadním kritériem tohoto zápasu jsou však legitimní postupy, distinktivní životní styl apod.² Hlavním ustavitelem tohoto kapitálu je stát. „*Stát je něco jako banka symbolického kapitálu, ručí za všechny autoritativní akty...*“ De facto on má prostředky k tomu, aby společnosti mohl podsunout určité principy vidění a garantovat jejich legitimitu. „*Prezident republiky je člověk, který se má za prezidenta republiky, jemuž se však na rozdíl od šílence, jenž se má za Napoleona, přiznává, že má na to právo*“³

Vraťme se však k základním formám kapitálu podle Pierra Bourdieu. Kulturní kapitál lze jednoduše definovat jako určitou formu předpokladů jedince vedoucí k dosažení sociálního statusu ve společnosti. Přitom je závislý na úrovni socializace a vzdělání daného jedince. U vzdělání hraje roli nejen jeho stupeň, ale i zaměření. Jak už bylo řečeno, tento kapitál je většinou spojen s konkrétní osobou, s jeho názory a chováním. Nelze o něho v zásadě přijít, ale lze ho reprodukovat. Tento kapitál také přináší zisk, který se projevuje ve formě „privilegovaného“ sociálního postavení v dané společnosti. Obecně se tedy vychází z premisy, že každý jedinec se snaží získat co nejlepší postavení ve společnosti. Kulturní kapitál má tři formy, vtělený, objektivovaný a institucionalizovaný.⁴ Vtěleným kulturním kapitálem jsou především intelektuální a tělesné dispozice člověka získané během procesu socializace. Klíčovou úlohu v tomto procesu hraje rodina, což u Karla Engliše platí dvojnásobně. Rozhodující byl především vliv jeho matky. Tato část kulturního kapitálu funguje a umírá se svým držitelem. Objektivizovaný kulturní kapitál vychází z odlišného vybavení domácnosti nebo prostředí, ve kterém se daný jedinec pohybuje. Typickými kulturními artefakty jsou např. obrazy, knihy, hudební nástroje, stroje apod. Tento kapitál je přenosný, ale prostředky k jeho získání, využití apod. přenosné nejsou. U Karla Engliše je tento typ kapitálu zastoupen jeho rodnou vsí Hra-

¹ Pierre BOURDIEU, *The Forms of Capital*. New York, 1986, s. 241 - 258.

² Michal PULLMAN, *Habitus a třídy. Výzva kulturní sociologie Pierra Bourdieu pro německé sociální dějiny* [online]. [cit. 15.1.2015]. Dostupný na WWW: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf

³ Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 85 – 86.

⁴ Tomáš KATRŇÁK, *Sociální a kulturní reprodukce společnosti v teoretické perspektivě* [online]. [cit. 15.1.2015]. Dostupný na WWW: <http://fsslvt.fss.muni.cz/~katrnak/articles/reprodukce.pdf>

byně ve Slezsku. Její prostředí zásadním způsobem přispělo k formování jeho osobnosti. Za institucionalizovaný kulturní kapitál můžeme považovat každý společensky uznaný doklad o výši vzdělání jedince v dané společnosti. Jedná se především o akademické a vědecké hodnoty. V případě Karla Engliše se jedná o jeho studium na právnické fakultě v Praze a jeho pedagogické působení na české technice v Brně. Později se mu podaří ještě zdůraznit tento typ kapitálu různými funkcemi, které zastával na Masarykově a Karlově univerzitě.

Sociální kapitál v Bourdieho pojetí můžeme chápat, jako síť vztahů daného jedince, která mu může přinášet jistý prospěch. Objem tohoto kapitálu je zákonitě dán velikostí této sítě, tj. množstvím známostí, kontaktů apod., které je jedinec schopen využít ve svůj prospěch. Tento kapitál je úzce spjat také s kulturním, ekonomickým a symbolickým kapitálem, jejich velikost má vliv na sociální status jedince ve společnosti a tím značně ovlivňuje jeho možnosti v budování sociálních sítí v různých vrstvách společnosti. Obecně platí, že sociální kapitál není samozřejmostí, ale každý jedinec o něj musí cíleně usilovat a stojí ho to většinou nemalé úsilí.⁵ V případě Karla Engliše dochází k budování tohoto kapitálu již během gymnaziálních a univerzitních studií, kde se mu podaří utvořit základní síť svých vztahů. Tu částečně rozšíří za svého působení ve Vídni a Brně. Zlomovým zvratem je potom rok 1918, ve kterém došlo k vytvoření nového státu. V něm se poměrně brzy Englišovi daří etablovat a vytvořit si vlastní velmi funkční síť vztahů, ve které jsou nejvýznamnější představitelé Československého státu. Ta má velký vliv na jeho kariéru ve veřejném sektoru. Jak jinak si vysvětlit, že Engliš jako nestraník mohl zastávat ve vládě poměrně dlouho dobu klíčový post ministra financí a prosadit zásadní koncepční změny, které měly na chod státu vliv ještě dlouho po jeho odchodu. Dodnes obecně platí, že jen málokterý nestraník vydrží ve vládě dlouho a pokud ano, tak na méně významných postech. Engliš za to vděčil své sociální síti, která mu byla užitečná i na sklonku života v Hrabyni.

Posledním základním typem kapitálu v konceptu Pierra Bourdieu je ekonomický kapitál, který má dvě základní formy tj. fyzický a finanční. Mezi první formu řadíme především hmotné statky, které slouží k výrobě jiných, jako jsou např. stroje, továrny apod. Ke druhému patří hlavně různé druhy cenných papírů. Každý jedinec může ekonomický kapitál získat vlastním úsilím, ale významnou úlohu při jeho získání hraje také dědění. Jeho objem může zásadním způsobem usnadnit osazování některých pozic v dané společnosti. Současně eko-

⁵ P. BOURDIEU, *The Forms of Capital*, s. 241 - 258. Případně k širšímu vymezení pojmu srov. Jan PILEČEK, *Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia* [online]. [cit. 15.1.2015]. Dostupný na WWW: <http://www.periphery.cz/download/geografie10-pilecek.pdf>

nomický kapitál doplňuje sociální a kulturní kapitál, v nichž je zastoupen ve skryté formě.⁶ V případě Karla Engliše byl tento typ kapitálu zastoupen v jeho rodině velmi málo. A po celá svoje studia neměl nikdy dostatek tohoto kapitálu. Stálo ho poměrně velké úsilí ho získat. Vše se změnilo až se vznikem Československého státu, který umožnil Englišovi zastávat významné posty ve veřejné sféře a zákonitě s tím se zvýšil i objem tohoto typu kapitálu a on se může zařadit s jistými výhradami k širší tehdejší elitě. Po roce 1948 ztrácí velkou část tohoto kapitálu a vlastně s určitou nadsázkou můžeme konstatovat, že se vrací na začátek svého celoživotního úsilí v této oblasti. Na druhé straně je třeba podotknout, že tento typ kapitálu samotný Engliš nepovažoval ve svém životě za příliš důležitý, o čemž svědčí i jeho životní styl, který po celý jeho život nezaznamenal příliš změn.

Karel Engliš, jak už bylo naznačeno dříve, patřil mezi prvorepublikovou elitu. Vymezením tohoto pojmu a historickým exkurzem se podrobněji zabývá druhá část této práce. Nejdříve je však nutné vymezit jednotlivé typy prvorepublikových elit, jichž byl Engliš součástí. Jak to dobře vystihl František Svátek ve své práci: *„Pokusy zejména ekonomů, sociálních a politických vědců vymezit přesněji jednotlivé typy elit v souladu s pojetím moci ve společnosti vedly k velkému počtu rozmanitých definic podle toho, co jsou elity. Teoretické oddělování moci ekonomické, sociální a politické nebo „sociálního kapitálu“ od „kulturního“ a „ekonomického“ a podobně, (...), a však při empirickém výzkumu pramenů lze tyto jednotlivé typy často jen obtížně rozlišit.“*⁷ Moderní výzkumy elit se většinou uchylují k typologii odvozené z jejich společenské funkce.⁸ Také tato práce se bude ubírat podobným směrem a využije pro vymezení jednotlivých typů elit typologii, kterou použil ve své práci „Elity v společnosti slovenský politolog Rastislav Tóth, který o různorodosti elit napsal: *„... tvoria rozne podmnožiny v spoločnosti, majú roznu profesnú predurčenosť, ale tiež rozne kritériá výberu, zásady posobenia, spôsobu ako sa do tejto podmnožiny dostať.“*⁹

Rastislav Tóth rozděluje podle výše uvedeného kritéria elity do následujících podmnožin: vojenské elity, mocenské elity, pojiční elity, duchovní elity, kulturní elity, intelektuální elity, profesní elity, morální elity. Je na první pohled zřejmé, že některé elity se musí zákonitě pohybovat ve více kategoriích na základě praktické aplikace jednotlivých pramenů. Žádná osoba na světě nesplňuje kritérium být ve všech Tóthových podmnožinách a není tomu jinak

⁶ P. BOURDIEU, *The Forms of Capital*, s. 241 - 258

⁷ František SVÁTEK, *Politické a sociální elity*, Praha 2003, s. 35.

⁸ Drahomír Jančík ve své studii píše, že *„... takové členění spíše vyhovuje analýze vztahů hospodářských a politických elit, postrádá však jemnější vnitřní členění.“* Jako příklad uvádí rakouského historika Gernota Stimmera. Jedná se jistě o inspirativní typologii, ale otázkou zůstává, do jaké míry je použitelná v českém prostředí. Drahomír JANČÍK, *Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 54 – 55.

⁹ Rastislav TÓTH, *Elity v spoločnosti. Pojednanie o jednotlivcoch, masách a pokroku*, Kolín 2007, s. 31.

také u Karla Engliše, kterého můžeme zařadit mezi mocenskou, poziční, intelektuální popř. kulturní elitu.

Mocenská elita v demokratickém systému vzniká volebním výběrem. Ten je samozřejmě komplikován stranickými zásahy, tj. politické strany dělají prvotní výběr a volič až druhý. V současnosti má mocenská elita dva způsoby vzniku, první volební a druhý jmenovací proces. Z toho lze velice dobře vyjít i pro období První republiky. Karel Engliš mezi tuto elitu náležel především v období, kdy byl členem České státoprávní demokracie, tedy v letech 1918 – 1925.

Poziční elity jsou zčásti podobné mocenským elitám. Rozdíl je především v osobním přínose a ideologickém prostředí. Je pro ně charakteristické, že zaujímají významné pozice ve struktuře vlivných organizací. Mezi ně nepochybně patří stát, politické strany, nátlakové organizace a masmédia. V případě státu se jedná o jeho exekutivu. Sem patří předsedové vlád, ministři, guvernéři národních bank apod. Většinou platí, že exekutiva je podřízená elitě, která je volená zástupci lidu. Typickým příkladem této elity jsou státní úředníci. Od nich se neočekává žádný osobní přínos, ale spíše se vyžaduje plnění pokynů, směrnic a dalších rozhodnutí. V ideálním případě by neměli podléhat jiným vlivům, ať už se jedná o stranické či zájmové vlivy apod. Poziční elita je velice důležitá pro běžné vykonávání moci politické elity. Problémem je, že nemá žádnou legitimitu, kterou by mohla odvozovat od lidu. Nemá tedy žádnou odpovědnost, ale za to slovy profesora Tótha: „... *moc úředního razítka je však nekonečná*.“ Právem někteří politologové proto označují byrokratizaci státu „*za proces dehumanizace rozhodovacího procesu*“.¹⁰ V případě Karla Engliše se jedná o období po roce 1925, kdy působil jako odborný nestraník v různých vládách na postu ministra financí. Můžeme sem zahrnout i jeho působení ve funkci guvernéra Národní banky československé. Pro Engliše tak úplně neplatí, že by se spokojil jen s vykonáváním pokynů, jak by mělo být typické pro poziční elitu, ale snažil se prosadit své koncepce a názory.

Posledním typem elity, kam lze v Tóthově typologii Engliše zařadit, jsou intelektuální elity. Ty se vyznačují nepříliš kladným vztahem k politice a jejich důležitým znakem je výše jejich vlastní odbornosti, ve které dosahují nadprůměrných výsledků. Někteří odborníci na danou problematiku tvrdí, že tyto elity mají vždy kritický vztah k realitě, který je často vede k úvahám o různých reformách v daném politickém systému.¹¹ Mezi tuto elitu patří díky svému vědeckému dílu a pedagogické činnosti také Karel Engliš. Jedná se o období jeho působení na Masarykově univerzitě od roku 1919 až do konce První republiky. Otázkou zůstává, do

¹⁰ Tamtéž, 35 - 36.

¹¹ Tamtéž, 38 – 39.

jaké míry byl Engliš součástí kulturní elity. Podle Tóthova vymezení můžeme kulturu považovat za lidský způsob života, který nám pomáhá přežít v lidské společnosti. Měla by být mostem mezi minulostí a budoucností. Tato elita je dosti rozmanitá. Jistě do ní patří různí umělci, ale lze sem zahrnout i vědeckou část kulturní elity. Tady dochází ke značnému prolnutí mezi intelektuální a kulturní elitou v Tóthově pojetí, kdy se jen velice obtížně dá vymezit, kdo patří víc do první a kdo do druhé skupiny.¹² Pokud budeme předpokládat, že do kulturní elity patří především umělci, tak sem patří Engliš velice okrajově. On sám sice měl slušné nadání pro hudbu, kresbu nebo vlastní básnickou tvorbu, která však byla prezentována jen v rodinném kruhu a u přátel. Spíše je zajímavější jeho vztah k různým předním českým umělcům a umění té doby, o kterém bude pojednáno v další části této práce.

Z hlediska struktury, jak už bylo zmíněno, je práce rozdělena do tří částí. První část je koncipována chronologicky. V ní se věnuji sociálnímu prostředí, ze kterého Karel Engliš pocházel, které podle mého názoru sehrálo klíčovou úlohu v životě Karla Engliše a do jisté míry vytvořilo jeho možnosti a limity v dalším životě. Dále také faktory, které ovlivnily Englišovo sociální smýšlení. Bylo to především již zmiňované sociální prostředí, potom to byl katedrový socialismus, s nímž se seznámil na univerzitě. Nelze opomenout také vlivy vnějšího prostředí např. válečná zkušenost, poválečné levicové nálady apod.

Druhá část práce, která je vymezená obdobím meziválečného Československa, je konceptně jiná. Vychází z výše zmíněné teorie elit Rastislava Tóta, na jejím základě je i členěná a obsahuje podkapitulu zabývající se historickým exkurzem elit. Do této části práce jsem také zařadil podkapitulu popisující vlastní Englišovu rodinu, která slouží k dokreslení obrazu rodinného zázemí příslušníka prvorepublikových elit. Dále se druhá část této práce snaží zmapovat Englišovo působení ve veřejných funkcích: ministr financí, guvernér Národní banky československé, rektor Masarykovy univerzity a jeho sociální sítě, které mu umožnily zastávat tyto funkce. Také je v této části práce analyzováno Englišovo postavení v prvorepublikové společnosti na základě jeho vystupování a vztahů s čelnými představiteli hospodářského, finančního a kulturního života.

Závěrečná část této práce je koncipována chronologicky, věnuje se „poslední“ etapě Englišova života, kdy je nucen ustoupit ze „společenského výsluní“ a vrátit se zpátky tam, odkud přišel. Englišův příklad dobře ilustruje osud prvorepublikových elit v poválečné době a těžký dopad únorových událostí roku 1948 na životní osudy těchto osobností.

¹² srov. kulturní a intelektuální a duchovní elity. Tamtéž 36 – 39.

Stav výzkumu a archivní prameny

O osobě Karla Engliše byly napsány dosud jen dvě syntézy, které se snaží komplexněji zmapovat jeho životní dráhu. První je z pera redaktora Lidových novin Jaroslava Kolaříka a vyšla ještě během Englišova života, a to v roce 1937.¹³ Přirozeně nezahrnuje další životní osudy Karla Engliše po tomto roce. Jedná se poměrně obsáhlou a informačně hutnou práci, která by dnes jen těžko vzbudila zájem širší veřejnosti. Velkým pozitivem této práce je, že autor mnoho věcí konzultoval s Karlem Englišem, který mu poskytl řadu věcí ze svého osobního archivu. Další kladem je i to, že autor v práci cituje poměrně dlouhé pasáže z tisku, které sice značně zahlcují text, ale na druhé straně jsou cenným zdrojem informací pro badatele. Negativem této práce je, že Kolařík se v podstatě v celém svém textu nevyjadřuje příliš kriticky na adresu Karla Engliše a také některé interpretace hospodářských a sociálních problémů, na kterých se hlavní aktér této bibliografie podílel, jsou příliš jednostranné. Podle některých současných kritiků vyznívá celkově tato práce spíše jako obhajoba Englišova díla. Na druhé straně je třeba upozornit, že dobové recenze práci zcela nezavrhly. Souhlasili s interpretací hospodářských a sociálních problémů ve dvacátých letech minulého století, ale ostře až nesouhlasně se vymezily ke 30. letům minulého století.¹⁴ Samotný Engliš hodnotil Kolaříkův životopis kladně, ale podle jeho názoru by mohly být pasáže o hospodářské a sociální politice meziválečného Československa popsány a rozebrány podrobněji. Přes všechny své vady je však tato práce stále nejpodrobnějším a do jisté míry i „nejkomplexnějším“ životopisem Karla Engliš.

Další syntéza o Karlu Englišovi vyšla po více jak padesáti letech až v roce 1993. Napsal ji jeden z Englišových žáků František Vencovský.¹⁵ Svým objemem je o poznání menší než Kolaříkova práce. Zachycuje jen velmi zkratkovitě jednotlivé etapy Englišova života. V době svého vydání v roce 1993, kdy docházelo k renesanci mnohých polozapomenutých osobností, vycházely práce obdobného typu. Jejich hlavním cílem bylo především seznámit veřejnost s danou osobností a jeho dílem. Tak je nutné chápat i tuto práci. Cenné jsou zde především různé přílohy, jejichž součástí tvoří úryvky z různých pamětí Englišových žáků, spolupracovníků a přátel.

¹³ Jaroslav KOLAŘÍK, *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilisaci*, Praha 1937

¹⁴ ANM, fond K. Engliš, k. 66, inv. č. 814, různé novinové výstřižky z června – listopadu roku 1937.

¹⁵ František VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, Brno 1993.

Dále existuje sice řada studií o Karlu Englišovi, ale ty se zabývají pouze dílčími problémy a jsou orientované buď úzce na určitou skupinu Englišových vědeckých prací (ekonomická teorie, logika, filosofie,...) nebo určité údobí jeho života.

Pro léta Englišova mládí, které zhruba korespondují s obdobím rakousko–uherské monarchie je na prvním místě třeba zmínit Englišovy vzpomínky, které vyšly poprvé ve druhé polovině 90. let minulého století pod názvem „Hrabyň mého mládí“.¹⁶ V nich lze nalézt mnoho informací o autorově životě. Zásadním způsobem rozšiřují poznání o tomto období jeho života a revidují některé informace, které jsou chybně napsány v Kolaříkově a Vencovského syntéze k tomuto tématu. O životě a atmosféře tehdejší Hrabyně si lze udělat rámcovou představu ze slezského románu Englišova současníka Jáchyma Blechty.¹⁷ K hospodářským a sociálním aspektům života na venkově jsou podnětné studie a práce Milady Lenderové a Jany Macháčové a Jiřího Matějčka.¹⁸

Ke gymnaziálnímu studiu a vysokoškolskému studiu Karla Engliše v této době je třeba zmínit práci „Študáci a kantoři za starého Rakouska“ autorky Kateřiny Řezníčkové.¹⁹ Další informace o sociálním statutu a postavení tehdejších studentů ve společnosti je možné získat ve sborníku „Pražský student“.²⁰ Podnětná je také diplomová práce Michaely Daněčkové, která se zabývá dalším důležitým aspektem života tehdejších studentů, tj. ubytováním vysokoškolských studentů v Praze.²¹ O vztahu Engliše a jeho učitele Albína Bráfa pojednává studie Drahomíra Jančíka.²² Pro toto období nelze opomenout memoáry Englišových současníků. Mezi nimi zaujímají významné místo paměti Františka Weyra, Vladimíra Lista nebo Jana Krčmáře a dalších.²³

Pro vymezení teorií a historií elit na našem území lze použít celou řadu prací. Asi na prvním místě je třeba zmínit dnes již klasickou práci průkopníků v této oblasti Miroslava Jod-

¹⁶ Karel ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, Opava 1999.

¹⁷ Jáchym BLECHTA, *Dary života. Slezský román*, Opava – Tišnov 2004.

¹⁸ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999. Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2011. Milena LENDEROVÁ, Marie MACKOVÁ, Zdeněk BEZECNÝ, Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. Život všední i sváteční*, Díl II., Pardubice 2005. Jana MACHÁČOVÁ, Jiří MATĚJČEK, *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781 – 1989*, Kutná Hora – Opava 2008.

¹⁹ Kateřina ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci a kantoři za starého Rakouska*, Praha 2007.

²⁰ Jana RATAJOVÁ (ed.), *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008.

²¹ Michaela DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*, Diplomová práce FF UK, Praha 2011.

²² Drahomír JANČÍK, „Skládaje štěstí své budoucnosti do rukou Vaší Excelence...“ *O vztahu žáka Karla Engliše k učiteli Albínu Bráfovi*. In: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Jan Libor – Pavel Pumpr (eds.): *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malřovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 159 – 168.

²³ Jan KRČMÁŘ, *Paměti, díl II. a III.* (Jana Čechurová – Jan Kuklík eds.), Praha 2008. Vladimír LIST, *Paměti*, Ostrava – Poruba 1992. František WEYR, *Paměti I. Za Rakouska (1879 – 1918)*, Brno 1999.

la a Emanuel Pecky „Teorie elit“.²⁴ Z hlediska metodologie elit je přínosná především práce slovenského politologa Rastislava Tótha „Elity v společnosti“.²⁵ K historické proměně elit jsou podnětné studie Milady Lenderové, Zdeňka Bezecného, Jaroslava Krejčího a Františka Svátka.²⁶ Velmi inspirativní a obohacující je pohled na elity Jiřího Štaifa v jeho pracích a studiích.²⁷ Dále je třeba zmínit řadu studií historiků hospodářských a sociálních dějin na FF UK zabývající se především hospodářskými elitami v meziválečném období Československého státu.²⁸

Ze syntéz, které se zabývají meziválečným Československem, jsou asi nejvíce ceněny především práce historiků Antonína Klimka a Zdeňka Kárníka. K nim lze také přiřadit zdařilou syntézu, která se snaží zařadit toto období do širšího mezinárodního kontextu, z pera Jiřího Kovtuna a případně monumentální dílo Englišova současníka Ferdinanda Peroutky „Budování státu“²⁹ Dále existuje řada prací a studií, které se zabývají vybranými problémy (poli-

²⁴ Miroslav JODL, Emanuel PECKA: *Teorie elity*, Praha 1994.

²⁵ Rastislav TÓTH, *Elity v spoločnosti. Pojednanie o jednotlivcoch, masách a pokroku*, Kolín 2007.

²⁶ Zdeněk BEZECNÝ, Milena LENDEROVÁ: *Několik poznámek k proměnám elit v Čechách*. In: Milena Lenderová, Zdeněk Bezecný, Jiří Kubeš, *Proměny elit v moderní době*, Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka, České Budějovice, s. 69 – 92. Milena LENDEROVÁ, *O proměnách elit v českých zemích*. In: Vesmír 81, 2002, č. 3, s. 165 – 168. Jaroslav KREJČÍ, *České elity v dějinné perspektivě*, in: Vratislav Doubek (ed.), *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století*. Sborník referátů z cyklické konference demokracie 2000, Praha 2000, s. 231 – 244. František SVÁTEK, *Politické elity v historiografii a politologii: náčrt problematiky ideologie – slova – pojmu elity*, in: Ivana Koutská, František Svátek (eds.), *Politické elity v Československu 1918 – 1948*, Praha 1994, s. 33 – 64.

²⁷ Jiří ŠTAIF, *Historie a alternativní konstrukce elit. Několik úvah na dané téma*. In: Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009, s. 65 – 76 Jiří ŠTAIF, *Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856) a česká národní elita v 19. století*. In: „Karel Havlíček Borovský – liberální politik a ekonom“, č. 14, Praha 2002, s. 23 – 32. Jiří ŠTAIF, *Moderní podnikatelské elity. (koncepty, procesy, interakce a reprezentace)*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 22 – 36 Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851*, Praha 2005 Jiří ŠTAIF, *Revoluce 1848-1849 a počátky občanské společnosti v českých zemích*. In: M. Skřivánek (ed.), *Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu*, Litomyšl 1998, s. 71 – 83.

²⁸ Eduard KUBŮ, *Sociální vzestup a vytváření ekonomicko sociálních sítí: rodiny a příbuzenské vztahy prvorepublikových finančních manažerů Bohdana Bečky a Augustina Nováka*, in: Eduard Kubů, Jiří Šouša, (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) v 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 532 – 571. Eduard KUBŮ, Jiří ŠOUŠA, *České (československé) finanční elity v evropském kontextu. Komparace domácích a evropských finančních elit – cesta k poznání jejich původu, zrání, mentality, místa v národní společnosti a na mezinárodní scéně*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha, Dokořán 2007, s. 37 – 53. Eduard KUBŮ, Jiří ŠTAIF, *Česká hospodářská elita 1890 -1918. Pojmy, reprezentace, ambice*, in: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 107 – 128. Drahomír JANČÍK, *Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 54 – 76. Drahomír JANČÍK, *Podnikatelé na prahu deflace. Masarykova anketa „před houpáním koruny“*, in: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 147 – 156.

²⁹ Zdeněk KARNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938)*. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, díl I., Praha 2003 Zdeněk KARNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938)*. *Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935)*, díl II., Praha 2002. Zdeněk KARNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938)*. *O přežití a o život (1936 – 1938)*, díl III., Praha 2003. Zdeněk KARNÍK, *Malé dějiny československé (1867 – 1939)*, Praha 2008. Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII,*

tické, hospodářské, sociální apod.) meziválečného Československa. Tématu této práce se však dotýkaly logicky jen některé. Vezměme to tematicky postupně.

Literatura o národně demokratické straně je poměrně bohatá. Na prvním místě bych zmínil především práce a studie Jany Čechurové, které patří k nejkomplexnějším, co k tomuto tématu bylo vydáno. Jedná se také o životopis klíčového muže této strany Aloise Rašína, který vydala ještě pod svým dívčím jménem Šetřilová, a který je, ač uběhla už řada let, stále nepřekonaný.³⁰ K tomu tématu je podnětný také sborník „Alois Rašín – konzervativní ekonom“, kde jsou zmíněny další aspekty této osobnosti.³¹ O předsedovi této strany Karlu Kramářovi vyšla syntéza od Martiny Lustigové, která má jisté limity ohledně některých závěrů a interpretací. Dále existuje nepřeberné množství studií o této osobnosti, které se zabývají různými aspekty jeho politické kariéry nebo soukromým životem.³² Národní demokracii se věnuje také studie Zdeňka Sládka, která se snaží komplexně a ve zkratce zachytit celý vývoj této strany. K počátkům vzniku této strany jsou přínosné práce a studie Jiřího Malíře. O samotném působení K. Engliše ve strukturách této strany pojednávají různé studie ať již přímo nebo nepřímo. Jedná se především o dílčí studie Antonie Doležalové, Františka Vencovského nebo již zmiňované Jany Čechurové, Milana Sekaniny či Jakuba Rákosníka apod., abychom zmínili alespoň ty zásadní. Do této skupiny můžeme také zařadit studii Eduarda Kubů a Drahomíra Jančíka, která se vedle hospodářských a sociálních aspektů se zabývá podrobněji vztahem K. Engliše a T. G. Masarykem.

Také literatura pro oblast hospodářských a sociálních dějin je poměrně dosti široká. Z obecnějších syntéz lze jmenovat Průchovy hospodářské a sociální dějiny a Mýtus a hospodářská vyspělost meziválečného Československa kolektivu autorů.³³ Asi nejpodrobněji se jednotlivým hospodářským problémům věnoval ve svých pracích a studiích Vlastislav Lacina.³⁴ Dějinami ekonomického myšlení a měnovým problémům meziválečného státu se zabý-

1918 – 1929, Praha 2000. Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV, 1929 – 1938*, Praha 2002. Jiří KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935*, Praha 2005.

³⁰ Jana ČECHUROVÁ, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999. Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha 1997. Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu, díl 1/2 (1918 – 1919)*, Praha 2003. Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu, díl 3/4 (1920 – 1922)*, Praha 2003.

³¹ Ilona BAŽANTOVÁ (ed.), *Alois Rašín, český politik, právník a národohospodář*, sborník textů č. 24, Praha 2003.

³² Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář, První československý premiér*, Praha 2007. Jan BÍLEK, Luboš VELEK (ed.), *Karel Kramář (1860 – 1937). Život a dílo*, Praha 2009.

³³ Václav PRŮCHA a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, I. Období 1918– 1945*. Brno 2004. Eduard KUBŮ, Jaroslav PÁTEK (ed.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000.

³⁴ Vlastislav LACINA, *Formování československé ekonomiky*, Praha 1990. Vlastislav LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu (1929 – 1934)*, Praha 1984. Vlastislav LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství 1918 – 1929*, Praha 2000. František VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*, Brno 1997.

val ve svých pracích František Vencovský nebo také Karel Pulpán.³⁵ K dějinám bankovníctví jsou dosti klíčové studie od autorské dvojice Jiří Šouša a Jiří Novotný.³⁶ Sem lze také zařadit sice již „starší“ nikoliv však zastaralé studie nestora tohoto oboru Jaroslava Pátka.³⁷ K sociálním otázkám meziválečného Československa jsou velmi přínosné práce historika mladší generace Jakuba Rákosníka, především jeho práce o velké hospodářské krizi, kterou napsal s Jiřím Nohou a která se snaží na krizi nahlížet v co nejširším úhlu pohledu.³⁸ Ostatně velkou hospodářskou krizí se zabývá celá řada prací. Zmínme alespoň ty základní. Klasická práce k tomuto tématu je z pera Vlastislava Laciny.³⁹ Z modernějších prací je zde sborník „Velká deprese“ kolektivu autorů.⁴⁰ Pak jsou zde práce Paula Krugmana, Tomáše Sedláčka a dalších autorů.⁴¹ Analýzou prvorepublikových státních rozpočtů se zabývala podrobně Antonie Doležalová, která srovnávala i koncepce jednotlivých ministrů financí té doby, ač její závěry mohou být diskutabilní.⁴²

Problematicke rodiny a jejím proměnám v dějinném vývoji se věnují práce kolektivu autorů s názvem „Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy“ nebo dvojice autorů Horský, Seligová „Rodina našich předků“. ⁴³ Dále je možné použít některé studie a práce už zmiňované

³⁵ František VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*, Brno 1997. František VENCOVSKÝ, Karel PULPÁN a kol., *Dějiny měnových teorií na českém území*, Praha 2005.

³⁶ Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911 – 1938*, Praha 1996. Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Dva devalvační zásahy do československé měny ve třicátých letech 20. století*, in: Peněžní reformy a zvraty na území České republiky po roce 1918, Opava 2005, s. 15 – 36. Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Druhá devalvace Československé koruny v roce 1936*, in: Východočeské listy historické, 2005, č. 23 – 24, s. 267 – 280. Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Nacionální identita a loajalita ke státu – faktor sanace bank*, in: Drahomír Jančík, Eduard Kubů (ed.), *Nacionalismus zvaný hospodářský, střety a zápasy o nacionální emancipaci/ převahu v českých zemích (1859 – 1945)*, Praha 2011, s. 413 – 425. Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí*, in: Eduard Kubů, Jiří Šouša (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) v 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 470 – 506.

³⁷ Jaroslav PÁTEK, *Anglo – československá a Pražská úvěrní banka*, in: *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století*, Praha 2000, s. 109 – 123. Jaroslav PÁTEK, *Podnikatelé a manažeři*. In: Eduard Kubů, Jaroslav Pátek (eds), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 261 – 280.

³⁸ Jakub RÁKOSNÍK, *Odvracená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*, Praha 2008. Jakub RÁKOSNÍK, Jiří NOHA, *Kapitalismus na kolenou, Dopad Velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929 – 1934*, Praha 2012. Jakub RÁKOSNÍK, Igor TOMEŠ a kol.: *Sociální stát v Československu. Právně - institucionální vývoj v letech 1918 – 1992*, Praha 2012.

³⁹ Vlastislav LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu (1929 – 1934)*, Praha 1984.

⁴⁰ M. LOUŽEK – L. TAJOVSKÝ (eds.), *Velká deprese*, Praha 2004.

⁴¹ Paul KRUGMAN, *Návrat ekonomické krize*, Praha 2009. Tomáš SEDLÁČEK, *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázaní od Gilgameše po finanční krizi*, Praha 2009. Milan SEKANINA, *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*, Praha 2004.

⁴² Antonie Doležalová, *Rašín, Engliš a ti druzí. Československé státní rozpočty v letech 1918 – 1938*, Praha, 2007.

⁴³ Pavla HORSKÁ, Milan KUČERA, Eduard MAUR, Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990. Pavla HORSKÁ, Milan KUČERA, Eduard MAUR, Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990. Jan HORSKÝ, Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997.

Mileny Lenderové. K problematice rozvodů za Rakouska – Uherska je podnětná především studie Karla Attla.⁴⁴

K Englišovu působení na Masarykově univerzitě vyšla celá řada studií současných brněnských historiků, právníků a ekonomů. Asi nejpodrobněji se Englišovu brněnskou ekonomickou školou a jejím přínosem zabýval podrobněji ve svých studiích Kamil Fuchs.⁴⁵ Základní informace o Englišových žácích je možné také získat např. ze sborníku „Antologie české právní vědy v letech 1918 – 1939“ a dalších.⁴⁶ Vzniku Masarykovy univerzity se věnuje práce dvojice autorů Kalendovská a Pulec.⁴⁷

O poválečném působení K. Engliše na Karlově univerzitě a v Hrabyni existuje studie Jaroslava Čechury, která se snaží o vyvážená hodnocení Englišova působení ve zlomovém roce 1948. Na doplnění lze využít 4. díl Dějin University Karlovy, který však obsahuje drobné nesrovnalosti a nepřesnosti týkající se Karla Engliše. Velmi přínosná je také studie Hany Markové, která se zabývá rozpočtovou reformou v roce 1945 a Englišovými návrhy a hodnoceními.⁴⁸

Pokud jde o paměti, dobovou publicistiku nebo edice, tak zde je třeba na prvním místě uvést některé Englišovy práce. Jeho paměti jsem již zmiňoval výše. Dále tu jsou souhrnná vydání jeho článků, která vyšla v meziválečném období, ve kterých je možné se blíže seznámit s autorovými názory na danou problematiku. Jedná se především o jeho práce „O nouzi a nadbytku“, „Otázky a názory“, Světová a naše hospodářská krize“. ⁴⁹ Dalším cenným zdrojem informací jsou paměti Englišových současníků. Nejmonumentálněji působí paměti Englišova přítele Františka Weyra, kde je mnoho zajímavých postřehů týkajících se osobnosti Karla En-

⁴⁴ Karel ATTIL, *K některým otázkám rodiny z právního hlediska* (stav v českých zemích na konci Rakouska-Uherska), in: Kontakt, 2010, č. 2, s. 4. [online]. [cit. 26.1.2014]. Dostupný na WWW: <http://casopiszsfsj.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120420162944841840.pdf>

⁴⁵ Kamil FUCHS, *Karel Engliš a brněnská ekonomická škola*, in: Národohospodářský obzor IV., 2004, č. 3, s. 5 – 24. Kamil FUCHS, *Pojetí ekonomie v brněnské škole – souvislosti a inspirace*, in: Tatiana Machalová (ed.), *Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy: k odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala*, Brno 2008, s. 19 – 28. *Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy: k odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala*, Brno 2008. Jiří BLAŽEK, Ivana PAŘÍZKOVÁ, (eds.), *Prof. JUDr. Karel Engliš – státník, vědec pedagog*, Brno 2011.

⁴⁶ Petra SKŘEJPKOVÁ (ed.), *Antologie československé právní vědy v letech 1918-1939*, Praha 2009.

⁴⁷ Jiřina KALEDOVSKÁ, Jiří PULEC, *Masarykova univerzita. Založení, stavební vývoj, insignie*, Brno 1994

⁴⁸ Jaroslav ČECHURA, *Hrabyňské tuskulum Karla Engliše*, in: *Věda v Československu v letech 1953 – 1963. Sborník z konference (Praha, 23. – 24. listopadu 1999)*, Praha 2000, s. 457 – 468. Jaroslav ČECHURA, *Rektorský rok Karla Engliše*, in: *Věda v Československu v letech 1945 – 1953. Sborník z konference (Praha, 18. – 19. listopadu 1998)*, Praha 1999, s. 255 – 273. Jan HAVRÁNEK, Zdeněk POUSTA, (edd.), *Dějiny univerzity Karlovy*, díl 4, Praha 1998. Hana Marková, *Rozpočtová reforma a Karel Engliš*, in: Jiří Blažek, Ivana Pařízková (eds.), *Prof. JUDr. Karel Engliš – státník, vědec pedagog*, Brno 2011, s. 89 – 96.

⁴⁹ Karel ENGLIŠ, „*Německý socialismus*“, jako program sudetoněmecké strany“, Praha 1938 Karel ENGLIŠ, *O nouzi v nadbytku*, Praha 1936 Karel ENGLIŠ, *Otázky a názory*, Praha 1926. Karel ENGLIŠ, Řeč, kterou pronesl J.M. rektor University Karlovy profesor doktor Karel Engliš při své instalaci dne 9. prosince 1947, Praha 1947. Karel ENGLIŠ, *Sociální politika*, Praha 1921. Karel ENGLIŠ, *Světová a naše hospodářská krize. Čtyřicet článků z Lidových novin od listopadu 1930 do ledna 1934*, Praha 1934.

gliše. Dílčí informace a „hodnotící soudy“ různých životních etap Engliša je možné nalézt v pamětech Vladimíra Lista, Jana Krčmáře, Vojtěcha Mastného, Julia Firta, nebo Jiřího Hejdy.⁵⁰ Cenné jsou také krátké vzpomínky Englišových žáků a bývalých studentů, které vyšly v různých periodikách. Představu o Englišově působení ve funkcích ministra financí a guvernéra Národní banky Československé je možné si udělat ze sborníku Englišova šedesátka nebo Englišova padesátka. Druhý jmenovaný sborník vyšel ve dvou různých obsahových variantách se stejným názvem. První verze, kam přispěli jeho žáci a kolegové svými studiemi k různé problematice, je koncipována klasicky. Druhá verze je zaměřena více na soukromí, je kapesního vydání a byla určena jen pro několik nejbližších Englišových přátel. Obsahuje vzpomínky a humorné zážitky autorů spojené s Karlem Englišem.⁵¹

Z edicí zmiňme vydanou korespondenci mezi Masarykem na jedné straně a Karlem Kramářem a Antonínem Švehlou na straně druhé. Důležité je i vydání některých dokumentů ve vědeckém sborníku Vysoké školy ekonomické, které se týkají rektorského roku Karla Engliša na Univerzitě Karlově v přelomovém roce 1948, které rozšiřují a korigují některé závěry z Čechurovy již zmiňované studie o tomto tématu. Nelze opomenout ani záznamy z protokolu schůzí tehdejších československých vlád a záznamy ze zasedání Národního shromáždění, které jsou poměrně dobře dostupné online.⁵²

Dalším důležitým zdrojem informací o Karlu Englišovi jsou archivní prameny. Na prvním místě je třeba zmínit Archiv Národního muzea v Praze, kde se nachází poměrně rozsáhlý fond o 77 kartonech. Součástí fondu je i výstřižkový archiv z dobového tisku. Pro tento fond se autorovi této práce podařilo získat od rodinných příslušníků další dokumenty, které se nacházely v rodinném sídle Englišů, vile na Budánkách. Jednalo se především o dokumenty

⁵⁰ Hynek BULÍN, *Profesoři Engliš a Weyr – muži v poutech logiky*. In: Univerzitní noviny 3, 1996, č. 5, s. 6 – 8. Julius FIRT, *Knihy a osudy*, Brno 1991. Zdeněk FIERLINGER, *Ve službách ČSR*, díl 1, Praha 1947. Jiří HEJDA, *Žil jsem zbytečně. Román mého života*, Praha 1991. Václav CHYTIL, *Poslední rozloučení s Englišem*. In: Profesor Václav Chytil a uranové doly, Praha 2003, s. 201 – 203. Zdeněk Kessler, *Vzpomínka*. In: Univerzitní noviny 3, 1996, č. 5, s. 2. Jan KRČMÁŘ, *Paměti, díl II. a III.* (Jana Čechurová – Jan Kuklík eds.), Praha 2008. Vladimír LIST, *Paměti*, Ostrava – Poruba 1992. Jan MALYPETR, *Paměti a projevy*, Renata Krupová (ed.), Praha 2011. Vojtěch MASTNÝ, *Vzpomínky diplomata. Ze vzpomínek a dokumentů československého vyslance*. (Eduard Kubů, Petr Luňák, Otto Novák eds.), Praha 1997. František VENCOVSKÝ, „Co by se, pane kolego, stalo ...“ *Vzpomínky na ekonoma, státníka a vysokoškolského učitele Karla Engliša*. In: Hospodářské noviny, 11. – 13. 8. 2000, č. 155, s. 5 (přílohy). František WEYR, *Paměti 2. Za republiky (1918 – 1938)*, Brno 2001. František WEYR, *Paměti 3. Za okupace a po ní (1939 – 1951)*, Brno 2004.

⁵¹ Englišova padesátka, Praha 1930. František WEYR, Josef KALFUS (ed.), *Sborník Englišova šedesátka*, Zlín 1940.

⁵² Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář, Jan Bílek, Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová, Lucie Swierczeková (eds.), Praha 2005. Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Švehla, Eva Broklová, Vlasta Quagliatová (eds.) Praha 2012. František VENCOVSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliša o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948*. In: Acta oeconomica pragensia, Vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze, Praha 1998, č. 5, s. 237 – 247. *Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919*. [online]. [cit. 17. 6. 2014]. Dostupný na WWW: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0020_00.htm

podrobně mapující Englišův rozvod, majetkové poměry Karla Engliše a jeho rodiny, části jeho korespondence, originály nevydaných drobných prací, studií a rukopisů jako je Velká logika. Dále je tu kompletní Englišova práce „Hrabyň mého mládí“ i s obrazovou přílohou. Zde mohou další badatelé nalézt i kapitoly, které nejsou součástí vydání roku 1997 ani druhého vydání z roku 2010. Původně měly být tyto materiály použity v chystaném projektu muzea a knihovny na nově připravované pražské pobočce Vysoké školy Karla Engliše. Tehdy školu vlastnil Jan Harangozzo známý především z kauzy plzeňských práv tzv. „rychlolistů“. Potomci Karla Engliše se nadchli pro tuto myšlenku, ale autorovi této práce se je podařilo přesvědčit, že písemné věci je lepší dát do Archivu Národního muzea, kde významně doplní stávající fond. Škole přenechali "jen" trojrozměrné věci" a část Englišovy knihovny, jejíž soupis se autor této práce zavázal ve svém volném čase pořídit. Jednalo se přibližně o 20 banánových krabic + několik obrazů, plastik a dalších větších předmětů. Celý projekt se však nakonec nerealizoval. Materiály, které byly umístěny v archivu Národního muzea, zpracovala a roztříbila archivářka Miroslavou Vandrovcová (dnes Buriánová) do 27 kartonů.

V Archivu Národního muzea je možné využít také fondy dalších osobností, jako třeba fond Englišova učitele Albína Bráfa, fond Englišova zavlitého oponenta Cyrila Horáčka, který obsahuje jeho nepublikované paměti, dále fondy: Vojtěcha Mastného, Karla Kramáře a dalších významných prvorepublikových osobností. Za zmínku stojí fond Englišova žáka Františka Vencovského, který de facto rozšiřuje fond o Karlu Englišovi. Nachází se v něm mimo jiné originály jmenovací dekretů, kterými byl Karel Engliš oficiálně jmenován do funkce. Je zde i část korespondence mezi Masarykem a Englišem.

Materiály obsažené v Masarykově archivu zpracovala zkušená a renomovaná badatelská dvojice Jančík a Kubů, kteří vydali k tomuto tématu několik studií, z nichž autor této práce vycházel.⁵³

Také v Archivu České národní banky v Praze je možné nalézt řadu informací především k Englišovu působení ve funkci guvernéra. I tady je třeba poznamenat, že řada věcí je známá díky výše zmiňovaným studiím Jiřího Šoušy a Jiřího Novotného. Méně jsou známy některé aspekty, které jsou v Englišově osobním spisu ohledně každodennosti jeho funkce. Také osobní korespondence Jaroslava Preisse s jeho spolupracovníky obsahuje řadu komentářů Englišova působení ve funkci guvernéra banky. Lze jen litovat, že Engliš nechal značnou část své osobní korespondence a dalších dokumentů týkající se bankovních operací zničit

⁵³ Drahomír JANČÍK, Eduard KUBŮ, *Bankéř a finančník*, in: L. Fasora, J. Hanuš, J. Malý, L. Vykoupil (eds.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno 2006, s. 129 – 145. Drahomír JANČÍK, Eduard KUBŮ, *T. G. Masaryk, hospodářství a hospodářská politika*, in: T. G. Masaryk, *idea demokracie a současné evropanství*. Sborník mezinárodní vědecké konference (Praha, 2. – 4. března 2000), Praha 2001, s. 413 – 450.

z obavy, aby se v období okupace nedostaly do nesprávných rukou. Jistě by dnešním badatelům poskytl mnohem barvitější obraz druhého guvernéra naší centrální banky.

Literární archiv Památníku národního písemnictví poskytl k badatelskému výzkumu především dobové novinové výstřižky a list, v němž Engliš vysvětluje Jaroslavu Stránskému, proč nemůže vstoupit do jeho nového politického subjektu.

Englišova složka v Archivu Univerzity Karlovy v Praze obsahuje dokumenty mapující jeho zaměstnanecký poměr v této instituci. V podstatě podobného charakteru je i osobní Englišova složka v Archivu Masarykovy univerzity, která obsahuje dokumenty týkající se jeho zaměstnaneckého poměru, jmenování čestným doktorem a výstřižky z různých periodik.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky zprostředkoval autorovi skrze fond Národní soud přehled majetkových poměrů Karla Engliše během meziválečného období. Nachází se zde vlastní Englišův velmi podrobný soupis majetku, který byl zčásti Národním soudem prověřen u různých veřejných i soukromých institucí.

Nezastupitelnou roli pro tuto práci má i autorův výzkum v soukromých archivech a rozhovory s pamětníky a rodinnými příslušníky. V této souvislosti je třeba zmínit autora poměrně častá setkání s jedním z tehdy posledních žijících Englišových žáků Františkem Vencovským, která se udála na přelomu let 2003 a 2004 v malém kabinetu na Vysoké škole ekonomické v Praze. Dnes již zesnulý František Vencovský poskytl začínajícímu studentovi historie mnoho cenných rad a korigoval s ním jeho první texty o Karlu Englišovi. V duchu svého učitele ho také obdaroval řadou svých knih a článků o této problematice. Pomohl mu získat od dcery dalšího Englišova žáka Václava Chytila části jeho pamětí.⁵⁴

Co se rodiny týká, tak významné místo tu zaujímá soukromý archiv pravnučky Karla Engliše Barbory Horákové. Některé materiály již byly zmíněny v předchozích odstavcích v souvislosti s archivem Národního muzea. Jen pro doplnění, při přebírání obrovského množství materiálu spojeného s Karlem Englišem se podařilo autorovi objevit poměrně rozsáhlé Englišovy nepublikované vzpomínky, které jsou v rukopisu a místy dosti špatně čitelné. Nejedná se o jediný komplet, jak bývá často u pamětí typické, ale o jednotlivé soubory k dané problematice. Přesto se jedná o unikátní pohled na jednu epochu našich dějin. Cenné jsou především Englišovy postřehy o osobnostech našich dějin. Karel Engliš napsal asi neúcelnější pohled např. na Antonína Švehlu, na jeho praktiky v politice apod. Tyto paměti patří

⁵⁴ Václav CHYTIL, *Paměti* (v majetku rodiny) .

rodině Barbory Horákové, která velmi ochotně zapůjčila jediný exemplář autorovi této práce.⁵⁵

Další zajímavé materiály týkající se Englišova soukromí mi poskytl vnuk Karla Engliše František Plhoň v Děčíně. Také mi během našich setkání u něho v bytě vysvětlil a přiblížil tradice, každodennost a soukromý život rodiny jeho dědečka. Nechal mě nahlédnout do rodinných kronik, alb fotografií i korespondence. Přitom mě hostil oblíbenými pokrmy a nápoji svého dědečka.

Podobné setkání a bádání podnikl autor i na Moravě ve Velkém Tresném, kde se nachází továrna, která patřila synovi Karla Engliše. Sem autora pozval autor této práce Karel Engliš, vnuk K. Engliše, o němž je tato práce. Díky tomu jsem si mohl prohlédnout areál této továrny, domek, v němž Engliš psal za 2. světové války své práce a paměti. Karel Engliš zde poskytl autorovi mnoho informací a materiálu týkající se jeho otce a potažmo dědečka a byl jím pozván v roce 2010 do Hrabyně na oslavu výročí narození jeho dědečka.

Na výše zmíněné oslavě se autor seznámil s paní Věrou Vencovskou, která pozvala autora této práce do svého bytu, kde mu umožnila bádát v soukromém archivu jejího zesnulého manžela a Englišova žáka Františka Vencovského. Také mu přiblížila vztah mezi Englišem a jejím manželem a doplnila některé informace ohledně Englišovy rodiny.

⁵⁵ Karel ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., (rkp) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl II., (rkp) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ, *Hrabyň* (báseň), originál v majetku Františka Plhoně. Karel ENGLIŠ, *Karikatury a anekdoty*, (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ, *Odchod z Prahy*, 1955 (stroj.) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ, *Poslední modlitba k Panně Marii Hrabyňské* (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918* (kombinace stroj. a rkp.) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ, *Rodinná kronika, Praha 1943 – 1944*, (stroj.) (v majetku rodiny Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ, *Tož poslouchajte* (stroj.) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně). Karel ENGLIŠ: *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957, 1958* (rkp), s. 19. (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně).

1. Rodina, sociální prostředí a dospívání za Rakouska

1. 1. Kořeny rodiny Englišů

Příjmení Engliš není příliš časté v českém prostředí. Právě jeho neobvyklost přivedla ve vyšším věku Karla Engliše k tomu, že se začal zabývat historií svého rodu, o kterém měl doposud jen dosti mlhavé představy. „*Otázkou, kdo a odkud byl můj děd nebo praděd, jsem se zabýval hodně pozdě, když už mně bylo přes padesát. V mládí jsem si takové otázky nekladl, a proto jsem se ani otce dokud žil, na to netázal. Zemřel, když mně bylo šestnáct let a jemu 79... Znal jsem jej už jen jako starce. Sbíral a schovával jsem si sice staré listiny, ale ty jsem v mládí nečetl, ani jsem jim neporozuměl. Nyní, kdy mi je 63 let, vidím, že obsahují mnohé cenné údaje.*“⁵⁶

Další podněty pro pátrání po kořenech svého původu přišly během 2. světové války. V této době se u Engliše objevil hlubší zájem o české dějiny, jak sám napsal: „*K minulosti se vracíme, když budoucnost už nic neslibuje anebo když přítomnost je smutná.*“⁵⁷ Tehdy také vstoupily v platnost protizidovské zákony. Engliš si musel tak jako mnoho jiných obyvatel Protektorátu Čechy a Morava opatřit dokumenty o původu svého rodu. Právě v této těžké době „... *pojal myšlenku napsati rodinnou kroniku jako základ, na kterém by se dále pokračovalo.*“⁵⁸ Díky tomu si dnes můžeme udělat docela přesnou představu o sociálním statusu jeho rodiny.

První zmínka o netypickém příjmení Engliš je z 1. poloviny 15. století, z období husitských válek. V této době dorazil na území dnešního českého státu cizinec anglického původu. Jmenoval se Petr Payne a byl to mistr oxfordské university, který byl stoupencem učení Jana Viklefa. Během roku 1406 se setkal v Oxfordu s českými studenty, kteří zde měli pořídit opisy Viklefových spisů pro příznivce Husova učení. Později se Payne angažoval ve zprostředkování písemného kontaktu mezi Janem Husem a lollardy, což byli stoupenci a pokračovatelé Viklefova učení. Za své náboženské postoje byl Petr Payne pronásledován a hrozilo mu, že bude postaven i před inkviziční tribunál. Proto raději odešel z ostrovního království a zamířil na kontinent. Tady se nějakou dobu zdržoval v Porýní, až nakonec dorazil v roce 1415 do českého království, aby se blíže seznámil se s Husovým učením. V českém království se stal velice brzy známým pro své vynikající řečnické umění a diplomatické nadání. Právě proto

⁵⁶ Karel ENGLIŠ, *Rodinná kronika, Praha 1943 – 1944*, s. 4, stroj. (v majetku rodiny Františka Plhoně)

⁵⁷ Tamtéž, s. 4.

⁵⁸ Tamtéž, s. 5 – 6.

někdy bývá označován za „diplomata husitské revoluce“. Pro jeho původ se mu začalo říkat Angliš, což se postupně změnilo na Engliš. Neexistuje samozřejmě žádný doklad o příbuzenství mezi ním a Karlem Englišem, tolik k historii příjmení Engliš v Česku.⁵⁹

Prvním doloženým předkem Karla Engliše byl Bedřich Engliš. Žil mezi lety 1626 – 1695 v Zátoru u Krnova, kde působil jako rychtář. V 17. století to byla na venkově stále významná funkce, která byla spojovacím článkem mezi vrchností a obyvateli vesnice. Na Moravě a ve Slezsku se stále jednalo o dědičný úřad, který měl převzít nejstarší syn Bedřicha Engliše, Jiří Bedřich Engliš (1658 – 1693). Tomu se však nechtělo čekat, až mu jeho otec předá svou funkci a raději si vzal vdovu po rychtáři i s dětmi z Kozlůvek. Prostřednictvím tohoto sňatku se stal také rychtářem v Kozlůvkách.⁶⁰ Rychtářství v Zátoru u Krnova převzal Jiřího mladší bratr Jan Jindřich a jeho rodina si zde tento úřad podržela až do roku 1850, kdy se poslední rychtář Štěpán Engliš stal starostou. Byl bezdětný a jím tato větev rodu Englišů vymřela.⁶¹

Ve druhé polovině 17. století byl rod Englišů společensky na vzestupu. Otec i syn Englišovi zastávali funkci dědičného rychtáře ve dvou vsích ve Slezsku a patřili tak k místní elitě. Na konci 17. století došlo k zásadní změně v sociálním postavení rodiny Englišů v Kozlůvkách. Tamnímu rychtáři Jiřímu Bedřichovi Englišovi zemřela žena a on se znovu oženil. Podle Karla Engliše musel, protože měl „malé děti“⁶² Z nového manželství se netěšil příliš dlouho, neboť náhle onemocněl a zemřel. Zemřel mlád a v rodě Englišů představuje v přímé linii výjimku, protože všichni ostatní předkové Karla Engliše se dožili věku přes 60 let.

Ve druhém manželství se Jiřímu narodila dcera Anna, která však během několika týdnů zemřela. Tím bylo definitivně přetrženo pouto mezi dětmi Jiřího Bedřicha Engliše a macechou. Ta se vzápětí znovu vdala a o děti svého zemřelého manžela ztratila zájem. Předčasný skon Jiřího Bedřicha Engliše měl za následek úpadek celého rodu a vedl k poklesu sociálního postavení jeho potomků.⁶³

⁵⁹Blíže František Michálek BARTOŠ, *Petr Payne - diplomat husitské revoluce*, Praha 1956 nebo František ŠMAHEL, *Curriculum vitae Magistri Petri Payne*, in: Miroslav Polívka -František Šmahel (eds), *Memoriam Josefa Macka (1922-1991)*, Praha 1996 (vyšlo 1997), s. 141-160. srov. Jaroslav KOLARÍK, *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilisaci*, Praha 1937, s. 11 – 12.

⁶⁰ Kozlůvky (Kösling) se nacházejí dnes v polské části Slezska pod označením Kozłówki. Blíže studie Dušan TRÁVNÍČEK, *Příspěvek k historicko-geografickému vývoji moravských enkláv ve Slezsku*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis* 7, 1966, č. 20, s. 341 – 355.

⁶¹K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 12 – 13 a ANM, fond K. Engliš, k. 28, inv. čís. 526, rodinná kronika (torso)

⁶² Z prvního manželství měl 5 dětí (1682 Jiří Bedřich, 1684 Bohumíra, 1687 Zuzana, 1689 Anna Marie, 1691 Jitka.K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 20.

⁶³ Tamtéž, 20 – 23.

Jeho jediný syn, který měl stejné jméno jako jeho otec, Jiří Bedřich Engliš (1682 – 1743) neměl příliš radostné dětství a ani jeho vyhlídky do budoucna nebyly nijak veselé. „*Fojtství po svém otci nedědí a musí do světa, do skromnějších poměr, z nichž pak už ani jeho potomci nevybředli, třebaš vesměs žili i zemřeli ve slušných venkovských poměrech jako domkaři, hostinští, panští sluhové atd*“, ⁶⁴ Takto shrnul situaci svého rodu Karel Engliš v rodinné kronice. Jeho předek Jiří Bedřich Engliš ml. nedostal z majetku po svém otci skoro nic a nezbylo mu než si jít jinam hledat své živobytí. Jeho hmotné poměry se zlepšily, když se oženil. Vzal si tak jako jeho otec a děd vdovu. Jmenovala se Marie Halfarová a měla statek v Kravařích u Opavy. Z tohoto manželského svazku vzešlo asi několik dětí, protože jejich syn Martin Engliš, předek Karla Engliše, nepřevzal statek po rodičích, ale musel jít do světa hledat své štěstí.⁶⁵

Martin Engliš (1718 – 1784) se ve světě neztratil. Držel se prověřené sňatkové strategie svých předků a i on si namluvil vdovu Marii Šindlerovou v Suchých Lazcích, která vlastnila hospodu. Netypické je v Englišově rodě jméno Martin. Je to dáno podle Karla Engliše asi tím, že jména ostatních jeho předků „... *byla zřejmě napodobením jmen vládnoucích knížat krnovských, u nichž převládala*.“⁶⁶ Martin měl se svojí manželkou hned šest dětí. Přímý předek Karla Engliše byl však až čtvrtý v pořadí.⁶⁷

Jmenoval se František Engliš (1753 – 1835) a stejně jako jeho předkové i on se musel poohlédnout po živobytí. Na rozdíl od nich si nevzal vdovu, ale dceru zahradníka z Přerovce, Veroniku Kobelovu. S ní měl pět dětí.⁶⁸ Také porušil rodinnou tradici svých předků, že se nestěhoval jinam, ale usadil se ve své rodné vsi, kde se stal domkářem⁶⁹ a pracoval jako sluha u pána z Kravař. Svou práci zastával asi velice dobře, protože později je v různých dokumentech uváděn jako velkodomkař. O jeho hospodářském a sociálním vzestupu svědčí i to, že svého nejmladšího syna Antonína poslal na studia.

Naneštěstí dědeček Karla Engliše nebyl nejstarším ani nejmladším synem svých rodičů. Jmenoval se Karel Vincenc Engliš (1783 – 1843) a musel během napoleonských válek sloužit v armádě. Na vojně byl necelé dva roky. Potom mu otec koupil usedlost, aby se stal „daň platícím držitelem půdy“ a nemusel sloužit v armádě celých 14 let. Když se vrátil Karel

⁶⁴ Tamtéž, s. 24.

⁶⁵ Tamtéž, s. 28.

⁶⁶ Tamtéž, s. 29.

⁶⁷ Martin Engliš měl tyto děti 1747 Josef, 1749 Juliana, 1751 Rosalia, 1753 František, 1756 Mariana, 1759 Jan. Tamtéž, s. 30.

⁶⁸ 1778 František, 1780 Beata, 1781 Marie Josefa, 1783 Karel Vincenc (děd Karla Engliše), 1786 Antonín. K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 31.

⁶⁹ Podle Ottova slovníku naučného byl domkář (domkař) neboli baráčník vlastník domu se zahradou bez polností. *Ottův slovník naučný*, Praha, s. 275.

Vincenc Engliš z vojny, tak se oženil. Po vzoru svých předků si vzal vdovu po hostinském v Suchých Lazcích. Sňatkem získal docela slušné věno v podobě hospody, která byla po celý život jeho zdrojem obživy. Se svou manželkou Marianou měl čtyři děti.⁷⁰ Otec Karla Engliše Antonín bohužel také nepatřil k nejstarším synům. Byl druhorozený a musel si tedy najít vlastní způsob obživy.

Důležité je se také zmínit o některých významných příbuzných Karla Engliše. Jak jsem již uvedl v předchozím odstavci, mladší bratr Karla Vincence Engliše, Antonín⁷¹, šel na studia a to mu pomohlo k získání lepšího sociálního statusu ve společnosti. Stal se totiž purkrabím ve Velkém Klokochově u pána Čejče z Badenfeldu. Jeho hospodářský a sociální vzestup pomohl v kariéře i jeho potomkům, tedy bratrancům otce Karla Engliše. Ze vzestupu Antonína Engliše nejvíce výtěžili především jeho dva synové Vincenc a Rudolf Engliš. První z nich byl po 27 let správcem hospodářství v Okoczymě v Polsku (Haliči).

Ve svém testamentu pamatoval i na svého nevlastního synovce, tj. Karla Engliše, kterému odkázal 300 zl. Ten vzpomínal, že ještě jako dítě chodil s otcem svého nevlastního strýce navštěvovat. „*Ke stáří byl duševně churav, záдумčivý, ... přikryt dekou a nemluvil. Úmrtní list praví, že zemřel na měknutí mozku.*“⁷² Karlu Englišovi bylo v době jeho smrti 10 let a jeho otec počítal s tím, že po něm dostane jejich rodina hospodu. To se však nikdy nestalo. V době gymnaziálních studií v Opavě navštěvoval Karel Engliš jeho manželku, svou nevlastní tetičku. „*Stále povzdychovala a stěžovala si na nervy. Uměla jen polsky a německy. Mluvil jsem s ní německy, tj. podle pokroku ve škole jsem si napřed složil větu, kterou jsem pak pronesl. Ještě dnes se pamatuji, jak mi bylo trapné, když jsem si spletl „Uhr“ a „Stunde“. Teta Josefina mi dala vždy bábovku (musila mít stále napečenou, neohlašoval jsem svých návštěv) a výborný čaj s pomerančovým řezem, při odchodu mi dala v papírku zabalenou zlatku...*“⁷³

Druhým nevlastním strýcem Karla Engliše, který měl udělat „závratnou“ kariéru byl Rudolf. Byl jedním ze dvojčat a vystudoval práva. Postupně se vypracoval až na prezidenta krajského soudu v Chebu. Tuto funkci vykonával plných 40 let. V rodině se o něm říkalo, že je „velké zvíře“. Během svých studií na českém gymnáziu v Opavě mu musel Karel Engliš na příkaz otce posílat svá vysvědčení. Od strýce dostal potom pochvalný dopis a „zelenou pětku“ tj. pět zlatých. Dával také různé „cenné rady“ svému synovci. „*Když mne na gymnasiu začli*

⁷⁰ Kateřina (1814), Kašpar (1816), Antonín (1818), Vavřinec (1820). Engliš, K., Rodinná kronika, s. 39 nebo K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, Opava 1999, s. 77.

⁷¹ Antonín Engliš (1786 – 1861) byl strýcem Englišova otce Antonína Engliše (1818 – 1896). Měl několik potomků Antonín (1820), Edvard (1821), Vincenc (1823), Karel (1824) a dvojčata Josef a Rudolf (1830). V příbuzenském poměru to byli vlastní bratranci Englišova otce a nevlastní strýcové Karla Engliše. K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 40.

⁷² Tamtéž, s. 40 – 42.

⁷³ Tamtéž, s. 42 – 43.

*psáti Engliš namíste dřívějšího Englisch (křestní list od faráře Böhma zní Engliš), velmi se dopálil na „mladočechy“ a radil mi, abych přestoupil na německé gymnasium, což jsem nečinil.“*⁷⁴ Když bylo Karlu Englišovi 17 let, jeho strýc zemřel a odkázal mu 200 zl. Mnohem později se setkal v Praze s radou obchodního soudu Wolfem, který byl u jeho strýce auskultantem.⁷⁵ Vyprávěl mladému Englišovi, že *„strýc byl zatvrzelý mládenec a když k němu chodili mladí auskultanti představovati se, byla první otázka: „Jste svobodný nebo ženatý?“ to bylo sice samozřejmé, protože který pak auskultant je ženatý?, ale nicméně byla to nástupní formule. Když řekl auskultant, že je svobodný, následovalo: „To je dobře. Nežehňte se. Člověk vyživí vždy spíše dvě nemanželské nežli jedno manželské dítě.“ Měl rád společnost a zajišťoval si ji tak, že auskultanta prostě v kanceláři zamknul, aby mu neutekl, musil s ním večer do hostince. Horší však bylo, že za něj nezaplatil večeri.“*⁷⁶ Tato vzpomínka dobře vykresluje povahu Englišova strýce, který ač bohatý, tak nerad pouštěl nějakou zlatku svému příbuzenstvu a finančně nijak významně nepomohl ani svému synovci během jeho středoškolských studií.

Všichni známí předkové Karla Engliše prožili až na drobné výjimky převážnou část svého života na venkově ve Slezsku. *„Žádný z nich nebyl veličinou přesahující významem obec, v níž žil, zato byl jejich význam v těchto obcích vždy nadprůměrný, někdy značný. Právě nejstarší předkové mají ve svých obcích postavení vynikající, jsou fojty, rychtáři. Mají funkci veřejnou, která byla spojena i se značným majetkem,“* zhodnotil po letech Engliš sociální postavení svého rodu.⁷⁷ Vrcholný okamžik v sociálním postavení rodu nastal v 17. století, kdy Bedřich Engliš a jeho syn Jiří Bedřich Engliš zastávali funkci rychtáře ve dvou obcích. Předčasný skon Jiřího Bedřicha Engliše znamenal v jeho přímé linii úpadek v sociálním postavení rodu, který přestal patřit mezi místní elity. Další potomci se živili už jen jako hostinští nebo řemeslníci. Důležitým faktorem, který ovlivnil sociální postavení rodu, bylo i to, že přímí předci Karla Engliše byli zpravidla mladšími syny a nemohli převzít hospodářství po svých otcích a museli si vybudovat svou existenci vždy od začátku. Jak s oblibou říkával Karel Engliš: *„Nemohli zpohodlnět.“*⁷⁸ Díky tomuto svému hendikepu se museli stěhovat ze své rodné obce, aby si našli živobytí. To do jisté míry ovlivnilo i jejich sňatkovou strategii. Převážná většina Englišových předků se oženila s vdovami, díky nimž získali slušné hospodářství.

⁷⁴ Tamtéž, s. 43.

⁷⁵ Starší termín pro soudcovského čekatela, který se připravoval na složení soudcovské zkoušky.

⁷⁶ K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 44.

⁷⁷ Tamtéž, s. 72.

⁷⁸ Tamtéž, s. 73.

Zajímavé je i to, že většina mužských předků Karla Engliše se dožila na tehdejší poměry vysokého věku, průměrně 65 let.⁷⁹ Jedinou výjimkou byl již zmíněný Jiří Bedřich Engliš, který zemřel náhle v pouhých 36 letech. Karel Engliš také pátral po náboženství a národnosti svých předků. Zjistil, že všichni jeho předkové byli katolíky a to znamená, že „*nepřišli do Zátoru s braniborským knížecím domem z Německa...*“⁸⁰

S národností Englišových předků je to daleko více komplikované. Národní uvědomění nebylo na venkově ve Slezsku v 19. století příliš silné a proto je dosti problematické přesně určit i národnost jednotlivých předků Karla Engliše. Jistotu máme snad jen u Englišova otce a děda, kteří si hlásili k českému živlu ve Slezsku. Sám autor rodinné kroniky Englišova rodu zhodnotil národnostní otázku svých předků následovně: „*Je to rod venkovský od sta let a jistě se národnostně neodkloňuje od svého prostředí. Jinak ti, kdož studovali na středních nebo vysokých školách a odešli do měst. Stali se Němci, třebaž jejich otcové byli Čechy. [...] Ale ti, kdož se na venkově zrodili, na venkově žili a umřeli, ti žili se svým prostředím, a bylo-li toto prostředí české, byli Čechy, lépe mluvili česky...*“⁸¹

1. 2. Rodiče a sourozenci

Karel Engliš se narodil 17. srpna 1880 v Hrabyni u Opavy jako desáté dítě vesnického řezníka. V literatuře i na různých internetových stránkách se velmi často uvádí, že byl „jen“ devátým dítětem.⁸² Je to však dlouho tradovaný omyl, který se udržel dodnes. Vznikl pravděpodobně s napsáním životopisu Karla Engliše z pera Jaroslava Kolaříka, který vyšel ve druhé polovině třicátých let minulého století. V něm autor uvádí, že ... *Engliš byl devátým (nejmladším) potomkem Antonína Engliše.*“⁸³ Kolařík sice konzultoval svou práci s Karlem Englišem, ale ani on v té době netušil, že měl o jednoho sourozence víc. Zjistil to až později při psaní svých dvou prací „Hrabyň mého mládí“ a „Rodinná kronika“, kdy provedl důkladný badatelský výzkum svého rodu. První z jeho prací poprvé vyšla až v roce 1999 a druhá existuje jen ve strojopisné podobě v majetku potomků Karla Engliše.

Když se Karel Engliš narodil, bylo jeho otec už poměrně starý. Bylo mu 63 let. Antonín Engliš se narodil roku 1818 v Suchých Lazcích v rodině místního hostinského. O jeho

⁷⁹ Karel Engliš si ve svém rodokmenu, který zachycuje rod Englišů od roku 1626 - 1944, spočítal průměrný věk svého rodu na 66 let. Nyní je rodokmen Rodu Englišů v majetku jeho vnuků Ing. Karla Engliše a MUDr. Františka Plhoně.

⁸⁰ K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 74.

⁸¹ Tamtéž. Srov. K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 77.

⁸² srov. František VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, Brno – Boskovice 1993, s. 10. a AUTOR NEUVEDEN. *Osobnosti* [online]. [cit. 25. 5. 2013]. Dostupný na WWW: <http://www.hrabyne.cz/informace-o-obci/osobnosti/>

⁸³ J. KOLAŘÍK., *Peníze a politika*, s. 12.

mládí se nám nedochovalo příliš zpráv. „*O dětství svého otce nevím ničeho, až na to, že při štípání loučí si vyrazil oko (pravé) a byl po celý život na jedno oko slepý*“, vzpomínal po letech jeho syn.⁸⁴ Právě pro své zranění z dětství se vyhnul vojenské službě. Podobně jako i předešlí předci Englišova rodu nebyl nejstarším synem, který dědil živnost po otci. Hospodu po otci zdědil jeho starší bratr Kašpar a Antonína dal jeho otec vyučit řeznickému řemeslu v nedaleké Opavě. „*Proč si zvolil nebo proč pro něj určili právě řeznictví, nevím,*“ napsal Karel Engliš. Jistou roli jistě sehrálo i to, že jeho otec byl „... *statné tělesné konstituce, prostřední výšky, což toto těžké řemeslo umožňovalo, a pak snad, že pocházel z hospody, v níž bývalo hostinství a řeznictví spojeno.*“⁸⁵

V době učednických let Englišova otce žilo v Opavě více obyvatel, kteří se hlásili k německé národnosti. Také Antonín Engliš se musel naučit německému jazyku, pokud se zde chtěl prosadit. „... *německy mluvil dialektem opavským. Se mnou nikdy německy nemluvil a nikdy se ani neuvažovalo o tom, abych šel do německého gymnázia. I moje matka mluvila německy (byla v Opavě zrozena). Rodiče mluvili někdy německy mezi sebou, aby děti nerozuměly, s námi nikdy*“, vzpomínal ve svých pamětech jejich syn.⁸⁶

Řeznickému řemeslu se Antonín Engliš vyučil roku 1840, kdy získal mistrovský list. Zpočátku pracoval jako tovaryš u jednoho místního řezníka, ale to ho příliš neuspokojovalo, protože si chtěl otevřít samostatnou živnost. Jednou z tehdejších cechovních podmínek samostatného provozování řemesla bylo i to, že uchazeč musel mít ženu z manželského lože. Antonínu nezbývalo než si nalézt vhodnou nevěstu. Našel ji velice rychle - ve stejném roce, kdy získal mistrovský list, se stihl i oženit. Vzal si za manželku Konstancii Žiakovou, dceru soukeníka. Její rodiče už zemřeli a ona žila u svého strýce pensionovaného faráře a děkana v jedné osobě. Bydlela v Opavě ve stejném domě, ve kterém si našel ubytování Antonín Engliš. Konstancie byla starší o šest let, ale to nebylo na překážku. Ostatně starší ženy si brali i předci Antonína Engliše, aby si zajistili lepší živobytí a ani on tedy nebyl výjimkou. Od snatku si sliboval, že získá především slušné věno, kterému pomůže zaplatit řeznický krám, který si v této době také pořídil. „*Na jaře 1840 si už „přichystali“ svatební smlouvu, podle níž Konstancie slibovala ženichovi, že jej vezme za spoluvlastníka domu č. 344. v Opavě (musila jej udržovati v domnění, že je její nebo že jej dostane) a ženich sliboval nevěstě obdobou účast na svém řeznickém krámě.*“⁸⁷ Jejich plánu však zasadil těžkou ránou strýc nevěsty, který odmítl svatební smlouvu schválit. Při té příležitosti vyšlo také najevo, že dům nepatří nevěstě, ale

⁸⁴ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 78.

⁸⁵ K. ENGLIŠ, *K. Rodinná kronika*, s. 48.

⁸⁶ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 78.

⁸⁷ K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 51.

jejímu strýci, který byl pouze ochoten darovat jí 400 zl. konveční měny. Nikoliv však v hotovosti, nýbrž na jeho domě a úroky si ponechal doživotně k užívání. K podílu na jeho majetku se Englišova rodina dostala až po jeho smrti roku 1857. Antonín Engliš nezískal z ekonomického hlediska svým sňatkem skoro nic a záhy mu přibýly starosti o obživu rodiny.⁸⁸

Jak vlastně vypadala rodina ke konci 19. století? Do jisté míry záleželo na jejím sociálním postavení. V případě Antonína Engliše se jednalo o chudou řemeslnickou rodinu. Tento typ rodiny stále tvořil podstatnou část společnosti konce 19. století. Manželé měli potomky, o něž se starali, než byli jejich děti schopni se postarat sami o sebe. Když zestárli, starali se o ně jejich potomci. Rodina byla důležitou hospodářskou jednotkou, tj. společně bohatla nebo chudla. Všichni členové jedné rodiny, než se osamostatnili a založili si vlastní rodinu, měli stejný sociální status ve společnosti. Ve druhé polovině 19. století lidé stále cítili za svou rodinu velkou odpovědnost. Tehdy něco jako sociální dávky nebylo a lidé museli od brzkého rána tvrdě pracovat, aby přežili. Samozřejmě byli samostatnější a sociálně i psychicky odolnější než dnes. Jednotliví členové rodiny se navzájem podporovali, pomáhali si a chránili se. Každý si byl vědom elementární zásady, že pokud se bude dařit rodině, bude se mít i on lépe. Společně prožívali slasti i strasti, které život přinesl.⁸⁹ To mělo vliv i na sňatky, které byly uzavíraný uvnitř dané profesní skupiny, protože to „*zvětšovalo majetek a posilovalo pozici jednotlivých rodin.*“⁹⁰

Ve druhé polovině 19. století převládal ve vztahu muže a ženy u nižších sociálních vrstev spíše aspekt spolupráce a sounáležitosti než cit. Jednalo se většinou o pragmatické spojení a právě proto bylo pevné. Silným motivem pro uzavření manželství u těchto vrstev společnosti bylo především uživit se, než jen pouhé milostné poblouznění. V manželství hlavní autoritou byl podle tradice muž. To se však postupně s rozvojem industriální společnosti začíná měnit. Dochází k větší emancipaci žen i v nižších vrstvách, což se naplno projevuje v tehdejší společnosti od 60. let 19. století. K tomu přispěla nepochybně v určité míře možnost řešit manželské spory rozvodem. V Rakousku byl rozvod upraven konkordátem z roku 1855, podle něhož měl dva stupně. Nejprve rozvedení od stolu a lože, kdy manželé mohli žít odděleně a byli zbaveni manželských povinností. Stále však byli manžely a nemohli tedy uzavřít nový sňatek. Až potom mohli manželé pokračovat v nákladném procesu u konzistorního

⁸⁸ srov. K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika* s. 50 – 51. Týž, *Hrabyň mého mládí*, s. 78 – 80.

⁸⁹ Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK, Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2011, s. 164 – 166 a Vlastimil VONDRUŠKA, *Život ve staletích. 15. století*, Brno 2012, s. 113.

⁹⁰ Jana MACHAČOVÁ, Jiří MATĚJČEK, *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781 – 1989*, Kutná Hora – Opava 2008, s. 150.

soudu, který jejich manželství rozloučil. U nekatolíků byl tento proces jednodušší. Podle statistiky v roce 1880 bylo v Rakousku rozvedeno nebo rozloučeno přibližně 2 957 osob.⁹¹ Postavení ženy bylo podle Lenderové nejhorší právě v sociálně níže postavených vrstvách společnosti. Tam také vzniklo přísloví, které dokresluje sociálně ekonomický význam manželství. „*Smrt ženy a život koně dělají z muže boháče. V životě muže jsou dvě krásné chvíle: když si ženu bere a když ji pohřbívá...*“⁹² Hmotný nedostatek spojený s občasnou bídou vedl k tomu, že ženy nečekal příliš radostný život v manželství. Dal by se shrnout do jedné věty. Dětský pláč dřina, hlad a v noci sexuální požadavky často opilého manžela. Na jejich názor se většinou nikdo neptal. Ženský organismus byl vyčerpáván opakovanými porody, při nichž mnoho žen zemřelo. Často bylo také příčinou úmrtí fyzické a psychické vyčerpání. Po smrti manželky si muž většinou přivedl domů novou i s věnem a koloběh se mohl opět opakovat.⁹³

O vzájemném vztahu manželů Englišových nemáme v podstatě žádné informace. Víme jen, že rodina bydlela tři roky v Opavě, kde Englišův otec provozoval svou živnost a potom se odstěhoval s celou rodinou do Hrabyně. Proč tak náhle opustil Antonín Engliš Opavu a přestěhoval se zpátky na venkov, vysvětluje Karel Engliš ve svých pamětech: „*Zdá se, že byl sňatkem hospodářsky zklamán, řeznický krám neměl zaplacený, tísnily jej dluhy a příliš záhy rodinné náklady, a věno nedostal s manželkou žádné. Nemohl krám udržet, a proto jej prodal, nemaje pak krámu, který stál v městě mnoho peněz*“.⁹⁴ Při výběru Hrabyně sehrál určitou roli i fakt, že v ní otcův bratr Kašpar vlastnil hospodu.⁹⁵

Do Hrabyně se stěhovali manželé Englišovi se dvěma zcela malými dětmi. Finanční situace rodiny nebyla vůbec dobrá. Karel Engliš vzpomíná, že jeho otec charakterizoval po letech svou zoufalou finanční situaci slovy: „*Měl jsem ještě méně nežli nic, protože jsem měl dluhy*“.⁹⁶ Jediným majetkem rodiny bylo pár kusů nábytku, řeznické náčiní a naděje na lepší živobytí. V Hrabyni si Englišova rodina koupila domek s číslem 77 za 650 zl. konv. m.⁹⁷, ale nebyla schopna si ho pro své finanční potíže udržet a musela ho se ztrátou 50 zl konv. m. prodat. Později domek znovu zakoupila společně s Židkovými na tzv. ideální polovici. V praxi to znamenalo, že byl dům rozdělen na dvě půlky, ale některé jeho části využívaly obě rodiny společně (např. studnu).

⁹¹ M. LENDEROVÁ, T. JIRÁNEK, M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 165.

⁹² Milena LENDEROVÁ, Marie MACKOVÁ, Zdeněk BEZECNÝ, Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. Život všední i sváteční. Díl II.*, Pardubice 2005, s. 67

⁹³ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999, s. 95.

⁹⁴ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 79.

⁹⁵ Kašpar Engliš hospodu v Suchých Lazcích prodal a v Hrabyni si pak pronajal panskou hospodu i s pozemky. Podnikal v ní pravděpodobně do roku 1860, kdy si panskou hospodu koupil Jan Halfar. Tamtéž, s. 77.

⁹⁶ K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 53.

⁹⁷ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 80.

V roce 1866 ve věku 54 let zemřela manželka Antonína Engliše, Konstancie. Manželé měli spolu celkem sedm dětí⁹⁸, z toho už jen tři byly naživu, synové Antonín Ferdinand, Julius Filip a dcera Konstancie. Ve svých pamětech se Karel Engliš zmiňuje pouze okrajově o svých nevlastních sourozencích. Příčinu jeho malé pozornosti je třeba hledat ve velkém věkovém rozdílu mezi ním a jeho sourozenci. První dva jmenovaní zemřeli, když byl ještě Engliš poměrně malý a proto se nestihlo mezi nimi vytvořit silnější citové pouto. Nejvýznamnější z nich byl Antonín Ferdinand Engliš, kterého jeho otec poslal na studia.⁹⁹ Vystudoval teologickou fakultu v Olomouci, kde získal titul doktora. Jeho diplom se dodnes nachází v majetku potomků Karla Engliše. Potom působil Antonín Ferdinand Engliš jako farář v Renotách a později především Lukově, kde měl i malé hospodářství. Tady ho navštěvoval malý Karel Engliš s rodiči. Antonín Ferdinand se vždy zajímal o školní prospěch svého mladšího bratra a asi ovlivnil i hluboce věřící Englišovu matku¹⁰⁰, která chtěla, aby její syn také studoval a stal se farářem. Další nevlastní bratr Julius Filip byl „hrbatý a po neúspěšných studiích a nezdařené hospodářské praxi...“, působil jako šafář na hospodářství svého bratra. Také sestra Konstancie našla uplatnění na faře v Lukově, kde pracovala jako hospodyně.¹⁰¹

Důležitým mezníkem v životě Englišových nevlastních sourozenců byl rok 1892, kdy zemřel dr. Antonín Ferdinand Engliš a oba jeho sourozenci přišli o živobytí na faře v Loukově. Přestěhovali se zpátky do Hrabyně, kde zpočátku bydleli v domku svého otce. Karel Engliš si jich moc neužil, protože v této době už studoval na gymnáziu v Opavě. Julius Filip Engliš si otevřel v Hrabyni obchod se smíšeným zbožím. Také se oženil, ale rok po svatbě zemřel. Zanechal po sobě jediného potomka, syna Antonína. Jeho sestra se dala také na podnikání. Otevřela si obchod se střížným zbožím. Bohužel obchodu příliš nerozuměla a brzy musela kvůli dluhům své podnikání ukončit. Živila se potom jako kuchařka u děkana Bardeckého v Odrách. Engliš vzpomíná, že byla velice tlustá, protože trpěla vodnatelností. Následkům tohoto onemocnění později podlehla.¹⁰²

V roce smrti své první ženy málem zemřel i Antonín Engliš. Když byl zrovna na cestách za prací, nakazil se tyfem. Karel Engliš vzpomínal, že jeho otce zachránili dosti netra-

⁹⁸ Ferdinand 1841 – 1844), Marie (1843 – 1864), Antonín Ferd. (1845 – 1892), Marie (1847 – 1848), Bedřich (1849 – 1850), Julius Filip (1851 – 1897) a Konstancie (1854 – 1904). Tamtéž, s. 81.

⁹⁹ Dr. Antonín Ferdinand Engliš (nevlastní bratr Karla Engliše), vystudoval české gymnázium v Opavě. Potom se rozhodl, zda má jít studovat na kněze nebo se stát právníkem. Jeho otec mu řekl: „*To tě raději do příkopa shodím. Advokátoma se bude peklo dláždít.*“ To asi rozhodlo, protože Antonín Ferdinand vstoupil do kněžského semináře na teologické fakultě v Olomouci. Roku 1867 byl vysvěcen na kněze a poté působil jako farář v Renotách a v Loukově. J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 16. a K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 22, 81 – 82.

¹⁰⁰ Jedná se o druhou manželku Antonína Engliše.

¹⁰¹ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 82.

¹⁰² K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 61.

dičním postupem místní vesničané, kteří ho „celého zakopali do hnoje a dali mu pít kořalku s česnekem.“¹⁰³ Buď byla tato metoda účinná, nebo byl velmi odolný organizmus nemocného, protože Antonín Engliš se zcela uzdravil. Zůstal však sám na výchovu svých tří dětí, ač jeho nejstarší syn Antonín Ferdinand už studoval v Olomouci, zbylí dva potomci byli poměrně mladí, Juliovi bylo 16 let a Konstancii 13 let. Antonín Engliš se musel věnovat svému řemeslu, aby uživil svou rodinu a pro svou domácnost potřeboval nutně hospodyně. Možná i to byl jeden z motivů, proč se po roce od smrti své první ženy znovu oženil. Zdá se, že minimální roli v jeho rozhodování hrála otázka věna, protože jeho vyvolená přinesla do manželství snad jen pozemek o rozloze 1 ha v blízkosti Hrabyně. Antonín Engliš si za manželku vzal Marii Koukolovou. V den svatebního obřadu mu bylo 50 let a jeho ženě 26 let. Věkový rozdíl mezi manžely činil 24 let. Zajímavostí je, že je oddával čerstvě vysvěcený ženichův syn Antonín Ferdinand Engliš.

Marie Koukolová se narodila roku 1841 jako prostřední z pěti dětí opavského zámečnicka. Její otec byl velice zručný a zhotovoval mnoho praktických i méně použitelných předmětů do domácnosti. „*Dodnes mám kovovou naběračku a koflík, které zhotovil. Měli jsme doma od něho „kukuk“*“, napsal do rodinné kroniky Karel Engliš.¹⁰⁴ Možná právě díky svému umu se později stal finančním strážníkem v Opavě. Tam jeho nestarší dcera chodila do školy, a proto uměla velice slušně mluvit německy. Naučila se i číst a psát švabachem. Přesto vždy zůstala Češkou, jak ve svých vzpomínkách na rodinu zdůrazňuje její syn Karel Engliš. Otázka příslušnosti k české národnosti hrála v rodině Englišů zásadní roli. Všem dětem bylo důrazně připomínáno, že jsou Češi. „*Matka mi často připomínala, abych nezapomenul, že dědeček byl Čech z Čáslavi a abych zůstal dobrým katolíkem*“, vzpomínal Karel Engliš.¹⁰⁵

Rodina Koukolova neměla příliš peněz na rozdávání, a proto musela Englišova matka velice brzy začít pracovat, aby zlepšila rodinný rozpočet. Nejdříve vykonávala pomocné práce na „štrece“ tj. na stavbě železniční trati Opava - Svinov a od šestnácti let pracovala jako služka, kuchařka nebo vychovatelka dětí ze zámožnějších rodin. Když dosáhla věku 16 let, byla jí vystavena okresním hejtmanem v Opavě tzv. služební knížka, ve které se zachoval popis jejího vzhledu: „*Postavy malé, tvář kulatá, oči hnědé, obočí hnědé, nos obyčejný, taktéž ústa,*

¹⁰³ ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí* (kombinace stroj. a rkp.), s. 214. (nezkrácená verze).

¹⁰⁴ „Kukuk“ „*Co to bylo? Komolý hranol ve výši 10 - letého dítěte, byl ze dřeva, uvnitř černě natřený. S jedné strany měl v horní čtvrtině velkou čočku (Průhlednou), na opačné straně se hranol proti čočce sklapovacími dvířky otevíral. Těž dole bylo sklapovací otevírátko po celé šířce hranolu a tam se ukládaly obrazy nejrozmanitější (nalepené na balicím papíru z cukru, které se zavěsily na zeď a přes „kukuk“ se na ně dívalo. Bylo to domácí panorama. To se na půdě u sestry Anny ztratilo jako tak mnoho věcí*“, takto popsal jeden z vynálezů svého dědečka Karel Engliš. K. ENGLIŠ, *Rodinná kronika*, s. 64 – 65.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 65.

vlasý hnědé, zuby dobré (měla zdravé zuby do pozdního věku, říkala, že má zuby jak „pačery“ – růženec).“¹⁰⁶ Ve svých zaměstnání si vedla velmi dobře, protože v její služební knížce se zachovalo hodnocení: „Věrná, obratná, velmi pilná, velmi mravná“. ¹⁰⁷ Někdy kolem roku 1865 začala pomáhat rodičům v jejich obchodě se smíšeným zbožím ve Štítině, která leží nedaleko Opavy. Tady se poznala s Antonínem Englišem, který sem chodíval nakupovat. Asi 17 dní po svatbě jí její manžel zapsal do služební knížky následující hodnotící zápis: „Poslední služba u Antonína Engliše, velmi dobře přijatá.“¹⁰⁸

Rok po svatbě se manželům narodila dcera Marie. „Byla světlavá, prostřední postavou, velikých šedivých očí velmi inteligentní, živá a temperamentní. Zpívala na choru, patřila ku přední omladině v Hrabyni, a kdykoliv se něco pořádalo, jako oslavy apod., byla první přítomná,“ napsal její mladší bratr.¹⁰⁹ V mládí neměla o nápadníky nouzi, ale z většiny námluv sešlo hlavně pro její malé věno. Marie měla sice dostat po smrti strýce Vincence hospodu v Suchých Lazcích, ale ten v pomatenosti změnil testament a neteři odkázal pouze 500 zl. Nakonec si vzala Antonína Smolku, majitele harendy tj. malé hospody v nedaleké Štítině, kam se potom odstěhovala. Vztahy mezi ní a jejím mladším bratrem byly velice dobré, ač byl mezi nimi poměrně velký věkový rozdíl tj. 12 let. Marie také pomáhala své matce v péči o mladší potomky. „Moc se o mne pečovala,“ můžeme se dočíst ve vzpomínkách Karla Engliše. „Často na mne žalovala, že běhám s Arnoštem Chamrádem a ten, že mne kazí. Hořkla mi při kázání otcově večere v ústech.“ Malý Engliš si to však nechtěl nechat líbit a vymyslel pomstu. „Jednou jsem utekl do pokojíčku večer při takovém kázání, spal jsem tam s Maryčkou, postavil jsem si židli ku dveřím, vystoupil na ni a čekal, až přišla. Jednou rukou jsem jí zavěsil na krk a druhou jsme jí bil. Myslím, že se smála tomu nápadu.“¹¹⁰ Když po svém sňatku bydlela Marie ve Štítině, tak ji tam chodil Engliš s matkou navštěvovat. Také během svých gymnaziálních studií, se při cestě domů zastavil Engliš u své sestry, která ho „... přijala radostně a uhostila. Zpravidla mě [Englišovi] dala do kapsy zlatník. O prázdninách, jak byla bída, šel jsem na Štítinu a bylo zas dobře.“¹¹¹ Marie byla dobrá hospodyně a podařilo se jí hospůdku rozšířit a povznést. Plánovala další zvelebování svého hospodářství, ale onemocněla tyfem. Místní ranhojič si myslel, že má zápal plic a nasadil špatnou léčbu. Když dorazil doktor

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 84.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), Karel ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí* (kombinace stroj. a rkp), s. 221. (nezkrácená verze).

¹¹⁰ Tamtéž, s. 224.

¹¹¹ Tamtéž, s. 223

z Opavy, bylo už pozdě a Marie ve věku 35 let zemřela „*Třetí den byl pohřeb, byla v rakvi úplně černá a scvrklá, pod rakví byl v míse chlor,*“ vyjádřil své pocity po letech její bratr.¹¹²

Dalším potomkem manželů Englišových byla opět dcera, která se narodila přesně 10 let po sňatku. Dostala jméno Anna. V dospělosti měla „... *překrásné dlouhé vlasy, mohla se do nich celá obléci, sahaly jí až na paty. Měla krásný silný hlas, až do stáří.*“¹¹³ K této sestře vázal Karla Engliše daleko bližší citový vztah. „*Byla mně věkem blízko, a proto jsme spolu prožili celé mládí a dětství. Hráli jsme si pod stolem, kolébala mne, a učila mluvit a všemu. (...) Sestra uměla pěkně kreslit „panáčky“ a vystřihovat z papíru pokoje, šít šaty na panenky. Hrál jsem si s ní a žebrol pro své otrhané pány staré šaty. V zimě dělala ze sněhu krásné sněhuláky,*“ charakterizoval svou setru Karel Engliš.¹¹⁴ Anna byla nesporně velice talentovaná dívka, která velice dobře učila. „*Nemohl jsem se jí rovnat,*“ napsal později její bratr. Bohužel Anna nemohla dále studovat, protože rodina neměla peníze a u dívek nebylo zvykem je dát na další studia. Provádala se za Adolfa Liku z Háje, který pracoval ve Vítkovicích. Celý život prožila v Hrabyni, kde žila i se svým manželem. Žila v rodinném domku i se svými rodiči, o které se starala. „*Obětovala se pro staré rodiče a starou matku. Když se sestra Marie vdala a já byl na studiích, musela mnoho pracovat.*“ Celý život žila velice skromně a tvrdě pracovala. Měla ráda „...*přírodu, pole, zahradu, volnost, slunce a hvězdy, květy a plody, byla celou duší venkovankou.*“ Za 2. světové války shořel její dům i s veškerým majetkem a její celoživotní úspory přešly na vázaný vklad, se kterým nemohla disponovat. Jen díky podpoře Karla Engliše a jeho rodiny nezemřela v roce 1957 v úplné chudobě.¹¹⁵

Posledním potomkem Antonína a Marie Englišových byl syn Karel. Narodil se asi nečekaně, protože oba jeho rodiče už byli ve vyšším věku. Matce bylo 39 let a otci 63 let. Nikdo asi nepředpokládal, že právě nejmladšího z rodu Englišů čeká závratná kariéra a on se významně zapíše do české historie.

Rodinné poměry rodiny Englišů lze označit jako velice skromné. Antonín Engliš, který nebyl prvorozeným synem, aby převzal po rodičích hospodářství, si musel najít jiné živobytí. Jeho otec ho dal vyučit řeznickému řemeslu v Opavě. To byl asi klíčový moment v životě Antonína Engliše, protože se dostal z malého provinčního vesnického života do městského multikulturního prostředí. Velice brzy si uvědomil, že k úspěšnému živobytí

¹¹² Marie (3. 11. 1868 – 1902), provdala se za Smolku hostinského ze Štítiny. ANM, fond K. Engliš, k. 1, inv. čís. 6, Englišovo lékařské vysvědčení a ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), Karel ENGLIŠ, Hrabyně mého mládí (kombinace stroj. a rkp), s. 224. (nezkrácená verze).

¹¹³ a ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), Karel ENGLIŠ, Hrabyně mého mládí (kombinace stroj. a rkp), s. 225. (nezkrácená verze).

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 225 – 227.

v Opavě je nutná dobrá znalost německého jazyka, kterým mluvila tehdy většina tamějšího městského obyvatelstva, a pochopil význam vzdělání pro sociální vzestup. Později proto nebude bránit svým synům v dalším vzdělání a bude se je snažit i v rámci svých omezených finančních možností podporovat. Jako hluboce věřící katolík bude preferovat ve vzdělání svých synů teologické obory. Sám jako pragmatický venkovský synek si dokázal dobře spočítat, která profese přinese jeho potomkům relativně jednodušší cestou lepší živobytí. Samotný Antonín Engliš se snažil proniknout v Opavě mezi místní řemeslnickou elitu. Jeho strategie byla jednoduchá a vyzkoušená už jeho předky, ale v konfrontaci s městským prostředím a souhrou nešťastných náhod selhala. Koupil si řeznický krámek, na který si musel půjčit peníze, které chtěl uhradit z věna nevěsty. Bohužel pro něj, tady se dopustil zásadní taktické chyby, když dopředu vše nedojednal se strýcem nevěsty, kterému patřil slušný majetek v Opavě. Strýc se urazil a z předpokládaného věna nebylo skoro nic. To vedlo k tomu, že mladá rodina nebyla schopná pro své dluhy udržet řeznický krámek

Pro Englišovu rodinu to bylo kritické období. Neměla skoro žádný majetek a hrozilo, že skončí na mizině. Dvojnásobně bolestné to muselo být pro Antonína Engliše, protože se musel definitivně vzdát svého snu, že bude patřit mezi řemeslnickou elitou v centru Slezska, které v této době patřila k Habsburské monarchii. Vypadalo to, že se z něho stane ztroskotanec. Nestalo se tak, protože se Antonín Engliš odmítl smířit se svým osudem a v Hrabyni se rozhodl začít i se svojí rodinou úplně od začátku. Díky svému odhodlání, vůli a pracovitosti se podařilo Antonínu Englišovi vybudovat pro svou rodinu v Hrabyni relativně stabilní socio-ekonomickou základnu, ač rodina musela žít stále skromně.

Po smrti své první manželky se oženil znovu. Vedly ho k tomu důvody jak pragmatické, tak i citové. U svého druhého sňatku stárnoucí Antonín Engliš už příliš netaktizoval, o čemž svědčí i to, že věnu nevěsty nepřikládal velkou důležitost. Druhé manželství lze označit, jako harmonické. Přispělo jistě k tomu i to, že životem zkušený Antonín Engliš neměl přehnaná očekávání. V tomto manželství se narodily tři děti. Nejdůležitější je poslední, o kterém budou pojednávat následující kapitoly.

1. 3. Hrabyn Englišova mládí

K důležitým faktorům, které ovlivňují vývoj každého jedince, patří rovněž určité prostředí, jehož charakteristické součásti tvoří povrch, klima, vegetace apod. Každý člověk je součástí a zároveň i tvůrcem svého prostředí, které mu dává předpoklady pro duchovní i materiální rozvoj. *„Člověk žije svůj život, pracuje, je aktérem v mnoha rolích, vstupuje do vzá-*

*jemných vztahů s jinými lidmi v určitém přírodně charakterizovaném prostředí, pro něž se (...) užívá termínu „geobiosféra“.*¹¹⁶ Této elementární skutečnosti si byli vědomi i naši předkové, u kterých hrálo v každodenním životě dané prostředí možná větší roli, než hraje dnes. Ostatně jak správně upozorňují autoři jedné studie, nepříznivé podmínky „... omezovaly kariéry a kultivaci celých velkých skupin populace, nebo alespoň jejich ambiciózních aktivních složek: velká část úsilí musela být dlouho vynakládána na pouhé přežití a i ti, kteří nepříznivé prostředí opustili jako emigranti, měli mnohem menší možnosti k vypěstování příznivých osobních vlastností a často zůstali trvale znevýhodnění.“¹¹⁷ Ostatně přírodní prostřední má vliv i na některé duchovní vlastnosti. Lidé, kteří jsou vystaveny rozmarům „zákeřné“ či „nepřátelské“ přírody, tak u nich se často setkáváme s vírou v nadpřirozené jevy a s nižší mírou vzdělanosti. Rozdíl byl mezi městem a venkovem, kde se různé praktiky udržovaly ještě na konci 19. století. Podle statistického šetření Machačové a Matějčka žilo v českých zemích v poslední čtvrtině 19. století 57% populace ve stagnačně retardovaných regionech s nižší úrovní obecné kultury. Až v 90. letech 19. století došlo k výraznému poklesu, kdy už jen 10 % populace žilo v těchto problémových regionech. Velký vliv na tento pokles měla především industrializace českých zemí.¹¹⁸

U Karla Engliše je geobiosférou tj. prostředím, která ovlivní jeho další životní osudy vesnička jménem Hrabyně a její okolí. Toto místo je spojeno s jeho životem více, než se může na první pohled zdát. Zde prožil Karel Engliš své šťastné dětství a také neradostné stáří. Když zastával významné funkce ve státních institucích, jezdíval většinou na dovolenou se svou rodinou na svůj letní byt do Hrabyně, které dával přednost před cestováním do ciziny. Lišil se tím od představitelů tehdejší politické elity, která trávila dovolenou na společensky prestižnějších a zajímavějších místech. O vlivu Hrabyně na Karla Engliše svědčí i název jeho vzpomínky, kterým příznačně nazval: „Hrabyně mého mládí.“ Psal je v těžké době za 2. světové války, kdy nemohl Hrabyně navštěvovat. Motivy, které ho vedly k sepsání pamětí, osvětlil v jejich předmluvě: „Bylo mi po Hrabyni tak nesmírně teskno. Vzpomínal jsem tedy na Hrabyni a na všecko, co jsem tam od mládí zažil. Začal jsem tyto vzpomínky psát a přitom jsem prožíval a zapomenul na celý svět okolo; byl jsem v těch vzpomínkách tak šťasten.“¹¹⁹

Jak vypadalo prostředí, ve kterém vyrůstal Karel Engliš? Obec Hrabyně se nachází na zhruba v polovině cesty mezi městy Opavou a Ostravou. Od Opavy je vzdálená přibližně 13 km a asi 8 km od Ostravy – Poruby. Leží na Polomské plošině, která je součástí Vítkovské

¹¹⁶ Emanuel PECKA, *Sociologie politiky*, Praha 2010, s. 126 – 127.

¹¹⁷ J. MACHAČOVÁ, J. MATĚJČEK, *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781 – 1989*, s. 121.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 123.

¹¹⁹ K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 7.

vrchoviny, jež náleží do celku Nízkého Jeseníku. Nadmořská výška obce je 385 m. Za velmi dobrého počasí lze z obce spatřit směrem na jihovýchod Beskydy s Lysou horou. Směrem na západ zase Jeseníky s Pradědem. Východně od obce se rozprostírá město Ostrava a na severu je výhled na Hlučínsko a Polsko.¹²⁰ Mnohem poetičtěji popsal polohu a okolí své rodné obce Hrabyně K. E. v první sloce své básně nesoucí stejný název:

*“Na kopcích Hrabyně věnčená bory,
dívá se v dálku do kraje, v nivy
na Lysou, Praděd, vzdálené hory,
k Opavě, k Modře pohled je snivý.”¹²¹*

Klima v oblasti, kde se nachází obec Hrabyně, je ovlivněno vysokým hřebenem Hrubého Jeseníku. Ten brání pronikání západních větrů, které přinášejí vlhkost. Díky tomu je v této oblasti vnitrozemské podnebí, které je sušší a drsnější. Na podnebí v Hrabyni má také vliv Baltské moře, které se projevuje chladnějším jarem a teplejším slunným podzimem. To- mu se říká pro jeho specifikum tzv. slezský podzim. Dalším tradičním klimatickým prvkem je nadmořská výška. Existuje sice pravidlo, že každých 200 m výšku prodlužuje zimu o 14 dní a tím zkracuje vegetační období. Na klima v této oblasti však nemá takový vliv, protože obec Hrabyně je ze tří stran otevřena proudění teplejšího vzduchu, což má za následek, že místní podnebí je podobné spíše níže položeným obcím. Drobný rozdíl je jen v tom, že chladnějších dní je zde přece jenom více. Obec Hrabyně patří do mírně teplé oblasti, pro kterou je charakteristické dlouhé léto a krátká zima. I když se podnebí pomalu mění, můžeme předpokládat, že i na konci 19. století bylo v Hrabyni podobné.¹²²

Mohlo by se zdát, že v okolí obce Hrabyně není příliš bohatá příroda. Když však pojedeme např. autobusem z Ostravy do Hrabyně, zjistíme, pravý opak. Obec je obklopena poli, které uzavírá prstenec dubo-bukových a jedlo-bukových lesů. Mnohem poetičtěji to vyjádřil hrabynský rodák Jáchym Blechta, vlastním jménem Antonín Ráb, ve svém románu „Dary života“, který je zasazen do někdejší Hrabyně a jejího okolí před 1. světovou válkou. „*Vánky vály, louky hýřily v květech a motýlích. Brouci, luční konci a drobnější hmyz byli přesvědčeni, že jsou pány vesmíru. Cvrčci táhli své písničky až na vysoké „e“.* Na mezích se vyhřívaly mladé koroptve, obilí zrál a lesy šuměly mírem.“¹²³ Při návštěvě Hrabyně dnes výletník na první pohled při procházce okolí pozná, že obec vypadá odlišně a kolem ní už nejsou hluboké

¹²⁰ Petr JORDÁN... et al., *Hrabyně*, AVE Centrum, 2007, s. 9 – 10. a www.hrabyne.cz a propagační materiály obce Hrabyně.

¹²¹ K. ENGLIŠ, *Hrabyně* (báseň), originál v majetku Františka Plhoně.

¹²² P. JORDÁN, *Hrabyně*, s. 10 – 11.

¹²³ Jáchym BLECHTA, *Dary života. Slezský román*, Opava – Tišnov 2004, s. 25.

lesy, tak jako na konci 19. století. Obec Hrabyně byla za 2. světové války značně poničena a krajina je poznamenána činností člověka. Ale ani dnes nemusí odcházet návštěvník zklamán, neboť obec a okolí mají stále své kouzlo, kterým byli fascinováni tehdejší výletníci z města. Při čtení Blechtova románu vzniká dojem vesnické idyly, kde má vše svůj neměnný řád již mnoho let. Podobné pocity vznikají i při čtení Englišovy Hrabyně mého mládí. Právě tato silně zakořeněná představa „vesnické idyly“ ve spojení s romantickou přírodou byla pravděpodobně hlavním motivem Englišových častých pobytů v Hrabyni.¹²⁴

Kdy vznikla obec Hrabyně, není přesně zjištěno. První písemný záznam o existenci obce je až z roku 1377. Za vlády císaře Josefa II. byla povýšena na městečko s právem šesti výročních trhů. Takové právo neměla v této době ani Opava. Díky této výsadě se Hrabyně postupně stala v 19. století po Opavě druhým obchodním centrem opavského Slezska. Na trzích v Hrabyni se prodávalo vše, co lidé potřebovali pro svůj každodenní život, jako např. zemědělské nástroje a plodiny, domácí zvířata, tkalcovské výrobky apod. Bylo zde dobrým zvykem zapít uzavřené obchody ve dvou místních hospodách. Právě trhy přispěly k jisté ekonomické prosperitě této oblasti. Došlo zde k rozvoji řemesel a proslulým se stalo zejména tkalcovství. V této době byla také založena osada Josefovice, která je dnes součástí Hrabyně. Od roku 1832 do 1. světové války byla obec vlastněna řádem německých rytířů.¹²⁵

Kolem roku 1890 měla obec 122 domů, žilo v ní 658 obyvatel hlásících se k české národnosti. Dále v ní byla i německá menšina. Jednalo se zhruba o 25 obyvatel.¹²⁶ V této době ležela Hrabyně na říšské silnici mezi Opavou a Ostravou. Do Opavy to bylo 13 km, a do Ostravy 18 km. Karel Engliš vzpomínal, že mu cesta z Opavy do Hrabyně trvala pěšky necelé čtyři hodiny.¹²⁷ Severně od obce vede železniční trať. „Z Hrabyně se chodilo na železnici do Štítiny (vzdálenější) nebo do Háje. Ze Štítiny do Opavy stál lístek 10 krejcarů, z Háje 20 kr. Do Háje to bylo o čtvrt hodiny blíže, ale 10 kr. rozdíl byly velké peníze.“¹²⁸

¹²⁴ Srov. J. BLECHTA, *Dary života* a K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*. Pro úplnost dodejme, že Engliš a Jáchym Blechta (vl. Antonín Ráb) se velice dobře znali. Blechta prožil v Hrabyni své dětství a potom se jeho rodina přestěhovala do 5 km vzdáleného Přerovce. Mladý Engliš ho chodil navštěvovat po cestě, která se „vine mezi zalesněnými kopci klikatým údolím podél potoků a louček z jara plných zlatých blatouchů. Napravo, nalevo půvabná údolím, hluboké lesy, listnaté i jehličnaté. Nalevo vzhůru cesta k tisíciletému dubu, který tři lidé sotva stačí obejmout s roztaženými pažemi, napravo zbytek příkopů ze starého „zamčiska“, odkud prý ještě můj dědeček bral železná vrata. Stále se zde nalézaly podkovy a jiné doklady hradního života, nad nimž už šumí vysoký les, který vše pohřbil. Zdá se, že tudy vedla česko-polská stezka. Kolem tisíciletého dubu je jako v chrámě, pološero, pod rozložitým dubem se střídavým se sluncem a temným stínem jehličnatých stromů. Putovali jsme sem sami, ve společnosti, se svými láskami.“ Na této krátké ukázce je velice dobře patrné, jak si okolí Hrabyně pamatoval Karel Engliš. K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 70 – 71.

¹²⁵ Více o historii obce Hrabyně na www.hrabyne.cz a K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 10 – 18.

¹²⁶ *Ottův slovník naučný* díl XI., s. 726.

¹²⁷ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 18.

¹²⁸ K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 10.

Hrabyň byla také poutním místem spojeným s uctíváním mariánského kultu. Ke vzniku tohoto poutního místa se váže pověst. Podle ní projížděl místem zvaným Hrabín sedlák Hruška z Plesné. Vezl těžký náklad a nemohl s ním překonat kopec. Ve voze spal zrovna jeho syn. Sedlák ve vzteku, že nemůže kopec překonat, syna shodil z vozu. Bohužel tak nešťastně, že ho zabil. Po té co si uvědomil, jaký hrůzný čin spáchal, se dal na cestu pokání a vydal se hledat odpuštění do Říma. Když se vrátil, nechal zbudovat na místě, kde zemřel jeho syn, kapli a na vrchu Hrabín se usadil i se svou ženou. Podle pověsti to byli první obyvatelé tohoto místa. Zpráva o postavení kapličky se rozšířila po celém okolí a tak se Hrabyň stala poutním místem.¹²⁹

Dominantu obce tvoří barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie z roku 1765 a pro většinu návštěvníků sloužil i jako orientační bod, jak to popsal ve své básni i Petr Bezruč:

*„Dávno je tomu, tenkrát jsem býval
hezounkých hoch – po cestě jsem zpíval
korouhev napřed, za ruku otec
vedl mě dolem a vedl mě horem,
vedl mě poli a vedl mě borem,
až přišla Hrabyň, vysoká Hrabyň,
mohutný kostel s Marií Pannou,
poutníkům žehnal pan farář Böhms.“¹³⁰*

Slovní spojení „vysoká Hrabyň“ vyvolává dodnes u většiny lidí představu, že se obec nachází na vysokém kopci. Pokud někdo dnes navštíví Hrabyni, velice rychle zjistí, že leží spíše na místě vyvýšeném oproti okolnímu terénu. Petr Bezruč ve své známé básni popsal své pocity, když musel jako malý chlapec jít pěšky dlouhou cestu na hrabyňskou pouť a před cílem musel, ač nerad překonat ještě mírné převýšení. Jinou představu hrabyňské dominanty měl Karel Engliš, který na rozdíl od Bezruče nemusel trmácet z daleka.

*„Na věži štíhlé hlaholí zvony,
poutníky zvou sem, muže i děvy.
Proceství všude vidět na hony,
korouhve s lidem, slyšet je zpěvy.“¹³¹*

¹²⁹ Blíže P. JORDÁN, *Hrabyň*, s. 6 – 7.

¹³⁰ Petr BEZRUC, *Slezské písně*, Praha 1974, s. 78.

¹³¹ K. ENGLIŠ, *Hrabyň* (báseň), originál v majetku Františka Plhoně.

Hrabyňské poutě se konaly za Englišova života vždy dvakrát do roka a to 15. srpna a v září na svátek Panny Marie.¹³² Pro Hrabyň to byl vždy svátek a Engliš příliš nepřehání, když píše v jedné sloce své básně:

*„Tak lidu Slezska Hrabyň je svatá
zde se vždy schází národ, když v tísní
s veškerými snažením Hrabyň je spjatá
které jde vždy za zbožnou písni.“¹³³*

Ještě koncem 19. století v době Englišova mládí byly hrabyňské poutě vyhlášené široko daleko. Během nich se klidná obec žijící si svým stereotypním životem proměnila v rušné živé městečko. Do Hrabyně přicházeli lidé jak z blízkého okolí, tak i z větší dálky, jak napsal slezský rodák Petr Bezruč.

*„Byli tu z Modré a byli tu z Polské,
byli od Váhu a my od Těšína,
nabit byl kostel, sladkými zory
hleděla na nás Hrabyňská Panna,
a před ní kázal pan farář Böhm.“¹³⁴*

Obec Hrabyně je jistým fenoménem v životě Karla Engliše. Jen na málokterou osobnost našich dějin mělo tak zásadní vliv prostředí, které formovala jeho osobnost, ovlivnilo do jisté míry jeho budoucí postoje a názory a sloužila nepochybně i jako zdroj inspirace při jeho vědecké práci. Také stanovilo jisté limity v jeho společenském vystupování a životních prioritách. Engliš sem později jezdíval odpočívat od únavného politického hašteření a mediálního tlaku, když zastával významné funkce ve státním aparátu. Tato nemněná vesnická idyla s romantickým okolím měla jistě blahodárné účinky na jeho duševní zdraví.

1. 4. Nuzná, ale radostná léta dospívání

*„Do vsi Tě hodil osud hrubou pěstí,
k doškům Tě vezla koleska.
Při tom jsi ještě měl to divné štěstí,
zavezli Tě až do Slezska...“*

¹³² K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 40.

¹³³ K. ENGLIŠ, *Hrabyň* (báseň), originál v majetku Františka Plhoně.

¹³⁴ P. BEZRUC, *Slezské písně*, s. 78.

*Rostl jak z vody synek tváří bledých,
Božího daru jas mu v oku hrál,
v lavici první sedal, ani nedých,
bez kamarádů, o samotě zrál... „¹³⁵*

Celé své mládí prožil Karel Engliš v Hrabyni a jejím přilehlém okolí. Za hranice své rodné domoviny se podíval až při svém vstupu na české gymnázium v Opavě, když mu bylo už dvanáct let. Bylo to dáno obživou jeho rodičů, která je nenutila příliš se vzdalovat z okolí Hrabyně. I když byli Englišovi rodiče poměrně dost zaneprázdněni, snažili být se při výchově svého nejmladšího potomka důslední a držet ho zkrátka. Nepoužívali přitom fyzické tresty, jak někdy i dnes bývá zvykem.¹³⁶ Hlavní vliv na formování Englišovy osobnosti v mládí měla jeho matka, která „... svou moudrostí životní mně [Englišovi] vštěpovala tolika vlastními úslovími, že den co den stojím před nějakým problémem, který mi připomíná radu dávno zesnulé matky, a v rozpočtovém výboru i ve vládě jsem se jí dovolával: *Moje maminka říkala... Když nic jiného, tož aspoň „Ta dobrovolná chudoba je ta najhorša“ (když věc mohla být upravena lépe, nežli se stalo politickou dohodou).*“¹³⁷

Právě tato jednoduchá lidová moudrost Marie Englišové měla zásadní vliv na jejího syna, který později často používal její úsloví při vysvětlování složitých politických, hospodářských a sociálních problémů společnosti, když zastával různé funkce ve státním aparátu. Legendární se stala ve 20. letech minulého století Englišova věta, která začínala slovy: „moje maminka říkala...“ a poté pronesl maminčino úsloví „žádná hromádka není tak velká, aby se nepřišlo na dno, když se z ní pořád bere“, když chtěl zabránit zvýšení státních výdajů.¹³⁸

Engliš měl svou matku velice rád a obdivoval i po letech některé její vlastnosti, jak sám napsal do knížky „Naše maminky“: „*Otec stárnul, řemeslo upadalo, pole bylo kousek a nakonec živila matka svou prací otce i vlastní děti, i řemeslo vykonávala za dlouhé nemoci otcovy. Byla dobrá a obětavá až k smrti. Byla veselá, ale nikdy rozpustilá. Nikdy jsem ji neviděl a neslyšel křičet nebo se zlobit, ale také nikdy rozpustile se smát i smrt své nejstarší dcery snesla proudem slz mlčky... Byla nesmírně inteligentní a na své poměry velmi vzdělaná. Jako služka si koupila zeměpis a dějepis, a po nocích četla při louči. Nemilovala velké společnosti, ale všichni k ní chodili o radu. Neznala besedování a neměla k němu času. Nejvíce milovala ráno a naučila mne k tomu, že jsem nejraději časně ráno pracoval. Matka byla zbožná, modli-*

¹³⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 803, Jáchym Blechta, Dru. Karlu Englišovi. Prvnímu ministru – Slezanu. In: Bezručův kraj, č. 47 ze dne 25. 6. 1920.

¹³⁶ K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí* s. 68.

¹³⁷ ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), Engliš, Karel, Hrabyně mého mládí (kombinace stroj. a rkp), s. 220. (nezkrácená verze).

¹³⁸ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 13 – 14

la se denně... Milovala a altem opěvovala přírodu. V neděli odpoledne v létě mne brala na pole, ruce vzadu založené, v hrsti „dobrou mysl“ (druh velké mateřídoušky) a ukazovala mně léčivé byliny... Při výchově nám nejvíce zdůrazňovala, abychom mluvili pravdu a nikdy nikomu nic neukradli. Byla při výchově vždy velmi mírná.“¹³⁹ V tehdejších dolních vrstvách společnosti byl vztah k dětem charakterizován lidovým rčením „pánbůh dal, pánbůh vzal. Matky neměli kvůli svým pracovním povinnostem, které byly i mimo domov příliš čas starat se o malé děti. O ty se starali buď prarodiče, nebo jako v Englišově případě starší sourozenci. Výchova probíhala dosti živelně. Děti se učili napodobováním svých dospělých vzorů. Když trochu povyrostli, byla jim dávána drobnější práce v domácnosti. Cílem bylo je naučit pilně pracovat, aby si mohli co nejdříve vydělávat a vylepšit rodinné rozpočty. Někdy jejich výdělky byly tak důležitou součástí rozpočtů, že docházelo až k oddalování sňatků dcer.¹⁴⁰

Také Englišův otec se podílel na výchově svého nejmladšího syna. „Narodil jsem se jak řečeno, když bylo mému otci už 63 let, byl už tedy starcem, pamatuji se z dětství, že provozoval ještě řemeslo, byl hubený, ale velmi silný... Vždy mluvil o tom, že se už nedočká, až budu samostatným. (...) Otec byl přísný, ale nikdy mne nebil, jeho domluvy mne trápily více nežli rány. Jemu děkuji, že mne dal na studia, chtěl dát všechny děti studovat,“ napsal o svém otci Karel Engliš.¹⁴¹ Tehdy bylo běžné v řemeslnických případně selských rodinách, že potomek převezme po otci živnost. Proto se kladl důraz při vzdělávání potomků na odborné znalosti a určitou etiku daného oboru.¹⁴² U otce Karla Engliše byl problém, že už byl poměrně stár, aby měl dostatek síl a času předat svému synovi všechny své zkušenosti. Díky tomu, že se v mládí a i během své „kariéry“ řezníka musel cestovat alespoň za hranice svého regionu, plně si uvědomoval význam dalšího vzdělání pro svého nejmladšího potomka. Právě otec se hrál rozhodující úlohu v dalším Englišově, když rozhodl, že i přes velmi špatnou ekonomickou a sociální situaci rodiny půjde také jeho nejmladší syn studovat.

O hospodářských a sociálních poměrech Englišovy rodiny, můžeme konstatovat, že Karel Engliš pocházel z velice skromných rodinných poměrů, kde se každý peníz musel doslova několikrát obracet. Jeho otec sice měl na vesnici řeznickou živnost, ale ta mu příliš nevynášela. Své řeznické řemeslo byl schopen vykonávat do svých 70 let. „Bylo už tenkrát zle. Dům a pole dal dětem z prvního manželství (ale užíval jich ještě), řemeslo přestal provozovat a doma byla bída,“ vzpomínal na léta svého dospívání Engliš, kterému v té době bylo pou-

¹³⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), Engliš, Karel, Hrabyň mého mládí (kombinace stroj. a rkp), s. 220 - 221. (nezkrácená verze).

¹⁴⁰ J. MACHAČOVÁ, J. MATĚJČEK, *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781 – 1989*, s. 152.

¹⁴¹ ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), Engliš, Karel, Hrabyň mého mládí (kombinace stroj. a rkp), s. 212. (nezkrácená verze).

¹⁴² J. MACHAČOVÁ, J. MATĚJČEK, *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781 – 1989*, s. 147.

hých sedm let.¹⁴³ Od této chvíle se musela o živobytí rodiny postarat sama Englišova matka s nejstarší dcerou Marií. Staraly se tedy o chod domácnosti a pracovaly i na poli.¹⁴⁴ Skromnost poměrů v rodině Englišových nám dobře ilustruje jejich večeře na Štědrý večer. „*Polévka byla pivní s vajíčkem a cukrem (nebylo ryb!), byla jen jednou za rok, právě na Štědrý večer, a proto tolik chutnala. Pak přišla povídková omáčka s ořechy a hrožinkami a houskové knedlíky (jindy byly bramborové ze syrových bramborů). No, a pak přišel „štrúdl“ (závin), vrchol všeho. Jen jedenkrát za rok na Štědrý večer.*“¹⁴⁵

V mládí se Engliš příliš nelišil od svých vrstevníků. Ve svých vzpomínkách se zmiňuje i o svém dobrém kamarádovi z dětských let. Byl jím Arnošt Chamrád,¹⁴⁶ panský synek, kterého malý Engliš tak trochu obdivoval a možná mu i trochu záviděl jeho původ. Jeho otec měl hospodu v Hrabyni, která mu slušně vynášela a mohl si dovolit koupit synovi jako prvnímu na vsi různé novinky. Například bicykl, se kterým se jeho syn Arnošt potom chlubil mezi svými vrstevníky. „*Hejno chlapců za ním, kolem něho a před ním, protože rychlost kola nebyla veliká. Všechno jásá a křičí. Někteří přiskakovali, stavěli se nad zadní kolečka, aby je svezl. Arnošt jako král pyšně jel dál a hochy odháněl jako mouchy a nikomu nedovolil pojezdít si na jeho kole.*“¹⁴⁷ Spolu prováděli také klukovské „vylomeniny“ a prožívali různá dobrodružství. Například si vyrobili s ostatními chlapci z Hrabyně dřevěné meče a vyhlásili válku sousední vesnici. Následky z těchto bojů „...byly zhoubné, ale hlavně patrné. A tak když jsem přišel domů promočen nebo s boulí, začlo kázání... Otec mne změřil svým smutným okem, matka, jako přísnější, také viděla všechno ještě černěji, a tak se stahovaly mraky. Nebili mne, ale to kázání! Strašně mne pátilo a trvalo věčně.“ vzpomínal na své provinění Engliš. Jeho rodiče nebyli příliš nadšeni, že jejich syn má za kamaráda Arnošta, který se jim zdál příliš rozpustilý, divoký a báli se, že má na jejich syna špatný vliv.¹⁴⁸

Když bylo Englišovi šest let, nastoupil do místní obecné školy. Jeho rodiče měli sice zákonnou možnost využít domácího vyučování, ale z finančních důvodů o ní ani neuvažovali.

¹⁴³ ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), Engliš, Karel, Hrabýň mého mládí (kombinace stroj. a rkp), s. 212. (nezkrácená verze).

¹⁴⁴ Englišova rodina měla s řeznictvím i „malé hospodářství zemědělský“. Jednalo se o pole o rozloze asi 2 hektarů. K. ENGLIŠ, *Hrabýň mého mládí*, s. 83 a Karel ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky díl I.*, kapitola Kvartýry na gymnasiu, s. 1. (rukopis v majetku rodiny)

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 38.

¹⁴⁶ Arnošt Chamrád (1879 – 1925), slezský písničkář, studoval české gymnázium v Opavě a poté obchodní školu v Praze. Byl sběratelem slezských kulturních památek. Vydal 5 Hrabýňských písniček a divadelní hru Handlěř Binar. Jeho posledním dílem byla Paškvira, věnovaná Petru Bezručovi. AUTOR NEUVEDEN. *Osobnosti* [online]. [cit. 26.5.2013]. Dostupný na WWW: <http://www.hrabyne.cz/informace-o-obci/osobnosti> a K. ENGLIŠ, *Hrabýň mého mládí*, s. 71 – 74.

¹⁴⁷ K. ENGLIŠ, *Hrabýň mého mládí*, s. 71.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 72.

Nesmíme zapomínat, že na konci 19. století stále ještě převládal názor ve společnosti, že veřejné školy jsou vyhrazeny pro sociálně slabší a neprivilegované vrstvy obyvatelstva. Rodiny, které měli dobré sociální zázemí, raději volili jiný způsob vzdělání svých potomků. Buď je svěřovali do péče domácím učitelům, nebo do soukromých škol. Hlavním důvodem byla podle Mileny Lenderové: „*nedůvěra ke kvalitě školy, kterou navštěvovali potomci všech vrstev obyvatelstva, strach z některé z nakažlivých nemocí, hlavně ze záškrtu a spály, ale i strach ze vší, obavy ze špatné dětské společnosti.*“¹⁴⁹ Ostatně domácí vzdělání mělo v našich zemích dlouholetou tradici. Většina dobře situovaných rodin si najímala domácí pedagogy, kteří se většinou rekrutovali z veřejných škol. Kvalita takového vzdělání byla závislá na schopnostech daného učitele a na důslednosti rodičů. Asi nepřekvapí, že nejdůkladněji byla vedena výuka i v této době u mladých aristokratů.¹⁵⁰

V roce 1869 došlo k zásadní reformě, která ovlivnila všechny stupně školské soustavy s výjimkou univerzitního vzdělávání. Do historie vstoupila pod označením Hasnerova reforma nebo také Hasnerův zákon podle tehdejšího ministra vyučování Leopolda Hasnera.¹⁵¹ Přinesla řadu pozitivních věcí, které vedly k prohloubení národní kultury. Došlo také k rozvoji národní vzdělanosti nejširších vrstev a to vedlo postupnému odstranění negramotnosti v českých zemích do konce 19. století. Hasnerova reforma prodloužila povinnou školní docházku na 8 let, tj. od 6 do 14 let. Její neplnění bylo přísně trestáno. Žáci nastupovali do školy vždy na začátku školního roku a už nebylo možné kdykoliv jako doposud. Dalším důležitým krokem bylo, že veřejné školy se otevřely všem žákům bez rozdílu vyznání. Což vedlo k větší emancipaci škol a k vymaňování se z vlivu katolické církve, která ztratila kontrolu kromě hodin náboženství nad výukou. Hlavní autoritou ve výuce měla být nyní věda. Reforma dále rušila tělesné tresty, což v praxi se ne vždy dařilo naplnit. Ostatně sám Engliš na vlastní kůži poznal, jak někteří učitelé nerespektovali toto nařízení. Nemá význam podrobně rozepisovat všechny aspekty Hasnerovy reformy, protože by to vydalo na vlastní práci. Za zmínku snad stojí ještě, že také zkvalitnila přípravu učitelů a zlepšila jejich sociální postavení. Vytvořila jednotné osnovy pro chlapce a dívky.¹⁵²

Hasnerův zákon se nám zdá z dnešního pohledu pozitivní, ale tehdy je širší veřejnost až na výjimky nepřijala vůbec kladně. Nespokojené byly hlavně obce, na které přešlo zajištění

¹⁴⁹ M. LENDEROVÁ, T. JIRÁNEK, M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 200.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Znění zákona např. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Zákony a nařízení ve věcech obecného školství v ten čas platné v království českém*. Praha 1878, s. 12-54.

¹⁵² Alena VALIŠOVÁ, Hana KASÍKOVÁ a kolektiv, *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*, Praha 2007, s. 73 – 74. a Karel RÝDL, *Cesta k Hasnerovu zákonu a reakce na něj v českých zemích*, e-Pedagogium, 2010, č. 3, s. 108 – 109.

platů učitelů obecných a měšťanských škol z místních zdrojů tj. daní. Také česká politická reprezentace mu nebyla nakloněna, protože ho považovala za produkt centralistických snah Vídně. Zákon platil i v jiných zemích monarchie. Zajímavá je argumentace vůdce staročechů F. L. Riegra proti povinné osmileté školní docházce, která „*odvádí levnou pracovní sílu z polí a továren do škol.*“ Mladočeši zase viděli hlavní problém reformy v jednotných osnovách pro obě pohlaví. Tvrdili, že „... *škola povede informacemi o anatomii, zdravotnictví, hygieně a soužití muže a ženy k mravnímu ohrožení mládeže.*“¹⁵³ Čeští učitelé přijímali reformu s rozpaky, ač jim byly významně zlepšeny platové a sociální podmínky. Mělo to jeden háček. Museli prokázat příslušnou kvalifikaci, ale takových učitelů bylo v 70. letech 19. století stále žalostně málo. Učitelé se postavili na stranu české politické reprezentace a zřekli se nabízených výhod v Hasnerově zákoně. Dokonce podepisovali petice proti tomuto zákonu. Velice dobře zachytil atmosféru mezi učiteli ve svých vzpomínkách František Slaměník: „...*novým zákonům ani víry nepřikládali, domnívají se, že vše je jen mazání medu kolem úst, aby si nás nová strana ústavacká tím spíše podmanila.*“¹⁵⁴ Postupně si však učitelé začnou uvědomovat výhody daného zákona a svůj vztah k němu přehodnotí.¹⁵⁵

Než si společnost na Hausnerův zákon zvykla, došlo k jeho novelizaci. Stalo se tak v roce 1883 v době, kdy byly Karlu Englišovi 3 roky. Novela oslabila dopad obecného vzdělání na nejširší vrstvy společnosti. Znovu zavedla úlevy v povinné školní docházce v sedmém a osmém roce. Sociálně slabé rodiny mohly vzít svého potomka ze školy po ukončení šestileté docházky, což ve svém důsledku vedlo k tomu, že dítě mělo kratší dětství a značně zhoršila úroveň jeho vzdělání. Zhoršilo se sociální postavení učitelů. Na nátlak kléru musel řídící učitel povinně absolvovat zkoušku z náboženství. Dodejme, že tehdy bylo maximum žáků na jednoho učitele ve třídě stanoveno na 80. Podle Mileny Lenderové je přijetí novely školského zákona „... *nejen dokladem marasmu české politiky 80. let, přetrvávajícího nezájmu o vzdělání mezi dolními vrstvami, ale i obtížnosti, s jakou se prosazovalo posunutí hranic dětství.*“¹⁵⁶ Snad jediným skutečným pozitivem novely zákona bylo zpřesnění úkolu a organizace měšťanské školy. Zákonem z roku 1869 byla měšťanská škola chápána jako varianta obecné školy. Nyní byla koncipována jako škola vyšší, jejímž jedním z hlavních úkolů je připravovat žáky pro průmysl, zemědělství, pro studium na učitelských ústavech a odborných školách.

¹⁵³ K. RÝDL, Cesta k Hasnerovu zákonu a reakce na něj v českých zemích, s. 110.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 111.

¹⁵⁵ Blíže k postojům českého učitelstva Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ, *České učitelstvo a Hasnerovy zákony*, e-Pedagogium, 2010, č. 3, s. 26 – 37.

¹⁵⁶ M. LENDEROVÁ, M. MACKOVÁ, Z. BEZECNÝ, T. JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. Díl II., s. 43.

K této úpravě došlo především kvůli nedostačnému počtu zájemců o studium na učitelských ústavech, které pak nestačily pokrýt poptávku po této profesi na trhu práce.¹⁵⁷

Ve druhé polovině 80. let 19. století začal Engliš navštěvovat „hrabyňskou“ dvojtřídku. Jednalo se o obecnou dvojtřídní školu. V Hrabyni byla také měšťanská škola, která byla umístěna na zámku. Hrabyňská dvojtřídku byla rozdělena na velkou a malou školu. Každá byla ještě rozdělena na dvě oddělení: „*kteřá se zaměstnávala střídavě; zatímco mělo jedno „tiché zaměstnání“ (psalo), druhé se učilo nahlas. Nevím, proč nás to nerušilo.*“¹⁵⁸ Z hrabyňských učitelů nejvíce vzpomínal na faráře Böhma¹⁵⁹, který vyučoval dosti svérázným způsobem náboženství. „*Po celou jeho hodinu náboženství jsme měli stále velký strach, protože otázky faráře Böhma byly nevyzpytatelné, a že hned řezal rákoskou. Ale ne na ruce, nýbrž přes hlavu, přes ramena a kam to dopadlo.*“¹⁶⁰ Z úryvku Englišových pamětí je dobře vidět, jakou musel mít ve třídě farář Böhm kázeň. Hrůzu mezi žáky vyvolávaly jeho netradiční otázky, na které se dalo jen těžko odpovědět: „... vezme (farář Böhm, M. H.) ze skříně vy-cpanou vránu do levé ruky (v pravé byla rákoska) a táže se: „*Co je to?*“¹⁶¹ jeden ze studentů si myslel, že je to vrána další tvrdil, že se jedná o havrana. Obě odpovědi studentů odměnil farář Böhm ranou rákoskou. Ve třídě „*nastalo ticho a pan farář... prohlásil: „Tvor boží.*“¹⁶²

Engliš si odnesl z jeho hodin vedle nějaké té rány velice slušné znalosti z náboženské věrouky, které do něho farář Böhm doslova „natloukl“. I přes tvrdé vyučovací metody musel farář Böhm na mladého Engliše velmi silně zapůsobit, protože krátce po svém nástupu na gymnázium si pohrával s myšlenkou studia teologie. K jeho rozhodnutí patrně přispělo i přání jeho matky. Ostatně nebyl by prvním v rodině, kdo by šel dělat církevní kariéru, protože jeho nevlastní bratr Antonín absolvoval teologickou fakultu v Olomouci.

V mládí byl také Engliš ministrantem u faráře Böhma. Tato hodnost byla vyhrazena jen pro žáky „*zkušené, obratné a trochu inteligentní,*“ napsal ve svých pamětech Engliš. O Vánocích potom chodil s těžkou pokladnou na zádech v celé farnosti po koledě. Tehdy došlo ke sporu mezi starším ministrantem a Englišem při dělení drobného výnosu z koledy. Šlo o to, že starší ministrant „*měl teorii známou v právu pod názvem „Dělení in stirpes“ (podle kme-*

¹⁵⁷ A. VALIŠOVÁ, H. KASÍKOVÁ a kolektiv, *Pedagogika pro učitele*, s. 76.

¹⁵⁸ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 66.

¹⁵⁹ Jan Böhm (1824 – 1909), v Hrabyni působil od roku 1863 až do své smrti. Byl to asi také dosti svérázný kněz. Velice zajímavé jsou postřehy Karla Engliše v jeho pamětech: „...komandoval celou dědinu. Muziky se proti jeho vůli nesměly konat o pouti. Kostel byl vším a odtud Böhm vládnul. Co se dělo v obci, pranýřoval na kazatelně. Všichni se ho báli, ale měli ho v úctě... Jako ve škole, tak držel kázeň i v kostele.“ K. Engliš, *Hrabyň mého mládí*, s. 55 – 56. Blíže také AUTOR NEUVEDEN. *Osobnosti* [online]. [cit. 26.5.2013]. Dostupný na WWW: <http://www.hrabyne.cz/informace-o-obci/osobnosti/>

¹⁶⁰ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 54.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 55.

¹⁶² J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 14 – 15.

nů). *Když tedy např. po otci zůstali dva synové a jeden zemřel před otcem, ale zanechal vnuky, tu tito vnuci dostanou do hromady třetinu, kterou by byl dostal jejich otec. My dva noví ministranti jsme podle této teorie D. přišli místo jednoho.*“ Engliš odmítl takovéto dělení a řekl: „*To já nechcu nic,*“ a z koledy nedostal ani krejcar. Bohužel starší koledník šel potom žalovat k faráři Böhmovi, kterému řekl svou verzi. Ten se ani nezatěžoval vyslechnout druhou stranu a vynesl rozsudek na Englišem „Marš“ z ministrantství. Při odpoledním kázání zařadil do svého projevu i pasáž o špatné výchově dětí. Druhý den potom ve škole farář Böhm věnoval celou hodinu Englišovi, kdy doslova vykřikoval, že má „kobylynce v hlavě“ a další podobná přirovnání. Když se to dozvěděla Englišova matka, tak z toho onemocněla a za syna se styděla. Engliš tenkrát, jako mladý chlapec slíbil v kostele, že když se jeho matka uzdraví, tak se stane farářem. Svůj dětský slib však nakonec nesplnil.¹⁶³

Ještě po letech se svými znalostmi z náboženství bavil a z trochy nostalgie vzpomínal na hodiny s farářem Böhmem, když z legrace zkoušel své spolucestující při cestách vlakem: „*Jako poslanec a ministr jsem předkládal ve vlaku spolujedoucím poslancům – kněžím, také arcibiskupu Stojanovi a Msgr. Šrámkovi otázky, jak se jmenovali proroci a synové Jakubovi. S hanbou musili doznat, že to nevědi. „Vidíte, to mne naučil pan farář Böhm,*“ chlubil jsem se.¹⁶⁴

V dalším studiu měl Karel Engliš pokračovat na arcibiskupském seminárním gymnáziu v Kroměříži. Jeho otec podal příslušnou žádost a čekal na rozhodnutí, které však stále nepřicházelo. Rozhodl se proto se svým synem osobně zajet do Kroměříže a zařídit vše potřebné. Na vzdělání syna mu nesmírně záleželo, protože podnikl tuto cestu do více jak 100 km vzdálené Kroměříže po těžkém úrazu. „*Spadl ve stodole na špici žebříňáku a prorazil si prsa, ucházel mu dech. Ránu zalepil lékař Kadula a jeli jsme.*“¹⁶⁵ Dodejme, že mu bylo 74 let. V Kroměříži je čekalo nepříjemné překvapení, protože zjistili, že rozhodnutí bylo zamítavé a bylo posláno do Hrabyně faráři Böhmovi¹⁶⁶. Ten jim ho zapomněl předat. Nicméně kněz, který je přijal, provedl s Englišem písemnou zkoušku „... *z počtů a pravopisu a po zkoušce nás pozval na zítřejší slavnostní přijímání žáků.*“¹⁶⁷ Na noc si sehnali ubytování v místní nocle-

¹⁶³ K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 60 – 61.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 55.

¹⁶⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 1. (rukopis v majetku rodiny)

¹⁶⁶ Engliš se ve svých vzpomínkách domnívá, že to bylo od faráře Böhma tak trochu úmyslné, jako reakce na Englišův vzdor při ministrantství. „*Nepřátelství bylo veliké, ale tím, že nám farář Böhm nesdělil nepříznivé vyřízení, projevil, že má zlé svědomí.*“ K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 61.

¹⁶⁷ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 1. (rukopis v majetku rodiny)

hárně, která byla sice laciná, ale plná blech.¹⁶⁸ Druhý den se zúčastnili slavnostního přijímání žáků, kde se mělo definitivně rozhodnout o přijetí. Tenkrát se dělaly písemné přijímací zkoušky z matematiky, mateřského jazyka a ústní z náboženství, pokud měl z něho uchazeč špatnou známku z obecné školy. Záleželo také na tom, zda uchazeč udělal dobrý dojem na komisi, protože přijímací zkoušky byly stejně jako dnes plně v režii dané školy.¹⁶⁹ Jedenáctiletému Englišovi se asi nepodařilo udělat příznivý dojem, protože nebyl přijat. Důvodem mohlo být podle Engliše jeho pokleslé levé víčko, které si měl na otcův příkaz nenápadně při zvedávání nahoru. Na zpáteční cestě do Hrabyně se zastavili v Loukově u Bystřice u Englišova nevlastního bratra Antonína, který zde byl farářem. Karel Engliš dostal od svého bratra dárek. Jednalo se o papírovou krabici, která byla plná modlitebních knížek. Je zřejmé, že takovýto dar nemůže mladého člověka příliš nadchnout a ani Engliš nebyl výjimkou. „*Moc mne ten dárek netěšil, protože bych byl rád dostal housle.*“¹⁷⁰

Po návratu do Hrabyni Antonín Engliš váhal, zda má svého nejmladšího syna vydržovat na studiích na jiné škole. Musíme si uvědomit, že byl už stár a nebyl schopen už provozovat řemeslo. O živění pětičlenné rodiny, Engliš, rodiče a dvě sestry, se tak starala jeho žena a nejstarší dcera, které pracovaly na poli.¹⁷¹ Nakonec Englišův otec rozhodl, že i svému nejmladšímu synovi dopřeje vzdělání a peníze na jeho studium se už nějak seženou. Nesmíme také opomenout fakt, že na konci 19. století bylo studovat na gymnáziu stále dosti prestižní záležitostí ve společnosti a toho si musel být velice dobře vědom Englišův otec. Určitým jazyčkem na vahách bylo doporučení dalšího studia od faráře Böhma. „*Bylo rozhodnuto, že půjdu studovat na opavské gymnázium. Jednoho rána předjela fůra (hnojnicový vůz). Naložili malý, černý, starý, hodně vyklenutý kufr s obručemi (po bratru Antonínovi), potom slamník, kolem něho rozloženou postel. Otec si sednul vedle rolníka, od něhož byl povoz najatý, a já na kufr.*“¹⁷² Těmito několika řádky popsal Karel Engliš svůj odjezd do Opavy. Měl obavy z budoucnosti, ale ve skrytu duše se těšil, jak sám po letech přiznal.¹⁷³ Zajímavostí je, že jel do Opavy poprvé, přestože toto město vídal z oken rodného domu.

Období Englišova života od narození po odchod na gymnázium, lze považovat za šťastné, ač se nejednalo o dobu v jeho životě hospodářského a sociálního blahobytu. Je přirozeností člověka, že ve svých pamětech, které píše většinou v pokročilém věku, popisuje pře-

¹⁶⁸ Karel Engliš vzpomíná, že nikdy předtím ani potom ve svém životě „... nezažil tolik blech, kolik jich tam bylo.“ Tamtéž.

¹⁶⁹ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti a kantoři ze starého Rakouska*, s. 35 – 36.

¹⁷⁰ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 2. (rukopis v majetku rodiny)

¹⁷¹ Englišova rodina vlastnila 2 ha půdy.

¹⁷² K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 50.

¹⁷³ Tamtéž, s. 51.

devším ty příjemnější události. Není tomu ani jinak u Karla Engliše, který také vzpomínal rád na svá léta bezstarostného mládí. Na jeho výchovu měla větší vliv matka, jak už bylo mnohokrát zmíněno různými autory.¹⁷⁴ Přesto nelze opomenout vliv otce, který si uvědomoval význam vzdělání a přes špatné hospodářské a sociální poměry rodiny v době jeho stáří, rozhodl o vyslání i svého nejmladšího syna na studia do Opavy. Jednalo se o velkou oběť celé rodiny, protože ta se musela ještě více uskomnit. Rozhodnutí Englišova otce poslat svého syna na studia lze považovat za klíčové, protože jinak by se s velkou pravděpodobností ubíral Englišův osud jiným směrem.

1. 5. Dospívání v Opavě

Na opavském českém gymnáziu studoval Karel Engliš v letech 1891 – 1899, tedy od svých 11 až do 19 let. Bylo to období Englišova dospívání, které nebylo vůbec jednoduché, přesto ho považoval za nejkrásnější léta svého života. *„Je to přechod mezi dětstvím a jinošstvím, je to krásná doba probouzejících se snů mládí. Ač jsem byl velmi chud a přetížen soukromým vyučováním, abych se uživil. Mám na tu dobu nejkrásnější vzpomínky.“*¹⁷⁵

Přechod z vesnického prostředí do městského byl pro mladého Karla Engliše velkou životní změnou. V době jeho gymnaziálních studií (v devadesátých letech 19. století) měla Opava přibližně 22 867 obyvatel. Z toho bylo 2 423 Čechů, 377 Poláků a ostatní obyvatelé byli Němci. V této době byla v Opavě dvě gymnázia, německé a české, které bylo mladší. Zřízeno bylo až v roce 1883.¹⁷⁶ Jeho založení předcházela dlouholetá snaha českých regionálních elit na podporu českého jazyka a kultury na Opavsku. Čeština se tehdy na střední škole učila na německém opavském gymnáziu jako nepovinný předmět s kolísavou hodinovou dotací 1 – 2 h týdně. Škola tak postupně přestávala v tomto regionu plnit úlohu národního uvědomění českého národa. Postupně také klesal zájem žáků vybírat si češtinu z nabídky nepovinných předmětů. S tím se však nemínila smířit místní česká elita, a proto začala podnikat kroky, které měly pomoci českému živlu v oblasti vzdělání na Opavsku. Jednou z jejích iniciativ bylo roku 1777 založení Matice opavské, jejímž hlavním úkolem byla péče o české základní a střední školy. Matice se snažila o založení českého gymnázia v Opavě. Uspořádala

¹⁷⁴ srov. F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, Boskovice 1993 a J. KOLARÍK, *Peníze a politika*.

¹⁷⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kapitola Opavské gymnasium koncem 19. století, s. 4. (v majetku rodiny)

¹⁷⁶ *Ottův slovník naučný*, díl XVIII, s. 789 – 790. a *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2001, 388 – 393.

různé petice na podporu svého projektu, který měl velký ohlas nejen mezi českou menšinou na Opavsku. Státní úřady to však nepřesvědčilo.¹⁷⁷

Hlavním důvodem záporného stanoviska příslušných rakousko – uherských úřadů byly finanční problémy státu, které se naplno projevily v sedmdesátých a v osmdesátých letech 19. století. Dalším problémem byl nadbytek absolventů středních škol, kteří nemohli nalézt odpovídající uplatnění ve svém oboru. Nový ministr pro vyučování Paul Gautsch chtěl zachovat „elitářský“ charakter středoškolského vzdělání a nalézt úspory ve svém úřadě. Proto začal prosazovat redukci středoškolské sítě, která by umožnila zachovat výjimečné postavení absolventům středních škol na trhu práce a vedla k úsporám v jeho úřadu.¹⁷⁸ V této době byla také zamítána většina žádostí o postátnění nebo založení nových středních škol. Členové Matice opavské postupně dospěli k přesvědčení, že šanci na úspěch může mít podání žádosti na nižší gymnázium, které by však bylo financováno ze soukromých zdrojů. První žádost podali roku 1881, ale byla příslušnými úřady zamítnuta. Hned následující rok byla podána ve spolupráci s Ústřední maticí školskou a s podporou Českého klubu poslanců na Říšské radě žádost nová. Také však byla zamítnuta, ale Matice opavská se odvolala k Říšskému soudu, který označil jednání ministerstva za nezákonné, a to muselo v pořadí již třetí žádosti nakonec roku 1883 vyhovět.¹⁷⁹

Založení českého soukromého nižšího gymnázia provázely další problémy. Škola potřebovala vhodnou budovu ke své činnosti, ale žádný německý majitel nechtěl Matici opavské takovou prodat. Proto se musela uchýlit k malé lsi a koupit vhodný objekt prostřednictvím místního obchodníka. Díky tomuto úskoku mohla být škola 17. září 1883 slavnostně otevřena. Ve vzpomínkách tehdejších učitelů můžeme dočíst, že budova školy měla k ideálu daleko: „... schody chatrné, podlahy vyšlapané, třídy malé a nízké a všude zkažený vzduch“.¹⁸⁰ Ostatně ani na Engliše neudělala budova českého gymnázia žádný velký dojem. „Budova byla postavena v dosti prostorné zahradě, od ulice ohraničené zdí vedle tenkrát také matiční školy obecné. Uprostřed zahrady stál košatý strom (snad javor), kolem něhož byla lavice a zahrada byla rozdělena cestami uprostřed a okolo s keři. V zahradě jsme se shromažďovali, nežli otevřeli budovu k hromadnému vstupu. Každá třída měla v zahradě své místo, kde se scházeli

¹⁷⁷ IVA KRYSTOVÁ, Iva. *Mendelovo gymnázium v Opavě slaví 125 let*. In: Opavský a Hlučínský deník. cz z 14. 12. 2008 [online]. [cit. 8.8.2013]. Dostupný na WWW: http://opavsky.denik.cz/zpravy_region/mendelovo-gymnazium-v-opave-slavi--let20081214.html a AUTOR NEUVEDEN. *Z historie Mendelova gymnázia* [online]. [cit. 8.8.2013]. Dostupný na WWW: <http://www.mgo.opava.cz/index.php?archiv&tema=11>

¹⁷⁸ Kateřina ŘEZŇÍČKOVÁ, *Študáci a kantoři za starého Rakouska. České střední školy v letech 1867 – 1918*, Praha 2007, s. 22 – 25.

¹⁷⁹ I. KRYSTOVÁ, *Mendelovo gymnázium v Opavě slaví 125 let*, [online]. [cit. 8.8.2013]. Dostupný na WWW: http://opavsky.denik.cz/zpravy_region/mendelovo-gymnazium-v-opave-slavi--let20081214.html

¹⁸⁰ Tamtéž.

spolužáci s knihami svázanými řemenem nebo i bez, větších aktovek tenkrát nebylo. (...) Matice byla chudá a žila jen z veřejné dobročinnosti a podle toho vypadala i budova gymnasiální, byla dvouposchodová, nejprostší fasáda písková bez veškerých štukových ozdob. Okna byla dvojdílná úzká,“ napsal o vzhledu své školy Karel Engliš.¹⁸¹

Matice opavská se snažila školu zvelebovat, ale byla limitována svými finančními možnostmi. Přesto se jí podařilo přistavět jedno křídlo budovy, kde byly tři třídy. Samozřejmě, že se muselo stavět co nejúsporněji, a proto nebyl vzhled budovy nijak oslnivý, jak vzpomínal Engliš. Také vybavení tříd bylo skromné. Topilo se v kamnech, chyběla umyvadla ve třídách a až do roku 1904 se svítilo petrolejkami. Prvním ředitelem českého gymnázia v Opavě se stal Vincenc Prasek, významný historik, topograf a jazykovědec.¹⁸² Ten Engliše zaujal netypickým přivítáním primánů: „*Jste jak slepá kořata. Máte oči a nevidíte, máte uši a neslyšíte.*“ *Smáli jsme se, až se třída otřásala, protože jsme mu nerozuměli. Nu, byli jsme právě jako slepá kořata.*“¹⁸³ Vincenc Prasek měl hned od začátku plno starostí se zajištěním ekonomického chodu školy a byly i roky, kdy musel bojovat o holou existenci samotné školy. Každý rok musel také žádat příslušné státní instituce o uznání kvalifikace žáků pro jejich uplatnění ve veřejném životě tzv. práva veřejnosti. Škola sice roku 1891 získala právo pořádat maturitní zkoušky, ale pokud chtěli žáci pokračovat v dalším studiu na univerzitě, museli mít uzavřené studium státem uznávaným způsobem. Toto oprávnění měly jen školy, které byly státní. Proto se vedení českého gymnázia se snažilo o zestátnění školy. To se nakonec povedlo roku 1897, kdy bylo získáno kladné císařské rozhodnutí a o dva roky později byla škola zestátněna.¹⁸⁴ Zestátnění znamenalo také větší ekonomickou stabilitu českého gymnázia v Opavě. Stalo se tak shodou okolností v době, kdy zde úspěšně ukončil svá studia Karel Engliš.

V období studií Karla Engliše se platilo za studium na střední škole školné. Jeho výše byla odstupňována podle místa, kde se škola nacházela. Nejvíce se platilo v hlavním městě mocnářství ve Vídni. Nejlevnější studium bylo v menších městech. Pokud rodina studenta nemohla z různých důvodů zaplatit školné, byl to důvod k ukončení studia. Naštěstí zákony pamatovaly i na studenty, kteří pocházeli z chudých rodin, ale měli dobrý prospěch. Ti mohli

¹⁸¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Opavské gymnasium koncem 19. století, s. 1. (v majetku rodiny)

¹⁸² Vincenc Prasek (1843 – 1912) byl ředitelem českého gymnázia v Opavě v letech (1883 – 1895). Josef TO-MEŠ a kol., *Český biografický slovník XX. století, díl II.*, Praha a Litomyšl 1999, s. 621.

¹⁸³ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. ENGLIŠ, *Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci*, nepublikovaný strojopis, s. 16.

¹⁸⁴ K. ŘEZNIČKOVÁ, *Študenti a kantoři za starého Rakouska*, s. 38 – 39. a I. KRYSTOVÁ, *Mendelovo gymnázium v Opavě slaví 125 let*, [online]. [cit. 8.8.2013]. Dostupný na WWW: http://opavsky.denik.cz/zpravy_region/mendelovo-gymnazium-v-opave-slavi--let20081214.html

být zproštěni placení školného. Od roku 1890 mohli rozhodovat o zproštění školného pedagogické sbory dané školy, které asi nejlépe dokázali posoudit ekonomicko-sociální podmínky dané rodiny. Tehdy byl poměrně velký počet studentů na většině škol, kteří neplatili školné. Historička Řezníčková dochází ve svém výzkumu až k číslu tří čtvrtin někde i čtyř pětin všech studentů dané školy.¹⁸⁵ U soukromých škol to bylo obdobné, ale s tím rozdílem, že se musel najít mecenáš nebo instituce, která převzala náklady spojené se studiem chudého studenta. Karel Engliš patřil ke studentům, kteří byli zproštěni povinnosti platit školné. Náklady spojené se studiem převzala Matice opavská.

Když dorazil Antonín Engliš se synem do Opavy, bylo jeho první starostí nalézt pro svého potomka vhodné ubytování, pokud možno co nejlacinější. Nabízí se také otázka, proč nenechal syna dojíždět každý den do Opavy, když to bylo jen 13 km. Pěší docházení nepřípadalo hlavně v zimních měsících z časových důvodů v úvahu. Engliš mohl také dojíždět denně vlakem z nedaleké Štítiny, ale to by bylo příliš finančně náročné pro Englišovu rodinu, která si to nemohla dovolit. Jedna cesta byla totiž za 10 krejcarů.¹⁸⁶ Nesmíme zapomínat, že v době Englišových studií nebylo každodenní dojíždění až tak běžné. To se začne měnit až počátkem 20. století, kdy se dotvářela železniční síť. Také řada učitelů neměla příliš velké pochopení pro denní dojíždění. „*Na tyto přesporní žáky slyšíme mnoho nářků, jest nepopiratelné, že jízdou a chůzí ztrácejí velmi mnoho času, někteří ztrácejí až 4 – 5 hodin denně a tak vyplývají velmi mnoho energie a opoždují se prý za šťastnějšími soudruhy domácími. Na svých cestách zejména ve vlaku, setkávají se s různými lidmi a ani jejich pobyt na nádraží nepřispívá jejich mravům, nehledě ani k tomu, že žáci venkovští mají větší volnost oproti žákům místním, jež prý lze snáze kontrolovat. (...) Žáci, kteří sem brzo přijíždějí nebo pozdě odjíždějí, zůstávají v čekárnách, tam ovšem mnoho nevískají, i když, jak tvrdí, se tam učí. Nelze se tedy diviti, že mnozí žáci přicházejí do školy unaveni cestou a neúčastní se vyučování ani tou měrou, jako by chtěli sami,*“ analyzuje pedagog ve svém textu z přelomu let 1913 a 1914 problémy s každodenním dojížděním do školy.¹⁸⁷

Antonín Engliš, jak bylo tehdy zvykem, hledal v Opavě pro syna ubytování. Při výběru musel brát ohled na dvě věci. Na cenu a vhodnost ubytování z hlediska školy. Tehdy měla každá škola právo na byty studentů dozírat. Pokud však zjistila, že je ubytování nevhodné, mohla požadovat po rodičích, aby svého potomka dali jinam. Když by to rodiče neudělali, mohlo to vést až ke studentovu vyloučení ze studia. Realita byla trochu jiná a záleželo na dů-

¹⁸⁵ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti a kantoři za starého Rakouska*, s. 37.

¹⁸⁶ K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 52.

¹⁸⁷ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študenti a kantoři za starého Rakouska*, s. 108.

slednosti dané školy.¹⁸⁸ Antonín Engliš si byl všech výše uvedených věcí vědom, ale pro něj na prvním místě byla cena a až potom vhodnost ubytování. Nakonec svého syna i přes jeho odpor ubytoval v rodině Schustků.¹⁸⁹ Karel Engliš nebyl příliš nadšen touto volbou svého otce, ostatně podle jeho popisu rodiny a bytu se mu není co divit. „Šustkovi byli velmi staří lidé, velmi ošumělí a nečistí. Ložnice, dílna, kuchyň v jednom pokoji. Měli už obstarožnou dceru a tak jsme všichni v tomto jednom černém, špinavém pokoji spali, jedli pracovali (psal jsem své úkoly na destičce okenní).“¹⁹⁰ Značným problémem musela být také komunikace, protože Schustkovi nemluvili česky a mladý Engliš zase neovládal dobře němčinu. Ani strava nebyla u Schustků nijak zvlášť dobrá o hygieně ani nemluvě. Engliš se zmiňuje ve svých pamětech, že měl jednou k večeři jen: „... dvě buchtičky o jedné švestce, tedy trochu málo.“¹⁹¹ Nejhorší však přišlo večer. „Okna se neotvírala, aby neušlo teplo. Starý Schustka si začal zouvat boty a sundával onuce, já [Engliš] jsem dostal nařízeno si lehnout. Ležel jsem hlavou proti dveřím, abych neviděl, co se v pokoji děje.“ Jednou se však odvážil nenápadně otočit a to co viděl, ho šokovalo. Matka a dcera Schustkovic seděli kolem stolu polonahé a navzájem si chytali na svém těle a oblečení blechy. „Ano blechy byla moje trýzeň, vůči níž jsem byl bezbranný. Psal jsem si domů o čerstvé ořechové listí, jak mně proti blechám poradili na faře v Loukově.“¹⁹² Nebylo tedy divu, že po čase uprosil své rodiče, aby mu najali jiný byt.

Nové ubytování bylo Englišovi nalezeno u Schustkovic sousedky paní Salzbornové, která byla Češka. Bydlení tu také bylo skromné, ale bylo zde čisto a hlavně žádné blechy. Také strava zde byla mnohem lepší a bylo jí více. „Jídlo bylo u paní Salzbornové jednoduché čisté a pro mne velmi dobré. V neděli jsme měli řízky s knedlíky a polité máslem,“ píše Engliš ve svých vzpomínkách.¹⁹³ Vedle paní Salzbornové a její šestnáctileté dcery zde bydleli také dva sextáni Bajer a Jašek. Engliš vzpomíná, že oba byli „... nade mnou, primánkem, velmi povzneseni, ale byl jsem jim dobrý zajít pro pivo se džbánkem do hospody...“¹⁹⁴ S nimi prožíval své strasti a slasti svého dospívání. Počínaje prvními tajnými neúspěšnými pokusy kouření cigaret a konče erotickou tematikou. S tím je spojená i jedna humorná historka. Jak už jsem se zmínil paní Salzbornová měla dceru. Mladičký Karel Engliš se na ní stále mračil nebo odvrá-

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 110.

¹⁸⁹ Engliš ve svých rukopisných vzpomínkách píše německy Schustkovi, ale v jeho práci „Hrabyň mého mládí“ je jejich jméno počeštěno a psáno Šustkovi. Jedná se však vždy o jednu a tu samou rodinu. Autor této práce ponechává jejich jména v originálním znění, tak jak je používal sám Engliš.

¹⁹⁰ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 51.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 52.

¹⁹² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 1. (rukopis v majetku rodiny)

¹⁹³ Tamtéž, s. 8.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 6.

cel od ní svůj pohled, protože si myslel, že kdyby se na ní hezky podíval, mohla by z toho otěhotnět.¹⁹⁵

Když byl Karel Engliš v kvintě, odstěhovala se paní Salzbornová do většího bytu, aby mohla mít více podnájemníků. Engliš už nechtěl kvůli změně složení podnájemníků u ní bydlet a tak mu nezbývalo než si opět hledat nový byt. Hlavní kritériem opět byla především cena a také čistota. Nakonec našel ubytování, které splňovalo jeho skromné nároky hned vedle své školy u jedné staré paní, která byla Němka. Kvintán Engliš však s komunikací v německém jazyce již neměl problém jako při svém příchodu před lety do Opavy. I toto ubytování mělo své vady na kráse. „*Uzoukný pokoj o jednom okně, v němž bývala velmi stará babička s brejlema. Měla po levé straně 2 postele za sebou, tu před ní u okna pronajímala. Na pravé straně byl sporák na vaření a topení, skříň a malý stolek pro dvě osoby. Proti sporáku nalevo byl stoleček s lavorem, na němž se babička myla i buchtu zadělávala. Ale jinak byla čistá a pokoj též. Co mně vadilo, byla pronikavá vůně bazalky zasazené v květináčích na okně. Dodnes se mi ta vůně protiví a připomíná můj nuzný byt ve Spikgasse,*“ povzdechl si po letech Engliš.¹⁹⁶

Ostatně otázka financí byla Englišovým velkým problémem po celá gymnaziální i univerzitní studia. Zpočátku dostával od své rodiny peníze na byt a základní stravu. Částka však nedosahovala nijak závratné výše, činila pouhých 12 zlatých na měsíc.¹⁹⁷ Další malou podporu dostával od Podporovacího spolku českých škol v Opavě. Jednou dokonce dostal i „*kalhoty z takové kamašové hnědé látky, na níž každý z daleka viděl její původ. Stydl jsem se za ně.*“¹⁹⁸ Špatná finanční situace ho donutila, zajistit si lepší obživu a ošacení vlastními silami. Tehdy jedním z nejběžnějších a zároveň nejdostupnějších způsobů obživy středoškolského studenta bylo soukromé doučování dětí z lépe situovaných rodin. Engliš si také začal postupně přivydělávat kondicemi a od kvinty se živil zcela sám. „... *o krejcar bylo zle. Neměl jsem tedy volné chvíle, po škole jsem dával hodiny a denně jsem lehával velmi unaven po večeri, kterou mně i dále dávali z domu, týdně pecen chleba a hrnek tvarohu.*“¹⁹⁹ Byl to velice tvrdý život, který Engliše připravoval na jeho další kariéru. Zde také můžeme hledat počátky jeho pedagogické činnosti. Díky tomu, že si přivydělával kondicemi, získával postupně boha-

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 7.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 11.

¹⁹⁷ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 17.

¹⁹⁸ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 9. (rukopis v majetku rodiny)

¹⁹⁹ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 52.

té zkušenosti, které později uplatnil. Sám o této etapě života napsal: „*Je to nejlepší škola. Člověk rozkládá pojem v prvky, aby ho dobře vyložil, učí se myslet a jasně vykládat.*“²⁰⁰

Když byl v tercii, začal dávat Engliš první kondice. Začátky nebyly snadné a trochu rozpačité. „*Učil jsem Hýbnera latině a řečtině a matematice. V matematice to bylo pro mne snadné, všechno jsem uměl ze školy. Ale příprava úlohy z řečtiny na příští den a také třeba méně z latiny, kde jsem neznal slůvka, měl jsem někoho učit něco, čemu jsem se měl sám učit, bylo nesnadné,*“ poznamenal lakonicky Engliš.²⁰¹ Za svou první hodinu dostal také svůj první honorář ve výši 4 zlatých. Postupně se ve své pedagogické činnosti vypracoval na velice slušnou úroveň, a proto mu ředitel českého gymnázia v Opavě nabídl vychovatelství a ubytování ve vážené české rodině advokáta Dr. Mlčocha. Měl dohlížet nad učením jeho dvou synů, dvojčat, kteří byli nuceni znovu opakovat primu, protože vysvědčení měli „*samé pětky, i mra- vy pochybné.*“²⁰² Příčinou jejich neúspěchu podle Engliše nebylo jejich malé nadání, ale jejich nezbednost. „*Musil jsem na ně denně před gymnasiem čekat... a šli jsme pospolu domů, jinak se cestou servali s Němci třeba až do krve... zkrátka musil jsem je hlídat na každém kroku, s nimi se učit, až udělali úlohy, na procházku jít a byt s nimi až šli spát.*“²⁰³ Engliš musel být „*policajtem*“, aby dosáhl jejich lepších výsledků. Je jasné, že si svou přílišnou přísností a důsledností asi velké sympatie chlapců nezískal, ale podařilo se mu to, že další vysvědčení chlapců už bylo s vyznamenáním. Dr. Mlčoch byl velice spokojen. Bohužel, kdo měl k Englišovým metodám výhrady, byla paní Mlčochová. Té se zdálo, že její chlapci chodí málo ven a pořád se jen učí. „*Trápilo ji, že její hoši nemají volno, musí se pořád učit atd. Nevrlé se obracela proti mně. A když jsem večer nechtěl pustit hochy na májovou pobožnost, která jim byla záminkou, dovolila jim to matka proti mé vůli, ale s tak neblahými konci, že se o tom musil dozvědět otec.*“ Dr. Mlčoch dal za pravdu Englišovi, což vedlo k tomu, že se ještě více zhoršily vztahy mezi nimi.²⁰⁴

Pokud jde o sociální poměry, neměl se zde Engliš špatně. Dostal byt, celé zaopatření a ještě k tomu 6 zl. platu. Díky tomu si mohl dovolit trochu podporovat svou rodinu v Hrabyni, kam posílal svému otci např. tabák do dýmky.²⁰⁵ V této rodině se také seznámil s věcí, kterou

²⁰⁰ F. VENCOSKÝ, *Karel Engliš*, s. 10.

²⁰¹ ²⁰¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 10. (rukopis v majetku rodiny)

²⁰² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 15. (rukopis v majetku rodiny)

²⁰³ Tamtéž, s. 15.

²⁰⁴ Tamtéž. Paní Mlčochová se cítila velice dotčena, že se její manžel nepostavil za ní, ale za Engliše. Je zřejmé, že jejich vztah nebyl od této doby nejlepší. Engliš po letech vzpomínal, že „... nějaké zamračení by mi nebylo tak vadilo, jako to že mne při obědě nepobídla, abych si ještě vzal. A to bylo horší.“ Tamtéž, s. 16.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 15 – 16. a J. KOLÁŘÍK, *Peníze a politika*, s. 19.

z domova neznal. Bude se to zdát dnešnímu člověku 21. století neuvěřitelné, ale Engliš se v této rodině poprvé v životě koupal v plechové vaně v teplé vodě. „*Ani jsem si neuvědomil, že nemám čistou vodu, byla teplá... a sedět v ní byl blažený pocit, kterého jsem dosud nezažil. Doma jsem se koupal jen v rybníku nebo v řece ve studené vodě. Teplá mi lahodila, až jsem se na koupání v sobotu těšil.*“²⁰⁶ Pro úplnost dodejme, že teplou vodou se celá rodina Mlčochů myla jen o sobotách v přesném pořadí: Dr. Mlčoch, jeho žena, děti a pak ostatní osoby v jejich domácnosti.

V době kdy Karel Engliš působil v rodině Mlčochů, zemřel jeho otec. Stalo se tak o Vánocích roku 1896. Dr. Mlčoch převzal nad Englišem poručnictví do doby jeho plnoletosti. „*Nebylo hrubě co spravovat, živil jsem se sám a mé jmění pozůstávalo z 3 vozů po strýci Vincencovi ze Suchých Lazů*“, konstatoval po letech Engliš.²⁰⁷

Později se musel také od rodiny Mlčochů Engliš přestěhovat. Chlapci se zlepšili ve svém studiu, rodina očekávala další přírůstek a potřeboval ve svém bytě více místa. Engliš si musel znovu zabalit své věci a jít si hledat nové ubytování a obživu. Díky svému pedagogickému úspěchu u Mlčochů, kdy se Englišovi podařilo zvládnout dva problémové chlapce, si vydobyl velmi slušné renomé. Od té doby až do konce svých gymnaziálních studií měl vždy dostatek hodin na to, aby se uživil. Zlepšil se také jeho životní standard a už nemusel hledat nejlevnější ubytování, protože jak sám napsal: „... *zvyknul jsem si lépe bydlet a už bych nebyl šel do tak nuzných bytů, jaké jsem měl dříve, a nebylo toho také třeba, protože... jsem měl dosti.*“²⁰⁸ Právě viditelné výsledky u vážené české rodiny Mlčochů znamenaly zásadní zlepšení v sociálním postavení Karla Engliše, který se od té doby stal finančně nezávislý na své rodině, které se tím značně ulevilo. Získal také potřebné sebevědomí do dalšího života. Po ubytování u Mlčochů měl Engliš ještě další dva „byty“, kde pobýval do konce svých studií v Opavě. Bydlel zde přirozeně s dalšími studenty. Za zmínku jistě stojí spolubydlící Antonín Ráb, pozdější významný slezský básník a spisovatel, který je spíše známý pod svým pseudonymem Jáchym Blechta.²⁰⁹

Kondice pokryly Karlu Englišovi náklady spojené se studiem na gymnáziu v Opavě, ale už mu nezbylo mnoho, aby mohl vyrazit s přáteli nebo pozvat nějakou slečnu do společnosti. Tento svůj společenský hendikep se Engliš naučil obcházet či řešit různými fintami, dá se to říci alespoň podle toho, co napsal ve svých pamětech. Tam je zaznamenána jedna spo-

²⁰⁶ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 16. (rukopis v majetku rodiny)

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 17.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 18.

lečná akce s přáteli, které se Engliš také zúčastnil právě bez krejcaru v kapse. Jednalo se o kuželkový turnaj v Hrabyni. „*Při první partii jsem musel dávat pozor, abych neudělal devítku nebo osmičku, protože stavěči dostávali za devítky 2 kr. a osmičku krejcar. (...) Při druhé partii (první jsem vyhrál) už jsem si mohl dovolit hrát devítky a osmičky, při třetí jsem si dal tvarůžky s chlebem a máslem, při čtvrté pivo.*“²¹⁰ Na závěr k této dnes již úsměvné historce je důležité podotknout, že Engliš vyražel za zábavou velice zřídka a to většinou ještě během svých letních prázdnin v Hrabyni, kde se rád účastnil různých společenských akcí. Mnohem později už jako ministr financí a guvernér Národní banky Československé byl Karel Engliš pověstný tím, že velice nerad chodil na různé recepce a jiné společenské akce spojené s jeho úřady. Dával raději přednost rodinnému prostředí, ve kterém se cítil nejlépe. Zde také přijímal i různé návštěvy, které rád hostil.

Mohlo by se zdát, že hlavní Englišovou starostí při působení v Opavě bylo jen shánění peněz a studiu už nevěnoval tolik pozornosti. Opak je však pravdou. Podle Jaroslava Kolaříka byl výborným žákem, který měl vždycky vyznamenání. Vynikal hlavně v matematice a fyzice.²¹¹ Sám Karel Engliš zhodnotil později své studijní výsledky trochu kritičtěji. „... *měl jsem obzvláštní zálibu pro matematiku a stálý výborný prospěch v ní, v ostatních předmětech už proměnlivý a často slabší (chvalitebný) prospěch.*“²¹² I přesto patřil Engliš k nejlepším žákům ve třídě. Vděčil za to vedle svého nesporného nadání především své pili. Hlavním důvodem proč se snažil mít co možná nejlepší výsledky, bylo nepřijít o odpuštění školného a nutnost přivydělávat si na živobytí kondicemi. Pokud by měl slabší prospěch nebo by dokonce propadl, ztratil by svůj zdroj příjmů a musel by z finančních důvodů ukončit své studium na českém gymnáziu v Opavě.²¹³

To že si student oblíbí nějaký předmět je dáno z velké části osobou učitele. Tomu se buď podaří vzbudit zájem o svůj obor, nebo ho studentovi úplně znechutí. Existují také učitelé, kteří nás učili nějaký předmět, ale bez trvalých „následků“ a my si už dnes nepamätujeme

²¹⁰ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 63.

²¹¹ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 19

²¹² ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 11.

²¹³ V Englišových pamětech nalezneme vzpomínku na to, jak byl nervózní, když dostal z latinské kompozice za pět. „*Píchlo mě [Engliše] u srdce. Učím latině u Mlčochů a jinde a sám mám nedostatečnou na kompozici. Byl jsem zvědav, jaké mám chyby. Sešity byly rozdány a tu vidím, že mně schází za datem tečka, což byla hrubá (!) chyba. Dál vidím, že jsem přeložil protože „qura“ místo „quo“ nebo naopak a to byla druhá hrubá (!) chyba a konečně byly poslední tři nebo čtyři řádky celého jako chybně červeně podtrženy. Věděl jsem, že jsou bezvadné...*“ Engliš se nerozpákoval a přihlásil se s tím, že uznává své dvě chyby, ale poslední čtyři řádky, že jsou podle něho správně napsané. Prof. latiny Svoboda ho tedy vyzval, aby dokázal své tvrzení. Engliš vstal a vzal si do ruky Kofíňkovu gramatiku, kterou podle svých slov znal jako katechismus a dokázal správnost svého tvrzení. Profesor ač nerad mu změnil známku na dobrou. Následkem bylo to, že ho profesor Svoboda nesnášel a nechal ho posadit do zadní lavice, aby ho nerušil svou přílišnou aktivitou. K. ENGLIŠ *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Opavské gymnasium koncem 19. století, s. 4. (v majetku rodiny)

ani jejich jména. Nejinak tomu bylo u Karla Engliše. Mezi jeho nejoblíbenější předměty patřila především matematika. Na tu měl během svých studií hned několik učitelů. Mezi ně patřil i profesor Havlíček, který učil Engliše od sexty do septimy. Jeho drobnou vadou bylo to, že se rád „...oddával pití a hned jsme poznali, když přišel do hodiny (matematika byla ráno) podroušen. Nejistý krok a... pak přišel k lavicím a začal rozhovor s námi všemi, jaká jsem nulla, že budeme po maturě zase nulla než absolvujeme universitu, že budeme zase nulla. Mluvil z něho pesimismus životní.“ Mohlo by se zdát, že takový učitel nezíská příliš sympatií studentů. Jednalo se však podle Engliše o člověka velice chytrého, ba geniálního. „Ale když začal počítat a kreslit, jakoby něco v něm ožilo. Elipsy a kruhy kreslil znaky jako kružítkem a počítal znamenitě.“ Drobnou nevýhodou, jak už to u takových lidí bývá, byla velice malá srozumitelnost výkladu. Možná i to byl jeden z důvodů, proč odešel učit jinam. V době svých studií v Praze se Engliš setkal se studenty, kteří tvrdili, že ho znají. Důvodem byl právě profesor Havlíček, který „... v obvyklém návalu sdílnosti říkal na gymnasiu v Místku při mathematice: „Engliš a Lhotský, to byli matematikové, ale vy jste volové“²¹⁴

Daleko lepší dojem musel na Engliše udělat matematik Josef Šustr, který je učil v kvartě a kvintě. Ten si záhy všiml nadání svého žáka a zval ho k sobě domů na čaj. Tam mu mladý Engliš pomáhal opravovat matematické úlohy studentů opavského gymnázia. „Představte si, jak jsem se cítil, když jsem červeným inkoustem vyznačoval chyby a psal známky.“²¹⁵ Je zřejmé, že důvěrou svého učitele musel být Engliš nesmírně polichocen, ale na druhou stranu se opravováním úloh svých spolužáků nesmírně zdokonalil v mathematice. O čemž se přesvědčil jednou mladý učitel fyziky, který náhodně nahlédl do Englišova sešitu, který byl nepopsaný. Ten sice vše sledoval, ale přitom pracoval na nějaké milostné básničce. „Podíval se na mne hluboce a pak našel v sešitě Vaňkově, co hledal. A zatím kul pomstu.“ Vyvolal proto Engliše k tabuli, aby ještě jednou výpočet zopakoval. „Když jsem pak byl pozván k tabuli, provedl jsem výpočet bezvadně celý! Křída jen stříkala...“ Profesor byl velice překvapen, že večer o tom vypravoval v Besedě.²¹⁶

Posledním významným Englišovým učitelem matematiky byl samotný ředitel gymnázia Josef Fürst, jímž se stal po nuceném odchodu Vincence Praska. Když převzal Englišovu třídu v oktávě, zjistil, že větší část třídy není na tom z matematiky příliš dobře. Díky jeho „výtečné, baázračné pedagogice“ se mu podařilo výrazným způsobem zlepšit znalosti celé třídy. Engliš si tohoto učitele nesmírně vážil, přesto mu po letech vytkl, že „... měl rád vyšlapa-

²¹⁴ Tamtéž, s. 30 – 31.

²¹⁵ Tamtéž, s. 31.

²¹⁶ srov. J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 19 a K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Opavské gymnasium koncem 19. století, s. 31. (v majetku rodiny)

nou cestu a neměl rád sebedůmyslnější výstřelku... Vykládal nám nějaký problém, pro který jsem si našel jiné kratší řešení. Příští hodinu mne náhodou vyvolal... právě na tento problém. Chtěl jsem se blýsknouti svým řešením. Ale když jsem odpočetl, podíval se na mne pronikavě a neřekl nic jiného nežli: *Sedněte si a nedal mi známku.*“²¹⁷ O několik let později došlo ke spříznění mezi rodinou Fürstů a Englišů díky sňatku nejmladšího ředitelova syna Ladislava s Englišovou nejmladší dcerou Věrou.

Dalším učitelem, který ovlivnil Engliše, byl němčinář Parma, jenž uměl netradiční formou výuky nadchnout studenty pro svůj předmět. Důležitou roli v jeho výuce hrály názorné příklady. Dával také velký důraz na správnou výslovnost studentů u německých slovíček. Engliš později vzpomínal: *„Když jsem po letech přednášel Němcům ve Vídni, v Berlíně, v Praze, v Liberci, vrtalo jim hlavou, nejsem-li rodilý Němec. Prezident Beneš uměl též německy, ale jeho výslovnost rvala uši.*“²¹⁸

Posledním kantorem, který zcela zásadním způsobem přispěl k Englišovu rozhodnutí studovat práva nikoliv teologii, byl katecheta P. Viktorin Karas z Příbora. *„Byl to vysoký a mohutný muž, červených ducatých tváří, vyholený myslím na hlavě, se zlatými brejlemi a pichlavýma... očima. Byl lovcem, chodil s velkým loveckým psem, ve vysokých botách, ale také přišel někdy do Hrabyně na faru bos.“* Také velice rád chodil v Opavě do vináren a hospod, kde pokud nachytal studenty, tak je hned ve škole nahlásil. Stal se tedy postrachem všech studentů. Hodiny náboženství byly sice zábavné, ale studenti si z nich nic nového neodnesli. Ke všemu měl učitel Karas neblahý zvyk oslovovat studenty zkomolenými jmény. *„Žitnému říkal Ovesný, Bolouskovi Blusek, mně[Englišovi] říkal dr. Angelieus nebo English.“* Je jasné, že studenti jeho hodiny příliš nemilovali. Když po letech Engliš vzpomínal, co se na gymnáziu z náboženství naučil, došel k závěru, že *„Nic... Karas nám náboženství leda zošklivil...“* Jeho hodiny byly stále o tom, že se s ním studenti neustále handrkovali nad nějakým problémem z křesťanství. Měl také zvláštní zvyk, že studentům rád sahal do kapes u vesty a u kabátů, když tam něco našel, hned to zabavil. Také Englišovy kapsy byly jím prohledány. *„Seděl jsem v první lavici a naplnil jsem kapsu u vesty péry. Od té doby jsem měl pokoj, ale i Karasovu nepřízeň. Také nejhezčí hochy ze třídy (Hýbneše, Hrubého) si bral na koleno a mazlil se s nimi. Ostatní měli pokoj.“* Další jeho slabostí byl zlatavý mok. *„Nejhůře bylo, když měl on sám nebo ředitel Fürst jmeniny, Karas se nachmelil a měl odpoledne hodinu,“* vzpomínal Engliš. Při odpolední výuce se potom stávalo za obecného veselí studentů, že jejich učitel při

²¹⁷K. ENGLIŠ, Drobné vzpomínky, díl I., kapitola Opavské gymnasium koncem 19. století, s. 5. (v majetku rodiny)

²¹⁸Tamtéž, s. 11.

výkladu ztratil rovnováhu a „posadil se vzhůru nohama.“ Z výše uvedených řádků je zřejmé, že právě tyto hodiny náboženství značně podílely na dalším směřování Karla Engliše.²¹⁹

K definitivnímu Englišovu rozhodnutí jít na práva došlo o prázdninách v Hrabyni. V době opavských studií se spřátelil s novým hrabyňským kaplanem P. Bedřichem Kallabem, který byl velice zcestovalý a vzdělaný muž. Spolu se učili v lese „... francouzsky, brodili (se) potokem, stavěli lavičky, zpívali slovácké písně. Získal jsem od něho mnoho,“ vzpomínal Engliš. Byl jím ovlivněn natolik, že změnil svůj záměr jít studovat teologii. „Odražoval mne, abych nešel na kněžství, nýbrž na práva. To rozhodlo.“²²⁰

Mezi další oblíbené předměty, které měl Engliš z počátku v oblibě, patřil i dějepis. V primě měli učitele, který uměl svým výkladem dějin studenty uchvátit. „Ani jsme nedýchali při jeho dějepisném vyprávění. Bylo to jako v pohádce. (...) Kahlík by mne byl naučil milovati dějepis a také jsem si u něho zachoval výbornou známu. Bohužel to trvalo jen rok,“ povzdechl si Engliš. Další kantor dosáhl totiž úplného opaku u žáků, kteří od té doby dějepis příliš nemilovali. „... přišel Josef Pospíšil (...) Půl hodiny zkoušel u tabule, pak čtvrt hodiny přednášel. Ale jaká to byla přednáška! Vykládal podle Bidlových světových dějin. Podle nich se prý může dělat státnice z dějepisu. To bylo několik dat (nastoupení a smrt panovníků, bitev atd.) Ale také více nežádal při zkoušce. Pak jsem ¼ hodiny zaháleli.... Prof. dějepisu propase příležitost nám něco říci o době, kultuře atd. Ani víc nevěděl nežli, co je v Bidlových dějinách,“ vytkl mu Engliš.²²¹ Právě takový kantor dokáže zahubit zájem studentů hned zpočátku a přitom z některých by se mohli stát významní historici.

Roku 1899 skládal Engliš maturitní zkoušku. Tehdy byla koncipována jinak než dnes. Především časová náročnost byla větší. K maturitě se mohl přihlásit každý student maturitního ročníku, který v pololetí nepropadl. Maturitní zkouška se skládala tak, jako dnes ze dvou částí, písemné a ústní. V první části se skládala zkouška z mateřského jazyka, při které studenti zpracovávali vybrané téma a zároveň museli prokázat všeobecnou vzdělanost. Na tuto část bylo vyhrazeno 5 hodin. Stejný čas trvala zkouška z latinského jazyka, kde se především překládalo, jak z češtiny do latiny tak i obráceně. O hodinu kratší byla zkouška z matematiky. Časově nejméně náročná byla zkouška z řečtiny. Pokud byl student na českém gymnáziu, mohl si zvolit dobrovolně zkoušku z druhého zemského jazyka, tj. němčiny. Na ní byly vyhrazeny 3 hodiny a známka se nebrala v potaz při celkovém hodnocení, tak jako dnes, když si

²¹⁹ Tamtéž, s. 7 – 9.

K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 61.

²²¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 20. (v majetku rodiny).

student vybere předmět navíc. Zadání pro písemnou práci navrhovali profesori daného gymnázia. Zemská školní rada je posoudila a případně sama navrhovala otázky.²²²

Ústní část byla skladbou předmětů poměrně náročná. Probíhala stejně, jako dnes v jednom dni. V době Englišových studií skládali studenti zkoušku z latiny, řečtiny, češtiny, matematiky. Pokud měl student během posledních dvou ročníků svého studia z předmětů dějepis, zeměpis, fyzika nejhůře výbornou, mohla být mu zkouška odpuštěna. Tehdy se však pro hodnocení vědomostí studentů v jednotlivých předmětech používalo sedm stupňů, výtečná, výborná, chvalitebná, dobrá, dostatečná, nedostatečná a zcela nedostatečná.²²³ Dalším náročným prvkem maturitní zkoušky bylo i to, že studenti nemohli znát dopředu konkrétní otázky. Dodejme, že maturitní komisi tvořili, jako dnes učitelé povinných maturitních předmětů s předsedou, který byl delegován zemskou školní radou. V praxi se jednalo o ředitele jiného gymnázia nebo vysokoškolského profesora. Někdy byl také předsedou zemský školní inspektor, což mohl být kámen úrazu. „*C. k. zemský školní inspektor a vládní rada Emanuel Klázl jezdil v době maturit po Čechách a zanechával po sobě dvacet procent reprobovaných na dobu jednoho roku. (...) Má právo jako předseda se tázat maturantů. (...) Taková otázka přiletí jako hrom, maturant se lekne, počne se třást, vy se na něho rozkřiknete, zakoulíte očima, maturant dostane trému, a pak už mu lehce podrazíte nohy. (...) Bude to slast. Ta úzkost těch darebáků, ty ztrápené pohledy! Osm let se leckterý z nich tak tak protloukal a nyní by chtěl rázem všechno přeskochit. Takovému se dá z řecké literatury otázka: „V které básni vyložil Parmenides svou filosofii a co v té básni hlásal odlišného od svých předchůdců, o jejichž činnosti je málo známo?“ A když to nestačí, dorazí se překladem z nejméně pěstovaného autora,*“ píše proslulý autor Dobrého vojáka Švejka Jaroslav Hašek.²²⁴

Velká náročnost maturitní zkoušky vedla studenty v hledání nějaké alternativy, která by jim pomohla při jejím skládání. Ne vždy se jednalo o legální způsoby. Např. studenti vybrali ze svého středu jednoho s cílem, aby si „*udělal známost se služkou u Nováků, [prof. Novák byl učitelem řečtiny] a ta aby opsala z notýsku profesora chystané místo pro ústní maturu anebo aby na chvíli přinesla notýsek profesorův,*“ vzpomínal Engliš. Ten se této akce neúčastnil a proto daní studenti „*... měli pak většího úspěchu u matúry nežli já,*“ píše zklamaně výše uvedený pisatel.²²⁵ Pokud by byl některý ze studentů přistižen při podvodu musel ve zvláštním termínu opakovat všechny zkoušky. Málokdy však se pedagogický sbor uchýlil

²²² K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci a kantoři za starého Rakouska*, s. 46 – 47.

²²³ Tamtéž, s. 44 – 45.

²²⁴ Tamtéž, s. 45 – 46.

²²⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kapitola Opavské gymnasium koncem 19. století, s. 20. (v majetku rodiny)

k tomuto řešení. Většinou se spokojil s opakováním té části, kde student nejednal podle předpisů.

Na závěr všech zkoušení se sešla komise a rozhodovala o tom, zda byl ten či onen maturant úspěšný, tzn. způsobilý k dalšímu studiu na univerzitě. Maturitní vysvědčení z klasického gymnázia umožňovalo studentovi prohloubit si své vzdělání na všech fakultách univerzity, kromě technik. Tam musel ještě udělat tzv. vyrovnávací zkoušku z deskriptivy a kreslení. Obráceně to platilo pro absolventy reálných gymnázií, kteří měli většinou vyrovnávací zkoušku z klasických jazyků.²²⁶

Karel Engliš byl úspěšný hned na poprvé při maturitní zkoušce a v roce 1899 absolvoval české gymnázium v Opavě. Získal tím vedle maturitního vysvědčení také lepší pozici ve společnosti, kdy jeho společenský status významně vzrostl. Kdyby se tehdy rozhodl, že už nebude dále studovat, jistě by se automaticky zařadil mezi střední vrstvy ve svém regionu a určitě by patřil mezi její elitu. Na konci 19. století se stále ještě těšili společenskému respektu také studenti, kteří absolvovali jen nižší gymnázium. Bylo to dáno tím, že tehdy navštěvovalo relativně malé procento chlapců prestižní typ škol. O to váženější postavení ve společnosti měli studenti, kteří úspěšně složili maturitní zkoušku. Tehdy „kluby abiturientů“ byly elitními společnostmi.²²⁷

Poté přišly Englišovy poslední prázdniny před vstupem na právnickou fakultu pražské univerzity. Pro většinu absolventů středních škol to bývají nejdelší a nejkrásnější prázdniny v životě. *„Byl jsem po maturě a jak šťasten v hrabyňských lesích. K tomu přišel do Hrabyně na letní byt major Dvořák s Opavy se svou paní a třemi děvčaty. Nejstarší Božena měla právě též po maturě, mladší Marta byla teprve rozvíjející se poupě kolem 14 let a nejmladší byla Klaudivie. Brzy jsme se my studenti – Karel Lyko, Emil Nikša z Kostřce s nimi seznámili a k nim chodili. To byly něžné hry a na konec vždy tanec. Božena byla výborná tanečnice. Marta se mi moc líbila a pojmenoval jsem po ní svou vnučku,“* napsal ve svých pamětech Engliš.²²⁸ Během prázdnin došlo pro Engliše k důležitému setkání. Do Hrabyně přijel lékárník Pravda i se svou manželkou, kteří sem přijeli na letní byt za příbuznými. Od nich se dozvěděli o talentovaném studentovi, který chce studovat práva, ale nemá ani „vindru“. *„Tu si vzpomněla paní Pravdová, že má v Praze sestru, která je provdána za bohatého lékárníka Štěpánka, a že mají Štěpánkovi 3 chlapce, k nimž by potřebovali domácího učitele. Slovo dalo slovo a já jsem jel*

²²⁶ K. ŘEZNÍČKOVÁ, *Študáci a kantoři za starého Rakouska*, s. 48.

²²⁷ Jiří PEŠEK, *Pražští univerzitní studenti v letech 1848 - 1939*, in Jana Ratajová, *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 48 – 49.

²²⁸ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Štěpánkovi“ s. 1. (v majetku rodiny).

s větší nadějí do Prahy,“ vzpomínal Engliš.²²⁹ Když se však blížil konec dlouhých prázdnin, rostly jeho obavy z neznámého prostředí. „*Těšil jsem se na Prahu, na neznámé studium, a bál jsem se současně, věda, že mám sotva na to, abych dojel do Prahy, dopravil tam kufr a měsíc se živil. Co bude dál?*“²³⁰

Gymnaziální léta v multikulturní Opavě, kde převládal německý živel, znamenala pro Karla Engliše tvrdou přípravu do života. Rodina mu sice umožnila studovat a snažila se ho v rámci svých omezených prostředků podporovat, ale to bylo vše. O ostatní věci se musel postarat Engliš sám. Nepochybně mu vadilo, že si nemůže dovolit lepší ubytování, stravu a oblečení, jako někteří jeho vrstevníci. Odmítl se s tím však smířit a začal si shánět prostřednictvím doučování peníze sám. Byl si také dobře vědom, že pokud chce mít lepší klientelu, nesmí mít sám špatné výsledky ve škole. Již zde můžeme vysledovat jeho typické vlastnosti, kterými byla velká míra přirozené inteligence, pevné vůle, železná sebekázeň a pracovitost do úmoru. Samotný Karel Engliš zhodnotil tuto svou životní etapu následujícími slovy: „*V Opavě jsem prožil svůj přechod od dětství do jinošství, dobu svého života plnou tužeb a ideálu, dobu krásnou. Probouzel se duch, probouzelo se tělo, které dospívalo. Přilnul jsem k Opavě a českému gymnasiu, ačkoli jsme v Opavě zažili od německých studentů mnoho ústrků.*“²³¹

1. 6. Trampoty s bydlením a obživou v Praze

S koncem dlouhých prázdnin se blížil Englišův odjezd do Prahy. Počátkem října roku 1899 „*sestra Anna mi [Englišovi] do kufru uložila skrovné prádlo a ještě skromnější šatstvo, na to peřiny a jablka a do vložky knížky a drobnosti,*“ píše o svém skromném vybavení do Prahy Engliš. Další den ho rodina dopravila na blízké nádraží, koupila mu lístek a Engliš vyrazil do neznáma. „*Předtím jsem znal Prahu jen z obrázků a z knížek.*“ Když po dlouhé cestě konečně dorazil do Prahy, zažil tak trochu šok, jak se můžeme dočíst v jeho vzpomínkách: „*Konečně jsme v Praze a ocitám se na ulici Ani o pouti nebylo u nás tolik lidí na ulici jako v Hyberské nad nádražím. A toho hluku od kočárů, koňské dráhy, křičení vozků.*“²³² Naštěstí se seznámil během své cesty vlakem s dalšími studenty, kteří mu nabídli, že první noc může přespát s nimi v koleji Arnošta z Pardubic, než se trochu rozkouká. „*V pokoji bylo více postelí, železných s houněmi. Všichni studenti nebyli ještě v Praze. Ani se mi nestýskalo. Na ulici*

²²⁹ Tamtéž, s. 4.

²³⁰ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 52.

²³¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Kvartýry na gymnasiu, s. 20. (v majetku rodiny)

²³² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola U Štěpánků, s. 4 - 5. (v majetku rodiny)

hluk, bylo slyšet i zvonění, ale brzo jsem usnul,“ vzpomínal na svou první noc v Praze Engliš.²³³

Další den si už musel sám zajistit nějaké ubytování na dobu svých studií v Praze. Jako mimopražský student mohl volit ze tří základních typů bydlení: hotel, kolej nebo privát. První typ byl spojen s poměrně vysokými náklady a byl využíván studenty z dobře situovaných rodin, což nebyl Englišův případ. Podle výzkumu Michaly Daněčkové se jednalo zhruba o 1 % českých mimopražských studentů v Praze.²³⁴ Nejlepším řešením z hlediska ekonomického bylo pro Engliše získat ubytování na koleji. V době jeho studií na právnické fakultě v letech 1899 – 1904 byla v Praze pro české mimopražské studenty bez rozdílu stavů k dispozici v podstatě jen jediná kolej.²³⁵ Jednalo se o kolej Arnošta z Pardubic, kterou zpravovala katolická nadace. Českým studentům začala sloužit od školního roku 1896/1897. Tehdy koleje nepatřily jednotlivým vysokým školám, tak jak to známe dnes a proto se na jednom pokoji mohli sejít studenti různých oborů. Zpočátku měla kolej ubytovací kapacity pro 153 studentů, později zvýšené na 180 studentů.²³⁶ Jednalo se samozřejmě o zcela nedostačující kapacitu, když uvážíme, že jen právnická fakulta měla koncem 19. století skoro 2000 posluchačů.²³⁷

O ubytování na koleji Arnošta z Pardubic byl přirozeně mezi sociálně slabými studenty velký zájem. Ostatně jak sám podotkl Karel Engliš, jednalo se o nejlacinější ubytování pro studenty v Praze.²³⁸ Kolej samozřejmě nemohla uspokojit poptávku všech těchto studentů a snažila se vybírat mezi nemajetnými studenty ty nejnadanější. Samozřejmostí bylo katolické vyznání uchazečů. Na obtížnost takového přijetí vzpomínal s nadsázkou jeden z mimopražských studentů, který sice studoval v hlavním městě Českého království o několik let později než Engliš, ale přesně vystihl nízké šance uchazečů o ubytování na koleji na začátku 20. století. *„Kdosi mi říkal, že žadatel musí mít maturu s vyznamenáním, ale to prý nestačí. To prý je jen tak asi puška na dobytí tvrze. To prý má každý, kdo se tam hlásí. Mají býti na*

²³³ K. ENGLIŠ., *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 2. (v majetku rodiny)

²³⁴ Michala DAŇEČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*, Diplomová práce FF UK, Praha, 2011, s. 42.

²³⁵ V době Englišových studií na právnické fakultě v Praze v letech 1899 – 1904 existovaly pro studenty ještě dvě koleje, Strakova akademie a Hlávkovy koleje. Oba ústavy patřily soukromým nadacím a vyznačovaly se přísnou výběrovostí. Strakova akademie, která byla uvedena do provozu už v roce 1897, byla primárně určena pro nemajetné studenty ze šlechtických rodin. Hlávková kolej byla uvedena do provozu v listopadu 1904, tedy v době, kdy Engliš ukončoval svá vysokoškolská studia. Blíže k uvedeným kolejím Jiří POKORNÝ, *Hlávkovy studentské koleje*, in Jana Ratajová, *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 81 – 92. Herbert SLAVÍK, Filip WITTLICH, *Strakova akademie - Kramářova vila - Lichtenštejnský palác - Hrzánský palác - Straka Academy - Kramář Villa - Liechtenstein Palace - Hrzán Palace*, Praha 2008.

²³⁶ M. DAŇEČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*, s. 130.

²³⁷ Jan HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy 1802 – 1918*, díl 3, Praha 1997, s. 191.

²³⁸ K. ENGLIŠ., *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 2- 3 (v majetku rodiny)

oktavánském vysvědčení všechny jedničky. To že je tak asi lehké dělo, kterým operuje skoro každý uchazeč. Tomu musí pomáhat vysvědčení nemajetnosti, kde jsou majetkových rubrik samé nuly, jen v rubrice sourozenců vysoké číslo, nejlépe dvojčíferné. To prý je už těžší ráž, ale na kolej ještě nestačívá, protože přednost mají sirotci nebo děti rodičů prokazatelně neschopných práce.“²³⁹

Také Karel Engliš se pokusil získat ubytování na koleji Arnošta z Pardubic. Jeho bývalý poručník dr. Mlčoch poslal s předstihem žádost na ubytování pro svého chráněnce. Bohužel až na místě se Engliš dozvěděl, že: „... žádosti vyhověno nebylo.“²⁴⁰ Jen pro ilustraci před válkou bydlela na kolejích necelá 4 % mimopražských studentů. Drtivá většina tj. skoro 80 % byla nucená nalézt ubytování stejně jako Engliš na privátu.²⁴¹ Tehdy v Praze nebyl problém nalézt tento typ ubytování. Mnoho sociálně slabších rodiny pronajímalo část svého bytu nebo domu a tím si vylepšovalo své rozpočty. Mezi nabízenými priváty byly velké rozdíly jak v ceně, tak i ve vybavenosti a dalších službách. Někteří majitelé se snažili se obohacovat na úkor studentů tím, že šetřili na vybavení a nabízených službách, za které chtěli někdy i vysoké příplatky, o čemž se měl Engliš brzy na „vlastní kůži“ přesvědčit. Nebylo tehdy jednoduché, podobně jako tomu je dnes, nalézt za dobrou cenu odpovídající podnájem. Studenti také museli brát v úvahu vzdálenost ubytování od své školy, neboť pravidelné náklady na dopravu byly potom příliš velkou zátěží pro jejich rozpočty. Většinou si však čeští studenti vybírali své ubytování na tzv. horním Novém Městě. To byla lokalita vymezená novoměstským nemocničním areálem, Spálenou ulicí, Karlovým a Václavským náměstím. Tehdy byla tato lokalita považována, řečeno dnešními slovy, za dobrou adresu. Někteří čeští studenti volili také vzdálenější bydlení v novostavbách na Královských Vinohradech.²⁴²

Karel Engliš stejně jako stovky další studentů si musel nalézt nějaký podnájem. V Praze nikoho neznal a nemohl tedy získat cenné rady na co si dát pozor při hledání studentského ubytování. Zatím neměl také zajištěný stálý příjem, a proto hlavním jeho kritériem při výběru byla cena a vzdálenost od právnické fakulty. „Koupil jsem si v nejbližší trafice Národní politiku přehlednul řadu inzerátů. „K pronajmutí“ a brzo jsem našel nejlacinější. „Pokoje pro studenta se pronajme za 5 zl měsíčně.“ (...) Staroměstské náměstí... To byla trefa, kousek do Karolina, kde byla právnická fakulta, kousek do Klementina na filosofii a pak ta láce!“ radoval se Engliš. Ihned vyrazil na Staroměstské náměstí, kde v bývalé mincovně mělo být

²³⁹ M. DAŇEČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*, s. 73.

²⁴⁰ K. ENGLIŠ., *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 2- (v majetku rodiny)

²⁴¹ M. DAŇEČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*, s. 176.

²⁴² J. PEŠEK, *Pražští univerzitní studenti v letech 1848 - 1939*, s. 53 – 55.

inzerované ubytování. Když uviděl na vlastní oči svůj pokoj, jeho nadšení značně opadlo. „Zařízení byl celkem velmi chudě. Starý laciný psací stůl (který zůstal pro mne zamčen) lavor na kovovém stojanu jako umyvadlo, stará postel a ještě starší skříň natřená hnědou barvou olejovou. To bylo vše.“ Mohl se utěšovat, že je to laciné. Záhy ho z tohoto omylu vyvedla majitelka bytu, která mu řekla: „Těch pět zlatých je za byt a za posluhu musíte platit ještě jeden zlatý.“ Tak to už jich bylo šest,“ dodal Engliš. Majitelka však mu vyrazila dech, když mu oznámila: „Budete zde bydlet dva, ten druhý ještě nepřišel. Mám nabídku z venkova, ale když zde není, tak Vám to můžu pronajmout“ Takže už stál ten pokoj 12 zlatých,“ povzdechl si nad podivnými praktikami majitelky Engliš. Hledat jiné ubytování se mu nechtělo, protože „... neznaje poměry v Praze,“ tak se rozhodl přijmout, obávaje se jaké další skryté poplatky se objeví.²⁴³ Naštěstí alespoň spolubydlící nebyl špatný, protože se jím stal jeho bývalý spolužák z gymnaziálních studií v Opavě a jmenoval se Vladimír Bolousek.²⁴⁴

První zatěžkávací zkouškou pro tehdejší nemajetné studenty bydlící v nevyhovujících prostorách byla zima v Praze roku 1899/1900, která byla velice tvrdá, a její dopady ještě prohloubila uhelná stávka. „Už než zamrzlo, teklo nám do pokoje, který plaval ve vodě, a musili jsme hledat ostrovy, abychom přešli. A když přišla zima, mohli jsme v pokoji dělat kluziště. Vodu v lavoru jsme měli denně zamrzlou. Vypukla totiž stávka uhlokopů, nebylo uhlí, a když ho bylo trochu, bylo velmi drahé. Tož jsme netopili,“ píše Engliš.²⁴⁵ Zahřát se chodili dopoledne na přednášky do univerzitních poslucháren a odpoledne „... studoval [Engliš] doma v županu po bratru faráři v ošlapaných pletených papučích s čepicí na hlavě.“²⁴⁶ Když si stěžovali majitelce na poměry ve svém pokoji, tak jim suše oznámila, že „dům, kde bydlíme, se bude bořit (proto se neopravuje) a že se za několik dnů budeme stěhovat na roh.“ Nové bydlení však nebyla opět žádná sláva. Pokoj studentů byl v suterénu a byla zde „zima jak v psinci“ K tomu jim tam paní domácí chodila často větrat, takže nebylo šance pokoj trochu vyhřát. Engliš napsal: „To mne tak dopálilo, že jsem babou šmejkl s katru a vyhodil ji ven. To hrčení její při tom si nedovedete představit. To se jí ještě nestalo. Báli jsme se jít na oběd, aby za naší nepřítomnosti nám neukradla uhlí a nepustila teplo ven. To se též stalo, když jsme přece odešli puze hladem. Ale hned jsme se usnesli, že zde dále bydlet nebudeme.“²⁴⁷

²⁴³ K. ENGLIŠ., *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 2- 3 (v majetku rodiny)

²⁴⁴ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 28 – 29.

²⁴⁵ K. ENGLIŠ., *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 8. (v majetku rodiny)

²⁴⁶ K. ENGLIŠ., *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola U Štěpánků, s. 13. (v majetku rodiny)

²⁴⁷ K. ENGLIŠ., *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 10. (v majetku rodiny)

Velmi rychle si studenti našli nový podnájem, který se nacházel v tehdejší Balbínově ulici. „*Našli jsme si... velký pěkný čistý pokoj za 12 zl pro oba s posluhou.*“ Nové ubytování bylo lepší a hlavně zde nebyly různé skryté poplatky. „*Hned odpoledne jsme se stěhovali a to nejen kufry, nýbrž i zbylé uhlí v krabici nám vezl posluha Václavským náměstím,*“ vzpomínal Engliš. K oběma studentům, zde přibyl další spolubydlící, který také pocházel ze Slezska a jmenoval se Sigmund Witt. „... *byl už po absolutoriu práv ve Vídni. Přijel do Prahy, aby zde dokončil studia (rigorosa) a doučil se dobře česky v advokátní praxi.*“ Tím vzniklo zajímavé společenství tří Slezanů v Praze. Zpočátku museli překonávat jisté názorové obtíže. Podle Engliše měl: „... *rozhodující vliv na naše filosofické-politické nazírání zvláště Bolouska, který byl odchován, nacionalismem Národních listů, kdežto Sigmund Witt nás pomalu převychovával (byl o 4 – 5 let starší) na realismus Masarykův, jak se razil v Herbenově Času. To se ví, že při tom bylo hádek a rozprav habaděj. Sigmund Witt byl žid a Bolousek byl v linii svého nacionalismu antisemita, takže i tato protiva se musila překonat. (...)* A tak z nás vyrostla trojice, která měla součinnost v dalších letech, ba i po studiu.“²⁴⁸ Všichni tři „Slezané“ jak je označuje Jaroslav Kolařík,²⁴⁹ bydleli během svých studií spolu. Většinou po dvou semestrech si hledali nové ubytování, protože přes letní prázdniny, kdy se každý rozjel domů, si nemohli dovolit držet svůj původní byt. Ten majitelé samozřejmě obsadili novými nájemníky. Nemá smysl líčit, kde všude byl Engliš ubytován. Za zmínku stojí snad jen ubytování v Hálkově ulici u malíře pokojů, kde byl také v nájmu Milan Rastislav Štefánik, se kterým se Engliš setkával každé ráno u snídaně.²⁵⁰

Všichni tři studenti Engliš, Bolousek a Witt se pokoušeli o efektivní hospodaření ve své „domácnosti“. Rozhodli se pro systém společného hospodaření, které mělo mít své výhody. Například jejich spolužák Sigmund Witt, který vlastnil nový zimník, a protože „...*měla i v minulosti mládež nic nevlastnící sklony ke komunismu, tož nám jej chtě nechtě musil půjčovati (a sedět doma), když jsme vystupovali „vůči dámám“ a chtěli jim imponovati,*“ píše Engliš. Postupně však se v jejich systému začaly objevovat první trhliny. „*Byl konec zimního semestru a seděli jsme déle do noci. I připadl někdo na myšlenku, že by bylo dobré trochu černé kávy, abychom neusnuli..., měli jsme se v nákupu kávy cukru a petroleje na vařič střídati. Já jsem měl začít. Tak jsem všechno nakoupil a večer jsme hodovali. (...)* Když se mé nákupy vyčerpaly, měli nyní přijít na řadu oni. Ale kdepak, že prý se to neosvědčuje, že to ho nepotře-

²⁴⁸ Tamtéž, s. 12.

²⁴⁹ J. KOLAŘÍK., *Peníze a politika*, s. 33

²⁵⁰ Tamtéž nebo K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.* kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 16.(v majetku rodiny)

bují a kdesi cosi, zkrátka společenství se rozpadlo, |²⁵¹ napsal Engliš a dodává, že „*povaha lidská se ke komunismu nehodí.*“²⁵² Právě praktické zkušenosti se společným hospodařením, ovlivnily Engliše natolik, že ho později ve své ekonomické teorii nepovažoval pro národní hospodářství za vhodné.

Karel Engliš musel na rozdíl od svých spolubydlících velmi dobře hospodařit se svými financemi. Musel si vždy dobře rozmyslet, co si může dovolit. Velice dobře je to patrné na jeho stravování, když zrovna nechodil do menzy. *V poledne jsem měl obědy... o dvou chodech za 25 krejcarů. Bylo toho vše miniaturní pro můj žaludek, a za šesták byl duplikát moučníku, švestkové knedlíky, čtyři, ale málo. Ale to jsem si nemohl dopřát jen výjimečně. A tenkrát jsem si říkal: „Až já budu velkým pánem, to si dám švestkových knedlíků (které jsem tak rád jedl) do sytosti.“*²⁵³ S večeří to nebylo kolikrát o mnoho lepší. Také se mu stávalo, že mu zbyly pouhé 3 krejcare, o které se dělil se svým spolubydlícím. *„Začali jsme uvažovat, co bychom si koupili dobrého a moc. Chléb jsme ještě měli, kupovali jsme si celý kochánek. Nakonec jsme si koupili za 2 kr. citron a 1 kr. 1 kg cukru, uvařili si na petrolejovém vařiči čaj a měli jsme nejlepší náladu.“*²⁵⁴ Je nutné podotknout, že Engliš byl docela dobrý hospodářem a snažil se takovýmto situacím předcházet vytvářením finanční rezervy na rozdíl od svého spolubydlícího Bolouska. Ten dostával od poručníka 30 zlatých na měsíc, s čímž se dalo obstojně tehdy na měsíc vyjít. *„Ale milý Bolousek neděla rozpočet na měsíc a tak se stalo, že byl po čtrnácti dnech s pokladnou hotov. Já jsem mu pak dělal bankéře. (...) Když pak zaplatil dluh u mne a byt, žil znovu na úvěr a tak žil měsíc pozadu a dostal se do úplné finanční závislosti na mě,“* napsal ve svých pamětech Engliš. Nepřekvapí, že kolikrát byl Englišův spolubydlící na tom mnohem hůře, ač měl zajištěný bez námahy stálý příjem.²⁵⁵

Další problémovou věcí, kterou museli tři „Slezané“ řešit bylo náboženské vyznání spolužáka Zikmunda Witta²⁵⁶, který byl žid. Problém nastal, když se ubytovali u majitelů, kteří byli antisemité. Engliš vzpomíná, jak tajili spolužákovo vyznání. *„Ona [majitelka] ráno vždy při úklidu vykládala theorii, že by žida nevzala do bytu, že se jich drží štěnice, a on [majitel] večer přišel k Wittovi na besedu a všechno zlé na světě sváděl na židy. Večer nechtěli „žábu“ [dceru] poslat pro, aby ji židi „nevykošerovali“ (to byla doba hilsneriády). Ani při sčítání lidu to neprasklo, protože jsme skryli Wittův původ za učený výraz „mosaického“ ná-*

²⁵¹ Tamtéž, s. 15.

²⁵² K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 4 (nevydaný strojopis v majetku rodiny).

²⁵³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola U Štěpánků, s. 13. (v majetku rodiny)

²⁵⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.* kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 8. (v majetku rodiny)

²⁵⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.* kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 6. (v majetku rodiny)

²⁵⁶ Zikmund Witt pozdější sociálně demokratický senátor blíže Jiří MALÍNSKÝ, *Osobnosti Sociální demokracie* [online]. [cit. 26.5.2013]. Dostupný na WWW: <http://www.cssdbojkovice.wbs.cz/Osobnosti-Socialni-demokracie.html>

boženství. Myslili, že to je tak něco jako mormon.“ Jak už to s tajemstvími bývá, ani toto se nepodařilo utajit věčně. Jednou se majitelé dozvěděli pravdu. Problém byl, že si majitelé Witta oblíbili a tak večer přišel majitel jako obvykle k němu na rozpravu a začal slovy: „*Víte ono židi, jsou chytrější nežli my. My se musíme teprve od nich učit, a kdesi cosi. Mohli jsme smíchy popukat,*“ napsal Engliš.²⁵⁷ Aby do budoucna předešli dalším komplikacím, rozhodli se Bolousek a Engliš svého spolužáka pokřtít. Dali si s tím náležitou práci a začali ho připravovat na nové náboženství. Nakonec došlo ke křtu, při kterém dostal Witt nové jméno Pafnucius. Když jel potom Witt do Slezska, *tak „... tam se ovšem chlubil, že už je křesťan, a nadával na židy, tak se to dostalo ven.*“ Když se později stal Engliš ministrem, média uveřejnila s náležitou interpretací tuto historku. On měl potom mnoho práce uvést vše na pravou míru. S časovým odstupem zhodnotil tuto svou drobnou aféru následujícími slovy: „... *v kritických chvílkách mého života mi tisk přidržel zrcadlo mých mladistvých hříchů.*“²⁵⁸ Jinak byli oba dobrými přáteli až do Wittovy tragické smrti.²⁵⁹

Pokud chtěl Karel Engliš studovat, musel být schopen finančně pokrýt své náklady spojené se studiem, tj. uhrazení podnájem, nákup knih, potravin a otopu. Podle sociologického průzkumu z poloviny 20. let minulého století pouhá jedna pětina studentů byla schopná pokrýt své studijní náklady pouze z rodinných zdrojů. Polovina dostávala příspěvky od rodiny v různé výši a zbytek prostředků si musela obstarat sama. Zbývajících 30% studentů si muselo vydělat na živobytí a studium sami.²⁶⁰ Před 1. světovou válkou se jednalo pravděpodobně o mnohem větší procento studentů, kteří museli spoléhat jen na své výdělky. Tehdy si většina studentů přivydělávala kondicemi, pomocnými pracemi u advokátů, lékařů, či v písárnách nebo také přispíváním do různých periodik. Lukrativním zaměstnáním pro studenty byly např. překlady.²⁶¹

Engliš si musel v Praze nalézt řečeno dnešními slovy brigádu, která by mu zajistila dostatek finančních prostředků alespoň ke krytí elementárních nákladů spojených se studiem na právnické fakultě. Jaroslav Kolařík sice tak trochu romanticky píše, že si musel koupit noviny, aby si našel první kondice.²⁶² Jedná se však spíše o legendu, kterou vytvořil Englišův životopisec, aby ještě více zdůraznil už tak těžké životní začátky. Realita byla trochu jiná. Karel Engliš sice zpočátku využíval noviny, kde nalézal inzeráty hledající doučování v různých

²⁵⁷ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.* kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 14. (v majetku rodiny)

²⁵⁸ K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 5 (nevydaný strojopis v majetku rodiny).

²⁵⁹ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 32.

²⁶⁰ Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (edd.), *Dějiny univerzity Karlovy*, díl 4, Praha 1998, s. 29.

²⁶¹ J. PEŠEK, *Pražští univerzitní studenti v letech 1848 - 1939*, s. 48.

²⁶² J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 29.

předmětech. „... přijal jsem podle inzerátu vyučování nějaké starší slečny na Smíchově, která studovala soukromě učitelský ústav. Učil jsem vesele pedagogiku (podle knížky), jíž jsem se vůbec neučil.“²⁶³ Ale důležitější pro Engliša bylo doporučení na doučování v rodině Štěpánků, které se ukázalo být klíčové pro jeho živobytí, v navázání nových kontaktů z vyšších společenských vrstev a jisté zlepšení vlastního sociálního statusu. „Byla to zámožná rodina, Štěpánkova lékárna byla tenkrát jediná na Kr. Vinohradech. Štěpánek byl i v městské radě i místní záložně ve správě. Vážený občan,“ podotkl Engliš. Manželé Štěpánkovi měli tři syny. „Nejmladší Pepa byl v sekundě, prostřední Ada (Jaromír) tuším v sextě a nejstarší Ota praktikoval v lékárně po absolvování šesti gymnasiálních tříd, které tenkrát stačily pro studium farmacie na universitě. Chtěl však dostudovati poslední dvě třídy gymnasia, aby mohl udělati doktorát.“²⁶⁴ Zpočátku dostával Engliš za své hodiny honorář 20 zlatých, který byl později zvýšen na 30 zlatých. Když se hodiny protáhly do večera, byl zván i k rodinné večeři. „Večeře byly teplé, ale nikterak luxusní. Štěpánek si přinesl k večeři vždy láhev dobrého červeného vína, kterou za večer vypil. Přinesl si i cigarety. Kouřil jen jednu po večeři, ale byl to Figurá, nejlepší speciální cigareta egyptská, tenká, se zlatým okrajem. Přistrčil mi cigaretu z Itálie a díval se, jak mně to potěší. Na svátky bylo jídlo bohaté. Na vánoce jsem byl pokaždé doma v Hrabyni, ale na Silvestra jsem byl v rodině Štěpánků. Tam jsem jedl poprvé hlemýžď,“ vzpomínal Engliš. Právě tehdy se naučil kouřit cigarety a mnohem později se snažil už jako ministr svého zlozvyku různými metodami zbavit, což se potom stalo námětem různých karikatur v tisku.²⁶⁵

Právě v rodině Štěpánků Engliš poznal, jak žije movitější střední třída v Praze. Když se vracel zpět do svého skromného podnájmu „... svém od molů prožraném nepřiléhavém hnědém zimníku po strýci Rudolfovi,“ myslil si, že je velice chudý a nabyl dojmu, že „tak žijí lidé v blahobytu a v ráji. Ale jak jsem se mýlil,“ poznamenal později.²⁶⁶ Když začal s doučováním synů Štěpánků, dosti se obával, aby „... panští synkové se na mne – venkovana neúhledného – nedívali z patra.“²⁶⁷ Jeho obavy se však ukázaly jako liché, neboť se mu podařilo je získat svými pedagogickými metodami, které brzy přinesly viditelné úspěchy ve školním prospěchu. Engliš docházel za nimi skoro každé odpoledne, které se často protáhlo až do večera. Když měl některý z nich před důležitými zkouškami, tak docházel operativně i dopoledne. Z Englišových vzpomínek můžeme vyčíst, že zavedl vždy před klíčovými zkouškami

²⁶³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.* kapitola Jak jsem bydlel v Praze na univerzitě, s. 5. (v majetku rodiny)

²⁶⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola U Štěpánků, s. 6. (v majetku rodiny)

²⁶⁵ Tamtéž, s. 10.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 7.

pro Štěpánkovy potomky dosti tvrdý režim. Zařídil například, aby rodiče zamkli synům vycházkové šaty do skříně, čímž je donutil neodcházet z domu. „*Dále jsme vstávali v půl páté. (Spal jsem s ním) a od pěti do půl deváté se pracovalo. Pak jsem šel k soudu a odpoledne do večera znovu. Přitom to úsilí by nebylo bývalo možno látku znovu bez náležité organizace. Především jsme denně pracovali postupně u všech předmětů státnice. Proměna čelí únavě. Dále jsme nečetli přednášky, nýbrž já jsem mu z každé lekce udělal snadno srozumitelný výtah a Áda ho musel opakovat. Tak jsem byl ujištěn, že mne pozorně sledoval a že mu rozumí. Současně se takto memorovalo.*“²⁶⁸

Díky zavedení železné kázně a disciplíny v učení složili všichni synové potřebné zkoušky, státnice apod. Málokdo by dnes byl schopen podstoupit takový dril a většina lidí by svého učitele ze srdce nenáviděla, Štěpánkovi synové nikoliv. Ke svému učiteli chovali jistou úctu a přezdívali mu „Feníčku“, což byla zkratka pro „fenomenální páníčku“. Když u nich Engliš skončil své hodiny, nastala pro „...oba starší hochy úpadková doba. Naučili se chodit do Bodegy na víno, ženy (dívky i vdané ženy) je obletovaly, našli si společnost přiměřenou, potřebovali pro svůj luxus (cigarety, víno, ženy) hodně peněz, začli dělat dluhy. (...) Peníze jim lidé nabízeli, ovšem na vysoký úrok. Jindy si vypomohli tím, že ulehčili otcově pokladně, opatřili si klíče, když spal. Začaly noční toulky, „flámy“, auta, výlety noční atd. Konečně se objevila směnka s podpisem lékárníka Štěpánka, falšovaným. A tím to prasklo.“²⁶⁹

Dokud nad nimi dozoroval Engliš, byli oba starší bratři Štěpánkovi schopni dosahovat svých studijních cílů k velké radosti svých rodičů. Manželé Štěpánkovi si také velice cenili výsledků, kterých u jejich synů jejich domácí učitel dosáhl, a uměli to náležitě ocenit. Brali ho na různé společenské akce i přes jeho protesty. „*Štěpánkovi měli předplacenou loži v [Národním divadle, každý osmý den. Paní Štěpánková mne brala vždy do lože. Seděl jsem pravda na vyvýšeném sedátku vzadu a v přední řadě seděli s ní synové, ale seděl jsem pohodně a viděl i slyšel dobře. Tak jsem za ta čtyři léta viděl celý repertoár Národního divadla, všechny důležité opery naše i cizí. Nikdy později jsem tak pravidelně divadlo nenavštěvoval. Ani když jsem byl ministrem a měl ve třech divadlech stále lože. Neměl jsem času, anebo jsem byl po práci tak unaven, že jsem neměl na divadlo ani pomyšlení,*“ vzpomínal na své pravidelné návštěvy divadla Engliš.²⁷⁰

²⁶⁸ Tamtéž, s. 23.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 17.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 11. Za zmínku stojí ještě jedno pozvání Štěpánků Engliše na ples, neboť nám ilustruje, že to byl člověk z masa a kostí a ne „suchar“ jak se někdy usuzuje na základě jeho spisů. „*Byl jsem na Národní besedě. Mám na ni vzpomínku. Byly tam dvě světlolase krasavice dcery univ. prof. Fridricha. (...) Octnul jsem se s několika ctiteli před taburetem, na němž seděly. Já trochu stranou. Byly švitorné a živé, a tu jedna nepozorujíc,*

Koncem 19. a počátkem 20. století byl dům lékárníka Štěpánka proslulým místem setkávání se tehdejší zlaté pražské mládeže. Vždy na jaře byla uspořádána „garden party“ s tenisovým turnajem. „Byla to nádherná májová slavnost v květech při lampionech a při měsíčku, při šumivém víně a rozkošných úborech zlaté mládeže se zahajoval tennis,“ popsal atmosféru pisatel v jenom novinovém článku.²⁷¹ Paní Štěpánková sem pozvala také učitele svých synů. Tomu se však moc nechtělo, neboť musel řešit kardinální otázku, co si obléct na sebe. Sportovní oblečení nevlastnil a na nové neměl peníze. „Vzal jsem své nejlepší šaty, které jsem měl od maturitní zkoušky. Černá látka na redingot (Kaiserrock), vestu, kabát mi dala sestra Konstancie. Nuže v těchto černých šatech jsem se objevil na jarní tenisové slavnosti. Jarní jsem měl kravatu, už nevím, ale asi také šatům přiměřenou. Všichni byli oděni jinak v tenisových dresech, bílých střevíčkách dívky ve světlých jarních šatech. A já jsem přišel jako od pohřbu,“ vzpomínal Engliš. Je jasné, že právě kvůli svému oblečení příliš nezapadl do této společnosti a byl terčem drobných vtípků. „Tak jsem stál stranou a poslouchal řečí, myslel jsem si, že bych to také tak dovedl těm dívkám říci, ale co na plat. Můj černý háv se jim asi nelíbil,“ zkonstatoval po letech. Nakonec přece jenom se tam seznámil s jednou dívkou, když sledoval tenisový zápas. „A tu přistoupí ke mně jedna slečna,..., a oslovila mne. Co se mne ptala a o čem jsme hovořili, dnes už nevím, ale vím, že jsem měl přeblahý pocit, že mne jedna z těch dívek oslovila,“ píše Engliš.²⁷²

Mnohem důležitější než zábava se zlatou pražskou mládeží bylo pro Engliše to, že tu navázal kontakty s významnými lidmi. Především se zde poprvé setkal s bratry Loevensteinovi, kteří později sehraji v jeho životě důležitou roli.²⁷³ „Rodina Loevensteinová patřila k předním pražským rodinám a hoši byli zváni do předních rodin, také ke Štěpánkům na Vinohrady, kde jsem je poznal a odkud mne pozvali k soukromému vyučování,“ píše Engliš. Další nabídka práce ve významné rodině byla pro něho velice lákavá na to, aby ji nepřijal. „Vyučoval jsem právům postupně oba syny, ale napřed staršího Karla. Chodil jsem tam... ráno a často jsem svého žáka budil. Učili jsme se, chodíce po pokoji. Ne že by Karel (nebo jeho bra-

že jí jeden z pánů stojí na šatech, prudce vyskočila, šat se zadržel a nepoutal už jejich plných řader, která se rozkošně vykoulka ven. Obě křičí a útěk. Okamžik, ale vzpomínka na /60 let,“ píše Engliš. Tamtéž, s. 12.

²⁷¹ ANM, fond K. Engliš, k. 67, inv. č. 816, Ozvěny domova i světa 23. 2. 1938.

²⁷² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola U Štěpánků, s. 15. (v majetku rodiny)

²⁷³ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 31. Karel Loevenstein (1885 – 1938), český právník a průmyslník, v letech 1927 – 1937 byl generální ředitelem Škodových závodů. Jan Loevenstein (1886 – 1932), český národohospodář, působil na právnické fakultě Masarykovy univerzity. Byl stoupencem Englišovy teleologické teorie, ale v některých otázkách s ním polemizoval. J. TOMEŠ a kol., *Český biografický slovník XX. století, díl II.*, s. 283. Blíže také Radek DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka. Život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele Škodových závodů*, Praha 2010.

tr) byl potřeboval učitele výpomocného pro nedostatek inteligence. Chtěli diskusí prohloubit své studium.“²⁷⁴

Také u této rodiny slavil Karel Engliš úspěch, neboť nejstarší syn udělal pod jeho vedením státnici s vyznamenáním. Karel Loevenstein dostal od svého otce peněžní odměnu, aby mohl uspořádat oslavu s přáteli. Uspořádal vyjádřeno dnešní terminologií „noční tah Prahou“, na kterou pozval i svého učitele. Ten po mnoha letech popsal ve svých pamětech jeho průběh: „Dostal [Karel Loevenstein] na útratu stovku. To bylo celé jmění, ale Karel sezval některé přátele k Černému koni a dole v baru jsme stovku šťastně utratili. (...) Pili jsme champaňské a jedli různé pochoutky. Obsluhovala nás v malém pokojíku krásná slečna... Choval jsem se k ní tak naivně a zdrženlivě, že mi na druhý den poslala dopis plný chyb. Vybízející mne k návštěvě, na kterýžto dopis jsem neodpověděl. A když jsme vyšli ven, chtěl jsem už domů, ale Karel chtěl ještě se svými druhy do kavárny. Když jsem se vzpouzel, zavolal Karel na strážníka, který zde stál celou noc, dal mu na víno, aby mne posadil do drožky, což on provedl...“ Toto je jedna z mála epizod, kdy se Engliš zúčastnil jako student nočního života v Praze. Možná právě od této chvíle je začalo jejich přátelství, které se ukázalo po vzniku Československa, kdy byli oba vystaveni tlaku různých zájmových skupin, užitečné. Podle Engliše byl Karel Loevenstein jediný ze zlaté mládeže u Štěpánků, který „dosáhl vysoké kariéry.“²⁷⁵

Pro úplnost je třeba dodat, že Karel Engliš působil jako učitel i u dalších účastníků tenisového turnaje u Štěpánků. Svým úspěšným doučováním si udělal jméno a mohl díky tomu brát jen ty kondice, které byly lépe placené. To mu do jisté míry pomohlo vyřešit existenční problémy v Praze během studia.

Otázkou zůstává, kolik vlastně musel Karel Engliš mít hodin v průměru za měsíc, aby si zajistil živobytí v Praze? Nelze objektivně spočítat kolik hodin odučil za dané období. Jistou představu nám dává Englišova statistika v jeho nepublikovaném díle „Z vědecké dílny“, v níž autor uvádí, že za celou dobu svých studií v Praze odučil až 5000 hodin.²⁷⁶ To za jeden rok dělá 1000 hodin a na 1 měsíc, pokud pomineme měsíce letních prázdnin, tak připadá 100 hodin, což je velice slušná porce práce, pokud si uvědomíme, že si na část hodin musel dělat i přípravy. Číslo by nemuselo být ani moc nadsazené, protože Engliš byl známý tím, že chodil do svých podnájmů v Praze často pozdě večer, za zábavou také příliš nechodil, a navštěvoval nepravidelně přednášky na univerzitě.

²⁷⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Karel Loevenstein, s. 1 – 2 (v majetku rodiny).

²⁷⁵ Tamtéž, s. 1 – 2.

²⁷⁶ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, *Z vědecké dílny*, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 99.

Příchod do Prahy byl jistě velkým zlomem v životě Karla Engliše. Poprvé ve svém životě opustil region Opavska a podíval se do zcela neznámého prostředí hlavního města českého království, kde nikoho neznal. S Sebou měl jen nejnnutnější věci, trochu našetřených peněz a víru, že se to všechno nějak zvládne. Již během cesty vlakem do Prahy si začal vytvářet síť sociálních kontaktů, která mu měla pomoci lépe se adaptovat v novém prostředí. Hlavní jeho starostí na místě bylo nejprve si sehnat dostupné ubytování v blízkosti právnické fakulty a nějakou práci, která by mu pokryla základní životní náklady. Začátky byly dosti tvrdé. Jeho paměti zachycují syrovou každodennost nejchudších studentů na přelomu 19. a 20. století. Je až s podivem, jak se dokázal Engliš se svými neradostnými sociálními podmínkami vyrovnat. Oproti některým studentům měl jistě výhodu, že už něco podobného zažil během svých gymnaziálních studií v Opavě. To ho dosti „zocelilo“ a připravilo na krušný začátek v Praze. Velice mu pomohlo, že měl doporučení na kondice do rodiny Štěpánků. Ta pro něho nebyla jen pravidelným zdrojem příjmů, ale také seznámením se s životním stylem vyšší pražské společnosti. Díky tomu mohl navázat sociální kontakty s částí tehdejší „zlaté pražské“ mládeže, které bude moci plně využít především po vzniku Československa, neboť z někdejších účastníků setkání u Štěpánků se stanou vlivné osoby v novém státě. Nesmíme zapomenout, že vybudováním si sociální sítě „známých“ během společenských akcí u Štěpánků, se zlepšoval Englišův sociální status a prestiž a v neposlední řadě také jeho finanční situace.

1. 7. Studia v Praze a v Mnichově

Na podzim roku 1899 začal Karlu Englišovi jeho první semestr na právnické fakultě Karlo – Ferdinandovy univerzity v Praze. *„Jako každý nový adept právnických studií začal chodit na přednášky velmi pilně. To byla už tradice, že páni profesori v prvním semestru ve starém Karolinu na Ovocném trhu měli posluchárny v pravém slova smyslu nabitě. Ale tato píle začala brzy povážlivě slábnout a počet pravidelného posluchačstva se tenčil. mezi těmi, kdo brzy přestali chodit, byl také Engliš,“* píše Jaroslav Kolařík.²⁷⁷ Důvodem jeho stále klesajícího zájmu o některé přednášky byla náplň některých předmětů, o které měl jako každý student přicházející na vysokou školu trochu jinou představu. Především si tu vybudoval jistý odpor k předmětům zabývajících se historií práva, které se nedají příliš uplatnit v běžném životě. Tehdy byla organizace studia koncipována tak, že první tři semestry se museli studenti prokousávat historickými předměty svého oboru. Poté se skládala státní zkouška, ve které

²⁷⁷ J. KOLAŘÍK., *Peníze a politika*, s. 29 – 30.

museli prokázat znalosti z těchto předmětů. Když uspěli, mohli pokračovat v oborech judičiálních a státovědeckých, které přece jenom oslovovaly více posluchačů na právnické fakultě.²⁷⁸ Ostatně malou účast studentů na přednáškách potvrzuje ve svých pamětech i František Weyr, který napsal: „*S přítelem Englišem, se kterým jsem se později úzce sprátelil, jsem se za našich fakultních studií scházel pouze v Bráfově semináři, do přednášek chodil (...) stejně nepořádně jako já*“.²⁷⁹ Engliš postupně došel k závěru, že je pro něho časově efektivnější studium z knih, než trávit čas na přednáškách, kde vyučující kolikrát předčítali svá skripta nebo měli příliš slabý hlas, který nebyl ve velkých přednáškových sálech slyšet.

Jednou z výjimek byly přednášky profesora Albína Bráfa, který měl ten vzácný dar zaujmout své posluchače a některé ovlivnit natolik, že se později začali věnovat národnímu hospodářství. „... *přednášel volně (bez skript, jež však byly vydány), přednášel vlídně a temperamentně a přednášky oživoval příklady z bohaté zkušenosti (kadeřník v Karolinu, (...), hrál úlohu podnikatele)*“, píše Engliš.²⁸⁰ Ostatně podobně vnímali způsob jeho výuky i další Englišovi současníci. „*Všichni vyprávějí svorně, jak živě Bráf přednášel; nikdy při svých výkladech neseseděl a nikdy je nečetl; vzpomínají, jak dovedl gestikulovat, hovořit sarkasticky, často s dávkami ironie a vtipu. Rád používal statistické údaje... Byl však při zkouškách náročný a nekompromisní*“, shrnul vzpomínky jedné generace ekonomických odborníků ve své práci František Vencovský.²⁸¹

V době Englišových studií na přelomu 19. a 20. století byla právnická fakulta, jak česká tak německá také středisky ekonomického myšlení, zároveň byly jedinými místy v tehdejší soustavě školského systému, kde docházelo k prohlubování teoretických znalostí a jejich pedagogickému uplatňování. Tehdejší učitelé měli vlastní zkušenosti z různých funkcí ze státního aparátu a snažili se jimi obohacovat své předměty. Dnes je obor ekonomie vědecky i institucionálně zcela samostatný, ale tehdy bylo zcela běžné spojení právního vzdělání s ekonomickými vědami. Někteří autoři zabývající se tímto obdobím dějin Karlovy univerzity upozorňují na to, že už se jednalo o anachronismus. Ekonomie neměla stále pevné místo mezi ostatními právními obory, ale byla chápána jako disciplína doplňující právnické vzdělání.²⁸²

Za nejvýznamnějšího a nejrespektovanějšího národohospodářského teoretika byl v českém prostředí považován Albín Bráf. Nepřekvapí tedy, že o jeho přednášky a především semináře byl velký zájem mezi studenty. Díky tomu si Bráf mohl vybírat nadané studenty do

²⁷⁸ J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy 1802 – 1918*, díl 3, s. 217.

²⁷⁹ František WEYR, *Paměti I. Za Rakouska (1879 – 1918)*, Brno 1999, s. 192.

²⁸⁰ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 99.

²⁸¹ František VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení*, Brno 1997, s. 78.

²⁸² J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy 1802 – 1918*, díl 3, s. 229.

svého proslulého semináře, který často probíhal v jeho pražském bytě. „Dostal jsem lístek s charakteristickým písmenem Bráfovým, jímž mě zval, abych přišel v tu a tu hodinu. Seminář se odbyval v Bráfově bytě ve starém domě, jež obýval dříve Palacký, a celé ovzduší bylo tu velmi intimní. Dostali jsme všichni černou kávu a doutník, a následoval pak referát o některé knize národohospodářské, po případě i debata o tom referátu anebo o některém jiném problému. Bráf sám zasahoval do debaty a poukazoval na některé stránky, jich si referent snad dost nevšiml,“ napsal jeden z účastníků jeho semináře.²⁸³ Dostat Bráfovo pozvání do jeho semináře bylo považováno mezi studenty za velice prestižní záležitost. Také Karel Engliš se dostal mezi několik vyvolených studentů, kteří navštěvovali tento seminář. Bráf si ho jistě vybral pro jeho intelektuální schopnosti a pro soustavnou studijní píli, která hraničila s askezí středověkých mnišských řádů. Engliš ho musel jistě zaujmout stylem svého myšlení během semináře. „cítíl jsem v Englišových projevech zvláštní způsob myšlení, o němž jsem se teprve později dověděl, že se mu říká analytický, deduktivní nebo přímo matematický, a který s hlediska populárního dělá dojem, že jde kupředu cesta necesta, neohlížeje se při tom ani vpravo ani vlevo, máje před sebou jediný cíl, který ho zároveň láká a neúprosne žene kupředu,“ nalezneme v pamětech jednoho z Englišových současníků.²⁸⁴ Postupně se vyvinul mezi nimi velice blízký vztah, o čemž svědčí i to, že Bráf zval Engliše na své letní sídlo v Roztokách nad Vltavou.²⁸⁵ O tom, že Bráf definitivně nasměroval mladého Engliše k národnímu hospodářství, nemůže být sporu.

Dalším pedagogem, který měl nepřímo vliv na Karla Engliše, byl T. G. Masaryk. Tenkrát měli právníci povinnost složit zkoušku z praktické filosofie na filosofické fakultě. Jedním z přednášejících byl i T. G. Masaryk. Engliš si však zapsal přednášky u někoho jiného, čehož později trochu litoval, jak sám napsal: „Měl jsem zapsaného Durdíka a mám od něho i kolo-
lokvialní vysvědčení s velmi dobrým prospěchem, ale nepamatuji se, že bych jej byl poslouchal.“ S Masarykovými názory a postoji se Engliš seznamoval prostřednictvím svého spolubydlícího Sigmunda Witta a časopisu Čas. V této době vrcholila tzv. Hilsnerova aféra, ve které se Masaryk významně angažoval, podařilo se mu zpochybnit některé body obžaloby, což mu přineslo nenávist katolického a nacionálně laděného tisku, který rozpoutal proti němu „mediální“ kampaň. K jejich projevům nesouhlasu se připojili i někteří studenti, kteří zne-
možňovali Masarykovi přednášet. Když se o tom dozvěděl Karel Engliš, rozhodl se jít podívat na jednu z Masarykových přednášek se svým spolužákem Bolouskem. To co spatřili, je šoko-

²⁸³ F. VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení*, s. 78 – 79.

²⁸⁴ František WEYR, *Muž v poutech logiky*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 22 – 23.

²⁸⁵ ANM, fond Albín Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis K. Engliše Bráfovi ze dne 8. 7. 1903.

valo. „Největší posluchárna v Klementinu byla natřískána. Sešlo se tam vedle posluchačů filosofie a právníků... mnoho mediků a techniků, kteří obmýšleli znemožnit přednášku. Měli hole... V tom vstoupil Masaryk, ale na místo, aby všichni povstali a nastalo ticho, vypukl hurónský řev. Byl jsem v prvním semestru práv, nesmělý, nenáviděl jsem psychologii davu, bylo mi úzko. Oči jsem měl upřeny jen na Masaryka, kterého jsem viděl poprvé. ...byl bledý a tenkrátě patrně bledší. Stál klidně, pokoušel se mluvit, ale hurónský řev zmařil každý jeho pokus. Lampy byly holemi na padrt' rozbity a hole tloukly o lavice jako by chtěli jejich majitelé říci, co by udělali Masarykovi, kdyby mohli. Masaryk vzal křídlo a napsal na tabuli: „Co si přeje studentstvo?“ hurónský řev byl odpovědí. Ten když nepřestával, opustil Masaryk učebnu a měl pak „dovolenou...“,“ píše Engliš.²⁸⁶ Bylo to vlastně první setkání Engliše s Masarykem, které můžeme označit za osudové.

Právě statečný postoj našeho budoucího prvního prezidenta během Hilsneriády nepochybně imponoval mladému Englišovi natolik, že začal pravidelně číst Masarykovy časopisy Čas a Naši dobu a snil o tom, že bude do nich také přispívat. To se mu o pár let později splnilo. Když potom dostal pochvalný dopis od Masaryka, měl velkou radost. Ve svých článcích se věnoval především hospodářským a sociálním problémům.²⁸⁷ Pro úplnost je třeba dodat, že Engliš během svých vysokoškolských studií přispíval do různých slezských novin. Jednalo se především o Opavský týdeník a Slezský věstník, do nichž psal články z oblasti hospodářství a práva. „My mladí akademici ze Slezska jsme se tehdy v letech 1901- 1903 – soustřeďovali kolem Gudrichova „Slezského Věstníku“ jako opozičníci proti „Opavskému týdeníku“, jenž byl pro nás příliš konservativní. Engliš, který začal psát... do Opavského týdeníku“ předsedal první s ostatní mladou opozicí také do Gudrichova „Slezského věstníku“ A spolu se zemřelým právníkem Bolouskem sváděl potyčky i na poli výchovy školní,“ píše ve vzpomínkovém článku k Englišovým padesátinám jeho přítel Adolf E. Vašek.²⁸⁸ Jako zdroj materiálu používal Karel Engliš pro své novinářské prvotiny zápisky z přednášek a skripta z univerzity.²⁸⁹ Právě zde můžeme hledat počátky Englišovy později tak bohaté publikační činnosti.

V roce 1903 dostal Karel Engliš nabídku navštívit bavorské město Mnichov. „Po absolutoriu práv v Praze mně nabídnul prof. Braf., chtě-li bych na rok do Mnichova a hned opatřil nerous rerum vyučování hraběte Rudolfa Czernina z rodu Vrchlabských Czerninů (...)

²⁸⁶ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 1. (v majetku rodiny)

²⁸⁷ Jednalo se o Englišovy vědecké prvotiny s názvy: „Náklad na veřejné školství v Království českém“ a „Průmysl a obchod v Království českém ve světle hlavních výsledků sčítání závodů živnostenských v Království českém ze dne 3. června 1902. Tamtéž, s. 2.

²⁸⁸ Adolf E. VAŠEK, *Z mladých lét ministra dra Karla Engliš. (K padesátinám)*, in: Národní politika ze 17. 8. 1930.

²⁸⁹ J. KOLAŘÍK., *Peníze a politika*, s. Englišovy články byly šifrované značkou „š“.

Rudolf měl studovat na vysoké škole státních věd v Mnichově lesnictví a současně se připravoval na státnici a rigorosa práv na německé universitě v Praze. Měl jsem tedy učit látku ke druhé, soudcovské státnici a to po německu. Já jsem měl takto příležitost poslouchati národní hospodářství u Brentana a finanční vědu u Lotze,“ píše Engliš. Takovou skvělou příležitostí si nenechal ujít, když ještě byla spojena s honorářem ve výši 120 zlatých měsíčně a s cestovným II. třídou tam a zpět. Spořivý Engliš však jezdil zásadně III. třídou, aby si ušetřil peníze na jiné věci.²⁹⁰

Když se Engliš připravoval na svůj odjezd vlakem do Mnichova, byl znovu pozván k Czerninům, kde mu byl svěřen malý kufřík. Po nahlédnutí do jeho útroby, nevěřil Engliš svým očím, protože obsahoval *„diadémy, náhrdelníky, náramky s perlami, diamanty a jiné drahokamy.*“ Patřily manželce mladého Czernina, která si je zapomněla vzít sebou do Mnichova a Engliš jí je tedy měl přivést. I po letech nedokázal pochopit *„...proč to svěřovali mně, chudšovi – milionový majetek - , proč si to neodvezli sami, proč s tím neposlali úředníka..., to dodnes nechápu,*“ napsal ve svých pamětech Engliš. Vyžádal si ještě potvrzení, že šperky jsou starý rodinný majetek, který veze pro hraběte Czernina do Mnichova, aby neměl na hranicích problémy. Potom vyrazil i s kufříkem na děkanát právnické fakulty v Praze, kde si potřeboval vyzvednout listinu pro univerzitu v Mnichově. Tam se tísnilo několik studentů, kteří si zde také vyřizovali různé úřední věci. Problém Englišovi nastal, když zjistil, že jeho věc nevyřizuje *„...oficiál, nýbrž děkan sám, k němuž jsem se musel odebrati. Pro tu chvíli byl pro mne děkan vším a jeho úřadovna universitní opravdu svatyně. Proti tomu byl celý Czernin málo nebo nic. K děkanovi přece nemohu s kufříčkem v ruce. Nerozmýšleje se dlouho, postavil jsem kufříček na lavici a zaklepu u děkana. Ten mne zdržel rozpravou (...) a mne napadla hrůzostrašná myšlenka: „Vedle se tísní tolik posluchačů! A můj kufříček opuštěný na lavici“ Kdyby tak... “* Engliš vyletěl jak střela i s listinami od děkana a naštěstí našel svůj kufřík na svém místě i s obsahem. Večer potom uspořádal *„výstavu pro své známé, ale už střežil kufříček jako Cerberus.*“²⁹¹

Jeho starosti s kufříkem však neskočily. Druhý den vyrazil vlakem z Prahy do Mnichova. Cesta tehdy trvala 12 hodin. *„Po cestě jsem si kufříček nepostavil nad sebe, kam není vidět, nýbrž proti sobě a stále k němu upíral zrak. Hnul-li jsem se z oddílu, kufříček v ruce. A tak až do Mnichova V Brodě jsem musel na celnici. Měl jsem sice potvrzení od konsula, ale*

²⁹⁰ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola U hraběte Czernina v Mnichově, s. 1 (majetku rodiny) V I. díle své práce „Drobné vzpomínky“ v kapitole U Štěpánků píše autor, že pobíral 160 zlatých měsíčně. Patrně jde o omyl, neboť tato kapitola byla napsána až v roce 1960. V jiné verzi této kapitoly napsané v roce 1954 se shodně uvádí 120 zlatých. K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola U Štěpánků z roku 1960, s. 19. a K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola U Štěpánků z roku 1954, s. 13. (v majetku rodiny).

²⁹¹ K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 7. (nevydaný stroj., v majetku rodiny a nezařazený v ANM).

nechtěl jsem raději, aby spolucestující věděli, co vezu. A tak jsem na šperky naházal ponožky a kravaty... a šel odhodlaně k celníci. „Was haben Sie zu Verzollen?“ „Nichts,“ zněla Englišova strohá odpověď. Celník přesto nahlédl do kufříku, kde viděl jenom ponožky a dál už nepátral. V Mnichově na nádraží už čekal na Engliše mladý hrabě Czernin i s manželkou a on jim konečně mohl předat „kufřík i s ponožkami, aby si to už probůh vzali, aby byl konce mého hrozného utrpení a strachu,“ napsal o svých trampotách s kufříkem. Mnohem později tuto úsměvnou historku vyprávěl svým přátelům pod zvučnějším názvem „Pašerákem šperků za miliony“.²⁹²

V Mnichově byl přechodně ubytován hrabě Czernin i se svou chotí v apartmánu hotelu Russischer Hof, což byl nejlepší hotel. Později se přestěhovali do vily, kterou si zařídili na několik let Czerninových studií. Engliš bydlel jinde, kde to bylo o poznání lacinější. Zpočátku s ním bydlel nejstarší syn lékárníka Štěpánka Ota, kterému mu dával už dříve v Praze hodiny. Starý lékárník poslal syna do Mnichova na studia a myslel si, že když ho ubytuje u Engliše v samostatném pokoji, tak se bude věnovat studiu stejně pilně, jako on. Opak byl však pravdou, protože Ota „... žil svým životem, který jsem zpozoroval teprve o masopustu... Na koberci v salonu jsem pozoroval často mnoho flitrů, což svědčilo o přítomnosti dam.“ Nakonec se Ota odstěhoval k jedné herečce a pro Engliše to znamenalo zvýšení nákladů na bydlení.²⁹³ Ostatně v dopise Albínu Brafovi si na to stěžuje: „Celkem je zde mnohem dražší než v Praze, zejména byty jsou nepoměrně drahé.“²⁹⁴

Hlavní činností Karla Engliše v Mnichově bylo připravit mladého Czernina na státní zkoušku. Tohoto úkolu se zhostil, jak u něho už bývalo zvykem velice svědomitě. „Denně jsme se učili od 10ti do 12ti od dvou do čtyř. (...) Hraběnka bývala přítomná našim hodinám, měla stále dotazy a poznámky (i úsměšky, když jsem dal na slovo „Hebamma“ falešný přízvuk),“ píše o svých hodinách. Mladý hrabě Czernin nebyl podle Engliše „zvláště nadaný, ale nebyl hloupý.“ Na přednášky na universitě v Mnichově však chodil velmi vzácně. Práce preceptora v Mnichově trvala 10 měsíců. „V červenci jsme jeli (každý zvláště (on první já třetí třídou) do Prahy na jeho zkoušku,“ píše Engliš.²⁹⁵ Rudolf Czernin složil úspěšně státní „s prospěchem jednoznačně dostatečným.“ Engliš s velkou úlevou o tom informuje Bráfa: „Jsem vzhledem k jeho nepatrné námaze v poslední době s jeho úspěchem plně spokojen.“²⁹⁶

²⁹² Tamtéž, s. 8.

²⁹³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I*, kapitola U Štěpánků z roku 1960, s. 21. (v majetku rodiny)

²⁹⁴ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 8. 7. 1903 z Mnichova od K. Engliše A. Bráfovi.

²⁹⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola U hraběte Czernina v Mnichově, s. 2 – 3. (majetku rodiny)

²⁹⁶ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 29. 7. 1904 z Kr. Vinohrad od K. Engliše A. Bráfovi.

Během necelého ročního pobytu v Mnichově navštěvoval vybrané přednášky na Ludwig- Maxmilians Universität, připravoval se na svou státní zkoušku a 3 rigorosa v Praze a pokračoval ve zpracovávání své první vědecké práce s hospodářským tématem: „Nacionalizace pozemkové renty“, kterou mu zadal jeho učitel Albín Bráf v semináři v Praze. Už název zadané práce naznačoval, že se nejednalo o nic jednoduchého. Postupně však začal své téma v Mnichově modifikovat, což mu doporučil významný národohospodář Ludwig Joseph Brentan ve svém semináři. „*Dosavad měl jsem na mysli, které jsou snahy pozemkových opravářů a kteří mužové byli nositeli těchto ideí, ale přistupuji ku mínění jeho [Brentana]: sledovat myšlenku vyvlastnění pozemků vůbec v národním hospodářství, (Ricardo, Proudhon atd.), konstatovat historickou jich souvislost a zkoumat, na jakých základech, na jakém základním učení maxima to spočívá a v důsledcích vyvodit kritiku.*“ vysvětluje důvody opravení svého tématu svému učiteli Albínu Bráfovi Karel Engliš.²⁹⁷ Přesto brzy zjistil, že není schopen i přes své pracovní nasazení zvládnout zpracovat téma v celém rozsahu. Ve stáří to zhodnotil kritickými slovy na adresu svého učitele: „*Bylo pedagogickou chybou, že mi Bráf dal takový rozsáhlý sociální problém, k jehož řešení se člověk přibližuje spíše ke konci svého vědeckého vývoje.*“²⁹⁸

Návštěvy na přednáškách na univerzitě v Mnichově Engliš omezil na národní hospodářství, politiku a na finanční vědu. Důvodem byl jeho hlavní zájem o tato témata a výše studijních tax. Přihlásil se také do proslulého Brentanova semináře, o něm napsal v jednom svém dopise Bráfovi: „*Doznal jsem zde celkem zklamání. Seminář Brentonův se nemůže zdaleka rovnat tomu Vašemu, slovutný pane profesore, kde bylo vedle vědění tolik citu a vůle.*“ Problémem bylo, že Brentano příliš v semináři nehovořil, ale přenechal jeho vedení svému žákovi Walteru Lotzovi, který byl v metodologii stoupencem německé historické školy. Engliš tomuto přístupu nebyl nakloněn už během studií v Praze a ani tady nezískal jeho sympatie. Ostatně ani některá témata probíraná v semináři neprobudila jeho hlubší zájem. K nim náležela např. měnová otázka v Americe a v Argentině apod. „*Otázky to pro mne cizí a zcela nezájímavé,*“ píše svému učiteli v Praze.²⁹⁹ Na druhé straně podle některých historiků se Brentanově semináři seznámil s tzv. katedrovým socialismem, který propojuje hospodářský vývoj se sociálním vývojem.³⁰⁰

²⁹⁷ Tamtéž, dopis z 2. 2. 1904 z Mnichova od K. Engliše A. Bráfovi.

²⁹⁸ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 101.

²⁹⁹ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis ze 4. 12. 1903 z Mnichova od K. Engliše A. Bráfovi

³⁰⁰ Drahomír JANČÍK, „*Skládáje štěstí své budoucnosti do rukou Vaší Excellence...*“ *O vztahu žáka Karla Engliše k učiteli Albínu Bráfovi.* In: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák – Bronislav Chocholáč – Jan Libor – Pavel

Během mnichovského pobytu se Engliš věnoval také studiu děl významných národohospodářů. Svého učitele Albína Bráfa pečlivě informoval o tom, co prostudoval a v jeho dopise se můžeme tedy dočíst: „Četl jsem Damaschkeho, Tichla, Schöffla, Herknera, Aldricha a nyní mám doma Milla.“ Zaujala ho také statistika renty a bytů zpracovaná pro Vídeň a Berlín. Obdobnou statistiku si přál mít také pro Prahu. Právě tady začal jeho zájem o statistiku, které se potom věnoval i jistý čas profesně.³⁰¹

V Mnichově se, jak už bylo zmíněno, Engliš připravoval na státní zkoušku a 3 rigorosa v Praze, kam musel vždy přijet. „*Judiciální rigorosum z občanského zákona jsem skládal u Randy. Dal mi otázku z náhrady škody, která byla ihned zodpověděna i s citací zákona. Nato se mne Randa táže, studoval-li jsem německy. Nikoli, česky. Při druhé otázce, lépe po jejím zodpovědění, se mne tázal, zda jsme už v praxi. Ještě ne, prosím. Při třetí otázce, kterou jsem rozebíral tak, jak jsem byl zvyklý činiti svým žáků (...), se mne tázal: „A kde tedy jste?“ „U hraběte Czernina v Mnichově.“ „A to je syn toho vrchlabského Czernina? A toho znám, je také členem panské sněmovny, zajímá se o železnice Napsal o nich spis... A tak trvalo rigorosum deset minut a ostatek byla rozprava o Czerninovi,*“ napsal Engliš o rigorosu u Randy. Ten byl v této době považován za „*boha university*“ a zkoušky u něho nebyly vždy takto snadné.³⁰² Také ostatní rigorosa Engliš zvládl složit s výborným prospěchem a byl poté promován na doktora práv 31. května 1904 ve 12. 30 v Karolinu³⁰³ Promotorem byl Randa a Bráf se jí zúčastnil také.³⁰⁴

Z výše uvedených činností Karla Engliše během jeho studijního pobytu v Mnichově je patrná velká pracovní vytíženost. „*Chtěl bych, aby ten den měl 48 hodin,*“ posteskl si. Pokud si člověk pročítá jeho korespondenci s Albínem Bráfem, může nabýt dojmu, že neměl čas poznat život v Mnichově. Neměl sice mnoho času, ale jednou ho Otta Štěpánek vytáhl do Kaffee Stephanie, kde se scházela česká umělecká společnost. „*Seděli tam Zeyer, Augusta, Pacovský, myslím Strupl...*“, píše Engliš. Tuto společnost relativně často navštěvoval a s některými členy se setkával ještě mnoho let potom. V Mnichově měl také možnost se zúčastnit místních slavností. „*O masopustě oživil Mnichov. Je zde největší karneval jako v Nizze nebo v Kolíně nad Rýnem. (...) Do průvodu jde skoro každá rodina maskovaná, třeba jen papírovou čepicí. Všechny pivovary vytvořily maškarní vozy. Konfetů (drobných papírů jimiž se házelo) se prodalo 70 t. (...) Říkalo se, že ten den (poslední masopustní) je dovoleno*

Pumpr (eds.): Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009, s. 163.

³⁰¹ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis ze 4. 12. 1903 z Mnichova od K. Engliše A. Bráfovi

³⁰² K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 9. (nevydaný stroj., v majetku rodiny a nezařazený v ANM).

³⁰³ ANM, fond K. Engliš, k. 1, inv. č. 2, bibliografický materiál.

³⁰⁴ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 37.

políbit každou dámu v průvodu. Nevím, já jsem to nezkusil,“ konstatuje trochu upjatě Engliš.³⁰⁵

Jednou jako obvykle přišel Engliš za hrabětem Czerninem na hodinu a on mu oznámil, že ho hledá tajná policie. Engliš byl překvapený, ale zároveň zvědavý o co se jedná. *„Rozřešení nedalo na sebe dlouho čekat. Hned po svátcích přišel civilní policajt znovu. Legitimoval se, ukázal mi zápisník plný stenografických záznamů s tím, zda bych to uměl přečíst. Byla to primitivní gabelsbelgerova stenografie českých záznamů. Hledali po celém Mnichově, kdo by zápisky přečetl. Jedni znali stenografii, ale nikoli gabelsbergův systém, jiní znali tento systém, ale neuměli česky. Hledali na universitě a tak na mne přišli.“* Samozřejmě, že Engliš neodmítl pomoc policii. Záznamy lehce přečetl a přeložil do němčiny. *„Dal jsem si na čas, aby se práce nezdála příliš snadná a odměna, aby nebyla proto menší.“* Byly to zápisky českého obchodníka, který si vedl přesnou evidenci svých krádeží kostelních pokladniček. Engliš byl potom povolán k hlavnímu soudnímu přelíčení o prázdninách roku 1904 a dostal odměnu za svou práci kolem 40 zlatých. To mu umožnilo trochu cestovat. Navštívil tehdy města Řezno a Norimberk.³⁰⁶

Během prázdnin a ve volných chvílích se Karel Engliš se vracel do rodné Hrabyně za svou rodinou. Z jedné jeho návštěvy se zachovala zpráva ve Slezském věstníku. V Hrabyni právě probíhala akademie, kterou na počest sv. Kateřiny pořádaly školy. Engliš na ni přispěl přednáškou, v níž se projevil jako znamenitý řečník. *„Přednáška pana právníka Engliše, jenž k tematice o důležitosti umění pro výchovu nahodil několik pěkných gloss, jež nezapřel v panu přednášejícím učeného národohospodáře.“*³⁰⁷ Dále je ve Slezském věstníku úsměvná zpráva týkající se Englišova zpěvu. *„Pan Engliš představil se nám též jako znamenitý tenorista, jenž vládne čistým a silným orgánem, zvláště kdy stupňuje intenzitu tónovou do fortissima. Jen piana kdyby poněkud dbal.“*³⁰⁸

Studia v Praze a v Mnichově rozšířila Englišovy obzory a zásadním způsobem podnítila jeho zájem o hospodářské a sociální otázky v národním hospodářství. Klíčovou roli v tom sehrál Albín Bráf, který ostatně ovlivnil celou generaci budoucích československých národohospodářů. Engliš pronikl do úzkého okruhu jeho žáků, kteří byli zváni do jeho bytu, kde se uskutečňovaly univerzitní semináře. Později navštěvoval také Bráfa v Roztokách u Prahy. Ten byl známý tím, že se snažil svým žákům pomoci nalézat uplatnění nejen po skončení stu-

³⁰⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola U hraběte Czernina v Mnichově, s. 5 - 6. (rukopis v majetku rodiny)

³⁰⁶ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Kvartýry“ na nižším gymnasiu, s. 13. (rukopis v majetku rodiny)

³⁰⁷ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 802, ilustrační materiál.

³⁰⁸ Tamtéž

dia, ale v jeho průběhu. Také Englišovi pomohl. Na základě jeho doporučení získal Engliš poměrně lukrativní práci u hraběte Czernina, jejímž místem výkonu byl Mnichov. Díky tomu se mohl Engliš podívat za hranice Rakousko – Uherské monarchie a seznámit se s hospodářským a sociálním myšlením na místní univerzitě. Pro chudého studenta, to byla jedinečná příležitost prohloubit si své vzdělání v zahraničí, ač se jednalo „jen“ o sousední zemi. Na Karlo – Ferdinandově univerzitě se také poprvé setkal s Tomášem Garigueem Masarykem. Bylo to během Hilsneriády, kdy byl Masaryk terčem kritiky veřejnosti. Jeho osobní odvaha na Engliše udělala dojem a to ho přivedlo k tomu, že se začal více zajímat o Masarykovu veřejnou činnost.

1. 8. Pout' za univerzitou

Po ukončení svých studií absolvoval Karel Engliš čtyřměsíční soudní praxi, kdy si i nadále si přivydělával kondicemi. První stálé zaměstnání mu pomohl získat jeho bývalý profesor Albín Bráf. Nabídl mu dokonce možnost, aby si vybral ze dvou míst. První bylo v Hypotéční bance, druhé v Zemském statistickém úřadě pro Království České. Engliš navštívil Bráfa v Roztokách u Prahy, kde s ním konzultoval svou další budoucnost. Nakonec se rozhodl pro druhou možnost a podal si v posledním možném termínu přihlášku do konkurzu, ve kterém uspěl i s nemalým přičiněním Bráfovým.³⁰⁹ Po letech zhodnotil Engliš své rozhodnutí těmito slovy: „... ač zde bylo adjutum o 100 k. menší. Šel jsem vědomě za vědou. To rozhodlo o celém mém dalším životě a o celé další vědecké práci.“³¹⁰

Nové zaměstnání přineslo Englišovi stabilní příjem a seznámení se s úskalím statistické práce. Prvním jeho úkolem bylo sčítání záznamních lístků o pozemkové držbě v jednom okrese. Je pravdou, že ho zpočátku práce v Zemském statistickém úřadě, jak sám přiznal, příliš nebavila. „Po univerzitní svobodě mi připadal úřad jako vězení a první dny jsem často upíral oči k hodinám, kdy bude konec.“³¹¹ Karel Engliš se nespokojil s touto spíše referentskou prací, ale zašel si za svým nadřízeným Dobroslavem Krejčím³¹², kterého požádal, aby mu dal

³⁰⁹ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 12. 8. 1904 z Kr. Vinohrad od K. Engliše A. Bráfovi.

³¹⁰ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 101. Englišův roční plat zde činil 1400 korun. J. Kolařík, Peníze a politika, s. 38.

³¹¹ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 102.

³¹² Dobroslav Krejčí (1869 – 1936), český právník a statistik. Od roku 1898 pracoval v Zemské statistické kanceláři království Českého, později stál i v jejím čele. Od roku 1920 byl až do své smrti profesorem statistiky na právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kam si jeho příchod prosadili Karel Engliš a František Weyr. J. TOMEŠ a kol., *Český biografický slovník XX. století, díl II.*, s. 175. K jeho příchodu do Brna blíže František WEYR, *Paměti 2. Za republiky (1918 – 1938)*, Brno, 2001, s. 55 – 56.

jiný úkol. Ten mu ochotně vyhověl a dal Englišovi ke zpracování statistiky o národním školství. Další úkoly, kterými byl pověřen v Zemském statistickém úřadě, se týkaly zpracování statistických dat různých živnostenských závodů. Zabýval se také sociální tematikou konkrétně nejnižší příjmovou sociální skupinou v dané společnosti. Na základě nich mu potom vyšly první tři úctyhodné práce.³¹³ Podle Englišova současníka „*samy o sobě by stačily zachovati Englišovo jméno v odborné literatuře.*“ Případně další mladí začínající statistici navazovali na jeho práci. „*Měl jsem štěstí, že jsem se statistickými pracemi Englišovými přišel vesměs do užšího styku. Přišel jsem do Zemské statistické kanceláře po odchodu Englišově do Vídně. Má prvá úřední práce byla pokračováním „Příspěvků ke statistice národního školství (II)“ a byly mi Englišovy „Příspěvky I.“ vlastně školou statistickou, na nich jsem se učil metodě a formě.*“ Nejvíce ceněnou Englišovou prací z této doby je jeho „Chudinství na počátku XX. století“. Byla to „*práce napsána s nadšením, vyznačující se nejen statistickou důkladností, systematickostí, přehledností, ale i skvělým a živým slohem. Sám jsem slyšel projev neomezeného obdivu nad touto prací z úst jistě na výsot povolaných, z úst byv. profesora Grubra při jedné schůzi staré Zemské statistické komise...*“, napsal statistik J. Mráz.³¹⁴ Právě z této Englišovy práce je patrný jeho velký zájem o sociální problematiku. Ne nadarmo bude později označován, jako liberál se sociálním akcentem.

V období Englišovy působnosti v Zemském statistickém úřadě došlo ke změně také v jeho osobním životě. Dne 5. června 1906 se oženil Marií Grögrovou. Snoubenci si řekli své ano v kostele sv. Ludmily v Praze. V manželství se narodili tři děti Vlasta, Věra a Karel.³¹⁵ Englišovu manželství a rodině se bude věnovat samostatná kapitola v další části této práce, proto se na tomto místě nebudu zmiňovat o různých peripetiích spojených s jeho rodinným životem. Není třeba zdůrazňovat, že vstupem do manželství a založením rodiny došlo v životě Engliše k zásadní změně. Už nestačilo zajistit obživu je pro svou osobu, ale musel se postarat o další členy své rodiny. Engliš musel dosti důkladně zvažovat další kroky ve svém profesním životě.

³¹³ Karel ENGLIŠ, *Příspěvky ke statistice národního školství*. Praha 1906, Týž: *Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3. června 1902 v království Českém*. Praha 1907. Týž: *Chudinství v království Českém na počátku XX. století*. Praha 1908.

³¹⁴ J. MRÁZ, *Dr. Karel Engliš jako statistik*. (K jeho 50. narozeninám.) In: *Československý statistický věstník* 11, 1930, č. 7 – 8, s. 496 – 498.

³¹⁵ Vlasta (1907 – 5. 10. 2001), v roce 1929 se provdala za architekta Františka Plhoně, s ním měla dvě děti: Františka (1941) a Vlastu (1943). ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 25, parte. Věra (31. 8. 1908 – 29. 9. 1990), v roce 1928 se provdala za vojáka Ladislava Fürsta, jejich manželství zůstalo bezdětné. ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 24, parte. Karel (1912 – 15. 9. 1991), vystudoval právnickou fakultu Masarykovy univerzity. V roce 1938 si vzal Zoru Prokopovou. Měli spolu dvě děti, Martu (1940) a Karla (1941). Informace mi poskytl prof. František Vencovský a Ing. Karel Engliš.

Během svého čtyřletého působení v Zemském statistickém úřadě si získal uznání svého nadřízeného dra. Dobroslava Krejčího, který ho vzal sebou služebně mimo hranice Českého království na statistický sjezd v Gorice. Při této příležitosti navštívili i Veronu v Itálii.³¹⁶ Engliš byl nyní ve svém zaměstnání nepochybně spokojen, protože během své práce si „... osvojil řadu historicko - statistických poznatků, byly to už stavební kameny k budoucí vědecké stavbě.“³¹⁷ Ani ve svém prvním stálém povolání se Engliš nevzdal svých vědeckých ambicí. „Od malička bylo mým ideálem stát se učitelem. A když jsem vystudoval právo, které mně vedlo k úřednickému povolání, usiloval jsem napřed o takové povolání, jehož obsahem byla vědecká působnost,³¹⁸“ napsal ve svých pamětech. Doufal, že mu Bráf bude nápomocen. „Ale Bráf měl tenkrát ještě jednoho kandidáta šlechtice dr. Koudelu z Brna (syna staročeského přisedícího zemského výboru...) Bráf nechtěl nikoho před ním habilitovati. Řekl mně otevřeně: „Koudela má před Vámi „Vorsprung.““³¹⁹ Co vedlo Bráfa k tomuto rozhodnutí, se můžeme dnes jen domnívat. Jistě v tom hrálo roli lepší sociální postavení kandidáta a Englišova politická nevyhraněnost. Nechtělo se mu více angažovat v politickém životě v některé z českých stran. Ideální by pro něj bylo, kdyby byl členem stejné strany jako jeho učitel, tj. staročeské.³²⁰ Je zřejmé, že Englišův neutrální postoj k politice nemohl vyvolat příliš kladnou odezvu u jeho učitele. Jak naznačuje korespondence mezi nimi, tak Bráf nebyl příliš nadšen ani Englišovou volbou manželky, kterou si vzal v roce 1906.³²¹ Podstatné je, že všechny tyto faktory hrály v neprospěch Karla Engliše při jeho vědeckých ambicích v Praze. To vše uspíšilo Englišovo rozhodnutí přijmout nabídku místa na ministerstvu obchodu ve Vídni, kam ho doporučil jeho nadřízený Dobroslav Krejčí.

Koncem roku 1908 se Karel Engliš přestěhoval do Vídně i s celou svou rodinou. Nastoupil na místo koncipienta v sociálněpolitické sekci ministerstva obchodu. Původně měl od samotného ministra dr. Fiedlera slíbenou pozici místotajemníka. Tento post však Engliš za celou svou čtyřletou působnost na ministerstvu nezískal. Musel se spokojit s obyčejným místem úředníka, který měl za úkol zpracovat např. statistiku stávek, udělat synoptický přehled zemských předpisů o nedělním klidu apod. Kromě těchto statistických analýz také redigování časopisu *Sociale Rundschau*.³²² Jelikož nedostal slíbený post, musel chodit dávat ještě po ve-

³¹⁶ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 50.

³¹⁷ Tamtéž, s. 102.

³¹⁸ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Na katedře, s. 1 (rukopis v majetku rodiny).

³¹⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Poutí za universitou, s. 98a - 98b (rukopis v majetku rodiny).

³²⁰ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 24. 12. 1904 z Vídně od K. Engliše A. Bráfovi.

³²¹ Tamtéž, dopis z 28. 2. 1907 z Prahy od K. Engliše A. Bráfovi.

³²² Při redigování tohoto časopisu se také Engliš zdokonalil v cizích jazycích, jak sám napsal: „...zase jsem mnoho překládal pro *Rundschau* z češtiny, francouzštiny a angličtiny do němčiny.“ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 103.

čerech kondice. Jinak se cítil Engliš ve svém novém zaměstnání celkem dobře. Svému učiteli Albínu Bráfovi v dopise napsal: „*Práce mne velmi zajímá a těší, ovšem musím se teprve zapracovávat do dělnického zákonodárství, organizace atd.*“ Svému učiteli se také zmiňuje o svých úspěších v úřadě a také o tom, jak se mu žije v hlavním městě rakousko-uherské monarchie. „*Vídeň není ani tak drahá, jak se všeobecně za to má, zná-li člověk nákupní prameny. I společenský život jest ve Slovanské besedě velmi pěkný, ač mně zbývá málo času se mu věnovat.*“³²³

Na ministerstvu obchodu měl možnost Engliš seznámit s chodem takového úřadu a brzy začal objevovat první nedostatky spojené s každým úřadem. „*Ve Vídni jsem sloužil v sociálně politické sekci ministerstva obchodu s jedním německým kolegou. (...) Měl vědecké aspirace (později se stal docentem na vídeňské universitě), ale o práci v úřadě se moc nestaral.*“ Tento Englišův kolega také přispíval do *Soziale Rundschau*, ale jeho články nebyly v patřičné kvalitě. „*Vytykal jsem mu bezobsažnost jeho referátu, který svědčil o tom, že ani nepročetl zákon, o němž referoval (mimo nadpisy), a že vůbec málo pracuje. Odpověděl mi: „Ještě ses nevžil do ministerské služby. Nenaučil ses ještě umění nechat za sebe pracovat jiné.“* Ostatně s pracovní morálkou některých státních úředníků byly stejné problémy, jako mají úřady i dnes. Další věc, která začala Englišovi postupně vadit v jeho zaměstnání, byla protekce. „*Ve vídeňském ministerstvu obchodu byla protekce dvojí, se strany dvora a šlechty a pak se strany politických stran poslanců..., měl jsem přikázané dva úředníky, jednoho Jiho-slovana a jednoho Čecha, kteří sem přišli oba z politické protekce. Nedělali do písmene nic, ale když jsem škrtl návrh na remuneraci koncem roku, přišel z presidia rozkaz na dvojnásobnou. Oba byli přiděleni k určité velké práci statistické, která pak byla skončena, ovšem bez jejich přičinění. Obrátil jsem se tedy na ministerského radu Dra Schiffa..., co mají ti lidé dále dělat. On povídá: „Optáme se Excellence (to jest sekčního chefa Mataja). Šel tedy s referátem k němu. Když se vrátil, zavolal mě a k mé opětovné otázce, co mají ti lidé dělat, pravil: Jeho Excellence je tohoto mínění, že buď mají pokračovat ve své nynější činnosti (to jest nedělat nic), anebo má jeden z nich dělat něco, co za nic nestojí, a ten druhý to má revidovat.*“³²⁴ Krásná ukázka rakousko-uherské byrokracie v praxi.

Postupně docházelo u Engliše k vystřízlivění z počátečního nadšení z nového zaměstnání. Uvědomoval si, že jako Čech s nízkým sociálním postavením, bude mít mnohem obtížnější cestu ke služebnímu postupu, který byl spojen s lepšími finančními podmínkami. Ověřil si na vlastní kůži známou skutečnost z práce na úřadě, že i když pracuje mnohem více než

³²³ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 12. 12. 1908 z Vídně od K. Engliše A. Bráfovi.

³²⁴ K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 18 - 19 (nevydaný strojopis v majetku rodiny).

jeho spolupracovníci, ve výsledku jsou na tom všichni stejně. Také jeho manželství procházelo střídavými krizemi, které souviselo s odlišným pohledem manželů na výchovu dětí, společný život a existenční starosti. To vše ho vedlo k myšlence změnit svůj dosavadní profesní život a přivedlo ho k opětovným úvahám o vědecké dráze. „*Ve Vídni mne accimoval můj šéf dr. Walter Schiff, profesor statistiky na vídeňské universitě, abych se též zde pro statistiku habilitoval. Docentury jsem zde mohl dosáhnouti, profesury (jako Čech) sotva.*“³²⁵ Podle Jaroslava Kolaříka tuto lákavou možnost odmítl z vlasteneckých důvodů.³²⁶ Spíše však za jeho odmítnutím stály pragmatické důvody. Pokud by neměl šanci stát se řádným profesorem ve Vídni, nemělo to pro něho z hlediska dalšího kariérního postupu význam. Engliš si velmi dobře uměl spočítat, že jen získání řádné profesury by stačilo na živobytí jeho rodiny.

Svůj další kariérní vývoj Engliš konzultoval se svým učitelem Albínem Bráfem, který byl jmenován roku 1909 ministrem orby a pobýval často v hlavním městě Habsburské monarchie. Při jedné z návštěv ho Bráf informoval o uvolněném místě učitele obchodní akademii v Praze a jindy o volném místě ředitele městské statistické kanceláře v Praze. Engliš měl přirozeně zájem o druhé místo. „*Byl bych velmi šťasten, kdybych mohl místo to obdržeti, z příčin pochopitelných, nebžší mně o vysoké postavení, nýbrž o uplatnění své práce a tu mám za to, že by bylo velmi krásné a široké pole působnosti kancelář tu zreorganisovati a povznésti na moderní výši. Dále myslím, že bych měl pro vědeckou práci cestu více uvolněnou. Nezapírám ovšem též, že považuji za kus životního štěstí žít uprostřed kultury vlastního národa a v ní vychovati své děti. Předpokládám ovšem, že bude místo přiměřeně finančně upraveno,*“ nezapomněl upozornit svého učitel Engliš.³²⁷

Jeho nadřízený sekční rada Schiff nebyl příliš nadšen Englišovým záměrem vrátit se zpět do Prahy a snažil se ho udržet. Nabídl mu „*přídavek ve formě renumerace ve výši rozdílu mezi IX. a VIII. třídou.*“ Hned se ho také zeptal, zda nezná někoho, kdo by byl za něho adekvátní náhradou.³²⁸ Během dalšího vyjednávání o platových podmínkách mu bylo na ministerstvu ve Vídni neoficiálně nabídnuto místo vicesekretáře. Engliš se potom cítil mnohem silnější při vyjednávání svých finančních požadavků vůči pražskému místu. „*To co žádám nad to, co zde mám, jest onen funkční přídavek, mám ale za to, že vedení mne zaujme nesmírně mnoho mimoúředního času. Chci ostatně celou svou práci kanceláři věnovat,*“ vysvětluje ve svém dopise Bráfovi svůj postoj.³²⁹ Nakonec se Englišův odchod do Prahy nekonal. Jedná-

³²⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Pouť za universitou, s. 98b (rukopis v majetku rodiny).

³²⁶ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 58 – 59.

³²⁷ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 23. 12. 1909 z Vídne od K. Engliše A. Bráfovi.

³²⁸ Tamtéž, dopis z 8. 1. 1910 z Vídne od K. Engliše A. Bráfovi.

³²⁹ Tamtéž, dopis z 28. 2. 1910 z Vídne od K. Engliše A. Bráfovi

ní pravděpodobně ztroskotala na finančních požadavcích a také na Englišově rozhodnutí věnovat se habilitaci v Brně.

Současně s hledáním nového místa se Engliš rozhodl využít možnosti udělat si habilitaci na české technice v Brně, kde přece jenom měl větší naději na získání profesury. Co vedlo Karla Engliše, že si nakonec zvolil právě Brno? Podle profesora Weyra to byla pravděpodobně souhra náhod, která rozhodla jeho dilema.³³⁰ „Tenkrát jsem napsal spis o „Tarifních smlouvách pracovních“. I napadlo mě, že bych se mohl habilitovat na České technice v Brně pro národní hospodářství,“ podává vysvětlení ve svých pamětech Engliš.³³¹ „Neznal jsem ze zboru na technice nikoho. Věděl jsem, že profesorem národního hospodářství je zde J. Koloušek (byl profousem, vyučoval původně na obch. akademii v Praze odtud byl povolán Kaizlem do ministerstva financí ve Vídni, po zřízení české techniky v Brně, přišel sem jak profesor národního hospodářství). Koloušek mne přijal nadmíru vlídně a *venia legendi* byla udělena pro národohospodářskou a sociální politiku.“ Další věcí, kterou potřeboval Engliš ke své habilitaci schválit, bylo povolení opouštět 1 den v týdnu svůj úřad dříve, aby stihl dojet vlakem do Brna a zpět. Jeho sekční šéf mu takové povolení bez problémů dal a to rozhodlo o Englišově „další budoucnosti.“³³²

Na české technice v Brně se Karel Engliš habilitoval prací „Tarifní smlouvy pracovní po stránce národohospodářské“ a od října roku 1910 začal zde také přednášet. Jeho první přednáška se zabývala dělnickou otázkou v politice. Na svou první přednášku se Engliš velice svědomitě připravoval už ve Vídni. „... přichystal jsem podrobný syllabus i se schematickými diagramy, které jsem dal rozmnožiti cyklostylem. Tak jsem to udělal po každé. Vstoupil jsem a 27 posluchačů vstalo. Cítil jsem se velice povznesen a usednul jsem za katedru...,“ popsal své pocity v prvních dnech na vysoké škole Engliš. Dále potom pokračoval v hodnocení své první přednášky za katedrou: „Přednášet jsem uměl, látku jsem ovládal, nepřišel jsem do rozpaků, protože jsem byl syllabem připraven a u posluchačů jsem viděl veliký zájem a byl jsem po přednášce odměněn potleskem.“³³³

Koncem roku 1910 došlo k navržení Jana Kolouška na profesora v Praze a Englišovi svítla naděje získání stálého místa na vysoké škole, které by mu umožnilo definitivně se vyvázat ze zaměstnání ve Vídni. „Ucházeli se na toto místo[po Kolouškovi] F. X. Hodáč. J. Koudela a V. Mildschuh.“³³⁴ Engliš si byl velmi dobře vědom svého hendikepu, kterým bylo

³³⁰ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 387.

³³¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Za katedrou, s. 2 (rukopis v majetku rodiny).

³³² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Pout' za universitou, s. 98b – 98c (rukopis v majetku rodiny).

³³³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Za katedrou, s. 2 (rukopis v majetku rodiny).

³³⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Pout' za universitou, s. 98c (rukopis v majetku rodiny).

stále relativně nízké sociální postavení vůči svému hlavnímu konkurentovi dr. Janu Koudelovi. V dopise Bráfovi mimo jiné píše: „Vím ovšem předem, že vliv dra Koudely v Brně jest takový, že bych proti němu ničeho nezmohl.“³³⁵ Nesmíme zapomenout, že Koudela byl také žák Albína Bráfa a ten už ho jednou upřednostnil před Englišem při habilitaci. Další věc, která hrála v neprospěch Karla Engliše, bylo i to, že profesor Cyril Horáček hodnotil Koudelovy práce mnohem lépe než jeho a upozorňoval na tento fakt Albína Bráfa.³³⁶ Engliš mohl doufat, že „*má dr. Koudela naději na Pražské universitě na brzkou mimořádnou profesuru a že by asi do Brna nešel.*“ Prosil proto Bráfa o intervenci ve svůj prospěch a k tomu dodal: „*Kdybych byl v Brně pominut, nezbyvalo by mně než vzdáti se docentury poněvadž by mé oběti, které jsou už finančně dosti značné, byly bez cíle.*“³³⁷ Nakonec byl přece jenom jednatřicetiletý Engliš jmenován mimořádným profesorem. Ve svém posledním dopise Bráfovi neskrývá svou vděčnost: „*Dík za mnoho. (...) S hrdostí budu vždy vzpomínati, že jsem Vaším žákem,*“ a sliboval mu, že „*... dle sil svých se poctivě přičiňovati budu, abych dostál vážným povinnostem nového povolání, vědom jsa sobě jak dobře jest vyplňovati tak důležitá místa, jimiž jest malý národ náš tak skoupě nadán.*“³³⁸ Až mnohem později zjistil, že rozhodující vliv na získání vytoužené vysokoškolské profesury neměl ani tak Albín Bráf, jako odcházející Jan Koloušek, který „*... rozhodnul pro mne [Engliše] a svůj návrh prosadil po velmi tuhém boji.*“³³⁹ Kolařík ve své knize „Peníze a politika“ uvádí, že „*... prohlásil prý, že on, starý a zkušený člověk, se nemůže s Englišem srovnávat.*“³⁴⁰ To rozhodlo a Engliš se měl stát po odchodu Jana Kolouška do Prahy jeho nástupcem. Pro úplnost dodejme, že v roce 1911 byl Karel Engliš také jmenován mimořádným profesorem národního hospodářství, finanční vědy a statistiky na české technice v Brně.

V červenci 1912 zemřel profesor Albín Bráf. Na uprázdněnou stoličku po Bráfovi na právnické fakultě nastoupil profesor Josef Gruber a uvolnil tak své místo na pražské technice profesoru Janu Kolouškovi z brněnské techniky, na jehož místo nastoupil Karel Engliš a tím konečně završil svou „pouť za univerzitou“.

Po čtyřleté působnosti na ministerstvu obchodu opustil tedy Karel Engliš s rodinou Vídeň. Ke změně povolání svého přítele si poznamenal František Weyr do svých pamětí: „*Engliš dostal se tak do svého nejvlastnějšího živlu, neboť byl rozeným pedagogem a jeho snaha po uplatnění se ve veřejném, zejména politickém životě byla již tehdy zcela zřejmá. Svě*

³³⁵ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 29. 12. 1910 z Vídně od K. Engliše A. Bráfovi.

³³⁶ D. JANČÍK, „*Skládaje štěstí své budoucnosti do rukou Vaší Excellence...*“ s. 167.

³³⁷ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 29. 12. 1910 z Vídně od K. Engliše A. Bráfovi.

³³⁸ Tamtéž, dopis z 29. 9. 1911 z Vídně od K. Engliše A. Bráfovi.

³³⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Pouť za universitou, s. 98c (rukopis v majetku rodiny).

³⁴⁰ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika* s. 60.

*nesporné pedagogické a řečnické nadání mohl uplatnit jen jako profesor a poslanec, nikoliv jako pouhý ministerský úředník“.*³⁴¹

1. 9. Brněnská technika

Opuštění multikulturního prostředí hlavního města Rakousko – Uherské monarchie Engliš příliš nelitoval. Vídeň nabízela více možností uplatnění a kulturního vyžití, ale přesto dal Engliš přednost akademické dráze v provinčním městě monarchie. V Brně na počátku 20. století žilo kolem 100 tis. obyvatel a z toho nadpoloviční většina se hlásila k německé národnosti. Engliš však byl pevně rozhodnut a jen tak někdo by ho nedokázal přesvědčit o opaku. Ostatně nezviklala ho ani nová lukrativnější nabídka z jeho původního zaměstnání ve Vídni na místo sekčního rady v sociálněpolitickém oddělení, ve kterém pracoval dříve jako koncipista.³⁴²

Do Brna se přestěhoval Engliš i se svou rodinou na podzim 1911 před začátkem semestru. Ubytování mu pomohl najít tehdejší rektor Vandas ve třípokojovém bytě blízko techniky na náměstí Tivoli (nyní Konečného). Po svém rozvodu se přestěhoval do dvoupokojového bytu ve stejném domě. Postupně se začal Engliš seznamovat s novým bydlištěm a jeho okolím. *„Hned ráno v neděli jsem šel obhlédnout okolí... Wilsonův tenkrát císařský les a pole na dosah ruky, to jest, co mne jako venkovana duší tolik zajímalo. (...) Tak jsem poznával pomalu okolí Brna, které je přírodní polohou a okolím jistě nejkrásnější město v republice (ne tak výstavností). (...) krásný byt, blízká příroda, krásné okolí a nový život na škole velmi přispěly k tomu, že jsem zdomácněl,“* píše ve svých pamětech o svých prvních pocitech z nového bydliště Karel Engliš.³⁴³

Česká technika v Brně měla v době Englišova příchodu do Brna poměrně krátkou historii. Svou činnost oficiálně zahájila až 3. listopadu 1899. Jejímu vzniku předcházela mohutná snaha představitelů českého národa o založení české univerzity na Moravě. Proti tomuto záměru však ostře vystupovali především moravští Němci, kteří se obávali posílení českého vlivu na Moravě. Rakousko – uherská vláda si uvědomovala, že je potřeba tyto politické a národnostní rozpory řešit nebo je nějakým způsobem utlumit. Někteří její představitelé si byli vědomi oprávněnosti požadavků české společnosti a rozhodli se je podpořit. Nepřipadalo však v úvahu, že by byla zřízena univerzita, což by uklidnilo českou společnost, ale pobouřilo ně-

³⁴¹ F. WEYR, *Paměti I*, s. 388.

³⁴² J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 63 – 64.

³⁴³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola Mezi Brnem a Prahou, s. 3 (rukopis v majetku rodiny).

mecký živel v českých zemích. Jednání mezi oběma stranami sporu nevedla k žádnému kompromisnímu výsledku, a proto se vláda rozhodla s podporou panovníka zřídit v Brně alespoň českou techniku. Nová škola dostala název „Císařská a královská česká vysoká škola technická v Brně.“ Nově zřízená škola byla založena administrativně tj. z moci úřední. Vláda nepředložila svůj návrh poslancům Říšské rady ve Vídni, tak jak bylo obvyklé. Důvodem byla obava z rozhodného odporu německých poslanců, který by zabránil přijetí vládního návrhu.³⁴⁴

Vláda se také snažila zmírnit co nejvíce dopad svého rozhodnutí, a proto nová škola byla oficiálně jen protějškem stávající vysoké školy technické v Brně, která zde byla už od roku 1849. I když se oficiálně stále jednalo o dvoujazyčnou školu, která měla sloužit obou moravským národnostem, spíše se svým charakterem jednalo o německou. Vláda ji proto rozhodla, že ponese nový oficiální název: „K. u K. Deutsche Technische Hochschule in Brünn“, tedy „C. a K. německá technická vysoká škola v Brně.“ Tento krok vlády měl utlumit německou nespokojenost se vznikem samostatné české vysoké školy v Brně. Opak však byl pravdou. Česká a německá vysoká škola mezi sebou neudržovala žádné styky na rámec nutnosti.³⁴⁵ „Ale mezi oběma školami nebylo žádného styku,“ napsal ve svých vzpomínkách Karel Engliš. Ostatně sám se setkal hned na začátku s nevraživostí a neochotou navazovat jakékoliv styky. Na německé technice byl profesorem národního hospodářství Othmar Spann. Když ho chtěl Engliš navštívit a vyřídít mu pozdravy od svého kolegy z Vídně, dostalo se mu strohého odmítnutí.³⁴⁶

Silná česko – německá nevraživost v hlavním městě Moravy překvapila i další nové profesory ze sboru, kteří přišli z různých částí Habsburské monarchie na českou techniku v Brně. Například Vladimír List píše ve svých vzpomínkách: „Představovali jsme si, že jsme kolonií v nepřátelském území. Kde jen mohli, dávali nám Němci svou povýšenost najevo, neboť brněnská česká technika jim byla trnem v oku, zřízená pouze císařským nařízením. Když jsem trochu poznal ty poměry, nepřestal jsem se divit omezenosti Němců, kteří vědomě Čechy a český živel ignorovali, podceňovali a přehlíželi. S ženou jsme udělali návštěvy u rodin kolegů, se kterými jsem se na fakultě stýkal a sám jsem potom udělal návštěvy u ostatních kolegů techniky a přes varování kolegů i u prof. Niethammera na německé technice, u starosty města Brna a ředitele elektrárny, který jediný mne pohostil vínem, ale z navštívených Němců ani

³⁴⁴ Jiřina KALEDOVSKÁ, Jiří PULEC, *Masarykova univerzita. Založení, stavební vývoj, insignie*, Brno 1994, s. 3 – 10. a Jiří PERNES, *Kapitoly z dějin VUT v Brně 1899 – 2009*, Brno 2009, s. 19 – 20.

³⁴⁵ J. PERNES, *Kapitoly z dějin VUT v Brně 1899 – 2009*, s. 20 – 21.

³⁴⁶ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Technika v Brně počátkem XX. století, s. 1 (rukopis v majetku rodiny) nebo Weyr, F.: *Paměti 1*, s. 398.

*jeden mi návštěvu neopětoval.*³⁴⁷ Ani v každodenním životě se nebylo možné nesetkat s německou nevraživostí vůči české menšině. „*Město bylo vskutku německé. U řezníka byly česky mluvící služby i paničky obslouženy až poslední, a to často nevrle. Strážníci na český dotaz vůbec neodpovídali,*“ napsal ve svých pamětech významný český fyzik Vladimír Novák.³⁴⁸

Na začátku 20. století se budova české techniky nacházela na periférii města v ulici na Veveří. Odkud byl poměrně dobrý výhled do okolí „... *na straně severovýchodní viděti jest Českomoravskou vysočinu a na straně severozápadní Moravský kras*“, napsal jeden z pamětníků do památníku školy.³⁴⁹ Škola zde sídlila v nové budově, která byla slavnostně otevřena v červnu 1911. Jednalo se na tehdejší dobu o moderní stavbu. Ve stejném roce byla završena snaha profesorského sboru získat souhlas panovníka, aby škola nesla jeho jméno. To se podařilo a česká technika v Brně se mohla od 1. března 1911 nazývat „C. k. vysoká škola technická Františka Josefa v Brně“ V současné době v této budově sídlí stavební fakulta Vysokého učení technického v Brně.³⁵⁰ V době Englišova působení bylo využití budovy přece jenom rozmanitější. „*V pravém traktu, říkali jsme jim pavilony, bylo strojnictví v levém stavitelství. V prostřední budově byl rektorát... Národní hospodářství bylo napřed v levém traktu v přízemí s okny směrem k městu, později v prostřední budově, hned vedle sborovny. V prostřední budově byla aula, vedle ní sborovna s jedné a rektorátní kanceláře z druhé strany. (...) Styl odpovídal době,*“³⁵¹

Otázkou zůstává, proč byli na české technice předměty, které tak úplně nesouvisely s jejím zaměřením. Po založení české techniky v Brně se mezi českou intelektuální elitou objevila myšlenka na její využití i pro vyučování netechnických předmětů. Hlavním záměrem bylo vlastně nepřímo nahradit druhou českou univerzitu. Jedním z hlavních propagátorů této myšlenky byl profesor Michal Ursíny. „*Byl střední postavy, bílý knír, prošedivělé vlasy, šedomodré bledé oči s brázděnou tváří, hlas hrdečně „r“,*“ píše Engliš.³⁵² Ursíny navrhl, aby při technice vzniklo všeobecné oddělení, které by se ve vhodný čas oddělilo od techniky a vytvo-

³⁴⁷ Vladimír LIST, *Paměti*, Ostrava – Poruba 1992, s. 105 – 106.

³⁴⁸ Vladimír NOVÁK, *Vzpomínky a paměti, Životopis*, vlastním nákladem Brno 1939, s. 224.

³⁴⁹ J. PERNES, *Kapitoly z dějin VUT v Brně 1899 – 2009*, s. 30.

³⁵⁰ Blíže Tamtéž, s. 30 – 33.

³⁵¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Technika v Brně počátkem XX. století, s. 1 (rukopis v majetku rodiny) nebo Weyr, F.: *Paměti I.*, s. 398.

³⁵² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Technika v Brně počátkem XX. století, s. 9 (rukopis v majetku rodiny) V Englišových pamětech také nalezneme o Michalu Ursínym, o jeho náboženském a politickém smýšlení. „*Byl protestant, ale byl příslušníkem klerikální strany, za níž také proti Stránskému staršímu kandidoval na mor. sněm. Když ve volbách propadl, napsal karikaturista Gellner do Lidovek: „Ursíny, sedni si na své vavříny.“ (...) Ursíny byl předsedou Ústředního spolku vysokoškolských profesorů na Moravě a v této funkci zastával nemožný názor, že se vysokoškolskému profesorovi nemůže nic stát. Naproti tomu jsem hájil zásadu, že svoboda žádá sebekázeň,*“ vzpomínal Engliš. Tamtéž, s. 9 – 10.

řilo samostatnou filozofickou fakultu. Jeho plán se však nerealizoval, ale vznikly samostatné ústavy všeobecných předmětů, které do jisté míry nahrazovaly studium přírodních a humanitních věd. Mezi takové předměty patřilo i národní hospodářství.³⁵³ V této době působil na české technice v Brně také Vladimír List, pozdější věhlasný elektrotechnik. Ten ve svých pamětech vzpomíná na obtížné začátky vyučování tohoto předmětu. „... *tehdy již u nás pronikaly do inteligence snahy vycházející ze sociálních požadavků nižších vrstev a přicházející principy marxismu, nedbajícího soukromého práva. Proto profesori národního hospodářství na našich technikách měli velmi těžkou úlohu, protože ze studentů měli být jak soukromí podnikatelé, tak veřejní úředníci a kulturní činitelé. (...) Na zdejší technice prof. Koloušek byl celkem neurčitý eklektik a teprve druhý profesor Engliš svým temperamentem dovedl národní hospodářství učinit nejen populárním, ale i moderního vývoje schopným,*“ píše zmiňovaný Vladimír List ve svých pamětech.³⁵⁴

Na české technice v Brně se postupně Engliš seznamoval se svými kolegy v profesorském sboru. Rektorem byl Josef Vandas, botanik, který bydlel v blízkosti školy v malém přízemním bytě s loveckou výzdobou. „*Na podlaze byla veliká medvědí kůže, Vandas byl také lovcem. Jezdívával každé prázdniny na Balkán, kde sbíral tamní floru (...) a střílel medvědy. Nocoval v balkánských horách po četnických stanicích, uměl jugoslavsky. Vypadal trochu, jak divoký muž, byl svobodný. (...) Pomáhal jsem mu v rektorátní práci tím, že jsem mu překládal různá podání na ministerstvo školství, která se podávala česky s německým překladem,*“ vzpomínal Engliš.³⁵⁵ Pro tuto práci nemá význam zabývat se jednotlivými členy tehdejšího profesorského sboru. Důležité je se zmínit o dvou, kteří měli bližší vztah s K. Englišem: elektrotechniku Vladimíru Listovi a právníkovi Františku Weyrovi.

S prvním z nich spolupracoval Engliš po vzniku republiky na osnově zákona o elektrizaci Moravy, která přispěla významnou měrou k elektrizaci nového státu. „*List měl světový rozhled a velmi praktický smysl. Neměl však smyslu pro právnícké formality. To bylo též příčinou, že jsem se s ním dostával do křížku. Tak kupř. když mu onemocněl asistent, vzal si druhého, vyplácel mu plat na prvního nemocného. Ba, i když nemocný asistent zemřel, podpisoval jeho jménem arch výplatní pro živého. Nechtěl pochopit, že to je vlastně falšování listin. Říkal jsem mu, že má elektrotechnický mozek. Ale měl dobré srdce, a když přišla republika, podali jsme si ruce a pracovali pro ni.*“ List možná i díky Englišovi pochopil, že je i pro techniky důležitá základní znalost ekonomických problémů. Usiloval později o to, aby i jeho

³⁵³ J. PERNES, *Kapitoly z dějin VUT v Brně 1899 – 2009*, s. 26 – 27.

³⁵⁴ V. LIST, *Paměti*, s. 107 – 108.

³⁵⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Technika v Brně počátkem XX. století, s. 3 - 4 (rukopis v majetku rodiny)

žáci získali patřičné národohospodářské vzdělání.³⁵⁶ „*Můžeme proto právem říci, že se proto List řadí k nejvýznamnějším praktickým národohospodářům naší vlasti,*“ napsal Engliš do sborníku k Listovým šedesátinám.³⁵⁷

Pro úplnost dodejme, že také Vladimír List zhodnotil svého kolegu z české techniky v Brně. Englišovi vytýkal především to, že „*na začátku své profesorské činnosti trochu příliš neprozřetelně bojoval za sociální požadavky učitelstva a musel bohužel později, když se stal ministrem v mnohém ustoupit.*“ Na druhé straně si velice cenil Englišovy pedagogické činnosti. „*To však nebrání tomu, aby přivedl mezi studenty elán pro hlubší porozumění skutečnosti. Englišovi nelze upřít ani v jeho praktické činnosti upřímnou snahu o správná řešení, která se mu bohužel vždy nepodařila. (...) Rozhodně Engliš brněnskou techniku svými přednáškami znamenitě povznesl,*“ zhodnotil o několik desítek let později Englišovo působení na české technice v Brně Vladimír List.³⁵⁸

S Františkem Weyrem se Engliš znal už z Bráfova semináře z právnické fakulty v Praze. „*S Weyrem jsem se seznámil (ne o přednáškách, nýbrž až) u Bráfa v semináři, kde Weyr nemaje moc zájmu o hospodářské problémy zvláště nevynikal. Nicméně mám ještě v paměti tehdejší jeho studentskou podobu. K Bráfovi šel do semináře, protože Bráf byl jednou honey tehdejší university. Po studiích v Praze jsme se rozešli,*“ poznamenal si ve svých pamětech Engliš.³⁵⁹ Po ukončení svých studií mezi sebou neudržovali téměř žádný kontakt. „*Ve Vídni, (...), sešli jsme se však jen jednou nebo dvakrát a naše osobní styky zůstaly tam proto jen zcela povrchní. (...) Nebyli jsme ani v písemném styku, a proto mne překvapil jeho dopis z Brna, v němž se mne dotazoval, zdali bych přijal nově zřízenou profesuru právních věd na tamní technice.*“³⁶⁰ V roce 1912 došlo k významné události na české technice v Brně. Profesorský sbor dosáhl u ministerstva kultu a vyučování ve Vídni systemizace nové samostatné stolice pro obor právních věd. Hlavní slovo při obsazování nového místa měl jediný právník na české technice Karel Engliš. Ten prosazoval na nové místo svého bývalého kolegu z Bráfova semináře Františka Weyra, který v té době působil jako docent správního práva a správní vědy na české univerzitě v Praze.

Hlavním Englišovým argumentem proč dát Weyrovi přednost před ostatními kandidáty, byl jeho vědecký přínos v oblasti normativní teorie práva. To však nestačilo. Také další kandidáti měli v profesorském sboru své příznivce. Engliš, který už měl zkušenosti s vlastním

³⁵⁶ Tamtéž, s. 7.

³⁵⁷ Karel ENGLIŠ, *Technik, národohospodář a člověk*, in: Vladimír List, *K šedesátinám učitele, technika, národohospodáře, a svého buditele*, Praha 1937, s. 7- 8.

³⁵⁸ V. LIST, *Paměti*, s. 108.

³⁵⁹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*, kapitola František Weyr, s. 2 (rukopis v majetku rodiny).

³⁶⁰ F. WEYR, *Paměti I*, s. 354.

přijetím, se odhodlal k nestandardnímu řešení. „*Předvídaje takový zápas, zaslal jsem o své újmě žádosti petentů (Hodáč, Weyr, Maršan) právnické fakultě do Prahy o posudek a předvídali jsem Weyra jako vítězného, což se stalo. Opíraje se o tento posudek, držel jsem návrh na jmenování Weyra profesorem právních věd. Ve sboru mi Ing. V. List vyčítal, že jsem se obrátil o posudek na právnickou fakultu v Praze, a tím že jsem zadal autonomii vlastní vysoké školy. Čelil jsem tomu tím, že škola má stále autonomii a právo navrhnouti, koho chce, ale že musí napřed věděti, kdože je nejlepší, a to že technické nemohou o právnících říci a i já se cítím více národohospodářem, nežli právníkem v daném případě. (...) List vytáhnul časopis „Přehled“, ve kterém byl Weyr zle strhán pro nějakou stat’... A tak jsme se radili, lépe hádali o právní profesuru několik (tuším 5) hodin, až jsem Weyra k večeru vyhrál, ale tuším jen jedním nebo dvěma hlasy.“³⁶¹ S jistotou, ale můžeme říci, že měl Engliš při výběru svého kolegy velmi šťastnou ruku, jak z hlediska profesního tak i osobního. Jejich profesionální vztahy brzy přerostly v přátelství, které vydrželo až do smrti Františka Weyra.*

Mezi odmítnutými kandidáty na novou stolicí byl i František Xaver Hodáč, který žádal Engliše o podporu při obsazení nové stolice v Brně. Ten však o něm už tehdy neměl valné mínění a odkázal ho do patřičných mezí dosti nevybíravými slovy: „*Kdybych měl panství a hledal ředitele, pak by to byla moje věc, koho jmenuji a snad bych tě jmenoval, ale profesora na vysoké škole není moje soukromá věc.*“³⁶² Z Englišových slov je patrné, že při výběru vhodného kandidáta se snažil zohlednit především stránku přínosu kandidátů pro brněnskou techniku a nenechal ovlivnit různými zájmovými skupinami, které se snažily prosadit své kandidáty. Nepřekvapí asi proto, že si svým odmítnutím udělal z Hodáče úhlavního nepřítele a to i později v politice, přestože oba byli členy stejné politické strany.³⁶³

Nyní máme možnost lépe se podívat na vztah mezi Karlem Englišem a Františkem Weyrem. Druhý z nich byl o rok starší, ale přesto se sešli v jednom ročníku během svých univerzitních studií. „*Weyr na gymnasiu v kvintě propadnul z latiny. Divím se, že ne též z matematiky, (...), František (ač byl synem jednoho jistě z největších českých matematik, Emila Weyra) byl v „násobilce hudlařem,*“ píše Engliš.³⁶⁴ Každý z nich pocházel ze zcela jiného sociálního prostředí, které formovalo jejich dosavadní život. Weyr se narodil do poměrně zámožné rodiny, kde byl po všech stránkách dobře zaopatřen.³⁶⁵ „*Neměl nikdy žádné*

³⁶¹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*, kapitola František Weyr, s. 4 - 5 (rukopis v majetku rodiny).

³⁶² ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 78.

³⁶³ Oba byli členy Lidové strany pokrokové na Moravě.

³⁶⁴ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*, kapitola František Weyr, s. 1 (rukopis v majetku rodiny)

³⁶⁵ František Weyr (1879 – 1951), narodil se ve Vídni, kde i dlouhá léta žil. Jeho otec a strýc byli univerzitními profesory matematiky. Weyr měl na rozdíl od Engliše mnoho různých zájmů, kterého neustále odváděly od vě-

starosti a žádné si nepřipouštěl,“ kriticky napsal Engliš ve svých pamětech. Weyr byl člověkem z města, který prožil část svého života v multikulturní Vídni a příliš nerozuměl problémům obyčejných lidí. Z toho plynul také jistý „rys nepraktičnosti, někdy až naivity.“ Engliš ve svých vzpomínkách vysvětluje tento rys jeho povahy takto: „Jeho nezájem o praktické otázky plynul arci i z jeho geniality a ze jeho zájmu pro vědecké problémy, kde tolik vyniknul.“³⁶⁶ Přesto dokázali nalézt společnou „řeč“. „Kdybych byl chtěl baviti se s ním s [Englišem] o všech věcech a problémech, které mne zajímaly, byli bychom se asi brzy rozešli. Mne ovšem zajímaly – mimo jiné – i jeho problémy,“ poznamenal po letech profesor Weyr.³⁶⁷ Ten přemýšlel i o tom, co je oba tedy tolik spojuje a nakonec dospěl názoru, že se jedná o „spřízněnost intelektů“.³⁶⁸

V jeho pamětech nalezneme docela velké části, které se věnují charakteristice Karla Engliše. „... spojoval v sobě zcela výjimečným způsobem talent s praktickým, ale nositel obou byl přesto přece jen velmi jednostranným mužem.... Byl ... venkovský synek, nabitý energií a nadšením pro práci, skromný ve vystupování, ale přitom vědomý si svých schopností...“³⁶⁹ Weyr ho také později označil za „muže v poutech logiky“.³⁷⁰ Tento termín vystihuje jeho přítele velice přesně. Engliš měl totiž vzácný dar zkoncentrovat maximální intelektuální kapitál k vyřešení problému a poté ho logickým postupem vyřešit. Ve vědeckém prostředí byl jeho způsob myšlení nepochybně výhodný, ale měl své limity politice. Pro Engliše bylo charakteristické, že se snažil podrobovat politiku vědě. Je zřejmé, že tímto svým vnímáním politiky musel logicky narazit na řadu problémů. Ostatní politici nechtěli nebo nebyli schopni se dívat na věci jeho očima.³⁷¹

Když přišel František Weyr do Brna, bydlel ze začátku u Engliše. Weyr byl svobodný, ale velice brzy se oženil a přestěhoval se potom do vlastního bytu. Jeho společné bydlení

deckých otázek (např. umění, tenis atd.) K Františku Weyrovi blíže F. WEYR, *Paměti 1, 2, 3* a Miloš VEČEŘA, *František Weyr*, Brno 2001.

³⁶⁶ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*, kapitola František Weyr, s. 1 (rukopis v majetku rodiny). Engliš ve svých pamětech uvádí také humorné příhody Weyrovy nepraktičnosti. „V rozpravě s mou manželkou projevil za 1. světové války úmysl jíti na léto na venkov. A odkud vezmete mléko? Koupíme si kozu a budeme ji popásat? A myslíte, že si to lidé dají líbit? A pak myslíte, že koza hned dojí? Tak ji zavedeme ke kozlovi a basta. Jindy si dal namluvit od statkáře Božka, který mu za války přinesl kus špeku s tím, že to je „kozí“ špek a doma se dlouho přel se svou manželkou Helenou, proč by kozy neměly špek.“ Tamtéž. Pro další ilustraci lze také použít práci M. VEČEŘA, *František Weyr* (přílohy).

³⁶⁷ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 390.

³⁶⁸ František WEYR, *Muž v poutech logiky*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 28. Podle Weyra se „spřízněnost intelektů“ zakládá „...na určitém matematickém způsobu myšlení a na zálibě v obecných problémech vědeckých a v povšechném sklonu k formální filosofii, tj. k noetice.“ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 369.

³⁶⁹ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 388.

³⁷⁰ Tamtéž

³⁷¹ Václav Chytil píše ve svých pamětech, že Engliš „... často proměňoval schůze vlády ve svou universitní posluchárnu, členové vlády poslouchali, ale nerozuměli mu.“ Václav CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. dr. Václava Chytila na dobu vysokoškolských studií*, nepublikovaný rukopis, v majetku rodiny.

s Englišem jistě vedlo k tomu, že oba měli možnost více se poznat a také vést vědecké debaty o různých tématech, které se často protahovaly až do ranních hodin. „*Engliš byl tak neúnávným debatérem, že poslední její fáze odehrály se již v posteli, do které jsem se utekl a na níž si sedl můj debatující přítel,*“ napsal Weyr.³⁷² Jejich dlouhé debaty ovlivnily Englišovo další vědecké směřování. Ostatně sám Engliš o tom napsal: „*Dlouhé hodiny jsme diskutovali (např. o tom, když zatočím vypínačem a rožne se světlo, co je vlastně příčinou), až mi bylo jasno, co to je forma poznatku a že způsob pozorování určuje předmět vědy, za to vděčím Weyrovi.*“³⁷³ O zhodnocení Weyrova vlivu se pokusil Englišův nejtalentovanější žák Václav Chytil v dosud nevydaných pamětech, kde mimo jiné napsal: „*Engliš byl filosoficky a metodicky žákem Weyrovým. I Engliše „udělal“ Weyr, není pochyby o tom, že kdyby nebyli se spolu ocitli ještě za Rakouska na české brněnské technice, sotva bychom znali Engliše v jeho původní vědecké podobě.*“³⁷⁴ O tom do jaké míry byl Engliš ovlivněn ve své další vědecké práci Weyrem, můžeme dnes vést na základě jeho vědeckých prací dlouhé diskuse. Zdá se však, že vliv byl nezanedbatelný.

Oba dva měli na české technice v Brně vedle sebe kabinety, což jim umožňovalo pokračovat ve vědeckých diskusích. Engliš později vzpomínal, že spolu za 1. světové války probatovali „*hodiny a hodiny, tisíce hodin.*“³⁷⁵ Právě jejich vědecké diskuse daly vzniknout bonmotu, který koloval mezi jejich žáky. „*Tak jsem [Weyr] takhle debatoval s Englišem o jeho chystané logice. To jest – jak je u Engliše zvykem – Engliš přednášel a já jsem poslouchal.*“³⁷⁶ Z předešlé ukázky je velice dobře patrné, že Engliš velice rád diskutoval, ale pouze o tom, co ho zajímalo. Okruh jeho oblíbených témat byl poměrně úzký, jednalo se o politické, národohospodářské nebo i filosofické otázky. Jistou nevýhodou pro druhé bylo, že se museli spokojit s podřízenou úlohou v debatě.

Na české technice v Brně docházelo také občas k drobným pŕtkám ve sboru. Většinou se sbor rozdělil na dva tábory, tj. na praktiky a teoretiky. Engliš a Weyr byli automaticky počítáni ke druhé skupině. Museli často čelit útokům na účel a smysl svých právnických a národohospodářských předmětů. Jednou jim bylo doporučeno, aby naučili své posluchače umění, jak zbohatnout. Na to briskně zareagoval Engliš, který odpověděl: „*... že by to nikomu nepro-*

³⁷² F. WEYR, *Paměti 1*, s. 369.

³⁷³ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*, kapitola František Weyr, s. 3 (rukopis v majetku rodiny).

³⁷⁴ V. CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. dr. Václava Chytila na dobu vysokoškolských studií*, nepublikovaný rukopis, v majetku rodiny.

³⁷⁵ Tamtéž

³⁷⁶ Zdeněk NEUBAUER, *Jako profesor*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 40.

zradil – kdyby to sám věděl!“, vzpomíná Weyr.³⁷⁷ Ostatně dodnes je na předměty, které nesouvisí s hlavním zaměřením dané technické vysoké školy, nahlíženo poněkud spatra.

Během svého pedagogického působení na české technice v Brně měl Engliš opět možnost setkat se s Masarykem, který zde měl přednášku o jihoslovanské otázce. Engliš se jí samozřejmě zúčastnil a velice pozorně si ji vyslechl. Svědčí o tom několik poznámek, ve kterých ji po letech hodnotí: „*Co věta to myšlenka, hloubka, postřeh, ale nemohl jsem si přednášku zopakovat. Čím to? Nebylo v ní soustavnosti. A tenkrát jsem poprvé pochopil, že Masaryk je více prorok než vědec. Není vědy bez soustavnosti, a ta mu scházela i v jiných jeho spisech, které jsem pročítal. Avšak proroci jsou více než vědci, kterým připadá úkol rovnat myšlenky do soustavy.*“³⁷⁸

Za 1. světové války ubylo na české technice v Brně posluchačů a také bylo málo peněz. Englišovi hrozilo tak jako mnoha jiným v této době, že bude povolán do armády. Nakonec se podle Weyra vojenské službě vyhnul díky drobné tělesné vadě - přivřenému víčku levého oka.³⁷⁹ Mnohem pravděpodobnější je, že nemohl narukovat spíše kvůli kýle.³⁸⁰ Válečná léta jsou pro Engliše spojená se starostmi, jak uživit rodinu. První léta války pobíral jen plat mimořádného profesora, který přestal být dostačující. Náklady na výživu rodiny neustále rostly a Engliš ještě musel platit výživné své bývalé manželce. Přesto se neodmítl podělit o své skromné prostředky se svým přítelem Františkem Weyrem, který na to vzpomíná ve svých pamětech: „... *docházely peníze, dělil se přítel Engliš věrně o své zásoby se mnou a hostil mne při mých téměř každodenních dopoledních návštěvách, pokud měl právě ve své domácnosti něco k snědku, ba často mne dokonce i dovedně oholil, aby mně ušetřil výdaje u holiče.*“³⁸¹

Samotné spoření nestačilo a Engliš musel nalézt nějaký další způsob obživy, aby trochu vylepšil rodinný rozpočet. Tehdy si všiml, že „*rada Máša ze Zemědělské rady vydával časopis Zemědělská politika, který asi nikdo nečetl krom sazeče a korektora (Máša jistě ne) a který vycházeti musil, dostáváje zemskou subvenci. Tento časopis platil mírových 5 K za stránku a měl proto pro nás v bídě přitažlivost.*“³⁸² Engliš a Weyr se tak stali pravidelnými přispěvateli tohoto časopisu, kde publikovali různé články právní a statistické povahy. Při této příležitosti Engliš zjistil, že jeho přítel neumí dělit. „*Musil s barvou ven, že nemá nic vypočteno a že to neumí, protože neumí dělit, a v případě nouze, že to tak dlouho odčítá, až už to ne-*

³⁷⁷ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 394 – 395.

³⁷⁸ Karel ENGLIŠ ml., *Můj otec prof. Karel Engliš*, nepublikovaný strojopis, s. 1, v majetku rodiny.

³⁷⁹ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 389.

³⁸⁰ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 107.

³⁸¹ F. WEYR, *PAMĚTI 1*, s. 434.

³⁸² K. ENGLIŠ, *Tož poslouchejte*, s. 31 (nevydaný strojopis v majetku rodiny).

jde.“³⁸³ Nechce se tomu ani věřit, že věhlasný profesor neumí základní matematickou operaci a přitom jeho otec byl významným profesorem matematiky.

Práce na článcích do časopisu přivedla Engliše k nápadu zpracovat téma spotřební hospodářství učitelských rodin. Sbírání podkladů zabralo Englišovi několik let. Vytěžil z toho několik menších i větších článků v různých periodikách. Nakonec v roce 1917 vyšla jeho práce pod názvem: „Theorie statistiky spotřebního hospodářství. Spotřební hospodářství 65 učitelských rodin na Moravě z roku 1913 – 1914.“ Jedná se o poměrně zdařilou práci, která i dnes může posloužit k poměrně přesné představě o životní úrovni učitelů za 1. světové války na Moravě. O několik let později ji zhodnotil Englišův současník následovně: „*Práce Englišova měla velký praktický význam. Zjistila totiž v době na počátku války reálné důchody učitelstva a byla proto neocenitelnou pomůckou při porovnávání poměrů poválečných se stavem předválečným, tvořila cennou pomůcku při studiích předcházejících úpravám platovým. Je zajímavé, že to není práce úřední, ale zcela soukromá práce učence a badatele provedená jen za pomoci přihlásivších se rodin učitelských a učitelské organisace.*“³⁸⁴

Další možností přivýdělnku byla účast v soutěžích s finanční premií pořádaných různými institucemi. Za 1. světové války vypsala Česká akademie věd a umění soutěž o dvě ceny k počtě Randově³⁸⁵ řečeno dnešní terminologií. První se týkala soukromého práva a druhá veřejného. Vítěz měl získat mimo jiné finanční ocenění ve výši 1000 k. „*I řekl si Weyr, že podá na první cenu svou „Právní filosofii“, která se týká i soukromého i veřejného práva,*“ píše Engliš. K posouzení ji dostal profesor z právnické fakulty české univerzity v Praze Jan Krčmář, který o tom napsal: „*Weyr v doprovodu své práce upozorňoval, že autor spisu neuznává rozdílu mezi právem veřejným a soukromým a že se tedy uchází o kteroukoli z obou cen. (...) Podal jsem dost podrobný referát a navrhl jsem, aby Weyrovi byla udělena cena připověděná pro obor práva soukromého. Tento můj návrh nebyl třídou schválen, jak mně řekl Heyrovský, podle návrhu Ottova, jenž konstatoval, že práci nelze pokládati za práci z oboru práva soukromého.*“³⁸⁶ Samotný Weyr byl verdiktem Akademie podle Engliše hluboce uražen. Sice ve svých pamětech píše, že „... roku 1914 připadl na nešťastnou myšlenku ucházeti se svým spisem o jednu z obou cen vypsanych na naší Akademii, přičítám dnes jednak na vrub své tehdejší nedostačené autokritiky, jednak vysvětluji si ji nedostatkem zkušené-

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ J. MRÁZ, Dr. Karel Engliš jako statistik., s. 500.

³⁸⁵ Antonín Randda (1834 – 1914) – český právník, jeden ze zakladatelů moderní právní vědy. Působil na pražské univerzitě. Ve své době patřil k nejvýznamnějším představitelům dobové rakouské právní vědy a k evropským autoritám v oboru civilního práva. J. TOMEŠ a kol., *Český biografický slovník XX. století, díl III.*, s. 20.

³⁸⁶ Jan KRČMÁŘ, *Paměti, díl II. a III.* (Jana Čechurová – Jan Kuklík eds.), Praha 2008, s. 230 – 231.

ho rádce a vůdce ve vědeckých věcech...“ Z dalších řádků je však patrné, že se s verdiktem tak úplně ani po mnoha letech nesmířil a s velkým zadostiučiním, napsal: „... *spor s Akademií přece jen jsem nakonec vyhrál, rovnám-li význam, kterého si má práce později dobyla v našem domácím odborném písemnictví, s obdobným významem tak mnohých, cenami Akademie korunovaných spisů.*“³⁸⁷

Později se Weyr dozvěděl v novinách, že cena ze soukromého práva je vysáána znovu. Tehdy přišel Engliš s nápadem napsat práci přesně podle pravidel Akademie a podat ji anonymně. „*Vybrali jsme si literární zpracování právní otázky, (...), totiž právního poměru mezi rozvedenými rodiči a jejich dětmi podle rakouského občanského zákona,*“ napsal jeden z aktérů k výběru tématu.³⁸⁸ Samotná práce nakonec nesla název „*O poměru dětí rozvedených manželů*“. Hlavním autorem byl Engliš, který už měl vlastní zkušenosti s rozvodovým řízením. Weyr ji vyšperkoval vhodnou literaturou. Poté nechali práci opsat, aby nebyl poznat rukopis autorů, podepsali ji jen „*Patria potestas*“ a práci odeslali z pošty v Praze, aby „*byly veškeré stopy zahlazeny,*“ vysvětluje ve svých pamětech Engliš.³⁸⁹ Co potom následovalo, překvapilo oba hlavní aktéry. „*Nyní nastal poprask, protože pracovník soukromého práva Krčmář, jako referent, všechny znal, ale práce nebyla od žádného. Svědčila o vědecké erudici. Nemohli ji zamítnouti a nechtěli dát Randovu cenu nějakému neznámému spisovateli.*“

Samotný hodnotitel Jan Krčmář ve svých pamětech potvrzuje, že „*Anonymita byla tentokráte, aspoň pro mne, naprosto neproniknutelná a marně jsem si lámal hlavu, kdo by asi mohl býti autorem.*“ Podle Krčmáře byla práce velmi dobrá, ale mátl ho, že autor vůbec ne-reflektoval Weyrovu práci *Základy filosofie práva* a nasekal v ní řadu šnyclů (tj. nesmyslů), které by podle Krčmáře neudělal žádný jeho žák. Navrhl, aby „... *cena udělena nebyla, ale accessit přesahující polovinu rozepsané ceny, a aby autor byl vyzván shledané nedostatky opravit.*“³⁹⁰

Nakonec Akademie zvolila po dlouhém váhání šalamounské řešení. Cenu neudělila a práce Weyra a Engliše dostala 600 k a možnost uveřejnit ji ve spisech Akademie. Oba autoři hrdě takové řešení odmítli. A napsali Akademii, že jsou autory práce podané pod heslem „*Patria Potestas*“, že však podpory na vydání práce nemohou nepřijmout, protože mají nárok na Randovu cenu, které se podle nich „... *může dostatí jednak prací, která má absolutní vědeckou úroveň, a prací vyhovujících této podmínce, oné, která je relativně nejlepší. Že má naše práce absolutních vědeckou úroveň je zřejmo z toho, že se jí dostává podpory na vydání, což*

³⁸⁷ F. WEYR, *Paměti 2*, s. 258 – 259.

³⁸⁸ Tamtéž, 259.

³⁸⁹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*, kapitola František Weyr, s. 12 (rukopis v majetku rodiny).

³⁹⁰ J. KRČMÁŘ, *Paměti, díl II. a III.*, s. 231.

by se nemohlo stát při práci, která by této úrovně nedosáhla. Že pak má naše, práce relativní nejvyšší úroveň, je zřejmo z toho, že jen této práci byla podpora na vydání přiznána, kdežto ostatní vyšly naprázdno. Z tohoto důvodu pak žádám Českou Akademii, aby nám byla dána Randova cena. Nemínili Č. akademie naši žádosti vyhověti, žádáme, aby uveřejnila posudek (Krčmářův) na základě něhož se musí práci dostat podpory na vydání, ale nedostalo se jí Randovy ceny,“ vysvětloval postoj obou autorů k rozhodnutí Akademie Engliš.³⁹¹

Nakonec vše dopadlo tak, že Akademie už na jejich námitky nereagovala a oba autoři se rozhodli svou práci nechat přeložit do němčiny a nabídli ji lipské firmě F. Deuticke, která jejich práci přijala a zaplatila za ni i autorský honorář ve výši Randovy ceny, tj. 1 000 k. Weyr ve svých pamětech s jistou pýchou vzpomíná, že potom „... byla [práce] v německém odborném písemnictví hojně citována a získala svým původcům jistě desetkrát tolik literární známosti, než by bylo mohlo učiniti její původní české znění.“³⁹² Daleko střízlivější hodnocení této celé kauzy nalezneme v pamětech hodnotitele této práce Jana Krčmáře, který si dlouho lámal hlavu nad tím, co vedlo oba brněnské autory k takovému kroku. Dospěl nakonec k závěru, že autoři chtěli asi dokázat, když „... někdo napíše výbornou práci, psanou, abych tak řekl, krví svého srdce, cenu nedostane, když však někdo okouknuv rutinu napíše práci jaksi levou rukou, cenu dostane. To tedy se nepodařilo,“ napsal s jistým zadostiučiněním Krčmář.³⁹³ Nutné je podotknout, že celá kauza zanechala nevratné stopy na vztazích mezi Krčmářem na jedné straně a Englišem a Weyrem na straně druhé. Můžeme v tom hledat i jeden z kořenů pozdější známé řevnivosti mezi právníckými fakultami Karlovy a Masarykovy univerzity.

Léta strávená na české technice v Brně považoval samotný Engliš za svá nejšťastnější ve svém profesním životě. Mohl se systematicky věnovat vědecké práci a nekonečné diskuse s Františkem Weyrem ho ovlivnily v další jeho činnosti. V něm získal skvělého kolegu a přítele na celý život. Engliš v tomto období také měl čas se plně věnovat své pedagogické činnosti, která nebyla přerušována, tak jako později výkonem různých funkcí ve státním aparátu. Postupně si začal utvářet kolem sebe okruh svých žáků, kteří později budou hrát důležitou roli na Masarykově univerzitě. V této kapitole je jen pouhý nástin tohoto jevu, protože síť jeho žáků se dotvoří až během jeho působení na Masarykově univerzitě, které bude věnována samostatná kapitola. I v tomto období ho trápily Englišovy finanční problémy, které byly znásobeny rozpoutáním 1. světové války. Starost o obživu rodiny ho vedla k tomu, že začal psát i do

³⁹¹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*, kapitola František Weyr, s. 12 - 13 (rukopis v majetku rodiny).

³⁹² F. WEYR, *Paměti 2*, s. 260.

³⁹³ J. KRČMÁŘ, *Paměti, díl II. a III.*, s. 231.

periodik, které neměly s vědou moc společného. Psal různé popularizační články z hospodářské oblasti, které si získaly jistou čtenářskou oblibu, a on si začal pohrávat s myšlenkou politické kariéry na regionální úrovni.

1. 10. Regionálním politikem na Moravě

V roce 1913 se připravovaly volby do moravského zemského sněmu. Do nich se zapojil také Karel Engliš. Motiv, který ho k tomu vedl, nemusí být na první pohled zcela jasný. Podle Kolaříka jeho profese vysokoškolského profesora na české technice v Brně měla blízko k politice a proto je logické, že se postupně zapojil do politického života na Moravě.³⁹⁴ Na druhou stranu je třeba poznamenat, že Engliš ve svých pamětech příliš nevysvětluje své důvody ke vstupu do politiky. Z jeho vzpomínek má člověk pocit, že se vše událo, jako souhra okolností, která ho přiměla více se angažovat v politickém životě. Ostatně v jednom svém dopise z mládí svému učiteli Albínu Bráfovi popsal svůj postoj k politice takto: „*Nejsem ovšem mladočechem, právě tak ne, jako nejsem a nebyl jsem příslušníkem žádné jiné politické strany, v sympatiích jsem byl politickým eklektikem, prakticky jsem se politiky neúčastnil a sotva už zúčastním. Neračte snad přičítati okolnost k nevšímavosti k veřejnému životu, nechtěl jsem se dáti strhnouti žádným heslem, ..., stran a nevím ani určitě proč, nepřihlul jsem k žádné tak, abych se zúčastnil výlučně její pozitivní politické práce. Při volbách volím menší zlo.*“³⁹⁵ Z tohoto dopisu je patrná Englišova politická nevyhraněnost, která se bude táhnout jako tenká červená nit celou jeho politickou kariérou. Jistě tomu přispívalo i to, že nedovedl „... *lichotiti a každá demagogie se mu protivila, proto nehodil se vlastně pro vulgární politickou činnost...*“, jak vystihl trefně jeden z jeho současníků.³⁹⁶

Hlavním motivem vstupu Engliše do politiky, jak už bylo naznačeno výše, nebyla ani tak souhra náhod nebo kariérismus, ale především ctižádost, která ho přivedla před 1. světovou válkou do politiky. Což potvrzuje ve svých pamětech i František Weyr: „*Engliš byl vždy velice ctižádostivý a jeho snaha po vyniknutí byla značná, ale jeho ctižádostivost nebyla nikdy obyčejným kariérnictvím... Chtěl prostě uplatnit své schopnosti, jichž si byl arcíť vždy velmi dobře vědom, a chtěl něco dokázat. To se mu též podařilo a odtud pocházela spousta nepřátel a závistníků, kteří mu neprávem vytýkali, že se dere dopředu.*“³⁹⁷ Snaha prosadit se také v jiné než pedagogicko-vědecké oblasti, přivedla Engliše v dubnu roku 1913 na ustavující schůzi

³⁹⁴ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 70.

³⁹⁵ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 24. 12. 1904 z Vídně od K. Engliše A. Bráfovi.

³⁹⁶ F. WEYR, *Paměti I*, s. 388.

³⁹⁷ F. WEYR, *Paměti I*, s. 387.

školského odboru lidovo-pokrokové strany.³⁹⁸ Tam sice ještě do strany nevstoupil, ale rozhodl se na naléhání ostatních zapojit se aktivně do činnosti školského odboru. Navíc byl na schůzi zvolen i jedním z místopředsedů tohoto odboru.³⁹⁹

Zhruba ve stejné době byla v Kroměříži slavnost k 50. letému působení živnostenské jednoty a Engliš dostal nabídku přednášet na její valné hromadě. Téma se přirozeně vztahovalo k problematice živnostníků, konkrétně nazval svou přednášku: „O živnostenské otázce a politice“. Přednáška musela mít úspěch, neboť Engliš dostal nabídku kandidatury od živnostníků z Frenštátu pod Radhoštěm v následujících zemských volbách v jejich volebním obvodu. Engliš hned nabídku nepřijal: „*Nebyl jsem připraven a chtěl jsem si to ještě rozmyslet. Také jsem žádal, aby se doma potvrdili a jestli jejich organisace se na tom usnese, aby mi dali vědět. Netrvalo dlouho a přijeli jako už deputace mi nabídnout kandidaturu. Přijal jsem...*“, napsal stroze ve svých pamětech.⁴⁰⁰

Zájmy živnostenského stavu tehdy na Moravě hájila převážně Lidovo pokroková strana, která ho dala na svou kandidátku. Engliš si však dal podmínku, že půjde do voleb jako nezávislý kandidát. Část živnostníků však nebyla příliš nadšena tím, že by jejich zájmy měl hájit člověk, který není živnostníkem, a proto si zvolili svého kandidáta. Došlo tak k paradoxu, kdy ve stejném okrese proti sobě kandidovali: člen lidově-pokrokové strany, ale kterého strana nedala na svou kandidátku a nestraník, který byl na kandidátce této strany.⁴⁰¹

Ve volebním boji měl Engliš nespornou výhodu nad svými protivníky svým prestižním sociálním postavením (tj. vysokoškolský pedagog), kterému u voličů získalo určité body. Další věcí, která mu pomohla, byla jeho velká publikační činnost ještě dlouho před uvažovaným působením v politice. Přispíval články zejména do Lidových novin a do Naší doby a zabýval se v nich vedle sociálních otázek také otázkami veřejných financí. Jednalo se samozřejmě o popularizační zpracování. Tím se postupně dostával do povědomí veřejnosti. Jistou roli mohlo sehrát i to, že si dokázal získat většinu živnostníků v jednom z měst ve svém volebním okrsku. Tím městem byl Frenštát pod Radhoštěm. Sám podle něho pojmenoval jednu

³⁹⁸ Lidová strana pokroková na Moravě se zformovala v roce 1909 sloučením dvou stran, Lidové strany na Moravě a Moravské strany pokrokové. Strana se snažila o určitý kompromis mezi státoprávním programem a spoluprací s vídeňskou vládou. Během 1. světové války se však postavila do čela odboje na Moravě a její vedení se podílelo na vzniku pobočky tajného výboru Maffie. V roce 1917 se sloučila se Slezskou lidovou stranou v Moravsko – Slezskou lidovou stranu pokrokovou. Na jaře roku 1918 se tato strana začlenila do České strany státoprávně demokratické. Blíže k Lidové straně pokrokové Jiří MALÍŘ, *Národní strana svobodomyslná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě*. In: Jiří Malíř- Pavel MAREK (eds.), *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu (1861 – 2004)*, I. díl: období 1861 - 1938, Brno 2005, s. 139 – 199.

³⁹⁹ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 70.

⁴⁰⁰ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Frenštát pod Radhoštěm, s. 2 (rukopis v majetku rodiny)

⁴⁰¹ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 71.

kapitulu svých pamětí, ve které mimo jiné napsal: „*Píšu tuto vzpomínku na Frenštát, protože jsem byl za toto město zemským poslancem. Volební okres zahrnoval pět měst: Frenštát, Příbor, Brušperk, Frýdlant a Místek, ale žádné město mně tak nepřiřostlo k srdci jako právě Frenštát. Tudy jsem putoval za mladých let na Radhošť, zde dali podnět k mé volbě a zde jsem měl mnoho přátel.*“⁴⁰² Právě kontakty živnostníků z Radhoště na své přátele a obchodní partnery v daném volebním okrsku významnou měrou pomohly Englišovi ve volbách. Nesmíme zapomenout, že Engliš byl velice slušný a pohotový řečník, který sice získal praxi v univerzitních posluchárnách, ale díky svému sociálnímu původu neměl problém diskutovat s „obyčejnými“ lidmi.

Jeho slabinou ve volebním boji, byla jeho malá či vůbec žádná zkušenost s politikou. Dále nebyl připraven na „mediální ataky“ svých protivníků, kterým musel čelit po celou svou politickou kariéru. Velkou jeho slabinou se také ukázalo rozhodnutí nevstoupit do lidově-pokrokové strany. Toho se v maximální míře snažili využít jeho političtí protivníci. Svědčí o tom řada novinových článků, které jsou ve formě výstřižků uloženy v archivu Národního muzea v Praze v Englišově pozůstalosti. „*Dlužno však přibíti veřejně na pranýř jednání prof. Engliše, jenž na schůzích volebních veřejně prohlásil, že jako kandidát na zemský sněm stojí nad politickými stranami, ve skutečnosti však je nepřímým kandidátem zkrachovalé Lidové strany pokrokové.*“⁴⁰³ S blížícím se termínem voleb se rétorika některých novinových článků proti Englišovi přirostla. „*Zloduch Moravy – dr. Stránský, posílá jednoho ze svých velkých ctitelů – prof. Engliše na lov za mandátem v městské kurii Příbor – Frenštát - Místek – Frýdlant – Brušperk. Poukázali jsme už dvakrát na tu komedii, kterou zde provádí prof. Engliš. Na svých schůzích volebních prohlásil, že nekandiduje na žádný program kterékoliv politické frakce an Moravě, nýbrž že je samostatným kandidátem. Poukázali jsme na tento hanebný švindl a odkryli jsme hravě pokrokový pláštík, do něhož se oděl velký ctitel politického kejklíře dra Stránského – prof Enliš. (...) K čemu vede tedy politika prof. Engliše, když chce státi nad stranami? Dle logiky volnoškoláckých učitelů a profesorů mohli bychom bez obtíže svůj úsudek pronést. Nerozčilujte se, p. profesore, za naše řádky a neposílejte zase opravy dle § 19 do „Novin z Podradhoště, poněvadž takové opravy jsou pro politické děti a pro také voliče, již uvěří i sebe pitomější lži. Engliš je zavilým klerikálobijcem,*“ zakončil tímto tvrzením jednu z pasáží pisatel článku.⁴⁰⁴ V jiném článku se zase můžeme dočíst, že Engliš je vlastně sociálním demokratem. Toto tvrzení mělo zmást a rozkolísat voliče na Moravě. Engliš se sna-

⁴⁰² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Frenštát pod Radhoštěm, s. 1 (rukopis v majetku rodiny)

⁴⁰³ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 802, ilustrační materiál, Našinec 22. 5. 1913.

⁴⁰⁴ Tamtéž, Našinec z 18. června 1913.

žil bránit pomocí svých článků v tisku. Napsal na vysvětlenou, že „*není pravda, že jsem svým přesvědčením sociální demokrat, ale pravdou jest, že jsem sociálním politikem, který si nepřehle sociálních převratů a socialistického státu...*“⁴⁰⁵

Během předvolební kampaně objížděl Karel Engliš voliče po celém tomto volebním okrsku a k dopravě mu sloužil motocykl s přívěsným vozíčkem, který řídil jeho příznivec z Frenštátu, obchodník se smíšeným zbožím Červenka. Díky síti důvěrníků, kterou měli živnostníci vytvořenou v celém svém volebním okrsku, se nemusel Engliš starat o organizování besed s voliči. Když se Engliš objevil na volebních schůzích, bylo pro něho typické, že se nehádal o politických otázkách ani nepoužíval agresivní rétoriku. Spíše proměňoval volební schůze ve své přednášky a voličům například vykládal, proč je nutné usilovat o hospodářský pokrok a pozvednutí životní úrovně chudého lidu. Přesto slavil s tímto netypickým stylem pro politiku úspěch. Důležité bylo, že byl schopen své projevy přizpůsobovat místním poměrům.

406

Během diskusí s voliči musel Engliš čelit i nepříjemným otázkám. Jednou takovou bylo, jaký je jeho postoj k rozluce manželství. Tehdy především klerikální strany brojily proti tomu a ani postoj žen v menších městech a na venkově nebyl rozluce nakloněn. Engliš, který s rozlukou manželství měl sám vlastní zkušenost, si byl tohoto problému velice dobře vědom. „*Představte si jen postoj žen ke kandidátovi, který je pro rozlukou. „Tak teď mne můj nechá a vezme si mladší. To přece nemůže být!*“ Engliš začal rozvážně a ze široka vysvětlovat svůj postoj k tomuto problému. „*Nemůže být pochybnosti, že rodina je základem celé společnosti. V rodině se nejlépe vychovávají občané s citem pro druhého, s obětavostí pro druhé,*“ vysvětloval za všeobecného souhlasu publika. Potom jako vystudovaný právník přešel pomalu k jádru věci. „*Všechno se nedá oddekretovat normou, tedy paragrafem o nerozlučitelnosti manželství. (...) Dovede paragraf o nerozlučitelnosti manželství překlenouti ony případy, kdy je skutečnou nemožností spolužití mezi manžely? Nemáme dnes deseti – a snad statisíce manželů rozvedených, kteří nejen že nežijí spolu a kterým je zamezeno, aby mohli v řádném manželství žít s druhem či družkou, se kterou je život společný možný?*“ ptal se svého publika. Když nikdo neprotestoval, pokračoval ve svém projevu. „*Právní nerozlučitelnost manželství tedy není zárukou pevnosti manželského a rodinného svazku. Ba působí někdy i rozkladně.*“ Nakonec své vystoupení zakončil slovy: „*Jsem pro takovou úpravu, která dává nejlepší záruku pro nejbezpečnější upevnění manželského svazku.*“ Souhlas voličů byl všeobecný a Engli-

⁴⁰⁵ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 78.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

šovi se podařil parádní kousek, za který by se nemusel stydět ani současný politik, když se mu podařilo elegantně vybruslit z ožehavého tématu.⁴⁰⁷

Zajímavá je i jedna historka, která se Englišovi přihodila během jeho volební kampaně. Když jednou přijel do Frenštátu, nechal si tam poradit, aby se šel dát ostříhat k místnímu holiči, že to dobře zapůsobí na potenciální voliče. Pak se ukázalo, že by bylo dobré zajít i k druhému holiči ve městě a nechat se tam oholit. Zašel tedy Engliš i k němu. Jak se později ukázalo i „... v jiných městech okrsku byli ... holiči. Tak Engliš chtěj nechtěj se musil dát ostříhat i v Příboře (důkladněji, než ho ostříhali ve Frenštátě) a zkrátka, když se vrátil po agitaci do Brna, byl ostříhán a oholen jako nějaký trestanec.“⁴⁰⁸ I takovéto strasti musel protrpět, pokud se chtěl stát poslancem zemského sněmu na Moravě.

Volby do moravského zemského sněmu vyvrcholily 26. června 1913, kdy se Engliš dozvěděl, že je vítězem voleb. Stal tedy poslancem za obvod Místek – Frenštát – Frýdlant – Příbor – Brušperk a Fulnek. Celkem bylo odevzdáno v tomto volebním okrsku 1232 hlasů, z nich pro Engliše bylo 646. Druhý kandidát klerikálů získal jen 469 hlasů.⁴⁰⁹ Po vyhlášení výsledků voleb propukly oslavy ve Frenštátu, kde na náměstí hrála hudba, vlály prapory. Bohužel svého vítězství si Engliš moc neužil, protože se musel zúčastnit schůze profesorského sboru v Brně, kde se volili funkcionáři na další rok. Engliš byl zvolen děkanem jednoho oddělení české techniky v Brně. „*Jak o tom došla zvěst do Frenštátu, vysmívali se lidovci pokrokářům. „Tak tu ho máte. Pořád dělal při volbách pokrokáře, pokrokáře, a bác, teď je „děkanem“.*“⁴¹⁰

Také tisk, který sympatizoval s neúspěšnými kandidáty, si neodpustil několik poznámek na Englišovu adresu. Znovu si vzal na mušku jeho samostatnou kandidaturu ve volbách. „*Kdo zvítězil v naší skupině. Jest známo. Je to prof. dr. Engliš z Brna, jenž vděčí za své vítězství násilí a lži... S konservativním živnostnictvem sehrána šeredná komedie. Namlouváno jemu, že prof. Engliš není ani pokrokový, ani lidový, nýbrž samostatný, a tak sedlo mnoho neprozíravých voličů volnomyšlenkářským křiklounům na lep.*“⁴¹¹

Po volbách vstoupil Engliš do klubu Lidové strany pokrokové, kde měl možnost seznámit se i s vůdcem strany dr. Adolfem Stránským. Podle Jaroslava Kolaříka se s ním nijak

⁴⁰⁷ K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 24 - 26 (nevydaný strojopis v majetku rodiny).

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 78.

⁴⁰⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 802, ilustrační materiál, Slezský venkov 1. 7. 1913. Druhý kandidát Sedláček získal 469 hlasů, třetí v pořadí Paučka jen 115 hlasů. J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 79.

⁴¹⁰ K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 24 - 26 (nevydaný strojopis v majetku rodiny).

⁴¹¹ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 802, ilustrační materiál, Ostravský kraj, 1913.

zvlášť nesblížil, ale skutečné přátelství navázal až později s jeho synem Jaroslavem.⁴¹² V Englišových pamětech však můžeme nalézt zajímavou charakteristiku tohoto vůdce strany. „*Když jsem ho poznal, byl Stránský už starý šedivý, plešatý, s šedivým knírem (...) a skřipcem, červený ve tváři se stálým šibalským úsměvem. Ani při rozmluvě by člověk nepoznal, že to byl nejskvělejší řečník rakouského parlamentu. (...) Na moravském sněmu (...) jsem jej slyšel jen jednou, když četl brněnským Němcům levity, jak zneužívají své moci na jednání, aby upevnili, svou posici vůči Čechům a jak i chudoby využívají k tomu. Stál jsem vzadu a bez dechu poslouchal. Chvillemi obracen k Němcům, mluvil i německy což bylo zvláště účinné. A teď přišlo zklamání. Když sestupoval z tribuny, přistupovali i Němci, aby mu gratulovali. Tak jsem měl pocit v tu chvíli, že dr. Adolf Stránský mluvil jen pro efekt jak herec. (...) Stránský založil Lidové noviny, které udělaly na Moravě pak v republice ohromný kus kulturní práce. Měly i politicky veliký vliv. (...) Stránský byl velký vtipkař a dost lakotný. Říkal o sobě: „Já jsem kavalír, ale žádný marnotratník.“*⁴¹³

Svou pozornost v zemském sněmu soustředil Engliš především na otázky zemských financí a školských problémů.⁴¹⁴ Za zmínku stojí i to, že se podílel na vypracování dvou osnov zákonů. První se týkala zákona statistického, kterým vznikla obcí povinnost podávat žádaná data zemskému statistickému úřadu. Do této doby nic takového nebylo a úřady se nyní mohly opřít při svém rozhodování o mnohem přesnější data. Dalším byla osnova zákona, která se týkala elektrifikace Moravy, která se později stala podkladem pro soustavnou elektrizaci Moravy. Hlavními tvůrci byli tři muži ekonom Engliš, právník Weyr a technik List, který byl „... *hybným pérem, neúporným pracovníkem s nevyčerpatelnými podněty,*“ vzpomínal jeden z tvůrců zákona.⁴¹⁵ Předloha zákona byla moravskému zemskému sněmu předložena v únoru 1914. Byl to vlastně první plán soustavné elektrizace celé země. List prosadil, aby se postupovalo při elektrizaci v zemské rovině a nikoliv ve státní, protože tento postup umožňoval více přihlédnout k místním specifikům. Proti předloze zákona se zvedl odpor ze strany německých stran.⁴¹⁶ „*Byl jsem při jednání na sněmu a česká většina byla pro zákon, takže byla*

⁴¹² J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 89. Adolf Stránský (1855 – 1931) český právník, novinář a politik. Vydavatel Lidových novin. Měl velký podíl na vytvoření Lidové pokrokové strany. ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 802, ilustrační materiál, Našinec, 1913.

⁴¹³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Frenštát pod Radhoštěm, s. 5 - 6 (rukopis v majetku rodiny)

⁴¹⁴ V roce 1917 vyšla Englišovi práce pod názvem „*Theorie statistiky spotřebního hospodářství. Spotřební hospodářství 65 učitelských rodin na Moravě z roku 1913 – 1914*“. Bylo to statistické šetření o spotřebě učitelských rodin před válkou. Dodnes je tato práce neocenitelným pramenem poznání tehdejšího způsobu života středních vrstev.

⁴¹⁵ K. ENGLIŠ, *Technik, národohospodář a člověk*, in: Vladimír List : K šedesátinám učitele, technika, národohospodáře a svého budovatele (1877-1937), Praha 1935, s. 8.

⁴¹⁶ Pavel DUFEK, *Vladimír List jako propagátor elektrifikace*, in: Hynek Střítecký, Jan Mikeš, Marcela Efmerová (eds.), *Žil jsme pro elektrotechniku*, Praha 2012, s. 94.

naděje, že bude přijat. Němci proti tomu vystupovali celkem slabě, ale tvrdě. Nejzajímavější výrok učinil Němec hrabě Deym: „Němci si nedají vzít náskok, který mají v elektrizaci,“ píše ve svých pamětech Vladimír List.⁴¹⁷ Nakonec česká politická reprezentace na moravském zemském sněmu návrh zákona stáhla a po úpravách ohledně počtu elektrárenských společností s územním vymezením svého působení, měl být předložen na podzim znovu. Vypuknutí 1. světové války však odložilo tento plán. Jediným hmatatelným výsledkem bylo vytvoření elektrárenské komise, která od této doby při moravském sněmu působila.⁴¹⁸

. Englišova politická činnost na sněmu netrvala dlouho. Se začátkem 1. světové války nebyl moravský zemský sněm svolán. Než k tomu došlo, stihl se zde Engliš seznámit s Kunnešem Sonntagem, svým pozdějším velkým přítelem.⁴¹⁹ Za války se Engliš nestal členem tajného spolku Maffie, ani nijak radikálně nevystupoval proti vídeňské vládě. Nepochybně se ale zajímal o informace týkající se vytvoření nového českého státu. Jinak se během tohoto období spíše soustředil na práci v zemské školní radě a na svou vysokoškolskou a vědeckou činnost.⁴²⁰

Moravské zemské školní rady byly na Moravě dvě, česká a německá. Když byl Engliš zvolen zemským poslancem, tak ho česká kurie na zemském sněmu vyslala za město Brno do české moravské zemské školní rady. Tehdy byl Engliš jejím nejmladším členem, ale přesto se dosti aktivně k nelibosti některých svých kolegů zapojil práce zemské školní rady. Engliš se snažil hájit zájmy českého učitelstva proti nesmyslné úřední byrokracii a německým požadavkům. Někdy se tam řešily z dnešního pohledu docela banální věci. Například jednou si zástupce olomouckého arcibiskupství stěžoval, že učení geologii podrývá víru ve stvoření světa. Engliš mu ve svém mladickém zápalu na to uštěpačně odpověděl: „*Chraňte své učení o Adamovi a Evě, neboť na něm závisí božství Kristovo.*“ Zástupce arcibiskupství se podivil jak to myslí a na to se mu od Engliše dostalo tohoto vysvětlení: „*No Kristus přece přišel vykoupit lidstvo od dědičného hříchu, jehož nebylo, když nebylo Adama.*“ Představitel církve poté zaraženě odešel ze zasedání.⁴²¹

⁴¹⁷ V. LIST, *Paměti*, s. 119.

⁴¹⁸ Jan ŠTEMBERK, *Vladimír List a příprava československého elektrizačního zákona*, in: Hynek Stříteský, Jan Mikeš, Marcela Efmertová (eds.), *Žil jsme pro elektrotechniku*, Praha 2012, s. 105.

⁴¹⁹ Srov. K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kapitola Frenštát pod Radhoštěm, s. 6 (rukopis v majetku rodiny) a J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 90 – 92.

⁴²⁰ Za zmínku stojí, že vedl i polemiky s uznávanými autoritami, jako byl F. Fellner statistik a autor prací o národním důchodu v Rakousku – Uhersku. Blíže Ivan JAKUBEC, *K. Engliš, F. Fellner a národní důchod*, in: *Ekonomická revue* 3, 2000, č. 3, s. 52 – 58.

⁴²¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kapitola Z moravské zemské školní rady 1913, s. 2. (rukopis v majetku rodiny).

V moravské zemské školské radě musel Engliš řešit také různé správní a právní rébusy. Asi nejznámější je popsán v jeho pamětech pod názvem „Jak se může stát člověk snadno biskupem brněnským“. Tehdy byla část členů okresních školních rad na Moravě jmenována zemským výborem a potvrzována místodržitelem. Za války se stávalo, že někteří členové si opsali nějakou proklamaci ze zahraničí nebo stačilo si podat ruku s člověkem, který se vrátil z vězení a tehdejší místodržitel Bleyleben jim odebral své potvrzení. Tím podle jeho výkladu přestali být členy okresní školní rady. Nakonec to vedlo k tomu, že pro nedostatek členů nebyla tato rada svolána a administrativu s ní spojenou převzal okresní hejtman. Zemská školní rada však o tom nebyla informována. Engliš a další členové čekali na vhodnou příležitost se k tomu vyjádřit. Ta se záhy objevila, když přišel návrh na jmenování učitelů v Tišnově. Engliš okamžitě reagoval: *„Tázal jsem se nevinně předsedy (...), kdo ten návrh podává. Tak přišlo ven, že okresní hejtman a proč nepřišel od okresní školní rady. Ale to není po zákonu“, odpovím. Místodržitel sice dal své potvrzení svého času podle volného uvážení, ale nemůže ho zase podle volného uvážení odvolati. Hostinskou koncesi dává okresní hejtman podle volného uvážení, ale proto ještě není oprávněn ji podle volného uvážení zase kdykoli odvolat. Místodržitel nemohl odvolati svého potvrzení a dotyčné osoby nepřestaly býti proto, že jim bylo místodržitelem potvrzení odňato, členy okresního školní rady.“* Místodržitelem naštěstí už nebyl Bleyleben, kterému se za války přezdívalo „krvavý pes“, ale distingovaný právník baron Heinold, který působil u správního soudu ve Vídni. Ten argumentoval tím, že dotyčné osoby nepodaly v zákonné lhůtě stížnosti. Engliš se však nedal odradit a opět brilantně smetl tento argument ze stolu. Jen kolegové, kteří nebyli právníci, se začali v tomto sporu ztrácet. Proto jim to Karel Engliš vysvětlil na praktickém příkladě. *„Dejme tomu, že by mě jmenoval okresní hejtman v Tišnově biskupem brněnským, a já proti tomu nepodal rekurs. Podle argumentace pana předsedy bych jím tedy byl, podle mé nikoli.“* Za mnohem lepší atmosféry bylo dosaženo kompromisu a dotyčné osoby byly znovu zemským výborem navrhнутy do okresní školní rady a místodržitel je ihned potvrdil a potom mohl být konečně posouzen návrh z Tišnova.⁴²²

Předválečná politická činnost Karla Engliše byla poměrně krátká na to, aby mohl získat více zkušeností v politickém zápase. To ho do jisté míry limitovalo později po vzniku Československa, kdy se setkal v politickém boji s mnohem zkušenějšími politiky, než byl on sám. Již v regionální politice bylo patrné, že Engliš měl velký problém ztotožnit se plně s programem strany, do které vstoupil, a také ideologické zánícení typické pro členy daných partají bychom u něho marně hledali. Engliš vždy bude podřizovat vše svému způsobu myš-

⁴²² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Z moravské zemské školní rady 1913, s. 9 - 10. (rukopis v majetku rodiny) a K. ENGLIŠ, *Tož poslouchejte*, s. 28 - 29. (nevydaný stroj., v majetku rodiny).

lení tzv. Englišovské logice, s čímž později bude mít velký problém, protože ne všichni straníční kolegové ho budou akceptovat. Regionální volby ukázaly, že Engliš byl schopen oslovit voliče a dokázal i velice slušně manévrovat v „ožehavých tématech.“ Nelze tedy říci, že by Engliš neuměl komunikovat s nižšími sociálními vrstvami voličů daného regionu, jak bychom se mohli domnívat. Přece jen dlouhá léta strávená v podobných sociálních podmínkách se musela odrazit na Englišově interakci s těmito vrstvami. Ve válečných letech vystupoval proti Rakousko – Uherské monarchii jen v rámci daných právních mantinelů, kdy se snažil vystupovat proti zvlášť byrokracie, která prosazovala některá svá opatření v rozporu se zákony. Nebylo asi v Englišově povaze ani v přesvědčení vystupovat daleko radikálněji, jako jiní čeští politici. Musíme si uvědomit i to, že Brno bylo přece jenom něco jiného než Praha. Také nelze opomenout fakt, že Engliš musel brát ohled na své tři potomky. Kdyby vystupoval radikálněji nebo by zvolil emigraci, můžeme se dnes domnívat, jak by to s nimi dopadlo.

2. Mezi prvorepublikovou elitou

2. 1. Elita – pojem, hrubý nástin vývoje na našem území a Engliš mezi elitou (typologie)

Slovo „elita“ je dnes používáno běžně mezi lidmi a setkáme se s ním velice často i v médiích. Většinou se jedná o označení ekonomické, politické, mocenské a kulturní sociální skupiny. Občas není zcela jasné, kdo dnes mezi elitu patří a kdo nikoliv. Samotná média jsou si také vědoma toho, že slovo elita může mít u veřejnosti negativní zabarvení vypěstované v době reálného socialismu. Proto se snaží nahradit tento výraz jinými, méně konfliktními, ale i méně přesnými termíny typu celebrita nebo smetánka. Otázkou zůstává, co je to elita a kdy a kde vznikla.⁴²³

Původ slova elita můžeme nalézt v latině, ale asi nejzajímavější vývoj zažilo toto slovo ve francouzštině. Není předmětem této kapitoly sledovat postupné proměny tohoto slova v tomto jazyce.⁴²⁴ Postačí konstatování, že jeho význam kroužil blízko označení nejvyšších a nejlepších v dané sociální skupině. Zajímavá jsou také různá metaforická označení elit, které na první pohled evokují nějakou kulinářskou pochoutku, například v českém prostředí se používá smetánka, v rakouském *crème de crème*, ve francouzském *gratin* apod.⁴²⁵

V současnosti slovo elita označuje menšinu, která má moc, bohatství nebo privilegia, ať už legitimně nebo ne.⁴²⁶ Někteří autoři k tomu přidávají ještě další kritérium. Podle něhož by elita měla být schopná zhodnotit minulost, přítomnost a představit důvěryhodnou vizi daného společenství o budoucnosti.⁴²⁷ V rámci společenskovedních oborů může docházet k jistým odlišnostem. Historik Jiří Štaif se pokusil v jedné své studii o elementární definici elit, která by byla akceptovatelná v rámci jiných oborů. Definuje je jako malé skupiny lidí, které v „... okruhu své působnosti používají nadprůměrný společenský vliv. Disponují přitom poměrně spolehlivými metodami, díky nimž může okruh této působnosti v daném historickém

⁴²³ V poslední době je patrný velký zájem o téma elit. Na otázku proč tomu tak je, se pokusil odpovědět německý sociolog Peter Imbusch, který uvedl následující důvody: 1) tendence k individualizaci spojená s odporem vůči všemu kolektivnímu a hledání výjimečnosti 2) hospodářské potíže spojené s globalizací a hledání elit, které budou schopné vyvést společnost z krize 3) legitimizování sociální nerovnosti a společenské uznání ekonomického úspěchu 4) proměny mediálního světa a fascinace novými celebritami 5) kritika třídní společnosti 6) prosazení neoliberálních ekonomických principů do myšlení společnosti. Ivo BAYER, *Problém elit a jejich výzkumu*, in: České elity po patnácti letech transformace, Praha 2006, s. 9.

⁴²⁴ Blíže František SVÁTEK, *Politické elity v historiografii a politologii: náčrt problematiky ideologie – slova – pojmu elity*, in: Ivana Koutská, František Svátek (eds.), *Politické elity v Československu 1918 – 1948*, Praha 1994, s. 56 – 57.

⁴²⁵ Milena LENDEROVÁ, *O proměnách elit v českých zemích*. In: Vesmír 81, 2002, č. 3, s. 164 – 165.

⁴²⁶ Andrew HEYWOOD, *Politologie*, Praha 2004, s. 99.

⁴²⁷ Rastislav TÓTH, *Elity v společnosti. Pojednanie o jednotlivcoch, masách a pokroku*, Kolín 2007, s. 4.

čase a prostoru konkrétně vymezit stejně tak, jako vyjmenovat ty společenské pozice, role, řídicí, intelektuální, mentální a případně i charismatické předpoklady či výkony, jež v dané kultuře signalizují potenciál vhodný k uplatnění nadprůměrného společenského vlivu. Zároveň dokážou v konkrétních případech názorně vysvětlit, proč byly využity dispozice být elitou v daném čase, místě a společenských souvislostech beze zbytku, v jiných jen částečně a v ostatních zůstaly takříkajíc ležet ladem.“⁴²⁸

Většinou elity nebývají „celospolečenské“. Je to dáno existencí faktické nerovnosti mezi lidmi ať už po stránce politické, či ekonomické a kulturní. Myslí se tím i nerovnost v osobních vlastnostech a schopnostech lidí v rámci jednotlivých sociálních útvarů. Je asi naivní dnes tvrdit, že lidé jsou schopni vykonávat jakoukoliv činnost stejně dobře. Spíše se lze klonit k tvrzení, že „... lidí se schopností prospět většímu celku je menšina a těch, kteří mohou prospívat nebo škodit převážně jen sobě, je většina.“⁴²⁹ Elita nemusí být vždy spjata se společenským pokrokem. O elitách nehovoříme většinou jako o celku, ale spíše v jednotlivých sociálních skupinách dané společnosti. Ať už se jedná o kulturní, politickou nebo ekonomickou skupinu, všude lze nalézt úzkou skupinu jedinců, kteří v ní mají přední postavení díky svým nadprůměrným schopnostem. Odlišují se také tím, že jsou schopni nastítnout výklad hodnot vztahů a ideálů z dlouhodobější perspektivy. K tomu je zapotřebí vyšší intelektuální a kulturní úroveň, kterou disponuje pouze elita. Ostatní jsou vlastně jen příjemci jejich myšlenek a hodnot. Vztah elity a ostatních lidí v daném společenství je na jedné straně „*vztahem vládců a ovládaných ale též nositelem duchovních hodnot pro ostatní části společnosti.*“⁴³⁰

Samotný pojem elita je používán až od konce novověku. Právě tehdy vznikly i klasické teorie elity. Na přelomu 19. a 20. století se stále více prohlubovaly rozdíly mezi společenskými vrstvami ve společnosti a docházelo k rozpornosti jejich zájmů. To postupně vedlo k silným sociálním rozdlům v daných společnostech a ke ztrátě důvěry v demokratické uspořádání. Teorie elity představuje jednu ze snah řešení společenské krize v této době. Činila si také nárok na to, aby „... jako filozofie společnosti se stala návodem k politické rekonstrukci přítomnosti.“⁴³¹ Už jména zakladatelů této teorie Italů G. Mosca, V. Pareta, Němce F. Nietzsche aj. potvrzují její velkou rozmanitost.⁴³²

⁴²⁸ Jiří ŠTAIF, *Historie a alternativní konstrukce elit. Několik úvah na dané téma*. In: Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009, s. 66.

⁴²⁹ Emanuel PECKA, *Sociologie politiky*, Praha 2010, s. 159.

⁴³⁰ Rastislav TÓTH, *Elity v společnosti. Pojednání o jednotlivcích, masách a pokroku*, Kolín 2007, s. 4.

⁴³¹ Miroslav JODL, Emanuel PECKA, *Teorie elity*, Praha 1994, s. 20.

⁴³² Blíže k teorii elity M. JODL, E. PECKA, *Teorie elity*, s. 25 – 52., E. PECKA, *Sociologie politiky*, s. 159 – 172., F. SVÁTEK, *Politické elity v historiografii a politologii*, s. 35 – 51.

To neznamená, že by elity neexistovaly už dříve, ale používala se pro ně jiná označení jako např. mocní tohoto světa (panovnické rody, šlechta), hrdinové, bohové, kněží apod. Právě oni vytvářeli elitu, která vládla a vedla ostatní k nějakému cíli. Ve středověku byla takovou skupinou šlechta.⁴³³ Jedině ona mohla vládnout, protože elita rodem byla v podstatě nezpochybnitelná. Díky své „urozenosti“ se jim dostalo odpovídající přípravy tj. vzdělání ke svému postavení. Ostatní vrstvy společnosti neměly až na několik výjimek tuto „luxusní“ možnost získat vzdělání. Postavení šlechty bylo také odvozeno od vlastnictví půdy a závaznými společenskými zvyky a symboly. Svým specifickým životním stylem (bydlení, výchova, společenská zábava apod.) se odlišovala od zbytku středověké společnosti, která se tak jako dnes snažila své „vzory“, popřípadě „idoly“ napodobovat ať už v odívání, životním stylu apod.⁴³⁴

Do 19. století shromáždila šlechta ve svých rukou značný pozemkový majetek, jenž jí dával vliv a prestiž ve společnosti. Byla značně soudržná a uzavřená, proto se pro ni používá termín stará elita (šlechta). Proniknout mezi ni nebylo jednoduché. Její homogenitu však začali v 16. století narušovat lidé, kteří byli vyznamenáni za své osobní zásluhy, později hlavně za půjčení nebo opatření finančních prostředků pro panovnický dvůr. Tento způsob pronikání mezi šlechtu nebyl až tak obtížný, uvědomíme-li si, že evropští panovníci měli stále nedostatek peněz. Stará elita (šlechta) se dívala na tyto lidi s despektem. Stále totiž programově odmítala hodnoty, které jsou typické pro dnešní elity tj. talent, peníze a práce.⁴³⁵

K zásadní změně v postavení dosavadní elity (šlechty) došlo v 19. století, kdy ztratila své výjimečné postavení. Jedním z hlavních faktorů byla Velká průmyslová revoluce. Během ní vznikly tzv. nové elity, které byly mnohem početnější. Své postavení odvozovaly již od svých schopností a peněz. Ty lze získat mnohem snadněji než urozenost. Ještě na počátku 19. století se považovalo za nevhodné dávat na odiv svou finanční dominanci a to proto, aby vzniklo zdání, že jejich vlivné postavení je tu odpradávná. Tato nová elita se snažila napodobovat starou elitu (šlechtu) hlavně tím, že upevňovala své postavení a prestiž držbou půdy. První zemí v Evropě, kde vznikla tato nová elita, byla kolébka průmyslové revoluce Anglie. V Habsburské monarchii došlo ke vzniku této nové elity s časovým zpožděním několika desítek let. Stará elita se snažila dělat všechno možné, aby si udržela své výsadní postavení. Nemůžeme se tedy divit, že velmi negativně vystupovala proti tereziánským a josefínským re-

⁴³³ Pod pojem šlechta zahrnuji všechny tři podskupiny (mocenskou, rodovou a církevní) na které rozděluje středověkou elitu profesor Tóth. R. TÓTH, *Elity v společnosti*, s. 12.

⁴³⁴ M. LENDEROVÁ, *O proměnách elit v českých zemích*, s. 164 – 165.

⁴³⁵ Zdeněk BEZECNÝ, Milena LENDEROVÁ, *Několik poznámek k proměnám elit v Čechách*. In: Milena Lenderová, Zdeněk Bezecný, Jiří Kubeš, *Proměny elit v moderní době*, Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka, České Budějovice, s. 19. Blíže o „staré“ elitě (šlechtě) a pronikání „nové“ šlechty do jejích řad podrobněji viz např. v práci Petra MAŤI, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004, s. 157 – 183.

formám. Lenderová s Bezecným v jedné své studií upozorňují na to, že ve druhé polovině 18. století je zasažena stará elita představovaná šlechtou krizí identity. „*Bylo třeba definovat své postavení vzhledem k novým aspiracím.*“ Právě v této době jsou zakládány salóny, zednářské lóže nebo učené společnosti, které měly být jistou alternativou výjimečnosti ve společnosti. Jako inspirační zdroj posloužily podobné organizace ve Francii a v Itálii.⁴³⁶

Druhá polovina čtyřicátých let 19. století je ve znamení revolucí proti absolutním režimům v Evropě. Nyní mizí tradiční atribut předešlých elit tj. urozenost, který je nahrazen zcela novým atributem – morální autoritou. Nové elity už se nevymezují od ostatní společnosti nobilitací, ale požadavkem rovnosti. Tím je vlastně položen základ „moderních elit“. Postupně má vliv ve společnosti také ekonomických faktor, jako nástroj sociálního vzestupu. Už jím není nutné pohrdat tak jako v minulosti, ale je považován za přijatelný prostředek vstupu mezi elitu dané společnosti.⁴³⁷

Také v českých zemích dochází k formování „moderních elit“ a to v procesu, kterému se v našich učebnicích dějepisu říká „národní obrození“. Zpočátku je elita tvořená jen šlechtou, kterou můžeme zjednodušeně rozdělit do dvou skupin, na loajální a opoziční vůči Vídni. Druhá skupina šlechty není spokojena se svým vlivem a postavením, které má v očích vládnoucích kruhů ve Vídni. Schází se proto v salonech pražských paláců, kam si zvala i představitele „české“ inteligence, kteří se v podstatě nacházejí zpočátku v klientském postavení. Jedním z jejích úkolů bylo posílení zemského patriotismu jak v řadách šlechty, tak i u vzdělanějších středních vrstev. Tu chtěla šlechta získat na svou stranu ve své opozici vůči Vídni, a proto na přechodnou dobu podpořila její kulturní aktivity.⁴³⁸ Díky tomu dochází k vzájemné interakci, která postupně vede k formování „moderní“ české elity. Ta se legitimizuje ve společnosti svou autoritou, která má vliv na formování moderní občanské společnosti v českých zemích. Hlavním určujícím znakem sociální skupiny na území českých zemí se stává její jazyk.⁴³⁹ Ten však odmítá přijmout většina šlechty, která odmítne např. apely k vytvoření českého podnikatelstva apod. Tímto svým postojem se odcizí „moderní“ české elitě. Postupně se stává slovo šlechta také synonymem pro Němce.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Z. BEZECNÝ, M. LENDEROVÁ, *Několik poznámek k proměnám elit v Čechách*, s. 37.

⁴³⁷ M. LENDEROVÁ, *O proměnách elit v českých zemích*, s. 166. Profesorka Lenderová ilustruje tuto zásadní změnu hlavních atributů nové šlechty na příkladu Barbory Formánkové, která se v roce 1871 vdala za majitele továrny na kávové náhražky Františka Xavera Buva. Staří rodinní přátelé F. Palacký a F. L. Rieger zaujali k sňatku protichůdné postoje. Palacký na ženicha nepohlížel příliš s respektem, ostatně o něm bylo známo, že si člověka cenil teprve tehdy, když měl před jménem „von“. Naproti tomu o generaci mladší Rieger zaujal mnohem vstřícnější postoj, což je patrné i z jeho výroku: „*Továrna je dobrá, třeba na víks, jen když vynášší*“. Tamtéž, s. 167.

⁴³⁸ Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009, s. 74 – 80.

⁴³⁹ Miloš ŘEZNÍK, *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století)*, Praha 2003, s. 151 – 160.

⁴⁴⁰ Tamtéž.

Česká národní elita se postupně stává vůdčí sociální složkou české společnosti. Její představitelé se snažili vytvořit jazykově českou národní kulturu především svými aktivitami na poli publicistiky, literatury, divadla a bádáním v dějinách a dalších vědních oborech. Tím se vymezovali vůči oficiální kultuře, tedy jazykově německé. Historik Jiří Štaif tvrdí, že „... česká kulturní elita se utvářela jako alternativní sociální a kulturní faktor vůči elitám tradičním či již bezpečně etablovaným.“⁴⁴¹ V českém prostředí se zformovala malá skupina lidí, která měla nadprůměrný společenský vliv, jehož důležitou složkou byla především symbolická moc. „*Při prosazování svých cílů se chovala více či méně uvážlivě, proto ji nazývám elitou obezřetnou,*“ píše Jiří Štaif.⁴⁴² Tato strategie byla dána její profesní pozicí v Habsburské monarchii. Většina příslušníků české elity byla totiž životně závislá svým povoláním na katolické církvi, rakouském státu nebo na české zemské šlechtě, kteří, jak už bylo zmíněno výše, nebyly nakloněni občanským aktivitám.⁴⁴³

Revoluce roku 1848 – 1849 významně zasáhla do vývoje „moderních“ elit, jak v Evropě, tak v Habsburské monarchii. Vytvořila vhodné předpoklady, aby se uvnitř české národní elity začala významně prosazovat také elita politická. Jejími prvními reprezentanty byli čeští poslanci v prvním rakouském ústavodárném parlamentu. Celkem se jednalo o 56 osob. Profesně zde největší skupinu tvořili úředníci, právníci, umělci, pedagogové a spisovatelé, lékaři a lékárníci a také katoličtí duchovní. Dohromady tedy skoro polovinu skupiny českých poslanců tvořili úředníci s katolickými duchovními, což se ukázalo jako jistý limit jejich jednání během revolučních let. Obě dvě skupiny byly totiž silně etablovány v hierarchických mocenských strukturách Habsburské monarchie, a proto nemůžeme u nich hledat příliš velký radikalismus. Spíše dosti obezřetně volily své další kroky s ohledem na možné dopady ve své profesi.⁴⁴⁴

Podle už zmiňovaného Jiří Štaifa můžeme u příslušníků tehdejší české národní elity nalézt společný mentální vzorec chování. Na ten měly vliv především tyto tři faktory. Prvním je vědomí sociální zranitelnosti. Příslušníci české národní elity se nacházeli ve společenských pozicích ať už v přímé nebo nepřímé závislosti na státu, což mělo zásadní vliv na jejich občanskou odvahu. Další faktorem je slovy profesora Štaifa tzv. outsiderovský syndrom. Jedná se o mentální jev, kdy si příslušníci národní elity uvědomují omezené možnosti svého vzestu-

⁴⁴¹ Jiří ŠTAIF, Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856) a česká národní elita v 19. století. In: „Karel Havlíček Borovský – liberální politik a ekonom“, č. 14, Praha 2002, s. 26.

⁴⁴² J. ŠTAIF, *Historie a alternativní konstrukce elit. Několik úvah na dané téma*, s. 76

⁴⁴³ srov. Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999. a Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851*. Praha 2005.

⁴⁴⁴ Jiří ŠTAIF, *Revoluce 1848-1849 a počátky občanské společnosti v českých zemích*. In: M. Skřivánek (ed.), *Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu*, Litomyšl 1998, s. 71 – 73.

pu v rámci oficiální sociálních struktur. Posledním faktorem, který ovlivňoval mentální vzorec chování je biedermeierovská smířlivost. Ta měla podstatný vliv na politickou představivost příslušníků národní elity, jak daleko lze ve strategii a taktice moderního českého nacionalismu zajít.⁴⁴⁵

Ve druhé polovině 19. století dochází postupně v rámci české národní elity k stále zřetelnější diferenciaci na různé složky. Byla to především elita politická, kulturní a ekonomická. Poslední z nich byla asi nejslabší. Bylo to dáno podle některých autorů zabývajících se tímto obdobím dvěma aspekty. První je spojen s absolutistickým charakterem habsburské monarchie, ve kterém byl dáván větší důraz na disciplinaci „občana“ (či poddaného) před modernizací. Druhým aspektem slabosti českých ekonomických elit byla národnostní rozpolcenost Čech a Moravy, což jí oslabovalo v konkurenčním boji s německými podnikateli.⁴⁴⁶ To však neznamená, že by si jazykově česká elita nevytvořila své specifické znaky tak svůj životní styl, ve kterém bylo vše podřízeno práci pro národ. Zajímavé je, že většina tehdejší elity pracuje v hospodách u dobrého piva, které bylo už tenkrát považováno za národní nápoj. Dalším znakem je způsob bydlení, jenž odráží zálibu ve folkloru. Tedy přesně podle hesla „české domácnosti vše české“. Také různé společenské zábavy můžeme považovat za další specifický znak. Jednalo se hlavně o vlastenecké plesy, poutě na historická místa, besedy a návštěvy divadla.⁴⁴⁷

Důležitým mezníkem ve vývoji české národní elity byla První světová válka. Během ní se elity rozešly definitivně s Rakousko – Uherskou monarchií. V říjnu 1918 vznikl samostatný Československý stát, čímž se splnil sen elity i obyvatelstva česko – slovenských zemí. První sociální skupina se konečně dostala k moci a mohla být tedy opravdovým vůdcem národa. Druhá sociální skupina získala naději, že se zlepší její sociální postavení. Ostatně Tomáš Garigue Masaryk správně předvídal, že „... otázka česká je otázkou sociální.“⁴⁴⁸ Samozřejmě, že nelze první sociální skupinu tj. elity vnímat, jako jednolitou. Jak už bylo naznačeno v předcházejících odstavcích, tak se během 19. století diferencovala na další složky. Pokud vyjdeme z elementárního dělení, tak můžeme elity rozdělit na politickou, kulturní a ekonomickou elitu.

⁴⁴⁵ J. ŠTAIF, Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856) a česká národní elita v 19. století, s. 26 – 29. Mnohem podrobněji k této problematice také J. Štaif, Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 - 1851, Praha, 2005.

⁴⁴⁶ Stanislav HOLUBEC, *Výměna elit* (sociologické aspekty tzv. sametové revoluce), on-line text (http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/sho_veok.htm).

⁴⁴⁷ K dobrému zvyku ve společnosti patřilo navštívit jednou za čas představení v Národním divadle. M. Lenderová, *O proměnách elit v českých zemích*, s. 168.

⁴⁴⁸ Stanislav HOLUBEC, *Výměna elit. Sociologické aspekty tzv. sametové revoluce* [online]. [cit. 3.1.2014]. Dostupný na WWW: http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/sho_veok.htm

Na politické elitě v novém státě záleželo, do jaké míry se jí podaří v systému parlamentní demokracie stabilizovat národnostní diferenciaci jednotlivých národů v novém státním celku. Nebyla na ní nepřipravená, protože z Rakousko – uherského parlamentu získala určité zkušenosti s řešením národnostních problémů. Na druhou stranu nezískala příliš příležitostí „... *k nadhledu, jakého jí bylo třeba k prosazení účinnější fungující demokracie.*“⁴⁴⁹ Pokud však nechtěla, aby se demokracie zvrhla jen v honbu za úřady a mocí, musela přijmout i étos služby. Ten se podle Františka Svátka skládá s etického apelu, morálních závazků a normativního ideálu.⁴⁵⁰

Také ekonomické elity se začaly se v českých zemích formovat během průmyslové revoluce. Od této doby byl patrný jejich rostoucí vliv ve společenském životě. Do jejich vývoje výrazně zasáhla První světová válka, která umožnila vznik Československého státu. Což také nabídlo této elitě možnost podílet se na budování nového státu. Jejím hlavním cílem bylo vybudovat z Československa hospodářsky nezávislý moderní stát, v němž budou hrát významnou roli. Jednalo se sice o poměrně malou skupinu lidí, ale přitom o velmi vlivnou ve veřejném životě.⁴⁵¹ Na druhou stranu je třeba poznamenat, že z hlediska řízení hospodářství nového státu se ukázala za hospodářských krizí bezradná tak jako elity jiných národů. Jaroslav Krejčí ve své studii na její adresu kriticky ještě napsal: „... *dovedla jen obnovit prvky řízeného hospodářství. Bylo jen málo zemí, kde se protikrizová monetární politika založená na cyklických rozpočtech uplatnila nějakou významnou měrou. Ekonomický vzestup, tj. růst výroby, začal většinou teprve se stimulem válečného hospodářství. V českých zemích zmizela nezaměstnanost až v prvních letech války.*“⁴⁵²

Kulturní elity se etablovaly v 1. polovině 19. století, ve kterém sehrály důležitou úlohu „probuzení“ národa. Relativně velice brzy se jim podařilo prosadit se v rámci Habsburské monarchie a vstoupit na evropskou scénu. Jednalo se hlavně o muzikální a výtvarné umění, v jehož závěsu se brzy objevila také krásná literatura a humanitní a přírodní vědy. To postupně vedlo k získání mezinárodního uznání v jednotlivých oborech. Podle některých badatelů byla tato elita asi nejvíce připravena sehrát svou roli v novém státě, protože byla z nich nejvyšší. Během období První republiky byla většinou levicově orientována. Možná také proto ji politická elita nedokázala zcela docenit.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Jaroslav KREJČÍ, *České elity v dějinné perspektivě*, in: Vratislav Doubek (ed.), *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference demokracie 2000*, Praha 2000, s. 233.

⁴⁵⁰ František SVÁTEK, *Politické a sociální elity*, Praha 2003, s. 38.

⁴⁵¹ Jiří ŠTAIF, *Moderní podnikatelské elity. (koncepty, procesy, interakce a reprezentace)*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 22 – 36.

⁴⁵² J. KREJČÍ, *České elity v dějinné perspektivě*, s. 235.

⁴⁵³ Tamtéž.

Vznik Československa neznamenal jen vznik nových elit, ale také zánik případně omezení vlivu těch, kteří zůstali loajální Rakousko – Uherské monarchii. Jednalo se především o elitu rodem. Ta už ztrácela postupně svůj vliv, jaký měla na počátku 19. století, ale stále byla sebevědomá, kulturně uzavřená a pro většinu sociálních vrstev nedostupná. Postupně dochází k vytvoření propasti mezi masami „národa“ a těmito elitami, kterou se nepodaří už nikdy úplně zacetit. Po vzniku československého státu jsou zrušeny šlechtické tituly a s nimi i privilegia. Nepřekvapí, že poměr „české šlechty“ k novému státnímu útvaru byl většinou odmítavý a později se pragmaticky přizpůsoboval dané realitě. Definitivně je proces s rodovou elitou vlastně završen v roce 1948, kdy dojde slovy Vilfreda Pareta k cirkulaci elit⁴⁵⁴ a rodová elita ztratí definitivně svůj vliv na politické dění u nás. Pro úplnost uvedme, že mezi další elity, které se nemohou zcela ztotožnit s novým státem, patřilo vysoké katolické duchovenstvo, části důstojnictva a státní byrokracie. Z nich se části podaří transformovat a jiné tak, jako Habsburská monarchie zanikají⁴⁵⁵

V období První republiky byla moc elit založena především na majetku, který byl však poctivě získaný a na autoritě vycházející z mimořádných schopností. Během této éry hrály sice elity vůdčí úlohu ve společnosti, ale při krizových momentech selhaly, jako např. v roce 1938 v době Mnichovské krize. Proto se nestaly určujícími společenskými silami po 2. světové válce. Důvodů proč se tak stalo lze určit několik: likvidace a kompromitace části elity během nacistické okupace, nesplnění očekávání společnosti na lepší sociální postavení, které se ještě zhoršilo během světové hospodářské krize na počátku 30. let.⁴⁵⁶

Nový politický systém, který se dostal k moci po únoru 1948 se „schopnou“ a „majetnou“ prvorepublikovou elitou pořádně zatočil. Velmi dobře to vystihla již zmiňovaná profesorka Lenderová, která napsala, že „... cirkulace elit se podivně uzavřela. Zatímco pohrdání šlechty zámožnou buržoazií, a posléze pohrdání zámožné buržoazie nezámožným proletariátem nepřekáželo jejich koexistenci, privilegovaná menšina mluvící v druhé polovině 20. století za stále nezámožný proletariát žádnou podobnou koexistenci nepřipustila.“⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Pojem cirkulace elit použil Vilfredo Pareto poprvé v roce 1903. Zavedl jej pro střídání privilegovaných menšin. Ty se vytvářejí, bojují o moc, k té se nakonec dostanou, poté dojde k období úpadku a tato skupina je nahrazena novou skupinou. Viz. M. JODL, E. PECKA, *Teorie elity*, s. 42 – 52.

⁴⁵⁵ Blíže a podrobněji ve své pronikavé studii F. SVÁTEK, *Politické a sociální elity*, s. 31 – 65.

⁴⁵⁶ Srov. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918 – 1938)*, sv. I., *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, Praha, 2000, s. 169 – 196. Jaroslav PÁTEK, *Podnikatelé a manažeři*. In: Eduard Kubů, Jaroslav Pátek (eds), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 261 – 280. Pavol FRIČ, Vladimír BENÁČEK, *Elity tváří tvář vleklé krizi* [online]. [cit. 5.1.2014]. Dostupný na WWW: http://ceses.cuni.cz/CESES-153-version1-1_Elity.pdf

⁴⁵⁷ M. LENDEROVÁ, *O proměnách elit v českých zemích*, s. 168.

2. 2. Jak chutná moc

Vznik Československa 28. října 1918 je nepochybně mezníkem jak v českých dějinách tak i v životě Karla Engliše. Tehdy se mu naskytla příležitost opustit „vody provincialismu“ na Moravě a vstoupit mezi mocenskou (politickou) elitu nového státu. Engliš této možnosti plně využil a díky tomu se začala rozvíjet jeho kariéra v novém státním útvaru. Jak už bylo zmíněno, mocenská elita v demokratickém systému vzniká především volebním výběrem. Ten je samozřejmě ovlivněn stranickými zásahy, tj. politické strany dělají prvotní výběr a volič až druhý. V letech 1918 – 1925 patřil bezesporu také Karel Engliš mezi tuto v zásadě novou mocenskou elitu, neboť byl zvolen poslancem za Národně demokratickou stranu. Ač tuto elitu označujeme, jako mocenskou neznamená to, že by její vliv neměl své limity v některých sférách veřejného života. V případě Československa se jednalo především o ekonomickou sféru vlivu v národním hospodářství, kde narážela na silný vliv hospodářských elit. Ty měly mnohem větší faktickou moc v ekonomických procesech meziválečného Československa než mocenská elita. Jejich vzájemná interakce měla podle Jančíka tři základní úrovně, prezidentskou, zákonodárných sborů a vládní úroveň.⁴⁵⁸

První úroveň je spojená s charismatickou osobou prezidenta Tomáše G. Masaryka, který dokázal svými osobními kontakty, prostřednictvím prezidentské kanceláře nebo přes skupinu lidí označovanou za příznivce Hradu, účinně zasahovat a ovlivňovat hospodářství Československa. V případě Karla Engliše k tomu došlo např. v roce 1920, kdy ho Masaryk prosadil na post ministra financí do Tusarovy vlády i přes odpor jeho vlastní strany Národní demokracie a některých finančních kruhů v čele s Živnostenskou bankou. Na druhé straně je nutné upozornit, že Masaryk byl ochoten naslouchat radám ekonomickým odborníkům při řešení hospodářských problémů a nechával se ovlivnit jejich koncepcemi.⁴⁵⁹

Další úroveň interakce hospodářské elity je spojená se zákonodárnými sbory. Tady dochází ke kontaktům ohledně tvorby hospodářské legislativy a také tím, že členové zákonodárných sborů byli často také členy různých statutárních orgánů akciových společností. Hospodářská legislativa má zásadní vliv na jednotlivé podnikatelské subjekty a proto se hospodářské elity snažily ovlivnit prostřednictvím lobby nebo i jinými nástroji její konečnou podobu. Právě díky zainteresovanosti zákonodárných představitelů státu ve statutárních orgánech

⁴⁵⁸ Drahomír JANČÍK, *Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a Perspektivy bádání*. Praha, 2007, s. 61 – 62.

⁴⁵⁹ Blíže Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha, 1997, s. 95. Antonín KLI-MEK, *Boj o Hrad I (1918 – 1926)*, Praha 1996, s. 117 – 118. Drahomír JANČÍK, *Englišův zápas o měnovou politiku ve třicátých letech*. In: *Národohospodářský obzor* IV., 2004, č. 3, s. 25 – 26.

jednotlivých podniků se mění jejich sociální role a oni se stávají součástí hospodářské elity. Na druhé straně můžeme interakci obou elit označit oboustranně za velice výhodnou. Příslušníci zákonodárných sborů získávali větší společenskou prestiž, ale i tak si vylepšovali svoji finanční situaci. Pro hospodářské elity bylo zase výhodné mít ve svých správních radách nějakého poslance nebo senátora, protože to zvyšovalo důvěryhodnost podniku u zákazníků, ale i jistým způsobem u veřejnosti.⁴⁶⁰

Poslední rovina je reprezentována vládou. Ta měla pro ovlivňování ekonomiky První republiky standardní nástroje představované cly, daněmi, dávkami, státními zakázkami a veřejnými investicemi. Do vytvoření Národní banky Československé v roce 1926 měla na starosti i měnovou politiku. Ostatně vytvoření československé měny bylo považováno za symbol nezávislosti nového státu. Nepřekvapí tedy, že mnozí národohospodářští odborníci se řídili heslem: „*jak pevná je měna, tak pevný je národ.*“, což při rigidní aplikaci způsobovalo československému hospodářství nemalé problémy.⁴⁶¹

Ve vzájemné interakci mezi hospodářskými elitami a vládními představiteli (mocenskou elitou) muselo docházet při řešení různých problémů ke kompromisům. Svědčí o tom i jedna historka, která se tradovala, když byl ministrem financí Karel Engliš. Ten se snažil stejně jako jeho předchůdci a následovníci vymáhat striktně daňové nedoplatky od některých podniků. Mezi nimi byl i podnikatel Tomáš Baťa, který dlužil za léta 1927 – 1929 státu na daních vysoké částky. Byl proto povolán k ministru financí Englišovi, který mu pohrozil různými sankcemi. Tomáš Baťa se však hrozeb nezalekl a místo přešel do protiútoků. Pohrozil tím, že zastaví výrobu ve zlínských závodech a stát bude muset vydat na sociálních dávkách mnohem vyšší částky než by vysoudil. Takovému argumentu ministr financí Karel Engliš ustoupil a nabídl Baťovi dohodu. Ta spočívala ve výrazných daňových úlevách, pokud se Baťa angažuje investičně v oblasti, kterou mu vláda určí. Tak byl sjednán kompromis, který byl tak typický pro vztahy vlád s hospodářskými elitami. Tato příhoda nám také dobře ukazuje omezené prostředky a nástroje prvorepublikových vlád, které měly proti tehdejší hospodářské elitě.⁴⁶²

Výše uvedená příhoda dokládá, že faktická moc hospodářské elity v ekonomickém procesu meziválečného Československa byla daleko větší než mocenské elity. Pro všechny vlády meziválečného Československa byl nesnadný úkol se s tímto vyrovnat a nalézt kom-

⁴⁶⁰ Jančík ilustruje vzájemnou provázanost na příkladu lidoveckého poslance Josefa Dolanského, který byl členem několika správních rad. Byl velmi hodně zainteresován na dani nápojové, protože byl členem správních rad dvou pivovarů. Viz. D. JANČÍK, *Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu*, s. 62 – 63.

⁴⁶¹ Pavel KOSATÍK, *Bankéř první republiky. Život dr. Jaroslava Preisse*, Praha, 1996, s. 60.

⁴⁶² D. JANČÍK, *Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu*, s. 65 – 66.

promisy tam, kde silová řešení neměla prostředky. Příčinu této slabosti mocenské elity lze hledat především v chronicky deficitním státním rozpočtu většiny prvorepublikových vlád, které musely hledat finanční zdroje na jeho krytí. Když nestačily klasické fiskální nástroje jako daně, cla apod., bylo nutné obrátit se na bankovní ústavy doma a v zahraničí s žádostí o půjčku. Ty většinou souhlasily, ale žádaly záruky a větší vliv na utváření hospodářské politiky země.⁴⁶³

Koncem roku 1918 však ještě nejsou mocenské elity plně etablovány v nově vytvořeném státním útvaru a už se musí vypořádávat s řadou problémů. Tehdejší atmosféru doby vystihl dobře ve své práci Zdeněk Kárník, který napsal: *„Náleží už k lidské povaze spojovat takový dějinný obrat, jaký byl konec války, s velikými nadějemi, že se dostaví jaksí samo sebou vše, po čem každý beznadějně toužil. Všichni si mysleli, že budou moci naráz dělat všechno, co jim bylo zakazováno. I v listopadu 1918 tomu tak bylo. Dmuli se pýchou, pochodovali pod vlajícími prapory a naslouchali nadšeně slavnostním projevům. Využívali sebemenší příležitosti, aby něco oslavovali nebo aby se jen bavili, říkali, křičeli a zpívali, co dříve nemohli.“*⁴⁶⁴ Brzy však přišlo vystřízlivění a nastaly všední dny, které pro většinu obyvatelstva nebyly už tak radostné. Vedle hmotných starostí k nim přibyla pandemie španělské chřipky, která snadno kosila podvyživené obyvatelstvo. Dalším problémem, ke kterému došlo už v průběhu 1. světové války, byla radikalizace dělnictva a movitější vrstvy společnosti se obávaly domácích otřesů po skončení války. Jejich nejistotu podporoval i strach z návratu českých vojáků z rakouské armády a československých legií v zahraničí, u kterých nebylo zcela jasné co „všechno budou mít tito vojáci v hlavě“ po revolucích v Rusku.⁴⁶⁵

To bylo hlavním impulzem pro nové politické (mocenské) elity, aby se sjednotily a mohly tak lépe čelit radikálním myšlenkám o uspořádání státu, jejímž zdrojem byla bolševická revoluce v Rusku. Iniciátorkou celého projektu byla strana národně sociální, která však od tohoto záměru nakonec ustoupila. V dalším jednání pokračovaly strany programově nesocialistické. Jednalo se o stranu mladočeskou, státoprávně pokrokovou, realistickou a moravsko lidovo – pokrokovou. Tyto strany cítily potřebu vytvořit jednotné silné uskupení, které by bylo zaměřeno na městské voliče, uznávalo principy soukromého vlastnictví a bylo především účinnou protiváhou všem socialistickým stranám.⁴⁶⁶

⁴⁶³ Blíže k fiskální politice československého státu Antonie DOLEŽALOVÁ, *Rašín, Engliš a ti druzí. Československé státní rozpočty v letech 1918 – 1938*, Praha, 2007.

⁴⁶⁴ Zdeněk KARNÍK, *Malé dějiny československé (1867 – 1939)*, Praha 2008, s. 89.

⁴⁶⁵ Jana ČECHUROVÁ, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999, s. 11.

⁴⁶⁶ Z těchto čtyř stran měla jediná Moravsko- lidovo pokroková na Moravě vybudovanou stranickou organizaci. Později se z jejích členů vytvořila platforma uvnitř Národní demokracie označovaná jako „moravské křídlo“. Jiří MALÍŘ, *Národní strana svobodomyslá v Čechách a lidová strana (pokroková) na Moravě*, in: Politické strany.

Na přelomu roku 1917 a 1918 se tyto čtyři politické strany dobrovolně rozpustily a spojily se 9. února 1918 v jedinou stranu – Českou státoprávní demokracii. Prioritou nového politického subjektu bylo dosažení státní samostatnosti. Zanedlouho k ní přistoupili někteří představitelé strany staročeské a poté i Slovenské národní strany.⁴⁶⁷ Reprezentativní složení nového politického subjektu, k němuž se přihlásily významné národní osobnosti rekrutující se z řad národní inteligence, mu příliš v budoucnu neprospělo. Tato inteligence byla názorově nejednotná a dosti roztržštěná, což snižovalo její váhu v očích veřejnosti. Její rozdrobenost podtrhovala ještě různá křídla, která měla svou autonomii. Na prvním místě lze uvést tzv. moravské křídlo, v jehož čele stál Jaroslav Stránský a Karel Engliš. Její představitelé se odvolávali na slib Karla Kramáře, že jim bude zachována autonomie i po vstupu do nové strany. Realita však byla jiná a vztahy mezi vedením strany a moravským křídlem byly od počátku vzniku strany napjaté. „*Vyvíjela se naše moravská oposice, ale Kramář neuznal ani jednou za vhodné, aby si nás se Stránským pozval, abychom si pohovořili o tom, co nás dělí. Měli jsme Lidové noviny a šli jsme svou cestou,*“ vysvětluje ve svých pamětech Engliš.⁴⁶⁸

V době převratu 28. října 1918 byl Karel Engliš v Brně. „*Byl pošmourný den, po-prchávalo, můžeme nalézt v jeho vzpomínkách. „Seděl jsem doma s dětmi a jako obvykle pracoval. (...) Nic jsme nevěděli celý den, až večer přišel ze zemského sněmu posel, abych hned šel do zemského sněmu, že přišel český telegram z Prahy, kde je převrat a prohlášen český stát. Jako kdyby do nás hrom udeřil. Hned jsem utíkal.*“ Tam už byli shromážděni všichni čeští poslanci z Brna a ještě v tentýž den bylo na politické poradě usneseno vyslat někoho do Prahy, aby se stal spojkou mezi Národním výborem v Praze a mezi ostatními Národními výbory na Moravě a ve Slezsku. Nakonec byl vybrán Karel Engliš. Ten následující den vyrazil na cestu do Prahy. Hned na vlakovém nádraží však narazil na první komplikaci. „*V 9 hod. jsem byl na nádraží, ale vlak měl zpoždění. Nikdo nevěděl, kdy pojede. Po hodině vždy ohlašovali další zpoždění, takže jsem nemohl odejít domů..., až vlak přijel kolem jedné hodiny v poledne. Nádraží bylo plné lidu a vlak také,*“ píše Engliš, který měl to štěstí, že se do vlaku dostal. Cesta musela být pro něho dlouhá a úmorná. Vlak byl nacpán k prasknutí lidmi a často zastavoval. „*Byl jsem mlád a nadšení bylo veliké,*“ napsal Engliš o překonávání svých obtíží během cesty do Prahy. Nakonec tam dorazil hodinu před půlnocí. Když byl na místě,

Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu (1861 – 2004), I. díl: období 1861 – 1938, Brno, 2005, s. 170 – 185. a J. ČECHUROVÁ, *Česká politická pravice*, s. 10 – 16.

⁴⁶⁷ Zdeněk SLÁDEK, Československá národní demokracie, in: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu (1861 – 2004), I. díl: období 1861 – 1938, Brno, 2005, s. 593 – 594.

⁴⁶⁸ Karel ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*. Kapitola Karel Kramář, 3. (rukopis v majetku rodiny).

vyrazil rovnou ohlásit se do Národního výboru.⁴⁶⁹ V něm byl zařazen do permanentní komise, která se věnovala přípravě nových zákonů a správní agendě.⁴⁷⁰ Tam mu také František Soukup vystavil jmenovací dekret, v němž je napsáno: „*Prezidium zřídí v rámci kanceláře Národního výboru zvláštní kancelář moravsko-slezskou. Jejím vedením budiž pověřen prof. dr. Engliš a jemu budiž dán k ruce sekretář dr. Palkovský (kancelářská síla).*“⁴⁷¹

V této době se členové permanentní komise museli vypořádávat s různými problémy, které vznik nového státu přinesl. „*Tak se dělaly zákony a nařízení, vládní opatření. Měl-li se případ rozhodnouti jinak než dosud, vydal se speciální zákon. No. Revoluce. Zasedali jsme ve dne v noci, protože se pořád hlásily zprávy z venkova, a bylo třeba instrukcí. (...) Když demokracie, tož demokracie. Všechno to bouřilo a nejvíce Právo lidu a v Právu lidu zase nejvíce Antonín Němec. Ten by snad byl nejraději psal revoluci se třemi „r“,“*“ vzpomíná Engliš na toto bouřlivé období.

Přitom při práci v komisi se A. Němec tak radikálně neprojevoval jako ve svých článcích. Naopak spíše Engliše krotil, aby nenavrhoval příliš revoluční změny. Dlouho Englišovi nešlo do hlavy, proč Antonín Němec je v svých článcích tak radikální v řešení některých otázek a v permanentní komisi zase umírněný. Vysvětlení mu podal další člen komise Josef Svatopluk Machar: „*Víš, on je ráno rudý a přes den růžový.*“⁴⁷² Vedle výše zmíněných povinností musel Engliš každý večer telefonovat do Brna a informovat o vývoji věcí v centru dění a případně dávat pokyny.

Jednou z věcí, kterou si Engliš v této funkci vymohl, bylo zavedení přímého vlakového spojení z Brna do Prahy. „*Ráno do Prahy a zpět k večeru.*“ Se vznikem národního shromáždění dojížděli pravidelně mimopražští poslanci tímto vlakem. „*Jízdy do Prahy byly pak rozmarné. Jeli společně všichni poslanci, jimž byla vyhrazena první třída. Z brněnského kraje jezdili poslanci zavedeným rychlíkem, do něhož v České Třebové přestupovali poslanci z kraje Olomouckého a z Ostravského. Poslanci hráli karty a to ne o haléře.*“ Spořivý Engliš s nimi však nehrál. Hrál jen s přítelem Sontágem mariáš ve dvou. „*Abychom nevypadali „chudě“, položili jsme každý před sebe nějakou bankovku, ale hráli jsme o pětník,*“ vysvětluje Engliš.⁴⁷³ Takto to bylo až do roku 1925, kdy se Engliš vzdal svého poslaneckého mandátu. Přirozeně ne vždy vládla během jejich cest vlakem taková idylka, jak ji popsal s jistou nostalgií ve svých pamětech Engliš.

⁴⁶⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Mezi Brnem a Prahou“ s. 7. (v majetku rodiny).

⁴⁷⁰ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 129.

⁴⁷¹ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 1.

⁴⁷² K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 32 (nevydaný strojopis v majetku rodiny).

⁴⁷³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Mezi Brnem a Prahou“ s. 8. (v majetku rodiny).

Působení v hlavním městě Československa znamenalo pro Engliše být v centru politického dění. Zpočátku se však musel vyrovnat s tím, že tu neměl vytvořenou tak pevnou sociální síť vztahů a kontaktů, jako jiní politici, kteří v Praze bydleli nebo působili v politice delší čas a byli v ní lépe etablováni. Engliš si musel postupně dotvářet svou sociální síť vztahů. Z počátku mohl využít svých kontaktů ze svých univerzitních studií, případně měl kontakty na některé pedagogické pracovníky na právnické fakultě v Praze, které spíše byly dosti komplikované. Englišův úspěch na tomto poli potvrzuje i jeho zvolení jedním z místopředsedů Státoprávní demokracie a také jmenování poslancem Revolučního Národního shromáždění, které se konstitovalo v listopadu téhož roku. Tyto nové funkce mu umožnily stát se členem delegace, která měla uvítat na hranicích v prosinci 1918 vracejícího se prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. Poté ho doprovázel i se zástupci ostatních stran vlakem při jeho „slavném“ návratu do vlasti. Engliš vzpomíná, že Masaryk je hostil šampaňským a přitom s nimi konverzoval o aktuálních problémech. O tom, jakou váhu tomuto setkání Engliš přikládal, svědčí i to, že si uschoval na památku květinu ze stolku a zátku z láhve šampaňského. Obě dvě věci se dochovaly dodnes a jsou uloženy v Englišově pozůstalosti v rodinném archivu.⁴⁷⁴

Po složení poslaneckého slibu na první schůzi Revolučního Národního shromáždění se Karel Engliš se plně zapojil s mladistvým elánem a jistou dávkou počáteční naivity do činnosti této instituce. Ve své studii o počátcích poslanecké práce Karla Engliše Antonie Doležalová rozdělila jeho okruh zájmů do tří skupin, hospodářské a sociální, „moravské“, školské. Jedná se o poměrně široký záběr problémů. Engliš patřil spolu s Vladimírem Fáčkem k nejaktivnějším poslancům své strany.⁴⁷⁵ Postupně byl také Engliš zvolen do příslušných výborů, finančního, sociálně-politického, pojišťovacího, pro pozemkovou reformu a rozpočtového. U prvního zmiňovaného byl zvolen do funkce místopředsedy výboru.⁴⁷⁶

Prvním počinem, kterým na sebe Engliš upozornil Národním shromáždění, bylo zavedení zákona o obchodních platidlech. Ten předložil 19. 11. 1918 na třetí schůzi Národního shromáždění. „... nesmí se snad spatřovati reforma měny a též nikoli snah míti na místě bankovek s cizím tiskem peníze české. Opatření to vyšlo z naléhavé potřeby odpomoci okamžitému nedostatku hotových platidel bez reformy měny,“ vysvětluje Engliš široké veřejnosti v článku

⁴⁷⁴ Jaroslav KOLARÍK, *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilizaci*, Praha 1937, s. 130. (sušená květina a korkový uzávěr v majetku rodiny).

⁴⁷⁵ Antonie DOLEŽALOVÁ, *K počátkům poslanecké práce Karla Engliše*, in: *Ekonomická revue* IV., 2001, č. 2, s. 92.

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 94.

v Lidových novinách.⁴⁷⁷ Tehdy na Československo po jeho vzniku dolehl nedostatek hotových platidel, kterých měl nedostatek jak stát tak i soukromé podniky a další subjekty. Většinou se to vysvětlovalo velkou teaurací bankovek, k níž docházelo z různých důvodů, ať už to byly psychologické nebo ekonomické. Výsledkem podle Engliše byl nefunkční peněžní trh, jemuž chybí centrální banka, která by zajistila pružnost oběhu platidel. Zákon o obchodních platidlech měl být takovým „pružným doplňkem, který měl zajistit vydání poukazů, které budou směnitelné za papírové peníze. Vydávat je měla Zemská banka Království českého, které by dala vláda vklad ve výši 25 milionů v původní měně. Zákon také stanovoval, v jakém poměru budou nová platidla v oběhu vůči původní měně. Ten byl stanoven 1 : 4, což v praxi mělo znamenat, že vůči 25 milionům korun původní měny mohla banka vydat poukázky za 100 milionů korun na krátkodobé půjčky. Předpokládalo se, že se tímto opatřením rozhybe finanční trh v Československu a při vracení půjček do bank se budou vracet vedle těchto poukazů také ve větší míře též bankovky Rakousko – uherské banky. To povede k tomu, že se zvětší jejich hotovost u bank a tím se zvýší i hranice pro výdej dalších poukázek. Zemská banka měla garantovat, že nebude poukázek zneužíváno pro obohacení, ale k národohospodářským účelům. V § 6 je také stanoveno, že zisk z výdeje těchto poukázek se bude dělit mezi Zemskou banku a stát, a to vždy v poměru výhodnějším pro státní kasu.⁴⁷⁸

Jednalo se jen o dočasné opatření, o čemž svědčí i to, že v zákonu bylo v § 8 stanoveno, že vláda má možnost stanovit dobu, do které je Zemská banka „...*povinna poukázky směřovati a po uplynutí této lhůty odejmouti řečeným poukázkám povahu zákonného platidla.*“⁴⁷⁹ Později mělo problémy s oběživem na finančních trzích vyřešit založení centrální banky. Její zřízení však bylo v této době ještě v nedohlednu. Zákon o obchodních platidlech byl vlastně první měnový zákon Československa, který byl přijat, ale paradoxně nikdy nebyl uskutečněn. První ministr financí Československa Alois Rašín sice naoko se zákonem souhlasil, ale odmítl ho realizovat, protože už měl připravené jiné řešení.⁴⁸⁰ Podle Ferdinanda Peroutky byl Rašín s tímto zákonem „... *hluboce nespokojen, poněvadž v něm postrádal jakéhokoliv náznaku krytí měny, jaké považoval za solidní. Řekl Englišovi skoro zděšeně: „To jsou ale státovky!“ Engliš odpověděl, že sotva lze za daných okolností mluvit o bankovkách a že bude proto snad*

⁴⁷⁷ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 131. http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0020_00.htm

⁴⁷⁸ *Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919.* [online]. [cit. 17. 6. 2014]. Dostupný na WWW: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0020_00.htm, A. DOLEŽALOVÁ, *K počátkům poslanecké práce Karla Engliše*, s. 92 – 93, J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 130 - 131.

⁴⁷⁹ *Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919.* [online]. [cit. 17. 6. 2014]. Dostupný na WWW: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0020_00.htm

⁴⁸⁰ Blíže František VENCOVSKÝ, *Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů 1918 – 1992*, Praha 2003, s. 20. a A. DOLEŽALOVÁ, *K počátkům poslanecké práce Karla Engliše*, s. 92 – 94.

*nejlépe nazvat věc tím pravým jménem, jehož zasluhuje.*⁴⁸¹ Rašín ve své díle „Můj finanční plán“ zastával názor, že „... tento stav pomine, že oběživa máme nadbytek a že vyleze ze skryšší.“ O kousek níž však píše: „Pro všechny případy mělo však býti učiněno patření zavedením náhradních platidel obchodních...“⁴⁸² Tento Englišův zákon byl jím de facto přijat jako nutné zlo, co kdyby náhodou byl potřeba. Nikdy se s ním však plně neztotožnil. „Zákon se ale přičil některým jeho zásadám, neboť by vlastně podporoval inflaci a přistoupilo by se na „sobectví veřejnosti, jež svému státu, jak se zdálo, nevěřila a svým nerozumným chováním ho vlastně poškozovala,“ zhodnotila Rašínův postoj ve své práci Jana Šetřilová.⁴⁸³ Zákon o obchodních platidlech lze také považovat za první významnější názorový střet mezi Karlem Englišem a Aloisem Rašínem o to, jakým směrem bude vedena hospodářská politika nového státu.

Po politickém převratu proběhla také anketa o uspořádání československé měny. Zorganizovala ji zvláštní komise při Pražské obchodní a živnostenské komoře. Podkladem pro anketu byl dotazník, který sestavil profesor národního hospodářství na Univerzitě Karlově Cyril Horáček. Celkem odpovědělo 28 vybraných účastníků od vědců až po „praktiky“.⁴⁸⁴ Zpracováním výsledku této ankety byl pověřen Karel Engliš, který na to dostal osmidenní pracovní dovolenou. I tak ho to stálo velké úsilí, musel pracovat až 16 hodin denně, aby včas odevzdal svůj elaborát ministru financí. Engliš se nespokojil totiž jen se samotným zpracováním, ale zaujímal k některým předloženým názorům své kritické stanovisko. Hlavní inspirátor tohoto podnětu Cyril Horáček se kriticky vyjádřil ve svých pamětech k Englišovu zpracování, o němž mimo jiné napsal: „... učinil tak ve formě velmi jednostranné a neúplné.“⁴⁸⁵ Po odevzdání Englišem zpracované ankety ministerstvu financí se ukázalo, že její uspořádání bylo zbytečné. Alois Rašín nebyl vůbec zvědav na její výsledky, protože byl už zcela zaujat vlastním řešením.⁴⁸⁶

V této době se také Engliš podílel v Národním shromáždění na dalších návrzích zákonů. Jen telegraficky uvedme ty nejpodstatnější. Jednalo se o zákon o prozatímní ochraně lesů, podporoval znárodňovací procesy v dolech a u osob odpovědných za válku nebo sekvestraci majetku církve. Podílel se i na návrhu na vyvlastnění majitelů velkostatků a lesů, kteří mají

⁴⁸¹ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I – II (1918 – 1919)*, Praha 2003, s. 464.

⁴⁸² Alois RAŠÍN, *Můj finanční plán*, Praha 1920, s. 37. Rašín dosti tvrdě vystupoval proti jednotlivcům a domácnostem, které se podíleli na tezauraci. Tím podle něj způsobovali státu nemalé potíže. „Mimoto ovšem spousta oněch zbabělců, kteří při každé změně vybírají peníze a schovávají je do punčoch a truhel, uvítalo naši samostatnost tím, že ji způsobovali nesnáze, nedávající do oběhu bankovky přijaté nýbrž schovávající je.“ Tamtéž.

⁴⁸³ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín, Dramatický život českého politika*, Praha 1997, s. 78.

⁴⁸⁴ Například dr. Hotowetz, profesor dr. J. Krčmář, profesor dr. V. Mildschuh, E. Roos aj. J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 137.

⁴⁸⁵ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života (stroj.)*, s. 163.

⁴⁸⁶ Blíže F. VENCOVSKÝ, *Vzestupy a propady československé koruny*, s. 21 a J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 136 – 164.

pozemky nad 250 ha.⁴⁸⁷ Dále se podílel jako referent finančního výboru v roce 1919 na přepracování návrhu osnovy zákona daně z obratu a daně přepychové. Jako inspirace mu posloužily zkušenosti ze sousedního Německa. Jelikož státní kasu trápil nedostatek financí a hrozil rozpočtový schodek ve výši 6 miliard, byla nová osnova zákona velmi rychle projednána a od 1. 1. 1920 zavedena.⁴⁸⁸ Samotný Engliš nebyl příznivcem jejího zavedení, ale uznával, že v současné situaci nelze postupovat jinak. „*Tato daň*“, řekl na její adresu, *sociálně spravedlivou není, neboť není progresivní. Dolehne tíže na malé než na velké důchody. (...) Čím delší je cesta, tím více procent bude naskakovat, čím kratší je, tím menší bude zdanění.*“⁴⁸⁹ Právě tuto vadu měla částečně vyrovnat s ní spojená daň luxusní.

V březnu 1919 proběhl sjezd Státoprávní demokracie, která na něm přijala nový název strany – Československá národní demokracie. Nový název byl přijat, protože „státoprávního cíle již bylo dosaženo“.⁴⁹⁰ Na sjezdu vyhlásil nový politický subjekt svůj program, v němž se definoval jako strana všennárodního programu, která nebude prosazovat jen zájmy některé ze sociálních vrstev, ale bude zastupovat zájmy celku – národního celku.⁴⁹¹ V čele nového politického uskupení stanul tehdejší „vůdce národa“ Karel Kramář. Svě jméno si vydobyl především za 1. světové války, kdy stanul v čele domácího odboje a následně byl uvězněn a odsouzen k trestu smrti. To mu vyneslo aureolu mučedníka, která mu výrazně pomohla zaujmout vedoucí místo na politické scéně při vzniku československého státu. Vznik nového státního útvaru na našem území znamenal vlastně vrchol Kramářovy kariéry. Od této chvíle bude mít jeho politická kariéra už jen sestupnou tendenci. On sám sebe považoval „... za výjimečného politika, za skutečného vůdce národa, který má národ vést nejen v těžkých dobách (například za války), ale i později, v éře budování republiky.“⁴⁹² Samotný Engliš se poprvé setkal s Karlem Kramářem před rokem 1918 na brněnské technice. „*Nevím už, o čem tenkrát mluvil, ale to nebyla universitní přednáška jako u T. G. M., to byla politická řeč, kterou se snažil řečník udělat dojem. Upravil se před vystoupením, modeloval hlas, mluvil líbivě, řeč měla úspěch,*“ napsal Engliš.⁴⁹³ Ač byl Karel Kramář považován už svými současníky za skvělého řečníka a o jeho řečnickém umění se mimo jiné psalo: „*Jasně formuloval svoje myšlenky. Získával srdce, útočil na soudnost posluchače. Nikdy nenajdete v jeho projevech hrubosti*

⁴⁸⁷ A. DOLEŽALOVÁ, *K počátkům poslanecké práce Karla Engliše*, s. 94. J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 130 – 135.

⁴⁸⁸ Drahomír JANČÍK, *Dvakrát v roli strážce státních financí: Karel Engliš a příjmy státního rozpočtu*, in: Jana GERŠLOVÁ, Milan SEKANINA (ed.), *Karel Engliš 1880 – 1961*, Ostrava 2011, s. 120 – 123.

⁴⁸⁹ F. PEROUTKA, *Budování státu 1/2*, s. 856.

⁴⁹⁰ J. ČECHUROVÁ, *Česká politická pravice*, s. 23.

⁴⁹¹ Blíže Z. SLÁDEK, *Československá národní demokracie*, s. 594 – 595.

⁴⁹² Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář, První československý premiér*, Praha 2007, s. 288.

⁴⁹³ Karel ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*. Kapitola Karel Kramář, 1. (rukopis v majetku rodiny).

*aneb demagogie. Toho nenáviděl.*⁴⁹⁴ S tímto názorem zcela nesouhlasil Karel Engliš. Ten sice uznával, že předseda jeho strany je skvělý řečník, ale jeho projevům vyčítal: „... *mnoho demagogie, kulatá slova – řečník tehdejší rakouské české politické éry.*“⁴⁹⁵ Je zřejmé, že Karel Kramář nezískal Englišovy sympatie, což se negativně projevilo na vztazích mezi oběma muži v budoucnu.

Důležitou částí programu sjezdu bylo přijetí hospodářského a sociálního programu strany. Národní demokracie se už tehdy stávala terčem kritiky především z řad lidových vrstev. Ty jí vytýkaly především to, že dostatečně neřeší sociální problémy v novém státě a do jisté míry ji považovaly i za viníka stávajících špatných poměrů v této oblasti veřejného života.⁴⁹⁶ V národně demokratické straně existovaly už před sjezdem v tomto bodě určité spory mezi pražským vedením a moravským křídlem.⁴⁹⁷ Postupně vznikly dva návrhy: konzervativní a modernější.⁴⁹⁸ Autorem prvního byl prof. Koloušek a tento návrh měl i určité sympatie Aloise Rašína. Druhý vypracoval Karel Engliš, který byl už autorem hospodářského programu Lidově pokrokové strany, před jejím sloučením s Národní demokracií. Již tehdy jeho koncepce měla velký ohlas. Jak napsal Zdeněk Kárník ve své práci: „*Šlo o program velmi promyšlený a neobyčejně prozíravý. Usiloval o sloučení principu produktivity s principem sociálním, a to tak, že předpokládal soukromé podnikání jako základnu ekonomiky, viděl je však doplněno soustavou sociálních opatření, spočívajících na specifikovaném daňovém systému.*“⁴⁹⁹

Právě z programu Lidově pokrokové strany částečně vycházel Englišův návrh hospodářského a sociálního programu Národní demokracie. Důležité je podotknout, že jeho návrh počítal se zachováním soukromého vlastnictví. „*Ne v soukromém vlastnictví jest klíč, nýbrž v rozdělení tohoto vlastnictví jest klíč k sociální nespravedlnosti.*“ Svůj program Engliš postavil na dvou základních myšlenkách, kterými může být realizován tj. řád výrobní a řád sociální. „*Ten řád stanoví, kolik, čeho a jak se vyráběti má, a ten sociální řád praví, jak se mají rozdělit břemena a plody společenské práce. Celý sociální problém není než problém, jak spravedlivě rozdělit břemena a plody společenské práce. (...) musíme míti na zřeteli právě také snahu, aby se mnoho vyrobilo, poněvadž na tom závisí blahobyť celého národa, jako to,*

⁴⁹⁴ M. LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář*, s. 287.

⁴⁹⁵ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*. Kapitola Karel Kramář, 1. (rukopis v majetku rodiny).

⁴⁹⁶ Blíže Z. SLÁDEK, *Československá národní demokracie*, s. 594 – 595 a Jakub RÁKOSNÍK, *Karel Kramář, národní demokracie a otázky sociální politiky v meziválečném Československu*, in: Jan Bílek, Luboš Velek (ed.), *Karel Kramář (1860 – 1937). Život a dílo*, Praha 2009, s. 555 – 556.

⁴⁹⁷ Blíže Jana ČECHUROVÁ, *Národní demokracie: mezi Kramářem a Masarykem*, in: *Masarykův sborník (2006-2008 [vyd. 2009])*, s. 65.

⁴⁹⁸ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha 1997, s. 84.

⁴⁹⁹ Zdeněk KÁRNÍK, *Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral*, Praha 1996, s. 314.

aby se spravedlivě dělilo, poněvadž na tom závisí sociální spokojenost.⁵⁰⁰ Engliš se na rozdíl od jiných tehdejších ekonomů nebránil dílčím zásahům státu do národního hospodářství. Považoval státní moc v této oblasti „... nejúčinnějším a prakticky nejvyšším prostředkem sociální politiky...“,⁵⁰¹ Význam sociální politiky státu viděl v posílení a „... povznesení společenského celku, tedy právě tak politiku usilující o zvýšení výroby a produktivních sil (...), o zvýšení zdravotních podmínek (...) a kulturní úrovně.“ Sociální politika státu by měla být podle Engliše nivelační. „Vyrovnává společenské nesrovnalosti a jako taková všímá si vrstev a tříd slabších, utlačených, méně majetných, těch, kterým jest uložena větší než průměrná část břemene společenské práce, ale jimž se dostává menší než průměrný podíl na plodech hmotné a duchovní kultury. Sociální politika pracuje o povznesení těchto vrstev, píše ve své práci „Sociální politika“, která vyšla poprvé už během války.⁵⁰² Engliš v určitých odůvodněných případech nebyl proti státní intervenci do národního hospodářství, protože může přinést sociální stabilitu daného společenského řádu. „Nemůže být soukromé vlastnictví v rozporu se zájmem společenským, a jakmile se rozpor tento dostaví, musí uhnout soukromý vlastník, poněvadž soukromé vlastnictví není samoučelem, nýbrž prostředkem k účelům společenským.“⁵⁰³ Dále je v tomto programu věnováno místo velikým majetkům k tomu „zralých“. Ty by měly být spravovány státem. Jedná se však jen o ty majetky, kde je „... eminentní zájem národa, aby spravovány byly v zájmu celku ne v zájmu jednotlivce.“⁵⁰⁴ Tím měl na mysli znárodnění lesů, dolů, léčivých pramenů, železnic apod. Dále Engliš ve svém programu prosazuje rozdělení velkostatků a daňové reformy, které pomohou odstranit nespravedlnosti, ke kterým došlo během válečného hospodaření. Pro tento program někteří autoři používají termín „sociálně tržní

⁵⁰⁰ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 167.

⁵⁰¹ Karel ENGLIŠ, *Sociální politika*, Praha 1921, s. 11.

⁵⁰² Tamtéž, s. 18 – 20. Engliš stanovuje určité meze sociální politiky. Odmítá, aby sociální politika zmenšovala břemeno práce tak, aby došlo k poklesu výroby. Sociální politika má dle něho stav výroby v daném státě zachovat a navíc zaručit trvalý pokrok. Ten má být použit k vyrovnání „sociálních protív“. Engliš odmítal myšlenku, že chudí lidé, kteří za to nemohou a dostanou se do hmotné nouze, by se měli z toho dostat sami. To považoval za stav „velmi krutý a nespravedlivý, zároveň však též sociálně škodlivý. Krutý a nespravedlivý, poněvadž za chudého stále více zodpovědnost nese celek, v němž jest jednotlivce podřízeným článkem, sociálně škodlivý, poněvadž neudržitelný.“ Argumentoval tím, že pokud se chudí nepopravují, musí být přece nějak „... živi a nedali-li by jim jednotlivci obživu almužnou, nebylo by možná držeti právní bezpečnost, jak trestati krádež, kdy jsou mnozí postaveni před výběr smrti hladem anebo trestu?“ Tamtéž, 33 – 35.

⁵⁰³ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 169.

⁵⁰⁴ Tamtéž.

hospodářství.⁵⁰⁵ Tento program získal velkou podporu u mladé generace strany a byl přijat. Engliš to později označil za „úplné vítězství směru lidovopokrokového nad mladočeským.“⁵⁰⁶

Právě pro tyto své názory v oblasti sociální politiky státu bývá Engliš někdy označován v literatuře za liberála se sociálním akcentem. Dnes někteří badatelé tvrdí, že svými názory v této oblasti národního hospodářství státu předběhl svou dobu o několik desítek let, a kdyby psal ve světovém jazyce, tak by mohl být mnohem známějším.⁵⁰⁷ Ostatně jeho dílo „Sociální politika“ bylo první prací na našem území, která se touto otázkou zabývala komplexně. Na druhé straně je třeba podotknout, že už současníci mu vytýkali rozpory mezi teoretickým záměrem a praktickým provedením. Přesto nelze upřít Englišovi upřímnou snahu zlepšit sociální podmínky spodních vrstev společnosti. Ani ho nemůžeme obviňovat ze získání politických bodů, protože jako jeden z mála v národní demokracii věděl, o čem mluví, protože na vlastní kůži poznal každodenní život těchto vrstev. Není asi nutné zdůrazňovat, že především vedení strany nemělo porozumění pro jeho názory. Považovalo je za příliš radikální a levicové a obviňovalo ho, že si s nimi jen chce získat větší sympatie u levicových voličů. O tom, že byla tato část programu přehlížena, svědčí i to, že Karel Kramář nebyl přítomen sjezdu strany z důvodu účasti na mírové konferenci v Paříži a druhý muž ve straně Alois Rašín, který byl v této době ministrem financí, se o hospodářský a sociální program strany příliš nezajímal. Dokládá to i fakt, že se na sjezdu své strany pouze mihl. Možná se řídil zásadou, že papír sne se vše a on první ministr financí nového státu měl praktickou moc a mohl tedy do jisté míry určovat hospodářskou politiku svého státu. Také u dalších členů strany nevyvolala tato část programu příliš velké nadšení a mnozí začali ihned prohlašovat, že bylo chybou přijetí Englišovy koncepce v této části programu strany.⁵⁰⁸

Dalším předmětem zájmu Karla Engliše ve straně byla hospodářská a měnová politika nového státu. Ostatně jeho strana se vydatně podílela na utváření této politiky, neboť obsadila v první československé vládě vedle postu ministerského předsedy další dvě významná ministerstva, ministerstvo obchodu a ministerstvo financí. Ministrem obchodu se stal vůdce předválečné moravské Strany lidovopokrokové strany Adolf Stránský a druhý post nemohl obsadit

⁵⁰⁵ J. ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín.*, s. 84. Tento hospodářský a sociální program navrhoval zavést také různá pojištění, sociální, úrazové, starobní, nemocenské, invalidní a stát měl být garantem u živnostenského úvěru. Jana ČECHUROVÁ, *Sociální programy politické reprezentace českých buržoazních kruhů po vzniku Československa*, in: Drahomír Jančík (ed.), *Pocta profesoru Zdeňku Jindroví. K sedmdesátým narozeninám*, Praha 2003, s. 120 – 123.

⁵⁰⁶ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 1 - 2, s. 512.

⁵⁰⁷ Přední český znalec na sociální pojištění Igor Tomeš se v jednom svém článku na adresu Engliše vyjádřil takto: „V podstatě předběhl Williama Beveridge o 40 let. Kdyby psal anglicky nebo německy, byl by určitě slavnější. Ale protože psal česky, tak to zůstalo naším národním dědictvím.“

⁵⁰⁸ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 1 - 2, s. 513.

nikdo jiný než druhý muž ve straně Alois Rašín. Tento rodák z Nechanic z Podkrušnohoří získal první zkušenosti z politiky už za Rakousko – Uherska už v Omladině a v pokrokovém hnutí. Již tehdy proslul jako skvělý organizátor a tvrdý muž, který byl schopen s bezohledností sobě vlastní jít za svým cílem. Jako první ministr financí československého státu proslul „... *tvrdým odhodláním, pracovitostí benediktinského mnicha a výbušným temperamentem.*“⁵⁰⁹ Na první pohled každého upoutal jeho „...*ostrý pohled a rázné vystupování*“ a také to, že uměl jít „... *přímočaře vždy za svým cílem, energicky a bez velkých ohledů.*“⁵¹⁰ Mezi lidmi těmito svými vlastnostmi příliš sympatií a popularity nezískal a ani o ni při své povaze moc nestál. Rašín byl na sebe velice přísný a totéž žádal i od svého okolí. Svým spoluobčanům vytýkal tři hlavní hříchy: že zlenivěli a nespolehají sami na sebe ale na pomoc státu, dále, že se mylně domnívají, že svoboda znamená neposlušnost a zákaz poroučení.⁵¹¹

Rašínovy nelze upřít, že se nebál dělat nepopulární kroky bez ohledu na veřejné mínění a dopady na svou politickou stranu. Jeho hlavním heslem bylo šetřit, a proto udělal ve státním rozpočtu škrty u mezd státních zaměstnanců, učitelů, stanovil výjimky ze zákona o osmihodinové pracovní době a snažil snížit mzdy v celém národním hospodářství. Zarazil dovoz luxusního zboží a nechápal, proč lidé chodí za zábavou, když na to nemají. „*Pomeranče a biografy označil za rozmařilost a jednou se rozčílil, když viděl fronty fanoušků u pokladen před zápasem Slávie.*“⁵¹² Rašín sehrál v úřadě ministra financí důležitou úlohu při stabilizaci československého hospodářství. Jeho hlavním přínosem bylo vytvoření samostatné měny nového státu, prosazení tzv. nostrifikačního zákona a hlavně provedení deflační politiky. Právě tady se dostal do ostrého konfliktu se svým stranickým kolegou Karlem Englišem. Rašínovým ideálem bylo zhodnotit korunu, tím překonat inflační důsledky války a pokud možno vrátit korunu na předválečnou úroveň. Jeho mottem se stalo heslo: „*Jak dobrá je měna tak dobrý je národ.*“⁵¹³ Rašínův současník a životopisec Karel Hoch vystihl docela přesně, co pro prvního ministra financí znamenala koruna: „*byla indexem národní vitality a průkazem nového zdatného národa v lhostejném, neuformovaném i nepřátelském prostředí poválečné Evropy.*“⁵¹⁴ Podle Engliše se jednalo o deflační koncepci, již rozhodně odmítal. Engliš vnímal měnu zcela jinak než jeho stranický kolega. Nechtěl od měny nic jiného, než aby „*byla stálá, nekolísala a nevyvolávala anarchii a spekulaci.*“ Hlavní pro něj byla především výroba, která pro něho znamenala „*největší možnost produktivní činnosti, při čemž znehodnocenou měnu*

⁵⁰⁹ Jiří KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935*, Praha 2005, s. 109.

⁵¹⁰ Dušan UHLÍŘ, *Anály ze Spálené ulice*, Praha 1979, s. 35.

⁵¹¹ Karel, HOCH, *Alois Rašín. Jeho život, dílo a doba*, Praha 1934, s. 271.

⁵¹² D. UHLÍŘ, *Anály ze Spálené ulice*, s. 35.

⁵¹³ Pavel KOSATÍK, *Bankéř první republiky. Život dr. Jaroslava Preisse*, Praha 1996, s. 60.

⁵¹⁴ K. HOCH, *Alois Rašín*, s. 321.

přijímal jako impuls výroby, třebaš nechtěl, aby klesala dále. Měna podle něho byla pouze nástrojem,⁵¹⁵ Jak už bylo naznačeno, pro Engliša byla prioritou politika měnové stabilizace. Odmítal také peněžní restrikcí, kterou považoval za neúčinnou. Spatřoval v ní praktickou aplikaci kvantitativní teorie peněžní, která přehlíží reformní opatření na důchodový i cenový vývoj.⁵¹⁶

Nabízí se nelehká otázka srovnání Rašína a Engliša, na kterou se pokoušeli nalézt odpověď už jejich současníci. Asi nejznámější srovnání je z pera novináře Ferdinanda Peroutky, který ve svém monumentálním díle „Budování státu“ mimo jiné napsal: „Nevíme, jak by ostál Rašínuv finanční věhlas před kritickým zkoušením odborníků. Je pravděpodobné, že by se jim podařilo jej brzy nepříznivě rozebrat, že by sumu jeho odborných vědomostí shledali nepatrnou. Vskutku to byl spíše populární finanční kazatel než vědec. Ale jeho přednosti nebyly odbornické, nýbrž lidské: důslednost a vůle. Dovedl jít houževnatě za myšlenku, jejíž odborné rozvržení a vypracování nepochybně přejal od někoho jiného. A uměl ji lidem podat tak, že na ni nezapomněli. Byl to muž horkého citu a podařilo se mu vylíčit finanční otázku jako kus národního osudu. Dr. Engliš nepochybně lépe rozuměl financím, ale chyběly mu politické, vůdcovské schopnosti Rašínovy.“⁵¹⁷ Již tehdy si jejich současníci kladli otázku, jak by vypadala hospodářská situace, kdyby byl na Rašínově místě Engliš. Nad ní se zamyslel i Englišův životopisec Jaroslav Kolařík: „Není pochyby, že Englišova koncepce byla promyšlena do všech důsledků, měla základ vědecký, kdežto Rašínova koncepce byla do značné míry ostrým pokusem. Ale kdybychom měli odpovídat na otázku, zda by bylo bývalo lépe, kdyby se byla na počátku života nové republiky uskutečnila koncepce Englišova, octli bychom se v rozpacích...“⁵¹⁸ Ani on nebyl schopný dát jednoznačnou odpověď.

Asi nejvyrovnanější srovnání můžeme nalézt v práci Jany Šetřilové o Aloisi Rašínovi: „Jakkoli se to zdá být podivné, jednalo se skutečně spíše o střet koncepcí než osobností. Jak již bylo konstatováno, Englišův národohospodářský formát měl čas uzrát, teoreticky se vybrousit. Dále vyslovuje svůj závěr, že „pro danou dobu a období budování státu byly patrně, i když se jedná o závěr jistě kontroverzní, Rašínovy plány a skutky schopnější života – již tím, že je dokázal prosadit.“⁵¹⁹ Traduje se v mnoha pracích, že Alois Rašín byl pragmatickým politikem, ale Robert Holman soudě podle jeho působení na ministerstvu financí se spíše

⁵¹⁵ Tamtéž.

⁵¹⁶ František VENCOVSKÝ, *Englišova praktická finanční a měnová politika*, in: Národohospodářský obzor IV., 2004, č. 3, s. 52 – 54.

⁵¹⁷ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 3/4, s. 751. Historička Jana Šetřilová konstatuje, že „pro rok 1919 bylo patrně lepší mít v křeslo ministra financí člověka praxe, i když třeba po teoretické stránce elektika, než méně razantního teoreticky fundovaného odborníka.“ J. ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín*, s. 146.

⁵¹⁸ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 164.

⁵¹⁹ J. ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín*, s. 151.

přiklání k tomu, že se jednalo o člověka lpícího na konzervativních hodnotách. „Rozhodně neměl sklony ke kompromisům. Ve srovnání s Rašínem se jako pragmatik jeví spíše Karel Engliš,“ tvrdí ve své studii.⁵²⁰ Zajímavý je výsledek výzkumu Antonie Doležalové v oblasti fiskální politiky. Ve své práci s příznačným názvem Rašín, Engliš a ti druzí, dochází možná k překvapivému závěru, že nositeli efektivní hospodářské politiky nebyl Rašín ani Engliš, ale byli to především „ti druzí. Oni dokázali být více nekompromisní, přesněji hodnotit situaci, odhalovat klíčové problémy a navrhnout optimální řešení. (...) nebyli vystaveni lákadlu politického kompromisu. Ale neměli to nejdůležitější pro hospodářskou politiku: politickou moc své návrhy realizovat.“⁵²¹ Tady je však důležité mít na paměti, že autorka tohoto závěru se zabývala ve své práci hlavně rozpočtovou politikou státu a jednotlivými ministry financí, kteří se na ní podíleli. Bohužel nebere v potaz jednotlivé formální či neformální vazby jednotlivých ministrů nebo různé nátlakové skupiny, kterým každý ministr financí musí čelit. Právě o silné vazby v podnikatelském prostředí se opírali především Rašín a Engliš, díky nimž byli schopni realizovat své plány. Ti druzí kolikrát jen vykonávali pokyny jednotlivých zájmových skupin, jejíž prodlouženou rukou na ministerstvu financí byli.

Vztahy mezi Englišem a Rašínem byly pravděpodobně korektní, ač se tomu nechce příliš věřit v záplavě článků v jednotlivých novinách, kde si navzájem kritizovali své hospodářské koncepce. Engliš vyjádřil svůj vztah k Rašínovi ve sborníku „Rašínův památník“: „V čem jsem se rozcházel s dr. Rašínem, nebyly cíle, ani hlediska, nýbrž metody, Alois Rašín byl veskrze radikálnější a revolučnější. Šel přímočaře na měnu, šel přímočaře proti válečným půjčkám, chtěl léčit obce krizí, chtěl radikální vzestup měny. Proto provázely jeho opatření stálé krize měnové hospodářské a finanční. Není ovšem sporu, že v krizi je mnoho ozdravovacího a že taková přímočarost je jednodušší a obecně pochopitelnější. Rašín byl neohrožený a nebál se žádné krize, díval se za ni.“⁵²² Podobně je jejich vztah vylíčen i v Englišově životopise z pera Jaroslava Kolaříka, kde čtenář nabývá dojmu, že mezi nimi byl skoro až harmonický vztah. „... tolikrát se srazili a nemůžeme pochybovat, že byly doby, kdy se navzájem na sebe zlobili. Ale byli to i tehdy když se otevřeně střetli v názorech, odpůrci věcí a sebe navzájem důstojní. Ve skutečnosti přátelství mezi nimi trvalo i přes přechodné rozpory. Bylo to jistě podporované tím, že hlubokých rozdílů ideologických mezi nimi nebylo. (...) pokud jde o cíl, shodovali se oba. Neshodovali se o cestě k němu. Rašín byl mnohem radikálnější a byl ochoten mnohem více obětovat, než Engliš, který vědecky zkoumal cesty, jimiž se k cíli mohlo dojít,

⁵²⁰ Robert HOLMAN, Alois Rašín – konzervativní ekonom, in: Ilona Bažantová (ed.), Alois Rašín, český politik, právník a národohospodář, sborník textů č. 24, Praha 2003, s. 33.

⁵²¹ J. DOLEŽALOVÁ, Rašín, Engliš a ti druzí, s. 367.

⁵²² Rašínův památník, Praha 1927, s. 23.

*a přirozeně zamítal všechny, které byly provázeny oběťmi, podle jeho přesvědčení zbytečnými. (...) Kdykoli se rozcházeli ve sněmovně před nedělní přestávkou, nikdy nezapomněl Rašín na cestu svému kolegovi, který jel do Brna, přidat pozdrav: „Podravujte Karlíka!“*⁵²³ Tím měl Rašín na mysli Englišova syna.

U obou výše uvedených pramenů je problém, že byly napsány s časovým odstupem několika let od Rašínovy smrti v roce 1923. Již jejich současník Peroutka v jiné části svého díla „Budování státu“ naznačuje, že mezi nimi byl možná mnohem větší antagonismus, než by se na první pohled mohlo zdát. Jejich vzájemné vztahy byly na bodu mrazu především v době, kdy se stal Engliš poprvé ministrem financí tj. v roce 1920. Vedle koncepčních sporů o hospodářskou politiku tehdejšího československého státu, to byl podle Peroutky „... osobní souboj mezi ‚Rašínem a Englišem. První ministr financí měl své ctižádosti, mimo jiné také tu ctižádost, aby jeho jméno bylo spjato s osudem československé měny. Zřejmě se mu nyní nelíbilo, ba protivilo, že nazývají dr. Engliše prvním ministrem financí, jenž předložil rozpočet v rovnováze. Zdálo se mu, že vavřín, který patřil na jeho hlavu, uchvátil někdo jiný.“⁵²⁴ Cyril Horáček ke vztahu Engliše s Rašínem ve svých pamětech píše, že „... Rašín mne [Horáčka] tedy neměl rád a snad se i obával mého vlivu. Proti asi hned po převratu povolal si do Prahy z Brna dr. Engliše, aby mu zde byl ve finančních otázkách k ruce. (...) Později se ovšem Rašín v Englišovi velmi zklamal, neboť Engliš mu nedělal ochotného pomocníka v jeho finančních a měnových plánech, nýbrž naopak počal mu házet klacky pod nohy a dělati mu opozici, ne-li zjevnou, tedy aspoň skrytou jak v různých poradách, tak i v článcích v „lidových novinách“, kde měnové reformy Rašínovy tvrdě kritizoval a potíral.“⁵²⁵ Je zřejmé, že vztahy obou mužů byly daleko více vyhraněné, než se obecně tvrdí. Oba dva se považovali svého soka za konkurenta, jak v ekonomické oblasti, tak i v politice. Když k tomu připočteme, že oba dva byli dosti temperamentní a ambiciózní, lze si jen těžko představit, že by jejich vztahy byly idylické, jak se nám snaží někteří autoři podsunout. Jedno je však jisté, jejich vzájemný antagonismus poškozoval mediální obraz strany v očích potencionálních voličů, kteří museli být zmateni tím, jakou politiku vlastně jejich strana zastává.

Po demisi Kramářovy vlády v červnu 1919 byla utvořena vláda „rudozelené“ koalice v čele s Vlastimilem Tusarem. Už tehdy se objevilo Englišovo jméno mezi možnými kandidáty na post ministra financí. Z úmyslu nakonec sešlo, protože vedení Národní demokracie ne-

⁵²³ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 354.

⁵²⁴ F. PEROUTKA, *Budování státu, díl 3/4*, s. 475.

⁵²⁵ ANM, fond C. Horáček, 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života (stroj.)*, s. 162 - 163.

souhlasilo s tímto řešením.⁵²⁶ Ostatně i nový předseda vlády Tusar se obával toho, že by Engliš vnesl do Rašínova finančního plánu zmatek. Také prezident Masaryk si lámal hlavu nad tím, kdo po Rašínovi převezme klíčový rezort financí. „*Těžký problém je dr. Rašín. Přál bych si, aby svůj plán dokončil, nevidím zatím nikoho, kdo by jeho dědictví mohl a chtěl nastoupit. Já se vynasnažím, aby vláda nebyla pouze podle klíče stran, nýbrž podle kvalifikace, ale pochybuji, jestli dr. Rašín sám by chtěl zůstat jako ministr odborník,*“ píše ve svém listě předsedovi Národně demokratické strany Karlu Kramářovi.⁵²⁷ Ten však nebyl vůbec nadšen možností, že by jeho strana snad vstoupila do nové koalice, ale diplomaticky odpověděl „*Ohledně Rašína a naší strany ponechávám všecko na jejím rozhodnutí.*“ Dále však naznačí, že kdyby jeho strana přeci jen nakonec šla do koalice, musel by zvážit své setrvání v českém politickém životě. Díky tomu se nová koalice musela poohlédnout po někom z jiné politické strany a nakonec byl vybrán i na Rašíново doporučení za nového ministra financí Cyril Horáček, příslušník agrární strany a profesor národního hospodářství na právnické fakultě.⁵²⁸ Ten byl v zásadě stoupencem Rašínovy měnové politiky, jejíž realizaci prosazoval, ale snažil se zmírnit její dopady. Horáček vyčítal Rašínovi přílišnou bezohlednost při prosazování svých cílů v hospodářské politice a asi nepřekvapí, že Rašína neměl příliš v lásce.⁵²⁹

Horáček podle Peroutky nebyl vůbec nadšen svou funkcí, kterou vzal jen z povinnosti. Na veřejnosti působil unaveně a dával najevo, že mu nový úřad příliš nepřiřostl k srdci. Byl mu pravděpodobně bližší spíše poklidný život na univerzitě než exponované ministerstvo financí. „*Po výbušném Rašínovi, jemuž zápas byl rozkoš, působil tento muž nápadným kontrastem,*“ napsal Peroutka a k tomu dodal: „*Po bojovníkovi zasedl na křeslo ministra financí melancholik. (...) Jeho veřejná energie byla ve stavu skleslosti, jak je z té řeči dostatečně patrné.*“

⁵²⁶ Karel Engliš ve svých pamětech píše: „*Když Rašín podal demisi, byl jsem překvapen, že mi nabídl prezident Masaryk ministerstvo. Poděkoval jsem se. Bylo mi 38 let a byl jsem členem klubu, v němž byl i Rašín, a když Rašín podal demisi se souhlasem klubu, nemohl jsem nabídku přijmout, protože by se to mohlo vykládat jako zaskočení. Také jsem se necítil povolán.*“ Karel ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 6. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

⁵²⁷ Jan BÍLEK, Helena KOKEŠOVÁ, Vlasta QUAGLIATOVÁ, Lucie SWIERCZEKOVÁ, *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, Praha 2005, s. 381.

Tamtéž, s. 384.

⁵²⁸ srov. J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 170 - 171. a J. ŠETRÍLOVÁ, *Alois Rašín*, s. 88.

⁵²⁹ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života* (stroj.), s. 162. Horáček například obviňuje Rašína z různých zlomyslností, které mu připravil po převzetí funkce ministra financí. „*Jednu zlomyslnost mi Rašín hned na počátku provedl. Zavedl v ministerstvu úřadování jako v nějaké velké advokátní kanceláři. Dával úředníkům pokyny jako šéf svým koncipientům, nejdůležitější věci však vyřizoval sám se svým osobním tajemníkem, jímž byl koncipista dr. Přimda. Vyřizoval je často jen telefonicky a ústně, takže v aktech nebylo nic zapsáno, zejména když se jednalo o věci důvěrnějšího rázu. První den, kdy jsem nastoupil, bylo mi hlášeno, že Rašín před svým odchodem udělil tomuto dr. Přimdovi jednoroční dovolenou, kterou týž ještě před mým příchodem nastoupil a do ministerstva se více nevrátil a přijal místo u kteréśi banky. Když jsem pak potřeboval informace v některých vážných otázkách, bylo mně od referentů řečeno, že jim není o věci nic známo.*“ Tamtéž, s. 174.

*Muž, který se domnívá, že je povolán, aby vykonal určitý úkol, nevyjadřuje se, že jeho nejtoužebnějším přáním je odejít. Choval se mrzutě, jako ten, komu jest souzeno vyplnit povstavší mezeru.*⁵³⁰ To však úplně nekoresponduje s tím, co napsal Horáček do svých pamětí. Možná později opravdu takto na veřejnosti působil, ale na začátku přebíral resort financí „s jistou chutí a určitými plány. Měl jsem úmysl zreformovati soustavu přímých daní, chtěl jsem vybudovat nepřímé daně na soustavě monopolové (...) přál jsem si rychleji pokračovati v nápravě měnové uzavřením velké valutové výpůjčky, měl jsem ještě i jiné úmysly,“ píše ve svých pamětech Horáček.⁵³¹ Brzy však narazil na různé překážky a nedostatek vhodných pracovníků. Po jednom měsíci úřadování došel k závěru, že „... čím dříve úřad svůj složím, tím že bude lépe.“⁵³² Při první příležitosti, která se naskytla, podal svou demisi.

Karel Engliš neměl o Cyrilu Horáčkovi příliš dobré mínění. Poprvé se spolu dostali do konfliktu ještě během Englišových studií na právnické fakultě, kde ho Horáček zkoušel z finanční vědy. „... nedal mi vyznamenání z finanční vědy, protože jsem mu odporoval.“ Horáčkovy krátké období v křesle ministra financí zhodnotil slovy: „... utekl v pravém slova smyslu z úřadu, takže ho musil z domu přivést Tusar zpět. (...) Kromě půlmilionových dluhů pokladničních poukázek nezanechal po sobě v ministerstvu žádných památek. (...) Byl velice zahořklý.“⁵³³

Hledání vhodného kandidáta bylo velice obtížné a trvalo dva týdny. Mezi kandidáty se opět objevilo Englišovo jméno, kterého si přál mít v úřadě prezident Masaryk. S tím, ale nesouhlasilo vedení Národní demokracie hlavně proto, že „by tím byla snížena Rašínova prestiž“.⁵³⁴ Nakonec se po vleklých jednáních v parlamentu stal ministrem financí agrárník Kuneš Sonntág. Byl rodákem z Moravy a jeho původní jméno bylo Konrád. To si však v dospělosti změnil na česky znějící Kuneš. Dobový tisk ho za první republiky charakterizoval takto: „Vysoký, s vysokým čelem, malými ústy, očima poněkud blízko sebe, kozí brádkou a malým knírkem, byl, když ho člověk dobře poznal, jasným, povzneseným myslitelem s mnohem větším rozhledem, než většina jeho krajanů. Měl bystrou znalost jak lidí, tak věcí a tvářil se jako cynik. Jeho cynismus však byl mírněn upřímným a půvabným smyslem pro humor.“⁵³⁵ Přesto někteří hovořili o jeho odborných schopnostech s jistým despektem.⁵³⁶ Byl ministrem financí v obtížné době, kdy československá měna klesala, a hospodářství se propadalo do de-

⁵³⁰ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 1/2, s. 744.

⁵³¹ ANM, fond C. Horáček, 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života* (stroj.), s. 177.

⁵³² Tamtéž.

⁵³³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola V Národní bance, s. 10 – 11. (rukopis v majetku rodiny)

⁵³⁴ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 1/2., s. 745.

⁵³⁵ Tomáš MOTLÍČEK, *Politik, národohospodář a publicista Kuneš Sonntág*, [online]. [cit. 30.7.2014]. Dostupný na WWW: <http://www.troubelice.cz/prurez-historii>

⁵³⁶ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 1/2., s. 745.

prese. Nový ministr sledoval původní Rašínovu koncepci hospodářské politiky státu, ale stejně jako jeho předchůdce Horáček ji neprosazoval nijak energicky a snažil se dělat kompromisy. Také se podílel na sestavení dvou státních rozpočtů, které se vyznačovaly obrovským nárůstem výdajů. Například v rozpočtu na rok 1920 byly státní výdaje až trojnásobně větší než v posledním předválečném roce v celém Rakousku a tím neutěšeně stoupalo zadlužení státu v cizině.⁵³⁷ Byl za to kritizován mnohými předními představiteli hospodářského života mezi nimi i samotným Englišem, který měl spíše zásadní výhrady ke koncepci rozpočtu. Na druhé straně je třeba podotknout, že během doby, kdy úřadoval na ministerstvu financí Kuneš Sonntág, se podařilo například uzákonit dávku z majetku, podnikly se důležité kroky, které přispěly o pár let později ke vzniku cedulové banky nebo byl dán podnět k utvoření konsorcia pro úvěrové operace státní, složeného ze zástupců předních československých peněžních ústavů. Hlavním cílem tohoto Sonntágova podnětu bylo především zajistit československému státu krátkodobé půjčky.⁵³⁸

Málo známé je, že Kuneš Sonntág byl velmi dobrý přítel Karla Engliše. Oba dva se seznámili ještě před 1. světovou válkou v moravském zemském sněmu, kde se snažili společně hájit české zájmy vůči rakousko – uherským úřadům. Během válečného konfliktu převzal Kuneš Sonntág správu zemské odbočky Válečného obilního ústavu v Brně. Engliš vzpomínal, že hlavně díky němu netrpěla za války jeho rodina hladu.⁵³⁹ Po vzniku republiky se oba pravidelně setkávali na začátku a na konci týdne ve vlaku mezi Prahou a Brnem. V něm hráli karty o nízké sumy a také diskutovali o různých otázkách tehdejší politiky. Jejich přátelství pokračovalo i poté, co se Sonntág stal ministrem financí. Engliš nepochybně Sonntága ovlivnil v některých jeho názorech na hospodářskou politiku státu a Sonntág zase jeho. „*Ověřoval jsem si často u něho svůj koncept pro řešení agrárních problémů a našel jsem vždy otevřenou odpověď*“, píše Engliš.⁵⁴⁰ Podle Sonntágova syna Kuneše byl Karel Engliš „... zřejmě největší otcův přítel. Dvakrát jsme jej dokonce navštívili v jeho rodném domě v Hrabyni. Otec mu říkal hanácky Kódl, to je Karel. Měli někdy rozličné názory na finanční politiku, ale hlavní zá-

⁵³⁷ A. DOLEŽALOVÁ, *Rašín, Engliš a ti druzí*, s. 132 – 133.

⁵³⁸ Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911 – 1938*, Praha 1996, s. 204 – 205.

⁵³⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Souběžná cesta životem, s. 1. (rukopis v majetku rodiny)

⁵⁴⁰ Tamtéž, s. 4. Podle Engliše byl Sonntág znamenitý ministr zemědělství i obchodu, ale jako ministr financí se úplně necítil ve své kůži. Engliš se mu snažil pomoci a tehdy také hodně psal do Lidových novin o finančních problémech tehdejšího státu. „*Měl tedy Sonntág v těchto člancích řešení a hlediska pro své výklady, rozpravy, interpelace atd. byl tedy jejich pilným čtenářem a používatelem. Když měl exposé v parlamentě a četl passus, v němž bylo použito mého článku, podíval se šelmovsky přes papír na mne (který jsem stál proti němu a poslouchal), co na to řeknu. Usmál jsem se a Sonntág četl dále. Když jsme se pak večer sešli u taroků, ptal se mne s vážnou tváří, ale žertovným okem: „Tak, jak pak se Ti líbilo dnes naše exposé?“* K. ENGLIŠ, *Tož poslouvejte*, s. 52. (rukopis v majetku rodiny)

sadou zůstávalo, že rozpočet státu nesmí být deficitní, v tom se naprosto shodovali. Profesor Engliš byl velmi šetrný, v soukromém životě, i jako ministr.“⁵⁴¹ Jejich velké přátelství potvrzují také Englišovy paměti. „Trvalo dlouho, nežli Sonntág k někomu opravdu přilnul, byl nedůvěřivý, a dlouho jsem se v něm nevyznal. Byl bodrý veselý a někdy žertovně i kousavý, ale měl mě rád? To jsem dlouho nevěděl. V krizi se poznají praví přátele a tak přišla i chvíle, od kdy jsem věděl, že mi Sonntág věří a že mne má rád. Zůstali jsme přátelé do poslední chvíle a volal mne ještě k úmrtnímu loži, aby se mnou rozloučil, vzpomínal s jistou dávkou nostalgie Engliš.“⁵⁴²

Pro dokreslení jejich vztahu nám může posloužit historka, která se v obou rodinách traduje dodnes. V roce 1924 vyrazil Engliš a Sonntág společně do Jugoslávie. Hned na začátku své cesty učinili dohodu, že „každý platí jedno jídlo. Když on platil snídani, byl jsem na řadě s obědem, „ vysvětluje Engliš a pokračuje: „Když se tato zásada upevnila, vyvinula se žertovná snaha toho, kdo byl na řadě platit, svést druhého na nějaké malé jídlo (...) a tím se zbavit povinnosti platit řádné jídlo velké. Ale jako každá akce budí reakci, tož se vyvinul u toho, kdo neměl platit, odpor proti takovým malým jídlům, následkem čehož jsme jedli jen třikrát denně, a kdo platil snídani, byl ve výhodě, což se každý den střídalo.“ Před odjezdem zpět do vlasti se procházeli v lijáku po Záhřebu a Englišovi se podařilo Sonntága zlákat na kávu a občerstvení do kavárny. „Jako blesk pronikla nás oba současně myšlenka platebního pořádku. Byl jsem „na řadě“. Usmíval jsem se na Sonntága, že jsem ho třeba nechtě doběhl, protože jsem se zaplacením dvou káv zhostil povinnosti platit večeři. Vytáhnu teď žoviálně stodinarovou bankovku, zavolám číšníka a hlásím: „Dvě kávy a dvě housky“, a on se hotoví dáti mi zpět na stodinarovou bankovku.“ Vtom okamžiku Sonntág gestem naznačí číšníkovi, že si bankovku může nechat jako spropitné. „Sonntág se smál na celé kolo, ale mě při tom nejvíce mrzelo to, že se číšník uklonil až k zemi (...), ale ne mně, nýbrž Sonntágovi. Patrně mě považoval za tajemníka jeho Lordstva,“ vysvětluje Engliš.⁵⁴³

Kuneš Sonntág po svém odchodu z ministerstva financí po parlamentních volbách v roce 1920 působil ještě v dalších vládách, ve kterých byl ministrem průmyslu, obchodu a živností, nebo působil rovněž jako správce na ministerstvu výživy nebo zemědělství. V roce 1922 se vzdal poslaneckého mandátu a odešel z politického života. Hlavním důvodem bylo podle jeho syna to, že se chtěl věnovat „problematice hospodářsko- finanční. Prohlašoval také, že nechce okrádat rodinu, ani krást. Ano odešel z finančních důvodů,“ tvrdí v jednom

⁵⁴¹ Jindřich FIALA, *Kuneš Sonntag. Životní příběh 20. století*. Praha 2013, s. 13.

⁵⁴² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Souběžná cesta životem, s. 4. (rukopis v majetku rodiny)

⁵⁴³ K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, s. 54 - 55. (rukopis v majetku rodiny) a J. FIALA, *Kuneš Sonntag*, s. 12 - 13.

rozhovoru jeho syn.⁵⁴⁴ Potom se stal Kuneš Sonntág prezidentem Anglo- československé banky, kde se podílel na jejím počeštění a později na její fúzi s Pražskou úvěrní a Českou komerční bankou. Tato banka potom velice úzce spolupracovala s agrárním kapitálem a měla poměrně slušné vazby s potravinářským průmyslem. Karel Engliš právě díky němu působil ve správní radě a výkonném výboru Anglo - československé banky. „*Po léta jsem zde pracoval vedle něho a mnohému jsem se přiučil. Sonntág byl nevyrovnatelný praktický národohospodář a organizátor, výtečný obchodník. Funkci v bance považoval za veřejný úkol organizovati výrobu (slad a cukr aj.) a pomoci české výrobě. V bance si získal oblibu všech i Němců a Angličanů,*“ napsal o jejich spolupráci v tomto finančním ústavu Karel Engliš.⁵⁴⁵

Právě nadstandardní vztahy Engliše s vedením této banky mu umožnily v budoucnu čelit vlivu finanční skupiny kolem Živnostenské banky. Později finanční skupina kolem Anglo – československé banky v čele se Sonntágem pronikla do banky Bohemie a tím ji de facto zachránila od konkurzního řízení. Přesto investice do banky Bohemia nebyly šťastné a nakonec skončily jejím krachem. To samozřejmě otrásl poměrně silným Sonntágovým postavením v čele této finanční skupiny.⁵⁴⁶ Tehdy se za něho postavil celou vahou osobnosti jeho přítel Karel Engliš. „*Podržel jsem ho, prohlásiti vůči Angličanům (...) naši důvěru k Sonntágovi i solidaritu s ním.*“⁵⁴⁷

V dubnu 1920 proběhly první parlamentní volby samostatného československého státu. Národně demokratická strana v nich propadla. To vyvolalo šok jak uvnitř strany tak i na veřejnosti. Protože tato strana měla na rozdíl od jiných stran nejvíce významných osobností tehdejšího Československa, které ji měly dodat vážnost, prestiž a lesk v očích obyčejných voličů.⁵⁴⁸ Naneštěstí se většina těchto osobností neuměla či nechtěla se podrobovat jednotné stranické linii, podobně jako Karel Engliš a to vedlo k roztržštěnosti strany, kterou tak vnímali i voliči a proto někteří raději dali přednost jiné straně. Národně demokratická strana tak získala v těchto volbách jen 6,4% hlasů a umístila se až na pátém místě mezi českými politickými stranami. V třísetčlenné poslanecké komoře strana získala 21 poslaneckých mandátů.⁵⁴⁹ Mezi zástupci národní demokracie, kteří se dostali do poslanecké sněmovny, byl jak Alois Rašín tak i Karel Engliš, jenž byl zvolen poslancem za župu olomouckou.

⁵⁴⁴ J. FIALA, *Kuneš Sonntag*, s. 10.

⁵⁴⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Souběžná cesta životem, s. 3. (rukopis v majetku rodiny)

⁵⁴⁶ Drahomír JANČÍK, Tomáš KALINA, *Banky a společnost v meziválečném Československu*, in: Historický obzor 5, 1994, č. 11, s. 256 – 257.

⁵⁴⁷ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola Souběžná cesta životem, s. 3. (rukopis v majetku rodiny)

⁵⁴⁸ Ke složení strany viz J. ČECHUROVÁ, *Česká politická pravice*, s. 20.

⁵⁴⁹ Ovšem dva poslanci nebyli zvoleni na jejich kandidátkách. Tamtéž, s. 29 – 32.

Vítězem voleb se však stala sociální demokracie. Sestavením nového kabinetu prezident pověřil předsedu vítězné strany Vlastimila Tusara. Do této vlády měl Masaryk již vyhládnutého kandidáta na post ministra financí. Byl jím samozřejmě Karel Engliš. Masaryk nepochybně také kalkuloval s tím, že by Engliše mohly uznat za svou autoritu i některé levicové strany ve vládě a že by z jeho úst mohly snést i poučení o nutnosti omezení státních výdajů, což by od Rašína s velkou pravděpodobností „neskously“.⁵⁵⁰ Pro svůj záměr získal Masaryk i koaličního partnera ve vládě, agrární stranu, konkrétně jejího předsedu Antonína Švehlu. Samotný Engliš by s nabídkou nakonec souhlasil, ale poukazoval správně na to, že musí brát ohledy na svou stranu, která by s jeho nominací nesouhlasila. Masaryk proto nešel a osobně navštívil Karla Kramáře a žádal ho, aby „upustili od odporu“.⁵⁵¹ Vedení národní demokracie nesouhlasilo s tímto prezidentovým plánem a rozhodlo, že buď bude ministrem financí Rašín, nebo nevstoupí do vládní koalice. Když Engliš trval na svém vstupu do vlády a podpořilo ho i moravské křídlo národní demokracie, které dokonce pohrozilo svým odtržením, vedení strany ustoupilo. Engliš mohl vstoupit do vlády pouze sám za svou osobu, nikoliv jako reprezentant strany.⁵⁵²

Než však Masaryk jmenoval Engliše ministrem financí, nechal ho pozvat na večeri k Jaroslavu Preissovi, generálnímu řediteli Živnostenské banky. O této večeri později Engliš napsal: „*potkal s presidentem Masarykem, Augustinem Novákem, jakožto i s jinými matadory. (Rašín tam nebyl.) Po večeri se stočila řeč na finance, které byly v krizi. Nevěda, co se chystá, rozvinul jsem program úvěru pomocí válečných půjček... a celý plán pro rovnováhu financí a stabilitu měny. Ukázalo se, že to byla státníková zkouška a já jsem při ní u T. G. Masaryka obstál,*“.⁵⁵³ To celé by však asi nestačilo, kdyby Engliš neměl ještě další přednosti oproti jiným kandidátům na post ministra financí. „... *jeho vnímání ekonomických procesů v širších společenských souvislostech, sociální nevyjímaje. Respektoval podnikatelskou svobodu jako nezbytný předpoklad iniciativy jedince, ovšem nikoli svobodu bezbřehou. Egoistickým pokusům podnikatelských subjektů o její zneužití k vykořisťování měla podle Engliše zabránit „zodpovědnost společnosti“ vnášená do ekonomiky prostřednictvím mocenských nástrojů. Zisk pro něj nebyl jediným kritériem hospodářské úspěšnosti – tu měřil naplňováním ideje*

⁵⁵⁰ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 3/4, s. 238.

⁵⁵¹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 6. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁵⁵² J. ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín*, s. 95. J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 205. Antonín KLIMEK, *Boj o Hrad I (1918 – 1926)*, Praha 1996, s. 117 - 118.

⁵⁵³ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 6. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

republiky sociální a sociálně spravedlivé,“ píše autoři studie Eduard Kubů a Drahomír Jančík.⁵⁵⁴

O pár dní později obdržel Engliš jmenovací dekret podepsaný prezidentem a novým předsedou vlády Vlastimilem Tusarem, v němž stálo, že se od 25. 5. 1920 stává oficiálně novým ministrem financí.⁵⁵⁵ Tehdejší tisk přijal zprávu o jmenování v pořadí čtvrtého ministrem financí různě. Záleželo, k jakému politickému táboru patřil. V jednom místě byl však přijat příznivě bez ohledu na politickou příslušnost. Jednalo se o Englišovu rodnou Hrabyn, kde tato zpráva způsob pozdvižení. Pocity tehdejších lidí v Hrabyni se pokusil zachytit ve své básni Jáchym Blechta:

*„Fajfku cpe Blucha z rozbitého měšce,
jedním se okem dívá do novin,
dočítá se tu (slabikuje těžce)
požárů, vražd a jiných lotrovin.
Vtom – chtěl by vzkřiknout – ohromen však mlčí:
Což, do sto djablův, má snad mlhu vlčí?
Ministrem! Úžas psán je na líci,
čtyřhrannou selskou kývá palicí.
Noviny chytá, k sousedovi chvátá:
„Co tomu díš?“ Nu, podiv zbytečný:
Z plenek už hleděl jak půl advokáta
a ministrant byl výtečný.
(...)
Dědina čte. A od shora až dolů
hrbaté chajdy už se nehrbí,
svit divné pýchy padá na stodolu,
na polích, stromech stře se, po vrbí.
(...)
Karle, jsme hrdi na Tebe!“⁵⁵⁶*

⁵⁵⁴ Drahomír JANČÍK, Eduard KUBŮ, *Bankéř a finančník. Případ Karla Engliše*, in: L. Fasora, J. Hanuš, J. Malíř, L. Vykoupil (eds.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno, 2006, s. 136.

⁵⁵⁵ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 3, Jmenování K. Engliše min. financí s podpisy T. G. Masaryka a Vlastimila Tusara z roku 1920.

⁵⁵⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 803, Bezručův kraj, č. 47, 25. 6. 1920.

Karel Engliš tak mohl poprvé ve svých čtyřiceti letech vstoupit do budovy ministerstva financí, která se nacházela v Clam – Gallasově paláci. Naskytla se mu také jedinečná možnost prakticky uskutečnit své teoretické záměry a případně je revidovat s praxí. Své úmysly a plány nastínil redaktorovi listu Venkov. *„Není mým úmyslem dělati nějakých, ani měnových ani finančních experimentů. Náš hospodářský život potřebuje především klidu, který nesmí býti žádným experimentem rušen. Důvěra v organizaci peněžní a finanční musí býti obnovena. Vklady v peněžních ústavech jsou svaté a nedotknutelné. (...) Finanční tíseň státu jest dočasná, (...) Jsem přesvědčen, že náš stát, maje bohaté přirozené zdroje po ruce, může brzo vyváznouti z finanční tísně, až nastane demobilisace a budou provedeny některé reformy ve správě státní a pronikavé úspory, aby byl státní rozpočet přiveden do rovnováhy. Reformy potřebují času, pro který si musí vláda opatřiti vnitřní dobrovolný a ovšem i vydatný úvěr.“*⁵⁵⁷ Engliš přebíral ministerstvo financí v nelehké době, kdy stát byl vnitřně i zahraničně silně zadlužen. Jeho hlavním cílem bylo konsolidovat státní finance a dosáhnout vyrovnaného státního rozpočtu, jehož byl stoupencem.

Engliš nutně potřeboval pro uskutečnění svých záměrů získat více peněz do státní pokladny.⁵⁵⁸ Tomu měl pomoci zákon o čtvrté státní půjčce. Musel také sáhnout k nepopulárním opatřením, jako byla redukce sociálních výdajů, zvýšení daňové zátěže a v neposlední řadě upravit státní dotační politiku u cen mouky, která výrazně zatěžovala státní rozpočet. Tady marně usiloval o zrušení plošného dotačního systému, který chtěl nahradit adresným pro nejchudší sociální vrstvy obyvatelstva. Nejtvrdším kritikem jeho hospodářské politiky byl jeho stranický kolega Alois Rašín.⁵⁵⁹

Dalším Englišovým cílem bylo podpořit výrobu. K tomu potřeboval vytvořit stabilní hospodářské prostředí, kde bude možné získat dostupný úvěr na investice pro její rozvoj a prosperitu. Tomu však silně bránila měnová koncepce vytvořená prvním ministrem financí, která spočívala ve zhodnocování měny tj. deflaci. Engliš byl zásadním odpůrcem této politiky a otevřeně prohlásil, že nechce podporovat zhodnocování československé koruny nad určitou míru, které by vedlo ke zvýšení státního dluhu. Spatřoval v Rašínově deflační měnové politice hlavní příčiny krizové situace exportu a s tím spojené výroby, protože utlumila investiční aktivitu.⁵⁶⁰ Podle Engliše převažovaly u Rašínovy měnové koncepce negativa nad klady, proto se rozhodl kormidlo měnové politiky potočit jiným směrem. *„Naším cílem musí být stabilisace a jen stabilisace koruny, jež umožní podnikání. (...) Každé umělé zvyšování její ceny za-*

⁵⁵⁷ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 208 – 209.

⁵⁵⁸ viz. blíže *Z protokolů schůzí 3. československé vlády*, Irena Malá (ed.), Praha 1982, s. 23 – 25.

⁵⁵⁹ Blíže J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 214 – 234.

⁵⁶⁰ František VENCOSKÝ, *Vzestupy a propady československé koruny*, Praha 2003, s. 76.

vrhuj,“ prohlásil Engliš.⁵⁶¹ Tím však ještě více proti sobě popudil Aloise Rašína, který mu podle Peroutky přál rychlé ztroskotání. „*Tu stáli proti sobě, temperamentní pesimista, nešetřící černými barvami, neváhající ve vrstvách, na něž měl vliv, živit pasivní odpor vůči státním podnikům – a muž, zavázaný k aktivitě a proto také k určité dávce optimismu. Engliš často mluvil proti pesimismu, kterého Rašín užíval jako taktického prostředku. Nerozpakoval se označit jej i slovy „holý nesmysl“.* Ohlašoval blížící se zlepšení finančního stavu, maje zejména za potřebné dodat nové důvěry výrobcům.“⁵⁶² Nepochybně se na jejich střetech projevilo i to, že Rašín stále pokládal Englišovu volbu na ministra financí za své osobní pokoření.⁵⁶³

Během svého úřadování na ministerstvu financí Engliš plně docenil význam řečeno dnešní terminologií public relations. Jak už bylo zmíněno, Engliš se nemohl ve vládě opřít o vlastní stranu, která naopak vystupovala tvrdě vůči jeho politice na ministerstvu financí, a on musel hledat oporu jinde. Tu našel u ministerského předsedy Vlastimila Tusara, se kterým se znal z válečných let z Brna. Tusar chodíval k Englišovi na taroky a na klobásy z Hrabyně. Engliš považoval Tusara za velmi chytrého politika. „*Svou stranu spojil k vládě s občanskými stranami a zmařil Šmeralovy plány na komunistickou revoluci už tenkrát.*“⁵⁶⁴ Tusar se v rámci svých možností snažil Englišovy plány a návrhy podpořit.⁵⁶⁵ Samozřejmě to samotné by nestačilo. Engliš brzy pochopil, že je důležité mít na své straně i veřejné mínění, kterému musí vhodně prezentovat své názory a koncepce finanční politiky státu. Proto uspořádal se svým přítelem a stranickým kolegou Jaroslavem Stránským na Moravě přednášky pro širokou veřejnost. Při svém „turné“ zavítali také do Englišovy rodné Hrabyně, kde byli ke svému překvapení slavnostně uvítáni. Když tam také Engliš začal vysvětlovat svou představu finanční politiky státu, ozvalo se náhle z davu lidí: „*To je ten, co dělá tu drahotu?*“ Na to zareagoval s velice pohotovou odpovědí Stránský: „*On dělá drahoty, když jde o nějaké výdaje, ale drahotu ne, to nedělá.*“⁵⁶⁶

S rodinou Stránských měl Engliš nadstandardní vztahy. Ve straně Adolfa Stránského začínal před 1. světovou válkou s velkou politikou a s jeho synem Jaroslavem byli velmi dobří přátelé. Sblížili se během názorových střetů s pražským vedením Národně demokratické strany, vůči němuž byli často v opozici. Oba dva se postupně stali čelními vůdci moravského křídla, které se těšilo jisté míře autonomie, což bylo trnem v oku vedení strany. K silnému postavení křídla ve straně přispělo i to, že jeho součástí byly výrazné osobnosti, které byly re-

⁵⁶¹ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 230.

⁵⁶² F. PEROUTKA, *Budování státu* díl 3/4, s. 241.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 475

⁵⁶⁴ K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957, 1958* (rkp), s. 22. (v majetku rodiny).

⁵⁶⁵ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 214 - 234.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 234 – 235.

spektrovány širokou veřejností. „Jednalo se hlavně o mladší generaci, jejímž vědeckým centrem byla Masarykova univerzita v Brně – Engliš, Weyr, Kallab a mladý docent Jaroslav Stránský, majitel Lidových novin, kolem nichž se postupně soustřeďovala celá plejáda spisovatelů, odpuzovaných konzervativní politikou Národních listů,“ napsal národně socialistický politik Julius Firt ve svých pamětech.⁵⁶⁷

Podstatné bylo, že rodina Stránských vlastnila Lidové noviny, které se postupně staly nejčtenějším listem na Moravě, a byla do jisté míry tiskovým orgánem politiky moravského křídla.⁵⁶⁸ Karel Engliš bohatě využíval možnosti publikovat své názory a koncepce právě v tomto listě. V letech 1919 – 1925 zde Engliš publikoval celkem na 350 článků, 100 vybraných článků z tohoto souboru bylo vydáno pod názvem „Otázky a názory“.⁵⁶⁹ Pravidelné publikování svých poměrně dlouhých a hutných článků v Lidových novinách umožnilo Englišovi se dostat do povědomí širší veřejnosti. Někteří současníci mu záviděli možnost prezentovat sebe a své názory na veřejnosti. „Těšil se veliké reklamě brněnských „Lidových novin“, jež měly hlavní zásluhu o jeho budoucí kariéru,“ napsal druhý ministr financí československého státu Cyril Horáček.⁵⁷⁰

Neuplynuly ani čtyři měsíce a v září 1920 Tusarova koaliční vláda zanikla. Její pád způsobily především spory uvnitř nejsilnější strany - sociální demokracie, jejíž levicové křídlo začalo otevřeně usilovat o vytvoření samostatné komunistické strany. Východiskem z krize bylo vytvoření úřednického kabinetu pod vedením Jana Černého. Z předešlé vlády zůstali v důležitých resortech ministr zahraničních věcí Beneš, ministr zahraničního obchodu Hotowetz a ministr financí Engliš, který zpočátku tuto funkci odmítal, neboť se správně domníval, že postavení vlády nebude silné a potažmo ani on nebude mít potřebnou podporu k prosazení jeho koncepcí. „Nechtěl jsem do ní vstoupit a tušil jsem, že půjde o rozdělení strany sociálnědemokratické. Obával jsem se, že poteče krev a nechtěl jsem být v takové vládě,“ přiznal po letech důvody svého váhání Engliš ve svých pamětech.⁵⁷¹ Nakonec byl jeho odpor formálně překonán tak, že se stal „správcem ministerstva financí“ a nikoliv ministrem. Stalo se tak 15. 9. 1920.⁵⁷²

⁵⁶⁷ Julius FIRT, *Knihy a osudy*, Brno 1991, s. 12.

⁵⁶⁸ Jiří PERNES, *Profesor v politice. Příklad Jaroslava Stránského*, in: L. Fasora, J. Hanuš, J. Malíř, L. Vykoupil (eds.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno, 2006, s. 198 – 199.

⁵⁶⁹ Karel ENGLIŠ, *Otázky a názory*, Praha 1926.

⁵⁷⁰ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života* (stroj.), s. 162.

⁵⁷¹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola *Vzpomínky na T. G. Masaryka* stroj, s. 7. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁵⁷² ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 4, Jmenování K. Engliše správcem financí s podpisy T. G. Masaryka a J. Černého.

Napjatou politickou situaci v republice velice vtipně zachytil v jedné ze svých písní známý český písničkář Karel Hašler:

*„Utíkej, vládo, utíkej,
Šmeral je už moc divokej!
Vláda utíká [:co může,:]
[:když ne, tak se jí pomůže.:]
[...]
Tak nám ta vláda [:utekla,:]
[:ani nám „sbohem“ neřekla:]*

*Ulekla, leží na [:břiše,:]
[:nechala nám tu Engliše.:]“⁵⁷³*

Na rozdíl od předchozích vlád neměla úřednická vláda Jana Černého přímou podporu jednotlivých politických stran. Naštěstí si představitelé státoporných stran uvědomili, že je nutné v parlamentu pomoci vládě prosadit některé věci pro nezbytné fungování státu. Došlo tedy mezi nimi k prvním neformálním schůzkám, které se později změnily na pravidelná setkání představitelů pěti nejsilnějších stran, národní a sociální demokracie, lidovců, agrárníků a československých socialistů. Takto vzniklo jedno z nejdůležitějších politických uskupení v dějinách První republiky, pro které se vžilo označení Pětka.⁵⁷⁴ Přinesla také nový prvek do způsobu vládnutí československého státu – oligarchii. Podle některých historiků však byla nutným východiskem z nouze. Pět lidí de facto rozhodovalo v naprosté tajnosti, a pokud dosáhli dohody, musely jejich poslanecké kluby hlasovat podle jejich dohody.⁵⁷⁵

Během působení Černého kabinetu Pětka zajišťovala jeho parlamentní podporu, ale také zasahovala zřetelně do jeho činnosti. Samozřejmě, že se objevily někdy mezi členy Pětky spory, které se projeví v menší podpoře vládě. Především to byly spory o finanční politiku státu, které vyvolal správce ministerstva financí Karel Engliš. Ostatně nám to ilustruje i druhá sloka básně s příznačným názvem „Pětka“:

*„Shoda u nás přebáječná,
nálada vždy neválečná.
A když mezi námi vada,*

⁵⁷³ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 803, Karel Hašler, Utíkej, vládo, utíkej, Šmeral je už moc divokej!

⁵⁷⁴ V Pětce působil agrárník Antonín Švehla, sociální demokrat Rudolf Bechyně, národní socialista Jiří Stříbrný, lidovec Jan Šrámek a národní demokrat Alois Rašín. Blíže ke vzniku a činnosti pětky F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 3/4., s. 488 – 498. J. KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě*, s. 171 – 175. J. ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín*, s. 101 – 102.

⁵⁷⁵ Zdeněk KARNÍK, *Malé dějiny československé (1867 – 1939)*, Praha 2008, s. 144 – 145.

zaviní to Engliš, vláda.

Neklid vnáší v naše řady,

Takže nevíme si rady.“⁵⁷⁶

Vláda Jana Černého se snažila vytvářet příznivé podmínky pro hospodářský rozvoj, investiční činnost a podporovat pronikání československých výrobků na světové trhy a tím se zapojit do mezinárodní dělby práce. V rámci svých poměrně omezených možností usilovala tato vláda „... o zabezpečení sociální stability společnosti. Takové aktivity podnikatelské a odborné hospodářské organizace přímo na státu vyžadovaly a i stoupenci liberalismu je považovali za žádoucí,“ zhodnotil hospodářskou politiku Černého vlády ve své práci Vlastislav Lacina.⁵⁷⁷

Pozice Karla Engliše v úřednické vládě byla ještě více vratká než v předcházející Tusarově vládě. Ministerský předseda vlády Jan Černý byl především úředník a nikoliv politik. „Nebyl příliš silným ministerským předsedou, nýbrž poslušným. (...) Přijímal doporučení od vůdců českých politických stran, ale zejména od prezidenta T. G. Masaryka. Důležitou úlohu své vlády viděl Černý v upevnění administrativy a zákonnosti, která se měla vymanit ze stranického vlivu.“⁵⁷⁸ Karel Engliš se znal s Janem Černým ze zemského sněmu v Brně. Podle svých slov s ním byl ve „velmi přátelském poměru“.⁵⁷⁹ Englišovi se podařilo sestavit a následně v parlamentě prosadit první vyrovnaný státní rozpočet československého státu na rok 1921. Jeho rozpočet se vyznačoval na první pohled zásadní změnou oproti předcházejícím. Nerozdělil rozpočet na řádný a mimořádný, ale na rozpočet vlastní a rozpočet investiční. Mezi oběma rozpočty byl zákaz přesunu prostředků. Englišovo teoretické vysvětlení tohoto rozdělení rozpočtu spočívalo na neoprávněnosti použití daní ke krytí investic.⁵⁸⁰ „Je zásadní rozdíl mezi správním výdajem státu a mezi výdajem investičním, poněvadž o investičním výdaji předpokládáme, že z vlastní rentability se uhradí. Proto nemůžeme žádat, aby hospodářské investice byly uhrazovány běžnými příjmy, daněmi a berněmi vůbec, nýbrž ze stanoviska národohospodářského je oprávněno a odůvodněno, aby investice byly hrazeny kreditem. (...) Povaha těchto výdajů, které jsme označili jako investiční (...), spočívá v tom, že budou prováděny jen potud a jen tenkrát, když budeme mít kredit. Závisí tudíž na úspěchu investičních půjček, které chceme podniknout doma i v cizině,“ vysvětluje Engliš.⁵⁸¹ Kalkuloval také s tím,

⁵⁷⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 803, Národní politika 30. 1. 1921.

⁵⁷⁷ Vlastislav LACINA, *Státní hospodářská politika a její vliv na vývoj ekonomiky*, in: Eduard Kubů, Jaroslav Pátek (ed.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mez i světovými válkami*, Praha 2000, s. 20.

⁵⁷⁸ Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938. Kdo byl Kdo, Praha 1998, s. 38.

⁵⁷⁹ K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957, 1958* (rkp), s. 22. (v majetku rodiny).

⁵⁸⁰ A. DOLEŽALOVÁ, *Rašín, Engliš a ti druzí*, s. 135.

⁵⁸¹ F. PEROUTKA, *Budování státu*, s. 435.

že rovnovážný rozpočet pomůže získat důvěru československého státu v zahraničí, což umožní získání úvěrů a investic do národního hospodářství.

Englišovu koncepci a optimismus však nesdíleli všichni. Rašín považoval dosažení rovnováhy rozpočtu za laciný kouzelnický trik, který „... *není o nic lepší než rozdělování rozpočtu na řádný a mimořádný*.“⁵⁸² Daleko tvrdší hodnocení můžeme nalézt v pamětech Cyrila Horáčka, který nevybíravými slovy napsal: „... *tzv. rovnováha v rozpočtu byl pouhý bluff docílený prostě tím, že z mimořádných výdajů vyloučil tzv. výdaje investiční, ačkoli to nebyly investice v pravém slova smyslu. Tímto vyloučením sestavil rozpočet vykazující formálně rovnováhu, ve skutečnosti opět značný schodek*.“⁵⁸³

Podle Antonie Doležalové, která se zabývá analýzou státních rozpočtů v meziválečném období Československa, si musel být Engliš dobře vědom, že jeho rozpočet byl rovnovážný na jen na papíře, ale nikoliv reálně. K tomu dodává, že i jako ministr se podle toho nechoval. „*Na žádost vlády v únoru a srpnu povolil parlament překročení tohoto „rovnovážného“ rozpočtu a v lednu 1922 byl přijat ještě dodatečný rozpočet*“,“ dodává Doležalová.⁵⁸⁴ Z toho však nelze úplně vinit Engliše, jehož postavení ve vládě se od začátku roku 1921, stále zhoršovalo. Bez podpory Pětky nedokázal nic prosadit. Ještě po mnoha letech, kdy ve vyhnanství v Hrabyni psal své paměti, byl přesvědčen, že sestavil první vyrovnaný rozpočet československého státu. Ostatně dodnes má mnoho ministrů financí na celém světě problém sestavit rozpočet státních financí na další rok, potažmo sestavit výhled hospodářského vývoje. Jejich propočty jsou velmi brzy konfrontovány s politickým tlakem a tím, že se celá ekonomika daného státu se chová jinak, než si naplánovali.

Také Englišův rozpočet na rok 1921 byl velmi brzy vystaven zatěžkávací zkoušce ohledně úpravy platů státních zaměstnanců. Engliš připravil vlastní návrh, jak zvýšit tyto platy, ale jeho návrh nebyl přijat. Byl přijat jiný návrh, který by zničil Englišův vyrovnaný rozpočet. Engliš demonstrativně opustil vládní lavici a usedl na své poslanecké místo za potlesku národních demokratů a zejména Rašína. Potom podal svou demisi a úplně přestal chodit do parlamentu i do ministerské rady. „*Viděl své dobře promyšlené plány v troskách, viděl, že rovnováha jeho rozpočtu je takto jen na papíře*“,“ vysvětluje Englišův demonstrativní odchod z vlády Jaroslav Kolařík.⁵⁸⁵

Rozhodující bylo, že se za jeho návrh postavily významné organizace státních zaměstnanců, které vyzývaly prezidenta Masaryka, aby demisi ministra financí nepřijal. Nakonec byl

⁵⁸² Tamtéž.

⁵⁸³ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, Vzpomínky z mého života (stroj.), s. 190.

⁵⁸⁴ A. DOLEŽALOVÁ, *Rašín, Engliš a ti druzí*, s. 135.

⁵⁸⁵ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 250.

tedy přijat původní návrh o úpravě platů státních zaměstnanců Karla Engliše.⁵⁸⁶ Masaryk prostřednictvím ministerského předsedy zamítá demisi a vyslovuje mu své uznání: „... *Vaše administrativní úsilí, korunované významnou pro státní finance a hospodaření rovnováhou rozpočtu. Tento základ nutný pro očekávané sociální zákonodárství musí zůstatí nedotčený a to jest dle vlastnoručního listu pana presidenta republiky jistě i pro Vás další důvod, abyste setrval ve správě svého dosavadního resortu,*“ napsal Englišovi ministerský předseda Jan Černý.⁵⁸⁷ Bylo to nepochybně velké vítězství Karla Engliše, ale také poslední. „*To bylo mé Pyrrhovo vítězství, sněmovna byla poražena úřednickým ministrem. Pětka už nic nechtěla vyřídit z mých návrhů, které po mém odchodu přijala,*“ napsal Engliš.⁵⁸⁸

Brzy se však ukázalo, že je třeba v rozpočtu vyplnit některé mezery a vypracovat soustavný finanční plán. Engliš navrhl řadu fiskálních opatření, mezi nimiž bylo např. zvýšení daně z obratu a daně z příjmu, tím chtěl docílit stabilizace státních financí. Narazil však na odpor členů Pětky. Především Alois Rašín nesouhlasil s Englišovými návrhy a tvrdil s ostatními členy Pětky, že je starých daní mezi lidmi ještě 9 miliard. Požadoval, aby se nejdříve vybraly tyto a potom se pomýšlelo na nové daně.⁵⁸⁹ Zde už se ani tak nejednalo jen o střet koncepcí mezi oběma stranickými kolegy, ale také o osobní souboj. Jak zdůrazňuje Peroutka ve svém díle, Rašín byl velice ctižádostivý člověk a přál si, aby jeho jméno bylo spjato s osudem československé měny. Uvědomoval si, že Engliš mu svými opatřeními podkopává jeho vlastní reformy, a proto začal prosazovat jeho urychlený odchod z vlády.⁵⁹⁰ Engliš se tomu snažil čelit, ale jeho boj byl „*zápasem rozumně uvažujícího, avšak osamocенého individua se zástupci mas a stavů. Mezi prostředky, jichž užíval, byla pochmurná prorocství a hrozby demisí,*“ tak zhodnotil jeho boj Peroutka.⁵⁹¹

Když Engliš zjistil, že se dostal do izolace a že nemá v podstatě žádnou podporu, která by mu umožnila prosadit jeho záměry ve finanční politice stát, rozhodl se vyvodit z toho důsledky. Podal tedy 2. března 1921 podruhé za své působení v úřednické vládě demisi. Prezi-

⁵⁸⁶ Blíže F. PEROUTKA, *Budování státu díl 3/4*, s. 439 – 452. J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 237 – 254.

⁵⁸⁷ ANM, fond F. Vencovský, k 1, inv. č. 5, Min. předseda J. Černý – zamítnutí demise K. Englišovi z 26. 11. 1920.

⁵⁸⁸ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 8. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno). O tom, jak se asi Engliš cítil, si můžeme udělat obrázek z některých jeho článků z té doby. Někdy kolem Vánoc roku 1920 napsal článek s příznačným názvem Velikonoční kázání, kde si posteskl nad svým těžkým údělem: „Finanční ministr v hlavním svém povolání nemá nic jiného na práci nežli vymačkávat na obyvatelstvu vším možným způsobem veliké miliardy ročně. Pronásleduje občany při každém jich hnutí a všude nastavuje ruku: „Plat!“ Zkracuje výnosy podniků, domů a pozemků... A posléze při dani z obratu už zdaňuje kde co. Kdo to má snést? Příznačné je pro tohoto ministra, že intenzita jeho práce jest úměrná nevoli obyvatelstva. (...) Těžký je úřad, který ukládá dělati všem zle. Všem nenáviděn musí se ministr financí plést do všech věcí, ať už jede o zásobování nebo uhlí...“ K. ENGLIŠ, *Otázky – názory*, s. 346.

⁵⁸⁹ K novým daním a k daňové zátěži viz např. D. JANČÍK, *Dvakrát roli strážce státních financí*, s. 124 – 126.

⁵⁹⁰ F. PEROUTKA, *Budování státu díl 3/4*, s. 475.

⁵⁹¹ Tamtéž, s. 468.

dent Masaryk byl v této době vážně nemocen a nemohl demisi přijmout. Engliš tento problém vyřešil tím, že odešel na dovolenou, na níž setrval až do prezidentova rozhodnutí. Až 21. března Masaryk přijal Englišovu demisi. Sice s ní nesouhlasil, ale také nechtěl riskovat boj se stranami. Přesto si velice cenil práce tohoto ministra financí, o čemž svědčí i jeho děkuvný dopis: „*Pane doktore Engliši, podal jste mi žádost za propuštění z úřadu správce ministerstva financí. Pochopuji důvody Vaší žádosti a přijímám tentokrát demisi. Jsem přesvědčen, že další poměry přispějí k tomu, aby i zbývající část Vašeho dobře promyšleného programu provedena býti mohla. Děkuji Vám za Vaši neúpornou a obětavou práci pro konsolidaci státních financí, za její cenné výsledky je Vám stát zavázán díky*“⁵⁹² Zhruba ve stejnou dobu opustil řady národní demokracie Jaroslav Stránský, který se vzdal poslaneckého mandátu. Udělal to jako projev nesouhlasu s tím, že strana odmítala podpořit návrhy tehdejšího ministra financí Karla Engliš.⁵⁹³ Novým ministrem financí se stal prezident zemského finančního ředitelství Vladimír Hanačík, který byl považován již svými současníky za Rašínova místodržícího.⁵⁹⁴ Engliš o něm prohlásil, že pořádně rozuměl jen daním.⁵⁹⁵

Odchod Karla Engliš z ministerstva financí nezůstal bez povšimnutí veřejnosti a médií. Především levicový tisk s ním sympatizoval a veskrze hodnotil kladně jeho činnost v Clam – Gallasově paláci. Např. Právo lidu napsalo: „*Ministr financí dr. Engliš rozhodl se včera, že odstoupí. Vypracoval aktivní rozpočet státní..., ale dr. Rašín jednak z osobní zášti, ale hlavně v interesu kapitalistických skupin postavil se v čelo intrik proti daňovému plánu a dosáhl toho, že aktivita rozpočtu republiky na letošní rok nebude zachována... V dru Englišovi odchází z ministerstva úřednického jediný člověk moderních názorů a sociálního cítění, muž hodný důvěry...*“⁵⁹⁶ Také lidová tvořivost nezhálela a vytvořila několik vtipů na Englišův náhlý odchod z ministerstva financí. Asi nejvýstižnější, který vysvětluje příčiny jeho demise, se objevil v Lidových novinách: „*Proč Engliš vlastně odstoupil? No, protože pořád myslel na miliony a o pětku nestál.*“⁵⁹⁷

⁵⁹² ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 6, Masarykův list z 21. března 1921.

⁵⁹³ J. PERNES, *Profesor v politice*, s. 199.

⁵⁹⁴ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918 – 1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*, díl I., Praha 2003, s. 148. A. KLIMEK, *Boj o hrad I*, s. 157 – 158.

⁵⁹⁵ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 8. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁵⁹⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 803, Právo lidu 2. 3. 1921. Samozřejmě, že ne všechny noviny hodnotily Englišovu práci na ministerstvu takto kladně. V tisku se objevily i velice kritické články: „*Finance státu jsou v stádiu kritickém... S národně – demokratickými ministry financí neměla republika štěstí. Dr. Rašín dovedl mluvit pěkné řeči, trochu snad i k finanční sanaci přispěl, ale pomník si nepostavil žádný. Dr. Engliš vykonal ještě méně. Celé jeho finanční umění omezilo se na dávání měsíčních záloh různým státním resortům. Vytloukal klín klínem a nakonec odešel, když si nevěděl rady.*“ Tamtéž, Čech 13. 3. 1921.

⁵⁹⁷ V tom samém čísle se objevil ještě jeden vtip, který si vzal na mušku státní úředníky. „*Když Dr. Engliš odstoupil z ministerstva financí, stěžovali si státní úředníci, že se teď zase odloží vyplácení říjnového přídatku*

Odchodem z ministerské funkce neskočil Englišův zájem o finanční politiku státu. I nadále sledoval pečlivě své nástupce v úřadě, kteří začali provádět deflační politiku pomocí zhodnocení měnového kurzu. Proti této politice Engliš ostře vystoupil a zároveň varoval před negativním dopadem deflace na celé národní hospodářství Československa. Uveřejnil řadu článků v tisku, ve kterých vysvětloval, že „... deflací tvoříme výrobě trvalé břemeno, které právě tak bude znesnadňovat její hybnost a soutěživost... Výsledkem bude, že výroba bude muset pracovat hlavně pro finanční kapitál. Toto bezzáslužné zdvojnásobení finančního kapitálu bude sedět jako upír na celé výrobě a vysávat z ní svůj podíl na úkor všech činitelů výrobních...“⁵⁹⁸

Také prezident Masaryk na jaře 1922 zasáhl do sporu o koncepci další měnové politiky státu. Rozhodl se pro své potřeby zorganizovat malou anketu, kterou si sám pracovně nazval „před houpáním koruny“. Během ní si postupně zval k sobě české i německé podnikatele, aby se blíže seznámil s jejich názory na rostoucí kurz koruny. Mezi pozvanými byl například německý průmyslník Josef Max Mühlínek, předseda zaměstnavatelské organizace sklářského průmyslu a generální ředitel Heller, generální ředitel Akciové společnosti, dříve Škodovy závody v Plzni, František Hanuš nebo generální ředitel Vítkovic Adolf Sonnenschein a další. Většina představitelů se shodla, že kurz vysoké koruny jim způsobuje potíže v exportu do ciziny a varovali ho před dalším zhodnocováním koruny. Hospodářské problémy nebylo vlastní Masarykovo téma a on se nechal nakonec zlákat podmanivou vizí o hodnotné zlaté československé koruně, kterou prosazoval Alois Rašín s podporou Živnostenské banky. V této době Masaryk zatím nebral v potaz názory jemu ideově blízkého Karla Engliše.⁵⁹⁹

Englišovo varování však nebral nikdo z představitelů, kteří byli u kormidla finanční politiky státu, příliš vážně. Engliš byl jejich přístupem otráven, což je i patrné z jednoho článku v Lidových novinách, kde mimo jiné napsal: „*Nemohu přesvědčiti toho, kdo se předem nechce dát přesvědčiti. Vykonal jsem prostě povinnost svého svědomí, nemíním překážeti při provádění této politiky a přenechávám za ni odpovědnost těm, jimž náleží. Ať uváží, je-li nynější krize a ohromné ztráty plynoucí ze zastavení výroby s domnělým prospěchem deflace měnové v poměru (...) Možná ovšem, že mně sice nepodaří přesvědčiti směrodatné činitele,*

aspoň o měsíc. Člen státně – zřízenecského výboru je chtěl chlácholit a řekl: „No, to nevadí, na prvního apríla to jistě dostanete.“ ANM, fond K. Engliš, k. 59, inv. č. 803, Lidové noviny 14. 9. 1921.

⁵⁹⁸ F. PEROUTKA, *Budování státu*, díl 3/4., s. 757.

⁵⁹⁹ Blíže Drahomír JANČÍK, *Podnikatelé na prahu deflace. Masarykova anketa „před houpáním koruny“*, in: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 147 – 154.

ale že je přesvědčí vývoj kursu koruny sám a vývoj hospodářských poměrů, které jsou silnější nežli vůle jednotlivců“⁶⁰⁰

Naneštěstí měnová koncepce se zpočátku dařila. Vnitřní cenová hladina klesala, stoupal kurz koruny a československá koruna se zhodnocovala. Deflační proces vedl vedle zhodnocení koruny také ke zhodnocování finančního kapitálu, který tlačil na výrobu. Většina podniků se to snažila řešit snížením svých výrobních nákladů, především u mezd. Krize se nejdříve projevila v exportním průmyslu a postupně si šířila do dalších odvětví.⁶⁰¹ „Deflace se standardně přetavila do recese, kdy mzdy jakožto méně pružné ceny klesaly pomaleji než ostatní ceny a na rostoucí reálné mzdové náklady firmy brzy reagovaly propouštěním. Začal klesat výkon ekonomiky a rostla nezaměstnanost,“ zhodnotil ekonom Petr Mach.⁶⁰² Také došlo k poklesu státních příjmů a vnitřní státní dluh vzrostl o 4 miliardy a neustále rostl, až v roce 1925 činil hrozivých 5677,8 milionů korun. Tehdejší vláda s ministrem financí Bohdanem Bečkou se snažila si vypomoci půjčkami. Jednu nakonec získala v USA za velmi nevýhodných podmínek, kdy skutečný úrok činil 9,6%.⁶⁰³ Dále jednala o další půjčce v Londýně ale neúspěšně. To dosti rozladilo prezidenta Masaryka. „Překvapila mě zpráva, že před nějakou dobou jménem finančního ministra nějaký finančník pražský, prý ministrův příbuzný, jednal o půjčku v Londýně. Ten vyjednávač projevil prý takový „provincialismu“, že půjčky nejen nedostal, nýbrž že uškodil i republice. (...) Zkrátka tento krok Bečkův nám velmi uškodil a dokazuje naprostou neschopnost jeho. Divnou náhodou v téže době slyším něco o vyjednávání o státní půjčku některými bankami. Ještě jsem věc přesně nezjistil, doufám, že Vám ve čtvrtek budu moci povědět něco určitějšího. Ale v každém případě už je vidno, že vedení našich financí je v špatných rukách a prosím Vás tudíž velmi, abyste Bečku propustil a Engliše ustanovil. Věc začíná být nebezpečná,“ píše Masaryk v dopise tehdejšímu ministerskému předsedovi Antonínu Švehlovi.⁶⁰⁴ Ten prezidentův požadavek splnil až po listopadových volbách. Vláda však politiku deflace definitivně opustila v dubnu 1925 a rozhodla se přejít k politice stabilizace měny.

Spor o deflaci není dodnes vyřešeným sporem v ekonomické teorii. Jsou ekonomové, kteří tvrdí stejně jako Engliš, že deflace je škodlivá. Proti tomuto názoru jsou ekonomové, kteří považují deflaci „... při konstantní měnové bázi za přirozený a správný jev odrážející

⁶⁰⁰ K. ENGLIŠ, *Otázky a názory*, s. 207.

⁶⁰¹ Blíže František VENCOVSKÝ, Englišova praktická finanční a měnová politika, III., 2000, č. 3, s. 19 – 20. Týž, *Vzestupy a propady československé koruny*, s. 46 – 47.

⁶⁰² Petr MACH, *Alois Rašín a teorie deflační politiky*, in: Ilona Bažantová (ed.), Alois Rašín, český politik, právník a národohospodář, sborník textů č. 24, Praha 2003, s. 44 – 45.

⁶⁰³ D. JANČÍK, *Dvakrát v roli strážce financí*, s. 126.

⁶⁰⁴ Eva BROKLOVÁ, Vlasta QUAGLIATOVÁ, *Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Švehla*, Praha 2012, s. 93. (Masarykův list z 18. 11. 1924 A. Švehlovi)

*růst poptávky po penězích.*⁶⁰⁵ Někteří historici se dívají na deflaci jen z hlediska expanze českého kapitálu, kdy vysoký kurz koruny pomáhal při repatriaci kapitálu a pomohl snížit zahraniční zadlužení státu.⁶⁰⁶ Jak však upozorňuje Jakub Rákosník každá mince má dvě strany. *„Z měnového hlediska byla deflace skutečným úspěchem. Jakkoli jsou pozitiva shrnutá soudobou hospodářskou historiografií neoddiskutovatelná, odvrácená strana mince není rozhodně bezvýznamná. Deflace a s ní nutně spojený pokles zahraničního obchodu ve státě s hospodářstvím převážně odkázaným na export nebyla hlediska trhu práce nejšťastnější volba.*⁶⁰⁷

Englišův boj proti deflační politice byl jedním z důvodů, který vedl k ochladnutí vztahu mezi ním a vedením národní demokracie. Tato byla napojena i personálně na tehdejší nej-mocnější finanční skupinu kolem Živnostenské banky. Tato vazba sice nebyla nijak pevná, ale umožňovala této skupině se významně podílet na vytváření a ovlivňování hospodářské politiky státu. Ne vždy sledovala jen prospěch státu, ale často ho vyměňovala za svůj. To jí umožnilo získat exkluzivní postavení na území československého státu, které v podstatě trvalo až do konce 30. let minulého století.⁶⁰⁸ Je jasné, že Englišova politika jim byla trnem v oku, protože oslabovala vliv této finanční skupiny na národní hospodářství. Ostatně to potvrzuje i druhý ministr financí Československa Cyril Horáček, který se také střetl s finanční skupinou kolem Živnostenské banky a jí označil za hlavní důvod svého neúspěchu ve svém úřadě. *„Příčinou neúspěchu byla, jak se ukázalo, nepřítel bank, zejména Živnostenské banky, která byla za ministra Rašína všemocná, proti Tusarově vládě. Za ministerstva Rašínova byl poměr Živnobanky k vládě velmi intimní a banka z toho ovšem měla veliký prospěch.*⁶⁰⁹

Engliš se se zájmy Živnobanky asi nejtvrději střetl při aféře s úpisem válečných půjček, které ministerstvo financí uznalo českým bankám. V té době byl ministrem financí Bohdan Bečka, který byl považován za reprezentanta Živnostenské banky ve vládě. Ač vyšel z lůna tohoto finančního ústavu, nesplnil zcela její očekávání v úřadě ministerstva financí. Po svém odchodu z vlády už se nevrátil do Živnobanky.⁶¹⁰ Jádrem sporu mezi Englišem a Beč-

⁶⁰⁵ P. MACH, *Alois Rašína a teorie deflační politiky*, s. 46.

⁶⁰⁶ Vlastislav LACINA, *Formování čs. ekonomiky*, Praha 1990, s. 194an.

⁶⁰⁷ Jakub RÁKOSNÍK, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*, Praha 2008, s. 136.

⁶⁰⁸ Milan SEKANINA, *Národní demokracie a Karel Engliš*, in: *Ekonomická revue IV.*, 2001, č. 2, s. 97 – 98. a Antonín KLIMEK, *Strany a stranictví v meziválečném Československu*, in: Vratislav Doubek (ed.) *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference demokracie 2000*, Praha 2000, s. 28. – 29.

⁶⁰⁹ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života (stroj.)*, s. 178.

⁶¹⁰ Eduard KUBŮ, *Sociální vzestup a vytváření ekonomicko sociálních sítí: rodiny a příbuzenské vztahy prvorepublikových finančních manažerů Bohdana Bečky a Augustina Nováka*, in: Eduard Kubů, Jiří Šouša, (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) v 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 540. Jako ministr financí si uvědomil, že je politicky neúnosné, aby zastupoval jen zájmy jedné skupiny.(lobby) „... upozorňoval, že musí

kou bylo nesprávné provádění zákona z roku 1920, jehož duchovním otcem byl první z nich. „*Jak už řečeno povolil Bečka, aby Živnobanka upsala jako válečnou půjčku své pohledávky ve Vídni... Žádal jsem tenkrát předsedu Lukavského, aby věc vyšetřil. Stalo se to tak, že byla svolána schůze, jíž předsedal Kramář, a v níž seděli Bečka, Sís, Brabec (člen správní rady Živno), guvernér Pospíšil a jiní. Na lavici obžalovaných jsem byl – já, že jsem Bečku obvinil.*“⁶¹¹ Tento přístup Engliša šokoval a vyvedl z rovnováhy. Potom proběhla dosti bouřlivá diskuse jak v právní tak osobní rovině a nakonec vše vyústilo v další obvinění Karla Engliša. „*Ale teď začal Kramář: „A nyní máme zde něco též proti Vám.“ „Prosím“ Sís začal obžalobu: „Když jste byl předsedou [správní rady] Brněnské banky, povolil Vám Bečka úpis zlaté renty za 5 millionů Kčs. (pro reparační vyúčtování měli jsme převzít určitou kvótu rak. zlatého dluhu, měli jsme méně a finanční ministerstvo skupovalo titry zlatého rak. dluhu sice v kursu něco více nežli nač zněl v Kč., ale ani zdaleka ne za zlatý kurs. Banky v Praze toho využily... a Česká banka byla takto sanována, protože byla refinancována. My na Moravě jsme přišli s křížkem po funuse a nabídli jsme ministerstvu těchto titrů za 5 millionů a min. financí je ochotně koupilo bez jakékoli intervence),*“ vysvětluje ve svých vzpomínkách Engliš. Brněnská banka byla považována se svými devíti filiálkami za střední až menší akciovou bankou. Velikostí zisku a kapitálu se v Československu řadila mezi českými obchodními akciovými bankami na 11. – 12. místo. Na sklonku roku 1921 dostal Engliš nabídku místa předsedy správní rady tohoto finančního ústavu. Musel být si dobře vědom, že se jedná o menší banku, která se bude citlivěji reagovat na případné negativní jevy způsobené v národním hospodářství. To se plně později projevilo během deflační krize a dalších faktorů v národním hospodářství. I přesto souhlasil.⁶¹² Důvodem klidně mohly být tantiémy vyplácené členům správní rady, jak tvrdí Drahomír Jančík a Eduard Kubů ve své studii.⁶¹³

přihlížet k širším celospolečenským aspektům a nemůže favorizovat zájmy Živnostenské banky, nebudilo to u jejího vedení pochopení ani porozumění, píše autoři studie. Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí, in: Eduard Kubů, Jiří Šouša (eds.), Finanční elity v českých zemích (Československu) v 19. a 20. století, Praha 2008, s. 494 – 495.

⁶¹¹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 6. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶¹² D. JANČÍK, E. KUBŮ, *Bankéř a finančník*, s. 140 – 141.

⁶¹³ Engliš uvedl v dokumentech pro Národní soud, že měl během svého působení v Brněnské bance v jednotlivých letech tyto příjmy za rok: 1921 – 8 000, 1922 – 25 000, 1923 – 50 000, 1924 – 26 425, 1925 – 17 000 (uvedeno v korunách). AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Poznámky k majetkovému přiznání z 6. 9. 1940. Tantiémy byly podle výpisu, který poskytla Moravská banka, která fúzovala Brněnskou banku každý rok v jiné výši. Pro všechny členy správní rady dohromady byly v této výši. 1919 – 19 618, 08 (11 členů), 1920 – 33 790, 88 (9 členů), 1921 – 63 909, 39 (12 členů), 1922 – 719, 42 (12 členů), 1923 – 4 739,28 (14 členů), 1924 – 6 043, 95 (14 členů), 1925 – 7 755, 57 (12 členů). Pokud by byly tantiémy rozděleny stejným dílem, nejednalo se o nijak závratnou částku. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, List Moravské banky Národnímu soudu z 28. 4. 1941.

V době kdy se Engliš zapojil do činnosti správní rady Brněnské banky, přišla deflační krize. „Když tím byla část úvěrů i dlužníků zničena, ztratila banka akciový kapitál a 1 milion vkladů (...) Banka utrpěla runem stejně jako Moravská agrární banka..., touto likvidací bylo znemožněno předchozí ztráty umořiti a rezerv nebylo při novém ústavě mnoho. Svůj profesorský plat jsem přinesl na prvního, aby se mohly vypláceti vlády,“ vzpomíná kritické chvíle ve vývoji banky Engliš.⁶¹⁴ Zdá se také, že Engliš byl členem správní rady Brněnské banky pouze do roku 1925, kdy z důvodů svého budoucího působení na ministerstvu financí své funkce ve správní radě této banky vzdal. Autoři výše zmiňované studie Kubů a Jančík tvrdí, že Engliš působil v tomto ústavu až od roku 1923.⁶¹⁵ To však je v rozporu s tím co uvádí Jaroslav Kolařík ve své práci a také s dokumenty, které jsou uloženy v archivu Kanceláře prezidenta republiky, které jasně dokládají jeho činnost už od roku 1919 s přestávkou, kdy byl ministrem financí.⁶¹⁶

Vraťme se však k obvinění Karla Engliš, který na ně zareagoval podle svých slov takto: „Na řeč Sísovu jsem odpověděl: „A co je v tom vadného?“ „Intervenoval jsem já snad u ministra nebo u ministerstva?“ „To ne, ale Bečka by to nebyl povolil, kdybyste nebyl býval předsedou Brněnské banky!“ „Tak a to snad jde o další porušení povinnosti ze strany pana ministra Bečky, nikoliv mé! Ostatně pan ministr by to byl povolil každým způsobem, protože ministerstvo titry nutně potřebovalo.“ Tento spor s vedením byl pro Engliše onou pověstnou kapkou, která přetekla, a on se „duševně“ rozešel se svou stranou.⁶¹⁷ Ohledně Englišova působení v Brněnské bance dospěli někteří historici k závěru, že na svou kariéru zde nemohl být příliš hrdý. „Nelze sice říci, že katastrofálně ztroskotat, ale na druhou stranu ani výrazně neuspěl,“ můžeme se dočíst ve studii Eduarda Kubů a Drahomíra Jančíka.⁶¹⁸ J. Kolařík oproti tomu tvrdí, že za Englišovy správy byl „... akciový kapitál zvýšen ještě o pět milionů Kč a počet jejích poboček,..., stoupl na devět.“⁶¹⁹

⁶¹⁴ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, K. Engliš: Soupis majetku z března 1941, s. 34 - 35.

⁶¹⁵ srov. D. JANČÍK, E. KUBŮ, *Bankéř a finančník*, s. 140 – 141 a K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 5 - 6. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶¹⁶ Kolařík operuje až s roka 1921. J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 323. V listu Moravské banky, která byla fúzí spojena s Brněnskou bankou, je uvedeno: „Pan Dr. Karel Engliš byl zvolen v ustavující valné hromadě Brněnské banky dne 1. Června 1919 do její správní rady a ve schůzi správní rady byl zvolen předsedou. Funkce se vzdal v květnu r. 1920, kdy byl jmenován ministrem financí. Později dne 3. listopadu 1921 byl ve schůzi správní rady kooptován opět za člena správní rady a zvolen jejím předsedou. Na funkci resignoval dne 9. Prosince 1925, kdy byl znovu povolán za ministra financí.“ Tím se uzavřelo Englišovo působení v tomto finančním ústavu. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, List Moravské banky Národnímu soudu z 28. 4. 1941.

⁶¹⁷ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 6. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶¹⁸ D. JANČÍK, E. KUBŮ, *Bankéř a finančník*, s. 139.

⁶¹⁹ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 323.

Autoři výše zmiňované studie poukazují, že situace banky se postupně zhoršovala a banka přestala v roce 1926 platit dividendu. V té době však už Engliš nebyl předsedou správní rady banky, které se vzdal na konci roku 1925, před tím než byl oficiálně jmenován do funkce ministra financí. Dále zůstává otázkou, do jaké míry mohl ovlivnit směřování celého finančního ústavu. Jako předseda správní rady se nepodílel na každodenní činnosti banky. Pomohl nepochybně svým kreditem bance získat finanční prostředky. Dále je nutné vzít v úvahu, že podstata práce v komerčních bankách je hospodařit s co možná největším ziskem. A to primárně nebylo nikdy předmětem hlavního zájmu Engliše. Ostatně s fungováním těchto bankovních institucí neměl příliš zkušeností oproti třeba Jaroslavu Preissovi, který přece jenom prošel během své kariéry v Živnobance různými posty. Nutno podotknout, že nakonec autoři výše zmiňované studie hodnotí Englišovo působení v Brněnské bance přece jen vyváženěji. Engliš se podle nich dostal do pozice „v nepevném peněžním ústavu náhodou. Jeho kvality znal, těžko si mohl dělat iluze. Nelze mu ani vytýkat, že byl špatným manažerem, když ústav, za který nesl před veřejností zodpovědnost jako předseda správní rady, nebyl úspěšný. Obtíže byly zakódovány v podniku samotném, ve struktuře jeho koncernu a kapitálové nedostatečnosti.“⁶²⁰ Toto jejich hodnocení nepřímo potvrzuje i samotný Engliš, který z odstupu mnoha let pokládal své působení v této bance za svou politickou chybu. „Později jsem kvůli tomu velmi mnoho vytrpěl od svých politických odpůrců, a těžce jsem litoval, že jsem na velké naléhání tehdejší správy tuto funkci přijal. Neměl jsem z ní vlastně mnoho, protože jsem ztratil na upsaných akciích, a předsednický plat za denní úřadování činil pak 2 000 K měsíčně,“ vzpomíná Engliš.⁶²¹

Karel Engliš oficiálně odešel z Národně demokratické strany 2. září 1925 a v tentýž den složil i svůj poslanecký mandát. Jako důvody svého odchodu uvedl hned dva: za prvé se chtěl více věnovat své vědecké a pedagogické činnosti a za druhé ubrat na pracovním tempu vzhledem ke svému zdravotnímu stavu.⁶²² V dopise předsedovi strany napsal: „Od delší doby nesouhlasil jsem s její ideologií i s její praxí. Přestal jsem věřit v možnost změny a měl jsem v úmyslu stranu opustit.“⁶²³ Karel Kramář mu na to odpověděl, že vystoupením stranu poškodí, že „mne měl vždycky rád a že mne vždycky vůči Rašínovi hájil,“ vzpomínal Engliš na reakci svého předsedy. Tomu Engliš vytýkal ještě po mnoha letech jeho politickou naivitu a to, že zastupuje hlavně zájmy Živnostenské banky ve straně. Později se ještě setkali na jednom obě-

⁶²⁰ D. JANČÍK, E. KUBŮ, *Bankéř a finančník*, s. 141 – 142.

⁶²¹ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 35.

⁶²² J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 382. Na Englišovu nedobrou zdravotní stav mělo vliv jeho časté rozčilování a přepracování. ANM, fond K. Engliš, k. 60, inv. č. 804. Plzeňský kraj, 9. 9. 1925.

⁶²³ ANM, fond K. K. Kramář, k. 7, inv. č. 200, list K. Engliše K. Kramářovi z 2. 9. 1925

du u Jana Černého ve 2. pol. 20. let. „Mezi řečí se na mne obrátil Kramář: „Engliši, Vy máte vždycky na všechno takovou vtipnou odpověď“,“ řekl mu Kramář a hned se ho zeptal s jistou pýchou: „Proč myslíte, že se dali ledárenští dělníci k nám do strany?“ „Patrně se chtějí dostat k ledu,“ ze mne vyjelo a už mne to mrzelo, protože jsem jej nechtěl zranit. Byl takové velké skoro naivní dítě a neschopen osobně ublížit,“ napsal Engliš o jednom svém posledním setkání s Karlem Kramářem.⁶²⁴

Odchod Karla Engliše z Národně demokratické strany nezůstal bez povšimnutí tisku, který se shodoval na tom, že jeho odchod značně oslabil stranu. „... odchodem jeho [Engliše] a jeho politických přátel – jichž nebude málo a nebudou to právě osobnosti k politické práci nepotřebné – zbaví se pražské vedení jím velmi nenáviděné moravsko – slezské autonomie v organizaci strany a posledních kritických duchů ve straně.“⁶²⁵ Ostatně i stranický deník Národní listy vyslovily mírné politování nad Englišovým opuštěním strany: „Odchodem dra Engliše ztrácí strana Národní demokracie odborného pracovníka, jehož význam byl dán jeho kvalitami vědeckými. To bylo pole jeho působnosti ve veřejnosti i ve straně, na němž měl svoje úspěchy i nezdary.“⁶²⁶

Zanedlouho Englišův přítel Jaroslav Stránský společně s kruhem intelektuálů, sdružených z velké části kolem Lidových novin a Přítomnosti, představil české veřejnosti nový politický subjekt, Národní stranu práce. Stalo se tak 15. září 1925. Také Karlu Englišovi bylo nabídnuto členství v nové straně, ale ten ho odmítl, protože podle svých slov neměl „důvěry ve stranu, založenou na úřednických organizacích“.⁶²⁷ Od této chvíle až do konce Druhé světové války nebyl členem žádné politické strany a pokud pracoval v nějaké vládě tak vždy jako odborný ministr.

Období let 1918 – 1925, ve kterých byl Engliš součástí mocenské elity, lze charakterizovat, jako budování sociálních sítí. Na rozdíl od jiných politiků, kteří byli mezi ní už etablováni před 1. světovou válkou, Engliš ji musel začít budovat v zásadě od začátku. Z působení z Brna v politice si sice přinesl některé významné kontakty např. na rodinu Stránských, ale to bylo v Praze nedostačující. Když zastával funkci ministra financí ve dvou vládách, tak se plně

⁶²⁴ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 5 - 6. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶²⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 60, inv. č. 804, Domov 12. 9. 1925.

⁶²⁶ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 382 – 383.

⁶²⁷ Tamtéž, s. 383. Engliš napsal dopis Jaroslavu Stránskému, ve kterém uvádí čtyři základní důvody, proč nemůže vstoupit do Národní strany práce: „1) Nabyl jsem přesvědčení, že mne k úspěchu nepotřebují. Úspěch jest zajištěn a šlo by jen o to kvalitně ho rozmnožit. 2) Nabyl jsem přesvědčení, že strana práce zůstane v opozici a pro mne by bylo nesnesitelné zůstat mimo pozitivní práci. 3) Ve chvíli své účasti bych nesl mimořádnou odpovědnost, která by mne dovedla na politicky vůdcovské místo. Cítím však, že nejsem k tomu povolán.“ Jako čtvrtý důvod uvedl svůj nedobrotlivý zdravotní stav. Zajímavý je první bod, ve kterém uvedl něco jiného, než si sám myslil. LA PNP, fond K. Engliš, k. 1, inv. č. 35, list ze 14. 10. 1925.

projevilo, že nemá vytvořené dostatečné sociální vazby na klíčové „hráče“ v tehdejší politice. Přesto můžeme hodnotit jeho působení v úřadu, jako úspěšné. Jak jinak si vysvětlit, že postupně získal plnou podporu prezidenta Masaryka a stal se takém ekonomickým poradcem předsedy agrární strany Antonína Švehly. Tím se však dostal do zásadního rozporu se svou stranou, která se ho snažila zbavit. Pro Engliša, který neuměl nikdy slepě hájit stranické zájmy, které byly v rozporu s jeho přesvědčením, to vlastně bylo vysvobození.

2. 3. Finanční odborník mezi prvorepublikovou elitou

Když se v září roku 1925 Karel Engliš loučil se svou politickou kariérou jak v parlamentu, tak i ve straně, nikoho asi nenapadlo, že v ústraní zůstane velice krátký čas. V listopadu téhož roku proběhly parlamentní volby, které „... *sesadily z trůnu československou (i německou) sociální demokracii a posadily na něj nejtěsnějším rozdílem republikány a ještě Šmeralovu internacionální komunistickou stranu.*“⁶²⁸ Přesto sestavení vlády bylo těžkým oříškem. Po několika pokusech se to nakonec podařilo až Antonínu Švehlovi. Do vlády byl na přání prezidenta Masaryka povolán na ministerstvo financí opět Karel Engliš.

Nyní se však nacházel ve zcela jiné situaci. Už nepatřil mezi příslušníky mocenské elity, která odvozuje svou legitimitu z volebního výběru, protože nepatřil oficiálně k žádnému politickému uskupení a to až do konce meziválečného období. V období let 1925 – 1939 lze ho na základě Tóthovy typologie zařadit mezi poziční elitu, která je podobná s mocenskou elitou především v tom, že zaujímá významné pozice ve struktuře vlivných organizací. Mezi ně patří také samozřejmě i stát. V něm se jedná hlavně o exekutivu, která je však podřízená v demokratickém zřízení elitě, která vznikla volebním výběrem. Typickým příkladem poziční elity jsou úředníci nebo na úrovni vlády odborní ministři. Většinou se od nich neočekává žádný velký osobní přínos. Spíše se od nich vyžaduje plnění pokynů, směrnic a dalších rozhodnutí. V ideálním případě by tato elita měla být imunní vůči jiným vlivům, ať už se jedná o stranické či zájmové vlivy apod. Jedná se však o ideál, který v praxi nebývá příliš naplňován, jak bude vidět i na příkladu Karla Engliša. Základní rozdíl mezi poziční a mocenskou elitou je ten, že ta první nemá žádnou legitimitu, kterou by mohla odvozovat od lidu.⁶²⁹

Karel Engliš v letech 1925 – 1931 byl s výjimkou roku 1929 ministrem financí ve čtyřech vládách a v letech 1934 – 1939 guvernérem Národní banky československé. Přede-

⁶²⁸ Z. KÁRNÍK, *Malé dějiny československé (1867 – 1939)*, s. 146.

⁶²⁹ Blíže R. TÓTH, *Elity v společnosti*, s. 35 – 36.

vším pro první funkci je výhodné být členem nějaké strany, od které lze očekávat podporu. Takovou však Engliš neměl, přesto byl schopen prosadit v této pozici poměrně dosti svých záměrů. Vděčil za to, podle mínění autora, třem hlavním mocenským centrům, která ho podporovaly a díky nimž dosáhl velmi silného postavení ve vládě, ač byl pouhým odborným ministrem. První bylo spojeno s osobou prezidenta Masaryka, druhé zase s osobností Antonína Švehly a vazeb na některé příslušníky v agrární straně a ke třetímu patří především vazby na některé příslušníky hospodářských elit. Jen díky jejich podpoře mohl Engliš dosáhnout svých cílů a po vzájemné interakci s nimi je i prosadit ve funkci ministra financí. To samé lze říci i o jeho jmenování do funkce guvernéra centrální banky československého státu. Možná jen s tím rozdílem, že funkce guvernéra byla přece jenom stabilnější než ministerská.

První mocenské centrum je spojeno s osobou prezidenta Masaryka. Engliš získal definitivně jeho podporu, po tom co se do jisté míry naplnily jeho ekonomické předpovědi ohledně politiky deflace. Není asi nutné zdůrazňovat, jak byla důležitá Masarykova podpora Engliše v jeho funkci. Bez ní by asi jen těžko mohl být jako odborník tak často ministrem financí. Nelze ani opomenout ve vztahu mezi nimi i to, že si byli názorově blízcí v pohledu na hospodářskou politiku státu. Především Masaryk oceňoval, že Engliš akcentoval ve své finanční politice sociální otázky. Dále v něm našel člověka, který v případě potřeby „... vyjde vstříc jeho doporučením, jimiž reagoval na vnitropolitickou realitu či zahraničně politické otázky.“⁶³⁰ To si Masaryk už ověřil u Engliše v létě 1920, kdy ho žádal, aby při přípravě hospodářské legislativy neopomenul přizvat zástupce německého průmyslu. Tím Masaryk sledoval obroušení hran vzájemného česko – německého antagonismu. Engliš mu pochopitelně vyšel vstříc.⁶³¹ Později například zaslal Englišovi list, v němž ho vyzývá, aby byl vstřícný k požadavkům zbrojního úvěru státního útvaru Království Srbů, Chorvatů a Slovenců. „*Král sám mi psal, abychom jim ty peníze půjčili, a jistě na tom mnoho záleží. Je to pro nás nejvážnější problém pro nedalekou budoucnost i budou-li Srbové na obranu připraveni, Italové jim dají pokoj a my takto se vyhneme konfliktu s Maďary. Jen tím budeme mít čas na konsolidaci nejen hospodářskou a finanční nýbrž i vojenskou. Peníze, které teď půjčíme, se nám dobře vyplatí,*“ argumentuje Masaryk a dodává o pár řádků níže: „*Najde se způsob, kterým to vyřídíme, jak by se nechumelilo. Opakuju: půjčte co nejvíce, snad to všechno nemusí být najednou, nýbrž v dávkách.*“⁶³² Engliš se přirozeně snažil Masarykovi vyhovět a ve svých pamětech píše: „*Vše jsem uspořádal takto: Jugoslávie vystavila Škodovým závodům za dodávky bony,*

⁶³⁰ Drahomír JANČÍK, Eduard KUBŮ, T. G. Masaryk, *hospodářství a hospodářská politika*, in: Emil Voráček (ed.), T. G. Masaryk, *idea demokracie a současné evropanství*, sv. 1. Praha 2001, s. 428.

⁶³¹ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 26, list T. G. Masaryka ze dne 9. 7. 1920 K. Englišovi.

⁶³² Tamtéž, list T. G. Masaryka ze dne 8. 3. 1928 Masarykovi.

které jsem odkoupil s tak zvaného konsolidačního fondu, do kterého jsem ukládal přebytky z příznivých let, aby byl po dobu krize. S Jugoslávií jsem smluvil dodávky tabáku, kterým mi budou bony splácet.“⁶³³

Ostatně Englišovi nebylo až tak příliš za těžko Masarykovým požadavkům vyhovět, neboť ho měl ve velké úctě. Pro ilustraci lze uvést jednu humornou pasáž v málo známé knížce vydané k Englišovým padesátinám. U Englišů zazvoní telefon, který zvedne sám majitel domu a zeptá se: *„Kdo tam? Pan poslanec Udržal? Uctívá poklona. Cože? Jako designovaný ministerský předseda žádáte, abych převzal finanční resort? Nemohu...! Po všem tom, co jsem posledně zakusil, nemám nejmenší chuti jít zpět do Prahy. Záruku? Nemohu. Přesný vědecký program a jeho plnění, toť nejlepší záruka... Cože? Přepojíte na kancelář presidenta republiky? (...) Uctívá poklona. Ano! Prosím! Ihned! Nejbližším rychlíkem. Uctívá poklona!*“⁶³⁴ Jedná se sice o literárně zpracovaný příběh ale na reálném základě. Je na něm dobře patrné, jak velký respekt měl Engliš k Masarykově osobnosti. On sám vyjádřil svůj vztah k prvnímu československému prezidentovi takto: *„Byl jsem v rozhovorech s T. G. M. vždy napjat. President byl vždy stručný, až úsečný, prostý ve výrazech ale výstižný. Snažil jsem se být také takový. Byl jsem jako u rigoróza. A pak mi bylo tak zvláštně. Řekl jsem mu: „Mluvím-li s hlavou státu, je mi tak trochu, jako bych mluvil s Bohem, jemuž se říká jen upřímná pravda a zase jen pravda.“ Těšil jsem se na ty rozhovory nesmírně.*“⁶³⁵

Zajímavý je také Englišův názor na Masarykův postoj k finančním problémům států a k resortu financí. Masaryk podle něho příliš státním financím nerozuměl, ale uměl si udělat na základě svých poradců vlastní obrázek. Zastával názor podobně jako Engliš, že „pořádek finanční je základem pořádku hospodářského a státního. Proto věnoval vedle ministerstva zahraničí stejně velkou pozornost také ministerstvu financí a velmi se zajímal, kdo bude stát v čele tohoto úřadu. „... usiloval o stabilitu v osobním obsazení těchto resortů a to o obsazení nepolitické. (...) Proto mne stále nabádal, abych vydržel, zůstal, vrátil se. Musel arcí nabýti důvěry a to nebylo snadné. (...) Úspěch prvního mého ministerstva měl dále rozhodující vliv. A pak kladl T. G. M. velkou váhu na osobní poctivost. (...) Ale jakmile nabyt této důvěry, chránil svého ministra, hájil jej, pomáhal mu, povzbuzoval jej. Tak se vytvořil mezi T. G. M. a mnou z poměru úředního i poměr přátelský a osobní, jehož jsem si hluboce vážil,“ vysvětluje

⁶³³ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 11. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶³⁴ *Professor ab aratro in ministerium appellatus*, in: Englišova padesátka, Praha 1930, s. 31 – 32.

⁶³⁵ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Vzpomínky na T. G. Masaryka stroj, s. 30. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

Karel Engliš ve svých pamětech, proč Masaryk vyvíjel tolik energie, aby ho udržel v ministerském úřadě.⁶³⁶

Druhou klíčovou osobu, u které mohl Engliš hledat podporu pro své záměry především v období, kdy byl ministrem financí, byl Antonín Švehla. Tento rodák z pražské Hostivaře vstoupil do politiky již v útlém věku a po vzoru svého otce spojil svůj další osud s agrárním hnutím. Významně se podílel na jeho přebudování do moderní politické strany. Postupně stoupal ve struktuře této strany a v roce 1909 stanul v jejím čele. Po vzniku samostatného státu se záhy stál vlivnou šedou eminencí politického života. Žádný tehdejší politik nebyl v prvním desetiletí republiky tak dlouho v nejvyšších vládních funkcích jako on.⁶³⁷ Již tehdy se o něm říkalo, že je mistrem kompromisů. Byl schopen na rozdíl od jiných udržovat protichůdné zájmy jak ve státě tak ve své agrární straně v rovnováze. Pro dosažení svých cílů byl ochoten obětovat i svou vlastní bezúhonnost politických mravů. „*Mezi jeho pracovní prostředky byla občas i korupce, nikdy jako nástroj vlastního obohacení, ale jako nástroj manipulace s poddajnějšími kolegy. Měl však mnohem víc chvalitebných vlastností, vloh a zájmů,*“ charakterizoval Švehlu ve své práci Jiří Kovtun.⁶³⁸ Další historici zabývající se osobností Antonína Švehly k tomu dodávají, že to byl „... *sedlák bez akademického vzdělání, navíc s hrubým slovníkem. Ale všichni jeho odpůrci museli uznat, že to co dělá, dělá pro stát. Naprostou většinu československých politiků převyšoval. Ve vnitřní politice byl prakticky bez konkurenta,*“ napsal ve své studii Jaroslav Rokoský.⁶³⁹

Se Švehlou se Engliš podle svých slov poprvé setkal v roce 1918 v moravském zemském výboru. K bližším kontaktům mezi nimi došlo až během Englišova působení v Tusarově vládě. „*Švehla byl ohromný intelekt a politický talent, ale scházelo mu vysoké školní vzdělání, zejména národohospodářské a finanční. Byl velmi vzdělaný selfmademan,*“ napsal o něm Eng-

⁶³⁶ Tamtéž, s. 25. Nadstandardní vztahy mezi Englišem a Masarykem můžeme také ilustrovat na jejich společných cestách po Československu na různé kulturní akce, které programově nespadaly pod resort financí. Z nich se zachovalo v Englišových pamětech mnoho rozmarných příhod. Engliš mu s humorem sobě vlastním vykládal různé příhody z ministerské rady. Jednou mu takhle vypravoval o rozdělení Těšínska a reakce Švehly na to. „*Uměl jsem Švehlu znamenitě napodobovat, jak si při řeči hrál s brýlemi a špulil pusy. President se smál a Švehla na mne oči mohl nechat. Tenkrát v ministerské radě vykládal Švehla po mém jak je pro nás to rozdělení Těšínska výhodné: „Máme ten uhel“, (tak říkal uhli), máme tu železnici na Slovensko, nu a Těšín mám také. Totiž ten Český. “ A tu s ptá všetečně Stříbrný: „máme Petrovice?“ Švehla obrátí k němu zraky, jinak do dálky upřeně a s klidem vykládá znovu: „No je to ujednání dobré, máme ten uhel. “ Ale Stříbrný nepopustí: „Ale já se ptám, jestli máme Petrovice. “ To nepřivedlo z rovnováhy Švehlu, který nevěděl, kde jsou ty Petrovice a klidně odpověděl: „No někde přece ty hranice musí být. “ Neptejte se, jak se president smál,*“ píše Engliš. Tamtéž, s. 28.

⁶³⁷ Blíže Vladimír DOSTÁL, *Antonín Švehla. Profil českého státníka*, Praha 1990. Daniel E. MILLER, *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*, Praha 2001.

⁶³⁸ J. KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě*, s. 231.

⁶³⁹ Jaroslav ROKOSKÝ, *Tomáš G. Masaryk a Antonín Švehla: přátelství a spory gentlemanů*, in: *Masarykův sborník*, Praha 2009, s. 83.

liš.⁶⁴⁰ Ještě předtím než vstoupil Engliš do vlády, pozval ho Švehla na večeři, aby si ho tak trochu „proklepl“. Engliš vzpomíná, že mu tehdy vykládal o měnových problémech Československého státu. Švehla se divil např. tomu proč „*neklesly ceny na polovic, když Rašín srazil oběživo při kolkování*.“⁶⁴¹ Na Englišově odchodu z úřednického kabinetu Jana Černého, však měl Švehla jako hlava Pětky také svůj díl viny.⁶⁴²

K dalšímu setkávání mezi Englišem a Švehlou, podle pamětí prvního z nich, začalo docházet od roku 1922 v době vrcholu deflační politiky. Jejich schůzky většinou probíhaly ve Švehlově pražském bytě na Havlichově náměstí v době oběda nebo večeře nebo v restauraci na Wilsonově nádraží, kam Engliš přijížděl vlakem z Brna. Někdy při nich docházelo k ostrým názorovým konfrontacím. V době, kdy ministr financí Bečka získal úvěr v USA, za „hanebných podmínek“ podle Engliše, se proti úvěru v tisku objevily různé články. Když Engliš dorazil na sjednanou schůzku a zasedl se Švehlou k obědu, vyhrkl na něho ministerský předseda: „*Tak co Vy říkáte k těm zahraničním půjčkám*.“ Engliš mu okamžitě odpověděl, že je proti nim. Na to se Švehla na něho obořil: „*Tak Vy hájíte takovou volovinu jako ten v těch Lidových novinách*.“ *Myslel si patrně, že jsem to psával já, ačkoliv byla moje značka, pod kterou jsem psával do L. N.* „u“, vysvětluje Engliš. „*Právě jsem nesl plnou lžici k ústům, nedonesl jsem ji, vylil do talíře, vstal jsem a řekl: „Pane předsedo vlády, nepřišel jsem se k Vám najíst*.“ *Viděl, že mne urazil, omluvil se, uchlácholil a tak jsem mu dále i při černé kávě (...) vykládal tři hodiny, kdy považuji zahraniční půjčky za užitečné...*“ Když byl konečně Švehlovi Englišův výklad jasný, prohlásil: „*Ale tohle mně tady vykládáte, jako že slunce svítí*.“ Načež mu Engliš pohotově odpověděl: „*Jsou takoví lidé, kterým se to musí vyložit*.“ Švehla se zaraženě na svého hosta podíval a ten mu řekl: „*A teď jsme si kvit*.“ *Zasmál se a od těch časů už nikdy vůči mně nepoužil drastického výrazu. Bojem jsme se stali přáteli*“, popisuje Engliš vznik specifického přátelství mezi nimi.⁶⁴³

Jejich spojenectví se zrodilo právě během osobních setkání v letech 1922 – 1925. Během těchto debat se mohli poznat a navzájem se od sebe i něco přiučit. „*chodil... k Švehlovi do školy, třebaže... byl univerzitním profesorem.(...)Byl pravým filosofem politiky, byl tvůr-*

⁶⁴⁰ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Antonín Švehla, stroj, s. 2. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶⁴¹ Tamtéž.

⁶⁴² F. PEROUTKA, *Budování státu 3/4*, s. 482.

⁶⁴³ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Antonín Švehla, stroj, s. 4. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno). Během těchto setkání Švehla vyprávěl Englišovi o debatách v Pětce ohledně deflace. „*My jsme tomu nerozuměli, když jsme Rašínovi věřili*.“ *A vykládal mi, jak v Pětce, když se hlásil pád Moravsko – slezské banky, chodil po pokoji dlouhými kroky (...) a pořád říkal: „Koho zavřít?“ „Koho zavřít“.* *Na jediné nařízení, kterým vyúčtování mezi bankovní centrálou v Praze a filiálkou ve Vídni se vyjímalo z clearingu, jemuž nikdo nerozuměl, ztratila Mor. banka 30. millionů a Živnobanka vydělala 300 millionů, protože první byla aktivní a druhá vůči Vídni pasivní...*“ Tamtéž, s. 3.

cem této filosofie, neviděl figury, nýbrž ideje, účely, síly, proudy, a když přišla kritická chvíle ve vládě, sejmul brýle, zahledl se do dálky a začal mluvit teple, vřele, úchvatně, všichni němě poslouchali s hlubokým dojmem, protože viděli, že jde za krásným cílem celým srdcem. A bylo rozhodnuto,“ píše Engliš.⁶⁴⁴ Švehla se zase učil od Engliše lépe porozumět národním hospodářství. Rád se potom chlubil ve společnosti s humorem sobě vlastním proč je pro něho tak Engliš důležitý. *„Večer mu odhalím, před čím stojíme, a ráno mi přinese řešení a hned několik, v každé kapse jiné, a přece všechna dobrá. A víte, že naše koaliční vláda potřebuje hodně variant na jednu písničku.*“⁶⁴⁵ Jiný ze současníků ke vztahu Švehly a Engliše napsal: *„Švehlovi byl Engliš takto pro organismus státního života vševědným a skoro čarodějnou silou nadaným lékařem: hygienik, diagnostik, internista, všeodborný praktik, i třeba chirurg.*“⁶⁴⁶ Ač se tvrdí, že Engliš neuměl v politice příliš dobře pohybovat, tak pod Švehlovou dirigentskou taktovkou se mnohému naučil. Velice brzy pochopil, že musí dělat kompromisy a drobné ústupky, aby prosadil své návrhy. Ve Švehlovi získal Engliš velmi silnou oporu, o které se mohlo mnoha ministrům delegovaných svou stranou před ním a po něm jenom zdát. De facto se zrodil tandem, který po roce 1925 až do Švehlovy nemoci, byl jednou z vůdčích sil finanční politiky státu.

Jejich dobrý vzájemný vztah ulehčoval podobný smysl pro humor. Engliš pravidelně zásoboval Švehlu různými příhodami a anekdotami, které sbíral nebo mu je i dodávali jiní, jako např. Martin Mičura. *„Vždycky, když jsme se setkali, smál se na celé kolo a měl zjevnou radost. Velmi rád měl výbornou anekdotu a tak jsem měl vždycky pro něj nějakou v rezervě,*“ vzpomíná ve svých pamětech Engliš. Případně i oni sami zažívali mnoho humorných zážitků během svého úřadování ve vládě. Například při jednáních o rozpočtu byl Engliš povolán ke Švehlovi do kanceláře, kde už seděl Jan Šrámek, který chtěl v zákulisí vyjednat si pro svůj resort více peněz přesunem z jiné části rozpočtu. Engliš mu to přirozeně zamítl a Švehla pak povídá: *„Vidíte Šrámku, obrátil svůj unilý zrak Švehla na Šrámka s božským klidem.*“ Potom dodal: *„Já jsem si to hned myslel, že to nepůjde.*“ Na druhé straně, když nutně potřeboval něco Švehla, jednání probíhalo přirozeně jinak. *„Víte, tak mám takovou výbornou investici“ (a nevinně se tvářil nakláněje hlavou).* „Tak jakou?“, netrpělivě se zeptal Engliš. *„No víte na tu československou církev“ (Čeští socialisté dělali s ní politiku a vymáhali pro ně mimo rozpočet peníze) „Pěkná investice a kolik?“ „Takhle 7 – 8 millionů“ a díval se na mne tázavě a sta-*

⁶⁴⁴ K. ENGLIŠ, *Osobnost Švehlova*, in: Na paměť Ant. Švehly, Praha 1933, list 11.

⁶⁴⁵ Ladislav František DVOŘÁK, *Politikem měnovým a hospodářem*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 103.

⁶⁴⁶ František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 53. (v majetku Englišovy rodiny).

rostlivě, až mi bylo do smíchu. Věděl jsem, že něco musím dát, tak jsem nenamítal úplně a pravím: „Jeden stačí?“ „Nu tak dobrá, vy grešličko“ a začal se smát na celé kolo,“ vzpomíná Engliš. Výše uvedená ukázka z paměti s tragikomickým nádechem pro jednoho z účastníků nám dobře ilustruje vzájemný respekt obou hlavních aktérů, kteří se navzájem podporovali, a především Engliš byl ochotný bez nějakého většího nátlaku dělat ústupky. U jiných by to striktně odmítl.⁶⁴⁷

Vazby na některé příslušníky hospodářských elit tvoří další místo, ve kterém mohl Engliš najít podporu pro své plány a koncepce. Hospodářskou elitu meziválečného Československa si nelze představovat jako homogenní celek, ale spíš jako zájmovou skupinu, která byla dosti vnitřně diferencována. Každá sledovala vlastní cíle a snažila se nalézt podporu pro své cíle mezi mocenskou elitou potažmo pozici. Moderní hospodářské elity se v českých zemích začaly formovat během průmyslové revoluce. Od této doby je patrný jejich rostoucí vliv ve společenském životě. Do jejich vývoje výrazně zasáhla 1. světová válka, která umožnila vznik Československého státu. Což také nabídlo této elitě možnost podílet se na budování nového státu. Jejím hlavním cílem bylo vybudovat z Československa hospodářsky nezávislý moderní stát, v němž budou hrát významnou roli. Jednalo se sice o poměrně malou skupinu lidí, ale přitom o velmi vlivnou ve veřejném životě.⁶⁴⁸

Hospodářská elita, která se po roce 1918 dostala ke kormidlu nového státního útvaru, neměla potřebné zkušenosti s jeho řízením. Před 1. světovou válkou sice nahlédla do kuchyně hospodářské politiky habsburské monarchie na zemských sněmech, v okresních zastupitelstvech a dalších hospodářských organizacích, ale příliš málo pronikla do makroekonomických problémů. Většině vůdčích představitelů a to včetně Jaroslava Preisse scházely mezinárodní přehled, což se projevilo v jistém v provincionálním přístupu k řešení problémů. Proto nelze od ní očekávat nějaké velké koncepce na řešení problémů v této oblasti, ale spíše pragmatismus vyplývající z dané situace.⁶⁴⁹ V porovnání se zahraničím byl u nás nedostatek především příslušníků finanční elity s mezinárodním rozhledem. Nemůžeme se proto divit, že britské finanční kruhy byly dosti opatrné při poskytování půjček Československému státu. Např. R. H. Porters manažer Banky pro mezinárodní platby v Basileji ve své korespondenci

⁶⁴⁷ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola Antonín Švehla, stroj, s. 4. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶⁴⁸ Jiří ŠTAIF, *Úvod*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha, Dokořán 2007, s. 10.

⁶⁴⁹ Vlastislav LACINA, *Státní hospodářská politika a její vliv na vývoj ekonomiky*, in: Eduard Kubů a Jaroslav Pátek (eds.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 17 – 24. nebo viz také Eduard KUBŮ, Jiří ŠTAIF, *Česká hospodářská elita 1890 -1918. Pojmy, reprezentace, ambice*, in: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 116 – 118.

s britskými finančníky považuje typického Čecha za sedláka „s jeho ctnostmi i nedostatky, vysoce podezřívavý vůči cizincům, mazaný, jak se sluší vzhledem k jeho původu. Je provinciální a ve svých stanoviscích postrádá předvídavost. Jeho podezřívavost a tendence k intrice představují (...) dědictví generací žijících pod habsburským útlakem a omezování.“⁶⁵⁰

Metodologicky může být problematické koho mezi hospodářskou elitu meziválečného Československa zahrnout. Někteří autoři k jejímu vymezení používají roční příjem, kdy si definují hranici mezi elitou a ostatními příslušníky společnosti.⁶⁵¹ Většina těchto typologií se navzájem vyznačuje jistou terminologickou nejednotností a také tím, že tak úplně neřeší vzájemnou interakci mezi příslušníky jednotlivých sociálních skupin ve vnitřní struktuře hospodářských elit. Asi nejkomplexnější typologií vytvořil Jaroslav Pátek, který se soustředil na management. Vycházel přitom z předpokladu, že výraznější prosazení se této vrstvy souviselo především s racionalizací, zvědečtění, koncentrací a způsobem řízení kapitalistického podnikání. Na odlišných typech osobností podnikatelů⁶⁵² se pokusil ukázat význam podnikatelského managementu, který dosáhl mezinárodně srovnatelných výsledků v dané oblasti své činnosti.⁶⁵³ Z Pátkovy typologie lze vyjít také u této práce, neboť Engliš přišel s těmito mimořádnými osobnostmi do styku díky státním funkcím, které zastával a musel čelit jejich požadavkům v hospodářské politice státu. I mezi nimi si vytvořil vlastní sociální síť, která ho podporovala při prosazování některých cílů v národním hospodářství, protože byly podobné s jejími. Nelze opomenout ani Englišovy osobní vazby na příslušníky této skupiny.

Jako první typ uvádí Pátek ve své typologii významného metalurgického odborníka Franz Hummelberger⁶⁵⁴, jemuž se podařilo vybudovat z Poldi Kladno, podnik světové úrovně.

⁶⁵⁰ R. H. Porters nebyl jen kritický. V jeho korespondenci lze nalézt i pochvalné dopisy, v nichž oceňuje hospodářské úspěchy československého státu za deset let jeho existence. Eduard KUBŮ, Jiří ŠOUŠA, *České (československé) finanční elity v evropském kontextu. Komparace domácích a evropských finančních elit – cesta k poznání jejich původu, zrání, mentality, místa v národní společnosti a na mezinárodní scéně*. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha, Dokořán 2007, s. 40 – 41.

⁶⁵¹ Václav PRŮCHA, a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*, I. Období 1918- 1945. Brno 2004, s. 391 – 395.

⁶⁵² V 19. století byl podnikatel považován za vlastníka, manažera i hlavního technika. Pro 20. století je patrná diskontinuita ve významu tohoto slova. V první polovině nabývá slovo podnikatel hlavně významu manažer, ve druhé je spojeno pojmem „vykořisťovatel. Dnes podle moderních definic je podnikatel definován, jako osoba právnická nebo fyzická, která „... podniká na základě oprávnění podle živnostenského zákona nebo jiného právního předpisu a je zapsána do obchodního rejstříku, nebo fyzická osoba, která provozuje zemědělskou výrobu a je zapsána do evidence u obecního úřadu.“ Jana GERŠLOVÁ, Milan SEKANINA, *Lexikon našich hospodářských dějin. 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*, Praha, 2003, s. 280.

⁶⁵³ J. PÁTEK, *Podnikatelé a manažeři*, in: Eduard Kubů a Jaroslav Pátek (eds.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000 s. 261 – 280.

⁶⁵⁴ Franz Hummelberger (1883 – 1967), jméno tohoto muže je dnes téměř zapomenuté. Přitom význam jeho díla přesáhl hranice našeho státu. Narodil se ve Vídni. O jeho sociálním původu nic nevíme. Vystudoval vídeňskou techniku. Po studiích uvažoval o kariéře vědce. Nakonec pracoval v Chemicko-technologickém ústavu v Poldi Kladno. Během svého výzkumu se mu podařilo objevit např. austinetickou kyselinám odolnou ocel. V roce 1927 byl jmenován obchodním ředitelem a v roce 1932 generálním ředitelem. V době hospodářské krize se mu podaři-

Během 30. let minulého století expandoval podnik do mnoha dalších zemí světa jako např. do Argentiny, Kanady, Indonésie aj. Těchto úspěchů bylo dosaženo především díky výrobní specializaci a technické inovaci např. výroba žáruvzdorné oceli apod. Franz Hummelberger spojoval v sobě slovy profesora Pátka: „*talent technika – výzkumníka a manažera*“.⁶⁵⁵

Další typ podnikatele je symbolizován osobností Karla Loevensteina⁶⁵⁶, generálního ředitele Škodových závodů v Plzni. Jemu se podařilo vytvořit za pomoci domácího a zahraničního kapitálu, reorganizací a fúzí ze Škodových závodů mezinárodní koncern, který byl schopen konkurovat podobným firmám na světových trzích. Osobnost Karla Loevensteina je mezi prvorepublikovou podnikatelskou elitou ojedinělá. Ukázal, že znalost finančních operací v kombinaci se schopností vytvořit program a realizovat ho, je někdy pro podnik typu Škodovky důležitější než technická „genialita“.⁶⁵⁷

Posledním typem mezinárodně úspěšného podnikatele byl podle profesora Pátka Tomáš Baťa.⁶⁵⁸ Ač byl původním povoláním švec, dokázal vybudovat jeden z největších podniků na výrobu obuvi. Jeho úspěch byl založen na racionalizaci výroby, vybudování vlastní obchodní sítě založené na znalosti psychologie zákazníka a zainteresování dělníků na hospodářském výsledku. Ostatně jeho heslem se stalo tvrzení, že „*všichni mohou být bohatí*“ aneb „*chudoba – výmluva, zámožnost – povinnost*“.⁶⁵⁹ Dones je jméno Tomáše Baťi synonymem pro úspěšného podnikatele, který se díky své pracovitosti, odvaze riskovat a marketingovými

lo minimalizovat její dopady na podnik. Právě díky jeho opatřením nevykazovala Poldi Kladno žádnou hospodářskou ztrátu. (Během největšího dopadu krize v roce 1932 měla čistý zisk 610 tis. Kčs). Ve druhé polovině 30. let opět nastala doba konjunktury pro podnik. Po Druhé světové válce byl F. Hummelberger zbaven své funkce a byl pod policejním dozorem. Pro své vynikající schopnosti byl opět povolán do Poldi Kladno jako poradce. V roce 1960 mu bylo umožněno vycestovat do Německa. Zemřel v Rakousku v roce 1967. Blíže viz Jiří KOVARŽÍK, *Franz Hummelberger a Poldina huť*. In: Slánský obzor. Ročenka společnosti Patria vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně 11, 2004, s. 63 – 73.

⁶⁵⁵ J. Pátek, *Podnikatelé a manažeři*, s. 267 – 268.

⁶⁵⁶ Karel Loevenstein (1885 – 1938), po studii práv a praxi v Anglo – rakouské bance nastoupil do Škodových závodů, kde se stal generálním tajemníkem ředitelství. V roce 1927 byl jmenován generálním ředitelem Škodových závodů. Pod jeho vedením došlo k racionalizaci, modernizaci výroby a také nalezení odbytišť. Měl také velkou zásluhu na zvládnutí tíživé situace podniku během hospodářské krize. V roce 1934 odstoupil ze zdravotních důvodů z funkce generálního ředitele Škodových závodů. Zemřel o čtyři roky později. Blíže Radek DIESLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka, Život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele škodových závodů*, Praha 2010.

⁶⁵⁷ J. PÁTEK, *Podnikatelé a manažeři*, s. 269.

⁶⁵⁸ Tomáš Baťa (1878 – 1932), narodil se ve Zlíně, kde se také vyučil obuvnickému řemeslu u svého otce. Roku 1894 založil se svými bratry továrnu na výrobu obuvi. Ještě před První světovou válkou odešel do zahraničí, kde pracoval v amerických, anglických, německých továrnách. Tam také poznal nové metody práce, které později zavedl ve své firmě. Po vzniku Československa v říjnu roku 1918 zavedl nové podnikatelské postupy ve svém podniku. Jednalo se především o pásovou výrobu, podílu zaměstnanců na zisku a ztrátě, podpora zvyšování kvalifikace svých zaměstnanců apod. Tomáš Baťa zemřel při leteckém neštěstí v roce 1932. Blíže např. Miroslav IVANOV, *Sága o životě Jana Bati a jeho bratra Tomáše*, Vizovice 1998.

⁶⁵⁹ J. PÁTEK, *Podnikatelé a manažeři*, s. 269.

způsoby ovlivňovat zákazníka vypracoval na podnikatele mezinárodního významu. Je slovy již zmiňovaného profesora Pátka: „... *typickým podnikatelem – selfmademan*.“⁶⁶⁰

Přirozeně existuje řada dalších významných osobností československého hospodářského života, kterou bychom mohli přiřadit k tomu či onomu typu s jistými výhradami. Jaroslav Pátek se ve své studii podrobněji zabývá tímto problémem. Daleko důležitější je však, že mezi typologii významných podnikatelů, lze zahrnout také finanční management různých bank. Celá řada bankovních domů v meziválečném Československu pronikla do mnoha průmyslových podniků prostřednictvím zastoupení ve správních radách těchto podniků a tím získala podíl na jejich vedení. Asi nejúspěšnější v této oblasti byl finanční management Živnostenské banky. Ve své typologii ho zahrnuje Jaroslav Pátek ke druhému typu.⁶⁶¹

Pokud vyjdeme z výše uvedené typologie pro hospodářské elity tak v případě Karla Engliše byly silnější vazby především na druhý a třetí typ v Pátkově typologii. Jde konkrétně v případě finančního managementu o Anglo – československou banku, Tomáše Baťu a Karla Loevensteina. Posledně jmenovaný vděčil za svůj úspěch své poměrně husté sociální síti vazeb na přední představitele hospodářského a politického života meziválečného Československa. „*Vliv ten mu dávalo jednak jeho postavení ve Škodových závodech, jednak jeho funkce ve Svazu průmyslníků, dále jeho osobní poměr k vedoucím osobnostem v politice, žurnalistice a ve státě (...) Ve Škodových závodech byl presidentem J. Šimonek, který byl senátorem republikánské strany, ve správě závodů měly i politické směry své exponenty. (...) Svaz průmyslníků, jehož byl Loevenstein místopředsedou, měl značný vliv na hospodářskou a sociální politiku státní, též na ministerstvo obchodu. Ale klíčem politického vlivu Loevensteina byl jeho dobrý poměr k vedoucím činitelům republikánské strany,*“ popsal jeho sociální síť Karel Engliš.⁶⁶² Pro své kontakty v agrární straně byl považován za ekonomického experta tohoto politického subjektu a skrze její členy mohl ovlivňovat hospodářskou politiku Československa.⁶⁶³

Vztahy mezi Karlem Englišem a Karlem Loevensteinem můžeme označit za velmi přátelské. Ostatně první ve svých pamětech označil toho druhého za jednoho ze svých nejlepších přátel.⁶⁶⁴ Je proto zarážející, že se Jaroslav Kolařík ve svém díle o Karlu Englišovi o oso-

⁶⁶⁰ Tamtéž.

⁶⁶¹ Tamtéž, 269 - 270

⁶⁶² ANM, fond K. Engliš, k. 33, vzpomínka Karla Engliše pro připravovaný sborník o Karlu Loevensteinovi. Ve svých pamětech konkrétně jmenuje Engliš politiky, se kterými měl Loevenstein nadstandartní vztahy. „*Měl stejně dobrý poměr k Hamplovi (...), jako k Beranovi (...). Kolik večerů jsem s ním poseděl a při tom s Traplem, Beranem, Černým, s šéfredaktory denního tisku, s Janem Masarykem atd. To znamenalo večeri, při které se po plzeňském pilo šampaňské a černá káva,*“ vzpomíná Engliš. K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II., kapitola „Karel Loevenstein“*, s. 5. (rukopis v majetku rodiny)

⁶⁶³ R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka*, s. 42.

⁶⁶⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II., kapitola „Karel Loevenstein“*, s. 8. (rukopis v majetku rodiny)

bě K. Loevensteina v zásadě nezmiňuje. Přitom se nejedná o zanedbatelnou maličkost v životě této osobnosti. Karel Engliš se seznámil s Karlem Loevensteinem, když mu pomáhal s přípravou na státní zkoušky na právnické fakultě v Praze. Od té doby lze datovat jejich přátelství. „... byl mi celý život přítelem od studentských dob, ale hlavně protože měl nezapsané velké zásluhy o hospodářský a finanční zdar republiky svým prostředkováním a odstraňováním politických krizí. Měl ve mne důvěru neomezenou a ve veškeré mé cíle a snahy,“ napsal Engliš.⁶⁶⁵ Právě kontakty Karla Loevensteina na přední osobnosti tehdejší doby a obratnost ve vyjednávání v zákulisí spojené se značným vlivem, byly klíčové pro prosazení některých plánů a koncepcí Karla Engliše jako ministra financí a měly značný vliv na tom, že se stal druhým guvernérem centrální banky na našem území. Na druhou stranu je třeba dodat, že i Karel Engliš se snažil všemožně vyjít vstříc potřebám jeho koncernu. Když nezastával post ministra financí nebo guvernéra Národní banky československé, byl členem správní rady Škodovky.⁶⁶⁶ Bez podpory tohoto mocného příslušníka hospodářské elity, by se možná Englišova kariéra vyvíjela jiným směrem.

Další důležitou osobností v Pátkově typologii je český průmyslník Tomáš Baťa, který vybudoval první nadnárodní koncern na území českého státu. Také s ním přicházel Engliš ve funkci ministra financí do kontaktu a názorových střetů. Poprvé se s ním setkal na své přednášce pro veřejnost z národního hospodářství během svého působení na české technice v Brně před 1. světovou válkou. „Přišel T. Baťa do první rady a též se mnou hovořil. Ale to byl tenkrát jen větší švec...,“ vzpomíná na první setkání Engliš.⁶⁶⁷ Potom se setkali nepřímo během zápasu o deflací. Tomáš Baťa se postavil na stranu Rašína. Ve svých podnicích snížil ceny obuvi o 50 % a mzdy o 40 % procent a ve stejné výši zlevnil další služby, které jeho firma poskytovala svým zaměstnancům. Výprodejem zboží z přeplněných skladů získal tolik potřebný kapitál na pokrytí finančních pohledávek a na investice do výroby.⁶⁶⁸ Podle Engliše však to byl výjimečný příklad, protože většina podniků nebyla schopná z různých důvodů jít touto cestou.⁶⁶⁹ Až mnohem později podle Englišových pamětí dospěl Baťa k názoru, že Englišovi křivdil v boji o deflací.⁶⁷⁰

Když byl Engliš ministrem financí, tak mezi nimi docházelo k úředním stykům, ale přátelským poměr to nebyl. Jednání to nebyla jednoduchá, protože Baťa se na Engliše díval s velkým despektem. „Tak přišel, že kdybych dovolil, dala by mi jeho účtárna rozpočet do

⁶⁶⁵ Tamtéž, 6.

⁶⁶⁶ R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka*, s. 41.

⁶⁶⁷ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Tomáš Baťa“, s. 3. (rukopis v majetku rodiny)

⁶⁶⁸ Miroslav M. HLAVÁČ, *Tvůrci českého zázraku*, Praha 2000, s. 182.

⁶⁶⁹ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 330 – 331.

⁶⁷⁰ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Tomáš Baťa“, s. 4. (rukopis v majetku rodiny)

pořádku,“ vzpomíná na jedno jednání Engliš. Ten si však nic nedal líbit a hned kontroval s tím, že jeho účetní zúčtovávají některé položky špatně a tím krátí odvod daní. Doporučil Baťovi „*ať drží své úředníky na uzdě, aby jej nedali zavřít.*“⁶⁷¹ Jindy se setkali na soukromém obědě, kde si nechal Baťa od Engliše vysvětlit jeho názory na hospodářskou politiku státu. Když Engliš skončil v národní demokracii, nabídl mu Baťa místo na kandidátce nové strany, kterou hodlal založit. Postupně byly jejich vztahy korektnější a vřelejší ale k navázání přátelského poměru nedošlo.

Vzájemný vztah obou mužů se nakonec výrazně změnil díky jejich synům. Karel Engliš jr. a Tomáš Baťa jr. se potkali při studiích práv v Brně a stali se přáteli. Englišův syn, jak už bylo zmíněno, začal ve třetím ročníku práv pracovat u Baťi, jako řadový dělník. Baťa po určité době pozval Engliše, aby se přijel podívat na svého syna. Právě tehdy jejich ryze profesní vztah přerostl v osobní. Baťa potom navštívil Engliše v Hrabyni za velkého zájmu místních. Ti potom chodili za Englišem, aby se u Bati za ně přimluvil a tím jim pomohl získat u něj práci. Jenže se psal rok 1932 a jejich další možnou spolupráci přerušilo letecké neštěstí, při němž Tomáš Baťa zahynul. Později byl díky svému synovi v kontaktu s rodinou Baťů, ale už se nejednalo o osobní vztah.

Když se Engliš ve 30. letech 20. století, stal guvernérem Národní banky československé, upozorňoval levicový tisk na jeho údajnou účast prostřednictvím jeho syna na Baťově podniku v Napajedlech. Engliše to přirozeně dosti popudilo a dokonce zvažoval svou rezignaci na svůj úřad. Nakonec zavolal Janu Antonínu Baťovi a řekl mu, že veřejně učiní prohlášení ohledně jeho podniku v Napajedlech, aby ukončil kampaň proti své osobě. „*A co se stalo. Jeho jediný rozhovor stačil,*“ píše Engliš.⁶⁷² Dodejme, že Baťa dával do těchto novin poměrně velkou inzerci a tyto listy na ní byly finančně závislé. Stačilo jen pohrozit, že inzerci bude dávat jiným listům a kampaň, jako mávnutím kouzelného proutku skončila.

O vztazích mezi Karlem Englišem a Tomášem Baťou lze říci, že prošly poměrně dlouhým vývojem, z naprostého přehlížení až do osobního přátelství. Nelze jednoznačně tvrdit, že by Baťa nějak významně pomohl při prosazování Englišových cílů v úřadu ministra financí. Pro Engliše však bylo dosti důležité, že dosáhl u tohoto významného a mocného pod-

⁶⁷¹ Tamtéž. Pro ilustraci tehdejších jednání mezi nimi je vhodné zmínit ještě jednu příhodu. Baťa připravoval převod svého podniku na akciovku a Englišovi se chlubil, že „... *chce platit vyšší daň, protože individuální podnik platí nejvýše 4 % akciová společnost přes 10%. Odpověděl jsem, že to je lišáctví. Je pravda, že individuální podnik platí ze zisku 4% a z téhož zisku celého také velikou důchodovou daň, kdežto při akciové společnosti platí sice přes 10%, ale důchodovou daň jen z toho, co si z podniku vezme pro spotřebu a on opravdu pro sebe málo bral a všechno nechával v podniku. Uznával jsem, že podnik takových rozměrů, jako je jeho potřebuje už formy akciové společnosti, (...), ale že za to musí udělat republice služby. Tak jsem jej žádal, aby Budišovského ve Vel. Meziříčí převzal (deflace jej zahubila a s ním tisíce dělníků) aj. To konečně učinil.*

⁶⁷² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Tomáš Baťa“, s. 5. (rukopis v majetku rodiny)

nikatele postupně respektu ke své osobě. Díky tomu získal i větší kredit mezi hospodářskou elitou. Nabízí se otázka, jaká by mohla být Englišova pozice mezi hospodářskou elitou, kdyby jejich rodící se spolupráci nepřerušila Baťova předčasná smrt. Tato otázka a další podobné však zůstanou navždy nezodpovězeny. Je zřejmé, že Baťovou předčasnou smrtí ztratil Engliš možného spojence při prosazování svých koncepcí v hospodářské politice československého státu.

Na závěr sociálních sítí v politickém a hospodářském životě meziválečného Československa Karla Engliše nelze opomenout jeho vazby na finanční management bank a to konkrétně Anglo – československé banky. Kořeny vzniku tohoto bankovního ústavu sahají do 19. století. V roce 1863 byla založena Anglo – rakouská banka, která měla dvě sídla v Londýně a ve Vídni. Po rozpadu Rakousko – uherské monarchie byla v roce 1921 přeměněna na Anglo – Austria Bank Limited se spoluúčastí Bank of England. Transformace této banky také vyžadovala souhlas československého státu, kde se nacházelo třicet prosperujících filiálek a řada koncernových podniků. Československá vláda však odmítla podřízenost těchto filiálek a koncernových podniků Anglo – rakouské bance. Nakonec vše bylo vyřešeno kompromisem. Československá vláda udělila koncesi Bank of England k založení podobné banky v Praze v roce 1922. Banka převzala filiálky, jmění a dluhy Anglo – rakouské banky. Vedení bylo ponecháno v rukou Bank of England. Následně byla zřízena její pobočka také v Londýně. Akciový kapitál činil 120 mil. Kč. *„Vhledem k celkové bilanční sumě a nepřiliš významnému koncernu se řadila mezi československými bankami asi na šesté místo. Byla to středně velká banka, která se ve své obchodní činnosti zaměřila především na podporu československého exportu. Právě propojenost s britským kapitálem skýtala naděje napojení československého exportu na průmysl západních zemí,“* zhodnotil postavení Anglo – československé banky v jejích počátcích ve své studii Jaroslav Pátek.⁶⁷³

Podle stanov této banky muselo být šest členů z celkových dvanácti členů správní rady československými státními příslušníky a další čtyři museli mít alespoň bydliště na území Československa. Vedle britských zástupců v ní zasedali především představitelé hospodářských a politických elit československého státu. Hlavní postavou byl bezesporu Kuneš Sonntag. Tento bývalý ministr financí získal zkušenosti za svého působení v Agrární bance a bance Bohemia, odkud přešel do Anglo – československé banky. Postupně se stal výraznou osobností této banky a to až do své předčasné smrti v roce 1931.

⁶⁷³ Jaroslav PÁTEK, *Anglo – československá a Pražská úvěrní banka*, in: *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století*, Praha 2000, s. 112.

Další důležitý mezník rozvoje banky je spojen s Karlem Englišem. Když se stal koncem roku 1925 ministrem financí, začal pracovat a podporovat snahy o racionalizaci československé bankovní sféry. Také Anglo – československá banka se objevila v jeho plánech. Československý stát v ní již delší dobu budoval své pozice a měl zájem o větší spolupráci. Na tuto banku byly od jejího vzniku napojeny agrární kruhy a některé další významné firmy jako například Kooperativa, Schicht, Petschek a významnou úlohu v ní od 2. pol. 20. let minulého století začaly hrát také Škodovy závody.⁶⁷⁴ Její ředitel Karel Loevenstein byl již delší dobu členem správní rady této banky a potřeboval pro svůj koncern úvěry pro další rozvoj. Anglo – československá banka byla další alternativou, kde by se dal takový úvěr získat.⁶⁷⁵ V roce 1927 správní rada rozhodla o tom, že 25 % akcií banky převezme stát a zbývajících 45 – 50% odkoupí další podnikatelské subjekty.⁶⁷⁶ Podle Jaroslava Pátka se jednalo o skrytou pomoc bance, což se brzy projevilo v posilování průmyslového koncernu banky především v domácím průmyslu na výrobu porcelánu a strojírenském a textilním průmyslu.⁶⁷⁷

Jistým vrcholem ve vývoji této banky byl rok 1930. Tehdy došlo k fúzi Anglo- československé banky s Pražskou úvěrní bankou a s Českou komerční bankou. Uvedené poslední dva finanční ústavy se dostaly v závěru 20. let do vážných potíží. Tehdejší ministrem financí byl opět Karel Engliš. Ten si dobře uvědomoval politické a sociální dopady, které by způsobil pád obou bank a rozhodl se je sanovat.⁶⁷⁸ Této příležitosti také využil k pokusu o vytvoření nové veliké banky. Tak vznikla Anglo- československá a Pražská úvěrní banka, která se zařadila na druhé místo mezi československými bankami meziválečného Československa. Stát zde získal 40% akcií. Engliš jí na začátek poskytl půjčku ve výši 310 mil. Kč s odkladem splácení na dobu šesti let.⁶⁷⁹ Ambicí finanční skupiny, která se podílela na vzniku tohoto nového finančního ústavu, bylo vytvoření silného ústavu, který by lépe čelil různým případným otřesům finančních trhů, byl schopen větším podnikům poskytnout tolik potřebné úvěry na rozvoj a také byla konkurencí Živnostenské bance. Nový bankovní subjekt potřeboval čas

⁶⁷⁴ Tamtéž, s. 113.

⁶⁷⁵ Blíže k zapojení Škodových závodů do Anglo- československé banky R. DIESTLER, Příběh zapomenutého průmyslníka, s. 45 – 47.

⁶⁷⁶ Vlastnická struktura potom byla následující Anglo- international Bank, Londýn 12, 5%, Samuel Co v Londýně (vliv na vedení Karla Loevensteina) 6, 75%, A. V. Harriman, New York 6, 75%, Československý stát 25%, Kooperativa 18%, Škodovy závody 14%, I. Petschek, a. s., Ústí nad Labem 7%, Kníže Liechtenstein 5%, J. Schicht, a. s., Ústí nad Labem 5%. Převzato z J. PÁTEK, *Anglo – československá a Praská úvěrní banka*, s. 114.

⁶⁷⁷ Tamtéž, s. 115.

⁶⁷⁸ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 487 – 489.

⁶⁷⁹ Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Nacionalní identita a loajalita ke státu – faktor sanace bank*, in: Drahomír Jančík, Eduard Kubů (ed.), *Nacionalismus zvaný hospodářský, střety a zápasy o nacionální emancipaci/ převahu v českých zemích (1859 – 1945)*, Praha 2011, s. 421 – 423.

na stabilizaci a reorganizaci své struktury. Toho se mu však s nástupem hospodářské krize nedostalo a většina ambicí jeho zakladatelů vzala brzy za své.

Karel Engliš významnou měrou přispěl ke vzniku Anglo – československé a Pražské úvěrní banky. Jako národohospodář neshledával vůbec vhodné, že v Československu je příliš mnoho malých bank, které jsou slabé a nejsou schopné poskytnout velkým podnikům potřebné úvěry na investice. Byl stoupencem racionalizace bankovního sektoru, kdy by sloučením bank vznikly větší a také silnější finanční ústavy.⁶⁸⁰ Vytvořením další velké banky v podobě výše popsaného subjektu nepochybně sledoval vytvoření konkurence Živnobance, která do té doby měla elitní postavení v meziválečném Československu. Jistě si tím také získal sympatie hospodářských kruhů, které se na fúzi podílely. V neposlední řadě nelze zapomenout, že v čele nového finančního ústavu stál Englišův velmi dobrý přítel Kuneš Sonntág. Ten mu pomáhal získat podporu finančních kruhů při prosazování jeho plánů v hospodářské politice státu.

Vraťme se však zpět na podzim roku 1925, kdy Antonín Švehla sestavoval novou vládu a na post ministra financí se rozhodl povolat Karla Engliš. Ten však v té době byl v Brně. Švehla nezahálel, zvedl telefon a vytočil číslo. Po zvednutí sluchátka na druhé straně ani nečekal představení a rovnou stroze oznámil: „Zde Švehla“, tím mírně zaskočil Engliše, který se hned zeptal: „*Prosím, pane ministerský předsedo, co si račte přátí?*“⁶⁸¹ Na to mu dal Švehla stručnou odpověď: „*Přijďte zítra složit slib.*“ Engliš se nedal odbýt a zavtipkoval: „*Jaký slib, prosím? Manželský slib už jsem složil, nejsem bigamista.*“ Švehla se zasmál a jejich telefonický rozhovor zakončil se slovy: „*Nechte vtipů, zítra o 11. hodině vás čekám.*“⁶⁸² Druhý den Engliš opravdu přijel do Prahy a šel se ohlásit k ministerskému předsedovi, který ho hned přijal. Na jejich rozhovor vzpomínal Karel Engliš ještě po mnoha letech. „*Když jsem přišel, tázal se mne s veselým smíchem, jak bylo jeho zvykem: „tak co si přejete?“ „Než bych vám to, pane předsedo, vyložil, trvalo by to 4 hodiny, než byste to vyložil partajím, trvalo by to 4 dny a, než byste dostal odpověď, trvalo by to 4 týdny, a vy musíte mít za 2 hodiny vládu. Mám jen jednu podmínku.*“ „*ta jest?*“ „*Moje demise je vaše demise.*“ *Chvilí přemýšlel a podal mi ruku. Nedal mne proto ve vládě nikdy přehlasovati, vše šlo dohodou.*“⁶⁸³

Výrok „Moje demise je vaše demise“ nelze brát na lehkou váhu. Toto krátké vyjádření byla vlastně smlouva mezi Englišem a Švehlou, která byla dodržována. Když se Engliš například při vyjednávání o berní reformě dostal do potíží s částí agrární strany kolem Jana Malý-

⁶⁸⁰ Z protokolů schůzí 8. československé vlády (2. Černého), Praha 1994, s. 30 – 31.

⁶⁸¹ Karel ENGLIŠ, *Osobnost Švehlova*, in: Na paměť Ant. Švehly, Praha 1933, list 11.

⁶⁸² J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 384.

⁶⁸³ K. ENGLIŠ, *Osobnost Švehlova*, list 11.

petra a pohrozil demisí, což znamenalo nepřímou vládní krizi. Byl zavolán ministerský předseda. „Švehla přijde, směje se z dálky na celé kolo, vezme mne kolem krku. „Co máte, člověče?“ ptá se Engliš a ten mu odpoví: „Vaše strana požaduje něco, co nemohu srovnati se svou ctí.“ „Co byste takhle mohl srovnati se svou ctí?,“ zeptal se Švehla. Engliš mu vše vysvětlí a Antonín Švehla vše uzavře slovy „Tak to už je, už je to hotové.“ Hned nechal svolat Osmičku. „Přišli a zasedli jsme a Švehla... Pochválil práci některých členů... Nakonec se obrátil na mne ve věci mé, jsme-li už hotovi, a co ještě schází. Řekl jsem krátce stanovisko proti sobě stojící. Švehla jako by slyšel o věci poprvé, hned se přidal na mou stranu, to je moudré a tím tedy, že se završuje ohromné dílo. Když se Malypetr pokoušel hájiti své stanovisko, skončil schůzi, vytlačil rukama agrárníky přímo ze dveří a prohlásil, že jednání je hotovo. A také bylo,“ píše ve svých pamětech Engliš.⁶⁸⁴

Oficiálně prezident Masaryk jmenoval Karla Engliše ministrem financí 9. prosince 1925⁶⁸⁵ a tuto funkci vykonával kromě roku 1929 nepřetržitě až do roku 1931.⁶⁸⁶ Engliš byl ve 20. letech minulého století nejdéle sloužícím ministrem financí a po Benešovi druhým nejčastějším členem tehdejších vlád. Když přebíral Engliš ministerstvo financí, nebyla finanční situace státu nikterak povzbudivá. Rostla státní zadluženost, chyběly finanční prostředky na platy učitelů a státních úředníků. Dále bylo nutné provést dlouho odkládanou daňovou reformu, která by zjednodušila daňovou soustavu a umožnila efektivnější výběr daní. Další věcí, se kterou musel Engliš vypořádat, byla sanace některých bankovních ústavů, která byla uzákoněná už za jeho předchůdce v úřadu Bohdana Bečky.⁶⁸⁷ Pro Engliše, který se už dříve netajil

⁶⁸⁴ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „Antonín Švehla“, stroj, s. 9 - 10. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno).

⁶⁸⁵ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 8, jmenovací dekret z 9. 12. 1925.

⁶⁸⁶ V tomto období byl Engliš celkem čtyřikrát jmenován ministrem financí. 1) 9. 12. 1925 – 18. 3. 1926, 2) 18. 3. – 12. 10. 1926, 3) 12. 10. 1926 – 25. 11. 1928, 4) 7. 12. 1929 – 16. 4. 1931 ANM, fond, F. Vencovský, k. 1, inv. č. 9 – 15, jmenovací dekrety a přijetí demisí Karla Engliše.

⁶⁸⁷ V říjnu 1924 byl přijat soubor 5 zákonů, s jejichž pomocí měla být zvládnuta bankovní krize a do budoucna měla zabránit podobným problémům. Byl zřízen Zvláštní fond ke zmírnění ztrát povstalých z poválečných poměrů a Všeobecný fond peněžních ústavů v republice Československé. První z nich ve výši 1 640 milionů Kč nominálních čtyřprocentních dluhopisů, které byly umořitelné v průběhu dalších 40 let. Stát do něho pravidelně jednou ročně přispíval v maximální výši 50 mil. Kč a peněžní ústavy na základě bilančních výsledků, které jim byly vyměřeny. Do Všeobecného fondu dávaly peněžní ústavy část svých prostředků ve výši jednoho procenta z úroků vkladů. Dále se tento soubor zákonů snažil zajistit lepší ochranu vkladů a ztěžoval založení nových bank a filiálék. Byly omezeny některé druhy obchodních bankovních operací na burze a byla zavedena přísnější kontrola z vnějších bank. Blíže J. NOVOTNÝ, J. ŠOUŠA, *Nacionální identita a loajalita ke státu – faktor sanace bank*, s. 414 - 415. a *Z protokolů schůzí 9. československé vlády*, Praha 1995, s. 42. Z protokolů vlád se můžeme mimo jiné dočíst, že vláda se zabývala při projednávání sanace bank i populistickými návrhy jako například požadování náhrady škody od managementu jednotlivých bank. Vláda však nakonec musela konstatovat: „Náhradu škody ovšem od ředitelů bank požadovati nelze, ježto nevedlo by to prakticky k výsledku přes rozsáhlé a nákladné spory.“ Tamtéž, s. 31. *Z protokolů schůzí 8. československé vlády* (2. Černého), 1926, Praha 1994, s. 24 - 31

svým záporným vztahem k sanacím, to bylo jako kousnout do kyselého jablíčka.⁶⁸⁸ Ve výčtu „nepříjemných úkolů“ nelze ani opomenout již zmiňovanou tíživou americkou půjčku z roku 1925 uzavřenou jeho předchůdcem v úřadu. Asi ne každý by se v této době chtěl stát ministrem financí v tehdejší Československu, ale pro Engliše to byla výzva, jak naplnit své představy o fungování státního hospodářství.

Jako první úkol si stanovil Karel Engliš vyřešit přechodný krátkodobý dluh přes 10 miliard po předchozí vládě, protože jím byl „... *na bankách závislým především na Živno, protože když Preiss posunul dobu splatnosti, potřebuji peníze, nemohu prolongovat, byl jsem v koncích*“, vysvětluje Engliš. To se samozřejmě nelíbilo finanční skupině kolem Živnostenské banky, která cítila, že „... *to je rána proti její nadvládě na financích a začal boj*.“ Nakonec se Englišovi podařilo zkonsolidovat přechodný dluh tak, aby nesvazoval ministrovi financí ruce. Potom přišel za Švehlou a suše mu oznámil: „*Nyní začneme vládnout. Dosud jsem se pohyboval jako na ledové kře. Nyní sedím pevně. Švehla měl ohromnou radost*“, vzpomínal po letech Engliš.⁶⁸⁹ Další významnou změnou v jeho úřadě bylo definitivní opuštění deflační politiky, která měla především negativní vliv na československý export. Nyní se přešlo k politice stabilizace kupní síly koruny, jejímž byl předním a dlouholetým zastáncem. Druhá polovina 20. let 20. století také vytvořila vhodné podmínky pro reformu rozpočtových pravidel a daňového systému.⁶⁹⁰

Rozpočtová reforma vycházela z myšlenky, že hospodaření státu obsahuje různé aktivity, které nelze ani v příjmech ani ve výdajích jen tak jednoduše sčítat a přehlížet jejich smysl. Podle Karla Engliše už nelze vystačit jen s rozdělením příjmové a výdajové položky státního rozpočtu na řádné a mimořádné a nebrat v úvahu jejich smysl. Zasadil se o to, aby struktura státního rozpočtu byla funkčně transparentní, což znamenalo, že byl rozčleněn do více oddílů.⁶⁹¹ Poprvé byla tato nová úprava státního rozpočtu předložena poslancům v rozpočtu roku 1927. S výjimkou válečných let vydržela až do roku 1948. „*Životnost Englišovy konstrukce byla dána jistým zjednodušením., lépe řečeno zprehledněním celého rozpočtu, které*

⁶⁸⁸ Srov. K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „Antonín Švehla“, stroj, s. 9 - 10. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno) a Drahomír JANČÍK, *Englišův zápas o měnovou politiku ve třicátých letech*, in: *Národohospodářský obzor* IV., 2004, č. 3, s. 28 - 29.

⁶⁸⁹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „Antonín Švehla“, stroj, s. 11 - 12. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

⁶⁹⁰ František VENCOVSKÝ, *Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů 1918 - 1992*, Praha 2003, s. 75.

⁶⁹¹ Celkově byl státní rozpočet rozčleněn do čtyř oddílů. Blíže k reformě státního rozpočtu např. F. VENCOVSKÝ, *Vzestupy propady československé měny*, s. 75 - 76. I. skupina - Vlastní státní správa, II. skupina - Správa státních podniků, III. skupina Podíl samosprávných svazků a fondů a podíl silničního fondu na státních daních, dávkách a poplatnících, IV. skupina - Správa státního dluhu. Blíže také A. DOLEŽALOVÁ, Rašín, Engliš a ti druzí, s. 149 - 150. a Hana MARKOVÁ, *Rozpočtová reforma a Karel Engliš*, in: Jiří Blažek, Ivana Pařízková (eds.), *Prof. JUDr. Karel Engliš - státník, vědec pedagog*, Brno 2011, s. 93 - 96.

dávalo určitý řád jeho projednávání,“ vysvětluje ve své práci Antonie Doležalová.⁶⁹² Engliš v dalších letech svou konstrukci neustále vylepšoval a snažil se jí dát definitivní podobu. Při sestavování nebo podílení se na rozpočtech v letech 1926 až 1931 se snažil sestavovat rozpočty v duchu své koncepce. Většinu svých rozpočtů považoval za stabilizované až na poslední. Zajímavé je, že v roce 1931 vyšlo najevo, že v předchozích letech byly v jeho rozpočtech vytvářeny přebytky, kumulující se jako příjmové rezervy. Právě v tomto roce posloužily jako nečekaný zdroj příjmů. Pro některé jistě skvělá vizitka, jak byl Engliš schopen spravovat státní finance. Jiní mu vyčítají rozpor mezi realitou a jeho teoretickými pracemi, kde se k takovému počínání on sám stavěl zdrženlivě. Dále bylo problematické, že tento postup nebyl legislativně ošetřen a díky vytváření těchto rezerv zadržoval zcela neodůvodněně část příjmů soukromému sektoru.⁶⁹³

Nutnost provedení daňové reformy po vzniku Československa si uvědomovala většina ekonomických odborníků. Převzatý systém z Rakouska – Uherska byl nevyhovující. Hlavním problémem bylo, že řada právních předpisů se lišila jak v českých zemích, na Slovensku tak i na Podkarpatské Rusi. Přípravné práce k daňové reformě sice začaly již v roce 1922, ale pro řadu obtíží k výsledku nevedly.⁶⁹⁴ Nakonec se ji podařilo prosadit a provést až Karlu Englišovi. Hlavním cílem této reformy bylo sjednotit na celém území republiky odlišné daňové normy. Dále snížit daňové zatížení obyvatelstva především snížením sazby přímých daní a řadou dalších úlev. Tato opatření měla vytvořit vhodné podmínky pro rozprůdění ekonomického života státu. Vláda předložila Englišovu daňovou reformu, která se skládala ze tří provázaných zákonů, jež tvořily jeden celek, parlamentu, který ji v roce 1927 po bouřlivých diskuzích schválil.⁶⁹⁵

Již ve své době měla daňová reforma své kritiky. Především u levicového politického spektra, jehož tisk např. napsal, že „... *daňová reforma je dělána výhradně s ohledem na zájmy kapitalistických producentů, průmyslových i agrárních, stejně jako s ohledem na zájmy finančních a obchodních spekulantů.*“⁶⁹⁶ Levicový tisk si vzal také na mušku i tvůrce reformy Karla Engliše, kterého obvinil, že „... *zapřel svou profesorskou a žurnalistickou minulost. Dokázal znovu, že v kapitalistickém státě také věda je na prodej, když má sloužiti k stabilisaci*

⁶⁹² A. DOLEŽALOVÁ, Rašín, Engliš a ti druzí, s. 148.

⁶⁹³ Tamtéž, s. 155.

⁶⁹⁴ Vlastislav LACINA, *(Staro) nové daně v novém státě. Daňová reforma v první československé republice*, in: Dějiny a současnost, 2002, č. 2, s. 25.

⁶⁹⁵ K daňové reformě blíže F. VENCOVSKÝ, *Vzestupy a propady československé měny* s. 75 – 76, V. LACINA, *(Staro) nové daně v novém státě*, s. 25 – 27 a A. DOLEŽALOVÁ, Rašín, Engliš a ti druzí, s. 150 – 151, 156.

⁶⁹⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 60, inv. č. 805, Rudé právo ze 17. 12. 1926.

zisků vládnoucí třídy z vykořisťování práce kapitalistickými vydřiduchy.“⁶⁹⁷ Společenské mínění ovlivněno do jisté míry medií na to reagovalo vytvořením množstvím vtipů a anekdot. Asi nejvýstižnější je ta o dvou židovských obchodnících, kteří si vypravují o svých nesnázích ve svých živnostech. Jeden se ptá druhého: „*Račte mít firmu jednotlivce nebo společenskou?*“ Ten druhý na to odpoví, že společenskou. „*A s dovolením, kdo je společníkem?*“ „*Engliš,*“ *odsekne tázaný, „stát dostává 50% čistého zisku.“*⁶⁹⁸

Také tehdejší odborná veřejnost hodnotila tuto reformu rozporuplně. Antonín Basch, který patřil k Englišovým spolupracovníkům s odstupem času napsal o jeho daňové reformě, že „... se její účinky projeví ve vyšších investicích do hospodářství...“ což vedlo „...ke zvýšení státních příjmů. Englišovy daňové zákony byly kritizovány jako reforma postavená na chybném předpokladu dlouhodobě příznivé hospodářské situace a poukazovalo se na to, že jeden ze tří zákonů musel být novelizován už v roce 1930 a že v roce 1936 byla Englišova reforma důkladně přebudována.“⁶⁹⁹ Cyril Horáček zhodnotil tuto reformu slovy: „*Daňová reforma byla dobře myšlena, ale nepostrádala nespravedlivostí (ponechána dosavadní nízká daň pozemková jako ústupek agrárikům) i fiskálních tendencí (vzestupnost daně výdělkové, rozšíření daně činžovní).*“⁷⁰⁰

Také dnes po mnoha letech od zavedení daňové reformy nejsou názory na ní zcela jednotné. Někteří jí hodnotí kladně jako například Petr Mrkývka: „*Zákon představoval grandiózní legislativní počín, kterým došlo k unifikaci právní úpravy přímých daní v celé československé republice a byla tak odstraněna různost daní a jejich úprav, které republika zdědila v rámci právní kontinuity z období Rakousko – Uherska.*“⁷⁰¹ Jiní zase upozorňují, že nelze přeceňovat její význam pro národní hospodářství. „... přes její nepopiratelný význam, měly větší význam pro exportní průmysl tzv. obchodové daně (...), protože bezprostředně ovlivňovaly konkurenceschopnost čs. zboží na cizích trzích,“ píše Karel Pulpán ve své práci.⁷⁰² Také je daňové reformě vytýkáno, že sice přinesla snížení přímých daní, ale zároveň přinesla zvýšení nepřímých daní.⁷⁰³ Na druhé straně je třeba podotknout dvě věci. Engliš byl jedním z mála ministrů financí, komu se podařilo vůbec prosadit nějakou reformu. Jak sám on často k

⁶⁹⁷ Tamtéž.

⁶⁹⁸ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 411. Jen k dokreslení např. v jedné novinách se objevila anekdota: „*V čem vidí Hucul hlavní poslání ministra financí Engliše. Oj!! Pane minister, keď by mně odpustil daně!*“ Karel ENGLIŠ, *Karikatury a anekdoty*, (v majetku rodiny).

⁶⁹⁹ J. KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě*, s. 535.

⁷⁰⁰ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života (stroj.)*, s. 213.

⁷⁰¹ Petr MRKÝVKA, *Konstitucionalizace finančního práva v oblasti daní*, in: Jiří Blažek, Ivana Pařízková (eds.), Prof. JUDr. Karel Engliš – státník, vědec, pedagog, Brno 2011, s. 147.

⁷⁰² K. PULPÁN, *Měnový vývoj v ČSR v letech 1929 – 1936*, s. 7.

⁷⁰³ D. JANČÍK, *Dvakrát v roli strážce státních financí*, s. 128.

tomu dodával: „Bez Švehly bych nebyl dokončil berní reformy.“⁷⁰⁴ Dále je nepopíratelné, že Englišova daňová reforma modernizovala do určité míry daňový systém, snížila daňové zatížení obyvatelstva a umožnila i přes svou nekomplexnost výrazný rozvoj československé ekonomiky. Také je třeba poznamenat, že v roce 1927 si asi jen málokdo dokázal představit, že doba relativní prosperity se brzy promění na hospodářskou stagnaci.⁷⁰⁵

V ministerském úřadě si Engliš vytvářel postupně nové sociální sítě, což lze ilustrovat na jeho vztahu k velvyslanci Mastnému. V březnu 1926 vyrazil na chirurgický kongres do Říma Dr. Váňa, kterého doprovázely Englišova manželka s dcerou. Engliš se proto na tehdejšího velvyslance v Itálii Mastného obrátí se žádostí. „*Během jednání v Římě budou dámy osamoceny a poprosil jsem pana ministra Dra Beneše, aby Vás, pane vyslanče, požádal, abyste některému úředníku dovolil je trochu provázeti. Pan ministr Beneš mně to s nevšední ochotou slíbil a dovoluji si Vás i já touto cestou o to prositi,*” píše Engliš ve svém dopise.⁷⁰⁶ Mastný mu velmi rád vyhověl a velmi záhy jeho pomoc přišla vhod. Když byla Englišova žena na prohlídce Kapitolu, tak došlo k atentátu na Mussoliniho. Policie uzavřela všechny návštěvníky na tomto místě do doby vyšetření tohoto incidentu. Mastný však okamžitě intervenoval v její prospěch a paní Englišová byla propuštěná.⁷⁰⁷ Po návratu své rodiny domů z Itálie, Engliš v osobním dopise Mastnému napíše: „*Přijměte za veškerou svou laskavost můj srdečný dík (...) Přál bych si velmi, abych Vám mohl oplatiti toto milé pohostinství...*”⁷⁰⁸

Mastný jeho nabídku využil velmi brzy. V červnu téhož roku píše Enlišovi: „*Dovolují si tímto dopisem obrátiti se na Vaši laskavost. Bývalý pražský arcibiskup Pavel Huyn, nyní patriarcha alexandrijský, požádal mě o přímlovu ve své následující záležitosti*” Jednalo se o povolení uvolnění 500 tis. korun, které byly jako kauce deponovány u Zemské banky. Církevní představitel po vzniku republiky převedl svůj soukromý majetek do Švýcarska. Na to získal povolení od ministerstva financí. Samotná kauce byla určená, jako záruka na zaplacení dávky z majetku. Arcibiskup požadoval snížení kauce na 200 tis. a zbylou částku chtěl vyplácet. Vojtěch Mastný se přimlouvá za kladné vyřízení a mimo jiné argumentuje: „*Je povinností mou tak učinit z důvodů politických se zřetelem na známý poměr naší republiky k Vatikánu a u vědomí toho, že patriarcha Huyn ve své vysoké hodnosti, i jako bývalý arcibiskup pražský,*

⁷⁰⁴ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „Antonín Švehla“, stroj, s. 9. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno) Antonín Švehla po dokončení berní reformy daroval jako výraz spokojenosti Englišovi svůj namalovaný portrét od Petruse. Dodnes se nachází v majetku rodiny ve vile na Budčankách v Praze.

⁷⁰⁵ Srov. Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XIII, Praha 2000, s. 593 – 594., J. KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě*, s. 535. a V. LACINA, *(Staro) nové daně v novém státě*, s. 26 – 27.

⁷⁰⁶ ANM, fond V. Mastný, k. 4, inv. č. 425, list K. Engliše z 22. 3. 1926 Mastnému.

⁷⁰⁷ Vojtěch MASTNÝ, *Vzpomínky diplomata. Ze vzpomínek a dokumentů československého vyslance*. (Eduard Kubů, Petr Luňák, Otto Novák (eds.), Praha 1997, s. 246.

⁷⁰⁸ ANM, fond V. Mastný, k.4, inv. č. 425, list K. Engliše z 27. 4. 1926 Mastnému

může vlivem svým u Sv. Stolce věcem našim přinést prospěch.”⁷⁰⁹ Právě tehdy se zrodilo přátelství, které se během válečných a poválečných let ještě prohloubilo. Později spolu spolupracovali v době sloučení České průmyslové banky s Živnobankou, když Engliš byl ve správní radě první z nich a Mastný druhý. Jejich přátelství ukončila až Mastného smrt v roce 1954.⁷¹⁰

Co bylo pro Engliše typické v úřadě jak ministra financí, tak i guvernéra Národní banky Československé bylo jeho obrovské pracovní nasazení. Karel Engliš přicházel do práce kolem osmé ráno a podle potřeby v ní zůstával někdy až do 20. hodiny.⁷¹¹ Když si uvědomíme, že se také věnoval své vědecké činnosti, jistě patřil k velice pracovně vytíženým lidem. Jeho pracovní výkonnost budila již u současníků úžas a obdiv. Ne neoprávněně, někteří jeho spolupracovníci dokonce hovoří o jeho „vražedném“ pracovním tempu jako o „englišovském“, které sotva nalezne srovnání.⁷¹²

Jedním z problémů všech úřadů je i jejich administrativa. I Karel Engliš záhy zjistil, že k realizaci nějakého plánu vede leckdy cesta trnitá a zdlouhavá. O tom, že ne vždy se mu podařilo plán realizovat, nám dokládají dvě karikatury ve sborníku Englišova šedesátka. Na první je zobrazen, jak „spěje“ v plném trysku sotva se držíc na úředním šimlu k reformám. Na druhé je zobrazen, jak zkontroloval divokého koně, který představuje úředního šimla.⁷¹³ K tomu přidělávalo Englišovi vrásky na čele personální složení jeho ministerstva. Především mu chyběli lidé na vedoucí místa „... s širokým rozhledem“. Postupně se mu však i to dařilo konsolidovat příchodem nových lidí na ministerstvo financí.⁷¹⁴

Další věcí, kterou byl Engliš pověstný a mnoha svým kolegům a spolupracovníkům jí někdy přidělával „vrásky na čele“ byla jeho až dokonalá připravenost a informovanost někdy i v každé maličkosti. Většina jmenovaných funkcionářů, kteří o něčem mají rozhodnout a danému problému příliš nerozumí, dá většinou na rady svých podřízených. U Engliše tomu bylo naopak. Vždy se snažil problémům svého úřadu porozumět a jeho podřízeným bylo někdy až nepříjemné, že museli některé věci znovu přepracovat, než získali Englišův podpis a tedy i svolení. I přišel jeden jeho podřízený na nápad, jak odpoutat jeho pozornost. „*Zahájil nenápadně debatu o něčem, co bylo v té době středem Englišova zájmu (inflace, deflace, národní demokracie... a tu propukla Englišova slabost. Chodil po kanceláři sem a tam a mluvil. A pak*

⁷⁰⁹ ANM, fond V. Mastný, k. 4, inv. č. 425, list V Mastného z 21. 6. 1926 K. Englišovi

⁷¹⁰ V. MASTNÝ, *Vzpomínky diplomata*, s. 243 – 250.

⁷¹¹ Ladislav František DVOŘÁK, *Politikem a měnovým hospodářem*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 104.

⁷¹² Karel Engliš patřil k lidem, kteří uměli využívat svůj pracovní čas beze zbytku. Psaním svých vědeckých děl se věnoval především o nocích. Václav Chytil vzpomínal, že si všiml na jednom jeho rukopisu poznámky: „*Psáno po recepci v bance od 2 – 4 hodin ráno.*“ Václav CHYTIL, *Dělník ducha*, in: tamtéž, s. 46 – 47.

⁷¹³ Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 75 a 81.

⁷¹⁴ AKPR, fond KPR, k. 166, sign. T 314/28, Karel Engliš ministr financí (1928 – 45), záznam z 26. 4. 1926.

*se podíval na hodinky, prohlásil s hrůzou, že za pět minut mu začíná přednáška... a podepsal v rychlosti a bez námitek.*⁷¹⁵ Nutno dodat, že tato metoda nefungovala vždy.

Jako ministr financí se Karel Engliš účastnil ministerské rady, která se konala v letech 1925 – 1928 v Kolowratském paláci na Malé Straně. *„Ministři se scházeli jednotlivě, jeden dřív druhý později (já jsem býval první mezi prvními), položili aktovky na své místo na stole a v kroužcích hovořili, žertovali, rokovali (ke mně chodili pro šňupce tabáku, až Franke z toho udělal vtip, že uděluji šňupce (tj., že je kárám),“* píše Engliš. Většinou se čekalo na Švehlu, který míval běžně až hodinové zpoždění. *„Švehla se po svém příchodu rozhlédl na všechny strany s pozdravem kývnutím hlavy, usmíval se, zasednul, (...) Kostěné brejle nosil v rukou, protože je potřeboval jen ke čtení, a když je nasadil, znamenalo to konec debaty,“* můžeme se dočíst o způsobu jednání v Englišových pamětech.

„Švehla se svým protějškem Englišem tvořili tak politicko – hospodářskou osu ministerské rady v pravém slova smyslu. Švehla často mu podal přes stůl několik lapidárních slov načrtnutých barevnou tužkou Švehlovským „klínovým“ písmem a podobnou řečí na aršíku papíru odpovídal, nebo jindy sám se ozýval Engliš Švehlovi, jenž při tom nemusil ani posunouti své brýle s kostěnou obrubou s čela na dalekozraké oči. A jindy se mi zdálo, že se dorozumívají jen pohledem, posunem hlavy, beze slov,“ tak vzpomínal na jednání v ministerské radě tehdejší ministr průmyslu, obchodu a živností František Peroutka.⁷¹⁶ Kolem páté hodiny odpolední se objevil zřízenec a naklonil se k uchu ministerského předsedy. Všichni už věděli, že je to čas na svačinu v místnosti vedle. *„Bílá káva s buchtou...“*⁷¹⁷ U občerstvení zavládla uvolněná nálada a padaly různé politické vtipy. *„Byl jsem terčem žertovných vtipů a útoků při tom. Jednou pro mé šňupání, podruhé protože jsem se učil jezdit na koni nemaje času k procházkám. Udržal říkal, že mi dali koně (...), který, kdyby mu dali korunu, by jezdil elektrikou. Konečně proto, že jsem jim škrtal výdaje (Že nám škrtne republiku),“* vzpomínal na příjemné chvílky strávené v ministerské radě Karel Engliš.⁷¹⁸ Rada zasedala jednou za měsíc anebo při mimořádných situacích.

V ministerské radě si Engliš často bral slovo, aby vysvětlil svým kolegům ve vládě své plány a koncepce. Nezapřel však v sobě univerzitního profesora a schůze vlády se najednou proměnila v univerzitní přednášku. Jeho žák Václav Chytil vzpomíná, že členové vlády ho sice zaujatě poslouchali, ale ne všichni mu rozuměli. Antonín Švehla nazýval tento způsob

⁷¹⁵ Zdeněk NEUBAUER, *V pensijním ústavu*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 108.

⁷¹⁶ František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 46 – 47. (v majetku Englišovy rodiny)

⁷¹⁷ Tamtéž, 49.

⁷¹⁸ K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957 – 1958*, s. 2 – 4. (v majetku rodiny)

Englišova vyjadřování „čínská řeč“.⁷¹⁹ O tom, jak zdlouhavě Engliš vysvětloval své záměry vládě, svědčí i vyjádření ministra spravedlnosti Mayr-Hartinga před novináři, když jim odpovídal na jízlivou otázku, jakým jazykem se v kabinetu mluví, odpověděl jim: „*Bißl Böhmisch, bißl deutsch, ale hlavně English.*“ Tím mínil „Trochu česky, trochu německy, ale hlavně mluví Engliš.“⁷²⁰

Během jednání v ministerské radě se musel Engliš často bránit požadavků jiných resortů o navýšení finančních prostředků. Jako ministr financí sledoval svůj hlavní cíl udržet státní příjmy a výdaje státu v rovnováze. Nerad viděl nějaké plýtvání se státními prostředky a nekompromisně hájil zájmy státní pokladny. Alois Eliáš vzpomínal ještě po letech, jaká to byla těžká práce přesvědčit ho o nutnosti požadavků daného ministerstva. „*Na každou námitku měl pohotovou odpověď, nezůstal dlužen jediný „útok“ a často nás zatlačoval do tuhé obrany. Imponoval nám svým pevným postojem a logikou svých vývodů.*“⁷²¹ K tomu dodává Jan Krčmář: „... těch několik měsíců, které jsem s ním strávil ve vládě, jen potvrdilo moje mínění, které jsem měl o něm ode dávna. Že pro své vynikající vlastnosti byl té doby jediným mužem, který dovedl být opravdovým ministrem financí a že různé kritiky, které se proti němu pršely, zejména z řad vysokoškolských profesorů, jako do Horáčka, Mildschuha, Drachovského, Funka, Macka, Loevensteina byly mně jen směšné.“⁷²²

V ministerském úřadu Engliš nepodceňoval ani význam tehdejších tištěných médií, do kterých pravidelně přispíval mnoha články. Problémem někdy bylo, že obyčejný člověk potřeboval k jejich prostudování slovník, aby porozuměl záplavě cizích slov nebo potřeboval odborníka, s nímž by je konzultoval. Englišův sloh byl příliš hutný na to, aby zaujal širokou čtenářskou obec. Když se jednou novináři ptali jednoho vysokoškolského profesora, zda četl Englišův nejnovější článek, odpověděl jim slovy: „*Kolego, já neumím arabsky. A poněvadž vím, že Engliš píše arabsky, nečtu to.*“⁷²³ Z tohoto vyjádření je jasně patrné, že vedle malé srozumitelnosti Englišových textů, že se asi neměli ani příliš v lásce. Sám Engliš se všem nařčením, že píše příliš těžce, bránil a vysvětloval to tím, že se jeho knihy „*musí čísti pozorně, protože to není žádný román... Ale kdo si dá práci přesně čísti od počátku, může sledovati*

⁷¹⁹ Václav CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. dr. Václava Chytila na dobu vysokoškolských studií*. Nepublikovaný rukopis, v majetku rodiny. a J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 67.

⁷²⁰ Srov. Antonín KLIMEK, *Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi?* Praha 1998, s. 100. J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 414 – 415.

⁷²¹ Alois ELIÁŠ, *Rozpočtář*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 99.

⁷²² Jan KRČMÁŘ, *Paměti, díl II. a III.* (Jana Čechurová – Jan Kuklík eds.), Praha 2008, s. 143.

⁷²³ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 67.

postup myšlenek a porozumění celku, nerozumí-li něčemu, stojí mu to za přemýšlení, protože není v knize slova zbytečného nebo napsaného nazdařbůh.“⁷²⁴

Další charakteristickou věcí pro Englišovo působení v úřadě ministra financí, byl jeho neblahý zvyk vyhrožovat demisí, pokud se mu nepodařilo prosadit své návrhy. Byl asi rekordmanem v podávání demisí. Švehla měl pro jeho demise připravenou speciální přihrádku, do níž je ukládal. Samotný Engliš, který nerad ustupoval a slevoval ze svého stanoviska, používal sám demise jako formu nátlaku v politickém boji. Ostatně jeho současník a kritik Cyril Horáček ve svých pamětech napsal: „*Mimo to byl Engliš polemická povaha, takže nevycházel z konfliktů a každou chvíli podával demisi. (...) Vyprávělo se o něm, že podává demisi každých čtrnáct dní, ale nikdy nebyly míněny vážně.*“⁷²⁵ Jeho záměry se mu snažil rozmluvit Švehla a po jeho onemocnění hlavně prezident Masaryk. Pro něj se stal postupně Engliš nespornou autoritou v otázkách národního hospodářství, a proto vyvinul nemalé úsilí, aby zvrátil jeho rozhodnutí. V jednom dopise mu až učitelsky napsal: „*Vím, že Vám běží o stát, ale právě proto musíte vydržet na svém místě a volit správnou taktiku svého postupu. Státnicky, milý doktore Engliši, ne tak studentsky!*“⁷²⁶ Není třeba podotýkat, že se Masarykovi většinou podařilo Engliša přesvědčit, aby stáhl svou demisi. O tom svědčí i to, že o výše zmíněném dopise si Engliš poznamenal: „*Toto milé otcovské napomenutí mne činí tento dopis jedním z nejmilejších.*“⁷²⁷

Veřejnost reagovala na Englišovy demise vytvářením řady vtipů a anekdot. Asi nejvýstižnější je ta, když se na ulici setká mladá slečna se starším pánem, který se jí zeptá: „*Tak, jaký je poměr mezi tebou a Karlem?*“ „*Zrovna takový, jako mezi Englišem a vládou,*“ odpoví slečna. „*Jak to?*“ „*No – on mně dává také šestkrát týdně kvinde a pokaždé se zase vrátí.*“⁷²⁸

Roku 1928 onemocněl předseda vlády Antonín Švehla, což značně oslabilo Englišovu pozici v kabinetu a dostával se v něm do stále větší izolace.⁷²⁹ Ministerského předsedu zastupoval Jan Šrámek, kterého Engliš považoval za špatného administrátora, ale dobrého politika.

⁷²⁴ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, s. 97.

⁷²⁵ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, Vzpomínky z mého života (stroj.), s. 214, 227.

⁷²⁶ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 26, Masarykův list Englišovi z 28. 7. 1928.

⁷²⁷ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „T. G. Masaryk“, stroj, s. 12. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

⁷²⁸ *Lucerna*, obrázkový týdeník z roku 1930, in: K. Engliš, Karikatury a anekdoty, výstřižky z novin a časopisů, (v majetku rodiny.)

⁷²⁹ Engliš si byl vědom, že v agrární straně má mnoho odpůrců, kterým bez Švehly nebude schopen čelit. Napsal prezidentu Masarykovi: „*Dokud byl zde Švehla, dopadlo to na konec kompromisem, ale po jeho odchodu se stala prepotence strany nesnesitelnou. (...) Uložil jste mně, pane presidente, abych napomáhal odklizení sporu. Poslechnu, avšak sporem nerozumím formu, nýbrž problém sám. Nedojde-li ve věci samotné k dohodě, pak bych po formálním smíru byl ještě slabší a propukl by konflikt velmi brzo. Mám velmi malou naději na dohodu, jak znám republikánskou stranu bez Švehly. Na požadavky republikánů žádným způsobem nemohu přistoupiti.*“ AK-PR, fond KPR, k. 166, sign. T 314/28, Karel Engliš ministr financí (1928 – 45), Englišův list Masarykovi z 26. 6. 1928.

„Žil uzavřeným životem. Měl jsem s ním těžká pořízení, když zastupoval Švehlu v nemoci jako náměstek. Neměl snad nikoho rád, ale jeho také ne,“ zhodnotil svůj vztah ke Šrámkovi Engliš.⁷³⁰ Jádrem problému bylo, že Šrámek zastával názor, že úředníci ministři musí poslouchat zvolené politiky. Což zákonitě vedlo k řadě konfliktů, které většinou vyústili v podání demise Englišem. Šrámek si ho okamžitě pozval k sobě do kanceláře a začal se s ním dohadovat. „Žádnou demisi od vás nepřijímám. Tak byste se Švehlou nikdy nemluvil“. To je pravda, ale on také nikdy tak se mnou.“ „Musíme se dohodnout,“ navrhl Šrámek a Engliš mu odpověděl: „To je, nač čekám, ale rozkazů nepřijímám“.⁷³¹ Takto to však nemohlo fungovat do nekonečna a vše vyvrcholilo spory v otázce podpory cukerného průmyslu, kdy byl přehlasován ministry agrární a lidové strany a také v otázce zavedení zlatého krytí koruny. Engliš neváhal a podal demonstrativně v červenci svou již několikátou demisi. V dopise prezidentu Masarykovi si postěžoval: „Dokud byl zde Švehla, dopadlo to nakonec kompromisem, ale po jeho odchodu se stala prepotence [agrární] strany nesnesitelnou.“⁷³² Prezident mu po jistém váhání v listopadu 1928 vyhověl.⁷³³

Řada osobností z politického i hospodářského života byla samozřejmě ráda, že se ho zbavila. Trnem v oku jim byl také plán na zavedení osnovy zákona o rozpočtovém pořádku, která by omezila různá „kouzla“ se svěřeným státními prostředky.⁷³⁴ Jeho odchod s neskrývanou radostí přivítal Cyril Horáček. „... odešel konečně přece a správcem ministerstva financí byl jmenován dr. Vlasák. Tak se koalice, ovšem jen na čas, zbavila Engliše, jenž byl v ní dosti nesourodým živlem. Svými experimenty a svou náladovou politikou způsobil jen koalici nepřijemnosti a dával oposici záminku k proti koaličním útokům.“⁷³⁵ Jeden člen vládního kabinetu okomentoval Englišův odchod z ministerstva drsnými slovy: „Dostal [Engliš] padesátihaléřovou známku na hřbet a byl poslán do Brna.“⁷³⁶

⁷³⁰ K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957 – 1958*, s. 13. (v majetku rodiny). Již tehdy vycházely různé verze na politiky. Na Jana Šrámka se zachoval v Englišových pamětech tento:

„Šrámek to čiperné mrně
a pan biskup Hugo v Brně
dostali se do křížku
snad pro náskou jeptišku.“

⁷³¹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „T. G. Masaryk“, stroj, s. 13. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

⁷³² J. KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě*, s. 543. Englišova demise měla i ohlas v tisku např. Právo lidu napsalo: „Engliš je příklad, jak mocensky triumfující buržoasie kašle na všelikou odbornost a vyšší státní odpovědnost... Engliš je sice poražen, ale silácký měšťácký režim není vítězem.“ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 454.

⁷³³ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 12, list Masaryka Englišovi z 25. 11. 1928 – přijetí demise.

⁷³⁴ D. JANČÍK, *Dvakrát v roli strážce státních financí*, s. 129.

⁷³⁵ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života* (stroj.), s. 215.

⁷³⁶ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 462.

Ve funkci ministra financí vystřídal Engliš Bohumil Vlasák, který měl na vedení měnové politiky státu zcela jiný názor než jeho předchůdce. Především v klíčové otázce spojení československé koruny se zlatem. Englišovým odstoupením fakticky padla „*klíčová bašta odporu proti zavedení „zlaté“ koruny.*“⁷³⁷ Hlavním propagátorem zavedení „zlaté“ koruny, bylo vedení Národní banky Československé v čele s guvernérem Vilémem Pospíšilem.⁷³⁸ Jedním z hlavních argumentů pro zavedení byla otázka prestiže. Nakonec toto mínění převládlo a zákonem ze 17. listopadu 1929 se jedna koruna rovnala 44,58 mg ryzího zlata. Problém byl, že Národní banka nebyla schopná nikdy dosáhnout tak velkých zásob zlata, aby se mohla koruna plně měnit za tento kov. Během trvání První republiky nikdy nedošlo k volné směnitelnosti bankovek za zlato.⁷³⁹

Karel Engliš byl jedním z mála národohospodářských odborníků, kteří odmítali spojení koruny se zlatem.⁷⁴⁰ Engliš tvrdil v duchu své teleologické teorie⁷⁴¹, že nelze spojovat kupní sílu peněz s hodnotou zlata, ale s tvorbou národního důchodu.⁷⁴² Poukazoval také na to, že „*zavedení zlaté měny nebude mít u nás v zápětí žádných materiálních změn nynějšího skutečného stavu.*“⁷⁴³ Za stejně závažný problém také považoval uvolnění devizového hospodářství, protože tím se podle jeho názoru vláda vzdala nástroje na samostatné ovládání vztahu našeho kapitálového trhu vůči cizině.⁷⁴⁴

Krach na newyorské burze koncem října roku 1929 oznamoval, že skončila doba poválečné konjunktury a přichází čas Velké hospodářské krize, kterou čekal jen málokdo. Prezident Masaryk nejspíš v předtuše nadcházejících ekonomických problémů chtěl mít na ministerstvu financí odborníka, nejlépe Karla Engliša. Proto neváhal a snažil se ho osobními dopisy přemluvit, aby se opět ujal úřadu. „... *ted' před volbami Vám říkám, že se musíte do minister-*

⁷³⁷ A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XIII, s. 637.

⁷³⁸ Vilém Pospíšil (1873 – 1942), byl úzkým spolupracovníkem prvního ministra financí Československé republiky Aloise Rašína. V letech 1922 až 1926 byl vrchní ředitelem Městské spořitelny pražské. V roce 1926 se stal i přes odpor tehdejšího ministra financí Engliša prvním guvernérem Národní banky Československé. Ke kandidátům na guvernéra blížil J. Kolařík, *Peníze a politika*, s. 395.

⁷³⁹ A. KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XIII, s. 637.

⁷⁴⁰ Dalším velkým kritikem zavedení zlaté měny byl např. Josef Macek, který přímo napsal: „*Zlatá měna je přežitek z dob barbarských... Dnes je to sociální zlo.*“ Podle jeho názoru nespočívá měnová politika „*v tom, aby to zlaté telátko, které mají v pancéřovém chlívku v Národní bance v Praze, vyrostlo v takového zlatého vola, jakého mají ve Francouzské bance v Paříži.*“ F. Vencovský, *Vzestupy a propady československé koruny*, s. 76.

⁷⁴¹ Teleologie (z řeckého telos – účel, cíl) je ekonomická teorie Karla Engliša, která je postavena na myšlence, že poznávání a chápání ekonomických procesů v národním hospodářství je možné především skrze účelovost v chování všech subjektů. Odmítá vidět hospodářství jako něco nezávislého na potřebách člověka. Podle této teorie je hospodářství pořádkem, který se odvíjí od člověka a jeho potřeb. Blíže viz. F. VENCOVSKÝ, *Dějiny ekonomického myšlení do roku 1948*, s. 199 – 204.

⁷⁴² D. JANČÍK, E. KUBŮ, *Bankéř a finančník*, s. 138.

⁷⁴³ AČNB, fond, NB, sign. NB- PXXX – 6, soukromá korespondence Viléma Pospíšila, 9b/ Zavedení zlaté měny v ČSR 1929 – 1930, Lidové noviny z 19. 10. 1929.

⁷⁴⁴ Tamtéž.

stva vrátit! Vidíte přece co se děje a jaké jsou plány těch různých žraloků – rozhodněte se určitě, že budete ministrem a že budete chránit kapsy poplatníků,“⁷⁴⁵ naléhal Masaryk. Engliš nedokázal Masarykovi nevyhovět a do nové vlády vstoupil.

Engliš opět nepřebíral ministerstvo financí v nelehké době. Velká hospodářská krize zásadním způsobem otřásla světovým hospodářstvím. Za její počátek bývá označován tzv. Černý pátek 25. října 1929⁷⁴⁶, kdy došlo k „náhlému“ zhroucení obchodu s cennými papíry a akciemi na newyorské burze. Díky globálnímu propojení světové ekonomiky se krize šířila do dalších států světa. Některé poznamenala více jiné méně. Dalo by se eufemisticky říci, že už nic nebylo stejné jako předtím. Hospodářská krize vedle svých klasických dopadů v podobě poklesu nezaměstnanosti a výroby také přinesla zásadní změnu v myšlení lidí. Otřásla jejich vírou v kapitalistický systém a vedla k tomu, že byly znovuobjeveny myšlenky Karla Marxe. K tomu jistě přispělo i to, že Sovětskému svazu se krize vyhnula. Krize také přispěla v jednotlivých zemích k popularitě extrémistických stran na levé a pravé straně politického spektra, které se některým lidem jevily, jako jediná možná alternativa cesty z tohoto celospolečenského problému. Tento faktor sehrál důležitou roli při volbách v zemích, které byly zasaženy nejvíce touto hospodářskou depresí a to vedlo např. v Německu k nástupu Hitlera a jeho nacionálně socialistické strany k moci.

Průběh a dopad hospodářské krize naprosto zaskočil tehdejší ekonomy, kteří na něco takového nebyli připraveni. Dodnes proto panují spory ohledně příčin a stále nebyly dostatečně vysvětleny mechanismy, které to všechno uvedly do chodu. Ekonom Holman o sporech ohledně kořenů této krize napsal: „... ekonomové se dodnes plně neshodli. Někteří je hledali v samotném systému svobodného podnikání, v soukromém investování a ve spotřebě. Podle některých názorů k hloubce a délce hospodářského cyklu přispívala masová spotřeba předmětů dlouhodobé spotřeby jako například automobil. Podle Keynesa a jeho žáků slábnou ve vyspělých zemích podněty k investicím i ke spotřebě, čímž moderní kapitalismus ztrácí schopnosti proinvestovat vytvářené úspory a dosahovat vlastními silami plnou zaměstnanost.“⁷⁴⁷ Dnes se řada ekonomů kloní k názoru, že krize byla způsobena poruchami ve finančním a měnovém systému, jak to na začátku Velké hospodářské krize vyjádřil metaforicky John Maynard

⁷⁴⁵ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 26, Masarykův list Englišovi z 16. 10. 1929.

⁷⁴⁶ Někdy se také hovoří o Černém čtvrtku nebo také úterý a to i přesto, že k největšímu propadu na burze došlo v pondělí 28. října 1929, kdy index Dow Jones Industrial ztratil 12, 33%. Ve čtvrtek 24. 10. 1929 se propadl index pouze o 3, 19% a o den později však mírně posílil. Pavel KOHOUT, *Mechanismus a důsledky „Černého pátku“ 1929*. In: M. Loužek – L. Tajovský (eds.), *Velká deprese*, Praha 2004, s. 17 – 19. Komplexní pojednání o Velké hospodářské krizi lze nalézt v práci Jakuba RÁKOSNÍKa, Jiří NOHy, *Kapitalismus na kolenou, Dopad Velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929 – 1934*, Praha 2012.

⁷⁴⁷ Robert HOLMAN, *Výročí propuknutí Velké hospodářské deprese*. In: M. Loužek – L. Tajovský (eds.), *Velká deprese*, Praha 2004, s. 12.

Keynes: „Máme *problém s alternátorem*“. Tím myslel, že ekonomika jako celek (stroj) se nachází v dobrém stavu, ale její důležitá součástka (finanční systém) nefunguje. Keynes k tomu ještě dodal: „*Zabředli jsme do kolosálního zmatku, protože jsme nedokázali uřídit složité soustrojí, jehož chodu nerozumíme.*“⁷⁴⁸

Nabízí se otázka, zdali je možné krize předvídat nebo nějakými účinnými prostředky zvládnout. Ekonom Tomáš Sedláček, kterému se podařilo předpovědět nedávnou hospodářskou krizi v 21. století, zastává názor, že „*dodnes není mezi ekonomy zřejmé, co ukončuje či způsobuje ekonomické krize... Ekonomové nejenže neumějí opravit mechanismus, který přestal fungovat podle jejich představ, ale ani po osmdesáti letech se neshodnou na tom, co jej znovu uvedl v řádný chod.*“⁷⁴⁹ Proč tomu tak je vysvětluje Sedláček tím, že ekonomické systémy nelze vůbec nebo velice špatně předpovídat. „*Determinismus tedy do ekonomie příliš nepatří a je to jeden ze zásadních rozdílů mezi ní a newtonovskou fyzikou. Bohužel očekávání laické veřejnosti jsou odlišná. Se svými tlustými knihami, rovnicemi a derivacemi, Nobelovými cenami a tituly z prestižních univerzit musí být přece ekonom schopen například říct, kdy krize skončí a jaké prostředky – léky – použít, aby skončila co nejdříve. Jenže to je velký omyl. Za prvé ekonomie je stále jen obor společenský, nikoli, ač se tak občas stále tváří, obor deterministický. Jakékoliv závěry, které jsme učinili v minulosti, nemusí platit, pokud se dostatečně změní podmínky, instituce či lidské chování.*“⁷⁵⁰

Na Československo nedopadla krize na rozdíl od USA nebo sousedního Německa zpočátku takovou silou. Nástup krize byl postupný a pomalejší. Souviselo to s tím, že zpočátku postihla krize jen některá odvětví československého hospodářství jako např. zahraniční obchod a zemědělství. Postupně však zasáhla celé československé hospodářství. Ke kulminaci této krize u nás došlo na jaře 1933. Poté postupně přecházela do stádia vleklé deprese. K významnému oživení hospodářství došlo až v roce 1936, ale ani to však nestačilo k dosažení předkrizového stavu, kterého se v meziválečném období nepodařilo už nikdy dosáhnout.⁷⁵¹

⁷⁴⁸ Paul KRUGMAN, *Návrat ekonomické krize*, Praha 2009, s. 166.

⁷⁴⁹ Tomáš SEDLÁČEK, *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázaní od Gilgameše po finanční krizi*. Praha 2009, s. 210. Pro ilustraci stačí srovnat jen některé závěry českých autorů (Sojka, Holman, Vencovský, Tajovský) ve sborníku *Velká deprese*.

⁷⁵⁰ Dalo by se říci, že vlastně neexistuje žádná vědecká metoda, která by dokázala, že např. komunismus, fašismus nemůže nikdy fungovat. I kdyby příznivci těchto ideologií byli nuceni uznat, že jejich systém nikdy pořádně nefungoval, vždy mohou dodat, že „*že se změnily podmínky a tentokrát se to již vydaří.*“ Tamtéž, s. 250.

⁷⁵¹ Blíže k nástupu hospodářské krize v Československu Vratislav LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu (1929 – 1934)*, Praha 1984, s. 68 – 110. a Milan SEKANINA, *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*. Praha 2004, s. 33 – 35. Milan Sekanina rozděluje průběh krize v Československu do 3 etap. První proběhla od přelomu roku 1928/1929 až do jara 1931. Vyznačovala se mírnějším průběhem než např. v sousedním Německu. V této fázi došlo k zastavení hospodář-

V době nástupu Velké hospodářské krize se Engliš stal naposledy ve své kariéře ministrem financí. Přebíral tento úřad v těžkém období. „*Uvědomme si tragičnost tehdejšího Englišova postavení – vracel se do funkce 7. 12. 1929 na počátku zničující krize se svázanými rukama: v mezidobí byla uvolněna devizová regulace a zavedena zlatá měna,*“ upozorňuje ve své studii Karel Pulpán.⁷⁵² Přesto v této funkci vydržel celých 16 měsíců. Ministerským předsedou však už nebyl Antonín Švehla, ale jeho stranický kolega František Udržal, který byl „... *hodně nesamostatný, neměl v tehdejších našich problémech dostatečný přehled. Říkával: „Však se to nějak vystříbří“, ale člověk to byl ryzí a veskrze poctivý,*“ hodnotil Engliš.⁷⁵³ Problém byl, že Udržal nebyl schopen zajistit Englišovi srovnatelnou podporu, jako měl svého času od Švehly. Proto se stávalo, že návrhy ministra financí byly přehlasovány a ten demonstrativně opouštěl vládu. „*Udržal mne hledal a prosil i ženu, že mu musím odpustit, že mne přece drží atd. S ním nebylo souhry a problémy se kupily,*“ vysvětluje ve svých pamětech Engliš.⁷⁵⁴

Jako ministr financí se podílel na přípravách dvou rozpočtů 1930 a 1931. S jistou dávkou rezignace uvádí, že už nyní není možné vylepšovat rozpočet tím, že se zaplatily dluhy nebo je změnit na levnější. „*Tento pramen úspor bohužel se nyní zmenšuje na úrok z umořovaného dluhu, protože další konverse jsou na neurčito oddáleny důsledkem uvolnění deviz, které činí z našeho a cizího peněžního trhu spojitě nádoby. Následkem toho se stabilita výdajová stále tíže uhazuje a do budoucna sotva uhájí zplna, protože nás čekají ještě velké problémy,*“ jasně předpovídal Engliš.⁷⁵⁵ Další věcí, kterou musel ve svém úřadě řešit byla sanace různých finančních ústavů, jak již bylo zmíněno v předešlých odstavcích. Tehdy byl obecný odpor proti sanacím z veřejných prostředků. Engliš k nim ač nerad musel přistoupit, protože se obával, co by se stalo, kdyby tak neučinil. Dále potřeboval uklidnit drobné vkladatele, aby zabránil masovému útoku na bankovní vklady. Také navrhoval zavedení obilného monopolu, který byl nakonec v jiné formě přijat až v roce 1934. Engliš se dostává ve vládě do stále větší izolace, kterou se snaží prolomit svým oblíbeným mocenským nástrojem tj. demisí. Udržal i prezident Masaryk se ho snaží od jeho úmyslů odrazovat. „... *domnívám se, že Vám stačí delší dovolená nikoliv demise. Sám ve svém listě pravíte, že vám úřad „ale-*

ského poklesu a objevily se i náznaky oživení. Druhá etapa začala v létě a trvala do jara 1933, kdy dosáhla krize v Československu svého vrcholu. Došlo k utlumení veškeré investiční činnosti, což vedlo k ochromení zemědělského, průmyslového a obchodního podnikání. Docházelo k většímu zadlužování firem a následně k jejich krachům. Poslední etapa proběhla od března 1933 až do jara, kdy krize přešla do stádia vleklé deprese. Tamtéž.

⁷⁵² K. PULPÁN, *Měnový vývoj v ČSR 1929 – 1936*, s. 35.

⁷⁵³ K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957 – 1958*, s. 5. (v majetku rodiny).

⁷⁵⁴ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „T. G. Masaryk“, stroj, s. 15. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

⁷⁵⁵ J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 480.

*spoň na ten čas“ je obtížný, ergo spokojte se, prosím s dovolenou.*⁷⁵⁶ V jiném se mu zase snažil trochu zalichotit a uklidnit ho, „*my jsme přece celou politiku položili na Vašich finančních plánech, a proto musíte vydržet. Z řečí a psaní v listech si nic nedělejte!*“⁷⁵⁷ Tím se jim na čas podařilo zažehnat Englišův odchod z vlády.

Důsledky krize, které dopadaly postupně na československé hospodářství, zaskočil většinu členů vlády. Jiří Hejda vzpomíná, jak v květnu 1929 v Přítomnosti uveřejnil článek, který zakončil slovy: „*Neboť tolik snad je dnes již každému jasné, že rok 1930 bude znamenat určitou depresi, za níž ovšem věci týkající se platů a mezd bude těžko řešit uspokojivě.*“ Později se v redakci Lidových novin názorově střetl právě s Englišem, který tehdy stál „*pevně na stanovisku, že nebezpečí krize nehrozí a že je neodpovědné vyvolávat ji takovými články.*“⁷⁵⁸ Engliš přirozeně nebyl tak naivní, jak se snaží Hejda ve svých pamětech naznačit. Byl si vědom také psychologického efektu, který mohou způsobit takové články ve vlivných periodikách u veřejnosti. On sám navrhoval čelit krizi snížením celé soustavy hospodářských čísel nebo devalvací koruny ve zlatě. Ve vládě však tvrdě narazil. „*Viděl jsem, že přišla doba dělání dluhů a že svým názorem neprorazím, že se musí strany přesvědčit a proto jsem odešel a doporučil Trapla, který se vyznal na trhu cenných papírů a tudíž v dělání dluhů,*“ vysvětluje svůj odchod z vlády Karel Engliš. Masaryk nakonec jeho demisi v dubnu roku 1931 přijal.⁷⁵⁹ Úřad ministra financí převzal Karel Trapl. Englišův odchod zaznamenala i média. České slovo reflektovalo tuto situaci krátkou rýmovačkou.

*„Samé daně, žádná práce,
poplatník je z toho rapl.
Englišovi bere z ruky
osvědčené koště Trapl.“*⁷⁶⁰

Karel Engliš se vrátil na univerzitu do Brna a sledoval dopady hospodářské krize na národní hospodářství. Vycházel přitom ze své teleologické teorie, která je založená na myšlence, že poznávání a pochopení „*ekonomických jevů je vědecky uspokojivé jen tehdy, sledují-li se v chování všech subjektů především účelovost, záměrnost, volba cílů a prostředků a z toho hlediska racionálnost rozhodování a postupů.*“ Důležitou roli také hraje v jeho teorii rovnovážný pořádek mezi hospodářskými celky (domácnosti, podniky, státní hospodářství

⁷⁵⁶ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 26, Masarykův list Englišovi z 12. 1. 1931.

⁷⁵⁷ Tamtéž, Masarykův list Englišovi ze 4. 1. 1931.

⁷⁵⁸ Jiří HEJDA, *Žil jsem zbytečně. Román mého života*, Praha 1991, s. 109 – 110.

⁷⁵⁹ Při Englišově rozhodnutí podat demisi sehrály určitou roli zdravotní problémy jeho ženy i jeho samotného. ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 26, Masarykův list Englišovi z 12. 1. 1931. J. Kolařík, *Peníze a politika*, s. 502 a 504 – 505.

⁷⁶⁰ České slovo ze 17. 4. 1931, in: K. Engliš, *Karikatury a anekdoty*, (v majetku rodiny).

apod.), které přicházejí do vzájemných styků na trhu. Díky tržnímu mechanismu vytvářejí rovnovážný pořádek. Z čehož vyvozoval, že výroba a spotřeba mají tendenci k rovnováze, protože je to v zájmu obou stran (spotřebitelů a výrobců).⁷⁶¹ Hospodářská krize byla podle Engliše porušením tohoto pořádku. Poruchy rovnováhy rozděloval podle trhů,⁷⁶² na kterých k nim došlo, tj. na krizi z racionalizace, krizi z nadvýroby a krizi z měnové deflace. Společným znakem všech těchto tří krizí bylo podle něho snižování odbytu, cen i zaměstnanosti. K léčení krize přistupoval jako lékař k nemocem. „*Není to jinak, nežli při poruchách výměny látek v organismu lidském. Hospodářská theorie nevypracovala ještě všechny možné různé poruchy jejich projev a průběh, dělá „theorii krize“ tak, jako by medicína místo theorie tyfu, zápalu plic tuberkulosy atd. dělala nějakou obecnou „theorii nemoci“.*“⁷⁶³ Podle Engliše nelze stanovit obecné příčiny hospodářských krizí, ale je nutné ke každé přistupovat individuálně a především určit na jakém trhu se krize objevila.⁷⁶⁴

Postupně dospěl k názoru, že se nejedná o krizi z nadvýroby a ani racionalizační, ale o zavlečenou deflační, jejíž ničivý průběh je způsobený vysokým kursem koruny. V rovině čisté teorie nemusí vyvolat zásadní praktické problémy, což si uvědomoval i Engliš. Problém viděl ve způsobu, jakým se uskutečňuje. Tím, že se deflační politika dělá nedůsledně na celém hospodářství daného státu, tak to podle něho způsobuje poruchy.⁷⁶⁵ Další problém Engliš viděl v nesprávné peněžní politice, která vedla v roce 1929 k připoutání československé měny ke zlatu. „*V roce 1929 jsem nebyl ministrem, byl jím Vlasák a ten... přivolił k úsilí Národní banky a jejího guvernéra dra Pospíšila a ve spěchu (...) připoutal naši měnu ke zlatu. Čekali můj návrat, a proto spěchali, než se vrátím.*“ Důvod proč je chybou spojit korunu se zlatem vysvětluje ve svých vzpomínkách: „*V předchozí válce totiž potřebovaly evropské státy dodávky z Ameriky, kam plynulo měnové zlato, jež nebylo dostatečného vývozu. V Americe stoupaly ceny následkem hromadění zlata a příliš aktivní bilance platební. Po válce se zlato vracelo ve formě amerických půjček, Amerika, když proto začaly ceny klesat (deflace zlata), odpoutala dolar od starého obsahu zlata a devalvovala ho podle daných cen. I Anglie odpoutala libru od zlata. A v době kdy první státy odpoutaly zlatou měnu, my jsme se vinou Vlasáka a Pospíšila k ní připoutali, ovšem se všemi následky.*“⁷⁶⁶

⁷⁶¹ František VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*, Brno 1997, s. 201 – 212.

⁷⁶² Engliš rozeznával čtyři trhy: trh statků a služeb, trh peněžní a trh práce a trh deviz. Tamtéž, s. 210 – 212.

⁷⁶³ Karel ENGLIŠ, *O nouzi v nadbytku*, Praha 1936, s. 59.

⁷⁶⁴ M. SEKANINA, *Kdy nám bylo nejhůře?*, s. 82.

⁷⁶⁵ J. RÁKOSNÍK, J. NOHA, *Kapitalismus na kolenou*, s. 195.

⁷⁶⁶ Karel ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., rkp., kapitola V národní bance, s. 1. (nevydaný rukopis v majetku rodiny). Engliš také vzpomíná, že když odešel v roce 1929 z ministerstva tak jeho nástupce Vlasák spolu s guvernérem Národní banky Československé umožnili Živnobance si koupit v Národní bance 160 milionů zlata,

K nápravě vedly podle Engliše dvě cesty. První znamenala ponechat zlatý obsah koruny a přizpůsobit jejímu zhodnocování celou soustavu hospodářských čísel. Engliš ve své teorii dělil tuto soustavu na pružnou a nepružnou. „*Je to zrovna tak, jako by v nějakém velikém stroji byla některá kolečka mosazná a jiná železná a ta železná by nebyla zapojena na stejný pohon jako mosazná. Změní-li se pružná soustava hospodářských čísel, aniž se změní soustava nepružná, začne se škrtit stroj,*“ vysvětluje Engliš a řešení v opravě tohoto stroje vidí v tom, že nezbyvá „*nežli zapojiti zase pružnou a nepružnou soustavu hospodářských vztahů a čísel do sebe, a však to předpokládá, že se dimensionálně přizpůsobí jedna druhé.*“⁷⁶⁷ Tomuto řešení bylo nakloněno vedení Národní banky československé a odpovídalo i zájmům a potřebám nejsilnější banky v Československu, Živnostenské bance, která měla eminentní zájem na snížení cenové hladiny.⁷⁶⁸ Engliš si však záhy uvědomil, že toto radikální řešení není možné realizovat při zachování zlatého standartu měny. Byl si vědom negativních následků pro některé vrstvy obyvatelstva. Druhým řešením z krize bylo snížení zlatého obsahu koruny úměrně k jejímu znehodnocení, tak jako to bylo úspěšně provedeno v jiných zemích. „*Kdyby se zákonem rovnou snížil zlatý obsah peněžní jednotky, bylo by nutno provést mezi starou a novou jednotkou přepočtení a ceny i dluhy a platy by se posunuly stejně, takže by se mezi nimi poměr nezměnil.*“⁷⁶⁹ Jednalo se podle něho sice jen o řešení náhradní ale vhodnější. Engliš tedy začal prosazovat tuto variantu řešení z hospodářské krize. Podle něho by toto opatření vedlo k usnadnění československého exportu. Argumentoval také tím, že podobně to bylo úspěšně realizováno ve Velké Británii.⁷⁷⁰

Proti jeho navrhovanému řešení bylo vedení Národní banky československé v čele s jejím guvernérem Vilémem Pospíšilem a Živnostenská banka s jejím vrchním ředitelem Jaroslavem Preissem. Požadovali nekompromisně zachování zlatého obsahu koruny. Englišovi vytýkali, že nesprávně analyzoval kořeny hospodářské krize a příliš přeceňuje význam zlaté měny jako jednoho z hlavních deflačních faktorů ve spojitosti s hospodářskou krizí. Tím vyvolává u veřejnosti zbytečný odpor ke zlaté měně.⁷⁷¹ To bylo také jedním z důvodů, proč Jaroslav Preiss začal vystupovat proti názorům, které chtěly zlepšit hospodářskou situaci státu

které pak vyvezla jako svou rezervu do Ameriky. „*Uložila své rezervy do zlata a honila všechen průmysl do deflace.*“ Tamtéž, s. 13.

⁷⁶⁷ Karel ENGLIŠ, *Světová a naše hospodářská krize*. Čtyřicet článků z Lidových novin od listopadu 1930 do ledna 1934, Praha 1934, s. 45.

⁷⁶⁸ Pro úplnost dodejme, že toto řešení získalo podporu v části Agrární strany. Nakonec však v ní převážil názor, že je nutné brát ohledy na své voliče. Především na rolnictvo a jeho zadluženost, kterou by toto řešení ještě více prohloubilo. Blíže M. SEKANINA, *Kdy nám bylo nejhůře*, s. 84 – 85.

⁷⁶⁹ K. ENGLIŠ, *Světová a naše hospodářská krize*, s. 77.

⁷⁷⁰ Tamtéž, 212.

⁷⁷¹ M. SEKANINA, *Kdy nám bylo nejhůře?*, s. 84.

znehodnocením peněz. Ve svém projevu na schůzi Ústředního svazu československých průmyslníků dne 19. května 1932 řekl: „*Ve financích státu se obrazí onen důsledek, který se zrcadlí i v našem hospodářství. Žili jsme nad poměry a přitom opomenuli jsme tvořiti si mobilní zálohy i v pokladně státní pro budoucnost, zanedbali jsme administrativně včasné vybírání daní a neřešili jsme ve vhodné chvíli otázku železnic, která nyní ale na nás doléhá. O státních podnicích ani nemluvě.*“⁷⁷²

Preisovi se podařilo díky jeho kontaktům v agrární straně a s pomocí prezidenta Masaryka dosáhnout toho, že byl Englišův návrh prozatím zamítnut. Přitom oba dva patřili do okruhu lidí, kteří se pohybovali v blízkosti prezidenta Masaryka.⁷⁷³ Pro Masaryka sice byl Engliš nespornou autoritou v oblasti národohospodářské a měl k němu i lidsky blíže, přesto jeho návrhy korigoval s názory lidí z praxe, jako byl např. právě Jaroslav Preiss. Masaryk musel také často mírnit názorové střety mezi Preissem a Englišem. První z nich to charakterizoval nepříliš nadšenými slovy: „*Já jsem intimním přítelem pana Prezidenta, ale pan prezident jest na druhé straně také intimním přítelem dr. Engliše. Mezi mnou a dr. Englišem jsou silné rozpory.*“⁷⁷⁴ Jindy řekl Jaroslav Preiss na adresu Karla Engliše, v přítomnosti kancléře prezidenta Masaryka Přemysla Šámala: „*Engliš je rozčilený dal se do šňupání, nemyje se a... úkolů, kterých se podjal, bude pro něho mnoho.*“⁷⁷⁵ Otázkou zůstává, do jaké míry lze brát tuto historku vážně, protože Engliš šňupal tabák už v dobách, kdy byl ministrem financí a již tenkrát byl proto terčem mnoha vtipů. O tom, že touto svou činností byl proslulý, svědčí i básnička, kterou složil Eduard Bass. Dal jí příznačný název Šňupec na zdraví.

*„Jak se jeví ve střízlivém světle
finančnické všechno umění,
padesátka, to je bankocetle,
kterou žádná banka nesmění.
(...)
Hlavní věc je stabilisovat se
na rozumné jakés hodnotě –*

⁷⁷² Jiří NOVOTNÝ - Jiří ŠOUŠA, *Dva devalvační zásahy do československé měny ve třicátých letech 20. století*. In: J. Knapík (ed.), *Peněžní reformy a zvraty na území české republiky*, Opava 2005, s. 17 – 18.

⁷⁷³ Pro Masaryka byl Preiss osoba, kterou potřeboval nutně ve finančních otázkách. Na druhé straně měl k němu zásadní výhrady především k prostředkům a způsobům, jakých užil např. k vybudování koncernu Živnobanky. Když se po Rašínově smrti uvažovalo o Preissovi, jako o kandidátovi na post ministra financí řekl svému kancléři Šámalovi: „*Press je jeden z těch, kteří cucají republiku.*“ Tento výrok jasně dokresluje, jak Masaryk vnímal Jaroslava Preisse. J. ČECHUROVÁ, *Národní demokracie: mezi Kramářem a Masarykem*, s. 67.

⁷⁷⁴ D. JANČÍK – E. KUBŮ, T. G. Masaryk, *hospodářství a hospodářská politika*, in: M. Voráček (ed.) T. G. Masaryk, *idea demokracie a současné evropanství*. Sborník mezinárodní vědecké konference (Praha, 2. – 4. března 2001), Praha 2001, s. 428.

⁷⁷⁵ P. KOSATÍK, *Bankéř první republiky*, s. 132.

*tož se stabilisuj na té padesátce
na řadu let ještě ve své životě.*

*Nesměníš jí, nenajde se kupec.
k čemu však si brát to do hlavy?
Na strasti vem požitkový šňupec,
ať ti užítkově slouží ke zdraví!“⁷⁷⁶*

Jaké však byly skutečné vztahy mezi Englišem a Preissem. Pavel Kosatík ve své monografii o druhém z nich se pokusil na tuto otázku odpovědět. „*Oba muži se lišili také temperamentem, Engliš byl o deset roků mladší, povahou niternější a méně sebejistý než Preiss, už tím, jak často a jak silně o sobě pochyboval, nemohl být „mužem“ podle Preissovy obvyklých představ. Ti dva se nemohli shodnout,*“⁷⁷⁷ Je pravdou, že oba dva pocházeli z rozdílného sociálního prostředí a jejich dosavadní kariéra byla odlišná. Také se prezentovali zcela odlišným životním stylem. Preiss žil stylem velkého finančníka srovnatelného s podobnými na evropském západě. „*Postavil si velkou reprezentativní vilu ve vilové čtvrti Mrázovky, pořádal okázalé rauty, scházela se u něj podnikatelská smetánka. Tato setkání vytvářela zájmové sítě, dojednaly se na nich mnohé obchody, mnohé reprezentace ve správních radách v zájmových zastupitelstvech a organizacích. Preiss podporoval mladé umělce, fungoval jako mecenáš, sbíral obrazy a grafiky, věnoval se myslivosti v pronajatém revíru, postavil si chatu na Orlíku, jezdil na dovolenou na francouzskou Riviéru. S tím kontrastuje Karel Engliš se svým skromným středostavovským vnímáním života, které se měnilo jen zvolna. Byl spořivý, nepříliš okázalý ve světě financí jeho okázalost a demonstrace společenského postavení je více intelektuální než materiální. Prezentoval se více jako akademik než jako bankéř,*“ hodnotí autoři v jedné své studii životní styl Engliše a Preisse.⁷⁷⁸

Preiss byl těsněji spjat s finančním sektorem a díky koncernu Živnobanky v něm měl výsadní postavení. Engliš byl zase více spojen s různými vládními funkcemi a logicky se oba museli dostávat do konfliktů, protože z podstaty svých funkcí hájil odlišné zájmy. To se nějak muselo promítnout do jejich vztahů. Engliš například vytýkal Preissovi, že sice upřednostňuje zájmy národního hospodářství, ale s ohledem na Živnobanku, která na mnoha opatření poměrně slušně vydělala. Preiss zase považoval Engliše za finančního experimentátora, jehož projekty končí většinou neúspěšně a poškozují národní hospodářství. Na druhé straně oba dva

⁷⁷⁶ Josef TILL (ed.), *Englišova padesátka*, Praha 1930, s. 45 – 46.

⁷⁷⁷ P. KOSATÍK, *Bankéř první republiky*, s. 131.

⁷⁷⁸ D. JANČÍK, E. KUBŮ, *Bankéř a finančník*, s. 144 – 145.

byli pragmatici. Engliš si uvědomoval, že jako ministr financí může potřebovat úvěr od bank v čele s Živnobankou a je nutné s Preissem se dohodnout. To samé chápal i druhý z nich v opačné rovině. Také se spolu setkávali na jednáních u Masaryka nebo ve správních radách různých institucí.: „*Tak jsme jedenkrát seděli spolu [Engliš a Preiss] ve správní radě Škodovky. Za schůze jsem načrtl na útržku papíru jeho obrázek. Požádal mne on po schůzi, ale abych mu něco pod ten obrázek napsal. Napsal jsem: „Jednoho ovčince jeden pastýř.“ Obrázek jsem pak našel v jeho saloně mezi obrazy v barokním zámku. Mezi Navrátily a jinými mistry.*“⁷⁷⁹ Zde je patrné, že ač měli oba k sobě navzájem mnoho výhrad, tak se respektovali. Když byl Engliš spolu s dalšími významnými osobnostmi v roce 1927 pozván k Preissovi na vepřové hody na Orlík, vzal sebou hedvábí, na které se všichni účastníci podepsali. Potom nechal jejich podpisy vyšít zelenou nití. Výjimku tvoří podpisy prezidenta Masaryka a Antonína Švehly. Ty jsou vyšité zlatou nití. U prostřed plátna nechal namalovat obraz Orlíka a celý ho dal zarámovat. Dodnes visí ve vile na Budáňkách, kde ho autor této práce mohl spatřit. Preiss zase byl ochoten v roce 1934 podpořit vydání Englišovy knihy částkou 50 000 Kč.⁷⁸⁰

Jak už bylo zmíněno, oba dva měli z různých důvodů nadstandardní vztahy s T. G. Masarykem. Oba také mezi sebou „soutěžili“ o jeho přízeň. Lze to ilustrovat na jedné události, která je zachycena v Englišových pamětech. Masaryk potřeboval peníze na různé projekty. Často mu je diskrétně opatroval především Jaroslav Preiss.⁷⁸¹ Jednou však byla možnost získat deník Neue Freie Presse pro stát. Masaryk se ho rozhodl koupit. Zavolal si proto Preisse a Engliše, aby mu pomohli opatřit diskrétně potřebné prostředky. „*Preiss disponoval fondy ve svazu průmyslníků a blahovolně přislíbil nějaký milión,*“ píše Engliš. Ten však nic takového nabídnout nemohl, protože finanční prostředky, kterými disponoval, musel veřejně vyúčtovat. Nakonec se mu však vše rozleželo v hlavě a znovu zašel za prezidentem s cílem „... *odvrátit od myšlenky přijmout od Preisse z neznámých pramenů peníze, třeba pro nejlepší účely. To by se mu mohlo vykládat ve zlém. Místo toho jsem mu činil tuto propozici. Navrhnu v řádném rozpočtu zvýšení dispozičního fondu pro ministra zahraničí, který už je v rozpočtu, s tím, že se ministr zahraničních věcí presidentovi a mně zaváže kvótu odpovídající zvýšení přenechat presidentu republiky k dispozici. To se také stalo a já jsem si oddechnul a president byl tomu rád,*“ vzpomíná Engliš, jak se mu podařilo přebít Preissovu nabídku.⁷⁸²

⁷⁷⁹ Karel ENGLIŠ, *Tož poslouchejte*, Hrabyň 1933, s. 203 (nevydaný strojopis, v majetku rodiny)

⁷⁸⁰ AČNB, fond ŽB, ŽB – S VII/i – 1/15, Korespondence Dr. Preiss – A. Tille – Ing. Dvořáček, z 24. 6. 1934.

⁷⁸¹ M. M. HLAVÁČ, *Tvůrci českého zázraku*, s. 175.

⁷⁸² K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „T. G. Masaryk“, stroj, s. 32. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

Na podzim v roce 1931 se sešel Karel Engliš u Loevensteina s ministrem financí Traplem a přednostou politického a legislativního odboru Kanceláře prezidenta republiky Josefem Schieszlem. Snažil se je přesvědčit, že je nutné následovat příkladu Anglie a opustit stávající kurz koruny. „*Žádný se neodvážil,*“ podotkl zklamaně Engliš.⁷⁸³ Se svým neúspěchem se nespokojil a poslal Masarykovi memorandum, kde mu vyložil obtíže současného hospodářského života. Masaryk to nepochybně zaujalo, neboť si vyžádal další. Engliš ho vypracoval v době, kdy docházelo k sanacím dalších finančních ústavů. Ve svém memorandu se zaměřil na podrobný rozbor deflační politiky, která ve svém důsledku vedla k sanaci bank. Upozorňoval, že sanované banky začaly spoléhat na stát, který je v době problému nenechá padnout. To označil za počátek úpadku morálky v hospodářském životě.⁷⁸⁴ Prohlubující se hospodářské a sociální problémy krize přiměly k podpoře změny státního kursu také vlivné osobnosti z hospodářského života. Generální ředitel Škodových závodů velmi dobře viděl dopady krize na svých podnicích, a proto uspořádal v roce 1933 na svém statku v Dobřenicích schůzku, kam povolal čelné představitele tehdejšího státu. „*Na poradě byli ministr financí dr. Trapl a posl. Beran, dr. Černý aj. Tam jsem vyložil svůj plán a páni jeli do Prahy s tím, že se bude provádět. Byla porada v ministerstvu financí za předsednictví dr. Trapla, jehož jsem svého času určil za svého nástupce, kde požadoval Dr. Preiss řešení krise exportními prémiemi ze státní pokladny (zející prázdnotou). Trapl řekl, že zde je ještě jiný návrh (myslel mně), který měl hájiti. „Ale to by byla devalvace“, prohlásil v. řed. Kučera z Národní banky. Trapl prohlásil, že on se za ten plán nestaví. Schůze se rozešla.*“⁷⁸⁵

Karel Engliš se však nedal odradit a své řešení z krize se snažil prosadit prostřednictvím tisku. Všechny články vyšly souborně v jeho knize „Světová a naše hospodářské krize.“ Jak sám po letech dodal: „*Bylo to třináct článků, ale pohnuly republikou.*“⁷⁸⁶ V nich mimo jiné doporučoval zavést vývozní prémie, provést devalvaci měny a také kritizoval vysoké domácí úroky u peněžnictví. „*Úrok ze vkladu je nad potřebu zdvihán nezdravou soutěží lidového peněžnictví a bank. Některé druhy lidového peněžnictví provozují ze snahy po zisku a zvýšení platů vedoucích činitelů proti všem předpisům a proti duchu, jemuž mají sloužiti, ban-*

⁷⁸³ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „T. G. Masaryk“, stroj, s. 20. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

⁷⁸⁴ D. JANČÍK, E. KUBÚ, *Bankéř a finančník*, s. 142.

⁷⁸⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kapitola V Národní bance s. 3. (v majetku rodiny). V jiných částech svých pamětí Engliš dodává: „... tam jsem jim vykládal nový projekt valutových přírážek, které maskují devalvaci, ale jsou pružné. Trapl to přijal, ale na konferenci s Národní bankou (...) sice řekl, že je zde podnět k valutovým přírážkám, ale že on se s tím neztotožňuje. To mne velmi mrzelo“ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „T. G. Masaryk“, stroj, s. 20. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

⁷⁸⁶ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „T. G. Masaryk“, stroj, s. 20. (v majetku rodiny a ANM nezařazeno)

kovní obchody, pro které hledají vklady a které jim umožňují platit vysoké úroky. Co pak mají platiti banky, když se platí za větší vklady u některých ústavů lidových snad až 6 %? Následkem je, že se úvěr zdražuje výrobě,“ píše Engliš. Na jiném místě vysvětluje, že „vysoký úrok tedy tlačí ještě na ceny deflací už snížené a zostrňuje krizi, plynoucí z nízkých nerentabilních cen.“⁷⁸⁷ Tím se mu podařilo diskuse přenést ze zákulisních kuloárů na veřejnost. Nutné je podotknout, že jím prosazovaná řešení neměla u všech čtenářů kladný ohlas. Pěkným dokladem je jeden anonymní dopis uveřejněný v tisku: „*Vaše národohospodářské šarlatánství bude mítí tedy za výsledek katastrofální snížení platů všech zaměstnanců. Nemyslete, že budete tajně dále našeptávat a novinářsky hájit svoje zlodějské zámysly.*“ Dopis zakončil pisatel přáním: „*Škoda, přeškoda, že kulka, která zasáhla dra Rašína, nezasáhla Vás. Snad se však z řad Vámi ožebračených zaměstnanců najde jeden, který Vás pro záchranu republiky odstřelí.*“⁷⁸⁸ Pro úplnost dodejme, že Engliš představil svou koncepci krize také odborné veřejnosti na stránkách „Obzoru národohospodářského“ v roce 1932, kterým začala diskuse, do níž byla postupně zatažena širší veřejnost. Zajímavé je, že publikované reakce na Englišův článek byly všechny jen v opozici a redakce časopisu se distancovala od jeho názorů.⁷⁸⁹

Proti byla finanční skupina kolem Jaroslava Preisse podporovaná Svazem československých průmyslníků, která odmítala Englišovu koncepci. „*Je notoricky známo, že velké banky se vždy a všude ve světě zaklínají svobodným trhem a podnikáním tehdy, je-li pro ně příznivá tržní situace a zcela přirozeně maximalizují své zisky zvyšováním sazeb za služby a úrokové marže. Pokud jim však trh není nakloněn, tak se utíkají ke státu a zdůvodňují, že pracují s cizími penězi a že jim stát musí nějaké zisky pomoci zajistit, v nejhorší situaci se odvolávají na to, že jsou „too big fail“,*“ zhodnotil jejich postoj ve své studii Karel Pulpán.⁷⁹⁰

V létě 1932 hrozilo zhroucení státních financí. Nebyly peníze na vyplacení platů státních zaměstnanců a konsorcium bank v čele s Živnobankou se zdráhalo poskytnout vládě další půjčku. Vytykaly Udržalově vládě malou akceschopnost v hospodářských a sociálních problémech státu. Tím vlastně nepřímou pomohly k pádu této vlády, která stejně byla zcela paralyzována krizí státních financí. Tehdy se dostaly do popředí názory inspirované ze zahraničí, že je nutné sestavit vládu „pevné ruky“. Tu by ztělesňovala úřednická vláda, která by byla vybavena rozsáhlými pravomocemi v hospodářské oblasti. Tyto pravomoci by měl mít přede-

⁷⁸⁷ Karel ENGLIŠ, *Světová a naše hospodářská krize*, Praha 1934, s. 12, 57.

⁷⁸⁸ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 541 – 542.

⁷⁸⁹ Antonie DOLEŽALOVÁ, *Velká hospodářská krize pohledem Obzoru národohospodářského* [online]. [cit. 7.9.2014]. Dostupný na WWW: http://kie.vse.cz/wp-content/uploads/2009/11/WP_7_2010.pdf

⁷⁹⁰ K. PULPÁN, *Měnový vývoj v ČSR v letech 1929 – 1936*, s. 45.

vším ministr financí, kterým chtěl prezident Masaryk jmenovat Jaroslava Preisse.⁷⁹¹ Tento projekt však překazili agrárníci, kterým se nakonec podařilo složit koalici. Novým ministerským předsedou se stal její představitel Jan Malypetr, který ve svém projevu před poslaneckou sněmovnou v listopadu 1932 mimo jiné řekl: „*Vláda pokládá proto za nejprřednější svoji povinnost uvést do rovnováhy finanční hospodářství státní. Poněvadž míra snesitelného zatížení obyvatelstva je téměř dovršena, je nutno přistoupiti k podstatnému, byť tvrdému, snížení státních vydání. (...) Vyrovnané hospodářství státní je jediným bezpečným podkladem zdravého hospodářského života všeho obyvatelstva. (...) Vláda doufá, že oživením hospodářského ruchu (...) podaří se snížit nezaměstnanost. Pokud toho nebude dosaženo, bude vláda starati se o to, aby vhodnými a zejména účelnými investicemi, financovanými jednak státem, jednak veřejnoprávními korporacemi, poskytnuta byla nezaměstnanému dělnictvu práce.*“⁷⁹² Ve výše uvedeném projevu je patrné, že vláda se ústy ministerského předsedy zavázala zkonsolidovat státní finance, zajistit nezaměstnaným práci a v nutných případech účinně zasáhnout do národního hospodářství. Také zdůraznila státní škrty ve výdajích státního rozpočtu.

Nové vládě se postupně podařilo zkonsolidovat státní finance, ale za cenu drastických škrťů v oblasti zdravotní, sociální, školské, kulturní a zvětšením daňového břemene. Dále vypsal státní půjčky, jež měly za následek zvětšování státního dluhu. Také se jí podařilo prosadit 9. 6. 1933 tzv. zmocňovací zákon, který zmocňoval vládu, aby s výjimkou měnových problémů mohla sama rozhodovat o hospodářských otázkách. Agrární strana jeho prosazením získala rozhodující vliv v hospodářské politice státu, ale neměla podle Vlastislava Laciny „*vhodné osoby, které by dokázaly zvládnout problémy celé hospodářské politiky a orientovat se ve složitých národohospodářských poměrech.*“⁷⁹³ Tehdy se opět dostal do popředí Karel Engliš, který se stal poradcem ministerského předsedy Jana Malypetra a ministra financí Trapla.⁷⁹⁴ Což okomentoval Cyril Horáček ve svých pamětech slovy: „*Bohužel neblahý jeho [Englišův] vliv u vlády byl rozhodující.*“⁷⁹⁵ Důležitou zprostředkovatelskou roli v tomto sehrál generální ředitel Škodových závodů Karel Loevenstein. Radek Diestler vyslovil hypotézu, že

⁷⁹¹ V. LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu 1929 - 1934*, s. 166.

⁷⁹² Jan MALYPETR, *Paměti a projevy*, Renata Krupová (ed.), Praha 2011, s. 138 – 141.

⁷⁹³ V. LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu 1929 - 1934*, s. 171.

⁷⁹⁴ Zajímavé je, že ještě před několika lety si nedovedl Engliš spolupráci s Malypetrem představit. Když Švehla onemocněl, uvažovalo se také, že se ministerským předsedou stane právě Malypetr. O této případné alternativě se Engliš vyjádřil před Masarykem slovy: „*Kdyby měl býti Ninin. Předsedou Malypetr, nemohl bych na svém místě zůstat, poněvadž Malypetr patří k těm členům agrární strany, kteří by vypjatými a nemožnými požadavky musili mařit celý můj finanční plán.*“ AKPR, fond KPR, k. 166, sign. T 314/28, Karel Engliš ministr financí (1928 – 45), záznam z 26. 4. 1928.

⁷⁹⁵ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života* (stroj.), s. 237.

to byl právě on, kdo pomohl spojit Engliše s exportéry a také přesvědčil agrární stranu o „správnosti“ Englišovy koncepce.⁷⁹⁶

Proti nastolenému kurzu vlády byla především finanční skupina spojená s Živnostenskou bankou. Té se přirozeně nelíbilo, že agrární strana prosadila státní zásahy do národního hospodářství, ze kterých těžil především agrární kapitál. Ani Englišovo řešení východiska z krize nebylo pro ni akceptovatelné, neboť by ztratila část svých příjmů. Generálnímu řediteli Živnobanky se ještě v létě roku 1933 podařilo s pomocí prezidenta Masaryka a svými kontakty v agrární straně kolem Rudolfa Berana vládu přesvědčit na setrvání na pevné měně. Engliš však pokračoval ve své mediální kampani v Lidových novinách, kde stále zdůrazňoval v té době kacírskou myšlenku na snížení hodnoty čs. koruny. „*Spory s kuloáři byly přeneseny na veřejnost a vypukla ostrá polemika,*“ píše ve své práci Vlastislav Lacina.⁷⁹⁷ Jaroslav Preiss jménem Svazu průmyslníků vystoupil na veřejnosti s protinávrhem na podporu exportu vývozními prémiemi. Tento projekt podpořilo také konsorcium bank v čele s Živnobankou, jež nabídlo vládě půjčku ve výši 500 mil. Kč. Preiss těmito kroky sledoval definitivní odložení projektu znehodnocení měny. To se mu však nepodařilo, neboť vláda pod vlivem devalvace dolaru opustila projekt vývozních prémií a přírážek na dovoz a rozhodla se i pod Englišovým vlivem pro devalvaci. Tuto alternativu podporovala agrární strana a socialisté. Postupně s ní souhlasili také národní socialisté, lidovci a němečtí agrárníci. Englišův projekt také podpořila větší část exportérů, kterým silná koruna působila těžké problémy na světových trzích. Také dlužníci by uvítali snížení hodnoty koruny.⁷⁹⁸ „*Vypravovalo se, že to byli právě vlivní agrární vůdcové, jako Vraný, Beran a jiní, kteří prý následkem spekulací se Škodováckými akciemi a získáním zbytkových statků na úvěr byli hodně zadluženi a chtěli se nyní znehodnocením koruny svého břemena aspoň částečně zbaviti,*“ píše ve svých pamětech odpůrce Englišovy koncepce Cyril Horáček.⁷⁹⁹

K dramatickému rozuzlení došlo v lednu 1934, kdy vláda schválila Englišův návrh řešení, který předložil ministr financí Trapl. Proti byli jen národní demokraté a jejich ministr Josef Matoušek podal na protest demisi. Preiss vyjádřil své pocity ve svém dopise vyslanci Mastnému: „*S postupem ministerského předsedy, jak se tím netajím, naprosto nesouhlasím a mám za to, že se děje chyba. Přinejmenším nezdá se mi býti toto zasažení včasným. Jedině tlaku agrárníků se podařilo, že v parlamentu bude asi věc odhlasována. Národní demokracie půjde z vlády, ačkoliv pracuji na tom, aby tak nečinila. Jde mi o to, aby setrváním ve vládě*

⁷⁹⁶ R. DIESTLER, *Příběh zapomenutého průmyslníka*, s. 76 – 77.

⁷⁹⁷ V. LACINA, *Velká hospodářská krize v Československu 1929 - 1934*, s. 173

⁷⁹⁸ Tamtéž, s. 174.

⁷⁹⁹ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života (stroj.)*, s. 237.

zabránila úhonám největším.“⁸⁰⁰ K protestům se připojila i Národní banka československá a také mnozí národohospodáři. Jiří Hejda vzpomíná, jak s dr. Mackem bojovali svými články proti devalvaci a jak byl na ně vyvinut nátlak, aby upustili od své opozice. „*Byl jsem pozván k ministerskému předsedovi Malypetrovi, který mne přemlouval, abych upustil od své opozice. (...) Řekl jsem ministerskému předsedovi, že mě mohou přesvědčit jen fakta – a dokud ta mne nepřesvědčí, od své opozice proti Englišovu plánu neustoupím.*“⁸⁰¹ Nebylo to však už nic platné. Pro úplnost dodejme, že ne všichni národohospodáři byli proti devalvaci. Příkladem může být sekční šéf ministerstva průmyslu, obchodu a živností František Peroutka, uznávaný expert na celní a obchodně politické otázky. „*V ministerstvu obchodu prožíval jsem za ministra Matouška toho zápolení, pokud šlo o půtku politickou, jakoby na jiné straně barikády nežli byl Engliš, kdežto při posuzování projektu již jen s hlediska zahraničního obchodu byly argumenty zřetelně na straně Englišově.*“⁸⁰²

Předloha příslušného zákona byla 17. února 1934 schválena Národním shromážděním Československé republiky. Zlatý obsah koruny byl snížen o jednu šestinu tj. ze 44, 58 mg zlata a 37, 15mg. Sníženo bylo i zlaté krytí koruny 38, 2% na 25%.⁸⁰³ Devalvace nepřinesla zvrát hospodářské krize v konjunkturu, ale pomohla oživit československé hospodářství. Byla však jen jedním z kroků, kterých bylo potřeba k překonání krize. Sama o sobě nemohla okamžitě nastolit konjunkturu. Minimálně však pomohla zvýšit československý export alespoň do států, které se nebránily systémem cel, devalvací vlastní měny apod. Takových států tehdy nebylo však mnoho. Vývozu pomohla tedy devalvace jen krátkodobě, protože si podobně počínaly i ostatní státy.⁸⁰⁴ Na devalvaci z krátkodobého hlediska vydělaly především velké podniky. Pokud se předzásobily na dlouhou dobu dopředu surovinami, tak se potom mohly svými levnými výrobky lépe prosadit na světových trzích.⁸⁰⁵

Následným krokem bylo zřízení Československého reeskontního a lombardního ústavu, k jehož úkolům patřilo svou emisní politikou působit na peněžní trh. Ostatní finanční ústavy měly povinnost sem ukládat vklady (10 % z přírůstků vkladů). Cílem této instituce bylo pomoci s udržení likvidity peněžních ústavů během krizového období. Dále regulovala obchod se státními půjčkami, případně mohla ovlivnit kurzy a obchodovatelnost československých státních obligací. Také ovlivňovala do určité míry množství peněz v oběhu.⁸⁰⁶ Toto

⁸⁰⁰ P. KOSATÍK, *Bankéř první republiky*, s. 134.

⁸⁰¹ J. HEJDA, *Žil jsem zbytečně*, s. 143.

⁸⁰² František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 64 – 65. (v majetku Englišovy rodiny).

⁸⁰³ Z. KÁRNÍK, *České země*, díl II., s. 87.

⁸⁰⁴ Podrobněji ke kladům a záporům devalvace J. NOVOTNÝ - J. ŠOUŠA, *Dva devalvační zásahy*, s. 26 – 27.

⁸⁰⁵ K. PULPÁN, *Měnový vývoj v ČSR 1929 – 1936*, s. 61.

⁸⁰⁶ Jana GERŠLOVÁ, Milan SEKANINA, *Lexikon našich hospodářských dějin*, Praha 2003, s. 73.

Englišovo „dítě“ již tehdy považovali keynesovsky orientovaní ekonomové za nedostatečnou náhradu pro „rozhybání“ peněžního trhu.⁸⁰⁷ Samozřejmě finanční skupina kolem Živnostenské banky nebyla příliš nadšena zřízením tohoto ústavu. V důsledku toho píše někteří autoři o tom, že to byla pomyslná tečka za porážkou Jaroslava Preisse, jehož „hvězda pohasínala“.⁸⁰⁸

Uskutečnění devalvace signalizovalo také jiný směr měnové politiky státu. Guvernér Národní banky Československé podal na protest s celým svým vedením demisi. Premiér Jan Malypetr vyzval Karla Engliše, aby převzal „odpovědnost za svou myšlenku.“ Nabídl mu, aby si vybral ze dvou možností, buď se stane ministrem financí, nebo guvernérem Národní banky. Engliš byl podle svých slov zaskočen. „*Byl jsem nesmírně překvapen, protože jsem na něco podobného nepomyslel. Ale když šlo o odpovědnost, neváhal jsem a zvolil Národní banku, které připadnul úkol provést plán do důsledků.*“⁸⁰⁹ Karel Engliš se funkce ujal 23. února 1934. S sebou si do úřadu přivedl své blízké spolupracovníky.

Jaroslav Preiss se hned nesmířil se svou porážkou, o tom svědčí i jeho dopis Vilému Pospíšilovi: „*Byl jsem dnes na valné hromadě Národní banky československé, kde byl přímo demonstrativní potlesk, když guvernér[Engliš] Vám děkoval. (...) Přijetí Engliše na valné hromadě nebylo nijak sympatické. Jest zřejmo, že obrovská většina jest proti němu a proti jeho názorům.*“⁸¹⁰ Také Engliš po letech vzpomínal, že tato valná hromada nebyla pro něj „procházkou růžovou zahradou“. Sám ji označil za svou nejhorší veřejnou schůzi, kterou zažil. A to proto, že se nemohl bránit, tak jak by to udělal na politické schůzi. Do toho se přidaly zdravotní obtíže. „*Z rozčilení posledních dnů jsem dostal „herpes“ (zánět pásových nervů), nemoc velmi bolestivou. Bolest jsem utišoval opiovými tabletami. Všecko se kolem mne točilo, když jsem vstoupil za předsednický stůl, za nímž už seděli ředitelé a zástupci vlády a viceguvernér. (...) V horní lavici seděl Preiss..., jakoby přehlížel své vojsko. Začal jsem výkladem o doktoru guvernéru Pospíšilovi. Hned zavládlo celým sálem „Škoda ho!“ Ocenil jsem jeho služby a poděkoval mu nepřítomnému. Mezi tím jsem byl stále rušen výkřiky „Škoda ho!“*“⁸¹¹

Na schůzi byl také přítomen Cyril Horáček, který Englišovi vytknul mu jeho postoj k československé měně, když podle něj měl odvahu ještě hovořit o její stálosti. „*Vystoupil jsem ostře proti němu za hlučného souhlasu veliké majority, takže kdybych byl chtěl, mohl*

⁸⁰⁷ Blíže ke sporům mezi Englišem a českými keynesovci viz. František VENCOVSKÝ, Karel PULPÁN a kol., *Dějiny měnových teorií na českém území*, Praha 2005, s. 177 – 208.

⁸⁰⁸ Z. KÁRNÍK *České země*, díl II., s. 88.

⁸⁰⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 6. (v majetku rodiny)

⁸¹⁰ AČNB, fond Živnostenská banka, sign. ŽB – SVII/i-1-I/Osobní korespondence Jaroslava Preisse /704 Pospíšil Vilém, Preissův list Pospíšilovi.

⁸¹¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 10. (v majetku rodiny)

*jsem docíliti i formálního odhlasování nedůvěry jemu.*⁸¹² O tom proč tak neučinil, se však už ve svých pamětech nezmiňuje. Jen poznamenává, že „záhadný zůstal, jako vždy v choulostivých situacích, dr. Preiss. Ani se neozval.“⁸¹³ Také Engliš ve svých pamětech nezapomněl zmínit vystoupení Cyrila Horáčka proti jeho osobě. Ten se velmi brzy přihlásil o slovo a začal napadat na nového guvernéra. Začal tím, že si „... musí s tímto mužem vyrovnat své účty. Pokřik souhlasu aranžovaný z publika přerušoval jeho řeč. „Tento muž vsugeroval vládě, aby snížila úrok (...), nyní vsugeroval vládě tento nový[návrh], aby snížila zlatý obsah v koruně“ „Slyšte, hanba!“ (z publika).“ Horáček se však nedal zastavit a pokračoval v obviňování nového guvernéra Národní banky československé. „Už dnes na burse se dostavily toho důsledky (...) a co nevidět stoupnou ceny všeho zboží, mzdy atd.“ Engliš si dlouho nenechal líbit taková obvinění, vstal a řekl: „Na tomto místě v této funkci si s prof. Horáčkem své účty vyřizovat nebudu. Pokračujeme.“⁸¹⁴ Právě díky tomu, že udržel své nervy na uzdě a jen diplomaticky přerušil Horáčkovu vystoupení, mohl dovést schůzi do zdárného konce.⁸¹⁵

Když se stal Karel Engliš guvernérem, mezi prvními, kdo mu blahopřál, byl Jaroslav Preiss.⁸¹⁶ Přišel za ním osobně. Oba muži se dohodli na vzájemné spolupráci.⁸¹⁷ O tom, že se navzájem respektovali, svědčí i to, že oba se zúčastňovali neformálních setkání vedoucích osobností československého hospodářského života na večeri u některé z nich. Tak se podle Jiřího Hejdy zrodila tzv. „hospodářská mafie“. Na tato setkání byli zváni také ministři financí a byl sem pozván někdy i předseda vlády Beran.⁸¹⁸ Engliš ve svých pamětech uvádí, že on byl iniciátorem celého projektu. „Problémy národního a státního hospodářství se denně objevovaly a byl bych někdy potřeboval si je ujasnit v jiných národohospodářských pozicích, nežli ve které jsem sám byl. Bylo třeba mínění jednoho sboru usměrniti míněním oboru jiných, vysvětluje své pohnutky ke vzniku tohoto uskupení Engliš.⁸¹⁹ Toto uskupení mělo mít kolem 20 osob. Scházeli se potom každou první středu v měsíci na střídačku u jednoho z nich. „S funkcí

⁸¹² ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, Vzpomínky z mého života (stroj.), s. 238.

⁸¹³ Tamtéž.

⁸¹⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 11 - 12. (v majetku rodiny)

⁸¹⁵ Z protokolu valné hromady z 27. 2. 1934 je patrný trochu jiný a přeci jenom uhlazenější tón konfrontace mezi oběma hlavními protagonisty sporu než je zachycen v jejich pamětech. AČNB, NBC, P XVI-I/1933, Protokol o VIII. řádné valné hromadě Národní banky Československé z 27. 2. 1934.

⁸¹⁶ Jaroslav Preiss sice diplomaticky navázal s Englišem kontakty, ale v okruhu svých přátel se netajil názorem, že devalvace byla chyba. V dopise Augustinu Novákovi mimo jiné píše: „Vrátil jsem se právě z dovolené, kde jsem se velmi dobře měl a kde jsem seznal, jak špatný dojem ve finančních kruzích francouzských učinila devalvace československé koruny.“ AČNB, ŽB – SVII/i-1-I/osobní korespondence Jaroslava Preisse/615 Augustin Novák list z 23. 5. 1934.

⁸¹⁷ AČNB, ŽB –S VII/i –I-I/osobní korespondence Jaroslava Preisse s Antonínem Tillem z 14. – 15. 6. 1934.

⁸¹⁸ Ke složení blíže viz např. J. HEJDA, *Žil jsem zbytečně*, s. 150 – 151., D. JANČÍK, *Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu*, s. 70 – 71. K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl II., kap. „Zlatá rada“, s. 3 – 4. (v majetku rodiny)

⁸¹⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl II., kap. „Zlatá rada“, s. 3. (v majetku rodiny)

(dočasnou) předsednictví byla spojena povinnost všechny účastníky pohostiti, avšak aby schůze neproměnily se v hostiny nebo pitky, smělo spočívatí pohoštění jediné v párcích s chlebem a sklenicí piva, což bylo dodržováno, už proto, aby i méně majetní členové mohli povinnost splnití.“ Setkání většinou začínala v 7 hodin večer a vždy podle Engliše skončila do 11 hodiny večerní. „Všichni účastníci vzpomínali s uznáním na tyto střeďeční schůze, na které alespoň já jsem se vždy těšil a nikdy žádnou nezameškal, píše Engliš.⁸²⁰ Na těchto setkáních se nedělaly zápisy a záleželo jen členech, kolik toho budou chtít prozradit tehdejšími médiím.

Samozřejmě ti národohospodáři, kteří nebyli pozváni, nešetřili kritickými slovy na adresu této společnosti. Národohospodář a sociálně demokratický politik Josef Macek pojmenoval toto uskupení „Zlatá rada“, aby tím zdůraznil, že se jedná o společnost velmi bohatých lidí.⁸²¹ Pod tímto označením ho lze také nalézt v Englišových pamětech.

Nic na tom však nemění, že toto uskupení bylo velice vlivným společenstvím, o čem svědčí např. zákon o stabilizačních bilancích. „V parlamentu nikdy nebyl hotov, zatímco zde si k němu sedli odborníci z průmyslu a peněžnictví s ministrem financí a s hospodářskými redaktory reprezentujícími veřejnost, a tak jsme ho vypracovali za jediný večer, že mohl jít rovnou do parlamentu a prošel beze změny.“⁸²² Toto společenství předních představitelů československého hospodářského života, které fungovalo až do německé okupace, výrazným způsobem ovlivnilo ekonomiku našeho státu. Na druhé straně existence takového společenství svědčí podle Jančíka o slábnoucím vlivu demokracie.⁸²³

Přísahu spojenou s úřadem guvernéra Národní banky československé skládal Engliš do rukou již nemocného prezidenta Masaryka, který „...byl nemocen a ležel na železném lůžku na hradě.“⁸²⁴ Jmenovací dekret je datován 23. února 1934 s podpisy předsedy vlády Jana Malypetra a prezidenta Masaryka, který jmenoval Engliše do poslední jeho významné funkce v meziválečném Československu.⁸²⁵ Ve své funkci vydržel prakticky po celé funkční období a odstoupil až 21. 2. 1939. Na rozdíl od svých ministerských funkcí přeci jen už Engliš tak často nepodával demise. Asi nejkritičtější chvíle nastala, když došlo ke druhé devalvaci, která nebyla vyvolána měnovou politikou, ale byla vynucená politickým faktorem.⁸²⁶ Engliš s ní nesouhlasil a podal demisi. To okomentoval sarkasticky Cyril Horáček: „Malou komedii pro-

⁸²⁰ Tamtéž, s. 5.

⁸²¹ Tamtéž, s. 7.

⁸²² J. HEJDA, *Žil jsem zbytečně*, s. 150 – 151.

⁸²³ D. JANČÍK, *Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu*, s. 70 – 71.

⁸²⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 6. (v majetku rodiny)

⁸²⁵ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 16, Jmenování Engliše guvernérem Národní banky československé.

⁸²⁶ Blíže k druhé devalvaci Jiří NOVOTNÝ, Jiří ŠOUŠA, *Druhá devalvace Československé koruny v roce 1936*, in: *Východočeské listy*, 2005, č. 23 – 24, s. 267 – 280. K Englišově demisi AČNB, fond NBC, sign. NBC- IV, Zápis ze schůze bankovní rady Národní banky Československé z 24. 10. 1936.

vedl avšak jen Engliš, jenž podal jako guvernér Národní banky formální demisi, která ovšem, jak bylo již předem umluveno, nebyla přijata. A tak Engliš guvernérem zůstal a neměl ani tolik charakternosti, jako svého času Pospíšil a Novák.⁸²⁷

Když poprvé vstupoval Engliš do budovy Národní banky, která byla tehdy v Bredovské ulici (dnes Politických vězňů), jistě mu blesklo hlavou, že to byl on, kdo ve funkci ministra financí v roce 1926 uváděl do úřadu prvního guvernéra této instituce Viléma Pospíšila. Tehdy mu ve svém projevu mu mimo jiné řekl: „Odevzdávám do vašich rukou nejvzácnější klenot národní naší korunu československou, klenot, který není ani ze zlata, ani ze stříbra, nýbrž z práce. Představuje určitý malý zlomek našeho národního produktu, určitou miniaturní životní míru, kus výroby a práce. (...) Pane guvernére, odevzdávám do rukou národní banky nejvzácnější náš klenot, korunu československou, která jest atributem naší svobody a samostatnosti. Že jsme tak pojímali vždy svou měnu, obětovali jsme pro ni mnoho.“⁸²⁸ Národní banka československá navazovala na činnost Bankovního úřadu při ministerstvu financí. Jejím hlavním cílem byla správa československé měny.

Hned zkraje musel Engliš řešit personální otázky, neboť část vedení podalo současně s odstupujícím guvernérem Vilémem Pospíšilem také rezignace na své funkce. „Oba vrchní ředitelové. Augustýn Novák (...) Kučera. (...) Augustýn Novák byl kdysi ředitelem zemské banky, byl slabší konstrukce, menší postavy, tmavý blondýn s malý knírkem a zlatým skřipcem, se šedomodrýma očima. Hleděl k zemi, vypadal jako nesmělý. V době když jsem přišel do Národní banky, byl už přestárlý a chtěl už odejít do pense. Ve svém úmyslu setrval. (...) Druhý v. ředitel Kučera, ač služebně za Novákem, byl vlastním regentem banky. Přišel z Rakousko - Uherské banky, vysloužil svou vysokou funkci.... Neměl teoretického rozhledu, nerozuměl mi, a jestli po letech si myslel, že měl pravdu, když se vzpíral devalvaci. Byl štíhlý vyšší postavy, s knírkem bílým a stejným vlasem s hlasem trochu řezavým. Byl protestant i nesmiřitelný. Řekl mi hned, že odejde ze solidarity s guvernérem Pospíšilem, ale že zatím zůstane podle toho, jak to budu dělat. Po nějaké době však přišel, že hned odejde, ač nemůže nic namítnouti proti mně. (...) Přijal jsem rezignaci obou, ač jsem jim domlouval, aby zůstali,“ píše ve svých pamětech Engliš. Nyní byl nucen hledat adekvátní náhradu.⁸²⁹

On sám zhodnotil svou způsobilost k vedení Národní banky československé dosti sebevědomě: „... vědění o oběživu v národním hospodářství (to jsem měl), je dále třeba znalosti státních financí (tu jsem měl také), dále znalosti bankovníké a kreditu (tu jsem měl povšech-

⁸²⁷ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, Vzpomínky z mého života (stroj.), s. 251.

⁸²⁸ K. ENLIŠ, *Otázky a názory*, s. 159 – 163.

⁸²⁹ K. ENLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 14. (v majetku rodiny)

*ně), znalosti obchodní politiky, smluv obchodních platebních (té jsem neměl).*⁸³⁰ Tehdy si vzpomněl na svého dávného spolužáka ze studií Františka Peroutku, který před 1. světovou válkou pracoval na ministerstvu obchodu ve Vídni. Po roce 1918 pracoval na ministerstvu obchodu, později přeměněném na ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, kde působil jako odborový přednost. Tady měl na starosti zahraničně obchodní jednání. V letech 1926 – 1928 stanul na Englišovo doporučení u Švehly v čele tohoto ministerstva. Poté se vrátil na svou původní pozici v tomto úřadu, kde pozorně sledoval dopady hospodářské krize na československou ekonomiku. Zajímavé je, že byl na „jiné straně barikády“ než Engliš, protože jeho nadřízený ministr Josef Matoušek, národně demokratický politik, zastával přece jenom odlišné stanovisko na řešení tehdejší krize. „*Překvapil mne, píše ve svých vzpomínkách Peroutka, pozváním k těžkému dvouhodinovému rozhovoru v Bredovské ulici. Dne 15. března 1934 se souhlasem vlády a se schválením bankovní rady Národní banky povolal mne v čelo ředitelství osiřelého též odchodem obou vedoucích zde osobností z obchodní správy.*“⁸³¹ Ve výběru Peroutky měl Engliš šťastnou ruku, neboť v něm získal skvělého odborníka a později přítele, se kterým udržoval kontakty až do své smrti. Sám ho hodnotil velice vysoko. „*Byl velmi vážný, dokonale poctivý a věrný, byl mi znamenitou oporou.*“⁸³²

Engliš ještě potřeboval odborníka pro bankovníctví. „*Získal dále Dr. V. Vaňka z Anglobanky vynikajícího bankovního odborníka v úvěrovém i devisovém obchodě a pevnou osobnost,*“ zhodnotil nového člena Englišova „týmu“ František Peroutka.⁸³³ Personálním otázkám se věnoval Engliš s velkou pečlivostí. Postupně změnil celou organizační strukturu banky a určil její obsazení. Přivedl si také nové osoby do svého „týmu“. Mezi nimi je třeba zmínit především Englišovy žáky z brněnské univerzity Miloše Hornu a Václava Chytila. První z nich pracoval ve studijním oddělení Národní banky československé, které mělo na starosti vedle knihovny také zpracování různých národohospodářských otázek, sledování a analyzování měnové politiky v cizině.⁸³⁴ Druhý z nich se stal osobním tajemníkem Karla Engliše. V této funkci působil až do června 1945.⁸³⁵ V personálních otázkách se také zajímal o vzdělávání úřednictva. Zavedl povinné studium a zkoušky, které bylo nutné složit, pokud

⁸³⁰ Tamtéž, s. 15.

⁸³¹ František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 67. (v majetku Englišovy rodiny).

⁸³² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 16. (v majetku rodiny)

⁸³³ František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 67 – 68. (v majetku Englišovy rodiny).

⁸³⁴ V čele studijního oddělení byl od jeho založení významný národohospodář Antonín Basch, kterého do této funkce prosadil tehdejší ministr financí Karel Engliš. Jeho manažerského nadání si všiml Jaroslav Preiss a prosadil ho v roce 1934 do funkce generálního ředitele Spolku pro chemickou a hutní výrobu. Ve studijním oddělení Národní banky působil od roku 1932 další Englišův žák, Alois Král. F. VENCOVSKÝ, *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*, s. 248 – 249. Vlastislav LACINA, *Antonín Basch* [online]. [cit. 20.9.2014]. Dostupný na WWW: <http://www.libri.cz/data/pdf/380.pdf>,

⁸³⁵ AČNB, osobní spisy, sign. S3-B6-R1-P2-K13 (JUDr. Václav Chytil)

úředník chtěl pomýšlet na vyšší pozici. Také se zajímal o sociální otázky úřednictva banky. „*Jedinečným odhodlaným způsobem zde zejména napravil, co minulá léta se nepostřehlo nebo opominulo v budování pensijního fondu a starobního zajištění všech vrstev zaměstnanectva,*“ vyzdvihl ve svých pamětech jeden z tehdejších zaměstnanců.⁸³⁶

Jako guvernér Národní banky československé Engliš nebydlel v guvernéřském bytě v blízkosti budovy banky. Raději se ubytoval se v Lobkovickém paláci, v pravém traktu ve II. pochodí, kde už pobýval už v dobách, kdy byl ministrem financí. Roční nájemné i s topením ho tam vyšlo na 20 000 Kč za rok. Ostatně jako guvernér si takový „luxus“ mohl dovolit. V této době byly příjmy guvernéra stanoveny na 130 000 Kč ročně a ten nepodléhala srážkám stanoveným pro platy státních zaměstnanců. Dále měl nárok na dalších 90 000 Kč, které byly určeny na reprezentační výlohy.⁸³⁷ A mohl využít služební automobil s řidičem. Ten však odmítl používat, neboť se mu „*protivil bankovní šofér, starší, vyholený v livreji.*“⁸³⁸ Místo toho si nechal vyplatit polovinu nákladů co stálo vydržování guvernéřského auta, což bylo 50 000 Kč, a najal si soukromý automobil.⁸³⁹

I ve funkci guvernéra Národní banky československé si stanovil Engliš pevný denní harmonogram. Do svého úřadu přicházel Engliš v 8 hodin ráno. O hodinu dříve ho v jeho bytě vyzvedl František Peroutka. S ním potom vyrazil na procházku „... *po dlouhé rovné cestě v zahradě a rozprávěli [jsme], hlavně o záležitostech banky. Tím jsme měli absolvovanou procházku,*“ vzpomíná ve svých pamětech Engliš.⁸⁴⁰ Druhý z účastníků těchto procházek k tomu dodává: „... *buď jsme chodili pěšky z malostranské Vlašské ulice přes Karlův most a po Starém městě k Národní Bance, nebo někdy jsme onu půl hodin strávili na pěšinách krásného Lobkovického parku, jenž sousedí se starou seminářskou zahradou na svahu Petřína, a zkrátily si cestu k bance autem. Takto pod širým nebem jsem skládal první denní referát guvernérovi a chystali jsme program pro dopoledne v bance.*“⁸⁴¹ Od 8 do 1 hodiny odpolední úřadoval Engliš v bance. „*Tento čas byl nabit bez fráze stoprocentním výkonem,*“ napsal s obdivem jeho spolupracovník František Peroutka. Potom si šel domů odpočinout a do banky se vracel, jen pokud byla schůze peněžní rady. Jinak byl k dispozici na telefonu doma ve svém bytě, kde si dodělával agendu a věnoval se své vědecké práci. Jako guvernér byl často zván na různá setkání a večere. Engliš se je však snažil omezit na nejnutnější míru. Chodil jen na vládní

⁸³⁶ František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 86 – 87. (v majetku Englišovy rodiny)

⁸³⁷ AČNB, NB – PXXI-2, k. č. 4/655 JUDr. Karel Engliš, úprava guvernéřových požitků ze 7. 3. 1934.

⁸³⁸ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 21. (v majetku rodiny)

⁸³⁹ AČNB, NB – PXXI-2, k. č. 4/655 JUDr. Karel Engliš, úprava guvernéřových požitků z 27. 2. 1934.

⁸⁴⁰ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 20. (v majetku rodiny)

⁸⁴¹ František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 89. (v majetku Englišovy rodiny).

slavnosti, neboť zastával názor, že se „... mne nikdo nebude tázat, kolik jsem vypil čaje, když jsem byl guvernérem, nýbrž co jsem udělal.“⁸⁴²

S úřadem guvernéra bylo spojeno cestování do zahraničí. „Engliš vždy rád poznával věci ze světa, avšak co ciziny rád nejezdil, cesty po moři se přímo hrozil,“ píše František Peroutka.⁸⁴³ Přesto musel alespoň jednou do roka buď do Basileje na zasedání Mezinárodní banky. Tady se seznámil např. Hjalmarem Schatem⁸⁴⁴ a dalšími guvernéry cedulových bank z Evropy. Také se musel účastnit schůzí guvernerů států Malé dohody v Bukurešti a Bělohradu. Tam se díky svému věhlasu v hospodářské politice československého státu, těšil poměrně výsadnímu postavení. Rumunský král na jeho počest pořádal ples. V Jugoslávii inspiroval krále Alexandra a jeho ministry k zakládání lidového peněžnictví. Doporučil jim, že je lepší platit domácím finančním ústavům vyšší úrok než sice mít nižší úrok, ale platit ho do ciziny apod.⁸⁴⁵ O tom, že v zahraničí měl renomé, svědčí i to, že získal jugoslavský řád sv. Savy I. třídy a rumunský řád koruny.⁸⁴⁶ Jsou to vlastně jediná státní vyznamenání, které během svého života Engliš dostal.

Na rozdíl od svých ministerských postů, kde si musel Engliš vytvořit pracně vlastní sociální síť, tak v úřadě guvernéra mohl využít svých předchozích vazeb a kontaktů na přední představitele hospodářského a politického života meziválečného Československa. V této době se také plně zúročily jeho předchozí snahy na ministerstvu financí, kde se snažil vychovávat řadu odborníků pro finanční správu. Někdy označovanou také jako „ministerskou školu“.⁸⁴⁷ Ti dále pokračovali ve svých kariérách na různých postech ve státním případně soukromém sektoru národního hospodářství. Většina z nich měla kladný vztah ke svému učiteli. Díky tomu se rozšiřovala zájmová síť Karla Engliše. Typickým reprezentantem byl Josef Kalfus. Tento rodák ze Železného Brodu, který si dodělával maturitu až po 40. roce svého věku a poté úspěšně pokračoval a zakončil svá studia na právnické fakultě v Praze. Díky svému nadání a pílì se vypracoval od berního úředníka na různých úřadech v Čechách až na úředníka ministerstva financí, zde působil na různých postech a upoutal pozornost ministra financí Karla

⁸⁴² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 21. (v majetku rodiny)

⁸⁴³ František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 95. (v majetku Englišovy rodiny).

⁸⁴⁴ Schachta se Engliše zeptal: „Kde bydlíte, pane ministře?“ „V předměstí Basileje“. Nevzpomenul jsem, že jsme přímo na hranicích Německa, a proto jsem řekl udiveně: „A proč?“ (...) K vůli devisám, předměstí Basileje je v Německu.“ Bylo to zjevné vynášení, jakou mají bídu o devisy a jak s nimi hospodaří, když guverner bydlí v předměstí, aby nemusil platit za noclehy do Švýcarska. Pochopil jsem a pravím: „Moje maminka říkávala, že ta dobrovolná chudoba je ta nejhorší,“ uzemnil Engliš Schachtu. To se mu povedlo ještě několikrát. Tím si pravděpodobně získal u něho respekt, neboť když mu poslal svou knihu o řízeném hospodářství, odepsal mu Schacht, že se velice zajímá o to, co píše a i co dělá. K. Engliš, *Tož poslouchejte*, s. 97. (nevýdaný stroj. v majetku rodiny)

⁸⁴⁵ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 23 - 26. (v majetku rodiny)

⁸⁴⁶ AUK, fond Práv. fakulta, inv. č. 87

⁸⁴⁷ Vladimír VYBRAL, *Kalfus a Engliš*, in: Kalfusova šedesátka, Praha 1940, s. 28.

Engliše svou mimořádnou pracovitostí a také „... *iniciativou, kritičností a myšlenkou*.“⁸⁴⁸ Engliš neváhal i přes tuhé kastovníctví, které tehdy na úřadech vládlo mezi úředníky, prosadit Kalfuse do funkce zástupce přednosty studijního oddělení ministerstva financí. V této funkci se plně osvědčil a od roku 1933 působil na ministerstvu financí jako přednosta prezidia ministra financí, který úzce spolupracoval s ministrem financí Karlem Traplem. Po jeho odchodu z funkce a krátkém intermezzu Frankeho, byl Kalfus jmenován i na doporučení Engliše v březnu 1936 ministrem financí. V této funkci setrval s krátkou přestávkou až do května 1945. Stal se tak nejdéle sloužícím ministrem financí bez přerušení.⁸⁴⁹

Jako ministr financí Josef Kalfus musel jednat v některých hospodářských a měnových otázkách v součinnosti s Národní bankou československou. Právě tehdy došlo k bližším kontaktům mezi Englišem a Kalfusem. Každý byl přitom povahově jiný. Oproti temperamentnímu a výbušnému Englišovi byl Kalfus označován za muže „železných nervů“, kterého jen tak nic nevyvede z konceptu.⁸⁵⁰ Možná i proto si s Englišem dokázal porozumět. „*Byla to jeho mimořádná schopnost recipovat z ohňostroje Englišových myšlenek a nápadů ty, které měly naději na největší praktický úspěch za předpokladu, že budou náležitě „přeloženy“ do praxe,*“ napsal ve vzpomínce na Kalfuse Englišův žák Vladimír Vybral.⁸⁵¹ Právě jejich vzájemná spolupráce přerostla v přátelství, která přetrvala až do Kalfusovy smrti. Právě přes Kalfuse získal Engliš poměrně slušný vliv na utváření vládní hospodářské politiky „... *tak byla naše spolupráce zajištěna. A byla v dokonalé shodě,*“ napsal po letech do svých pamětí Engliš.⁸⁵²

Vraťme se však k působení Karla Engliše v Národní bance československé. Hned od počátku bylo zcela zřejmé, že příchodem začíná změna v měnové politice Národní banky. Ta se po Englišově příchodu zaměřila na obnovu peněžního trhu a získání dalších prostředků pro státní rozpočet. Na druhé straně až úzkostlivě střežila neutrální emisní politiku banky a odmítala poskytovat úvěrovou pomoc obchodním bankám a státnímu rozpočtu. Engliš nebyl nakloněn ani názorům, které prosazovaly větší liberálnost v emisní politice centrální banky, čímž podle některých brzdil hospodářský růst a zaměstnanost. Tím zklamal tu část politických kruhů, která hájila zájmy exportérů, zaměstnanců a konec konců i dlužníků. Například v agrární straně sílily názory, že následným krokem by měla být inflace, kterou by se vše vyřešilo. Sociálně demokratická strana zase prosazovala veřejné zakázky, jimiž by se snížila

⁸⁴⁸ Karel ENGLIŠ, *Od berního úřadu ke křeslu ministra financí*, in: Kalfusova šedesátka, Praha 1940, s. 25.

⁸⁴⁹ František KOLAŘ a kol. (ed.), *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938*, Praha 1998, s. 119 – 120.

⁸⁵⁰ *Muž s tužkou v ruce*, in: Kalfusova šedesátka, Praha 1940, s. 55.

⁸⁵¹ V. VYBRAL, *Kalfus a Engliš*, s. 27.

⁸⁵² K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957 – 1958*, s. 29. (v majetku rodiny)

nezaměstnanost apod.⁸⁵³ Dalo by se zjednodušeně říci, že tempo oživení československého hospodářství se zdálo tehdejšími čelními představiteli politické a hospodářské elity příliš pomalé a přicházeli s různými „zázračnými recepty“, jak urychlit nástup konjunktury k pramalé radosti Karla Engliše.

K jistému zlomu v měnové politice došlo v roce 1936, kdy se rozpadl zlatý blok. To ve svém důsledku vedlo státy, které byly jeho součástí k devalvaci jejich národních měn. Po Francii devalvuje své měny Švýcarsko, Holandsko a Itálie. Tato řetězová reakce devalvací měla vliv na Československo, jehož vládní činitelé se obávali negativního dopadu na platební bilanci státu. Tlak napodobit zahraniční příklad byl proto veliký ve vládních kruzích především ze strany agrární a sociálně demokratické strany. Objevovaly se argumenty typu „*Musíme se zapojit do světových trhů! Musíme naše hospodářství konečně dostat z krise!*“ Engliš tento trend odmítal, neboť zastával názor, že státy sice budou mít dočasný náskok před naším vývozem, ale „... *zkrátka jim vzrůst domácích cen a tedy i výrobních nákladů tento náskok odejme. (...) Dočasný náskok soutěže francouzské, švýcarské i holandské sneseme poměrně snadno, poněvadž to nejsou hlavní soutěžitelé, s nimiž se na světovém trhu setkáváme. (...) Kdybychom dělali devalvaci ještě jednu, je nebezpečí vzestupu cen u nás doma se všemi důsledky.*“⁸⁵⁴ Jeho názor však nebyl brán příliš v potaz, neboť vládní představitelé v čele s ministerským předsedou Milanem Hodžou se rozhodli pro nutnost další devalvace.⁸⁵⁵

Potom už šlo vše poměrně rychle. Dne 9. 10. 1936 Národní shromáždění československého státu odsouhlasilo úpravu měny, která do historie vstoupila pod označením druhá devalvace. Zlatý obsah koruny byl snižen na 31, 21 mg, tj. o 1/6.⁸⁵⁶ Samotný proces provedení devalvace byl úkolem pro Národní banku, která musela v krátkém časovém intervalu zvládnout technické i účetní zajištění. Tohoto úkolu se zhostila pod vedením guvernéra Karla Engliše úspěšně, přece jen měla zkušenosti z předchozí devalvace. Reakce médií nebyly tak ostré, jako při první devalvaci. Také většina firem, která měla co dočinění se zahraničním obchodem a měla v čele prozíravý management, se nestavěla k devalvaci nijak kriticky. Neboť na ní dokázala v první fázi vydělat. Tyto firmy se totiž včas předzásobily surovinami a poté využily

⁸⁵³ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 558 – 559. a K. PULPÁN, *Měnový vývoj v ČSR v letech 1926 – 1936*, s. 76.

⁸⁵⁴ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 563.

⁸⁵⁵ Karel Engliš s druhou devalvací nesouhlasil, přesto byl tiskem obviňován, že je jejím duchovním otcem. Engliš chtěl rezignovat na svou funkci a dokonce se hledal již jeho nástupce. Nakonec vláda odmítla jeho rezignaci a prezidentovi republiky doporučila, aby ji také odmítl přijmout. AKPR, fond KPR, k. 166, sign. T 314/28, Karel Engliš ministr financí (1928 – 45), záznam z 5. 10. 1936 a z 9. 10. 1936.

⁸⁵⁶ F. VENCOSKÝ, *Englišova praktická finanční a měnová politika*, s. 22.

poklesu cen na mezinárodních trzích pro svůj export výrobků.⁸⁵⁷ Typickým příkladem byla Živnostenská banka, která při první devalvaci utrpěla ztráty, ale při druhé dokázala včas odhadnout politickou situaci a připravit na tuto měnovou operaci svůj průmyslový koncern.⁸⁵⁸

K devalvaci v roce 1936 se vyjádřil ve svém projevu na valné hromadě Národní banky československé v únoru následujícího roku také Karel Engliš. Bylo všeobecně známo, že s ní nesouhlasil a dokonce podal demisi, která však nebyla akceptována. Nyní s odstupem několika měsíců ji zde diplomaticky zhodnotil těmito slovy: „*Míra devalvace francouzské a švýcarské byla vládou a zákonodárným sbory shledána za potřebnou i pro naše národní hospodářství, nemá-li se vůči zemím zlatého bloku dostati do nevýhodné situace soutěžní. (...) Ve chvíli, kdy se vláda rozhodovala o tomto nesmírně důležitém kroku, nebylo snad ani jiné možnosti, protože část tisku velkých politických stran požadovala druhou devalvaci už dlouho předtím, takže se stalo obecným přesvědčením, že k druhé devalvaci dojde, a hospodářství se na to už dříve zařizovalo a zařídilo. Nejlepším důkazem toho jest, že ve dnech, kdy se devalvační zákon projednával ve vládě a v parlamentě, nebylo vůbec třeba ani zavíratí bursu cenných papírů, protože devalvace byla v kursu akcií již zhodnocena předtím.*“⁸⁵⁹

V dalším období po devalvaci se snažil Karel Engliš řídit měnovou politiku banky z hlediska potřeb československého hospodářství. V této době docházelo k pozvolnému oživení ekonomiky a Engliš se snažil zajistit dostupnost finančních prostředků výrobcům, především v oblasti úvěrové politiky a úrokových sazeb. Pod jeho vedením se podařilo centrální bance obnovit mobilitu státních papírů.⁸⁶⁰ Jeho pětileté funkční období ve funkci guvernéra Národní banky československé zhodnotil Drahomír Jančík slovy: „... dostál svým ideálům národohospodáře i politika, byť se zcela neubráníl kompromisům. Naplnil svou koncepci stabilní měny, jež se ukázala být životaschopná v četných otřesech, které přinášela třicátá léta.“⁸⁶¹

V polovině 30. let se na obzoru objevila nová hrozba v podobě německé agrese. Zvýšené nároky na vyzbrojení československé armády, stavba pohraničních pevností apod. to vše kladlo mimořádné nároky na státní kasu, která potřebovala nové zahraniční a domácí úvěry na obranu státu. Engliš v centrální bance uspořádal sbírku na obranu státu. Na červnové schůzi v roce 1938 bylo usneseno, že „... Národní banka věnovala k tomuto účelu ze svých prostřed-

⁸⁵⁷ J. NOVOTNÝ, J. ŠOUŠA, *Dva devalvační zásahy do československé měny ve třicátých letech 20. století*, s. 24.

⁸⁵⁸ Vlastislav LACINA, *Živnostenská banka v československém hospodářství třicátých let*, in: *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století*, Praha 2000, s. 95 – 96. a J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 563 – 564.

⁸⁵⁹ *Proslav guvernéra Národní banky československé profesora dra Karla Engliše na valné hromadě národní banky československé konané dne 27. února 1937*, Praha 1937, s. 24 – 25.

⁸⁶⁰ D. JANČÍK, *Englišův zápas o měnovou politiku ve třicátých letech*, s. 33.

⁸⁶¹ Tamtéž, s. 34.

ků 10 milionů Kč a dále, aby zaplatila zálohu za zaměstnance banky to, co by se zaměstnanci sami odhodlali věnovati tento jubilejní dar.“ Vedení se vzdalo jednoho měsíčního platu.⁸⁶² Engliš dal také podnět ke stavbě řady budov pro potřeby Národní banky v Rajeckých Teplících za Karpatami. „Na Slovensku jsme měli přichystanou i papírnu, též tiskárnu bankovek a zásobu bankovek,“ píše ve svých pamětech.⁸⁶³ Toto úsilí však přišlo vniveč díky odtržení Slovenska. Dalším opatřením, které Engliš inicioval, bylo přemístění zlatých rezerv na spolehlivější místa u zahraničních bank. Celkem se jednalo o necelých 97 tun zlata, které později přišly vhod především zahraničnímu odboji během 2. světové války.⁸⁶⁴

V horkých letních dnech roku 1938 Engliš sepsal memorandum pro prezidenta republiky Edvarda Beneše s názvem „Hospodářství k brannosti“. V něm se zabýval mimo jiné hospodářskými a sociálními dopady případného válečného konfliktu na obyvatele Československa. Doporučoval také, aby se celé národní hospodářství už s předstihem připravilo na případný válečný konflikt. „V míru třeba pamatovati na zásoby kovů a surovin, správné umístění podniků, na plán pro řízení hospodářství soukromého, pro řízení výroby i spotřeby, hospodaření výživou i surovinami. V míru třeba pamatovati na to, že budeme odříznuti od dodávek surovin a že při delším trvání války nestačí nahromadění zásob, a jest pomýšleti na náhradní výrobu textilních vláken, benzínu atd., na otvírání ložisek rudných pro normální doby málo vydatných atd. Třeba pamatovati na potřebnou organizaci, právní zmocnění podle ústavy, vytvoření potřebného ústředí k řízení válečného hospodářství, potřebných poradních skupin,“ vysvětluje Engliš.⁸⁶⁵ Zajímavé je, že ač byl Engliš svým přesvědčením v zásadě liberál, neváhal volný trh obětovat pro zájmy vyššího celku tj. národa. „Místo soutěže a zápasu na trhu musí přijíti řízené hospodářství výroby i spotřeby, upotřebování surovina a zásob, devis i kapitálu pod zorným úhlem jiného nežli individuální prospěchu pod zorným úhlem života národa a brannosti. To je solidaristický účel i zásah, jakož vůbec je válka nejvyšším národním solidarismem, v kterém se jednotlivci a jeho prospěch cele podřizuje zájmu a prospěchu národního celku, ve kterém práci a oběti přijímá každý podle únosnosti a ve kterém je účasten spotřeby podle toho, jak to je nutné, aby byl živ a zdrav.“ De facto se přiklání ke koncepci řízeného hospodářství, které je podle něho za této mezinárodní situace nutné.⁸⁶⁶

Engliš jako zkušený národohospodář si byl velmi dobře vědom slabostí československé ekonomiky, která byla závislá na mezinárodním obchodu. Válka by ho však velmi omezi-

⁸⁶² AČNB, NBČ-IV, Zápis ze schůze bankovní rady Národní banky československé z 24. 6. 1938.

⁸⁶³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 15. (v majetku rodiny)

⁸⁶⁴ F. VENCOVSKÝ, *Vzestupy a propady československé měny*, s. 85 – 86.

⁸⁶⁵ AKPR, fond KPR, k. 560, inv. č. 2248, Národní banka československá, K. Engliš: Hospodářství k brannosti, s. 5.

⁸⁶⁶ Tamtéž, s. 3.

la, což by podle něho mělo vliv na celé národní hospodářství. V podstatě by to vedlo k vynucené soběstačnosti hospodářství. Potom je nutné zavést řízení hospodářství, které donutí „... *spotřebu k uskrovnění, výrobu zemědělskou k intenzitě, výrobu průmyslovou k náhražkám...*“ Byl si také plně vědom, že tato opatření se dostávají do rozporu s demokratickými principy. „*Demokracie je také svoboda, a vzpírá se metodám řízení.*“ S tím je však nutné se vypořádat, neboť „... *příprava [hospodářství] je naprosto nutná*“. Hlavní účel národního hospodářství vidí Engliš nyní především ve schopnosti udržet „... *národ živým, zdravým, silným a obrany schopným, neboť jen tak může být práce armády účinná a trvalá.*“⁸⁶⁷

Ve svém memorandu také Karel Engliš nabádá k tomu, že každý občan se musí během případného válečného konfliktu značně uskromnit ve své spotřebě. „*Čím větší část národní výroby odčerpává stát, tím větší část důchodu národa musí odčerpati, aby si zakoupil bez poruchy měny něčeho, co k obraně potřebuje,*“ vysvětluje Engliš. Prostředky k profinancování válečného úsilí vidí především v daních a státním úvěru. Tím lze ochránit účinně bankovní vklady občanů proti inflaci. Dalším úkolem občanů je vzájemná sociální pomoc a především majetnější mají v této době větší povinnosti. „... *plnit daňové povinnosti vůči státu a devizové povinnosti vůči měně,*“ píše Engliš. V této věci naráží, že se jako ministr financí potýkal s nedoplatky daní především u majetnějších vrstev, které bylo obtížné donutit k úhradě. „*Kdo však čeká, že mu naše mladá armáda obhájí nejen jeho život a svobodu nýbrž i jeho majetek, a při tom v této době nemá úplně zaplacené ani své daně, je skutečný škůdce, byť by měl plná ústa vlastenectví,*“ kriticky upozorňuje Engliš. Své memorandum uzavírá výzvou, že hospodářské zdroje naší země jsou nesmírné, budou-li „... *spravovány v duchu národní solidarity, ale jsou nepatrné, budou-li tříštěny egoistickou roztříštěností.*“⁸⁶⁸ Své názory Engliš prezentoval prezidentu republiky Edvardu Benešovi během jejich setkání, které jako guvernér Národní banky inicioval. Mezinárodní vývoj však šel jiným směrem a Englišova koncepce řízení hospodářství nebyla nikdy zcela naplněna.

V období po přijetí Mnichovské dohody a abdikaci prezidenta Beneše došlo k hledání nástupců na prezidentský úřad. Mezi mnohými kandidáty se objevilo také jméno guvernéra Národní banky československé Karla Engliše. Martin Nekola uvádí ve své práci, že Engliše navštívil Petr Zenkl s ministrem financí Josefem Kalfusem a pokoušeli se ho přesvědčit ke kandidatuře. „*Engliš po dlouhém váhání přijal, ale bylo už pozdě, neboť vedení Strany národní jednoty a Národní strany práce uzavřela dohodu o kandidatuře předsedy Nejvyššího správ-*

⁸⁶⁷ Tamtéž, s. 5 – 6.

⁸⁶⁸ Tamtéž, s. 7 – 9.

ního soudu Emila Háchy.⁸⁶⁹ Zarážející je ovšem fakt, že Engliš ani Zenkl se ve svých pamětech se o tom nezmiňují. Ostatně v Zenkových pamětech nenalezneme ani jednou zmíněno v nějaké souvislosti jméno Karla Engliše.⁸⁷⁰ Když k tomu připočteme i to, že Engliš neměl o Zenklovi příliš velké mínění, neboť ho považoval „... za nafoukaného a prázdného politikáře“. A o takových to lidech mluvil vždy s despektem a mimo jiné o nich prohlásil, že jim „...nejde o práci pro veřejnost a i když ji dělají, myslí jen na své postavení.“⁸⁷¹ Tak se ve světle dostupných pramenů se nejvíce pravděpodobné, že by Engliš souhlasil s touto nabídkou od muže, kterým pohrdal.

V období Druhé republiky se Engliš pokoušel zachránit pro okleštěný stát, co se dalo. „Snažil se ještě o úpravu poměru ke Slovensku v oboru Národní banky, o řešení otázek k Sudetskému území, zejména vypořádání oběhu československých platidlech v odloučených územích, a konečně o vše co souviselo se zálohou 10 millionů liber sterlingů na anglofrancouzskou půjčku státu československému,“ popsal ve stručnosti jeho činnost spolupracovník František Peroutka.⁸⁷² Počátkem roku 1939 v Englišovi postupně uzrávalo přesvědčení opustit místo guvernéra Národní banky československé. Vedly ho k tomu podle jeho paměti dva důvody. „Nechtěl jsem už dále konati veřejnou funkci a dostati se do kolaborace s Němci. Hlavním důvodem však bylo, abych se podle své staré touhy mohl vrátiti na universitu,“ vysvětluje ve svých pamětech Karel Engliš.⁸⁷³ Určitou roli mohlo hrát i to, že se nechtěl podílet postupné likvidaci měnových poměrů, které sám pomáhal spoluvytvářet.

Karel Engliš rezignoval na svou funkci na schůzi bankovní rady 24. 2. 1934 za přítomnosti ministra financí Kalfuse. Řízení banky se ujal viceguvernér Ladislav František Dvořák. Ten poděkoval svému předchůdci a navrhl k uctění jeho osobnosti a dílu na důkaz vděčnosti založit studijní fond, jehož cílem by bylo podporovat vědeckou činnost, zahraniční studijní cesty a výzkum o národním hospodářství československého státu v současném postavení. Také by tento fond umožnil vydání německého překladu Englišova monumentálního díla „Soustava národního hospodářství“. Návrh byl přijat. V roce 1939 mělo být do fondu věnováno 250 000 Kč a další rok stejná částka.⁸⁷⁴

Na další bankovní schůzi, která však už proběhla v jiném státním zřízení, nový guvernér Dvořák žádá, aby banka vyhověla návrhu Masarykovy univerzity v Brně, která připravoval

⁸⁶⁹ Martin NEKOLA, *Petr Zenkl. Politik a člověk*, Praha 2014, s. 121.

⁸⁷⁰ srov. Petr ZENKL, *Mozaika vzpomínek*, Miloš Trapl, Miloš Kouřil (ed.), Olomouc 1998.

⁸⁷¹ Václav CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. dr. Václava Chytila na dobu vysokoškolských studií*, nepublikovaný rukopis, v majetku rodiny.

⁸⁷² František PEROUTKA, *Englišova šedesátka*, rkp., s. 98. (v majetku Englišovy rodiny).

⁸⁷³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 23 - 26. (v majetku rodiny)

⁸⁷⁴ AČNB, fond NBC, sign. NBC – IV, Zápis ze schůze bankovní rady Národní banky Československé z 24. 2. 1939.

vala ve své hale „... glyptotéku z bust osob významných pro duchovní vývoj český, zvláště také pro moravskou universitu.“ Asi nepřekvapí, že první měla být bysta Karla Engliše. Banka schválila příspěvek ve výši 15 000 K. Na této bankovní schůzi bylo oznámeno, že byl zřízen studijní fond, který dostal název „Englišův studijní fond Národní banky. Na schůzi byly schváleny nově vytvořené směrnice. V nich bylo např. usneseno, že s částkou 250 000 mohou disponovat guvernér banky společně s Karlem Englišem. Přesně také stanovovali okruh podpory.⁸⁷⁵

Dobový tisk přes tehdejší přelomové události, nenechal zcela bez povšimnutí Englišův odchod z Národní banky. Především Hospodářský rozhled přinesl poměrně obsáhlý článek, ve kterém popsal v kostce celou jeho kariéru. V něm se také pokouší o hodnocení jeho působení v úřadu guvernéra. „*Při odchodu z guvernéřského úřadu nemůžeme říci, že by už nebylo Engliše třeba, ale můžeme konstatovati s jeho nástupcem, že splněný úkol dovoluje Englišovi vrátiti se z praxe ke svému životnímu dílu, národohospodářské vědě, píše v neutrálním duchu Hospodářské rozhledy.*⁸⁷⁶ Odborná veřejnost však byla jiného názoru. Kritičtí k jeho působení byli především čeští keynesiánci. Ti požadovali rozmnožení oběživa, malou podporu investic a malé zásahy do bankovního systému.⁸⁷⁷ Nejradikálnější byl však Zdeněk Fierlinger, který zcela odsoudil politiku tehdejší Národní banky, když o ní napsal: „... *chtěla hospodářskou krizi a všechny průvodní zjevy léčit stlačováním státního rozpočtu, snižováním mezd a platů, omezováním oběhu peněz a úvěru, což ovšem situaci ještě více zhoršovalo.*“⁸⁷⁸ Zajímavý je ovšem komentář k měnové politice Karla Engliše od současného guvernéra České národní banky Miroslava Singra. Ten vidí v jeho koncepci stabilní měny jistou nadčasovost, neboť „...*vystihuje zaměření měnové politiky centrálních bank v nejvyspělejších zemích.*“⁸⁷⁹

Období let 1925 -1939 můžeme označit za vrchol kariéry Karla Engliše. V této době se mu podařilo dotvořit si vlastní sociální síť přátel a vlivných příznivců. Jen tak lze pochopit, že mohl úspěšně tak dlouho působit ve funkci ministra financí a poté se stát také guvernérem Národní banky a to přesto, že nebyl členem žádné politické strany. Právě díky podpoře klíčových politických hráčů typu Švehly, Masaryka a dalších zájmových hnutí se mu podařilo naplnit svou hospodářskou koncepci v politice státu. S jistou nadsázkou můžeme říci, že byl ve své době jedním z nejmocnějších a nejvlivnějších ministrů financí, jaké v meziválečném ob-

⁸⁷⁵ AČNB, fond NBC, sign. NBC – IV, Zápis ze schůze bankovní rady Národní banky Československé z 24. 4. 1939.

⁸⁷⁶ AČNB, NB – PXXI-2, k. č. 4/655 JUDr. Karel Engliš, Hospodářský rozhled z 2. 3. 1939.

⁸⁷⁷ Blíže F. VENCOVSKÝ, K. PULPÁN, *Dějiny měnových teorií na českém území*, s. 177 – 207.

⁸⁷⁸ Zdeněk FIERLINGER: *Ve službách ČSR*, díl 1, Praha 1947, s. 33.

⁸⁷⁹ Miroslav SINGER, *Předmluva ke knize Karel Engliš 1880 -1961*, in: Milan Sekanina, Jana Geršlová, Karel Engliš 1880 -1961, Ostrava 2011, s. 13.

dobí Československo mělo. Tehdy si získal velmi vysoké renomé, jak mezi politickou tak i hospodářskou elitou. Pro část z nich byl v jejich dalších úvahách Engliš na klíčové posty v národním hospodářství státu variantou číslo jedna.

Také u veřejnosti se stal poměrně známým díky záplavě článků, které napsal. Ne každý jim zcela porozuměl, ale díky velké četnosti se jeho jméno stalo poměrně známé mezi širší veřejností. Díky tomu, že se snažil vysvětlovat velice pečlivě veřejnosti své záměry si nepřímo budoval řečeno dnešní terminologií vlastní public relations. Ve světle těchto skutečností se nezdá, že by Engliš byl až takovým politickým „amatérem“, za kterého je často vydáván dodnes. Nebyl sice ani nijakým politickým „virtuosem“, ale ze svých chyb se dokázal poučit a jednat v mnoha případech pragmaticky a byl ochoten slevit ze svého přesvědčení. Někteří autoři upozorňují, že pravděpodobně svou národohospodářskou teorii přizpůsoboval praktickým zkušenostem, které nabyl během svého působení v úřadech ministra financí a guvernéra Národní banky československé.⁸⁸⁰

2. 4. Engliš a Masarykova univerzita

V meziválečném období nebyl Karel Engliš jen ministrem financí a guvernérem Národní banky československé. Působil také jako pedagog na Masarykově univerzitě, na které kromě výuky vykonával funkci rektora a děkana. Jednalo se o poměrně krátké období, které bylo často přerušováno jeho působením ve státních úřadech. Poté co se Engliš stal guvernérem Národní banky, došlo k úplnému přerušení jeho univerzitní činnosti. Jak už bylo zmíněno v jiné části této práce, Engliš v podstatě po celé meziválečné období bydlel v Brně, ale pokud zastával jednu z výše uvedených funkcí, tak přes týden pobýval ve služebních bytech v Praze a do Brna se vracel za rodinou na víkend. Tím měl hodně omezený čas na to, aby se mohl věnovat své činnosti na Masarykově univerzitě mezi tehdejší intelektuální elitou mezi ní ostatně i on sám patřil. Tato elita se podle Tothovy typologie vyznačuje rezervovaným postojem k politice a jejím důležitým znakem, kterým se profiluje v dané společnosti je výše její vlastní odbornosti, v níž dosahuje nadprůměrných výkonů. Intelektuální elita má také vždy kritický vztah k realitě, který ji často vede k úvahám o různých reformách daného politického systému.⁸⁸¹

Nabízí se otázka, do jaké míry lze zařadit Karla Engliše mezi kulturní elitu. Podle zmiňované Tóthovy typologie lze za tuto elitu považovat lidský způsob života, který nám

⁸⁸⁰ A. DOLEŽALOVÁ, *Rašín, Engliš a ti druzí*, s. 60.

⁸⁸¹ R. TÓTH, *Elity v spoločnosti*, s. 38 – 39.

pomáhá přežít v lidské společnosti. Měla by být mostem mezi minulostí a budoucností. Tato elita je poměrně rozmanitá. Vedle různých umělců do ní bývají také zahrnutí příslušníci vědecké elity. Tím dochází v této typologii ke značnému prolnutí intelektuální a kulturní elity a je velice obtížné, pokud to vůbec lze, stanovit přesné hranice mezi nimi.⁸⁸² Engliš se navenek jako „umělec“ nikdy neprezentoval. Jen v rodinném kruhu a mezi svými blízkými přáteli odhaloval své nadání i pro tento obor lidské činnosti, jak už bylo naznačeno v kapitole zabývající se jeho vlastní rodinou – veršovánky pro rodinné příslušníky, záliba v „lidové slovesnosti“ (vyprávění vtipů).

Engliš se mezi touto elitou pohyboval ale velmi sporadicky. Velice se zdráhal navštěvovat různé společenské akce z důvodů svého pracovního vytížení. Sice se mu podařilo v oblasti kulturního života získat několik kontaktů, ale ty se vytvořily spíše v důsledku profesního života: spolupráce s novináři jako byl např. Eduard Bass nebo setkávání se s kulturními osobnostmi pohybujícími se v okruhu prezidenta Masaryka. Ale soudě na základě jeho pamětí - nenechal na tyto představitele žádnou ucelenou vzpomínku – nejednalo se o žádný výjimečný vztah. Také jeho osobní korespondence s nimi je velmi chudá, alespoň podle toho co se zachovalo v archivu Národního muzea. Jednu z výjimek tvoří spisovatel Petr Bezruč, o kterém bude pojednáno ještě později v této kapitole.

Do sféry Englišova působení jako kulturní elity můžeme s jistými výhradami zařadit jeho snahy o převezení a získání ostatků významných osobností české historie. Konkrétně se jedná o neúspěšný projekt získáním kosterní schránky Jana Lucemburského a převoz ostatků Karla Hynka Máchy.

Nyní se vraťme k Englišovu působení na Masarykově univerzitě, která vznikla teprve v roce 1919. Jejím vznikem byly konečně završeny dlouholeté snahy českého národa po vzniku druhé české univerzity. V 19. století se česká inteligence marně snažila získat souhlas příslušných státních orgánů v Habsburské monarchii. Tento stav trval až do zániku monarchie, neboť příslušné orgány se zdráhaly udělit souhlas s ohledem na trvalý odpor Němců proti tomuto požadavku žijících na území českého království. Do tohoto boje se zapojilo mnoho významných osobností tehdejší české elity, mezi nimiž nechyběl ani profesor Tomáš Garrigue Masaryk, který na stránkách časopisu *Athenaea* v roce 1885 upozornil na to, že postavení jedné české univerzity se může stát problematické. Podle Masaryka ji chybí konkurence. *„Dojista jest vědecký a akademický monopol věci a charakterům na škodu. Z toho důvodu, důvodu velmi vážného, potřebujeme druhé univerzity, třebaže naše první univerzita je vlastně*

⁸⁸² srov. kulturní a intelektuální a duchovní elity. Tamtéž 36 – 39.

ještě nehotova. Budou- li dvě, místně rozdělená centra vědecké činnosti, nastane časem, ne-li kritický průvan, tož alespoň vánek.“⁸⁸³ Karel Engliš vzpomíná ve svých pamětech, že Masaryk začal v této době razit heslo: „*Máme-li míti universitu jednu, musíme míti dvě.*“.⁸⁸⁴ Na druhé straně si většina příslušníků intelektuální elity uvědomovala, že ještě nenastal ten správný čas pro zřízení druhé české univerzity, protože chybí kvalitní pedagogický sbor.

To přimělo mnohé příslušníky tehdejší intelektuální elity připravit a vychovat příslušníky pro případnou další českou univerzitu. Do této činnosti se zapojil např. Englišův učitel Albín Bráf, který předložil návrh na zřízení nových učitelských míst na univerzitě v Praze, aby se do budoucna zajistil dostatek vysokoškolských učitelů pro novou univerzitu.⁸⁸⁵ Také Karel Engliš společně s kolegou Františkem Weyrem přispěli k této snaze: „*O těchto věcech a mnohých jiných s nimi přímo nebo nepřímo souvisejících uvažovali jsme za světové války mnoho s kolegou Englišem. Připadli jsme – nevím již, byl-li to původně můj, nebo Englišův nápad – v této souvislosti na myšlenku konati v našich vědeckých ústavech na brněnské technice seminář pro mladé absolvované právníky brněnské, kteří by měli smysl a schopnosti pro vědeckou činnost. Zároveň měl tento seminář podle našeho úmyslu býti jakýmsi semenišťem pro pěstování vědeckého dorostu, jehož nezbytnost by se v případě zřízení nové university v Brně velmi brzy ukázala,*“ vzpomínal po letech František Weyr.⁸⁸⁶ Zaměření bylo pro „...*právní obor, pro který neměla pražská právnická fakulta přípravy skoro žádné,*“ vysvětluje Engliš. Zavedli proto soukromé právnické a národohospodářské semináře pro doktory práv, kteří „*jevili nějaký sklon ke vědě*“. (...) *Seminář byl teoretickou školou, protože základem byla normativní teorie právní Kelsen Weyrova a moje teleologická teorie hospodářská.*“, vzpomínal po letech Karel Engliš. Tyto semináře se konaly na české technice v prostorách chemických laboratoří nebo v kabinetech mezi různými přístroji. Podle Engliše jim to však příliš nevadilo.⁸⁸⁷

Po vzniku Československa v roce 1918 se naskytla konečně možnost vytvořit druhou českou univerzitu. Ostatně v čele nového státu stanul T. G. Masaryk, pro kterého bylo vytvoření další české univerzity jednou z jeho programových priorit. Také ve vládě a v parlamentu bylo mnoho stoupenců této myšlenky, mezi nimi i dva právníci z české techniky v Brně Karel

⁸⁸³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 1. (v majetku rodiny)

⁸⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁸⁵ František VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, Boskovice 1993, s. 20 – 21.

⁸⁸⁶ František WEYR, *Paměti 2. Za republiky (1918 – 1938)*, Brno 2001, s. 37 – 38. Seminářem prošla řada významných osobností, které v budoucnu působily na právnické fakultě Masarykovy univerzity. Např. Jan Loevenstein, Jaromír Sedláček, Jaroslav Stránský, Rudolf Dominik. F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, s. 21.

⁸⁸⁷ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 1 - 2. (v majetku rodiny)

Engliš a František Weyr. Ti vypracovali zákon ustavující vznik univerzity.⁸⁸⁸ „... hlavní iniciativa v jednotlivých věcech týkajících se zřízení nové university a zejména její právnické fakulty vycházela od nás obou, Engliše a mne. To platilo jmenovitě o iniciativě legislativní. Původní návrh zákona o zřízení druhé české university vypracovali jsme společně... Dodávám, že nebylo k tomu třeba mnoho práce, poněvadž jsme základní myšlenky této zákonodárné akce se týkající měli dávno vypracované v hlavě a námi navrhovaný zákon měl pouze sedm paragrafů...“, napsal František Weyr ve svých pamětech.⁸⁸⁹ Jejich návrh zákona přišel velmi brzy na pořad jednání Národního shromáždění. Stalo se tak už na jeho druhém zasedání 15. listopadu 1918. Oba tvůrci zákona byli tehdy členy národní demokracie, která přijala „...návrh jednomyslně, jen bylo dáno do záhlaví před naše jména jméno Aloise Jiráska, aby to byly Čechy, které navrhuji Moravě druhou universitu a tak šel návrh do N. S.“⁸⁹⁰ Zákonem č. 50 z 28. ledna 1919 byla zřízena univerzita, která přijala jméno Masarykova a svým pojmenováním ocenila zásluhy prvního prezidenta o její vznik.⁸⁹¹

Novou univerzitu měly tvořit tři fakulty – právnická, lékařská a filosofická. Se zřízením teologické fakulty se prozatím nepočítalo. Součástí původního návrhu zákona byl i způsob obsazování profesorských míst na jednotlivých fakultách. Měly být vytvořeny komise složené ze zástupců Univerzity Karlovy a z moravských vědeckých pracovníků.⁸⁹² Tato část návrhu se do konečného znění zákona nedostala, ale bylo podle ní postupováno při jmenování prvních pedagogů na Masarykově univerzitě.⁸⁹³

Když se zformovaly profesorské sbory jednotlivých fakult, nastala volba akademických funkcionářů. Došlo přirozeně k drobným sporům, ze které fakulty má být zvolen první rektor. Nakonec se postupovalo podle tradičního pořadí, v němž na univerzitách po sobě následují jednotlivé fakulty. První na řadě byla právě právnická fakulta, která navrhla na funkci prvního rektora Masarykovy univerzity Karla Engliše, který byl také následně zvolen. Zvolením rektorem byly nepochybně oceněny jeho zásluhy o zřízení univerzity. Děkanem právnické fakulty se stal jeho přítel František Weyr. Oba zastávali tyto funkce po dobu jednoho roku,

⁸⁸⁸ První návrh zákona vznikl v pražské kavárně Na Příkopěch. J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 180.

⁸⁸⁹ F. WEYR, *Paměti 2*, s. 39.

⁸⁹⁰ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 2. (v majetku rodiny)

⁸⁹¹ Během projednávání návrhu zákona se vyskytly spory ohledně místa zřízení nové české univerzity. Vedle Brna se uvažovalo i o Olomouci a Bratislavě. Blíže J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 181 – 183 a Jiří PULEC, Jiřina KALEDOVSKÁ, *Masarykova univerzita. Založení, stavební vývoj, insignie*, Brno 1994, s. 10 – 11.

⁸⁹² Do právnické komise byli jmenováni z Prahy profesoři Gruber, Henner a Mířička, z Moravy profesoři Engliš, Weyr a docent Sedláček. Podle návrhu této komise potom prezident republiky jmenoval řádné profesory pro právnickou fakultu Masarykovy univerzity. Stali se jimi Engliš, Weyr, Kallab, Vacek, Baxa a mimořádným profesorem byl jmenován ještě Dominik. J. KOLARÍK, *Peníze a politika*, s. 185.

⁸⁹³ F. WEYR, *Paměti 2*, s. 40.

tedy v letech 1919 – 1920.⁸⁹⁴ Engliš se však naplno nemohl své funkci věnovat, neboť byl jmenován na jaře 1920 ministrem financí. „*Dr. Kučera (...) prakticky byl od letního semestru rektorem,*“ napsal o svém krátkém působení v čele nové univerzity Engliš. Přesto se snažil aktivně v rámci svých možností plnit své povinnosti. Na imatrikulační schůzi nově zřízené univerzity, jakožto rektor vystoupil s projevem, ve kterém mimo jiné prohlásil: „*Zřízení Masarykovy university v Brně jest důsledkem našeho národního osvobození. Osvobozený národ český (...), když převzal vládu svých věcí obrací celé své úsilí hlavně dvěma směry: k osvobození kulturnímu a sociálnímu, poněvadž právě zde byl útisk cizího panství největší. (...) Máme tedy druhou českou universitu. Chce býti sestrou své starší družky pražské, bude s ní pěstovati dobré a přátelské styky, ale bude s ní v nejlepším smyslu závoditi (...) Brno stane se druhým kulturním střediskem republiky.* Nakonec svého projevu nezapomněl zdůraznit, že univerzita nese jméno prvního československého prezidenta a k tomu dodal: „*Ale ona nese též jméno profesora Masaryka, učitele svého národa, a to je pro ni víc, poněvadž jméno, které nese, jest směrnice její práce.*“⁸⁹⁵

Nová univerzita se ze začátku potýkala s mnoha problémy, se kterými se musela za „pochodu“ vypořádat. Někdy se jednalo doslova o kuriozity. Jedna se např. vyskytla během konání první promoce na doktora práv na Masarykově univerzitě. Engliš s Weyrem měli na starosti přípravu celé akce. Snažili se tedy vše pečlivě uchystat, ale několik minut před začátkem celé slavnosti zjistili, že postrádají: „... totiž černé pouzdro či futrál, v něm má býti promoční diplom.“⁸⁹⁶ V Englišových pamětech se můžeme dočíst, jak se to všechno odehrálo. *Přijdu před promoci pět minut do děkanské kanceláře. Weyr povídá: „Tak ještě cigaretu.“ Já na to: „Máš, Františku přichystaný diplom? Weyr se uhodí pěstí do čela: „Na to jsem zapomenul.“ Poslal jsem ihned sluhu do blízkého svého bytu pro svůj doktorský diplom a zatím se rozvířila mezi Weyrem a mnou rozprava asi téhož obsahu: „Nemáš zde pořádek“, „Na nic nepamatuješ atd.“, „Ty mně tady nemáš co poroučet. Vykopu Tě atd.“ No a za chvíli jsme šli v předepsaném pořadí do promoční síně a musil jsem se kousat do rtu, když mne Weyr pak oslovil: Vaše Magnificence. Je mně obzvláštní ctí představití Vám atd.,“ vzpomínal s humorem sobě vlastním Karel Engliš.⁸⁹⁷*

Jindy se museli vypořádat s nedostatkem zkoušejících pro rigorózní zkoušku. Tu mohli zkoušet jen řádní profesori a v profesorském sboru chyběl někdo na římské právo. „... tu jsme začali vyhrabávat od Heyrovského staré „Justituce“, podle nichž jsme kdysi studovali,

⁸⁹⁴ J. KOLAŘÍK, *Peníze a politika*, s. 185 – 186. a F. WEYR, *Paměti 2*, s. 44.

⁸⁹⁵ K. ENGLIŠ, *Otázky a názory*, s. 356 – 360.

⁸⁹⁶ F. WEYR, *Paměti 2*, s. 47.

⁸⁹⁷ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 7. (v majetku rodiny)

abychom se na rigorosum, jakžtakž připravili. Neobešlo se to bez komických scén,“ vzpomínal Engliš. Zpočátku také docházelo i ke „společenským trapasům“ během akademického roku. Někteří vyučující, kteří přišli z Prahy, bydleli v kabinetech, aby ušetřili za hotel. Někdy se stávalo, že zapomněli po ránu zavřít dveře svého „bytu“ a studenti viděli v celé nahotě, že „... u kabinetu stála nádoba málo se hodící k universitnímu prostředí. Na skříni byly baterie od slivovice. Zkrátka smutné to bylo,“ povzdechl si ještě po letech Engliš.⁸⁹⁸

Během období, ve kterém nebyl Engliš omezován ve své činnosti na univerzitě v Brně různými státními povinnostmi, se snažil o povznesení její právnické fakulty. Vybízel například k reformě právnického studia, které po vzniku nového státu doznalo podle něho jen nepatrných změn. Hlavní problém viděl v koncepci předmětů, které neodpovídají požadavkům praxe. *„První vadou nynějšího právnického studentstva jest, že z osmi studijních semestrů věnovány jsou tři historii římského, církevního a středoevropského práva na veškeré ostatní studium právnické a státovědecké zbývá pět semestrů,*“ píše kriticky k rozvržení studia Engliš. Podle něho je sice důležité znát historii práva, ale bez zbytečných podrobností, které jsou pro praxi nadbytečné. *„Co činí právníka dobrým, jest znalost a pochopení platného právního (zákona) řádu a schopnost jeho výkladů. Chápu lépe vznik právního řádu z jeho historie, avšak historie nenaučí jeho interpretaci,*“ dodává Engliš. Podle něj měly být předměty zabývající se historií omezeny na nezbytně nutné minimum a nahrazeny naukou o státu, obecnou státovědou nebo filosofií o formách poznávání právnického a státovědeckého. Další problém viděl i ve druhé části právnického studia, které je podle něho omezeno na přípravu nových notářů, advokátů a soudců. Mělo by však připravovat podle Engliše také *„...průpravou politickou a státovědeckou pro veřejnou správu.*“ De facto by se studenti tak jako dnes ve druhé části svého studia specializovali na obor, který by pravděpodobně chtěli vykonávat ve svém životě.⁸⁹⁹

Později, když byl Karel Engliš ministrem financí a guvernérem Národní banky československé nezapomínal se angažovat na podporu Masarykovy univerzity.⁹⁰⁰ Pomohl například se zajištěním finanční podpory pro stavbu budovy brněnské právnické fakulty a podílel se i na tom, že se položení základního kamene zúčastnil v roce 1928 prezident Masaryk. Engliš měl významný podíl na získání nových insignií pro Masarykovu univerzitu. Ty původní ze staré moravské univerzity byly v roce 1869 zapůjčeny univerzitě v Innsbrucku. Měly být sice vráceny, jakmile dojde znovu k obnovení univerzity v Brně, ale po rozpadu monarchie

⁸⁹⁸ Tamtéž, s. 6 – 7.

⁸⁹⁹ K. ENGLIŠ, *Otázky a názory*, s. 361 – 362

⁹⁰⁰ Jedním z příkladů pomoci byl Englišův podnět k vytvoření knihovny na právnické fakultě Masarykovy univerzity, kdy zařídil finanční dar od československé cukerní komise na její realizaci. AMU, fond A1 RMU, k. 37, inv. č. 825, osobní spisy – Karel Engliš, list K. Englišovi od děkana právnické fakulty MU ze 17. 12. 1920.

v roce 1918 rakouská strana odmítla insignie vydat.⁹⁰¹ Masarykova univerzita zůstala bez insignií a k jejich novému opatření se stavěla velice liknavě. Situace se změnila, když na pražské univerzitě v roce 1934 vypukly studentské bouře, které vešly do historie pod pojmem „Insigniáda“. V Brně studenti vyjádřili podporu svým pražským kolegům. V těchto dramatických chvílích se obrátila pozornost i k univerzitním symbolům.

Této situace využil Engliš a snažil se získat Masaryka pro myšlenku věnovat univerzitě rektorský řetěz se zlatou medailí. *„Když měl president Masaryk 85 let, věnovala mu vláda zlatou medaili s jeho podobiznou. Napadlo mě, že by to byla pěkná ozdoba do rektorského řetězu Masarykovy university a pěkná památka.“* Engliš v této době zastával funkci guvernéra Národní banky československé a na Masarykově univerzitě nemohl aktivně působit, ale stejně se rozhodl svou myšlenku realizovat. Napsal Masarykovi dopis, ve kterém ho požádal, aby medaili daroval Masarykově univerzitě. *„Jan Masaryk mne zavolał telefonicky, že mně táta pozdravuje, že nápad je dobrý, že medaili dostanu.“* Engliš si uvědomil, že ještě nemá vyhráno a proto nechal pro jistotu uveřejnit v Lidových Novinách o tom zprávu. To co následovalo, překvapilo i samotného iniciátora celé akce. *„Následovala bouře. Uražená vláda... dělala rámus, že si T. G. M. jejich darů neváží, jakoby bylo lepšího umístění této památky.“* Velice záhy navštívil Engliše šéf kabinetní kanceláře dr. Schieszl, který mu přinesl medaili v pouzdře a hodil mu ji na stůl se slovy: *„Tu ji máš. Ale dát Ti ji nesmím.“* *„A Já ji dostat musím.“* *„Tak my Ti necháme udělat novou zvláštní pro ten rektorský řetěz.“* S touto nabídkou Engliš souhlasil, ale vyhráno ještě neměl. Po nějaké chvíli telefonoval opět dr. Schieszl, že *„nemají rozpočtové položky.“* Engliš však takové těžkosti předvídal a v klidu namítl, že *„zlato věnuje Národ. banka a min. financí mi slíbilo, že mincovna udělá medaili zdarma.“* Tím byla překonána poslední překážka k předání medaile Masarykově univerzitě.⁹⁰²

Zanedlouho telefonoval Englišovi zlínský podnikatel Jan Antonín Baťa a ptal se, co by tak měl dát prezidentovi k jeho 85. narozeninám. Engliš mu doporučil jako vhodný dárek rektorský řetěz, k němuž se už vyrábí medaile. Baťa s jeho návrhem souhlasil.⁹⁰³ Když se to dozvěděl prezident Masaryk, okamžitě souhlasil. Engliš ve svých pamětech vzpomíná, že bylo *„třeba spěchat, protože byl president raněn mrtvicí a byla obava při jeho věku, že nastane*

⁹⁰¹ Jednání vedená po válce mezi Rakouskem a Československem, neskončila pro Masarykovu univerzitu příznivě. Proti jejímu nároku stálo ustanovení článku 208 Saintgermainské mírové smlouvy a podle něho měly insignie připadnout tomu státu, na jehož území se v den převratu nalézaly. Tím bylo Rakousko. Nakonec i u pařížské reparační komise převládlo toto stanovisko a Masarykova univerzita zůstala bez insignií. J. PULEC, J. KALENDOVSKÁ, *Masarykova univerzita*, s. 30.

⁹⁰² K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 9 - 10. (v majetku rodiny) a J. PULEC, J. KALENDOVSKÁ, *Masarykova univerzita*, s. 31.

⁹⁰³ Baťa věnoval na rektorský řetěz finanční dar ve výši 50 000 Kč. F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, obrazová příloha, dopis Karla Engliše rektoru Masarykovy univerzity Janu Krejčímu z 16. 3. 1935.

katastrofa... Konečně někdy počátkem července byl řetěz s medailí hotov a telefonovali mi z Lán, abych si pro to přišel. Ihned jsem zavolaal z Brna rektora prof. Krejčího (germanistu) a jeli jsme do Lán, kde Masaryk v přítomnosti kancléře dr. Šámala dekoroval Krejčího řetězem.“ Stalo se tak 30. srpna 1935. Pro Karla Engliše to bylo jedno z posledních setkání s Masarykem. I po letech si přesně pamatoval, jak tato návštěva proběhla. „Měl (Masaryk) pravou ruku na šátku (ochrnu) a bavil se s námi. Řekl mi s úsměvem „Já všechno vím a rozumím, ale mluvím špatně, však jsem se už nažvanil dost.“ Na konci návštěvy se s Englišem rozloučil se slovy: „Dávejte mi na ty finance pozor. Musíte mi zase o tom něco říci.“⁹⁰⁴ Dodejme, že toto Englišovo úsilí nezůstalo bez povšimnutí a inspirovalo také jednotlivé fakulty, které si postupně opatřovaly podobné insignie pro své děkany.

Masarykova univerzita se rozvíjela. Karel Engliš zde v meziválečném období zastával řadu významných funkcí. Byl rektorem, v roce 1920 – 1921 prorektorem, 1921 – 1922 a 1925 – 1926 děkanem právnické fakulty⁹⁰⁵ a v roce 1922 – 23 proděkanem téže fakulty.⁹⁰⁶ Významně přispěl také k rozvoji právnické fakulty, kde působil i jako pedagog. Zde založil a vedl národohospodářský seminář a seminář finanční vědy. Dále také zřídil Ústav pro národní hospodářství, finanční vědu a statistiku. Spolu se svým přítelem Františkem Weyrem také iniciovali založení Vědecké ročenky Právnické fakulty Masarykovy univerzity a vydávali Sbírky spisů právnických a národohospodářských. „Potřebovali jsme časopis, mělo-li se naše učení (Weyrovo normologické a moje teologické) státi opravdu školou a čeliti všem námitkám staré školy. Vydávali jsme též ročenku právnické fakulty s příspěvky profesorů, aby se jim nestala věda jen prostředkem k docentuře a pak mimořádné a řádné profesuře. Mluvílo se o tak zvané brněnské škole, když se k nám přidružila řada dalších vědeckých pracovníků,“ píše ve svých vzpomínkách Karel Engliš.⁹⁰⁷

Brněnská ekonomická škola se profilovala na právnické fakultě Masarykovy univerzity hned po jejím vzniku kolem dvou významných osobností Karla Engliše a Františka Weyra. Odlišovala se od pražské univerzity především noetickým přístupem k poznávání hospodářských procesů. Hlavní důraz byl kladen na účelovost a na racionalitu každého hospodářského

⁹⁰⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 10. (v majetku rodiny)

⁹⁰⁵ V letech 1921 – 1922, když byl Engliš děkanem, tak rezignoval na svou funkci. Důvodem bylo podle záznamu to, že „vyučovací správa přes všechny urgency nevyřizuje záležitosti fakulty nevybočující z rozpočtu a pro zdárný vývin fakulty nezbytné, takže děkanu nelze za správu vésti zodpovědnost.“ Profesorský sbor vyjádřil děkanovi podporu, usnesl se požádat správu o nápravu a vzal na vědomí rezignaci děkana. Nakonec došlo ke smíru. Došlo k nápravě poměrů a Engliš svou rezignaci odvolal. AMU, fond A1 RMU, k. 37, inv. č. 825, osobní spisy – Karel Engliš, list Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze z 11. 5. 1922, list Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze z 29. 5. 1922.

⁹⁰⁶ Eduard SCHMID, *Karel Engliš – první rektor MU*, in: Univerzitní noviny 3, 1996, č. 5, s. 9.

⁹⁰⁷ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 11 - 12. (v majetku rodiny)

procesu. Její hlavní přínos pro národohospodářskou vědu zhodnotil Kamil Fuchs ve své studii: „... znamenala vklad do propracování struktury teleologického myšlení a jeho aplikaci na národohospodářskou teorii. Protože se jednalo o koncipování nové metody, byla významná pozornost věnována rovněž filozofickým základům teleologie. Ať se obsah jednotlivých děl věnoval výlučně uvedenému problému nebo byly uvedené otázky včleněny do širších pojednání, vždy v nich byl významný prostor věnován vysvětlení teleologického chápání lidského jednání. S tím souvisel i přínos k utváření a rozporu českého pojmosloví národohospodářské teorie a politiky.“⁹⁰⁸ Je jistě zásluhou Karla Engliše, že se podařilo vychovat řadu nástupců, kteří rozpracovali jeho teorii do dílčích pohledů⁹⁰⁹ a sami potom působili buď jako pedagogové nebo pracovali pod svým učitelem na ministerstvu financí nebo v Národní bance Československé. Mezi ně patřil Jan Loevenstein, Václav Chytil, Vladimír Vybral a také Englišův spolupracovník František Weyr. Okruh žáků a spolupracovníků byl však mnohem širší. Přesnější obrázek si můžeme udělat přehledem jejich publikací ve Sbírce spisů právnických a národohospodářských, na jejichž vydání se podíleli Karel Engliš spolu s Františkem Weyrem.⁹¹⁰

Brněnská ekonomická škola se v meziválečné období úspěšně rozvíjela. Další generace pokračovatelů přinesla do teleologické metody další vklady a nové poznatky pro její uplatnění v praktickém hospodářském životě. Mezníkem se pro ni stal rok 1948. Byla zrušena právnická fakulta Masarykovy univerzity a tím de facto došlo k likvidaci školy. Blízcí spolupracovníci a žáci Karla Engliše byli nějaký způsobem perzekuováni novým režimem. Kamil Fuks správně napsal, že konec školy „... způsobil nenahraditelnou ztrátu pro české ekonomické myšlení. Možnosti využití potenciálu a erudice, kterou v meziválečném období prokázali příslušníci druhé generace brněnské školy, byla zmařena.“⁹¹¹

Za zmínku ještě stojí vztahy mezi Karlem Englišem a Janem Loevensteinem. Ten byl mladším bratrem generálního ředitele Škodových závodů Karla. Na rozdíl od něho se však praktického hospodářského života neúčastnil. Ač ho rodinné zázemí, vzdělání i praxe na místě

⁹⁰⁸ Kamil FUCHS, *Karel Engliš a brněnská ekonomická škola*, in: Národohospodářský obzor IV, 2004, č. 3, s. 23.

⁹⁰⁹ Blíže Kamil FUCHS, *Pojetí ekonomie v brněnské škole – souvislosti a inspirace*, in: Tatiana Machalová (ed.), *Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy: k odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala*, Brno 2008, s. 19 – 28.

⁹¹⁰ Vilibald MILDSHUH, *Kupní síla peněz, důchody a úroková míra*, Brno 1920. Jan CAHA, *Finanční věda a finanční právo*, Brno 1921, Cyril HORÁČEK ml., *Malthusova nauka a některé novodobé jevy populační*, Brno 1922, František ZEMAN, *Kvantitní teorie peněz*, Brno 1923, Jan LOEVENSTEIN, *O jednotnou kondukcí finanční vědy*, Brno 1928, Jindřich MAYER, Miloš HORNA, Antonín ŠOUREK, *Nové směry v obchodní politice*, Brno 1935, Vladimír VYBRAL, *Německá teorie státního hospodářství*, Brno 1937, Václav CHÝTIL, *Universalismus jako metoda hospodářské vědy*, Brno, 1938, Sborník prací k počtě 50. Narozenin dra Karla Engliše, Brno 1930, Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra, Brno 1939. Převzato K. FUCHS, *Pojetí ekonomie v brněnské škole- souvislosti a inspirace*, s. 12.

⁹¹¹ K. FUCHS, *Karel Engliš a brněnská ekonomická škola*, s. 23.

konceptního úředníka v pražské Obchodní a živnostenské komoře, místo volontéra u jedné z newyorských bank apod. předurčovaly spíše pro uplatnění v podnikatelské sféře, rozhodl se nakonec pro univerzitní dráhu. V roce 1920 se stal mimořádným profesorem národního hospodářství, finanční vědy a statistiky na české technice v Brně a o tři roky později řádným profesorem. V roce 1926 jej prezident republiky jmenoval řádným profesorem finanční vědy na Masarykově univerzitě. Zaměřil se ve své vědecké činnosti především na noetiku a metodologii ekonomické vědy.⁹¹² K jejich prvnímu setkání došlo, když Karel Engliš za svých studií v Praze chodil připravovat ke státnicím jeho bratra Karla. Další setkání se událo až během Englišovy působnosti na české technice. „*Přišel za války za mnou do Hrabyně se svým článkem o rakouské škole, z něhož zůstala jen jediná poznámka, ostatní všechno jsem mu pomohl udělat,*“ vzpomíná Engliš. Když Engliš opouštěl českou techniku, v Brně doporučil za svého nástupce právě Jana Loevensteina, který se jím opravdu stal. Zpočátku mezi nimi vládlo přátelství a spolupráce. „*Chodil k nám přednostně do rodiny, a manželky se stýkaly...*“ píše Engliš. Když se koncem roku 1925 Engliš stal ministrem financí, dopomohl Loevensteinovi stát se profesorem na Masarykově univerzitě.

Jejich vztah se začal záhy kalit, neboť podle přítele obou kolegů Františka Weyra trpěl Loevenstein utkvělou představou, že by mu „... *mohlo býti něco uzmuť z jeho duševního majetku.*“ Loevenstein začal také polemizovat se svým učitelem a jejich názorové střety k velké škodě obou aktérů přerostly do osobní roviny⁹¹³. „*Když jsem se vrátil z ministerstva a prohlížel ročenku a v ní články Loevensteinovy, vidím samé Engliš, Engliš, Engliš... Nic než polemika za každou cenu...*“ konstatuje Engliš. Jejich dosti vyhrocený spor nakonec ukončí předčasná Loevensteinova smrt v roce 1932. Ještě po letech si Engliš ve svých pamětech povzdechne nad jeho přerodem: „... *psal s ohromným sebevědomím, co on všechno vymyslel. A byl to nesmysl. (...) Škoda vykonaná.*“⁹¹⁴ Jejich spor však přinesl i pozitivní věc. Pomohl s postupným ujasněním východisek při rozpracování teleologické metody a jejích noetických základů. Oba dva aktéry donutil spor lépe precizovat obsah jednotlivých pojmů a tím přispět k rozvoji teorie.⁹¹⁵

Nyní se nám nabízí otázka, jakým byl vlastně Engliš učitelem. Ve Weyrových vzpomínkách je charakterizován jako rozený učitel a sám autor vyjadřuje přání, že by chtěl „...

⁹¹² Ladislav VOJÁČEK, *Jan Loevenstein*, in: Petra Skřejpková (ed.), *Antologie československé právní vědy v letech 1918-1939*. Praha 2009. S. 449 – 451.

⁹¹³ František Weyr, který byl blízkým přítelem obou aktérů z nesvářených stran, o tom napsal: „*Nemůže o tom býti sporu, že tento zvrat způsobil u něho Engliš a jeho učení. Tím bolestněji a trapněji dojímal proto právě nás, že vztah žáka k bývalému učiteli byl nakonec zkalen vědeckou a pak i osobní roztržkou mezi oběma.*“ F WEYR, *Paměti 2*, s. 71.

⁹¹⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. Masarykova univerzita, s. 12. (v majetku rodiny)

⁹¹⁵ K. FUCHS, *Karel Engliš a brněnská ekonomická škola*, s. 10 – 11.

*míti v mládí takového preceptora. Zmocní-li se žáka, nepustí ho tak dlouho, až vykládanému tématu porozumí.*⁹¹⁶ To se však mohlo stát pouze tehdy, pokud Engliš zrovna nezastával žádnou státní funkci. Potom měli posluchači právnické fakulty v Brně jedinečnou možnost navštěvovat jeho přednášky. Většina studentů využila této lákavé možnosti ať už ze zájmu či zvědavosti a proto byly Englišovy přednášky vždy plně obsazeny. Problémem však bylo, že se tak nestávalo často. Engliš jak už bylo zmíněno, byl značně vytížen svými funkcemi ministra financí a guvernéra Národní banky, které bylo spojené s pobytem v Praze. Díky tomu bylo jeho pedagogické působení dosti omezené. „... období, v němž mohl se věnovati vychovatelské a organizační činnosti na brněnské fakultě, bylo velmi krátké. A touto skutečností vysvětluje se též, že byl nucen vybírat si vhodné kandidáty docentury pro svůj vědný obor z akademického dorostu prošlého mou vědeckou školou, jako na příklad pozdější profesory dr. Vladimíra Vybrala a dr. Václava Chytila,“ upozorňuje ve svých pamětech František Weyr.⁹¹⁷ Ostatně to potvrzuje i jeden z Englišových žáků, který ve svých pamětech o tom mimo jiné napsal: „Nechápal jsem, že Engliš, uvázaný svým úřadem ministra financí v Praze ztrácel možnost si vytvářet kolem sebe okruh vědeckých žáků, zatímco Weyr jimi byl obklopen, takže Engliš se chytl oběma rukama prvního, který se mu naskytl a to riskantně, důvěřuje v první dojem a přivlastnil si mne,“ napsal Václav Chytil ve svých pamětech.⁹¹⁸ Na druhé straně je třeba upozornit, že Engliš na rozdíl např. od svého kolegy Weyra se velmi zajímal o sociální postavení svých studentů. Pokud zjistil, že dotyčný student má existenční starosti, neváhal mu pomoci. Buď mu zařídil „brigádu“, která by mu pomohla tyto starosti překlenout, nebo se zasadil o stipendium. Ostatně to potvrzuje nepřímě i Englišův velký kritik Cyril Horáček, když napsal o Englišovu žáku Václavu Vybralovi, že je to „... chráněncem a desetitisícovými stipendii podporovaný novopečený profesor brněnské university...“⁹¹⁹

Přesto nelze říci, že by si Engliš své studenty nevybíral uvážlivě. Je známo, že si každého studenta nenápadně „proklepl“ a prověřil si jeho vědomosti o národním hospodářství. Vedla ho k tomu i obava, aby se dotyčný student později jen nechlubil, že mluvil s panem ministrem. Se znalostmi Václava Chytila byl pravděpodobně spokojen, protože ten odcházel z návštěvy od Engliše s náručí knih. Kromě toho se ještě dohodli na společných schůzkách každou sobotu, kterou Engliš bude pobývat v Brně.⁹²⁰

⁹¹⁶ František WEYR, *Muž v poutech logiky*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 27.

⁹¹⁷ F. WEYR, *Paměti 2*, s. 72.

⁹¹⁸ Václav CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. Václava Chytila* (v majetku rodiny).

⁹¹⁹ ANM, fond C. Horáček, k. 10, Cyril Horáček, *Vzpomínky z mého života* (stroj.), s. 265.

⁹²⁰ V. CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. Václava Chytila* (v majetku rodiny).

V Chytilových pamětech je zachycena zajímavá historka, která přesně vystihuje jeden ze základních povahových rysů Karla Engliše. Václav Chytil, zde popisuje svou první návštěvu v Englišově domě. Byl srdečně přijat a byly mu nabídnuty zákusky, káva a k ní smetana, kterou Chytil neměl přlíš v lásce. „... *Engliš mi sám naléval kávu a potom bodře říká, že má rád smetanu z mléka, ale že se jí na mou počest vzdá a bohatě mi nakládá do kávy škraloupy smetany a na talířek nevím kolik výtečných domácích koláčů. (...) Když jsem začal míchat tu hustou svařenou smetanu, zatmělo se mi před očima.*“ Naštěstí ho od možné společenské pohromy zachránila manželka Karla Engliše, Valerie, která si všimla jeho vnitřního zápasu a řekla: „*Ty jsi, táto, vždycky myslíš, že musí ostatní být jako ty!*“⁹²¹ Englišova manželka přesně označila jednu povahovou nectnost tohoto velkého vědce a národohospodáře. Ta se „... *projetoval[a] v Englišově tendenci k výlučnosti, k malé toleranci, [Engliš] byl posedlý přesvědčováním druhých, nepostřehl, že i ve vědě jsou různé chuti, sklony, pohledy.*“⁹²²

Pokud tedy studenti dorazili na Englišovu přednášku, mohli za katedrou vidět muže střední postavy s neoholenou tváří a kulatými brýlemi na nose. Na sobě měl často své oblíbené tmavozelené šaty s úzkými kalhotami. Pozornost studentů upoutala jeho pestře červená kravata.⁹²³ Když začal přednášet, myslela asi většina posluchačů, že to bude typická vysokoškolská přednáška. Velmi brzy však zjistili, jak se mýlili. Přednášející, když přistoupil k řešení konkrétních problémů „... *se znenáhla rozohní a vloží do výkladu celou svoji temperamentní osobnost.*“ Studenti jsou zcela strženi a pohlceni jeho výkladem. „*V tomto řečnickém zápalu spočívá ona známá sugestivní přesvědčivost Englišových výkladů a onen vnitřní kontakt přednášejícího s posluchačem.*“⁹²⁴ Tento způsob Englišova řečnění je dán podle Zdenka Neubauera třemi faktory: jeho drahou politikou, jeho temperamentem a jeho láskou pro věc, o níž mluví.⁹²⁵

Engliš byl považován některými svými současníky za „rozeného řečníka“. Mluvil většinou spatra v krátkých srozumitelných větách. Občas, když byl zcela zabrán do svého výkladu, vyslovoval některé dlouhé samohlásky krátce, jak je typické ve Slezsku. Jeden ze studentů vzpomínal, jak jednou Engliš „... *mluvil o „povalečných dlužích“ a my posluchači jsme zprvu nechápali o jaké „povaleče“ jde. Teprve z dalšího výkladu jsme pochopili, že jde o dluhy*

⁹²¹ Tamtéž.

⁹²² Tamtéž.

⁹²³ Ferdinand MENDER, *Něco trochu důvěrnějšího*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 136 – 137.

⁹²⁴ Zdeněk NEUBAUER, *Jako profesor*, in: tamtéž, s. 38.

⁹²⁵ Tamtéž, s. 37.

vzniklé po válce jako její následek.“⁹²⁶ Svůj výklad Engliš zakončoval památnou větou: „*Není to tak? Vždyť to ani nemůže být jinak.*“⁹²⁷

Složit úspěšně zkoušku u profesora Engliše, nebylo pro většinu studentů snadné. Engliš totiž nesnášel, když mu studenti odříkávali partie z jeho učebnic. Raději zjišťoval, jestli jsou schopni samostatného myšlení, i když možná pro ně netypickými dotazy.⁹²⁸ Jednou takhle seděl na zkoušce u Engliše jeden student a s ním je tam i „... *dvoumetrové bidlo z Hané. Kontrastuje divně s profesorem nejen svou výškou, ale hlavně vědomostmi. Engliš toho má už konečně dost a servíruje dobrácky vyhazov: „Nechme toho, pane kandidáte, kdy-pak byste chtěl přijít po druhé?“ – „Co nespíš, třeba zétra, pane profesore,“ poznamenalo rozvažně bodré Hanačisko. – „Tak teda přijdete – za rok,“ přetrumfl ho Engliš s klidem Englishmana.*“⁹²⁹

Vazba na kulturní elitu byla u Engliše poměrně malá. On sám styky s ní příliš nevyhledával, případně si u některých malířů objednal portrét pro někoho z rodiny, ale k dlouhodobější interakci s ní v meziválečném období příliš nedocházelo. Jedinou výjimku tvoří básník Petr Bezruč, na jehož dlouhodobější vazby k Englišovi poukazuje dochovaná korespondence v Englišově pozůstalosti. On sám se s ním setkal poprvé v Hrabyni na jedné z Besed, kde jeho sestra Anna poprvé přednesla Bezručovu báseň s názvem obce. Autor za ni sklídl obrovský potlesk.⁹³⁰ K osobnímu setkání však došlo mezi Englišem a Bezručem až o několik let později. „*Osobně jsem poznal Bezruče, který se lidem i oslavám vyhýbal, za první světové války, kdy mne jako zemského poslance v Brně žádaly jeho sestry učitelky Vaškovy z Háje o nějakou službu pro něj a bez jeho vědomí. Nešlo to jinak, nežli počkat naň v bytě (...), až přijde a pak už nemůže utéci. Tak jsem ho poznal,*“ vzpomínal po letech Engliš. Od té doby byli spolu v písemném kontaktu. Engliš ho zval do Hrabyně do svého letního sídla na návštěvu. Bezruč ač Hrabyně navštěvoval, toto pozvání dlouho nepřijal. „... *byl plachý, nechtěl oslav, nechtěl pozornosti, nechtěl hoštění,*“ vysvětluje ve svých pamětech. „*Až jednou k večeru (6. října 1937) někdo zvoní, vyjdu před dům. Zde stojí muž se skloněnou hlavou a neříká ani černé, ani bíle. To je divné. Dívám se, dívám, a tu mi probleskne hlavou: „To je Petr Bezruč,“ ač jsem ho neviděl přes 20 let. Zvolám tedy: „Petr Bezruč! A neptám se o dovo-lení a bouřlivě ho obejmou a políbím na obě líce. Pozdvihl hlavu a usmál se. Vstoupil do mého*

⁹²⁶ F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, s. 52.

⁹²⁷ Tamtéž.

⁹²⁸ Engliš zásadně tituloval studenty „pane kolego“. Po tomto oslovení následovaly otázky. Například „Co nastane, nařídí-li Národní banka deflací o deset procent?“ nebo „Co by se stalo, kdyby byla stanovena maximální cena za husu 1 K a zakázáno zdražení pod trestem smrti?“ Z. NEUBAER, *Jako profesor*, in: Englišova šedesátka, s. 39. a F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, s. 52.

⁹²⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 66, inv. č. 814, Lidové noviny 17. 8. 1936.

⁹³⁰ ANM, fond K. Engliš, k. 67, inv. č. 818, Hrabyně a Petr Bezruč z 31. 7. 1970.

domu,“ napsal Engliš.⁹³¹ Povahově byl Bezruč dosti komplikovanou osobou. On sám se po letech v dopise spisovateli a novináři Janu Herbenovi zhodnotil následovně. „*Stal jsem se také přístupnější, dřív jsem byl jako kopec angreštů proti každému, myslím, že vídeňská bastila mi trochu zurázela rohy. Myslím, že jsem nebyl zlý, ale nedružný a nespolečenský. A nadmíru nedůvěřivý.*“⁹³²

Po této neohlášené návštěvě spolu udržovali písemný styk. V Englišově rodinné pozůstalosti se zachovalo z tohoto období několik dopisů. Bezruč v nich používá někdy verše místo slov k vyjádření svých myšlenek.

„Do nového roku:

Co mám psáti,

co mám přát,

co čtenáři vinšovati?

Na zimu teplý kožíšek,

Krásný dní jak pampelišek

A dukátů plný míšek.“⁹³³

V jiném dopise Engliše povzbuzuje s vydáním jeho knihy „Hrabyň mého mládí“ a k tomu ještě dodává: „*Všecky podobné knížky, věnované osadám jsou tak zajímavé, že se čtenáři k nim stále vrací. Je v nich život, jsou lepší než řada veršů. Ty mohou být spíše jakýmsi okrasným lemem,*“ píše Bezruč v dopise.⁹³⁴ V dalších dopisech si děkují za vzájemnou návštěvu. Engliš v létě 1946 navštívil Bezruče v Ostravici a on zas byl v Hrabyni v létě 1951. V Bezručových dopisech Englišovi se můžeme dočíst o jeho zdravotním stavu, o odmítání společenských akcí, o výletech na Lysou horu apod.⁹³⁵ V roce 1951 je však korespondence mezi nimi ukončena. Tehdy jejich vztah ochladilo několik Bezručových veřejných projevů např. proti válce v Koreji: „*Těž já, osamělý stařík, který jsem kdysi pozvedl hlas proti zpupným utlačovatelům svého lidu, pozvedám i nyní svůj hlas k protestu proti surovému přepadení svobodného Koreje americkými násilníky. (...) Viděl jsem triumfovat násilí, ale viděl jsem též, jak se kácely trůny násilníků a dočkám se bohdá toho, že padne též jejich poslední bašta na Wall Streetu,*“ můžeme se dočíst v jednom takovém článku z té doby. Bezruč také uvěřil tehdejší propagandě, která očerňovala Englišovo jméno. Postupem času však přehodnotil svůj

⁹³¹ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 9.

⁹³² Jiří URBANEC, *Petr Bezruč – Vladimír Vašek 1904 – 1928. Základní životopisná data*, Ostrava 1989, s. 131.

⁹³³ List z 26. 12. 1943 z Kostelce na Hané Bezručovi Englišovi (v rodinném archivu Englišovy rodiny).

⁹³⁴ List z 29. 1. 1946 Bezruč Englišovi (v rodinném archivu Englišovy rodiny).

⁹³⁵ List z 29. 1. 1951, z 24. 8. 1951, Bezruč Englišovi (v rodinném archivu Englišovy rodiny).

názor na svého starého přítele. Když Bezruč slavil 90. narozeniny, navštívila ho i delegace československých spisovatelů, která mu blahopřála. Během hovoru se stočila i řeč na hospodářské a sociální problémy ve státě. Tehdy Bezruč prohlásil: „*Víte, za Engliše se ze státní pokladny nekradlo.*“⁹³⁶ Po oslavě svých narozenin se ještě naposledy setkal před svou smrtí s Englišem v Hrabyni.

Pravděpodobně okrajovou záležitostí, kterou bychom s výhradami mohli zařadit do této části práce, jsou podněty Karla Engliše k převozu ostatků významných osobností českých dějin. Jednalo se kosterní pozůstatky básníka Karla Hynka Máchy a českého krále Jana Lucemburského. Na této jeho aktivitě můžeme minimálně ilustrovat jeho silné vlastenecké cítění, silný vztah k české historii.

Karel Hynek Mácha zemřel v necelých 26 letech v Litoměřicích, kde byl i pochován. Když byla podepsána na podzim roku 1939 mnichovská smlouva, hrozilo, že Máchův hrob zůstane na území zabraném Německem. Naštěstí došlo na poslední chvíli k exhumaci a převezení jeho ostatků do Prahy. Stalo se tak 1. října 1939 na podnět tehdejšího guvernéra Národní banky československé Karle Engliše. Pohnutky, které ho k tomu vedly, vysvětluje ve svých vzpomínkách. „*Byl jsem kdysi na výletě v Litoměřicích a první návštěva byla ke hrobu K. H. Máchy. Když po Mnichovu připadly Litoměřice k Sudetům a hlásili v ministerské radě, že to bude za dva dny, hlavou mně probleskla vzpomínka na hrob K. H. Máchy.*“⁹³⁷

Věrohodnost jeho pohnutek dokazují vzpomínky jeho tehdejšího spolupracovníka v Národní bance Václava Chytila: Byl zavolán Englišem do jeho kanceláře, kde na něho místo pozdravu vyhrkl: „*Němci budou zítra zabírat Litoměřice? Co musíme udělat hned, okamžitě?*“ a když nevím, co odpovědět, křičí na mne, oči mu planou, ruce gestikulují „*to jste nikdy nebyl zamilován?*“ Když Chytil pořád nechápe, vykřikne Engliš: „*Máme přece v Litoměřicích na hřbitově Máchu, co za nás za všechny vyzpíval na věky naši lásku a naše mládí, toho přece Němcům nesmíme nechat!*“⁹³⁸ Engliš nezůstal jen u slov a velice rychle přešel i k činům. Zvedl sluchátko svého služebního telefonu a zavolal zemskému prezidentovi. Během tohoto rozhovoru se proměnil podle Václava Chytila „v energického pořadatele, neústupného útočníka, ostrého naléhatele.“⁹³⁹ Nakonec se mu podařilo zemského prezidenta přesvědčit, aby vydal ihned povolení k exhumaci Máchových ostatků bez ohledu na to, jestli budou porušeny

⁹³⁶ Bezruč – Engliš – rkp. Psáno pravděpodobně Věrou Fürstovou, list papíru vložen v korespondenci mezi Englišem a Bezručem.

⁹³⁷ Václav JUREČKA, *Ekonom Engliš chtěl, aby básník zůstal s národem*. In: Moravsko – slezský den, 3. – 4. 10. 1998.

⁹³⁸ V. CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. dr. Václava Chytila na dobu vysokoškolských studií*, nepublikovaný rukopis, v majetku rodiny.

⁹³⁹ Tamtéž

předpisy. K přenesení básníkových ostatků bylo potřeba pohřebního automobilu s lidmi, a proto se Engliš obrátil na primátora hlavního města Prahy Petra Zenkla. Ten nebyl jeho nápadem nadšen a příliš se mu nechtělo angažovat v této záležitosti. Engliš nakonec zlomil jeho odpor pod pohrůzkou, že zavolá ministerskému předsedovi.⁹⁴⁰ Zajímavé je, že Zenkl ve svých pamětech nevěnuje převezení ostatků Karla Hynka Máchy jedinou větu.⁹⁴¹

Englišovu iniciativu pochvalně okomentovaly později Národní listy: „*je zvyklý se starat o státní poklad; schrána Máchova ducha nemá pro národ cenu menší.*“⁹⁴² Na druhou stranu je třeba podotknout, že zhruba ve stejné době se objevily v některých novinách nepravdivé informace o tom, kdo k celé akci dal podnět. Například Lidové noviny označily za iniciátora celé akce Petra Zenkla.⁹⁴³

Ostatky Karla Hynka Máchy byly uloženy na Vyšehradě v době, kdy byly zbytky českého státu okupovány Němci. Z jejich uložení se stala manifestace českého národa proti okupantům, které se zúčastnilo kolem čtvrt miliónu lidí. Je ironií osudu, že většina účastníků kráčejících v pohřebním průvodu, ani nevěděla, že „*to nebyl „národ“, který si vzpomněl na Máchu, že to nebyly vysoké naše kulturní instituce, které milovaného básníka vyrvaly z rukou nepřítelů..., že to byl naopak hranatý, sukovitý muž ze Slezska, jakýsi peněžník z Národní banky...*“, napsal ve svých pamětech Václav Chytil“⁹⁴⁴ Samotný iniciátor celé akce si po letech posteskuje: „*Byla to velká sláva ... ale k této slávě mne ani nepozvali. Však jsem se tam vypravil pak sám a prosil K. H. Máchu za prominutí, že jsem porušil jeho klid, ale že to v zájmu národa bylo nutné.*“⁹⁴⁵ Dodejme, že po roce 1948 se téměř úplně zapomnělo nebo pomlčelo o člověku, který měl na celé akci lví podíl. Když přeci jenom se objevil článek např. od Josefa Kopty, který se zabýval poměrně podrobně přenesením ostatků Karla Hynka Máchy z Litoměřic do Prahy, bylo tam zmíněno, že k celé akci dal podnět tehdejší guvernér Národní banky československé. Jméno samozřejmě autor neuvedl.⁹⁴⁶

Ještě méně je známá Englišova snaha o získání ostatků Jana Lucemburského. Někdy ve 20. letech minulého století měl Karel Engliš přednášku v obchodní komoře v Liberci. Po ní ho prezident komory Theodor Liebig pozval k večeři společně s čelními představiteli německého průmyslu v severních Čechách. Během večeře upoutal Englišovu pozornost „... krásný

⁹⁴⁰ Tamtéž

⁹⁴¹ srov. Petr ZENKL, *Mozaika vzpomínek*, Miloš Trapl, Miloš Kouřil (ed.), Olomouc 1998.

⁹⁴² Jiří MALÝ, Miloslav NOVOTNÝ, *Návrat Karla Hynka Máchy*, Praha 1939, s. 20.

⁹⁴³ Tamtéž, s. 11 – 16.

⁹⁴⁴ V. CHYTIL, *Výňatek ze vzpomínek prof. dr. Václava Chytila na dobu vysokoškolských studií*, nepublikovaný rukopis, v majetku rodiny.

⁹⁴⁵ V. JUREČKA, *Ekonom Engliš chtěl, aby básník zůstal s národem*. Moravsko – slezský den, 3. – 4. 10. 1998 nebo K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, komb. stroj. a rkp., s. 199. (v majetku rodiny).

⁹⁴⁶ Dopis Vencovského Englišovi z 10. února 1958, v majetku Františka Vencovského.

porculánový talíř, na němž byl zobrazen hrad.“ Hostitel si všiml, co si jeho host prohlíží a zeptal se ho, zdali ví, co je to za hrad. Engliš odpověděl: „*Nevím*“. Liebig mu řekl, že je to Saarbeck, kde je pohřben slepý král Jan Lucemburský a jen tak mezi řečí dodal, že jeho ostatky může nabídnout, neboť hrad vlastní jeho neteř. Toho se hned Engliš chytil a řekl: „*Ruku na to, jako honorář za dnešní přednášku.*“ Liebig samozřejmě souhlasil. Po návratu do Prahy Engliš celou věc vylíčil ministerskému předsedovi Antonínu Švehlovi, který jako velký milovník české historie okamžitě souhlasil s převozem ostatků Jana Lucemburského do vlasti. Bohužel při jednáních se zjistilo, že Saarbeck navštívil před 1. světovou válkou německý císař Vilém II. a Liebigova neteř s ním vyměnila kosterní pozůstatky českého krále Jana Lucemburského za studnu. Po císaři zdědilo ostatky Německo, které nepovolilo vývoz. K tomu ještě onemocněl Švehla a tím z celé záležitosti definitivně sešlo.⁹⁴⁷

Po skončení 2. světové války napadlo Engliše znovu otevřít celou záležitost. Obrátil se na ministra zahraničí Jana Masaryka, se kterým se znal ještě z dob jeho otce. Napsal mu dopis, ve kterém mu vysvětlil předchozí skutečnosti spojené s ostatky Jana Lucemburského a navrhl mu: „*Nyní se nám naskytuje možnost ostatky ty získati od Anglo- Američnů a bylo by pro vždy škoda této možnosti nepoužiti. (...) Památky získané v pravý čas mají pak nesmírnou cenu,*“ apeloval na něj Engliš. Jan Masaryk však nechal jeho návrhy bez povšimnutí.

O rok později si Engliš přečetl v denním tisku zprávu tohoto znění: „*Oznamujeme tímto národu, že ostatky Jana Slepého, krále českého a hraběte lucemburského, se navrátí do velkovévodství... Nestává se často, aby tak malý národ měl tak velkého hrdinu a proto Lucemburčané ve své paměti vyhradili nejčestnější místo králi hrdinovi...*“⁹⁴⁸ V jiných článcích se mohl dočíst o hrobce Jana Lucemburského v Lucembursku apod. Na rub jednoho z těchto článků si Engliš poznamenal: „*Nepatřil tento český král do Prahy k sv. Vítu? Dali by Lucemburští tuto památku za 100 mil. Kčs? Tak nepatrné věci mají často za následek velké škody.*“⁹⁴⁹ Dodejme, že obě tyto Englišovy „iniciátorské“ aktivity zvěčnil v jedné sloce své básně „Synek z Hrabyně“ Eduard Bass. Báseň byla složena při příležitosti Englišových šedesátin.

*„Nězmate ho jedna churka,
umrluch se něboji:
chčel on dovezt' Lucemburka,
dovez Machu v pokoji.“*⁹⁵⁰

⁹⁴⁷ K. ENGLIŠ, *Tož poslouchajte*, komb. stroj. a rkp., s. 199. (v majetku rodiny).

⁹⁴⁸ Tamtéž, s. 199 a přílohy z denního tisku.

⁹⁴⁹ Tamtéž, s. 199 a přílohy z denního tisku.

⁹⁵⁰ Eduard BASS, *Synek z Hrabyně*, in: Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 10.

Obecně můžeme charakterizovat Englišovy vztahy s intelektuální a kulturní elitou v meziválečném období 20. století za velmi časově omezené. Bylo to především dáno jeho pracovním vytížením spojeným s funkcemi ministra financí a guvernéra Národní banky československé. Přesto se mu však podařilo i v takto malém časovém prostoru významně se podílet na budování tzv. Brněnské ekonomické školy. Ač se nemohl soustavně věnovat vědeckému dorostu, podařilo se mu kolem sebe vytvořit poměrně slušnou sociální síť vlastních žáků a pokračovatelů, kteří nějakým způsobem navázali na jeho vědeckou práci. Nutné je podotknout, že se Engliš velice pečlivě staral o jejich sociální zabezpečení, pravděpodobně na základě vzpomínek na své vlastní těžké začátky, a také jim významně pomáhal v jejich další kariéře. Pod Englišovou „dirigentskou taktovkou“ vyrostla řada špičkových vědců, jakými byli např. Václav Chytil, Vladimír Vybral a další, kteří dosáhli ve svém oboru skvělých výsledků. Bohužel další nadějný vývoj přerušila trvale 2. světová válka.

Englišovu interakce s kulturní elitou lze ilustrovat částečně na jeho vztahu s Petrem Bezručem. Oba dva se společnosti spíše stranili, jejich setkání byla sporadická a vždy s odstupem několika let. Pravidelnější mezi nimi byl jen písemný styk. Také s ostatními příslušníky této elity neudržoval soustavnější kontakt, jedním z důvodů bylo velké pracovní vytížení. On sám také nerad chodíval na společenské akce, které vždy omezoval na nejnížší nutnou míru. Tím své kontakty s kulturní elitou významně limitoval.

2. 5. Vlastní rodina a příbuzenské vazby

Soukromou domácnost můžeme definovat jako skupinu osob, která bydlí v jednom bytě, kde také společně hospodaří. Sociologové by použili spíše pojem rodina. Ta je kulturně i historicky relativně proměnným útvarem. V běžném životě se setkáváme s různými typy rodinných struktur, v nichž můžeme vidět také různé variace demografických jevů, které jsou dané dobou a danou společností. Jistě platí tvrzení, že „... s určitou *variantou rodinného života se setkáváme ve všech známých historických společnostech*.“⁹⁵¹ Dodnes je do určité míry stále platné tvrzení, že rodina je základ moderní společnosti. Obecně bývá chápána jako „... *nejpůvodnější, nejvíce přirozenější a nejdůležitější lidská skupina a instituce, jako ekonomická jednotka i jak základní stavební prvek sociálních struktur*.“⁹⁵² Nesmíme zapomínat, že mezi jednotlivými členy se utváří intimní vztahy, které později sehraji v životě jednotlivých členů důležitou úlohu, ať už kladnou nebo zápornou. Pokud jsou vztahy uvnitř rodiny nefunkční,

⁹⁵¹ Jan HORSKÝ, Markéta, SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*. Praha 1997, s. 6 – 7.

⁹⁵² Jiří REICHEL, *Kapitoly systematické sociologie*, Praha 2008, s. 177.

mohou negativně ovlivnit vztahy členů dané rodiny s jinými osobami nebo sociálními útvary. Podle historičky Mileny Lenderové je tedy rodina: „... malá *sociální skupina, tvořená jedinci spjatými manželstvím, pokrevním příbuzenstvím či adopcí. Členové rodiny se řídili (a řídí) ustálenými vzory chování, každý člen rodiny plní určitou sociální roli. Přesto se funkce manželství a rodiny mění podle historických podmínek.*“⁹⁵³ Dodejme, že rodinu lze také chápat i jako útvar kulturní. To znamená, že nestačí jen sledovat, jak rodina působí navenek, ale je nutné ji začlenit do dané kultury. Jedná se především o „*kulturní hodnoty, postoje, ideje, pocity, které byly ve studované době a společnosti s rodinou spojovány,*“ píší autoři ve své studii „*Rodina našich předků*“.⁹⁵⁴

Karel Engliš se poprvé oženil v roce 1906 v době, kdy se završuje proces industrializace a urbanizace českých zemí. To má nepřímý vliv i na tradiční venkovské zpravidla více-generační rodiny, které se začnou rozpadat v důsledku větší mobility a stěhování se do měst. Zvolna dochází k větší liberalizaci při uzavírání sňatků. Postupně se snižuje počet generací žijící v jedné domácnosti. Pro život jednotlivých rodin ve větších městských sídlech začíná být běžnou součástí jejich života, že jednotlivé generace oddělují svá bydliště. Tento proces je však více patrný až v meziválečném období minulého století. Neznačená to však, že by více-generační soužití zcela vymizelo.

Období 1. světové války znamenalo jistý milník ve vývoji rodin v českých zemích. Během ní došlo k hluboké demoralizaci „tradiční“ rodiny, což jen prohloubilo a urychlilo její krizi. To potvrzuje výrazně nižší počet sňatků a hluboký pokles porodnosti. Po skončení světové války dochází k postupnému zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva a k poklesu úmrtnosti, což mělo pozitivní dopad na uzavírání dalších sňatků. Vznik československého státu v roce 1918 přispěl k přijetí liberálnějšího zákonodárství v oblasti rodiny. Jednalo se o tzv. manželskou novelu z roku 1919, přijatou zákonem č. 320/1919 Sb. Ten změnil dosavadní ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství. Někdy se pro něj v literatuře používá termín rozlukový zákon. Podle výkladu právníka Karla Attla byla tímto právním předpisem především uzákoněna „...*civilní alternativa pro řadu úkonů, činěných v souvislosti s uzavřením manželství a vyhrazených do té doby výlučně církvím, zejména do té doby dominantní církvi římskokatolické, s výjimkami, stanovenými pro „židovstvo“, jak plyne z textu OZO (Obecný zákoník občanský, pozn. autora). Manželská novela tak přinesla nejen občanskou formu sňatku jako rovnoprávnou formu sňatku*

⁹⁵³ Milena LENDEROVÁ, Marie MACKOVÁ, Zdeněk BEZECNÝ, Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. Život všední i sváteční. Díl II.*, Pardubice 2005, s. 57.

⁹⁵⁴ J. HORSKÝ, M., SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 9.

*církevnímu, zrovnoprávnění dalších církví s církví římskokatolickou, jakož i v manželstvích katolíků a manželstvích smíšených, do té doby regulovaných nejen OZO, ale také normami práva kanonického“.*⁹⁵⁵

To však kupodivu nevedlo k masovému rozpadu rodin, jak se obávali někteří její kritici. Spíše se objevil zcela jiný jev. Postupně docházelo ke snížení počtu dětí v rodinách i za cenu nelegálních potratů. Nejdříve se tento jev projevil ve vyšších a středních vrstvách a postupně tento trend přebírali také obyvatelé na venkově. Jistou roli v tom sehrála menší úmrtnost novorozenců, lepší zdravotní péče, sexuální osvěta a změna životních priorit obyvatel. To vše ve výsledku vedlo k poklesu členů průměrné rodiny. Tento trend není typický jen pro české země, ale objevil se už dříve v západních evropských státech.⁹⁵⁶

Přejímání různých vlastností a vzorů typických pro danou rodinu mělo také vliv na výběr životního partnera. Na přelomu 19. a 20. století se můžeme stále setkat při záměrném výběru s dohazovači nebo dohazovačkami, které byly typické především pro střední vrstvy. Této roli se často zhostili příbuzní budoucí nevěsty nebo ženicha, kteří se snažili zprostředkovat o nich různé informace, jako byly mravy, pracovitost, majetek apod. Někdy si dokonce některé rodiny najímaly detektivy, aby prověřili rodinu snoubence či snoubenky. Asi nepřekvapí, že u každé sociální vrstvy se dával větší či menší důraz na rozdílné vlastnosti. Žádoucí vlastnosti snoubenců odpovídali totiž vzorcům chování dané společenské vrstvy. Například značný rozdíl byl mezi žádoými vlastnostmi u venkovských a městských žen. Docela velkou roli hrálo v celkovém hodnocení rodin snoubenců, jak se prezentovala navenek a také jak byla v daném mikroprostředí vnímána okolím. Pověst rodiny byla stále důležitým faktorem při rozhodování, zdali uskutečnit sňatek či nikoliv. V této době se také setkáme tak s dnes více typickým pro naši společnost nezáměrným výběrem životního partnera, což byl případ také Karla Engliše. Při tomto výběru působil „... *podvědomě internalizovaný hodnotový systém jednotlivců, vytvořený při jejich výchově zase často nezáměrně podvědomým napodobováním, a partneři se vybírali podle podvědomé „přitažlivosti“, vlastností nevědomě pociťovaných jako žádoúi právě s emocionální podporou – fyzického vzhledu, případně i reprezentujícího zdraví nebo předpokládanou povahu, způsobu chování, projevů temperamentu a dal-*

⁹⁵⁵ Karel ATTL, *K některým otázkám rodiny z právního hlediska* (stav v českých zemích na konci Rakouska-Uherska), in: Kontakt, 2010, č. 2, s. 4. [online]. [cit. 26. 1. 2014]. Dostupný na WWW: <http://casopis-zsfj.u.zsfjcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120420162944841840.pdf>

⁹⁵⁶ Pavla HORSKÁ, Milan KUČERA, Eduard MAUR, Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 400 – 404. J. HORSKÝ, M., SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*.

ších navenek prezentovaných vlastností, případně i podle verbálního chování,“ píše ve své studii Macháčová s Matějčkem.⁹⁵⁷

Vraťme se nyní ke vztahu Karla Engliše k opačnému pohlaví. On sám ve svých pamětech nezanechal nic konkrétního o svých vztazích k ženám. Jedinou výjimku tvoří jeho druhá manželka Marta, které věnoval několik odstavců ve své knize „Hrabyň mého mládí“. Ostatně i jeho dvorní životopisec Jaroslav Kolařík odbude jeho soukromí jen několika obecnými konstatováními o svatbě, narození dětí a rozvodu s první manželkou. I když musel být obeznámen s poměry v rodině Karla Engliše, kterou navštěvoval. Přesto si můžeme vytvořit, alespoň obecný obraz o jeho intimním životě na základě jeho drobných zmínek v jeho nepublikovaných vzpomínkách.

Své první informace o ženském světě získal během svých gymnaziálních studií, když bydlel se staršími spolužáky. Také nesmíme zapomenout na jeho kamaráda z Hrabyně Arnošta Chamráda, jenž jako panský synek měl větší zkušenosti s opačným pohlavím než Engliš. Ostatně obraz intimní života té doby načrtl ve svém románu „Dary života“ s jistou dávkou syrovosti Jáchym Blechta.⁹⁵⁸ Jinak to musel mít Engliš ve vztahu k ženám poměrně těžké. Jako chudý student, který musel ve volných dávat kondice, aby vůbec přežil, nemohl pomýšlet na nějaký dlouhodobý trvalý vztah. To se trochu změnilo po složení maturitní zkoušky. Tehdy úspěšní absolventi patřili k vyhledávaným partiím. Problémem Engliše bylo, že po skončení studií v Opavě se sice zlepšil jeho sociální status ve společnosti, ale nepřinesl mu zlepšení finančních poměrů, protože se rozhodl opustit svůj region a pokračovat ve studiích v Praze. Pokračování ve studiích mělo za následek, že si Engliš v kratším horizontu z ekonomického hlediska pohoršil, doufaje, že se mu z dlouhodobého hlediska vše vrátí. Samozřejmě takovéto rozhodnutí se odrazilo i v jeho osobním životě.

V jeho pamětech se můžeme dočíst, že během posledních prázdnin před odjezdem do Prahy se sblížil s jednou dívkou s Opavy, která přijela se svými rodiči a sestrami na letní byt do Hrabyně. *Nejstarší Božena měla právě též po maturě, mladší Marta byla teprve rozvíjející se poupě kolem 14 let a nejmladší byla Klaudie. Brzy jsme se my studenti – Karel Lyko, Emil Nikša z Kostřce s nimi seznámili a k nim chodili. To byly něžné hry a na konec vždy tanec. Božena byla výborná tanečnice. Marta se mi moc líbila a pojmenoval jsem po ní svou vnučku,*

⁹⁵⁷ Jana MACHÁČOVÁ, Jiří MATĚJČEK, *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781 – 1989*, Kutná Hora – Opava 2008, s. 152 – 153.

⁹⁵⁸ Jáchym BLECHTA, *Dary života. Slezský román*, Opava – Tišnov 2004.

píše ve svých pamětech Engliš.⁹⁵⁹ Jednalo se nejspíše jen o platonický vztah, který skončil prázdninami a Englišovým odjezdem do Prahy.

Daleko vážnější vztah navázal Karel Engliš během svých studií na právnické fakultě v Praze. Tady se při své pravidelné procházce na jaře roku 1900 po pražských městských sadech (dnes Riegrovy sady) seznámil Marií Grögrovou. Jednalo se dívku, která byla zhruba stejně stará jako Engliš. Narodila se 20. 4. 1880, takže byla starší jen o 3 měsíce a 27 dní. Nepochybně na Engliše zapůsobila svým kulturním rozhledem a přitažlivým vzhledem, což také potvrzuje i dobová fotografie v příloze této práce. Pocházela z dobře situované německé úřednické rodiny. Její otec byl vrchní berní inspektor. Dostalo se jí poměrně slušného vzdělání na různých německých školách. Bohužel dostupné prameny nehovoří o konkrétním typu škol. Díky tomu, že Marie miloval společnost a nevadilo ji stýkat se také se svými vrstevníky s českých rodin, tak se naučila velmi dobře jejich jazyku. Ostatně korespondenci se svým budoucím manželem vedla až na nepatrné výjimky zásadně v češtině. Mezi její hlavní záliby patřila hra na klavír, zpěv, divadlo a vybraná společnost.⁹⁶⁰ Jejich rodičí se vztah dobře ilustruje jejich vzájemná korespondence. „*Nemohu déle odolati touze, abych si s Vámi aspoň v duchu nepohovořila, neb nikdy nepocítila jsem tu opuštěnost v té míře, jak nyní po našem rozloučení. (...) Vy jste tak dobrým! Mám Vás ráda z celého srdce, neboť toho zasluhujete v plné míře. (...) Včerejší štědrý večer uplynul u nás dosti radostně aspoň se tak zdálo. Než já cítila více než, kdy jindy svůj bol a svou osiřelost. Ano, jsem skutečně k politování... Necítím se však nešťastnou proto, ale lhostejnou, vím též dobře, že šťastnou nemohu tak nikdy být. Myslím někdy, že srdce mé již ani pravé lásky proto schopno není. Jeli prostě schopno, tak to budete pouze Vy, kterého budu mít jedině ráda,*“ píše Marie Grögrová ve svém dopise v období vánočních svátků Englišovi.⁹⁶¹

Když se pozorně podíváme na výše uvedený úryvek z dopisu, tak můžeme nabýt dojmu, že nám tam něco neseďí ve vztahu pisatelky k Englišovi. Jde především o emoční vyjádření pocitů ke společnému vztahu, které se nejeví jako zcela standardní. Ostatně otec Marie Grögrové nesouhlasil s jejím vztahem a podle Englišových poznámek 14. října 1900 dokonce „zapověděl jejich poměr.“ Hlavním důvodem bylo Englišovo špatné sociální postavení a také nevyrovnaná povaha jeho dcery, o které bude ještě řeč. Milence to však neodradilo a dál byli spolu v kontaktu prostřednictvím korespondence a drobných setkání na pražských ulicích.

⁹⁵⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, kapitola „Štěpánkovi“ s. 1. (v majetku rodiny).

⁹⁶⁰ Dle vypravování Vlasty Plhoňové u ní v bytě 25. 3. 1995 zapsal František Vencovský. (Rodinný archiv Františka Vencovského)

⁹⁶¹ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný karton), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou z roku 1915, Grögrové list z 26. 12. 1900.

Možná díky Englišově houževnatosti ho nakonec otec Marie přijal do domu. Stalo se tak 24. února 1901. Jen o pár měsíců byl vztah ukončen ze strany Marie Grögrové a jako důvod uvedla svou „bezednou nestálost“. Tím myslela, že není schopná, jak už napsala výše, pravé lásky a vztah mezi ní a jejím bývalým zůstal čistě přátelský. Engliš ho ve svých poznámkách pojmenoval: „volná ruka“. Toto období trvalo od května 1901 až do února 1903. V tomto období měla Marie poměr s dalším mužem.⁹⁶² Nesmíme však také zapomenout, že ve školním roce 1902/1903 Engliš moc často v Praze nebyl, neboť pobýval v Mnichově s hrabětem Czerinim.

Koncem roku 1902 došlo k usmíření mezi Karlem Englišem a Marií Grögrovou, které v únoru roku 1903 přerostlo v zasnoubení. Mohlo by se zdát, že další vývoj proběhne v jejich vztahu standardním způsobem, který bude završen uzavřením sňatku. Svatba však proběhla až o tři roky později, což bylo v tehdejší době netypické. Engliš si musel v tomto období připadat, jako „na houpačce“, protože mezi nimi došlo k dalšímu rozchodu a znovu obnovení vztahu po vzájemném smíru. K další rozchodu došlo podle pečlivých Englišových záznamů v srpnu roku 1904. V říjnu téhož roku dochází ke smíru a obnovení vztahu, kterému měl prospět ozdravný pobyt Marie Grögrové u její tety v Karlových Varech. Nakonec přece jenom došlo k uzavření sňatku. Stalo se tak v kostele sv. Ludmily v Praze 5. června 1906.⁹⁶³

Otázkou zůstává, co bylo příčinou častých sporů ve vztahu mezi Karlem Englišem a Marií Grögrovou. K tomu je nutné trochu předběhnout vývoj tohoto vztahu. Během soudních sporů o děti mezi manželi Englišovými, byl přizván jako soudní znalec MUDr. Richard Adamíka, což byl specialista na duševní a nervové poruchy. Ten ve svém posudku mimo jiné uvedl. *„Paní Marie Englišová (...) trpí od let hysterií, ku které se přidružily v létě r. 1912 silné hysterické záchvaty. Záchvaty tyto po léčení sanatorním vymizely, takže nemocná se cítí opět zdravou. Jinak je tomu s její hysterickou povahou. Ta dle mého přesvědčení zůstala touž jak dříve a je pochybno, že by se brzy změnila.“*⁹⁶⁴ Samotný Engliš k tomu u soudu dodal: *„Má žena pochází z dědičně zatížené rodiny, její matka jest hysterickou, a že ona sama už před svatbou byla hysterickou. Od malička se chovala výstředně, o tom svědčí dopis, který mi psal nebožtík tchán Gustav Grögr...“*⁹⁶⁵ Ve zmiňovaném dopise, který je součástí přílohy protokolu, upozorňoval Gustav Grögr Engliš na chování své dcery a vyjádřil zde také obavy o její budoucnost. Sám ostatně zažil něco podobného se svou manželkou. „... žili v ustavič-

⁹⁶² ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Englišem s Marií Grögrovou z roku 1915.

⁹⁶³ Tamtéž.

⁹⁶⁴ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, posudek z 8. 5. 1913 z Královských Vinohrad.

⁹⁶⁵ Tamtéž, Svědectví K. Englišem z 10. 6. 1913.

ných svárech, žili v poslední době od sebe, až smrtelná nemoc přinutila otce k návratu do rodiny,“ je napsáno v podání k soudu Karlem Englišem.⁹⁶⁶

Jen pro ilustraci si uveďme jeden z příkladů chování Marie Grögrové. V létě roku 1903 vyrazil Engliš se svoji snoubenkou na procházku do jednoho pražského parku. Jak už to bývá na procházkách, potkali Englišova spolužáka z univerzity v Praze dr. Witta. Přirozeně, že oba přátelé se pustili do debaty ohledně své další budoucnosti. Marie však ztropila hysterickou scénu, protože Engliš se nevěnoval jí a jejím problémům. V dopise psaném o několik dní později vysvětluje své motivy jednání: *„Drahý Karlíčku! Nebylo původně v mém úmyslu Ti psáti tento dopis však pro nahodilém setkání se s Dr. Wittem, činím tak pro zachování mého duševního klidu. Ti pravdivý stav věcí vysvětliti, neboť jsem zřela ze slov p. Witta, že o mě soudí s předsudkem a obviněním. Činil mi výtky, že jsem se k Tobě náležitě nezachovala, že jsi mi byl hračkou, že jsem nerozumná, rozmarná a dětinská. Bolelo mne neobyčejně, že i cizí lidé sobě dovolili do našeho poměru se plést, kteří nemouhou přec míti přirozeně ani tušení o stavu věcí. Kdo však Dr. Witta k tomu oprávnil nevím! Musím doznáti, že hned od prvopočátku mi byl velmi nesympatickým a zdá se mi vždy býti jízlivým a úsečným...“* Dále potom pokračuje ohledně další budoucnosti jejich vztahu. *„Zrušila jsem poměr náš předně, že se nám stal nesnesitelným vyvolanou poslední debatou při zpáteční cestě. Karlíčku, až příliš mnoho jsi mne urazil Tvými výtkami a pak ty poznámky ještě u večeře... Jsi volným – můžeš vyvoliti jakoukoliv jinou,*“ píše s jistou dávkou emocí Marie svému již bývalému snoubenci.⁹⁶⁷ O několik měsíců později je všechno jinak. *„Drahý Karlíčku! Vím, že mne stále miluješ a proto Ti podávám ruku k usmíření. (...) Miluji Tě stále a nic nedovedlo zničit Tvůj obraz v mé duši. Odpusť mne, že způsobila jsem Ti žal svým chováním, než budu se snažiti chybu svou napravit a prosím Tě, bys i ty byl poněkud trpělivějším a doufám, že budeme šťastni. Souhlasíš-li s mým návrhem a jeli Ti to též jediným přáním, bychom náš poměr obnovili. Odepiš mi nebo přijdi a pověz mi to sám,*“ vyzívá Marie Grögrová ve svém dopise Karla Engliše ke smíru.⁹⁶⁸ Ten chvíli váhal a potom si poznamenal do svých poznámek: *„Přijal jsem, ale za podmínky, že půjde z domu.”*⁹⁶⁹

Nakonec došlo k usmíření a Marie Grögrová byla poslána ke své tetě do Karlových Varů, aby se zotavila. Necítila se tam příliš dobře a přes ustavičné napomínání svého otce a snoubence Engliše se chtěla vrátit domů. *„Nad Tvým dopisem, který jsem ostatně stokrát četl,*

⁹⁶⁶ Tamtéž, Podání Dra Engliše z 9. 4. 1913.

⁹⁶⁷ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou z roku 1915, dopis Marie Grögrové K. Englišovi z 3. 8. 1903.

⁹⁶⁸ Tamtéž, dopis Marie Grögrové K. Englišovi (nedatovaný)

⁹⁶⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou z roku 1915

mi opravdu vykypěla krev. Že trpíš, vím, že děje se Ti namnoze křivda věřím, ale proto, že teta o Tobě řekla, že málo pracuješ, proto, že děláš o tobě oznámky a podobně, mluvit o neštěstí, je hotovým bláznovstvím... (...) Tvé utrpení záleží v tom, že subjektivně myslíš a namlouváš si, jak jsi nešťastná a hlavním zdrojem je tvá bezedná pýcha a domýšlivost, že o Tobě nesmí nikdy mluvit, co chce, že svět je proto zde, aby se Ti klaněl,“ píše ve svém dopise Marii Engliš. O kousek dále lamentuje nad tím, že si nedá říci. „*Ale mé lásky plné dopisy, mé nejněžnější prosby, mé horoucí zapřísahání zůstalo marným, mé rozumné úvahy zůstaly bezvýslednými a poučily mně, že zde je škoda každého slova.*“ Nakonec Engliš ultimativně napsal: *Bud' se podrobíš té mé vůli, anebo bezodkladně zruším náš poměr a ukončím to věčné týrání.*“⁹⁷⁰

Podobnými spory procházel jejich vztah až do svatby. V podstatě došlo k hádce většinou kvůli malichernosti, kdy si obě strany ve vzájemných dopisech dávaly ultimativní požadavky, při jejímž nesplnění hrozily rozchodem. Nakonec však došlo k usmíření a chvíli vztah fungoval v rámci možností, které uspokojoval obě strany. Bohužel „harmonická“ období měla stále kratší délku trvání a vztah Marie Grögrové s Karlem Englišem často procházel turbulentemi, které se po svatbě znásobily.

Už v tomto předmanželské období se začaly objevovat spory, jejíž příčinou byly rozdílné sociální poměry, ze kterých oba snoubenci pocházeli. „... škoda, že dne opět mi vytýkáš mé vychování a naše domácí poměry dnes, po čtyřleté známosti, kdes jindy ukazoval úctu ku mně. Je to od Tebe více než nesvědomitě. Jak stěžuješ mi tím ještě více můj osud, kalíš můj klid a přece stala jsem se tak trpělivou,“ píše ublíženě ve svém dopise Marie Englišovi.⁹⁷¹ On jí odpovídá většinou mnohem obsáhlejšími dopisy s podrobným rozbořem jejich problému. „*Odvolávající se na naši 4letou známost, působíš na mou čestnost. Upozorňuji Tě, že dnešní náš poměr se datuje od polovice října a chceš-li od 28tého ledna t. r. Nad naší minulostí se zavřely vody dne 31. července a tím skončila pro minulost povinnost, právo a každá odpovědnost z Tvé i z mé strany,*“ poučuje ji až pedantsky. O kousek dál se jí ptá: „*Dáváš tím najevo, že o mne nestojíš?*“ Potom analyzuje příčiny její nespokojenosti. „*Že jsi nespokojena, netoliko není divné, ale ani jinak možné u Tebe jako u každého z Vás, poněvadž vychování jste byli tak, že každého Vaše přání bylo splněno, v domácím světě vaše vůle svrchovaná, před níž musí ustupovat každý a totéž žádáte po každém,*“ píše roztrpčeně Engliš.⁹⁷²

Otázkou zůstává, proč se Engliš vždy rozhodl v pokračování takto komplikovaného vztahu s Marií Grögrovou. Ostatně také jeho nejbližší okolí ho odrazovalo v pokračování

⁹⁷⁰ Tamtéž, list K. Engliše M. Grögrové (nedatován)

⁹⁷¹ Tamtéž, list M. Grögrové Englišovi z roku 1905.

⁹⁷² Tamtéž, list K. Engliše M. Grögrové ze 17. 2. 1905.

v této známosti. Ať už se jednalo o jeho spolužáka ze studií Witta nebo jeho učitel Albína Bráfa, který v jednom svém dopise svému žákovi dal najevo, že není nadšen jeho volbou partnerky⁹⁷³. Svůj názor na jeho známost mu také jistě sdělila jeho maminka, která ho v době promoce navštívila v Praze. „*Na promoci byla ovšem také maminka, která měla ze svého doktora nesmírnou radost. Však také vděčný syn ji v Praze naložil do kočáru s gumovými obručemi a provezl ji městem. Jen jedna věc kalila mamince radost, že totiž syn už měl nevěstu, s kterou se seznámil v Praze...*“, píše dosti decentně Englišův životopisec Jaroslav Kolařík ve své obsáhlé práci „*Peníze a politika*.“⁹⁷⁴ Ani přesto Engliš neukončil svůj vztah s Marií. Jedním z hlavních důvodů proč Engliš setrval stále v tomto vztahu, mohl být patrně sex, což je nepřímo patrné z jejich korespondence. Vždy když se jejich vztah znovu obnovil, začal právě usmířením v „ložnici“. Nezapomínejme, že Marie byla v mládí fyzicky velmi krásná žena, které nebylo jednoduché odolat.

Zajímavá je také poznámka ve spisu „*Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou z roku 1915*“, kde se na jedné stránce jen tak mimochodem můžeme dočíst, že „... *poměr přerušen nebyl, zvláště též ne v březnu 1906. Cítil jsem se vázán a viděl celé neštěstí před sebou*“, napsal Engliš.⁹⁷⁵ Čím se však cítil vázán? Určitě to nemohlo být těhotenství jeho partnerky, protože jejich první potomek se jim narodil až dubnu roku 1907. Spíše v tom se hrála roli délka vztahu a víra, že se vše v dobré obrátí po sňatku. V soudním protokolu z července 1913 je uvedeno toto Englišovo svědectví: „*Ačkoliv tyto poměry už před svatbou mně známy byly, oddával jsem se přece klamně naději, že láska a spořádaný rodinný život blaze účinkovati budou na povahu mé ženy*.“⁹⁷⁶ Jeho víra v lepší budoucnost je ostatně pochopitelná, když si uvědomíme, že stále nežili sami v jedné domácnosti. Engliš tajně doufal, že až bude jeho nastávající mimo přímý vliv rodiny, tak se jejich vztah stabilizuje.

Další věcí, kterou tehdy ještě nemohl tušit, že u jeho ženy plně propukne její choroba. „*Dle chorobopisu... jest moje manželka ve vysokém stupni hysterická... Jak potvrzuje Heveroch, že dnes ani nemůže býti objektivně normální, poněvadž k uzdravení, je-li možné, třeba více let. Dojem, který činí při rozhovoru, k němuž bude nebo byla pozvána, nemůže býti rozhodným, poněvadž jest vlastností žen hysterických, že dovedou velmi dovedně jednat strojit, a to platí zvláště o mé ženě*“, je napsáno v podání k soudu Englišem.⁹⁷⁷ Právě v poslední větě

⁹⁷³ ANM, fond A. Bráf, k. 7, inv. č. 347, dopis z 28. 2. 1907 z Prahy od K. Engliše A. Bráfovi.

⁹⁷⁴ Jaroslav KOLAŘÍK, *Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilisaci*, Praha 1937, s. 37.

⁹⁷⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: *Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou z roku 1915*.

⁹⁷⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, Svědectví Karla Engliše z 10. 7. 1913.

⁹⁷⁷ Tamtéž, Podání Dra Engliše z 9. 4. 1913.

Ize pravděpodobně nalézt odpověď na otázku, proč neukončil svůj vztah s Marií. To, že se dokázala v době jejich sporů jako mávnutím kouzelného proutku změnit, muselo Engliše utvrdit v tom, že změna její povahy je možná. O tom jak se mýlil, se měl sám záhy přesvědčit.

Svatba se konala 5. června 1906 v kostele sv. Ludmily v Praze. Manželská idylka však netrvalo příliš dlouho. V létě téhož roku trávil mladý manželský pár své prázdniny v Hrabyni u Englišovy matky. Došlo tam ke konfliktu, který vyústil v odjezd novomanželky a ke krachu vztahu. Engliš potom napsal v dopise své tchýni na vysvětlenou. „*Jest mně velmi bolelo, že k hanbě své i celé mé rodiny musím Vám podati tuto zprávu. Paní má v nezkrotné své pýše a nevázanosti zachovalo se bez nejmenší příčiny vůči mně tak sprostě, že mně jako čestnému muži není možno s ní dále žíti. Nebudu Vám podrobnosti líčiti průběhu celé věci. Přejete-li si, požádejte o svědectví a zprávu tyto všechny osoby, jež byly řečené scéně přítomné...*“ Potom následuje několika řádkový seznam svědků a poté pokračuje: „*To, co Vám bude vypravovati má paní, bude snůškou lží, vím předem. Nebudeme tedy spolu žíti, zítra ráno odjede má paní do Prahy. Dohodli jsme se na tom, že se o nábytek rozdělíme, a že jí budu platit měsíčně 70 korun na výživu. O další její odsud nemá zájem,*“ píše rezignovaně ve svém dopise pisatel. Na závěr svého listu obhajuje jejich společné rozhodnutí. „*Mé svědomí je klidné úplně. Uzavřel jsem sňatek se svou paní, věděl jsem, že jdu hroznému neštěstí vstříc, ale cit šlechetnosti mi velel jednati, jak jsem jednal. Ale neznám šlechetnosti, jež by mi kázala, abych tímto způsobem trpěl dále.*“⁹⁷⁸ Engliš se nakonec rozhodl pro ukončení vztahu také právní cestou tj. rozvodem.⁹⁷⁹

Rozvod v dnešním slova smyslu nebyl v období několika let před 1. světovou válkou jednoduchou záležitostí a byl poměrně nákladný. V zásadě se vycházelo z Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811, který na našem území platil až do roku 1950. Samozřejmě, že během 19. století došlo k jeho různým úpravám i v oblasti manželského práva. Většinou se však jednalo o kompromis v nové kodifikaci mezi světskými požadavky na straně jedné a církevními na straně druhé. Není předmětem této práce dopodrobna líčit jednotlivé změny během trvání Habsburské monarchie. Důležité je, že v Englišově době mělo ukončení manželství dva stupně. První byl rozvod od stolu a lože, který mohl být uskutečněn buď po dohodě manželů, nebo i bez ní. Bral se většinou jako dočasný a mohl být zase zrušen. Dalším stupněm byl rozvod trvalý, pro něhož se používal termín rozluka. Tady však byl problém, neboť byl založen na konfesijním principu. Jen nekatolíci a židé mohli využít rozluky, ale u

⁹⁷⁸ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou z roku 1915. Englišův list tchýni z 1. 8. 1906.

⁹⁷⁹ Tamtéž. (Poznámka K. Engliš na samostatném listu papíru)

katolíků mohlo dojít k definitivní rozluce de facto pouze smrtí. Když si uvědomíme, že většina obyvatelstva v českých zemích byli katolíci, tak se jednalo o zásadní společenský problém. Císařský patent z roku 1856 ještě ztížil rozlukou konfesně smíšených manželství, pro které platilo, že pokud jeden z manželů byl katolického vyznání, tak byl sňatek nerozlučitelný. Platilo to i pro ty, kteří by před rozlukou účelově přestoupili k jiné konfesi.⁹⁸⁰

Další problematickou skupinou z hlediska občanského zákoníku byly bezkonfesní osoby, na které až do přijetí ústavy z roku 1867 právně de facto neexistovaly. Touto ústavou byly vzaty státem na vědomí, ale jejich případné manželství nebylo v občanském zákoníku nějakým způsobem upraveno. To se změnilo až o tři roky později, kdy je přijat zákon o manželství bezkonfesních osob č. 51/1870 ř. z., kterým byly tyto osoby postaveny z právního hlediska na stejnou roveň s evangelíky. Logicky jim však mohlo být odepřeno kněžími provést vdavky, proto v roce 1868 stát zavedl novinku tzv. nouzový civilní sňatek na okresním hejtmanství pro tento případ. Tato hejtmanství vedla rovněž matriku.⁹⁸¹ Obecně lze říci, že ve srovnání s jinými státy v Evropě patřilo zákonodárství v Habsburské monarchii za poměrně zaostalé. „V platnosti zůstalo odlišné manželské právo pro katolíky, evangelíky a židy, a tyto kategorie obyvatel zůstávaly od sebe přísně odděleny, § 64 o. z. o. zakazoval sňatky židů a bezkonfesních s křesťany a udržoval je tak v izolaci od ostatních obyvatelstva jako prašivé ovce,“ zhodnotil dosti ostře manželské právo v Habsburské monarchii Jiří Klabouch.⁹⁸²

Vraťme se však rozvodu od stolu a lože. Ten mohl být, jak už bylo zmíněno, dobrovolný či nedobrovolný tj. bez dohody manželů. Když se manželé dohodli na svých majetkových a vyživovacích poměrech, tak vše probíhalo snáze. U manželství, kde byly také děti, soud dbal také o zajištění jejich péče. Daleko náročnější byl rozvod bez dohody manželů. U soudu se musely uvést důvody pro uznání rozvodu manželství jako např. cizoložství jednoho z manželů, vedení nepořádného života, ubližování jednomu z manželů apod. Soud bral v potaz také výchovu a hmotné zajištění nezletilých dětí. Vždy však platilo, že náklady na jejich výchovu povinně nesl otec a to bez ohledu na to, komu byly nakonec svěřeny do péče. Již tehdy soud upravoval návštěvy dětí pro druhého rodiče. Rozvod od stolu a od lože se mohl znovu zrušit. Stačilo k tomu jen oznámení soudu. Dobrovolnému i nedobrovolnému rozvodu předcházely tzv. přátelské domluvy faráře, což bychom dnes mohli považovat za jakési smírní řízení. Farář v něm „... připomínal při sňatku navzájem daný slib a vedl je k zachování manželství. Pokud byly domluvy bezvýsledné či se dotyčná osoba odmítala k faráři dostavit, vysta-

⁹⁸⁰ Jiří KLABOUC, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 121 – 146.

⁹⁸¹ Tamtéž, s. 140 – 143.

⁹⁸² Tamtéž, 146.

vil o tom vysvědčení, které se předkládalo soudu s návrhem na rozvod,“ píše ve své stati Karel Attl.⁹⁸³ S jistou nadsázkou by se dalo říci, že rakousko – uherské zákonodárství se snažilo za každou cenu manželství udržet.

Druhý stupeň rozvodu tj. rozluka byl de facto pro Karla Engliše podle tehdejších zákonů nedosažitelný, neboť se hlásil k římskokatolickému vyznání. Existovala ještě v tehdejší době jedna zákonná možnost jak dosáhnout rozluky. A to zpochybnění platnosti manželství. Pro to se používal termín „zrušení zdánlivé“. V zásadě se jednalo o případy manželství, kterému bránily zákonné překážky v uzavření. Mělo to však jeden háček. Pokud po zjištění této překážky dotyčná osoba zůstala dále v manželství, ztratila tak možnost využití této zákonné možnosti ukončení manželství.⁹⁸⁴ Není třeba zdůrazňovat, že dokazování neplatnosti manželství bylo velmi obtížné.

Vraťme se nyní zpět k Englišovu manželství. To bylo hned od začátku plné rozchodů a opětovných smírů. Tento stav trval až do léta 1912, kdy se definitivně rozešli, ale nikoliv však právně. Důvody manželských sporů uvedl Karel Engliš v soudním protokolu z roku 1913: *„Hned ze začátku ukázaly se u mé ženy 1) domýšlivost a ničím neodůvodněná podrážděnost, 2) nesmírná lenost a 3) bezohlednost vůči okolí a našemu postavení.“* K první příčině o kousek dále uvádí, že jeho žena byla *„...ovládána myšlenkou, že patří na divadlo, kde by byla udělala velikou kariéru“* Vyčítal jí, že nebyla ochotná se smířit s jejich skromnými poměry a *„...cítila se pořád manželstvím zkrácena.“* Odmítala se setkávat s Englišovými přáteli a spolupracovníky. Tato společnost nebyla podle jejího mínění pro ni dost dobrá. Vedla raději samotářský život a byla často podrážděná. *„Nejnevinnější poznámka ji ihned přivedla do rozčilení ba do přímé extáze,*“ uvedl u soudu Engliš.

Dalším důvodem sporů byla podle Engliše její lenost. *„následkem, které zanedbávala jak děti, tak hospodářství a opovrhovala domácností a prací vůbec. Byla sto celé půldne proležet nebo hrát na piano a často přestávala vůbec v domácnosti se zaměstnávat, přenechávajíc všecko mně. Po celé měsíce neuvařila a zanedbávala děti, se kterými se dovedla jen mazlíti nikoliv však se pořádně a vytrvale zabývatí.“*⁹⁸⁵ Ostatně to potvrzuje také pomocnice v jejich domácnosti Štěpána Kuželová, která ve své výpovědi mimo jiné uvedla: *„... vytýkal jí před porodem i po porodu, lenost nedbalost avšak právem, poněvadž skutečně ona se nestarala o nic, jen polehávala nebo posedávala, četla, hrála na klavír, někdy celé odpoledne proseděla na balkoně. Já jsem tam vlastně vedla domácnost. Není pravda, že by Engliš nedával dostatek*

⁹⁸³ K.. ATTIL, *K některým otázkám rodiny z právního hlediska*, s. 165.

⁹⁸⁴ Tamtéž.

⁹⁸⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, Svědectví Karla Engliše z 10. 7. 1913.

peněz na živobytí. Naopak dával měn tolik, kolik bylo třeba, avšak více doma nenechal, neboť říkal, že by ona sama dovedla utratit vše, co by doma nechal.“⁹⁸⁶ Dalším, kdo potvrdil Englišovu výpověď, byl dr. Procházka, který rok bydlel v jejich společné domácnosti. U soudu uvedl, že „*Paní Englišová je velice lenivá a zanedbávala vždy svou domácnost, celé hodiny vysedávala na pohovce prozpěvujíc si zatím, co děti nechala vůbec, bez dozoru neb je svěřila služce.*“⁹⁸⁷

Neuspokojivý stav domácnosti vnímala nejvíce starší Englišova dcera Vlasta, která vzpomíná, jak jednou večer dorazil otec z práce domů, a matka hrála na piáno a u jejích nohou si hrál její pokakaný bratr Karel.⁹⁸⁸ Je zřejmé, že to už muselo být na Engliše příliš. Přece jen byl zvyklý z domova na úplně jiný styl vedení domácnosti. Právě tady se plně projevilo to, že oba pocházeli ze zcela odlišných sociálních poměrů, což se v plné „nahotě“ projevilo až během jejich společného soužití. Každý z nich měl úplně jinou zkušenost a vlastní představu o vedení domácnosti, což nakonec přerostlo v nepřekonatelnou propast ve vztahu mezi nimi.

Jako poslední důvod sporů v manželství se svou ženou uvedl Engliš u soudu „bezohlednost vůči okolí a jejich postavení“. Co se pod tímto jeho vyjádření skrývá lze nalézt v soudním protokolu, kde je napsáno: „... *nedovedla ani před služkami ani před cizími lidmi opanovati se. Naopak vyhledávala si úmyslně přítomnost cizích lidí k vyvolání rodinných skandálů a neostýchala se služkám svěřovati nejintimnější rodinné tajnosti.*“⁹⁸⁹ Její časté „propírání“ manželských konfliktů na veřejnosti potvrzují u soudu i další svědci. „*Pro sebe-menší maličkost se rozčilovala, nadávala mu [Englišovi] škaredými jmény i před ostatními lidmi,*“ uvedla u soudu Anna Lyková, starší sestra Karla Engliše.⁹⁹⁰ Také bratr Marie Englišové Gustav, při svém svědectví u soudu uvedl: „*Moje sestra totiž, jak jsem ji poznal, jest vůči svému okolí bezohlednou a to i vůči svému muži a tím trpí i děti...*“⁹⁹¹ Další problém, který je patrný z korespondence byl, že Marie Englišová si ráda vymýšlela o svém rodinném životě, kterému dodávala patřičný dramatický ráz bez ohledu na problémy, které tím působila svým nejbližším. „... *jako jste kdysi vykládala, že jsem chodil k Šiškům a říkal, že se zastřelím, že nemohu bez Vás být a podobné lži,*“ vytýkal jí v jednom dopise její manžel.⁹⁹² Při čtení jejich

⁹⁸⁶ Tamtéž, Svědectví Štěpány Kuželové z 16. 2. 1914.

⁹⁸⁷ Tamtéž, Svědectví Dr. Procházky z 3. 9. 1913.

⁹⁸⁸ Můj rozhovor s MUDr. Františkem Plhoněm v Děčíně 9. 9. 2010.

⁹⁸⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, Svědectví Karla Engliše z 10. 7. 1913.

⁹⁹⁰ Tamtéž, Svědectví Anny Likové z 28. 11. 1913.

⁹⁹¹ Tamtéž, Svědectví Gustava Grögra z 23. 9. 1913.

⁹⁹² ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou, str. 33.

vzájemné korespondence se člověk nemůže zbavit dojmu, že Englišova žena „prožívala“ spory se svým manželem, při kterých měla ráda svědky, jako divadelní představení.

Také svědectví Marie Englišové je zachyceno v soudním protokolu. Ona obviňuje svého muže ze své nemoci, která podle ní byla „... pouze následkem nešetrného zacházení (...) po porodu. (...) Jak podezřívavě, nešetrně a bezcitně se můj muž ke mně choval, již před i během porodu potvrdí laskavě primář Dr. Theodor Vašek v Brně....“⁹⁹³ Bohužel výše zmiňovaný svědek nic takového nepotvrdil. Její výpověď u soudu je poměrně krátká. Více lze vyčíst z její osobní korespondence. „Považte jen, mluvili se o domácnosti, to na mne vše spočívalo a k tomu všemu tak málo něžného manžela!“⁹⁹⁴ V jiném dopise zase píše: „Vážený pane, (...) Jak můžete přece veškerou vinu našeho bývalého života uvrhnouti na mne, což Vy jste jednal vždy správně?“⁹⁹⁵ Marie se ve svých dopisech nezabývá příčinami manželských konfliktů, většinou si stěžuje na manželovo malé porozumění, požaduje jeho větší toleranci, lepší citový vztah a zacházení. V jednom jejím svědeckém protokolu můžeme mezi řádky vyčíst, že obviňovala svého manžela z násilného jednání, kdy údajně s ní měl uhodit o dveře.⁹⁹⁶ Nic takového však žádný ze svědků nepotvrdil a spíše se jedná o její fantazii.

Otázkou zůstává, co je vedlo k tomu, že stále obnovovali svůj vztah? Svůj podíl na tom jistě měla i soudobá legislativa, která jim neumožňovala manželství právně ukončit. Roli hrála také Englišova výchova a povaha. Engliš se snažil vždy za všech okolností dodržet své slovo a manželský slib byl pro něj zavazující. Tím hlavním tmelícím prvkem však byly jejich děti. Během manželství se jim narodily celkem tři děti, Vlasta (1907), Věra (1908) a Karel (1912). Právě kvůli nim se vždy odhodlali překonat své rozpory a znovu se pokusit o soužití. „Naše budoucí spolužití může být šťastné a spokojené jen tehdy, kdy oba uznají svoji chybu a zachovají k sobě přes všechno city něžnější, silným předsevzetím do budoucna a zároveň zapomenutím na minulost svým dětem k vůli především, pak k vůli své cti a lidské společnosti vůbec podají sobě ruku ku smíru,“ můžeme se dočíst v dopise Marie Englišové, ve kterém navrhuje smír.⁹⁹⁷

⁹⁹³ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, Svědectví Marie Englišové z 3. 5. 1913.

⁹⁹⁴ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou, dopis M. Englišové manželovi ze 7. 6. 1909.

⁹⁹⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou, dopis M. Englišové manželovi (nedatováno)

⁹⁹⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, Svědectví Štěpány Kuželové z 16. 2. 1914.

⁹⁹⁷ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou, dopis M. Englišové manželovi ze 7. 6. 1909.

Engliš odpověděl své ženě v dosti obsáhlém dopise: „*Vy jste neměla ke mne citu.(...) Zapíral jsem svou velikou tužbu k Vám, strašně jsem trpěl, lásku se někdy zastaví. Říkal jsem Vám to stále. Jeli to vina, pak jsem vinen též. (...) Vinen jest, kdo zavedl příčinu. (...) Co Vám říká vnitřní hlas je mi lhostejno, poněvadž jste strašně subjektivní.*“ Dále si klade podmínky za jakých okolností je ochoten vztah obnovit. „*Na vás jest abyste přišla k poznání, že budete-li mi ženou, jakou ji chci míti, budete míti i nejhodnějšího muže, a ne naopak. (...) Kdyby Váš dopis byl obsahoval tuto jedinou větu...: „Budu Tvojí oddanou, poslušnou a milující ženou, poněvadž vím, že pak i Ty budeš mi něžným manželem, (...), byl by nás sblížil“*⁹⁹⁸

Dodejme, že také rodina Englišovy manželky se snažila udržet mladý manželských pár pohromadě a neváhala k tomu použít poměrně slušný finanční obnos. „*V případě našeho usmíření, píše Marie svému manželovi, dá nám maminka 1000 K za účelem hospodářského vyrovnání.*“⁹⁹⁹

K usmíření docházelo v podstatě vždy, kdy se měl narodit další potomek. Lze zjednodušeně říci, že několik měsíců před narozením dítěte byl jejich vztah obnoven a manželé se znovu nastěhovali oficiálně do společné domácnosti. Připomeňme, že do konce roku 1908 bydleli v Praze, potom ve Vídni a to až do podzimu 1911, kdy se přestěhovali do Brna. Nejvážnější krize v jejich manželství nastala po narození druhého dítěte v roce 1908, která vyvrcholila soudním rozvodem od stolu a od lože. Stalo se tak 19. 11. 1909 u okresního soudu II. okresu Vídeň. Tam také došlo k dohodě ohledně dětí. Starší dcera Vlasta zůstala v péči otce ve Vídni a mladší Věru si matka vzala sebou do Prahy, kde bydlela u své rodiny. Soud určil, že otec bude na mladší dceru platit 20 K měsíčně, které podle potřeby lze navyšovat.¹⁰⁰⁰ V této době uvažoval především Engliš o úplné rozluce manželství. Jak už bylo zmíněno, nepřipadala v jejich případě v úvahu kvůli katolickému vyznání. Jedinou šancí bylo zneplatnění manželství od samého počátku. K tomu však bylo potřeba souhlasu obou manželů. Engliš se snažil přesvědčit svou ženu, aby k tomu dala souhlas: „*.....nemůžeme býti spolu šťastní, jsme velmi rozdílné, k sobě se nehodící povahy, odvykli jsme sobě, nikdy bych se už ke smíru neodhodlal a mám za to, že ani Vy ne. Uvažte dále, že jsem přece vůči Vám vždy poctivě jednal a nezištně, uvažte všechny mé oběti a neničte mi dalšího života. Jsem ještě mlád, mám před sebou budoucnost, chci ještě žít. Jako já tak i vy si můžete najít muže, ke kterému se bude lépe hoditi Vaše povaha, a naopak oba můžeme býti ještě šťastní a přeji Vám toho ze srdce. Vždyť přece ničeho neztratíte a jste volná, což Vám bude při umělecké kariéře jen prospívati,*“ přesvědču-

⁹⁹⁸ Tamtéž, dopis (nedatovaný) Engliše manželce.

⁹⁹⁹ Tamtéž, list z 22. 6. 1910 Marie Englišové manželovi.

¹⁰⁰⁰ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, Podání Dra Engliše z 9. 4. 1913.

je ji.¹⁰⁰¹ Ona s tím souhlasí, ale klade si podmínky. „*Až najdete dívku něžnou, útlocitnou, inteligentní a s přiměřeným věnem aspoň 1000 korun a z nejlepší rodiny, (...) pak jsem ochotna podati žalobu za neplatnost manželství, byť by to pro mne byla ještě obět'. A pak bych ráda také tu dámu sama poznala nebo víte, žena je v tom směru bystrozraků,*“ píše mu s jistou dávkou škodolibosti.¹⁰⁰² Engliš při čtení jejího dopisu určitě nevěřil vlastním očím a rozhořčeně ji odepsal: „*Jak si to představujete, že bych měl příští svou paní Vám předvésti k odhadu?*“¹⁰⁰³ Nakonec vše skončilo opět smírem, protože se měl narodit další potomek.

V případě usmíření měli manželé tento stav oznámit soudu. To se však nestalo. Mohlo na to mít vliv i to, že se v této době stěhovali z Vídně do Brna. Engliš tajně doufal, že tam bude moci nějakým způsobem stabilizovat své rodinné poměry. Ostatně ve Vídni byl nucen čelit otázkám kolegů ohledně svého rodinného života. „*Schiff se mne nedávno tázal: Žijete, prosím Vás, se svou ženou nebo ne?*“¹⁰⁰⁴ Což se Engliše hluboce dotýkalo a chtěl změnit prostředí za jiné, kde nebudou jeho rodinné problémy tolik známy. Naneštěstí po narození syna Karla v roce 1912 došlo k další krizi, která vedla k definitivnímu rozpadu vztahu. Englišova manželka se odstěhovala s nejmladším potomkem do Prahy ke své matce a nechala mu obě dcery. Její psychický stav se však natolik zhoršil, že musela být svěřena do péče lékařů a nakonec hospitalizována v sanatoriu Dra Woltära v Ústí nad Labem. Tam se podle soudních záznamů pokusila o sebevraždu - podřezala si žíly střepem z rozbité skleničky. Když se zotavila v listopadu roku 1912, začaly spory mezi manžely znovu. Tentokrát nikoliv o další společné budoucnosti, ale o to komu budou svěřeny děti do péče.¹⁰⁰⁵

Zpočátku usiloval Engliš jen o to, aby mu byly svěřeny do péče jen obě dcery. U syna, který podle něho potřebuje jen „... *tělesné prozatím výchovy, takže jest jeho výchova méně ohrožena a opatření jeho v mé domácnosti by zatím – jest teprve deset měsíců stár – dosti obtížno, není věc aktuální.*“ O vydání syna do péče měl v úmyslu žádat, až bude trochu starší. Mezi jeho hlavní argumenty pro vydání dětí do péče byl špatný zdravotní stav jeho ženy, její ekonomické obtíže a neschopnost zajistit řádnou výchovu.¹⁰⁰⁶ Marie Englišová jeho obvinění odbyla tvrzením, že je úplně zdravá a už půl roku vede svou domácnost a stará se o své děti.¹⁰⁰⁷ Dohoda mezi manžely o další výchově dětí nebyla možná, soud proto povolal další svědky. Mezi nimi byl také ošetřující lékař Marie Englišové Richard Adámek, který uvedl ohledně

¹⁰⁰¹ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou, dopis (nedatovaný) Engliše manželce.

¹⁰⁰² Tamtéž, list z 31. 5. 1911 Marie Englišové manželovi.

¹⁰⁰³ Tamtéž, list 2. 6. 1911 K. Engliše manželce.

¹⁰⁰⁴ Tamtéž, list nedatován K. Engliše manželce.

¹⁰⁰⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), složka Soudní spory a rozvod, Podání Dra Engliše z 9. 4. 1913.

¹⁰⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁰⁷ Tamtéž, Svědectví Marie Englišové z 3. 5. 1913.

Englišových toto: „Že by dovedla [Marie Englišová] jako hysterická žena vésti a rozumně vychovávat své dítě o tom vážně pochybuji, ježto povahy, které nedovedou sebe ovládati a sebe řídit rozumem, dovedou tím méně vychovávat jiné.¹⁰⁰⁸“ Také další svědek nebyl nakloněn možnosti svěření dětí do péče matky, neboť měl možnost rok s nimi sdílet jejich domácnost. „O své děti se buď vůbec nestarala, nebo opět nerozumně hýčkala a s nimi se mazlila, vychovávat je však nedovedla. Nemyslím, že by je mohla dobře vychovávat, dceruška Věra, kterou v době rozvodu měla u sebe, byla po návratu do Vídně naprosto zanedbána. Neposlušná, byla rozmazlená a dostávala zlobivé záchvaty, nestalo-li se po její vůli, právě jako matka. Starší dcerka Vlasta, dokud byla sama u otce, byla velice hodná, po návratu matčině byla rovněž neposlušná a rozmazlená,“ velmi kriticky ve své výpovědi uvedl dr. Procházka.¹⁰⁰⁹

Klíčové mohlo být pro soud svědectví bratra Marie Englišové Gustava Grögra. Ten uvedl, že se mu zdá líčení svědka Procházky poněkud přehnané. „Když tak se sestra tělesně zotavila, dostavil se zase normální duševní stav a jest moje sestra, jak zato mám duševně úplně zdráva.“ Na druhou stranu soudu doporučil, aby „obě její dcerky vychovávány byly u otce.“ Své rozhodnutí zdůvodnil bezohledností své sestry ke svému okolí, což pak nejvíce odnášely její děti. Také potvrdil, že „následkem nesprávné výchovy nemá pravý smysl pro domácí a rodinný život ačkoli o výchovu po stránce tělesné se stará a zaměstnává se čtením nebo oddává se pohodlí a na děti a domácnost nedohlíží tak jak by měla,“ vytkl Marii Englišové u soudu její bratr.¹⁰¹⁰ Na druhé straně je potřeba uvést také svědectví, která svědčila ve prospěch Englišovy manželky nebo byla spíše neutrální. Do něho spadá i svědectví Zdeňky Vrbové, která byla její hospodyně v domácnosti v Praze. „Paní Englišová v domácnosti sama vařila, sama o obě dvě děti se starala. Většinou byla veselá, zpívala si a nikoli jsem na ni nepozorovala, že by byla nějak vzrušena, abnormální, ani že by se hádala nebo křičela,“ uvedla ve svém svědectví.¹⁰¹¹

Přesto se soudní řízení táhlo dlouho a bylo pro Engliše jak po stránce psychické tak finanční dosti vyčerpávající. Do soudního sporu byly nakonec zavlečeny i děti, o čem svědčí jeden z dopisů, které napsaly své matce. „Tatínek nám říkal, že jsi vykládala u soudu, že máme štěnice a vši, a že jsi po různých cizích rodinách v Brně o naší rodině velmi nepěkně vyprávěla. My nejsme ani zanedbané ani zpustlé. Drahá maminko, my už dorůstáme a máme z toho ve škole hanbu nyní si nás všude všímají... Tatínek se o nás tak stará...,“ napsaly matce

¹⁰⁰⁸ Tamtéž, Svědectví Richarda Adámka z 8. 5. 1913.

¹⁰⁰⁹ Tamtéž, Svědectví Dr. Procházky z 3. 9. 1913.

¹⁰¹⁰ Tamtéž, Svědectví Gustava Grögra z 23. 9. 1913.

¹⁰¹¹ Tamtéž, Svědectví Zdeňky Vrbové z 13. 8. 1913.

nejspíše pod dozorem svého otce Vlasty s Věrou.¹⁰¹² Nakonec přiznal soud všechny děti otci, protože dospěl k závěru, že matka není schopná zajistit jejich řádnou výchovu. Soud také stanovil, že Marie Englišová má právo jednou týdně navštěvovat své děti. Její návštěvy však byly již zpočátku nepravděpodobné, až se nakonec staly vzácností.¹⁰¹³ Ostatně její bratr Gustav varoval Engliše před jednou její takovou návštěvou Brna. „*Myslím, že do Brna pojede proto, poněvadž má zase své plány. O to vidět ty děti, se jí myslím ani tak nejedná. A však táhne ji to k soudu.*“ Nelze se ubránit dojmu, že Marie Englišová prostě soudní pře vyhledávala. Její bratr to okomentoval slovy: „*Ona se dopouští následkem jejího chování nevědomky takových blbostí, že se studem koušu...*“¹⁰¹⁴

K definitivní rozluce mezi manžely Englišovými mohlo dojít až po vzniku československého státu po přijetí tzv. rozlukový zákon. Na jeho koncepci se podílel i uznávaný expert na občanské právo Jan Krčmář, který zasadil, aby jedním z důvodů rozluky manželství byly také duševní poruchy. Možná ho k tomu vedl příklad manželství Karla Engliše.¹⁰¹⁵ Díky této klauzuli mohlo být manželství Englišovo konečně ukončeno. Stalo se tak poměrně záhy po přijetí tohoto zákona v roce 1921. Přesto i potom platil Engliš své bývalé manželce výživné.¹⁰¹⁶ Časem se Marie Englišová odstěhovala do Poděbrad a její návštěvy dětí byly velice řídké. Za 2. světové války se přihlásila k německé národnosti, protože se podle své dcery Vlasty cítila být Němkou. Její nerozvážený krok vedl po válce k tomu, že měla být odsunuta do Německa. Už byla ve sběrném táboře, kdy po intervenci dcery Vlasty, která argumentovala úřadům, že její matka není „duševně zdráva“, byl verdikt úřadů změněn. Marie Englišová byla umístěna do psychiatrické léčebny v Bohnicích a později v Kosmonosech. „*Naše matka je přijata v ústavu v Bohnicích, zatím na německé oddělení. Chtěla jsem tě prosit, abys zařídil, aby alimenty byly zasílány na její konto tam, a zbytek budeme muset doplatit my děti. Též se musíme informovat, kam byly zasílány alimenty po dobu její internace, poněvadž za červen, červenec a srpen nic neobdržela. Bude přeložena za nějaký den na české oddělení, až tam bude doklad, jakou národnost přihlásila v r. 1930 a později, bude právní cestou na základě lékařského dobrozdání optovat pro českou národnost. Víš tatínku, je to o zájmu nás dětí, abychom neměly matku*

¹⁰¹² ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), Dopisy dětí Marii Englišové, list z 24. 10 1916 Vlasty a Věry Englišových matce.

¹⁰¹³ Dle vypravování Vlasty Plhoňové u ní v bytě 25. 3. 1995 zapsal František Vencovský. (Rodinný archiv Františka Vencovského)

¹⁰¹⁴ ANM, fond K. Engliš, k. 79, (nezpracovaný), in: Kalendárium vztahu Karla Engliše s Marií Grögrovou, list z 1. 7. 1914 Gustava Grögra K. Englišovi.

¹⁰¹⁵ Jan KRČMÁŘ, *Paměti, díl II. a III.* (Jana Čechurová – Jan Kuklík eds.), Praha 2008, s. 32.

¹⁰¹⁶ Po rozloučení manželství Engliš manželce vrátil celé její věno v hodnotě 1000 K. Dále jí platil až do její smrti alimenty, jejichž výše se během let různě měnily podle „drahotních poměrů“. V roce 1940 činily 1 300 K měsíčně.

Němku,“ vysvětluje ve své dopise Vlasta svému otci. Marie Englišová byla časem poslána do domácího léčení. Zemřela v roce 1953 na otravu houbami, které si spletla s jedlým druhem.¹⁰¹⁷

O povaze Englišova prvního manželství se můžeme dozvědět pouze prostřednictvím korespondence manželů nebo svědeckých výpovědí týkajících se soudního sporu o děti a rozluce manželství. Engliš sám se o své první ženě v pamětech vůbec nezmiňuje a jeho současníci zrovna tak. Příkladem může být František Weyr blízký přítel Engliše, který velice dobře musel znát poměry v domácnosti u svého přítele, kde jeden čas i bydlel a v soudních protokolech je zmiňován jako svědek, zhodnotil toto manželství takto: „*Velmi brzy se oženil a to finančně nijak výhodně a nastala mu brzy starost o vlastní rodinu. Přestože vztah k manželce se velmi záhy počal kalit a vedl konečně k definitivní roztržce, čímž jeho finanční situace se ještě značně zhoršila.*“¹⁰¹⁸

Po rozchodu s manželkou žil Karel Engliš se svými dětmi v malém bytě Brně. „... *na vše musel mu stačit hubený plat mimořádného profesora... byl vždy nejpečlivějším otcem a přednostou domácnosti, který si až na několik cigaret veškeré požitky a veškerý přepych zásadně v zájmu své rodiny upíral. Žil neustále v rodině nepěstuje tehdy skoro žádných společenských styků,*“ píše ve svých pamětech František Weyr.¹⁰¹⁹ Samotný Engliš tak trochu záviděl svému kolegovi, jaký vede společenský život, protože on na ně neměl čas a každý večer se musel věnovat dětem.¹⁰²⁰ I tak se snažil dělit svůj čas mezi děti a vědu „... *se praví, že k vědecké práci je třeba klidu. Není to vždy doslova pravda. (...) Tu jsem pracoval své „Základy hospodářského myšlení“ mezi dětmi, které si hrály, také křičely, plakaly,..., ale tato rušení... mne nerozčilovala a pracoval jsem při něm radostně. Připouštím, že bych to dnes s vnuky už nesvedl.*“¹⁰²¹ Mohl by vzniknout dojem, že Engliš dokázal skloubit rodinu a své povolání v zásadě bez cizí pomoci. To však nebylo ani v jeho silách a časových možnostech. Samotný Weyr se ve svých pamětech zmiňuje, že on rád pracoval v klidu ve své pracovně doma a nechápal tak úplně své kolegy, kteří vysedávali dlouho ve svém kabinetě poté, co skončili s přednáškami. Mezi takové kolegy patřil samozřejmě Karel Engliš, kterému se mohlo jen zdát o klidné práci doma, kde na něj čekaly tři děti. Podle nejstarší dcery Vlasty jen těžko zvládal péči o ně. „*Řešil to různými výpomocemi v domácnosti, zejména při výcho-*

¹⁰¹⁷ ANM, fond K. Engliš, k. 4, inv. č. 34, list V. Plhoňové z Roztok u Prahy Englišovi ze dne 13. 8. 1945. Můj rozhovor s profesorem Františkem Vencovským dne 26. 11. 2003 na VŠE. Můj rozhovor s Františkem Plhoňem dne 9. 9. 2010 v Děčíně.

¹⁰¹⁸ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 387.

¹⁰¹⁹ F. WEYR, *Paměti 1*, s. 369.

¹⁰²⁰ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé. Po roce 1918*, kapitola „František Weyr“ s. 6 - 8. (v majetku rodiny).

¹⁰²¹ ANM, fond F. Vencovský, k. 2, inv. č. 33, K. Engliš, Z vědecké dílny, kapitoly o vědecké práci, nepublikovaný strojopis, s. 37.

vě. ¹⁰²² Takto to však nešlo řešit donekonečna. Engliš potřeboval vhodnou hospodyni, která by vedle domácnosti dohlédla i na výchovu dětí. V této obtížné situaci nabídl Englišovi pomoc pedel české techniky v Brně, který mu doporučil svou sestru Valerii Sovovou. Ta měla už z předchozích zaměstnání s tímto typem práce bohaté zkušenosti. Engliš jeho nabídku přijal a jak se časem mělo ukázat, byla jeho volba šťastná.

Valerie Sovová zajistila bezproblémový chod domácnosti a pečlivě se starala o děti zatím, co byl jejich otec v práci. Děti si k ní postupně vybudovaly poměrně silný citový vztah, který byl pravděpodobně větší než k jejich biologické matce. O tom svědčí i to, že především mladší sourozenci Věra a Karel se se svou biologickou matkou v dospělosti příliš aktivně nestýkali. Ostatně časem děti začali oslovovat Valerii, maminko. ¹⁰²³ Na Engliše musela působit fungující domácnost jako balzám na nervy. Konečně získal fungující zázemí, po kterém toužil a mohl se plně věnovat své vědecké a politické kariéře. Asi nepřekvapí, že časem došlo k vytvoření intimního vztahu mezi Karlem Englišem a Valerií Sovovou, který nakonec vedl ke svatbě. Stalo se tak 12. 6. 1921 na městské radnici v Brně. O jeho druhém manželství můžeme říci, na základě vzpomínek Františka Weyra, že bylo šťastné. „... v druhém svém manželství cítil se velmi spokojeným a obklopoval svou druhou manželku trvale všemi možnými pozornostmi a láskou. Že jeho živý a prudký temperament vyžadoval zpravidla na druhé straně značné ústupky a podřizování se, je ovšem nesporné.“ ¹⁰²⁴

Nyní se zastavme u Valerie Sovové. Kdo byla tato žena, která se stala druhou manželkou Karla Engliše. Nutné je hned na začátku podotknout, že zpráv o jejím životě před nastoupením do práce u svého budoucího manžela je velice poskrovnu. Narodila se 18. 11. 1884 v Měníku u Litovle v rodině hostinského. To znamená, že pocházela z podobných sociálních poměrů jako Karel Engliš. Byla mladší o 4 roky a několik měsíců. Pravděpodobně se živila jako služka, hospodyně v různých domácnostech. Možná i to byl jeden z důvodů, proč se do té doby nevдалa. Ostatně její majetkové poměry byly skromné soudě podle jejího věna. Do manželství si přinesla osobní oblečení a 2000 K úspor. ¹⁰²⁵ Ve své knize „Hrabyň mého mládí“ jí věnoval Engliš celý list vzpomínek. Což je více než své první manželce, jejíž existenci přechází mlčením. Bohužel i zde je málo informací o její osobě, zmiňuje jen, odkud pocházela a

¹⁰²² Dle vypravování Vlasty Plhoňové u ní v bytě 25. 3. 1995 zapsal František Vencovský. (Rodinný archiv Františka Vencovského)

¹⁰²³ Tamtéž.

¹⁰²⁴ F. WEYR, *Paměti I*, s. 389.

¹⁰²⁵ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 17. Její jmění po celou dobu manželství zůstalo velmi skromné. Všechny nemovitosti byly napsané na jejího manžela nebo jeho děti. V majetkovém přiznání Národnímu soudu Engliš uvedl, že jeho manželka „nemá ani dnes jmění (vyjma 5 stavebních losů, osobní soupravu a šperky koupené za 8 000 K).“ Sama Valerie Englišová vždy ohledně majetku říkala: „Nic jsem nepřinesla, nic nechci odnésti, všechno patří dětem.“ Tamtéž.

o jejím kladném vztahu k jeho rodné Hrabyni. Mimoto o ní také napsal: „... *byla ona duší ... domácnosti zkrátka „naše máma“*. *Nezkažila žert, dělala ... mně dostaveníčko před svátkem, slavnosti rodinné uměla znamenitě uspořádat, vyzdobit, rozjasnit. (...) Ráda tančila a uměla všechny tanečníky napodobit, čemuž jsme se moc nasmáli.*“¹⁰²⁶ O tom jaký vztah k ní choval lze vyčíst jen tak mimoděk z řádků jedné krátké básničky.

„*Moje milá Valušku,
děkuji Ti, že o mě pečuješ,
látáš na mě, vaříš na mě
a někdy se na mě usměješ.*“¹⁰²⁷

Důležitá změna přišla v rodinném životě po vzniku nového státu v říjnu roku 1918. Karel Engliš se zapojil do politického života v Praze, kde zastával různé funkce s různě dlouhými přestávkami v podstatě po celá meziválečná léta. Dcera Vlasta vzpomíná, že otec brzy ráno v pondělí odjel rychlíkem do Prahy a vrátil se až v sobotu večer. Rodině se tedy mohl plně věnovat jen o nedělích a státcích. To ostatně potvrzují Englišovy nepublikované paměti: „*V pondělí hrčel budík v 5 hodin ráno v létě v zimě. Vyskočil jsem z postele a (...) přitom jsem se strojil. Manželka vstala též a chystala snídani. Obyčejně jsme v neděli dále se známými pobýli, byl jsem prohrát rodinným teplem a nechtělo se mi ani vstávat ani z domu. Ve ¾ 6 přijelo místodržitelské auto, vlastně auto zemské správy (...), aby mě dovezlo na dráhu.*“ Po pracovním týdnu v Praze se v sobotu po obědě šel Engliš projít po ulicích hlavního města nového státu, aby „... *viděl výkladní skříně, zejména knihkupectví, co mají nového. Nakoupil jsem domů dárky a šel pěšky na dráhu k vlaku brzy odpoledne. (...) Na nádraží v Brně už čekal obyčejně sluha..., a bylo-li později večer, i žena bez dětí, jinak s dětmi. (...) Z nádraží jsme vstoupili do električky a byli, za chvíli doma. Ach doma! To byl oddech po týdenní práci, po různých nepříjemnostech, útocích... a teď domov, klidný domov až do pondělka.*“¹⁰²⁸ Je zřejmé, že od této chvíle spočinulo hlavní břemeno výchovy na jeho ženě. Na druhé straně se nejednalo v této době o nic mimořádného. Ve většině rodin se žena starala o děti a domácnost a muž se staral o obživu rodiny. Samozřejmě záleželo na tom, do jaké sociální skupiny rodina patřila. Mnohem těžší to měly ženy v nejnižších vrstvách, které se vedle výše zmíněných činností snažily vylepšit rodinný rozpočet různými přivýdělky.

Valerie Englišová nemusela čelit nedostatku prostředků na domácnost, protože ty byl schopen zajistit její manžel díky svým veřejným funkcím, které zastával po roce 1918. Její

¹⁰²⁶ K. ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, s. 85.

¹⁰²⁷ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoněm 9. 9. 2010 v Děčíně.

¹⁰²⁸ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Mezi Brnem a Prahou“ s. 11 - 13. (v majetku rodiny).

hlavní starostí bylo zajistit chod domácnosti a postarat se o tři děti, což nebylo pro ni vždy lehké. Nesmíme zapomenout, že zpočátku byla „jen“ chůvou a až potom se stala jejich nevlastní matkou. Sice se můžeme z různých svědectví dočíst, že si k ní Englišovy děti vytvořily velice kladný vztah a hlavně těm mladším do jisté míry suplovala jejich vlastní matku. Přesto muselo docházet k určitým konfliktům hlavně během jejich dospívání především v období puberty. Všechny děti eufemisticky vyjádřeno, byly dosti živé, o čem bude ještě řeč dále. „Žena měla na starosti 3 nezbedné děti. Když něco provedly, hrozila zápisníkem a žalobou tátovi a na ty někdy po příchodu došlo,“ píše dosti decentně ve svých pamětech Engliš. Z toho je patrné, že velkou roli měla v rodině otcově autorita, kterou všichni v rodině respektovali v podstatě až do jeho smrti. Jak bylo autorovi této práce několikrát zdůrazněno, Engliš se vždy celou vahou své osobnosti postavil za svou ženu a a plně podpořil její autoritu v rodině. I když už byly Englišovy děti dospělé a některé prožívaly ve svém životě dosti bohémské období, kdy pořádaly řečeno dnešní terminologií různé párty. Další den je měl navštívit jejich otec, a proto muselo být dáno vše rychle do pořádku, protože „stařeček“ (označení Karla Engliše v jeho rodině) by se dosti zlobil. Vše se točilo stále kolem něho.¹⁰²⁹

Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že Engliš vedle svých povinností, kterých nebylo málo, věnoval veškerý volný čas rodině. Jeho syn Karel vzpomínal: „*Nepamatuji se, že by byl někdy otec odešel z domu za zábavou. Znal jen práci a rodinu. Kdykoli byl povolán do vlády a musel z Brna do Prahy, vždy tak činil s těžkým srdcem. Každou sobotu se vracel vlakem do Brna k rodině. Měl vždy pro nás děti dost času, aby nám předal ze svého duševního bohatství to, oč jsme projevíly zájem.*“¹⁰³⁰

„*Ctil jsem ho jako vědce, národohospodáře a hlubokého myslitele, ale miloval jsem ho především jako člověka. Byl vzácného charakteru. Miloval přírodu, dovedl se radovat z prvního jarního petrklíče, ze zpěvu skřivánka jako dítě. (...) Měl úctu ke všemu živému a především k člověku. Už jako malým dětem vštěpoval nám lásku ke všemu živému. Pamatuji se, jak jednou o prázdninách na Hrabyni, když dozrály na naší zahradě třešně a hejno špačků je pustošilo, vzal vzduchovku a jednoho ze špačků zastřelil. Otec zbledl, odložil zbraň a vrátil se domů. (...). Jen proto to udělal, aby pro nás dětičky uchránil třešně,*“ napsal v krátké vzpomínce na svého otce jeho syn Karel.¹⁰³¹

O tom, že Engliš žil jen rodinou a prací, nepřímo potvrzuje také ve svých pamětech František Weyr, v nichž napsal: „... *když byl povolán do vlády nebo později v čelo naší Ná-*

¹⁰²⁹ srov. Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoněm 9. 9. 2010 v Děčíně, Můj rozhovor s Ing. Karlem Englišem ve Velkém Tresném dne 14. 11. 2005, Rozhovor s prof. Františkem Vencovským na VŠE dne 27. dubna 2005.

¹⁰³⁰ ANM, fond K. Engliš, k 67, inv. č. 820/3

¹⁰³¹ Tamtéž.

*rodní banky, opustil na několik let Brno, aniž by se byl osobně rozloučil s nejbližšími kamarády – jako by tím chtěl naznačit: čert vezmi všechny kamarády, teď mám důležitější starosti!*¹⁰³²

Jako každá rodina také ta Englišova si vytvořila své tradice vztahující se k různým příležitostem během roku. Jedny z nejzajímavějších se vztahovaly k vánočním svátkům. Kromě zpěvu koled na Štědrý večer se v Englišově rodině navíc recitovaly úryvky z Erbenovy Kytice. Nejednalo se o nic snadného. Každý člen se musel naučit určitý úryvek a pak ho zarecitovat. Další tradicí byly krátké básničky pro každého člena rodiny, které skládal sám Karel Engliš. Byly napsány na malé papírky a pověšeny na vánoční stromeček. V básničkách bylo dosti svérázným a osobitým způsobem zachyceno co daný člen rodiny během roku udělal a bylo v nich naznačeno, v čem by se měl zlepšit. Pro ilustraci uveďme alespoň dvě. Obě jsou určené vnoučatům a pocházejí z roku 1958.¹⁰³³

*„Milý Franto!
Medicinae studiosus,
honěný jsi v chemii,
ve fysice dubiosus,
dobrý v anatomii.*

*Musculi a ossa, - pitvy,
zápočty a laborky,
scalpellem ostrým jak břitvy
řežeš mrtvé na vzorky.*

*Děvčat máš jak máku v poli,
Jarka, Věra, Alena,
občas Tě též hlava bolí,
Baccha, když ctíš do rána.*

*Bud' dál hodný, ke všem milý,
zanech všech těch hloupostí,
matce věnuj volnou chvíli,*

¹⁰³² F. WEYR, *Paměti 1*, s. 391.

¹⁰³³ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoněm 9. 9. 2010 v Děčíně. Můj rozhovor s manželou Horákovými ve vile Na Budňkách v Praze 23. 6. 2006

tatínkovi k radosti. “

Na vysvětlenou dodejme, že František Plhoň studoval medicínu. Další básnička byla pro jeho sestru, kterou se jmenovala Vlasta, ale v rodině ji oslovovali Lálínko. Měla velice kladný vztah ke sportu, ve kterém vynikala. Škola ji však příliš nebavila, na což její dědeček ve své básničce nezapomněl a s humorem sobě vlastním upozornil.

*„Milá Lálínko,
Lálínko, Ty „Frono malá“,
rosteš, sílíš den i noc,
už je z Tebe žena zralá,
hlavy pleteš klukům moc.*

*Tancování, biografy,
košíková plavání,
učení však pokulhává,
či Ti nevoní.*

*Tyhle plotky, zbytkování,
často zle Ti nadrobí,
dej se raděj do matiky,
hled' si více nádobí. “*

*Než sa nadáš, půjdeš z domu
od táty a maminky,
budeš musít sama vařit,
sama budeš prát plínky.¹⁰³⁴*

Podobné veršovánky dostávali všichni členové rodiny. Není nutné asi podotýkat, že ne každého tak úplně potěšily. Ostatně jak už bylo zmíněno, Engliš rád skládal krátké básničky na různé téma. Například své dceři, která prožívala trable v lásce, složil, když ji konejšil: „*Neplač děvče, moja budeš, přišel od Ostravy Kubeš.*“¹⁰³⁵ Jak je patrné na těchto básničkách,

¹⁰³⁴ Soukromý archiv Františka Plhoně v Děčíně.

¹⁰³⁵ Můj rozhovor s Věrou Vencovskou ve vlaku do Hrabyně ze dne 17. 8. 2010.

tak Engliš nepatřil k žádným sucharům, ale měl rád humor. Je pravda, že byl dosti specifický a býval označován v rámci rodiny jako tzv. englišovský humor. Sám ostatně sbíral různé vtipy a veselé historky, které zažil během své kariéry v různých veřejných funkcích. Později je našťástí sepsal do rukopisu s názvem „Rozmarné příhody aneb otec vypravuje“. Jeho potomci je později přepsali do strojopisné podoby s názvem „Tož poslouchajte“. O nich bude ještě řeč v dalších částech této práce.

Nyní se vraťme k Englišově rodině. Konkrétně k jeho třem dětem. Jak už bylo řečeno, neměl to s nimi Engliš vůbec jednoduché. Větší starosti s nimi začal mít během jejich dospívání, které proběhlo u všech v meziválečném období. Všechny postupně začaly žít dosti bohémským životem, což se Englišovi příliš nezamlouvalo. Uvědomme si, že Englišovo dospívání bylo zcela odlišné. Jeho děti už nemusely řešit, že nebudou mít co jíst a další existenční starosti. Jejich otec byl významným veřejným činitelem v novém státě a oni toho tak jak to bývá obvyklé, využívaly a zneužívaly. Ostatně nejednalo se o nic neobvyklého. Tento případ nastal u mnoha rodin, jejichž otcové se přes noc stali čelními představiteli státu. Zmíňme například Jana Masaryka nebo dcery Jaroslava Preisse.¹⁰³⁶

Podívejme se alespoň ve stručnosti na osudy jednotlivých dětí Karla Engliše. Nejstarší z nich byla Vlasta (21. 4. 1907 – 5. 10. 2001). Ona asi jediná měla nějaký vztah ke své biologické matce, s jejíž rodinou byla v kontaktu. Její syn František Plhoň vzpomínal při setkání s autorem této práce, že za ní byl asi dvakrát v Poděbradech, kde žila a také navštěvovali příbuzné z této strany rodiny v Kaňku u Kutné Hory. V mládí byla Vlasta dosti živé dítě a asi těžko zvladatelné. Její otec jí i možná proto dal na nějaký čas do kláštera anglických panen, který byl ve Štěkní v jižních Čechách. Ona na toto období kupodivu ráda vzpomínala, neboť se zde naučila velice slušně anglicky a zdokonalila se v dalších cizích jazycích, mezi ně patřila především francouzština a němčina. Vystudovala gymnázium a několik let na filosofické fakultě se věnovala studiu jazyků. To však nikdy nedokončila. Byla také dosti pohybově nadaná. Hrála tenis, jezdila na koni a lyžovala. Této své poslední zálibě se věnovala do poměrně vysokého věku 70 let. Mezi její další koníčky patřilo cestování a pravidelná hra bridže se svými přáteli. Se svou mladší sestrou Věrou v mládí žily dosti bouřlivým životem a jejich otec jim hrozil, že je provdá. Vlasta se provdala až v roce 1929 za architekta Františka Plhoně. Ten pocházel z dobře situované rodiny, která vlastnila továrnu na výrobu nábytku.¹⁰³⁷ On sám však pracoval v pražské prodejně Vítkovických železáren. Engliš dal své dceři věno v podobě

¹⁰³⁶ Pavel KOSATÍK, Michal KOLÁŘ, *Jan Masaryk, pravdivý příběh*. Praha 1998. a Pavel KOSATÍK, *Bankéř první republiky, Život dr. Jaroslava Preisse*, Praha 1996.

¹⁰³⁷ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoněm 9. 9. 2010 v Děčíně

státních papírů v hodnotě 90 000 K a ještě k tomu na výbavu 50 000 K v hotovosti. Zajímavostí je, že tolik hotovosti tehdy Engliš neměl. Vyřešil to tedy napsáním svého díla Finanční věda, která napsal za 13 neděl za honorář rovnající se věnu na výbavu.¹⁰³⁸ Dále věnoval Engliš budoucím novomanželům k sňatku báseň, která začíná:

„Vždy, když se jabloně rozkvetou bílé,
šeříků dech když Vás ovane,
ohlasem ozve se obraz té chvíle,
František, když Vlastičku dostane.“¹⁰³⁹

Na svatební cestu se novomanželé vydali autem na Blízký východ. Když se vrátili, vedla Vlasta dosti bujarý život. Její syn to okomentoval slovy: „*Máma prostě uměla žít*“ Lekdy docházelo až k výstředním situacím. Například po jednom večírku majitel hotelu volal jejímu manželovi, aby si pro ni urychleně přijel. Přesto můžeme označit jejich manželství za šťastné. I když asi pro manžela muselo být někdy obtížné vyrovnat se s temperamentem nejstarší Englišovy dcery. Její syn ji charakterizoval takto: „*Cholerička, hysterická, agilní, tvrdohlavá, rozeštvávala rodinu a pak ji ráda dávala dohromady.*“¹⁰⁴⁰ Zajímavý je také postřeh Věry Vencovské, manželky Englišova žáka Františka Vencovského. Ta uvádí další povahový rys a tou byla přímočarost v jejím jednání. Vlasta si nikdy moc nelámala hlavu s tím, aby nějaký problém někomu řekla kulantně. Většinou vše řekla přímo, což se určitě ne vždy muselo setkat s kladnou odezvou u druhé strany. To však nebyl případ Věry Vencovské, která byla tato její vlastnost spíše sympatická.

Poměrně dlouho po svatbě se manželům Plhoňovým narodily dvě děti, František a Vlasta, které říkali Lálinka. O jejich výchovu se kromě rodičů starala také chůva do roku 1948, po změně režimu si rodina její služby už nemohla. Vlasta pracovala například jako prodávčka deštníků a starala se o domácnost. Ač byla nejstarší ze svých sourozenců, dožila se nejdelšího věku. Přála být si pohřbena v otcově rodné Hrabyni. V 90. letech minulého století si tam nechala připravit cedulku s datem 199... a až zemře, doplní se jen jedno číslo. Zemřela však až v roce 2001 na následky pádu na zahradě, kdy lékaři neodhalili včas krvácení do mozku.¹⁰⁴¹

Dalším potomkem Karla Engliše byla dcera Věra (31. 8. 1908 - 29. 9. 1990). Na rozdíl od své starší sestry byla uzavřenější, preciznější a důslednější. Věra také dokázala se svým

¹⁰³⁸ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 17.

¹⁰³⁹ Karel ENGLIŠ, *Báseň na svatebním diplomu z 18. 5. 1929.* (V rodinném archivu Františka Plhoňe)

¹⁰⁴⁰ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoňem 9. 9. 2010 v Děčíně.

¹⁰⁴¹ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoňem 9. 9. 2010 v Děčíně, Můj rozhovor s manželou Horákovými ve vile Na Buděnkách v Praze 23. 6. 2006, Můj rozhovor s Věrou Vencovskou 2012 v Praze.

majetkem lépe hospodařit a rozmnožovat ho. V mládí však žila podobným životním stylem jako její sestra. Také jí dal pravděpodobně na vychování a do kláštera.¹⁰⁴² Stýkala se s mladými umělci té doby. Mezi nimi byl např. František Kožík, který pro ni složil báseň s názvem Touha:

*„Kdyby zde Věra byla,
tu před ni bych si klekl,
ruce její vzal do dlaní
a všechno bych jí řekl,
jak miluji ji horoucně
a téměř šílím v touze
ke rtům bych její ruce vznes
a zulíbal je dlouze,
(...)
A nakonec bych zašeptal
slzami ruce rosím,
by měla mě jen trochu ráda,
že rosím, vskutku jen prosím.“¹⁰⁴³*

Vztah se mezi nimi se však nikdy nenaplnil. Po mnoha letech František Kožík pošle Věře k Vánocům roku 1982 svou brožurku „Zvony znění, světla hoří“ s věnováním a s vloženým lístkem. „Milá paní Věro – Myrtó, osud byl k nám zlý, že nás na tak dlouhá léta rozdělil. To divadelní opojení našeho mládí bylo přece tak krásné. (...) Se stále svěží vzpomínkou (byl jsem přeci do Vás zamilován) a s upřímným přáním,“ píše na lístku František Kožík.¹⁰⁴⁴

Věra Englišová studovala gymnázium a před maturitou se v roce 1928 provdala za kapitána generálního štábu Ladislava Fürsta. Později se stal docentem báňské školy v Příbrami a prokuristou Báňské hutní společnosti.¹⁰⁴⁵ Jeho otec byl druhým ředitelem českého opavského gymnázia, kde Karel Engliš v mládí studoval. O této svatbě se můžeme dočíst v Englišově úplné verzi díla „Hrabyň mého mládí“, kde jí věnuje jednu celou kapitolu. Ve vydání z roku 1999 však není uvedena. Asi se tehdejší vydavatelům zdálo, že úplně nepatří do této práce. Je to však omyl. Vedle toho, že se konala v Hrabyni, chtěl na ni Engliš ilustrovat typickou vesnickou svatbu ve Slezsku. „A když ten Lád’a je Slezák, tož Ať je svatba

¹⁰⁴² Tamtéž.

¹⁰⁴³ ANM, fond K. Engliš, k. 80 (neuspořádaný), Korespondence Věry Fürstové, báseň Touha od Františka Kožíka z 13. 3. 1926.

¹⁰⁴⁴ Tamtéž, List F. Kožíka V. Fürstové z 8. 12. 1982.

¹⁰⁴⁵ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 17.

v Hrabyni. *Městská svatba nemá náladu, nemá to, co jsem slyšel na svatbách v Hrabyni: „Ej juch, juch, juch.“ tak se pekly koláče pro celou dědinu... Byl jsem dojat, jak Hrabynáci pochopili, že chci svatbu venkovskou veselou, hlučnou,*“ můžeme se dočíst v Englišově práci. Zajímavý by byl jistě názor snoubenců, jak si vlastně oni představovali svou svatbu. Bohužel o tom prameny mlčí. Svatba se konala v sobotu 28. 4. 1928. Z pramenů a dobových fotografií je patrné, že se jednalo o velkou vesnickou svatbu, která měla reprezentativní charakter pro tehdejšího ministra financí Karla Engliše. O tom svědčí i to, že květiny a dary sem poslali významní představitelé tehdejšího státu. Namátkou zmiňme tehdejšího předsedu vlády Udržala, ministra Hodžu či generálního ředitele Škodových závodů Karla Loevensteina.¹⁰⁴⁶ Věkový rozdíl mezi manžely byl 10 let. Manželství zůstalo bezdětné.¹⁰⁴⁷

Životní styl tohoto páru v éře první republiky patřil ke smetánce tehdejší společnosti. Manželé dosti cestovali po světě. V blízkosti Prahy (dnes součást) v Písnici si zakoupili v roce 1941 statek, kde pořádali různá setkání pro své přátele. Manželé zde hospodařili a věnovali se koním. Jednalo se na tehdejší poměry o luxusní statek. Karel Engliš je zde příliš často nenavštěvoval. V rodině se traduje historka, že když byl jednou pozván sem na nějakou oslavu, tak obhlédl situaci a pak řekl něco v tom smyslu, že to není nic pro něho a odešel domů. Englišovi byl tento životní styl prostě cizí, a ač zastával důležité funkce, nikdy neztotožnil s životním stylem „horních vrstev. Krátce zde pobýval pouze na konci války při bombardování Prahy. Dnes je statek v soukromých rukou a je zde jezdecký klub.

Vraťme se však k manželům Fürstovým. Ti vedle statku v Písnici vlastnili také stavební parcelu a další pozemky v okolí Písnice. Dále jim patřila lesní parcela v Jevanech s chatou. Z žádosti o náhradu škody za vazbu a trest z roku 1969 si lze udělat docela slušnou představu i o vybavení těchto objektů.¹⁰⁴⁸ Asi nejzajímavější věcí na tomto seznamu je automobil značky jaguár z roku 1937. Tento typ měli v tehdejší Československu pouze další dva lidé. Jedním z nich byl předseda dozorčí rady Báňské hutní a hvězda stříbrného plátna Adina Mandlová.¹⁰⁴⁹ Tento nákladný životní styl jim umožnila změna zaměstnání Ladislava Fürsta. Po nějaké době opustil armádu a odešel do komerční sféry, kde se vypracoval na náměstka generálního ředitele československých závodů pro výrobu papíru a celulosy. Díky této funkci mohli vést relativně luxusní život až do únorového převratu.

¹⁰⁴⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 89 (neuspořádaný), K. ENGLIŠ, *Hrabyn mého mládí* (kombinace stroj. a rkp.), s. 244 - 248. (nezkrácená verze).

¹⁰⁴⁷ Věra Fürstová v březnu roku 1939 porodila mrtvé dítě. Další dítě se narodilo někdy kolem roku 1948. Bohužel po několika hodinách zemřelo. Podle Věry Fürstové to bylo v důsledku „protizákonného pronásledování mého manžela...“ ANM, fond K. Engliš, k. 80 (neuspořádaný), Žádost o náhradu škody za vazbu a trest ze 17. 1. 1969.

¹⁰⁴⁸ Tamtéž.

¹⁰⁴⁹ Tamtéž. Můj rozhovor s manžely Horákovými ve vile Na Budánkách v Praze 23. 6. 2006.

Únor 1948 dramaticky změnil život manželů. Ladislav Fürst byl zatčen na základě uměle vykonstruovaných deliktů. Jednalo se o vyplacení zálohy zaměstnanci národního podniku, který byl cizí národnosti. Tehdy se však takové transakce musely hlásit v národní bance. Velice brzy se ukázalo, že obvinění se nezakládá na pravdě, ale přesto byla Fürstovi uložena pokuta ve výši 30 000 Kčs. Ta byla uhrazena, přesto docházelo k dalšímu šikanování ze strany úřadů, které ho znovu chtěly nechat vyslýchat. Podle jeho manželky za vše mohl „všemocný vládce“ ministerstva financí Fischl, který se potřeboval jejího manžela zbavit, aby na jeho místo mohl dosadit svého člověka. Fürst se skrýval u známých a nakonec se rozhodl i se svojí ženou opustit svou vlast. Při pokusu o nelegální přechod hranic byli chyceni a odsouzeni k mnoha letům ve vězení.

Věra byla propuštěna o několik let dříve než její manžel. Začala potom pracovat jako zdravotní sestra. Po návratu z vězení se Ladislav Fürst začal věnovat pořádání a propagaci Englišova díla. Při jednáních s různými institucemi si začal před jméno psát titul doc. Dodnes se v rodině traduje, že vlastně žádný takový titul neměl.

Po smrti Karla Engliše v roce 1961 se Fürsovi starali o jeho pozůstalost, která byla dosti rozsáhlá. Na správu pozůstalosti neměli však všichni členové rodiny stejný názor. Jednou se stalo, že se nejstarší Englišova dcera Vlasta se rozhodla, že už nikdo otcovy spisy číst dnes nebude a v domě zabírají místo. Naložila je a odvezla do sběru. Když se to dozvěděla její mladší sestra Věra, okamžitě běžela a koupila vše nazpět. Věra zemřela po dlouhé nemoci v říjnu 1990. Pohřbena je v otcově rodné Hrabyni, kterou stejně jako její otec a sestra velice milovala.

Nemladším potomkem Karla Engliše byl syn Karel (12. 6. 1912 – 15. 9. 1991), který dostal své jméno po otci na důkaz usmíření mezi manžely. Podle některých byl líný a rozmazlený, jak už to u nejmladších dětí bývá. Na druhou stranu jako jediný ze sourozenců dokončil vysokoškolská studia. Absolvoval v roce 1935 právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, kde jeho otec působil jako vyučující.¹⁰⁵⁰ Dále své znalosti prohloubil studiem ve Vídni a také prázdninovými studentskými pobyty v cizině, které mu jeho otec umožnil. Tím získal širší rozhled a také si dobrou znalost cizích jazyků. Uměl anglicky, německy, francouzsky a srbsky.¹⁰⁵¹

V mládí vedl dosti nespoutaný a bujarý život, kdy se účastnil různých akcí, které pořádala tehdejší zlatá mládež. Mezi ně patřil také Tomáš Baťa jr., se kterým se během svých studií seznámil. Nevázaný způsob synova života popuzoval jeho otce, který měl přece jen jinou

¹⁰⁵⁰ ANM, fond K. Engliš, k. 80 (neuspořádaný), Promoční oznámení z 14. 2. 1935.

¹⁰⁵¹ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 18.

představu o jeho budoucnosti. Jeho syn se však rozhodl jít jinou cestou. Možná chtěl i otci dokázat, že se umí sám prosadit bez jeho pomoci v běžném životě. Prostřednictvím svého kamaráda Tomáše Bati jr. šel ještě během svých studií na zkušenou do Baťovy továrny, kde pracoval při soustruhu na železo jako každý jiný dělník.¹⁰⁵² Karel Engliš tak při své prohlídce Baťových závodů, uviděl zde i svého syna „umouněného u soustruhu.“¹⁰⁵³ Postupně se zde Karlu Englišovi mladšímu podařilo se prosadit a stal se vedoucím jednoho výrobního oddělení. Tomáš Baťa si ho oblíbil a bral ho sebou na některé cesty do zahraničí. Především se jednalo o lety do Anglie a Francie.

Po smrti Tomáše Bati jeho nevlastní bratr Jan Antonín Baťa rozjížděl na popud ministerstva národní obrany v Napajedlech gumárenskou výrobu na výrobu plynových masek a hledal vhodného ředitele. Nakonec se rozhodl pro Karla Engliše jr. i přes počáteční odpor jeho otce. Ten měl s ním jiné plány. „*Už jsem měl pro něj místo v Anglii u exportní firmy, aby se naučil cestám a methodám světového obchodu získaje bankovní praxi „od píky“ zařídil u Anglobanky financování exportu. (...) Tak jsem myslel, že přijde čas,*“ vysvětluje Engliš. Nakonec však souhlasil, když mu i jeho přítel Karel Loevenstein doporučil, ať nechá syna u Bati.¹⁰⁵⁴ Volba to byla pro Engliše jr. šťastná, neboť se mu v této firmě podařilo plně se realizovat. V krátkém časovém horizontu rozjel výrobu, pro kterou se mu podařilo získat odbyt na zahraničních trzích. Musel hodně cestovat po Anglii, Americe, Francii, Holandsku, Jugoslávii, Řecku, Egyptě a dalších zemích. V Baťově firmě bylo zvykem dávat všem vedoucím vedle mzdy i podíl na zisku a tak „...*měl zde syn značné příjmy,*“ píše Engliš.¹⁰⁵⁵ Když se stal Engliš guvernérem Národní banky Československé, tak se levicový tisk snažil dokázat jeho napojení na Baťův koncern právě přes jeho syna. To se však nikdy nepotvrdilo a Engliš to ve svých pamětech rezolutně odmítá.

Gumárenský podnik pod vedením Karla Engliše jr. se zmáhal, ale přesto zde nezůstal. Ve 2. polovině 30. let se rozhodl pro samostatné podnikání. Za pomoci Baťova koncernu, který měl zájem o tuhu, koupil v roce 1938 na Vysočině v obci Velké Tresné podnik na těžbu grafitového ložiska se starou pilou. „*Všechno bylo předloženo a dostal to za babku. Ani halěr jsem mu na to nedal. Když jsem tam byl se podívat, řekl jsem, že to je hřbitov,*“ píše ve svých pamětech jeho otec.¹⁰⁵⁶ Jednalo se o dosti zanedbaný podnik, který Engliš jr. zvelebil a rozšířil o pilu a sklad řeziva. Vedle toho nechal postavit silniční přípojku z hlavní silnice přes ves

¹⁰⁵² Přátelský vztah k Englišovu synovi potvrzuje i Tomáš Baťa jr. Soňa SINCLAIROVÁ, Tomáš J. BAŤA, *Švec pro celý svět*, Praha 1991, s. 26.

¹⁰⁵³ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Tomáš Baťa“ s. 5. (v majetku rodiny).

¹⁰⁵⁴ Tamtéž, s. 10.

¹⁰⁵⁵ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 19

¹⁰⁵⁶ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Tomáš Baťa“ s. 11. (v majetku rodiny).

do továrny. „*A přeci z toho udělal pomalounku pěkný podnik... Něco se u Bařů naučil,*“ konstatuje uznale jeho otec. Za 2. světové války zde skrýval zraněné partyzány.¹⁰⁵⁷

Rok 1938 znamenal pro Karla Engliš jr. také změnu v osobním životě. V tomto roce se oženil. Za manželku si vzal Zoru Prokopovou, která pocházela z rodiny podnikatele s látkami. Tato rodina měla na Václavském náměstí obchod s metrovým textilem „Prokop a Čáp.“ Tento dům byl zničen náletem spojenců v roce 1945. Dnes se na jeho místě nachází Dům módy. Svatba se konala 26. 10. 1938. Za svědka jim šel Tomáš Bařa jr. Z tohoto manželství se narodily dvě děti, Marta a Karel. Manželství však nemělo dlouhého trvání a jeho rozpad urychlily únorové události v roce 1948. Karel Engliš jr. narychlo emigroval jen s osobními věcmi a fotoaparátem do Velké Británie a potom do Kanady. Zbytek rodiny zůstal v Československu. Jeho žena byla zatčena a vyslýchána příslušnými orgány, které nakonec musely konstatovat: „*Podezření, že by Zora Englišová udržovala s uprchlým manželem styk prostřednictvím nepřátelské agentury, nebylo vyšetřovanou potvrzeno, a byla proto (...) propuštěna na svobodu.*“¹⁰⁵⁸ I tak strávila Zora Englišová ve vězení ještě několik měsíců.

Engliš jr. se nakonec usadil v Kanadě, kde založil firmu na výrobu lamp. Ta mu zajistila slušné živobytí. Tam se znovu oženil a časem se novomanželům narodila dcera Karen. Ani toto manželství dlouho nevydrželo a po určitém čase se rozpadlo. Engliš jr. se oženil ještě jednou. Vzal si svou ošetřovatelku. Ze zahraničí se snažil podporovat svou rodinu různými dary nebo penězi. Přispěl např. na vydání některých spisů svého otce v zahraničí nebo mu posílal léky. Své děti z prvního manželství dlouhá léta neviděl. Dcera Marta v roce 1968 emigrovala a setkala se s otcem. Jeho syn Karel se setkal se svým otcem až v 80. letech minulého století, kdy mu úřady umožnily výjezd do zahraničí. Karel Engliš jr. ke konci svého života bojoval s rakovinou, které v roce 1991 podlehl.¹⁰⁵⁹

Vztahy mezi sourozenci Englišovými byly velice dobré, ač byli všichni „silné osobnosti“ a velmi odlišní. Například sestry spolu navzájem soupeřily v různých věcech, stávalo se někdy, že se pohádaly a nějaký čas spolu nemluvily a navzájem si na sebe stěžovaly také svému otci. Tato řevnivost jim vydržela i ve vysokém věku. Co spojovalo všechny sourozence, byla láska k otcově rodné Hrabyni, kam jezdili v mládí na prázdniny. Po smrti svého otce jezdívali ve volných chvílích poměrně často právě sem. Tuto tradici letních prázdnin

¹⁰⁵⁷ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoněm 9. 9. 2010 v Děčíně, Můj rozhovor s Ing. Karlem Englišem ve Velkém Tresném dne 14. 11. 2005, K historii těžby grafitu ve Velkém Tresném blíže Historie průmyslu v obci Velké Tresné, zatím nepublikováno.

¹⁰⁵⁸ AKPR, fond KPR, kar. 95, inv. č. 2142, sign. IT 1952/54, Zora Englišová – trestní řízení z 30. 4. 1954.

¹⁰⁵⁹ Tamtéž.

v Hrabyni chtěli předat i další generaci. Vlasta přemlouvala své děti, ať si najdou práci v Opavě a bydlí v Hrabyni. Tento její záměr se však nikdy neuskutečnil.

Posledním aspektem, který by měl být zmíněn, je bydlení rodiny po příchodu Karla Engliše na brněnskou techniku. Jak už bylo zmíněno, zpočátku celá rodina bydlela pouze ve dvoupokojovém bytě na náměstí Tivoli (Nyní Konečného). Tento byt nevyhovoval vícečlenné rodině, ale větší si nemohli zpočátku dovolit.¹⁰⁶⁰ Jejich finanční a sociální poměry se výrazně zlepšily po roce 1918. „*Hned, když vzniknul český stát, obec brněnská přešla do českých rukou, koupili jsme si s Weyrem stavební místo na hranici německé přední čtvrti (kde končila) s překrásnou vyhlídkou. Ještě za války jsem tam chodil s dětmi, když tam rostly brambory. Němci prodávali (Němcům) stavební místo v úřednické čtvrti po 10 Kč, my jsme ho dostali už za 15. Napřed jsme to oplotili, postavili si tam lavičku, besídku a vsazovali brambory. Stavěli jsme v r. 1921 s Weyrem dvojdomek. (...) V roce 1922 jsme se stěhovali a prožili v domku nejpeknější časy. Stavěl jsem s úrokovým příspěvkem státním, jehož jsem se po několika letech vzdal,*“ píše o novém bydlení Engliš ve svých pamětech.¹⁰⁶¹ Dům byl postaven v ulici Šeříková č. p. 18, dnes nese název Heinrichova. Dům byl postaven v letech 1922 - 1923. Celkové náklady i s pozemkem činily 360 000 K. K profinancování dostavby domu byl použit rentabilní příspěvek od státu. Jednalo se o patrový dům, v němž byli dva třípokojové byty. Dnes bychom řekli vícegenerační dům. V podzemí byl byt pro domovníka. Později zde bylo vybudováno ústřední topení a dokoupeny části zahrady. Část domu byla ve 30. letech pronajímána.¹⁰⁶² Zbytek domu užíval Engliš a další členové domácnosti. Změna nastala v roce 1939, kdy se Engliš rozhodl se svojí ženou přestěhovat na dobu 2. světové války do Prahy. Do Brna se však už natrvalo Engliš nikdy nevrátil. Vila potom přešla na nejstarší Englišovu dceru Vlastu, pro kterou se stala po roce 1948 břemenem. Tehdy jí tam byli nastěhováni nájemníci, kteří platili směšné nájemné, a Vlasta musela doplácet opravy ze svého. Nakonec se rozhodla vilu prodat jednomu z nájemníků za 100 tis. ve třech splátkách. Dnes je v soukromých rukou.¹⁰⁶³

Další místem, kde Engliš s rodinou bydlel, byla Praha. Zde pobýval už od roku 1934, když se stal guvernérem Národní banky československé. Proč tak neučinil dříve, vysvětluje ve svých pamětech takto: „*Čtenář se otáže, proč jsem se tedy nenastěhoval do Prahy, když*

¹⁰⁶⁰ Karel Engliš vyčíslil své jmění před rokem 1918 Národnímu soudu v majetkovém přiznání. Jeho majetek, který měl alespoň nějakou hodnotu, se skládal ze zařízení bytu (obrazy, šperky, knihovna, piano, koberec) a pojistky v hodnotě 1 000 K. Celkově ho vyčíslil na 8 100 K. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 19

¹⁰⁶¹ K. ENGLIŠ, *Problémy a lidé*. Kapitola František Weyr, s. 18 – 19. (v majetku rodiny).

¹⁰⁶² Nakonec byly celkové náklady vyčísleny na 424 000 K. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 4 – 5.

¹⁰⁶³ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoněm 9. 9. 2010 v Děčíně.

*jsem byl už ministrem, jako jsem učinil, když jsem byl guvernérem N. B. Guvernérství bylo stálou funkcí na 5 roků ministerstvo nikoli. Každý den mohla padnout vláda a já s ní, anebo jsem se mohl dostat do rozporu s vládou v některé finanční otázce. Kdybych byl se odstěhoval do Prahy, byla by obava ze stěhování působila na mne psychicky a byla by mne činila povolenějším, abych se udržel ve funkci. (...) Mou zbraní byl můj odchod a tato zbraň byla tím účinnější, čím více se ukazovaly mé úspěchy.“*¹⁰⁶⁴ V období, kdy zastával funkci guvernéra, v Praze bydlel v podnájmech nebo služebních bytech. V této době se jeho návštěvy Brna zmenšily na minimum. Bylo to dáno náročností funkce a Englišovi se už nechtělo cestovat každý týden tam a zpět. Manželka se za ním přestěhovala do Prahy a na děti už nemusel brát takové ohledy, neboť už byly dospělé a žily si svůj život. Ostatně obě dcery bydlely v Praze nebo její blízkosti. Možná i to také přispělo k tomu, že se Engliš rozhodl trvale se usadit v hlavním městě československého státu.

Když se blížil konec guvernérské funkčního období, Engliš začal hledat vhodnou nemovitost, kde by mohl nastálo v Praze bydlet. Nakonec se rozhodl zakoupit jednopatrovou vilu v ulici Nad Bud'ánkami na Smíchově od manželů Špalkových. Za vilu jim zaplatil Engliš 335 000 K. Z toho větší část financoval z vlastních zdrojů a zbytek tj. 145 000 si půjčil u Městské spořitelny Pražské. Po svém nastěhování do vily v roce 1939 zde Engliš se svojí manželkou provedli nezbytné úpravy interiérů, jak o tom svědčí doklady o zaplacení různým řemeslníkům. Vilu využíval až do svého nuceného odchodu z Prahy v roce 1953. Po roce 1948 musel řešit problémy s nájemníky, kteří mu do vily byli i přes jeho protesty nastěhováni. Po jeho odchodu se o vilu starala jeho dcera Věra s manželem. Museli se vypořádat především s nízkým nájemným, které nepokrylo různé opravy. Na ty museli přispívat ze svého. Přesto se Věra odmítla vily vzdát. Podle znaleckého posudku z roku 1983 byla cena nemovitosti stanovena jen na 98 760 Kčs. Věra všechny návrhy na prodej odmítla a právě díky její vytrvalosti se dodnes nachází vila v majetku potomků Karla Engliše. Dnes zde bydlí jeho pravnučka se svojí rodinou.¹⁰⁶⁵

Englišova rodina měla také své letní sídlo, které se nacházelo v Hrabyni. Zpočátku jezdila celá rodina na prázdniny k Englišově sestře Anně. *„Chodívali jsme tedy na prázdniny s dětmi k sestře. Byla společná kuchyně a přední velký pokoj jsme obývali. Děti rostly a pokoj byl těsný. A pak! Sestra žila sama, její manžel byl po celý týden v práci ve Vítkovicích (tenkrát nebylo ještě autobusů a jezdilo se jen na neděli domů), kam si co položila v pondělí, tam to bylo v sobotu. A nyní přijdou tři nevázaná děcka (třeba jsme je krotili do domu) Všechno je*

¹⁰⁶⁴ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl II.*, kapitola „Mezi Brnem a Prahou“ s. 21. (v majetku rodiny).

¹⁰⁶⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 85 (neuspořádaný), Dům v Praze na Bud'ánkách

zajímá, do všeho strkají nos, všechno berou do rukou a nikdy to nedají tam, kde to bylo, tu a tam něco smlsnou, pokazí. (...) Po tichu stranou počala sestra za týden vzdychat, “ můžeme se dočíst v knize Hrabýň mého mládí. Engliš nejdříve uvažoval, že by nechal přistavit nový trakt k sestřinu domu. Nakonec však přistoupil ke koupi domku, který se nacházel hned vedle jeho rodného domu. „... týž pohled na ulici i na západ. Jako bych byl doma,“ pochvaloval si Engliš. Možná to byl rozhodující faktor, proč se rozhodl v roce 1932 koupit domek, který nebyl v nejlepším stavu. Engliš za něj zaplatil poměrně slušnou sumu 45 tis. korun.¹⁰⁶⁶

O tom jak z počátku letní sídlo rodiny Englišů vypadalo, si můžeme udělat velmi dobrou představu s Englišova popisu: „*Stavení bylo ovšem zpustlé, střecha špatná, stropy zpuchřelé, podlahy shnilé, ale zdivo výborné. Uprostřed dvora hnojiště a chlívek pro prasata, stodola na čtyřech vetších sloupech, zahrada zanedbaná a ploty shnilé. Stromy duté, ale tak vysoké, že by bylo třeba hasičského žebříku, aby se trhaly třešně. Ale za to v zahradě klenot! Rybníček! Rybníček měl rozměry 5 x 5 a byl stranou (nikoli v ose zahrady), jak se ukázalo při koupání, měl kdysi rozměry dvojnásobné, byl rozdělen větvoím, které za 100 let zkamenělo. Byl to „blejch“, bydleli zde soukeníci, kteří měli „blejch“ (bělidlo) a potřebovali vodu, která zde právě (nikde jinde v Hrabyni) dostupovala téměř k povrchu. V zahradě byla studna s měkkou, opalovou vodou stejné kvality jako v rybníčku...*“ Domek se zahradou postupně zrekonstruovali a rybníček byl „... rozšířen, prohlouben, obezděn a bylo koupaliště i s malým člunkem pro děti.“ Když děti dospěly, tak se pro ně vybudovaly podkrovní pokoje.¹⁰⁶⁷ Na zahradě byl postaven malý zahradní domek, kde byla kuchyň a pokojíček pro služku. Později koupil Engliš od sestry svůj rodný dům. „*Tento domek jsem svého času podědil se sestrou po rodičích, ale svou půlku jsem jí daroval (1907), když se vdávala, protože pečovala o staré rodiče v době, kdy jsem studoval.*“ Tento domek koupil Engliš pro své potomky. Ke svému letnímu sídlu také zakoupil po částech pole a louky nakonec o celkové výměře zhruba 4 ha, aby zde „... vytvořil malou usedlost... Chtěl jsem zde bývat na pensi,“ vysvětluje Engliš.¹⁰⁶⁸ Celý areál se tak stal de facto místem setkávání celé rodiny.

¹⁰⁶⁶ Karel ENGLIŠ, *Hrabýň mého mládí*, Opava 1999, s. 85.

¹⁰⁶⁷ Tamtéž, s. 85 – 86. V letech 1924 – 1936 bylo do oprav domku investováno celkem 120 000 K. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 5.

¹⁰⁶⁸ Pořizovací náklady polí a luk dosáhly celkové částky 34 440 K. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Majetek pozemkový k 1. 7. 1939. V roce 1937 koupil pole o rozloze 7 ha u Vlkoše za 185 000 K. Důvodem bylo vypomoci švagrovi Klementu Vítkovi (manžel sestry Englišovy druhé manželky, mlynáři z Vlkoše, který měl finanční problémy. V roce 1939 zakoupil zahradu u Ostravice o rozloze 0,13 ha. Cena činila 36 000 K. Hlavním cílem bylo zde postavit zde dřevěnou chatu místo Hrabyně, která po mnichovu už nepatřila k československému státu. Záměr se však nerealizoval. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 7.

Na konci 2. světové války došlo k bojům také v Hrabyni, které ji zásadním způsobem poničily. Nezůstalo ušetřeno ani Englišovo letní sídlo, ze kterého toho moc nezbylo. Především zásluhou Englišovy dcery Vlasty a její rodiny došlo k rekonstrukci a úpravám letního sídla. Po roce 1952, po vyhoštění z Prahy zde Engliš žil s manželkou až do své smrti v roce 1961. Po jeho smrti byl nadále domek využíván širší rodinou k rekreačním účelům především v letních měsících. Jelikož Englišovy dcery stárly a bylo pro ně stále obtížnější udržovat tento objekt v Hrabyni a mladší generace neměla takovou citovou vazbu k tomuto místu, byl nakonec domek i s přilehlými pozemky prodán. Vlasta si vymínila, že až do její smrti bude zde moci užívat dvě místnůstky. Tak se i stalo. Dnes je tento domek v soukromých rukou. Občas se objevují projekty na jeho odkoupení a založení muzea Karla Engliše. Tento záměr se však zatím nerealizoval.¹⁰⁶⁹

Poslední místo, kde Karel Engliš pobýval soustavněji se svou rodinou, se nacházelo v dnešním kraji Vysočina. Konkrétně v malé obci Velké Tresné, která spadá pod vedlejší obec Rovečné. Zde jak už bylo zmíněno, měl Karel Engliš jr. svou továrnu a nechal tu vybudovat domek, který měl sloužit jeho otci jako určitá náhrada za jeho letní sídlo v Hrabyni, kam nemohl po okupaci Němci v roce 1939 jezdit. Sem jezdil Engliš se svojí manželkou, aby zde našel klid od neradostné reality tehdejší doby. Tady začal psát své vzpomínky „Hrabyň mého mládí a věnoval se zde také psaní svých vědeckých děl např. Velká logika. Krásná příroda kolem celé vesnice mu pomáhala načerpat další síly.

Po roce 1948 byla továrna i s domkem znárodněna a tím de facto skončilo toto krátké období pobytu Karla Engliše v této lokalitě. Po Sametové revoluci byl tovární komplex vrácen potomkům Karla Engliše jr.. V roce 1995 zde zahájila činnost firma UNIMAN ENGLIŠ, s. r. o., která se zabývá výrobou strojů a technického zařízení a byla založena vnukem Karla Engliše, který má úplně stejné křestní jméno jako jeho dědeček a otec Karel. Domek však v restituci vrácen nebyl a dnes se nachází v soukromých rukou.¹⁰⁷⁰

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava byli vybraní příslušníci prvorepublikových elit vyzváni Národním soudem, aby doložili své majetkové poměry i za předcházející období. Jejich, dnes bychom řekli, „majetková přiznání“ byla Národním soudem ověřována a následně o nich byla vypracována zpráva. To se však stalo jen v ojedinělých případech, neboť v roce 1942 byl rozhodnutím státního prezidenta ze dne 28. 5. 1942 č. j. A 1181/42 Národní soud zrušen. Ukončení procesu bylo na popud německých správy, která potřebovala s postupující

¹⁰⁶⁹ Můj rozhovor MUDr. Františkem Plhoněm 9. 9. 2010 v Děčíně.

¹⁰⁷⁰ Svratecko- Křetínský Trojúhelník. Turistický průvodce mikroregionem s mapovou přílohou, Vydalo sdružení obcí Svratecko- Křetínský trojúhelník 2000, s. 18, 22. Můj rozhovor s Ing. Karlem Englišem ve Velkém Tresném dne 14. 11. 2005.

válkou využít kapacity českých úřadů k naléhavějším úkolům a toto odsunula na pozdější dobu. Nedokončené spisy pak byly odevzdány kanceláři státního prezidenta. Dnes jsou k dispozici v archivu Kanceláře prezidenta republiky v Praze. Díky tomu si můžeme udělat přesnější představu o hospodářských poměrech Karla Engliše v meziválečném období. Pro lepší přehlednost si můžeme Englišovo jmění rozdělit do 3 kategorií: nemovitosti, peněžní kapitál a ostatní jmění.

První kategorie už byla podrobně popsána v předchozích odstavcích. Spokojme se tedy v této kategorii jen se stručným výčtem. Do této kategorie spadají rodinné domky v Brně a v Praze, letní sídlo v Hrabyni s přilehlými polnostmi, pastviny v Ostravici a polnosti ve Vlkoši. Engliš vyčíslil k 1. 6. 1939 všechny své nemovitosti po odečtení hypotéky na rodinný domek v Praze na celkovou hodnotu 1 054 000 K.¹⁰⁷¹ Druhou kategorií je peněžní kapitál, jehož stav byl k 1. 7. 1939 následující: hotovost v celkové výši 26 916 K, cenné papíry v celkové hodnotě 74 400 K, pohledávky 113 000 K, pojistka u Moravské banky 10 000 K. Celkově se jednalo o částku 224 316 K.¹⁰⁷² Pod poslední kategorií označenou ostatní jmění se skrývá běžné zařízení, šperky, obrazy, perské koberce, auto, kulečník apod. Celkovým úhrnem vyčíslil Engliš tento svůj majetek na 185 000 K.¹⁰⁷³ Kdy sečteme všechny tři kategorie, dostaneme se k částce 1 463 000 K. Jedná se o čisté jmění, kterým Engliš disponoval v polovině roku 1939. Na první pohled je patrné, že Engliš svým majetkem nepatřil mezi nejbohatší příslušníky prvorepublikových elit. Také složení majetku vypovídá o střídém stylu spíše typickém pro střední vrstvy tehdejší společnosti.

Další zajímavou částí majetku, na kterém si můžeme ilustrovat částečně život tehdejších elit, jsou její příjmy. U Karla Engliše si je můžeme rozdělit do pěti skupin: příjmy z publikační činnosti, příjmy z veřejných funkcí, příjmy z vlastního majetku (především pronájem), příjmy ze správních rad různých podniků a profesorský plat. Do první skupiny spadají honoráře za jeho vydané vědecké i popularizační práce a články, analýzy pro denní tisk. „Pří-

¹⁰⁷¹ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 4.

¹⁰⁷² Karel Engliš měl jako zkušený národohospodář účty u různých finančních ústavů. Poštovní spořitelna 3 716 K, Anglobanka (knížka) 5 309 K, Moravská banka (běžný účet) 5 150 K, Prokop a Bouda 12 741 K. Vlastnil také 50 ks akcií Škodových závodů v hodnotě 50 000 K, 10 stavebních losů za 5 000 K, 20 000 K nominální 3 % státní půjčky v hodnotě 19 400 K. Pohledávky měl Engliš za Klementa Vítka ve Vlkoši v bezúročných 48 000 K a za synem Karlem Englišem bezúročných 65 000 K. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 8 – 11.

¹⁰⁷³ Engliš jednotlivé položky zahrnuté do ostatního jmění vyčíslil ve svém majetkovém přiznání podrobněji. Běžné zařízení bytu (nábytek, sklo, porcelán nádobí a drobné předměty) 72 000 K, Význačné součástky (obrazy, knihovna, perské koberce, stříbrná mísa a stříbrná cukřenka) 67 000 K, skvosty a šperky (náušnice, 4 prsteny, zlaté hodinky s řetízkem, prsten pečeti, tabatěrky a drobnosti) 13 000 K, auto Škoda Rapid 30 000 K, jiný majetek (harmonium, kulečník a upomínkové předměty) 3 000 K. „Údaje o jmění spotřebním jsou přibližné. Nemám účtů pro jednotlivé předměty, z nichž mnohé byly koupeny příležitostně a dávno, jde o dobu 21 let,“ podotýká Karel Engliš ve svém soupisu majetku. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 12 – 16.

jmy z prvních spisů, nežli si člověk zjedná autoritu a jméno, byly malé, ale později velmi značné, a nakladatelé se často vehementně ucházeli o nový spis,“ píše s jistou dávkou pýchy Engliš ve svém soupisu majetku.¹⁰⁷⁴ Ostatně měl být i na co, neboť jeho příjmy z této činnosti byly podle jeho odhadu kolem 600 000 K.¹⁰⁷⁵

Příjmy z veřejných funkcí v meziválečném období byly z předsednictví Všeobecného pensijního ústavu Zemské úřadovny v Brně v letech 1917 – 1925, kde za celé období činily 60 000 K. Dále z poslanectví, z něhož měl celkové příjmy 312 000 za léta 1918 – 1925. Z ministerské funkce, kterou vykonával s různými přestávkami po dobu 5 ½ let měl celkové příjmy 547 014 K a za období 1934 - 1939, kdy byl guvernérem Národní banky činily jeho příjmy celkem 1 164 171 K. Celkově tedy jeho příjmy z veřejných funkcí činily v období mezi světovými válkami přibližně 1 802 385 K.¹⁰⁷⁶ Jedná se hrubý příjem, který byl ještě zdaněn, nebo zde byly další odvody. S výkonem funkcí byly spojené náklady na reprezentaci, ubytování, stravování a také doprava. Engliš, o němž bylo známo, že je velmi spořivý, se snažil ušetřit. Sám ve svém soupisu majetku vyčíslil své celkové úspory v meziválečném období na 970 000 K. Tyto prostředky použil např. na opravy a nákup nemovitostí nebo pro potřeby své rodiny.¹⁰⁷⁷

Příjmy z vlastního majetku tvořily poměrně menší část v Englišově rozpočtu. Jednalo se především o pronájem vily v Brně, kde nájemníci platili 22 000 K za rok. Později tato částka byla snížena na 12 000 K, protože nájemce se zavázal provést opravy na své náklady. Další příjmy z úroků, z vkladů a z dividendy ze Škodovky v Plzni, Engliš vlastnil 100 akcií tohoto podniku. Celkově vyčíslil Engliš příjmy z vlastního majetku na 150 000 K.¹⁰⁷⁸

Karel Engliš jako mnoho tehdejších představitelů prvorepublikových elit byl členem několika správních rad různých podniků a finančních ústavů. *„Po převratu přešla řada velkých podniků do vlivu české sféry, třeba po boku kapitálu anglického (Anglobanka) a francouzského (Škodovka, Báňská hutní). Čechům se otevírala možnost vésti řadu velkých a zúčastniti se jejich správy, čehož dříve nebylo. (...) Hledaly se na české straně osoby, které znají světové jazyky a jsou vybaveny hospodářským rozhledem trochu světové úrovně. Spolupráce byla tu přímo povinností,*“ vysvětluje Engliš své pohnutky ke vstupu do správních rad podniků a dodává: *„Snažil jsem se, abych si zasloužil příjmu z představenstva a výkonného výrobu*

¹⁰⁷⁴ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 26.

¹⁰⁷⁵ Tamtéž, 27.

¹⁰⁷⁶ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Příjmové prameny v meziválečném období.

¹⁰⁷⁷ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 32.

¹⁰⁷⁸ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 26.

*podniku, jehož jsem byl členem. Nikdy jsem nebyl žádán o žádnou intervenci u úřadů a nikdy jsem pro tyto podniky neintervenoval, ani pro Anglobanku ani pro Škodovku.*¹⁰⁷⁹

Karel Engliš jako význačný národohospodář splňoval kritéria pro vstup do správních rad a výkonných výborů různých podniků i finančních ústavů, byl členem 9 z nich. A nejednalo se o nevýznamné podniky a finanční ústavy. Na prvním místě je důležité zmínit Škodovy závody, kde byl, s přestávkami během výkonu funkce ministra financí, členem výkonného výboru a členem správní rady v letech 1922 – 1935. Za tu dobu si přišel přibližně na 645 948 K. Také figuroval ve správní radě Anglobanky v letech 1922 – 1925 a za toto období mu bylo vyplaceno 333 755, 75 K. Tyto lze považovat za hlavní zdroj příjmů v této kategorii. Engliš byl členem i dalších správních rad, ale z hlediska celkových příjmů jsou dosti nízké. Spokojme se proto jen se stručným výčtem. Správní rada Báňské a hutní společnost v Praze v letech 1921 – 1922 s celkovými příjmy 100 000 K, předseda Brněnské banky v letech 1921 – 1925, v níž působil Engliš od roku 1919, člen správní rady v Epiagu, společnosti pro výrobu porcelánu v Karlových Varech v letech 1924 - 1925 s žádnými příjmy, člen správní rady Továrny na střelivo (dříve Sellier a Bellot) od března do února 1940 s žádnými příjmy (jen presenční známky), člen správní rady České průmyslové banky od 13. května – 1. července 1939 s nulovými příjmy (vyplaceny jen presenční známky), člen správní rady Ústecké rafinerie od května do 1. června 1939, člen správní rady Hrvátské eskomptní banky v letech 1924 – 1925 s celkovým příjmem 80 000 K.¹⁰⁸⁰ Celkově se jednalo o částku pohybující se něco málo přes 1 000 000 K. Národní soud stihl přezkoumat část Englišových příjmů z této jeho činnosti a došel zhruba ke stejným částkám, které Engliš uvedl ve svém soupisu majetku.¹⁰⁸¹

Poslední zdrojem příjmů Karla Engliše byl jeho plat profesora na Masarykově univerzitě. On sám spočítal, že za celé meziválečné období mu tato profese vynesla částku přibližně 1 300 000 K.¹⁰⁸² Národní soud si vyžádal na jaře 1941 vyjádření od Presidia ministerstva školství a národní osvěty, které uvedlo částku 1 228 642, 47 K za období 1919 – 1939.¹⁰⁸³ I tady Englišovo přiznání majetku v zásadě koresponduje až na drobnou odchylku způsobenou

¹⁰⁷⁹ Tamtéž, s. 36 – 37.

¹⁰⁸⁰ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Zápis sepsaný Národním soudem v Praze z 8. 4. 1941.

¹⁰⁸¹ Srov. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, List Továrny na střelivo dříve Sellier & Bellot v Praze Národnímu soudu z 1. 4. 1941, list Báňské a hutní společnosti Národnímu soudu ze 17. 3. 1941, list České průmyslové banky Národnímu soudu z 3. 4. 1941, list Škodových závodů Národnímu soudu z 15. 4. 1941, list Moravské banky Národnímu soudu z 30. 4. 1941.

¹⁰⁸² srov. AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 47. a AMU, fond A1 RMU, k. 37, inv. č. 825, osobní spisy – Karel Engliš, jednotlivé dokumenty vydané Zemskou správou politickou na Moravě o úpravě platových poměrů Karla Engliše.

¹⁰⁸³ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, list Prezidia ministerstva školství a národní osvěty Národnímu soudu z 16. 5. 1941.

pravděpodobně zaokrouhlením s reálným stavem. Dodejme, že Engliš ve svém majetkovém přiznání vyčíslil své hrubé příjmy za posledních 20 let na celkovou částku 5 170 000 K. Což činí průměrně 258 500 K za rok, 21 541 K za měsíc, zhruba 5 385 K za týden. Jedná o hrubé příjmy bez srážek daní a dávek. Jen pro představu pro představu průměrná měsíční mzda nequalifikovaného dělníka se pohybovala před rokem 1929 kolem 800 – 850 K za měsíc a to jen za předpokladu, že pracoval 6 dní v týdnu.¹⁰⁸⁴ Z tohoto srovnání je na první pohled patrné, že Engliš měl nadprůměrné příjmy. Nabízí se otázka, zda-li nemohl mít Engliš díky svým funkcím, které mu umožňovaly přístup k exkluzivním informacím, mnohem více. On sám na to odpověděl Národnímu soudu takto: „*Kdybych byl chtěl lehce zbohatnouti, měl jsem k tomu velmi snadnou nezakázanou cestou – spekulace. Dvakráte jsem – jako ministr v r. 1927 a jako guvernér v r. 1934 – zdvihal kurs státního papíru reorganizací peněžního trhu a záměrným postupem (...) o celou čtvrtinu. Věděl jsem, že musí všechny státní papíry a za nimi ostatní ukládající papíry a akcie stoupnout a že nemohou klesnout, měl jsem to v ruce. Mohl jsem říci, že kupuji papíry, „Abych pomáhal státnímu úvěru“, „abych budil důvěru“, mohl jsem koupiti papíru za desítky milionů bez obavy haléře ztráty a vydělati velké miliony. Soukromý majetek občanů se mým záměrným postupem zhodnotil o mnoho miliard. Nikdy jsem halěrem nespekuloval a říkal jsem vždy : „Co ví ministr nebo guvernér, neví Engliš“*“¹⁰⁸⁵

Karel Engliš se snažil o to, aby měl řečeno dnešní terminologií nadstandartní příjmy, protože už nechtěl ve svém životě prožít podobnou bídu, jakou zažil za svých studentských let. „... nechtěl jsem zůstat nuzný, protože jsem zažil až příliš mnoho bídy. Chtěl jsem si vypracovati a ušetřiti tolik, abych mohl ve stáří na úrovni aktivního profesora bezstarostně a v klidu dokončiti své vědecké životní dílo a dětem zabezpečiti nikoli blahobyť, nýbrž minimum existence pro nejhorší případ. Proto jsem také tolik pracoval a šetřil. Kdybych byl všechno utratil, nestál bych dnes před Národním soudem,“ napsal hořce Engliš.¹⁰⁸⁶ Ač se mu podařilo ušetřit ze svých příjmů skoro polovinu, nenechal si vše pro sebe. Poměrně velké částky daroval nebo věnoval k různým účelům. Svě rodné vsi ve Slezsku věnoval postupně 75 000 K. Část věnoval přímo obci, část šla na chudinskou nadaci, spolku pro zvelebení městečka Hrabyně, na každoroční vánoční nadílku pro chudé a děti, hasičům, Sokolu, osvětové komisi, měšťanské škole. Také nezapomínal na chudé talentované studenty, kterým finančně pomáhal během jejich studií. V dobách krize daroval vždy část svého platu na dobročinné účely. Částky se pohybovaly např. v roce 1934 kolem 25 000 K za rok. Ze svého guvernéřského platu

¹⁰⁸⁴ J. RÁKOSNÍK, *Odvracená tvář meziválečné prosperity*, s. 399 – 410. a Digitální knihovna Parlamentu ČR, 24. 6. 1929, 209. Schůze, cit. podle: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/209schuz/s209001.htm>

¹⁰⁸⁵ AKPR, fond Národní soud, sign NS 31/40, Karel Engliš, Soupis majetku z března 1941, s. 55.

¹⁰⁸⁶ Tamtéž, s. 54 – 55.

přispěl finanční částkou na obranu státu v hodnotě 18 000 K. Dále poskytl určité částky Moderní galerií, Badatelské radě, právníckým spolkům v Brně a v Praze. Celkově na darech a věnováních dal zhruba 260 000 K.¹⁰⁸⁷ Možná i mnohem více, protože ne vše se mu podařilo dohledat.

Vlastní rodina hrála v životě Karla Engliše zásadní úlohu. Tento fakt měl velký vliv na některá jeho rozhodnutí a vystupování ve veřejných funkcích. On sám byl v podstatě rodinný typ, pro kterého musel být průběh jeho prvního manželství velmi traumatizující. Přesto se rozhodl s obrovským sebezapřením v něm po dlouhý čas setrvávat. Až když to bylo pro něho neúnosné, rozhodl se pro rozvod. Svých dětí se však odmítl vzdát. Stálo ho to nemálo úsilí, ale nakonec se mu je podařilo získat do péče. Je až obdivuhodné jak houževnatě a vytrvale po několik let vedl soudní spor o ně. Druhé manželství bylo šťastné a harmonické. Jeho druhá žena mu byla schopná vytvořit klidné zázemí, kam se rád vracel od svých povinností spojených s danými úřady, které vykonával. On sám se nikdy netajil tím, že nejlépe se cítí v rodinném kruhu pokud možno v Hrabyni. Nelze opomenout, že se mu podařilo vybudovat si se svými dětmi poměrně silný citový vztah, jak o tom svědčí jejich vzpomínky. To nebylo až tak běžné tehdy u otců rodin. Děti mívaly silnější vazbu spíše na matku. Engliš pro ně byl autoritou, důvěrníkem a rádcem až do své smrti. Na druhé straně je třeba poznamenat, že jeho děti žily jiným životním stylem než on. Ostatně ony nemusely díky svému otci tak tvrdě bojovat o holé živobytí v mládí tak jako on a mohly si více „užívat“ života. Také ony se svým životním stylem nebo podnikatelskými úspěchy zařadily automaticky mezi prvorepublikovou elitu. Není nutné podotýkat, že jim vstup mezi tuto elitu usnadnil jejich otec, který zastával významné veřejné funkce v novém státě. Samotný soukromý život Karla Engliše byl poměrně skromný. „*Žádné hony, žádné bary, žádné soukromé hostiny a soukromé čaje, žádné lázně (...), žádné drahé šperky. Rok co rok jsme byli na prázdninách na léto v Hrabyni (nikoli v cizině),*“ charakterizuje svůj životní styl Engliš.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁷ Tamtéž, 43 – 44.

¹⁰⁸⁸ Tamtéž, s. 52.

3. Z krátkého výsluní do úplného zapomnění

3. 1. Trudná léta protektorátu a poválečné peripetie

Při odchodu z funkce guvernéra Národní banky československé roku 1939 bylo Karlu Englišovi padesát devět let. Nyní se chtěl plně věnovat vědecké a univerzitní činnosti v Brně. Nabízí se otázka, proč se nechtěl věnovat této kariéře v Praze. „*Byl jsem 5 let v Praze a mohl jsem dobře přednášet na Pražské fakultě, kdyby mne byla pozvala. Ale to se nestalo. Profesor Dr. Josef Drahovský, který po odchodu prof. Mildchuha, jenž zemřel, a Cyrila Horáčka, který šel do pense stejně jako Vilém Funk, byl vlastně jediným „representantem“ ekonomických věd. Ten se vyjádřil, že se dostanu do Prahy jen přes jeho mrtvolu. A proč se mne bál? Aby jeho lucernička nepohasla....! Netoužil jsem po pražské fakultě, kde bylo příliš mnoho zkoušek a málo času k vědecké práci. Miloval jsem svou fakultu v Brně a těšil jsem se na návrat do Brna,*“ píše Engliš.¹⁰⁸⁹ Nakonec však jeho záměr překazila vláda, která ho bez jeho vědomí jmenovala profesorem v Praze, aby byl „po ruce“.¹⁰⁹⁰ Samotný Engliš se tomu příliš nebránil, neboť „... nastala naše okupace Němci, stal můj návrat do Brna, trochu nebezpečným. V Praze jsem se spíš ztratil.“ Faktor okupace rozhodl o definitivním setrvání Engliše a jeho rodiny v Praze, kde si zakoupil rodinný domek na Buďánkách, kam se v polovině dubna téhož roku nastěhoval.¹⁰⁹¹

Ještě než došlo k zabrání Opavska, nechal si Engliš přivést bedny plné korespondence, spisů a knihovnu z Hrabyně do Prahy. Celý náklad si nechal složit v jedné z budov, která patřila Národní bance. „*Má korespondence guvernérská v Národní bance byla spálena v ústředním topení, protože nebylo na prohlížení času a bál jsem se, aby v ní něco nebylo, co by mohlo někomu uškodit. Ale bedny a spisy z Hrabyně zůstaly,*“ vzpomíná na tuto dobu ve svých pamětech Engliš. Nelze než litovat, že se jeho guvernérská korespondence nedochovala do dnešních dnů. Jistě by nám dnes poskytla další velmi cenné informace k Englišovu působení v tomto úřadu. Na druhou stranu jejím zničením zabránil, aby ji někdo mohl v období okupace, ale i po roce 1948 zneužít.

¹⁰⁸⁹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 28. (v majetku rodiny)

¹⁰⁹⁰ Karel Engliš měl začít vyučovat na Karlově univerzitě od zimního semestru 1939/40, ale v září 1939 podal žádost o udělení zdravotní dovolené. Jeho žádosti bylo vyhověno. Až 19. října svou zdravotní dovolenou odvolal a poté začal přednášet a to necelý měsíc než došlo k jejímu uzavření nacisty. Učebními povinnostmi Karla Engliše na univerzitě v Praze bylo šest hodin přednášek o národním hospodářství a národohospodářské politice kromě potřebných seminárních cvičení. AUK, fond Práv. fakulta, inv. č. 87, listy č. 24, 33 a 35.

¹⁰⁹¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky*, díl I., kap. V Národní bance, s. 30. (v majetku rodiny)

Problémem bylo, že v den okupace Prahy obsadili Němci i Národní banku, kde byly uloženy zbývající bedny s Englišovými věcmi. Nyní vyvstala kardinální otázka, jak dostat bedny z banky, aby si toho německá kontrola, nevšimla. Engliše napadlo originální řešení, za které by se nemusel stydět ani tajný agent „typu Jamese Bonda“. *„Budova Národní banky měla velký dvůr s tiskárnou bankovek, odkud se mohlo souběžně do protilehlé Růžové ulice, kde paralelní domy patřily též Nár. Bance. Zde byl i guvernerský byt, kde jsem nebýval. (...) A tam taky se dopravily bedny a odvážely z Růžové ulice. (...) Před palácem byli postaveni ordináři, oba ve vysokých botách a hnědých uniformách, kteří ve dne v noci hlídali, kdo přijde a odejde a zejména, kdo přijede a odjede. Zapisovali čísla vozů. Tak činili u hlavního vchodu. Vedle paláce byl dvůr s nevzhlednými dřevěnými vraty, kde byla má garáž a ze dvora se mohlo též projít do paláce (mimo hlavní vchod). Tam se tedy dopravily bedny a musily do mého bytu k prohlídce, kterou jsem se prováděl celé noci, abych nikoho nekompromitoval. Vadné se pálilo v ústředním topení paláce, ostatek se vrátil v bednách do garáže. Tak bylo zničeno velmi mnoho cenného a památného materiálu, aby nepadnul do rukou Němců,“* vysvětluje ve svých pamětech Engliš.¹⁰⁹²

V Praze prožil Engliš, jak sám poznamenal, většinu „trudných lét války“, kdy nemohl navštěvovat svůj milovaný letní byt v Hrabyni. *„Od Němců jsem měl pokoj, ač jsem měl mnoho vroubků,“* podivoval se po letech Engliš. Vroubky myslel především to, že jako guvernér Národní banky československé nechal přemístit část jejich zlatých rezerv do zahraničí. Toto později přišlo vhod československé exilové vládě v Londýně. Dále uspořádal v této funkci sbírku na obranu státu. Obě tyto Englišovy aktivity byly už podrobně zmíněny v předcházející části práce. Posledním vroubkem podle Engliše byla jeho brožura: *„Německý socialismus jako program sudetoněmecké strany.“*, která vyšla vedle národního jazyka, také v němčině, francouzštině a angličtině. V ní podrobně rozebral především hospodářský program této strany a v něm poukázal na jisté nesrovnalosti. Například, že rozdíl mezi národním hospodářstvím a soukromým může spočívat podle programu strany jen v tom, kdo je řídí, ale společně musejí dbát zájmu celku. Přitom v jiné pasáži se program sudetoněmecké strany vymezuje vůči kolektivismu. *„Mluví-li se o rozdílu mezi hospodářstvím národním a soukromým, míní se národním patrně hospodářství veřejné, protože národní hospodářství není jednotlivé hospodářství, nýbrž úhrn všech (soukromých) hospodářství na území státu ve všech zájmových vztazích. Mezi hospodářstvím veřejným a soukromým (kapitalistickým) není pak rozdíl jen v tom, kdo je řídí, zda jednotlivec či celek (stát), nýbrž, jak je řídí. V rukou státu může být také ryze*

¹⁰⁹² Tamtéž.

kapitalistický podnik. Jestliže program rozumí zveřejněním hospodářství jeho správu celkem (totalitou) a jestliže míní zveřejňovati podniky důležité pro národní společenství a ty, které neposlechly varovného hlasu s hlídky sudetoněmecké strany, jak je tu možno, že se program vzírá kolektivismu? Program je toho druhu rozporuplný,“ konstatuje ve své analýze Karel Engliš.¹⁰⁹³

Jinde se jako zkušený národohospodář pozastavuje nad plánem této strany vyrovnat rozpor v cenách produktů v zemědělské a průmyslové výrobě, odmechanizováním zemědělství. Tím by se získalo více pracovních míst a vyřešila by se nezaměstnanost. „*Odmechanizování zemědělství znamená současně zvýšení výrobního nákladu za jednotku produktu, vždyť byla mechanisace zavedena, aby se nahradila dražší práce (...) a aby racionalisace snížila výrobní náklad,*“ upozorňuje ve své práci Engliš.¹⁰⁹⁴ V květnu 1938 vyšla v Prager Presse recenze na tuto knihu, která byla napsána v neutrálním duchu a vyzdvihovala komplexnost Englišovy hospodářské analýzy programu sudetoněmecké strany.¹⁰⁹⁵

Přes tyto své obavy nebyl za celé období protektorátu v zásadě obtěžován německými úřady. Nepochybně k tomu přispělo i to, že se Engliš po uzavření vysokých škol Němci stáhl do ústraní, kde se věnoval své vědecké práci.¹⁰⁹⁶ Neustálý stres a obavy z okupační moci, který byl součástí života tehdejších obyvatel českých zemí se projevil na zdravotním stavu Karla Engliše. Z roku 1943 se nám dochovala v archivu Národního muzea lékařská zpráva, ze které si můžeme udělat ucelený obraz o jeho zdravotním stavu. Podle ní ho trápila obrna levého očního svalu, měl sluchové potíže a vysoký krevní tlak (210/125). Byl shledán neschopný fyzické práce, což potvrdil i německý policejní lékař.¹⁰⁹⁷ Tím také bylo zabráněno jeho možnému nasazení v německém válečném průmyslu.

Díky tomu mohl Engliš v „klidu“ rozpracovávat svou teleologickou teorii, jejímž výsledkem bylo několika svazkové dílo s názvem „Velká logika“. Po válce se mu podařilo vydat jen jeho výtah, který nazval „Malá logika“. O svém nově vznikajícím díle Engliš často hovořil se svým dlouholetým přítelem Františkem Weyrem, kterého okupace republiky nacistickým Německem donutila bydlet v Praze. Ten měl určitě také vliv na některé myšlenky a závěry v Englišově připravovaném díle. Jejich diskuse o tomto tématu musely být velice vášnivé, alespoň podle vzpomínek profesora Weyra. „*Naše rozhovory o tomto tématě byly obyčejně tak živé a rušné, že jednou dotazovali se zedníci, kteří upravovali vedlejší byt, (...), naši služební,*

¹⁰⁹³ Karel ENGLIŠ, „*Německý socialismus*“, jako program sudetoněmecké strany“, Praha 1938, s. 60 – 61.

¹⁰⁹⁴ Tamtéž, s. 73 – 75.

¹⁰⁹⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 66, inv. č. , Prager Presse z 1. 5. 1938.

¹⁰⁹⁶ Můj rozhovor s prof. Františkem Vencovským na VŠE dne 27. dubna 2005.

¹⁰⁹⁷ ANM, fond K. Engliš, k. 1, inv. č. 6, bibliografický materiál. Ani žena Karla Engliše, Valerie, nebyla na tom zdravotně příliš dobře. Měla problémy se srdcem a s kolenními klouby, což jí komplikovalo chůzi.

*proč já přesto, že jsem už profesorem, ještě „beru hodiny.“*¹⁰⁹⁸ Z tohoto úryvku je dobře patrné, kdo měl v diskusi hlavní slovo.

Během válečných let pobýval Engliš především v Praze a ztracené letní sídlo mu zčásti nahrazoval domek ve Velkém Tresném na Moravě, který mu nechal postavit jeho syn. Tady našel tolik potřebný klid pro svou vědeckou práci.¹⁰⁹⁹ V těžkých chvílích války začal také psát své vzpomínky na své mládí, které vyšly ve zkrácené podobě až po roce 1989 pod názvem „Hrabyň mého mládí“. V nich vyjádřil svůj stesk a obavu, že už svou milovanou Hrabyň nikdy neuvidí. Jeho obava se zčásti naplnila, neboť se v ní střetla německá a sovětská vojska. „Až teprve při samém konci války – v dubnu 1945 – se přehnala válečná litice přes Hrabyň. Hrabyň byla dobývána ze strany Hlučínska a pak zezadu od Jankovce. Boje se odehrávaly v místě samotném. Na věž se zaměřovala z dálky děla. Nad Hrabyňí shazovala letadla pumy. Boje trvaly 14 dní, lidé žili ve sklepích, lesních děrách, rozprchli se po okolí. A když vyšli z kouře a ustaly padat pumy a hřmět děla, a když opanovali Rusi pole, bylo to, co viděli, strašné,“ píše ve svých vzpomínkách Engliš¹¹⁰⁰. O urputnosti těchto bojů se na vlastní kůži přesvědčila i Englišova sestra Anna, která odmítla Hrabyň po německém záboru opustit. V jednom dopise svému bratrovi o hrůzách války píše: „... u nás byli vojáci do poslední chvíle. Bomby u vojáků dvou utrhly hlavy. Já už utíkala do sklepa pana Rašky, ale v noci na rameni jsem odvěkla kozy... Plných 14 dní trvalo dobývání Hrabyň, až byli naši osvoboditelé v kostele a Němci až u lesa... Ach Bože já jsem v tom sklepe u p. Rašky hrozně onemocněla bez světla bez jídla a měla jsem horečku, tak jsem tu studenou vodu do sebe lila, bez spaní, úplně ochraptěla a hrozný kašel mě trápil a tím jsem zeslábla. Myslela jsem, že už umřu... Dostala jsem zápal žil ale už je mi lépe...“¹¹⁰¹ Anna Liková válku přežila a po sedmi letech se mohla konečně shledat se svým bratrem Karlem Englišem.

¹⁰⁹⁸ František WEYR, *Paměti 3. Za okupace a po ní (1939 – 1951)*, Brno 2004, s. 47.

¹⁰⁹⁹ JUDr. Karel Engliš mladší koupil podnik na těžbu a zpracování grafitu od Huberta Weypuska za 2 miliony Kčs. V ceně bylo zahrnuto veškeré zařízení, budovy, vila a pozemky. Engliš ml. dal podnik do pořádku a rozšířil ho i o pilu. Za války měl podnik zajištěný odbyt, neboť ho Němci potřebovali pro své válečné hospodářství. Během válečných let bylo v podniku ukryto mnoho mladých mužů před nasazením do Říše. Také tu Karel Engliš ml. nechával ukrývat zraněné partyzány. Naštěstí bylo Velké Tresné pro nacisty přece jenom na okraji zájmu. Po komunistickém puči v únoru 1948 byl i závod Engliš ml. znárodněn. Až po roce 1989 se v rámci restituce mohl ucházet o podnik jeho původní majitel. Ten však na podzim roku 1991 zemřel a v restitučním řízení pokračoval jeho syn Ing. Karel Engliš. Tomu byla část podniku po zdoluhavých jednáních vrácena. Zbylé části si musel koupit. V roce 1995 založil Ing. K. Engliš firmu UNIMAN Engliš, s. r. o., která se zabývá výrobou jeřábů a manipulačních zařízení. Můj rozhovor s Ing. Karlem Englišem dne 14. 11. 2005 ve Velkém Tresném a *Svratecko – Křetínský trojúhelník, turistický průvodce mikroregionem s mapovou přílohou*, Taurus 2000, s. 22. K historii těžby grafitu ve Velkém Tresném blíže *Historie průmyslu v obci Velké Tresné*, zatím nepublikováno.

¹¹⁰⁰ Karel ENGLIŠ, *Hrabyň mého mládí*, Opava 1999, s. 89.

¹¹⁰¹ ANM, fond K. Engliš, k. 5, inv. č. 44, dopis Anny Likové z 24. 6. 1945 Englišovi. Osvobození Hrabyň probíhalo od 15. dubna do 28. dubna 1945. O Hrabyň se vedly urputné boje, sovětská armáda byla několikrát odražena než se jí nakonec podařilo Němce porazit. Karel Engliš, *Hrabyň mého mládí*, Opava 1999, s. 89.

Když po skončení války navštívil Hrabýň Englišův přítel, mohl už jen konstatovat: „... ve skutečnosti neexistuje. Věž kostela jest dole, všechny obydlí na hlavní silnici vyhořelé, rovněž i vaše vila. Chtěl jsem jít dovnitř, ale nemožno pro rumoviště. (...) V zahradě máte velkou díru způsobenou asi velkou leteckou bombou.“¹¹⁰² To hluboce zasáhlo Karla Engliše, který v dodatku z roku 1947 ve svých pamětech o tom napsal: „Tušení, že Hrabýň už nespát-řím, se splnilo, protože ji neuvidím tak, jak kdysi bývala. Nesmírná bolest mi svírá srdce. Ne-mám rodného domku, zničeno je vše, k čemu se poutalo tolik vzpomínek.“¹¹⁰³ Po válce došlo k obnově Hrabyně. Byla také pořádána sbírka na její obnovu, do které Karel Engliš neváhal přispět finančním darem ve výši 30 000.¹¹⁰⁴ Obnovy domku v Hrabyni se ujala Englišova dcera Vlasta se svojí rodinou. Korespondence Vlasty se svým otcem, která je uchována v archivu Národního muzea, svědčí o tom, jak obtížná to byla práce. Později při její návštěvě si Engliš posteskl: „Není už staré Hrabyně a není už těch, které jsem měl rád. Na hřbitově hledám své staré přátele. (...) Možná, že ta nová Hrabýň bude krásnější, ale tu starou jsem měl rád. A ta nová mě už nezná!“¹¹⁰⁵ Poslední věta vyznívá prorocky možná jako předzvěst toho, o co se budou později snažit státní orgány.

Po skončení Druhé světové války oslavil Karel Engliš v červenci 1945 kulaté jubile-um, bylo mu 65. Měl však stále dostatek sil k tomu, aby pomohl při poválečném obnovování republiky. To ho vedlo k rozhodnutí vstoupit v květnu téhož roku do strany národních socia-listů. „... chtěl jsem pomáhati při poválečných problémech hospodářských a finančních,“ vysvětluje své pohnutky vstupu do politiky Karel Engliš¹¹⁰⁶ Brzy, však zjistil, že noví před-stavitelé státu nestojí o jeho rady a služby. „Vidím, že strana si nepřeje jakékoliv mé spolu-práce, že jsem proto tuším na protest pana dr. Šlechty nebyl do hospodářské rady přizván. Jeho vědomosti a zkušenosti hodnotí tedy strana nejen výše, což nemohu zazlívati, ale tak, že můj poradní hlas vedle něho je nevítaný,“ napsal v dopise Engliš tehdejšímu předsedovi stra-ny Petru Zenklovi. V dalších řádcích tohoto dopisu oznamuje své vystoupení ze strany a k současným politickým poměrům dodává: „Neměl jsem nijak v úmyslu vystoupiti na politic-ké kolbiště veřejně – jako spoluvůrce hospodářských poměrů za první republiky, protože nyní tvoříme novou a lepší, novými lidmi, kteří nejsou zatíženi ideály, které jsme sledovali za první republiky, ale bude lépe, zůstanu-li úplně v ústraní a budu-li se věnovati jen své vědecké prá-

¹¹⁰² ANM, fond K. Engliš, k. 6, inv. č. 64, dopis Karla Bakaláře z 20. 6. 1945 Englišovi. K vyčíslení lidských a materiálních ztrát blíže K. ENGLIŠ, *Hrabýň mého mládí*, s. 90 – 93.

¹¹⁰³ K. ENGLIŠ, *Hrabýň mého mládí*, s. 7.

¹¹⁰⁴ Tamtéž, 90.

¹¹⁰⁵ Tamtéž, 94.

¹¹⁰⁶ František VENCOVSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Uni-verzity Karlovy v únoru 1948*. In: *Acta oeconomica pragensia*, Sborník VŠE v Praze, Praha 1998, č. 5, s. 239 – 240.

ci.¹¹⁰⁷ Svou roli tu nepochybně sehrála všeobecná nedůvěra ve společnosti k předválečným představitelům republiky a i to, že po válečných útrapách byla větší část veřejnosti nakloněna spíše levicovějším řešením tehdejších hospodářských a sociálních problémů.

To se projevilo především v tom, že ač byl Karel Engliš jedním z největších žijících odborníků na národohospodářské a měnové otázky, tak s ním nebylo nikde počítáno. Příkladem může být, že nebyl jmenován do dočasné správy Národní banky, která ještě nebyla zkon-solidovaná a musela poměrně rychle reagovat na momentální potřeby národního hospodářství. Přednost byla dávána lidem, kteří sice neměli dostatečné odborné vzdělání pro tuto pozici, ale vyhovovali lépe politickému klíči. Je přirozené, že Engliš byl takovým postojem tehdejší elity dosti rozčarován. Ladislav Feirabend napsal k tomu ve svých pamětech: „*Slyšel jsem od něho zdrcující kritiku znárodnění a měnové reformy a velmi pesimistické hodnocení politického a hospodářského vývoje. Engliš se zlobil na prezidenta Beneše, že si od něho nevyžádal posudek o znárodnění a nestál o jeho názory na měnovou reformu.*“¹¹⁰⁸ Prezident Beneš nakonec Eng-liše přijal, ale na celkový vývoj už to nemělo prakticky žádný vliv.¹¹⁰⁹

Přes všechno odmítání ze strany nové vládnoucí elity se Engliš nerozpakoval a vytvořil dvacetistránkový elaborát, ve kterém se vyjádřil k tehdejším návrhům měnové a finanční reformy československého státu. Ty už byly připravovány exilovou vládou v Londýně během 2. světové války. Přípravy zde započaly již v roce 1941, kdy se zformovala exilová vláda. Ostatně nacistické hospodaření na území bývalého československého státu nedávalo mnoho nadějí na zachování původní podoby měny.¹¹¹⁰ Po skončení války byly reformy dopracovány komisí odborníků, na jejíž práci se už tehdy negativně podepsaly politické požadavky, které zcela nereflektovaly hospodářskou a sociální situaci tehdejšího československého státu. Asi nepřekvapí, že Engliš se kriticky vyjádřil na adresu komise. „*Komise odborníků pro měnovou a finanční reformu*“ *neví, co to je finanční kapitál a jaký je jeho význam pro připravované změny peněžní jednotky. Za finanční kapitál se vydává státní zadlužení, jež by vzešlo z převzetí pohledávek za Německem naší republikou a mluví o „disproporci mezi finančním a reálným kapitálem,*“ podivuje se nad elementární neznalostí komise Engliš.¹¹¹¹

¹¹⁰⁷ Opis listu K. Engliš P. Zenklovi z 1. 11. 1945. (uloženo v rodinném archivu Františka Vencovského)

¹¹⁰⁸ Ladislav Karel FEIRABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1996, s. 288.

¹¹⁰⁹ AKPR, fond KPR, sign. T 134/28, Dr. Karel Engliš, ministr financí, Záznam z 19. 5. 1945, o známením, že prezident přijme Engliše 4. 6. 1945 v 11:30.

¹¹¹⁰ Stanislava PULPÁNOVÁ, Karel PULPÁN, *K 50. výročí měnové reformy v roce 1945*, in: Finance a úvěr, 1995, č. 11, s. 645 – 646.

¹¹¹¹ Převzato Věra NĚMEČKOVÁ, *Karel Engliš jako kritik vládního plánu poválečné měnové a finanční obnovy*, in: Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy: k odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala, Brno 2008, s. 85 -86.

Dále ve svém návrhu dosti tvrdě vystoupil proti plánu komise na zvýšení cen na trojnásobek předválečných cen, tak jako tomu bylo zhruba v této době na Slovensku. Komise tímto opatřením sledovala, že dojde k vyrovnání hospodářských čísel mezi oběma částmi státu. Engliš s tím nesouhlasil, protože se podle něho nedají srovnávat ceny řízené s cenami vzniklými volně na trhu. V jiné části své analýzy poválečných poměrů československého státu se zabýval Engliš také dávkou z majetku, z přírůstku majetku a konfiskovaného majetku. Pozastavil se především nad disproporcí příjmů, které komise naplánovala. Z konfiskovaného majetku počítala s pouhými 5 miliardami korun, ale z majetkových dávek chtěla získat až 50 miliard korun. *„To je do očí bijící. Nahlédneme-li však do návrhu zákona o znárodnění průmyslu, začneme chápat. Za průmyslem německým, maďarským a kolaborantským se neplatí žádná náhrada – nikomu. Že se neplatí Němcům, Maďarům a kolaborantům je pochopitelné. Ale národní podniky – nový majetkový subjekt pro znárodněné podniky – přece musí zaplatiti hodnotu konfiskovaného jmění do Národního fondu, tedy na úhradu pohledávek za Němcem. To by se národním podnikům snadno hospodařilo, kdyby nemusely tento kapitál úročit a umořovat a kdyby obyvatelstvo mělo za ně – co schází – zaplatit neslýchanou dávku z majetku. Dále se zdá, že movitý kapitál odsunutých Němců se už „rozešel“, a to se neměl ostát a nebylo by se stalo, kdyby byl zabaven pro účely nápravy měny a některých jiných úkolů. Když někteří členové komise počítají s dávkami z majetků ve výši 65 mld., pak nemají patrně o věci ani ponětí,“* píše kriticky Engliš.¹¹¹² Pro zkušeného národohospodáře Englišova typu musely být závěry komise velkým zklamáním, které by v jeho „éře“ nebyly brány vůbec vážně. Ostatně Engliš hodnotil celkové závěry komise jako účelové, nevědecké a neodborné.

V samotném závěru svého rozboru reformy měnových a finančních poměrů Engliš předložil vlastní koncept řešení současné situace státu. Jako stoupenec vyrovnaného rozpočtu požadoval zastavit schodkové hospodaření státu a provést restrikcí oběživa, která by pomohla stabilizovat měnové poměry. V dalším kroku navrhoval zřízení Národního fondu, který by měl na starost problematiku válečných škod a úhrad a byl by odloučen od „běžného“ státního hospodářství. Fond by měl podle jeho návrhu mít možnost vydávat svoje vlastní dluhopisy. Dále navrhoval vytvořit jistý morální most mezi zkonfiskovaným majetkem na straně jedné a škodami na straně druhé, k jejímž úhradám by měl pomoci právě zkonfiskovaný majetek. Dále navrhoval, aby jím navrhovaný Národní fond převzal stažené oběživo i německé pohledávky, za které vydá dluhopisy, které budou kryty konfiskovaným majetkem. Pokud však stát zabere nějaký takový majetek pro své potřeby, měl by fondu zaplatit. Za schodek

¹¹¹² Tamtéž, 86.

v hospodaření tohoto fondu by měl ručit stát. V jiné pasáži se také věnoval Národní bance, která měla zavést řízení kapitálového trhu, což by pomohlo rychle provést zdanění přírůstků majetku získaného za války. Jak však poznamenal: „*Uplynuly čtyři měsíce a není nic hotového.*“¹¹¹³

Není nutné asi zdůrazňovat, že Englišova kritika měnových a finančních řešení tehdejších poměrů zůstala bez oficiální odezvy ke škodě občanů i státu. Englišova osobnost byla příliš spojena s předválečnou érou, která nyní nebyla v kursu. Nebyl přizván ani jako poradce a konzultant, přestože byl připraven být nápomocen poválečné obnově československého státu. V Englišově rodině se sice dodnes traduje, že si ho neoficiálně pozval Klement Gottwald na konzultace o hospodářské situaci státu a nabídl mu i místo ve státním aparátu s tím, když „přizpůsobí“ své názory novému režimu. Engliš to však striktně odmítl.¹¹¹⁴ Bohužel nejsou k dispozici písemné prameny, kterými by to šlo potvrdit. Jediné co bylo možná i jeho zásluhou uskutečněno byl tzv. Likvidační fond měnový, který byl zřízen až v roce 1947, což bylo poměrně pozdě, neboť „... *hodnoty, s nimiž měl Fond hospodařit, se již skutečně rozešly,*“ konstatuje ve své studii Věra Němečková.¹¹¹⁵

Engliš po roce 1945 do hospodářské obnovy státu nijak zvlášť nezasáhl a musel se spokojit pouze s vědeckou prací. V té době mu byly vydávány jeho spisy, např. „Hospodářské soustavy“ nebo „Malá finanční věda“. Ukončení 2. světové války přineslo mimo jiné opětovné otevření vysokých škol a Engliš se mohl vrátit ke své pedagogické činnosti na právnické fakultě Karlovy univerzity.¹¹¹⁶ Zpočátku se to však neobešlo bez drobných komplikací a incidentů. Nesmíme zapomínat, že Engliš působil převážnou část své pedagogické kariéry na právnické fakultě Masarykovy univerzity, která byla často v různých názorových, vědeckých i osobních sporech s představiteli té pražské. To se jistě projevilo i na tom, že část profesorského sboru nebyla příliš nadšená Englišovým opětovným příchodem do Prahy. Další věcí, která příliš nepřispěla ke zlepšení těchto vztahů, bylo neuznání jmenovacího dekretu profesorským sborem právnické fakulty v Praze. Englišův dekret byl podepsán prezidentem Háchou dne 15. 3. 1939. Právě datum vystavení dekretu bylo některým tehdejšími profesorům na pražské uni-

¹¹¹³ Věra NĚMEČKOVÁ, *Naše měna a peníze v zajetí politiky 1938 – 1947. O Československé měnové reformě 1945*, Praha 2008, s. 98.

¹¹¹⁴ Můj rozhovor s manželi Horákovými ve vile Na Budánkách v Praze 23. 6. 2006,

¹¹¹⁵ Převzato V. NĚMEČKOVÁ, *Karel Engliš jako kritik vládního plánu poválečné měnové a finanční obnovy*, s. 89.

¹¹¹⁶ Po skončení války byl Karel Engliš opět členem pedagogického sboru Masarykovy univerzity, ale jak sám k tomu uvedl v jednom dopise: „*Byl jsem po několik měsíců zase členem Vašeho sboru, třebaš mi nebylo možno se účastnit účinně na Vaší práci. Nyní jsem byl poznovu jmenován na právnickou fakultu Karlovy univerzity v Praze. Loučím se tedy s Vámi po druhé.*“ AMU, fond A1 RMU, k. 37, inv. č. 825, osobní spisy - Karel Engliš, list K. Engliše profesorskému sboru MU z 20. ledna 1946.

verzitě trnem v oku a argumentovali také tím, že „*Prof. Engliš byl jmenován bez návrhu profesorského sboru...*“¹¹¹⁷ Engliš byl postupem sboru zaskočen a cítil se velmi dotčen a profesorský sbor musel v dalším listě vysvětlovat svůj postup. „... *brojí-li profesorský sbor proti nezákonnému jmenování prof. Engliše, nemíní se tím nikterak dotýkati jeho vědecké kvalifikace. Je vůbec omylné mínění prof. Engliše, že profesorský sbor právnické fakulty... projevoval vůči němu nevlídné stanovisko...*“¹¹¹⁸ Nakonec byla celá záležitost urovnána kompromisem. Profesorský sbor právnické fakulty navrhl jmenování Engliše řádným profesorem národního hospodářství znovu od nynějších vládních činitelů. Poté prezident republiky Edvard Beneš jmenoval Karla Engliše v listopadu 1945 profesorem Karlovy univerzity a to s platností od 1. října téhož roku.¹¹¹⁹

První přednáška profesora Engliše na univerzitě v Praze se konala v menší učebně a přišla na ni jen malá skupinka studentů. Postupně se však rozneslo po fakultě, že zde přednáší významný předválečný národohospodář a jeho přednášky jsou velice zajímavé. Po několika týdnech už nestačila kapacita učebny a Engliš dostal tedy k dispozici největší posluchárny, ale i tak studenti, kteří přišli později, museli stát.¹¹²⁰ Způsob jakým Engliš vedl své přednášky, měl u většiny studentů kladnou odezvu. Na to vzpomíná i jeho tehdejší žák a profesor František Vencovský: „*Přicházel vždycky přesně, postavil se za katedru a pomalu, jakoby se teprve rozmyšlel, začal přednášet. A pak se dostal do tempa. Nevykládal svou učebnici, svá skriptu. Vždycky si vybral určité téma, které uceleně vyložil... Přednášel bez papíru a zároveň v bezvadné češtině, do které v přívalu myšlenek a slov – někdy proniklo i slezské krátké „panové“ nebo „tož.“* Během svých přednášek neměl rád, když ho někdo ze studentů vyrušoval např. svým pozdním příchodem.“¹¹²¹

Složité zkoušky u profesora Engliše nebylo snadné, protože chtěl, aby jeho studenti rozuměli dobře ekonomii. Svou náročností byly pověstné i Englišovy semináře. Do nich se nedostal každý, kdo měl zájem, ale jen ten koho si vybral. Do semináře přijímal jen okolo 11

¹¹¹⁷ AUK, fond Práv. fakulta, inv. č. 87, list č. 19.

¹¹¹⁸ Tamtéž, list č. 20 – 21. Při projednávání problému se jmenováním profesora Engliše, nešetřili někteří z profesorského sboru ironickými poznámkami na jeho adresu. „*Nevím, jak Hácha tento spis vyřídil. 14. 3. 1939 jel do Berlína, v noci podepsal smlouvu s Hitlerem, do Prahy přijel večer, pak večerel s Hitlerem na hradě a měl s ním poradu. Buď tedy si vzal spis sebou na cestu, anebo jej podepsal při večeři s Hitlerem.*“ Tamtéž.

¹¹¹⁹ Učební povinnosti Karla Engliše byly stanoveny na 7 hodin týdně (5 hodin přednášek a 2 hodiny cvičení z národního hospodářství). Služební plat mu byl vyměřen ve výši 105 324 Kčs za rok. Tamtéž, list č. 41.

¹¹²⁰ Jana GERŠLOVÁ, *Žák slavného učitele (o Františku Vencovském a jeho vztahu ke K. Englišovi)*, in: Ekonomická revue IV., 2001, č. 3, s. 85.

¹¹²¹ František VENCOVSKÝ, „*Co by se, pane kolego, stalo...*“, *Vzpomínky na ekonoma, státníka a vysokoškolského učitele Karla Engliše*, in: Hospodářské noviny, 11. – 13. 8. 2000, č. 155, s. 5 (přílohy).

studentů.¹¹²² Každý účastník musel zpracovat dohodnuté téma, které se poté stalo předmětem diskuse. „Engliš chtěl, aby každý měl už promyšlený svůj názor na studovaný problém. Rád měl vypracování kritické analýzy k určité úvaze, studii nebo projevu, protože takový kritický přístup byl podle něho prvním krůčkem k vlastnímu ekonomickému myšlení.“¹¹²³

V poválečném období došlo také k ocenění vědeckého díla Karla Engliše Masarykovou univerzitou v Brně, která mu společně s jeho přítelem a kolegou Františkem Weyrem udělila česné doktoráty. Stalo se tak 21. dubna 1947. Oba byli prvními, kterým je právnická fakulta v Brně udělila. Profesor Weyr si později o celém slavnostním aktu poznamenal do svých pamětí: „Ani já, ani přítel Engliš, ani konečně žádný z našich fakultních kolegů netušili jsme jistě, že naše pocta byla nám udělena takřka v posledním okamžiku, neboť za necelý rok na to by něco podobného bývalo již zhola nemyslitelné.“¹¹²⁴ Během slavnostního ceremoniálu oba vystoupili s projevy. Weyrův byl kratší, protože „sám nebyl bych se tehdy vzhledem k svému zdravotnímu stavu odvážil k delšímu řečnickému výkonu.“¹¹²⁵ Vystoupení Karla Engliše bylo proto mnohem delší. V podstatě reflektoval hospodářský vývoj jednotlivých hospodářských systémů od vzniku Československa až do současnosti. Zmínil se také o nevýhodách jednotlivých hospodářských systémů. „V kolektivizaci lze vyrobiti velká díla stavební a hmotná, ale kolektivně nebylo vytvořeno žádné velké dílo ani umělecké, ani vědecké.“¹¹²⁶

Svůj projev završil Engliš myšlenkou o nezbytnosti svobody myšlení. „Jen ve svobodě se může zrodit myšlenka a velké dílo. Svoboda myšlení, přesvědčení a jeho projev je to nejvzácnější, co člověk má, to je více nežli bohatství, protože v něm je krása i moc, pro myšlenku není hranic a nemůže býti trvalých pout, ať jsou ze železa nebo ze zlata.“¹¹²⁷ Taková slova z úst významného českého národohospodáře, kterým Engliš nepochybně byl, nemohla najít pochopení u stoupenců komunistické ideologie. Ostatně levicový tisk velice ostře kritizoval jeho vystoupení na Masarykově univerzitě. Rudé právo v článku s palcovým titulkem Neslýchaný útok na stát, znárodněný a dvouletku“ mimo jiné napsalo: Dr. Engliš tvrdí, že náš režim je „nesvobodný“ proto, že v něm nemají kapitalisté, majitelé bank, továren a dolů plná práva, jaká měli za první republiky... Je to nový pokus o útok na stát. Neboť dr. Engliš tvrdí „stát ovládající hospodářství chce ovládati i ducha národa, aby pojistil svůj režim hospodářský“...

¹¹²² V zimním semestru 1946/47 a letním semestru 1947 bylo v Englišově semináři zapsáno vždy 11 studentů. ANM, fond K. Engliš, k. 53, inv. č. 768, Seznam posluchačů Englišova semináře.

¹¹²³ F. VENCOVSKÝ, „Co by se, pane kolego, stalo...“, s. 5 (přílohy).

¹¹²⁴ František WEYR, *Paměti 3. Za okupace a po ní (1939 – 1951)*, Brno 2004, s. 120.

¹¹²⁵ Tamtéž. Po komunistickém puči v únoru 1948 se uvažovalo, že by jim tato pocta zase byla odebrána. To se nakonec nestalo, ale jak poznamenal profesor Weyr: „... kdyby se tak stalo, nebyli bychom asi na to žalem nebo studem zemřeli...“ Tamtéž.

¹¹²⁶ František VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, Boskovice 1993, s. 126.

¹¹²⁷ Tamtéž, s. 127.

On chce „svobodu“ ..., jaká byla za liberalismu, tu nám klade za vzor. „Svobodu“ dravé kapitalistické soutěže, bursiánů, nezměrných zisků a vykořisťování širokých mas, „svobodu“ propouštění, vyhazování....“ V další odstavci obvinilo Engliše z podvracení státu ¹¹²⁸

Poslední veřejnou poctou, které se dostalo Karlu Englišovi bylo jeho zvolení rektorem Univerzity Karlovy pro školní rok 1947 – 1948, tedy od 1. října 1947 do 30. září 1948. Tento rok byl pro univerzitu zlomový minimálně ze dvou důvodů. Prvním byly oslavy jejího 600. výročí založení a druhou komunistický puč v únoru 1948, který měl neblahý dopad na celý profesorský sbor s Englišem v čele.

O své kandidatuře na post rektora Engliš později napsal: *„O kandidaturu na úřad rektorský jsem se nestaral. Slyšel jsem, že po přírodovědecké fakultě, (...), má přijít fakulta právnická, protože fakulta pedagogická jako nejmladší a v pořadí následující za fakultou přírodovědeckou, není ještě ustavena a s fakultou bohosloveckou, již by se počítal nový turnus, se nepočítalo. Avšak na právnické fakultě bylo interní usnesení, že nemůže být kandidován na úřad rektora nebo děkana někdo, kdo už byl děkanem nebo rektorem na univerzitě Karlově nebo jiné.“*¹¹²⁹ To interní usnesení právnické fakulty bránilo Englišovi, aby se mohl vůbec ucházet o tuto funkci. Na druhou stranu je třeba podotknout, že při kandidatuře se bral ohled na služební pořadí a Engliš byl seniorem právnické fakulty v Praze, bylo mu 67 let. Starší byli už jen profesori Jan Krčmář a Emil Svoboda.¹¹³⁰ První z nich chtěl v červnu odejít do penze, druhý byl nemocný a po dva roky již nepřednášel. Engliš určitě musel tušit, že mu bude kandidatura nabídnuta, protože interní předpisy fakulty se dají změnit.

Oficiálně byl osloven na zasedání profesorského sboru právnické fakulty 21. května 1947, zda kandidaturu přijme. Byl na rozpacích: *„ale pro případ kandidatury jsem si připravil pro sbor prohlášení, ve kterém jsem objasnil své stanovisko.“*¹¹³¹ Karel Engliš v něm upozornil profesorský sbor na své vyhraněné názory a postoje, za které byl často kritizován. Dále zmínil svůj nedobrý zdravotní stav: *„... ale také na neznalost ruštiny a aktivní anglického jazyka.“* Neopomněl také zdůraznit, že by se rád věnoval své vědecké práci, v níž viděl *„... trvalou hodnotu oproti pomíjejícím funkcím“*.¹¹³²

¹¹²⁸ Rudé právo 25. 4. 1947.

¹¹²⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 54, inv. č. 779, Byl jsem rektorem university Karlovy, rukopis vzpomínek psaných do 25. 3. 1948.

¹¹³⁰ Jan Krčmář (1877 – 1950), profesor občanského práva na UK. Josef TOMEŠ a kol., *Český biografický slovník XX. století*, díl II., s. 172. Emil Svoboda (1878 – 1948), profesor občanského práva na UK. Tamtéž, díl III., s. 224.

¹¹³¹ ANM, fond K. Engliš, k. 54, inv. č. 779, Byl jsem rektorem university Karlovy, rukopis vzpomínek psaných do 25. 3. 1948.

¹¹³² Tamtéž

Zdalo by se, že Engliš chtěl akademiky od své kandidatury odradit, ale opak byl pravdou, o čemž svědčí závěr jeho projevu: „*ponechám tedy sboru, aby rozhodl podle zájmu školy. Tomuto zájmu se podrobím, ať je rozhodnutí sboru jakékoliv. Proto nekandiduji na úřad rektora, ale podrobím se tomu, co hledí sbor v zájmu školy účelným.*“¹¹³³

Po svém projevu opustil Engliš schůzi, ale již za půl hodiny byl zavolán zpět. Profesorský sbor právnické fakulty zrušil interní usnesení z jara 1946, které znemožňovalo opětovné zastávání rektorské nebo děkanské hodnosti a odhlasoval 11 hlasy pro a 4 proti jeho kandidatuře na rektora Karlovy univerzity.¹¹³⁴ Když se Karel Engliš dozvěděl o svém zvolení, poděkoval všem přítomným za důvěru a krátce dodal: „*Učiním, co budu moci, a prosím o pomoc. Podrobuji se, ale obávám se, že to není v linii mého štěstí.*“¹¹³⁵

Vlastní volba proběhla 3. června 1947 a Karel Engliš byl jednomyslně zvolen rektorem Univerzity Karlovy pro školní rok 1947 – 1948. Engliš čekal na výsledek volby ve své vile Na Budánkách. „... čekal jsem telefonickou (podtrhl K. E.) zprávu opravdu s klidem... Telefon nezvonil, bylo už půl páté. Myslel jsem si, že volba není hladká.“¹¹³⁶ Ale zpráva nepřišla telefonicky, protože k němu děkani fakult bohoslovecké, lékařské a přírodovědecké přijeli autem.¹¹³⁷ Přivezli sebou dva dopisy od rektora profesora Bohumila Bydžovského. V prvním oznamoval Englišovi jeho jednomyslné zvolení a ve druhém dopise mu k němu blahopřál. Engliš delegaci poděkoval a znovu dodal: „*podrobuji se zájmu školy, ale... nebude [to] k mému štěstí.*“¹¹³⁸ Těmito slovy jako by charakterizoval to, co ho v novém úřadě potká.

Volba se nesetkala s jednomyslným souhlasem na naší politické scéně. Levicově orientovaní politici, zejména komunisté nebyli spokojeni s obsazením postu rektora právě Karlem Englišem. Byl to pro ně signál, že ztrácí svůj vliv na vysokých školách. Levicový tisk rozpoutal proti němu ostrou kampaň. Týdeník Tvorba se zamýšlel nad legitimitou volby. „*Zdá se však, že tentokrát volba rektora byla provedena nikoli bez postranních vlivů, které sledovaly jiné cíle než zájmy vědy a zájmy university. Kdyby bylo postupováno stroze podle universitních zvyklostí, pak nemohl být dr. Engliš zvolen.*“¹¹³⁹ Z politiků v ní byl velice aktivní ministr

¹¹³³ Tamtéž

¹¹³⁴ Proti kandidatuře Karla Engliše hlasoval Z. Peška (stoupenec sociální demokracie, který byl později souzen v procesu s Miladou Horákovou), V. Vaněček (KSČ), V. Procházka (KSČ) a B. Andres. Jaroslav ČECHURA, *Rektorský rok Karla Engliše*. In: *Věda v Československu 1945 – 1953, Sborník z konference* (Praha, 18. – 19. 11. 1998), Praha 1999, s. 257 – 258.

¹¹³⁵ ANM, fond K. Engliš, k. 54, inv. č. 779, Byl jsem rektorem university Karlovy, rukopis vzpomínek psaných do 25. 3. 1948.

¹¹³⁶ Tamtéž.

¹¹³⁷ Děkani J. Šíma, L. Borovský a J. Komárek. Tamtéž

¹¹³⁸ Tamtéž

¹¹³⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 67, inv. č. 816, Gustav Bareš, Případ doktora Engliše, Tvorba z roku 1947. V Rudém právu objevil článek s názvem „Odpovědnost vědeckých kulturních pracovníků“, který nevybíravými slovy

informací Václav Kopecký. Ten mimo jiné prohlásil: „*bude pro nás velmi trapné, že oslavy šestistého výročí univerzity budou se konat za tak pochybné reprezentace.*“¹¹⁴⁰ Na tento urážlivý výrok zareagoval akademický senát Univerzity Karlovy a vyjádřil novému rektorovi plnou podporu. K němu se přidaly i další organizace. Ministr školství a osvěty Jaroslav Stránský potvrdil Englišovi v úřadě a slíbil mu svou podporu. Bouřlivé události této doby a s nimi spojený psychický tlak se podepsaly na Englišově zdraví.

Slavnostní akt rektorské instalace proběhl 9. prosince 1947 v deset hodin dopoledne. Odstupující rektor prof. Bohumil Bydžovský předal Karlu Englišovi s odznaky rektorského důstojenství i rektorský úřad. Poté podle zavedených zvyklostí pronesl nový rektor před akademickou obcí svůj inaugurační projev. Engliš si svůj proslov rozdělil na dvě části, první byla na typické englišovské téma „*Nástin hospodářských soustav*“. K ní však připojil pro někoho trochu nezvykle i „*Poselství k akademické mládeži*“. V něm opět zdůraznil nutnost svobody myšlení na akademické půdě. „*Jen ve svobodě se tvoří charakter a rovná páteř, nikoli ve stálém strachu. (...) To, oč běží, jest, abyste ve svém politickém spolužití na akademické půdě, byli vzorem skutečné vnitřní svobody, úcty k cizímu přesvědčení, ke snášenlivosti a slušnosti boje. Vaše přesvědčení nebudiž ovlivňováno ani násilím ani perspektivou osobních výhod nebo škod. Nepoužívejte svého politického spojení proti akademickým orgánům k vynucování rozhodnutí, která se mají dít odborně a svobodně akademickými orgány, protože to bylo v rozporu s myšlenkou svobody učení a autonomie university a svobodného hledání pravdy a dobra. Kdo Vám radí jinak, neradí Vám dobře, byť to byl i úd akademické obce,*“ řekl ve svém projevu Karel Engliš.¹¹⁴¹ Zdeněk Pousta charakterizoval velice přesně skrytý význam Englišova projevu akademické mládeži. „*Bylo nejen skrytou odpovědí Kopeckému, ale současně také apelem na charakter mladých lidí a jejich věčnou a samozřejmou touhu po svobodě ducha a zároveň i krásným vyznáním k mládí.*“¹¹⁴²

útočil na nového rektora. „*Bylo popsáno mnoho papíru o příčinách reakčních tendencí v části našeho vysokoškolského studentstva. Je nutno konstatovat, že takovíto profesori rázu Englišova mají na ní lví podíl. Naši vědečtí a kulturní pracovníci, kteří mají vychovávat mladé lidově demokratické republiky zdatné a schopné, konstruktivní vědecké a kulturní pracovníky, jsou si toho plně vědomi. Ti druzí na tak odpovědné místo v zájmu lidově demokratického režimu nepatří.*“ Rudé právo z 3. 6. 1947.

¹¹⁴⁰ Zdeněk POUSTA, *Univerzita Karlova v letech 1947 – 1953*, in: *Dějiny univerzity Karlovy*, díl IV., Praha 1998, s. 267. Ostatně ani předseda vlády Klement Gottwald nešetřil kritickými slovy na adresu nově zvoleného rektora Karlovy univerzity. Mimo jiné pravil: „*Je třeba s politováním konstatovat další pronikání vlivu reakce do některých stran Národní fronty i nadále pokračuje. Ukazuje to pokus o dosazení dr. Feirabena do Kooperativy a zvolení dr. Engliša, obhájce kapitalismu, za rektora pražské univerzity, což se nestalo bez politické podpory.*“ ANM, fond K. Engliš, k. 54, inv. č. 779, Byl jsem rektorem university Karlovy, rukopis vzpomínek psaných do 25. 3. 1948, novinový článek Nové prúdy 22. 6. 1947.

¹¹⁴¹ Karel ENGLIŠ, *Řeč, kterou pronesl J. M. rektor University Karlovy profesor doktor Karel Engliš při své instalaci dne 9. prosince 1947 v Praze*, Praha 1947, s. 18 – 19.

¹¹⁴² Z. POUSTA, *Univerzita Karlova v letech 1947 – 1953*, s. 268.

Instalace je slavnostní vyvrcholení volebního aktu. Engliš však již v této době úřadoval několik měsíců. Jak bylo pro něho typické, vrhl se hned odhodlaně do nové práce ve svém novém úřadě. „*Hned po volbě jsem šel na rektorát (4. 6.), ne snad z nedočkavosti, nýbrž z velké starosti. Šel jsem se informovat na stav příprav jubilejní slavnosti. Vždyť jsem byl volen, protože bylo ode mne očekáváno, že slavnost uspokojivě zorganizuji. Zjistil jsem, že není přichystáno nic.*“¹¹⁴³ Na přípravě slavnosti původně pracovaly dvě komise. Jedna dohlížela na postup restauračních prací v univerzitním areálu a druhá měla na starost vlastní průběh oslav. V zájmu větší efektivity práce Engliš obě reorganizoval. Druhá komise byla ještě následně rozdělena na čtyři subkomise: finanční, organizační, programovou a publikační.¹¹⁴⁴

Další problém byl konstituování pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Novým děkanem byl 8. října 1947 zvolen profesor Zdeněk Nejedlý. Při jeho volbě došlo však k formálním pochybením a Engliš označil tuto volbu za neplatnou.¹¹⁴⁵ Tím si ho definitivně zneprátelel, takže když se Nejedlý stal v nové Gottwaldově vládě ministrem školství, nemohl počítat s jeho podporou.

V nepublikovaných vzpomínkách Karel Engliš popisuje svůj typický den ve funkci rektora. Začínal v osm hodin ráno a úřadoval až do oběda. Po něm si zašel domů na chvíli zdřímnout a odpoledne měl vyhrazené na různé schůze. Je třeba poznamenat, že jako rektor měl kolem sebe „štáb“ lidí, který mu pomáhal s organizačními věcmi. Celkově čítal včetně uklízečky dvanáct osob. Navíc mu byla podřízena i kvestura Univerzity Karlovy, ve které pracovalo celkem třináct osob.¹¹⁴⁶

Komunistický převrat v únoru 1948 znamenal konec rektorské hodnosti Karla Engliše. Zvláště když 25. února převzal resort školství Zdeněk Nejedlý. O dopise, který mu následujícího dne napsal, si Engliš poznamenal: „*V tomto dopise jsem se tázal ministra, přeje-li si, abych svou funkci opustil, že se zařídím podle jeho přání. Dotaz jsem odůvodnil tím, že při mé volbě rektorem měla proti mně námitky strana, kterou ministr zastupuje ve vládě nyní na křesle ministra školství.*“¹¹⁴⁷ Engliš tak nabídl ministrovi svou rezignaci. Byl si velmi dobře vědom, že bez jeho podpory nemůže funkci rektora Karlovy univerzity vykonávat. Na svůj dopis neobdržel ihned odpověď. Další den se dozvěděl informaci, že na právnické fakultě se vytvořil akční výbor, který ho zbavil funkce rektora a profesora. Engliš na toto rozhodnutí

¹¹⁴³ ANM, fond K. Engliš, k. 54, inv. č. 779, Byl jsem rektorem university Karlovy, rukopis vzpomínek psaných do 25. 3. 1948.

¹¹⁴⁴ Předsedové komisí: C. Horáček (finanční), J. B. Kozák (organizační), J. Cibulka (programové) a V. Chaloupecký (publikační). Tajemníkem subkomisí byl J. Hutter. J. ČECHURA, *Rektorský rok Karla Engliše*, s. 262.

¹¹⁴⁵ Tamtéž, s. 263 – 264.

¹¹⁴⁶ Tamtéž, s. 262.

¹¹⁴⁷ František VENCOVSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948*, in: *Acta economica pragensia*, Sborník VŠE v Praze, Praha 1998, č. 5, s. 237.

nereagoval, neboť se držel platné zákonné normy, že je podřízen jen ministerstvu školství a osvěty.

Všechny tyto události měly nepochybně vliv na Englišovo rozhodnutí na funkci rektora rezignovat. Stalo se tak ve stejný den, kdy poslal svůj dopis ministru Nejedlému tedy 26. února 1948. „*Resignaci jsem odevzdal řediteli dr. Říhovi, aby ji předložil prorektorovi v pátek ráno (27. 2. M. H.), až dojde odpověď od ministra, protože jsem považoval za nezdvornost na slíbenou odpověď od ministra nečekat. Dal jsem však příkaz, aby resignace byla předložena i tenkrát, kdyby odpověď nedošla.*“¹¹⁴⁸ Karel Engliš si ve stejný den zabalil své věci, rozloučil se s úředníky rektorátu a vyrazil k autu. Před právnickou fakultou (zde sídlil i rektorát UK) se shromáždili studenti, kteří se přišli s profesorem Englišem rozloučit. „*Věděli jsme přesně, kdy Engliš opustí svou pracovnu, a utvořili jsme před fakultou dlouhý zástup, kterým procházel k autu, kde ho čekala dcera. Stáli jsme všichni mlčky, s obnaženými hlavami. Jen mírně kynul rukou, to ticho snad bylo nejzřetelnějším výrazem nejistoty a tragédie doby.*“¹¹⁴⁹ vzpomínal Englišův žák František Vencovský na jeho odchod z univerzity. Byť se Englišovo líčení této situace drobně liší: „*Shromáždili se v hale university a dělali mi špalír až k autu provolávající mi „Ať žije rektor Engliš.*“¹¹⁵⁰ nic to nemění na smutném konci jeho univerzitní kariéry.

V sobotu ráno, tedy 28. 2. 1948, přišel k Englišovi domů posel Akčního výboru Národní fronty pražských vysokých škol s dopisem, ve kterém bylo datum předchozího dne. V něm se pravilo: „*Žádáme Vás proto, pane profesore, abyste se dostavil zítra, dne 28. II. ve 12 hod. do budovy SVS [Svazu vysokoškolského studentstva] v Opletalově třídě na zasedání akčního výboru národní fronty pražských vysokých škol, a sdělil nám, zda jste ochoten podporovat a prosazovat ve vysokoškolském životě politiku vlády Klementa Gottwalda, zda chcete zaručit, že činnost rektora Karlovy univerzity bude plně oddána vůli pracujícího lidu, socialistické budoucnosti našeho národa.*“¹¹⁵¹ Dopis byl podepsán předsedou tohoto výboru tehdy pětadvacetiletým Jiřím Pelikánem, pozdější významný komunistický funkcionář a v 60. letech generální ředitel československé televize.

Tímto dopisem významně ovlivnil další život Karla Engliše. Zastavme se nyní u osobnosti Jiřího Pelikána. Ten již v mládí pod vlivem svého bratra Vladimíra vstoupil do levicového svazu mládeže. Ještě před vypuknutím války se zapojil aktivně do činnosti ilegální komunistické strany, které pomáhal šířit roznášením např. letáků informace a propagandu. Větší

¹¹⁴⁸ Tamtéž, s. 238.

¹¹⁴⁹ F. VENCOVSKÝ, „*Co by se, pane kolego, stalo...*“, s. 5 (přílohy).

¹¹⁵⁰ F. VENCOVSKÝ (ed.), Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948, s. 241.

¹¹⁵¹ F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, Dopis Akčního výboru Národní fronty na vysokých školách v Praze z 27. 2. 1948, fotografie. Originál dopisu je v majetku rodiny Horákových dodnes.

část 2. světové války prožil s falešnou identitou v horské vesnici Kořenec. Po jejím skončení se stal předsedou Místního národního výboru a založil zde místní organizaci komunistické strany. Podle některých badatelů se právě tehdy stal „... *kovaným komunistou, politickým pracovníkem nahlízejícím svět, jak sám po letech otevřeně konstatoval, pouze ve spektru bílé a černé barvy.*“¹¹⁵² Rozhodující mezník v jeho politickém přesvědčení i kariéře představoval únor 1948. Tehdy se stal předsedou akčního výboru Národní fronty na vysokých školách a řídil akce přebírání vysokých škol a jejich očisty od reakčních elementů. Pod jeho taktovkou došlo k masovým čistkám v řadách vysokoškolských studentů a profesorů. Mezi nimiž byl také rektor Karlovy univerzity Karel Engliš. Později se snažil svou úlohu v těchto dramatických událostech zmenšit. Po roce 1989 působil krátce jako poradce prezidenta Václava Havla. Tehdy dcera Karla Engliš společně s Františkem Vencovským napsala prezidentovi dopis, ve kterém ho upozorňuje na činnost Jiřího Pelikána po únoru 1948.¹¹⁵³

Dostalo se jim odpovědi od předsedy Sboru konzultantů prezidenta Karla Schwarzenberga, současného předsedy strany TOP 09, který ve smířlivém tónu a v duchu té doby v dopise mimo jiné napsal: „*Velmi dobře chápu, že lidé, kteří zažili rok 1948, jsou udiveni rozhodnutím povolat ve Vašem dopise zmíněné pány do Sboru konzultantů. K uvedeným pá-
nům mohu říci, že si jsou vědomi chyb a omylů, kterých se dopustili před čtyřiceti lety. Během dvaceti let emigrace se velmi dobře chovali, a vždy se za Československo zasazovali.*“ Dále Schwarzenberg dodává: „*Jak víme, v Písmu stojí, že v nebi je větší radost nad jedním obrá-
ceným hříšníkem, nežli nad devadesáti devíti spravedlivými. Je to pokyn i pro nás, jak se máme chovat vůči těm, kteří jako mladí podlehli velikému pokušení své doby, a kteří později dokáza-
li skutky svoji pověst napravit.*“¹¹⁵⁴ Tím by asi byla celá věc skončena, kdyby o několik měsí-
ců později neobdržel František Vencovský dopis od samotného Jiřího Pelikána. V něm při-
znává jako předseda Ústředního akčního výboru vysokých škol svou spoluodpovědnost za
tehdejší politiku „... *na tomto úseku i za vše tragické, co s tím bylo spojeno.*“ Dodává, že se
snažil to „... *napravit svou činností jako ústřední ředitel Čs. televize do r. 1968 a pak za své
20-
tileté emigrace.*“ Velmi striktně se vymezuje proti nařčení, že měl nějaký vliv na odvolá-
ní tehdejšího rektora. „*Jako předseda ústředního akčního výboru jsem nemohl zasahovat do
rozhodnutí Akčních výborů na jednotlivých fakultách a pokud vím, ani ty nemohly rozhodovat
o vyloučení studentů, nýbrž to předkládali fakultním orgánům nebo ministerstvu školství.
V některých konkrétních případech jsem již zjistil záměnu jmen, neboť jedním z vedoucích*

¹¹⁵² Francesco, CACCAMO, *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*, Bruno 2008, s. 12.

¹¹⁵³ List V. Fürstové a F. Vencovského V. Havlovi z 21. 2. 1990. (Soukromý archiv F. Vencovského)

¹¹⁵⁴ List K. Schwarzenberga F. Vencovskému z 28. 2. 1990 (Soukromý archiv F. Vencovského)

činitelů Akčního výboru na právnické fakultě byl Dragutin Pelikán a vedoucím vysokoškolského odboru na ministerstvu školství byl Josef Pelikán,“ píše ve svém dopise Jiří Pelikán.¹¹⁵⁵

Na odpověď Františka Vencovského si musel Jiří Pelikán počkat několik měsíců, protože svůj dopis poslal do redakce Lidových novin, kde ho pracovníci opomněli předat adresátu. Vencovský ve svém listě diplomaticky uznává, že nebyly vymezeny kompetence různých akčních výborů a že postupovali dosti nekoordinovaně, ale *„přesto všechny jedním směrem.“* Zaslá mu kopii originálu dopisu, na němž je jeho jméno a vyzývá ho, aby *„... využil svých možností případně k usnadnění edice některé drobnější Englišovy práce z posledních let jeho života.“* K tomu dodává: *„Myslím, že by to bylo spravedlivé.“*¹¹⁵⁶ Jiří Pelikán ve své odpovědi znovu opakuje, že osobně nemá na vyloučení prof. Engliše z Karlovy univerzity přímý podíl. Nezříká se však své politické odpovědnosti, kterou se *„...snažil v uplynulých letech napravit svou činností proti totalitnímu režimu...“* O kousek dál dodává: *„... napravit se to nedá, jen vysvětlit. Píši o tom knížku, abych se s tím sám vyrovnal před sebou, pokud budu mít čas ji dokončit.“* Dopis zakončuje tím, že rád podpoří vydání některých Englišových spisů a to i finančně.¹¹⁵⁷

Nyní se vraťme zpět do „horkých dnů“ února 1948. Karel Engliš byl překvapen dopisem Akčního výboru Národní fronty pražských vysokých škol, protože byl už podle zpráv v tisku zbaven Akčním výborem při ministerstvu školství své funkce rektora i profesora. Upozornil posla na tuto skutečnost a řekl: *„... nemohu jednati proti vůli Akčního výboru ministerstva školství a nevím, v jakém poměru jest Akční výbor Národní fronty pražských vysokých škol k Akčnímu výboru ministerstva školství... nemohu se dostavit do schůze, pokud není poměr obou akčních výborů vyjasněn.“*¹¹⁵⁸ Posel si vyslechl jeho odpověď a odešel.

Po čase se do Englišovy mysli začala vkrádat obava, že by jeho odmítnutí mohlo být vykládáno *„... jako odepření loyality vůči vládě Klementa Gottwalda.“* Proto raději nadiktoval své dceři Vlastě dopis, ve kterém na začátku znovu upozornil na nevyjasněný poměr obou akčních výborů. Dále prohlásil, že *„... svou funkci profesora [by] vykonával podle vůle vlády Klementa Gottwalda a nic bych nepodniknul, co by se jí přičilo.“* Funkci rektora už vykonávat nechtěl, protože *„... prožité nervové rozrušení... mne učinilo k tomu nezpůsobným.“* Svůj

¹¹⁵⁵ List J. Pelikána F. Vencovskému z 28. 8. 1990 (Soukromý archiv F. Vencovského)

¹¹⁵⁶ List F. Vencovského J. Pelikánu z 21. 11. 1990 (Soukromý archiv F. Vencovského)

¹¹⁵⁷ List J. Pelikána F. Vencovskému ze 7. 12. 1990 (Soukromý archiv F. Vencovského)

¹¹⁵⁸ F. VENCOVSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948*, s. 238.

dopis ukončil nabídkou své pomoci.¹¹⁵⁹ Jeho dcera odevzdala dopis příslušnému akčnímu výboru a ten jí oznámil: „... že to stačí.“¹¹⁶⁰

Ministr školství a osvěty profesor Zdeněk Nejedlý zareagoval na Englišovu rezignaci až 5. března 1948 dopisem, který poslal rektorátu Karlovy univerzity. „*Resignaci řádného profesora Karlovy university v Praze JUDr. Karla Engliše na funkci rektora беру na vědomí a žádám, aby o tom byl laskavě uvědomen.*“¹¹⁶¹ S Englišovou rezignací, ale nebyl spokojen předseda vlády Klement Gottwald. Odstranění mezinárodně uznávaného vědce v průběhu příprav 600. výročí oslav považoval za ukvapené.¹¹⁶² Karel Engliš se zmiňuje ve svých vzpomínkách, že se uvažovalo dokonce o jeho povolání zpět do úřadu. „*V neděli dne 29. února dopoledne mně telefonoval ředitel kanceláře dr. Říha, že podle spolehlivého pramene mám býti na přímý zásah předsedy vlády povolán zpět na funkci rektora. Krátce nato mně hlásil znovu ..., že si pan ministr školství dr. Nejedlý přeje, abych ve funkci rektora zůstal.*“ Nic takového se nakonec nestalo a sám Engliš ve svých pamětech zapochyboval, zda úmysl vlády na jeho povolání do úřadu vůbec existoval.¹¹⁶³ K něčemu však dojít muselo. Jiří Pelikán vzpomíná, že koncem února 1948 měl telefonát ze sekretariátu tehdejšího předsedy vlády Klementa Gottwalda, že „... tento se dozvěděl s rozhořčením o urážlivém dopisu, který zaslal akční výbor na právnické fakultě prof. Englišovi a žádal mne proto, abych u studentů právnické fakulty intervenoval v tom smyslu, že se mají okamžitě prof. Englišovi omluvit.“ Jiří Pelikán vyrazil na právnickou fakultu Karlovy univerzity. „*Debata o tom byla velmi bouřlivá a někteří přítomní mne nazvali oportunistou a odmítali jakoukoliv omluvu. Nakonec ale moje doporučení přiznali, a pokud ví, prof. Engliš se na fakultu vrátil a zúčastnil se pak jako akademický hodnostář oslav založení Karlovy univerzity. Teprve potom byl podle mých znalostí z fakulty odvolán, zřejmě novým rektorem nebo ministrem školství Z. Nejedlým...*“ píše Pelikán.¹¹⁶⁴ Realita však byla jiná.

Pravděpodobně došlo mezi jednotlivými státními orgány ke kompromisu. Engliš se žádné omluvy nedočkal, ale zůstal i po Únoru 1948 členem profesorského sboru právnické fakulty Univerzity Karlovy. Na letní semestr si vzal Engliš zdravotní dovolenou z důvodů

¹¹⁵⁹ J. ČECHURA, *Rektorský rok Karla Engliše*, s. 273 (příloha).

¹¹⁶⁰ F. VENCOSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948*, s. 238.

¹¹⁶¹ Tamtéž, s. 247.

¹¹⁶² Obavy komunistů z reakce v zahraničí byly opodstatněné. 6. dubna 1948 vyšel v londýnském listu „Times“ článek, ve kterém bylo napsáno, že prof. Engliš byl zbaven profesury a že nyní pracuje v uhelném dolu. ANM, fond K. Engliš, k. 67, inv. č. 816, Lidové noviny 17. 4. 1948.

¹¹⁶³ F. VENCOSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948*, s. 239.

¹¹⁶⁴ List J. Pelikána F. Vencovskému z 28. 8. 1990 (Soukromý archiv F. Vencovského)

psychické vyčerpanosti. Na zimní semestr ohlásil přednášky a cvičení v rozsahu 5 hodin týdně a dvouhodinový seminář. Vzápětí následovala reakce rektorátu: „*nežádav dostal jsem po každé dovolenou.*“¹¹⁶⁵ Musel zaslat lékařské potvrzení „*o léčení chronické bronchitidy s recidivujícím zánětem tkáně plicní při současné arteriální hypertensi*“, že nemůže z těchto zdravotních důvodů přednášet.“¹¹⁶⁶ Ohlášení přednášek se uskutečnilo pouze vyvěšením na děkanské tabuli a v tištěném seznamu se již Englišovy přednášky neobjevily. Díky tomu, že formálně zůstával zaměstnancem univerzity, dostával alespoň minimální profesorský plat. Tento stav trval do 31. 12. 1950, kdy mu byl ukončen pracovní poměr s výpovědní lhůtou 3 měsíců. Zaměstnancem Univerzity Karlovy byl tedy Engliš až do konce března 1951. Potom definitivně odešel do penze.¹¹⁶⁷

Zbavení možnosti pedagogického působení na univerzitě byla pro Engliše mnohem větší tragédie než rezignace na post rektora. Karel Engliš měl stále dostatek sil na to, aby předával své poznatky svým studentům. Bohužel o tuto příležitost ho připravil nový režim. Přesto se nemusel cítit úplně odstrčený, protože jeho bývalí žáci k němu chodili pro rady a diskutovat o různých vědeckých problémech. Nepochybně to byla pro Engliše psychická „vzpruha“. O tom svědčí i dopis adresovaný Františku Vencovskému, kde mimo jiné napsal: „*Těší mne, že se ujímáte práce za mne. Na všechno sám nestačím a pak, až zhasnu, kdo převezme pochodeň? Váš zájem těší mne tím více, že je spontánní a vzešel jen z vědeckého přesvědčení. ...těší [mne], že přicházejí žáci moji, aby převzali pochodeň pravdy.*“¹¹⁶⁸

Je třeba se také zmínit, že Karel Engliš byl v tomto období členem komise Ministerstva školství a osvěty připravující založení Československé akademie věd. Podílel se na jejím vzniku, ale při konečných přípravách byl zbaven členství. Díky tomu se nestal jedním ze zakládajících členů této instituce, kteří dostali titul akademik ČSAV.¹¹⁶⁹

Dramatické období protektorátu a poválečných let bylo vyplněno Englišovou intenzivní prací na vědeckém díle. Měl nepochybně štěstí, že pro německou okupační správu nebyl tak „velkou rybou“, které by museli věnovat pozornost. Válka významně zasáhla do struktury předválečných elit. Poválečné nadšení z osvobození republiky vedlo k odmítání předchozích elit a ve společnosti vládla nálada, že je nutné vytvořit nové a spravedlivější uspořádání než

¹¹⁶⁵ F. VENCOVSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948*, s. 241.

¹¹⁶⁶ Z. POUSTA, *Univerzita Karlova v letech 1947- 1953*, s. 282.

¹¹⁶⁷ AUK, fond Práv. fakulta, inv. č. 87, list č. 59. V Englišově žádosti o přeložení na trvalý odpočinek z 23. 8. 1950 jsou spočítány i roky, jak dlouho působil na univerzitách. Se započtením válečných let dospěl k výsledku 48 let 3 měsíců 29 dnů. LA PNP, fond K. Engliš, k. 1, inv. č. 178.

¹¹⁶⁸ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 28, Englišův dopis z 24. 6. 1948.

¹¹⁶⁹ Jaroslav ČECHURA, *Hrabyňské tuskulum Karla Engliše*, in: *Věda v Československu v letech 1953 – 1963. Sborník z konference* (Praha, 23. – 24. 11. 1999), Praha 2000, s. 457.

bylo před válkou. To se dotklo i Karla Engliša, který ač přední expert na národní hospodářství, tak s ním nebylo vůbec počítáno, což lze s mnohaletým časovým odstupem hodnotit jako velkou škodu, jak pro náš stát tak i společnost. Poslední významnou funkcí, kterou Engliš za svého života zastával, byla funkce rektora Karlovy univerzity. Té se však po únoru 1948 musel vzdát. Bylo velkou životní tragédií pro Engliša, že mu bylo znemožněno dále se věnovat své pedagogické činnosti na univerzitě. Jistě by stihl ještě vychovat další generaci svých žáků, kteří by nějakým způsobem navázali na jeho dílo. Takto však došlo násilnému přerušení kontinuity, která byla do jisté míry překonána až po roce 1989.

3. 2. Návrat na rodnou hroudu

Hrabyňská Panno, svým milostným hledem
těšíš, kdo přijde, jsa zarmoucen, běden.

Hleděla na mne Tvá krásná tvář léta,
nežli jsem odešel z domu do světa.

(...)

Oči mé pohasly, sešedly vlasy,
vzpomínka zůstala na krásné časy.

Nikdy však neztratil Hrabyň jsem z mysli,
na pouť jsme se ženou, s dětmi vždy přišly
poslechnout modlitbu, poutníků píseň.

Vzpomínka budila stesk vždy a tíseň.

(...)

Chránilas kroky mé, ženu i děti,
které též svátek Tvůj rády vždy svěťí.

A nyní stařík se šedivou hlavou
kloním se před Tebou, matičkou pravou,
za vše Ti děkuji, modlitbu zkrátím,
do hroudy v Hrabyni zase se vrátím.¹¹⁷⁰

Poslední léta svého života prožil Karel Engliš v ústraní mimo veřejné dění. Nové politické zřízení vzniklé po roce 1948 se postupně, ale rychle dotvářelo. Zničeno bylo přitom vše,

¹¹⁷⁰ Karel ENGLIŠ, *Poslední modlitba k Panně Marii Hrabyňské* (v majetku rodiny)

co v předúnorovém politickém systému a veřejném životě tvořilo demokracii a občanskou společnost. Zpočátku se nový režim snažil vytvořit zdání ústavní a právní legálnosti. To však netrvalo dlouho a s postupným konstituováním si nový režim vytvořil vlastní pravidla, metody a instituce, které se příliš neohlížely na zákonnost. Pro Karla Engliše, který měl právní vzdělání, musel nový vývoj znamenat velký šok. Zpočátku se mohl uklidňovat tím, že si ho nový režim příliš nevšímá. Ostatně žádný jeho majetek nebyl vyvlastněn, ani zabrán.

Postupně však tlak státního aparátu sílil, což se projevovalo navenek postupným vyřazením Englišových knih z veřejných knihoven a jejich zapsání do indexu zakázaných spisů. Také v médiích, když byla např. zmíněna událost z minulosti, ve které významně figuroval Karel Engliš, bylo jeho jméno vynecháno. Komunistický režim se snažil systematicky vymazat některé významné osobnosti předválečné éry zcela z paměti národa.¹¹⁷¹

Také jeho rodina, přátelé a žáci byli postiženi únorovým režimem. Jeho syn Karel emigroval do Kanady bez rodiny, která zůstala v Československu a plně pocítila sílu komunistického režimu.¹¹⁷² Englišova mladší dcera Věra s manželem Ladislavem Fürstem se pokusila nelegální přechod státní hranice. Přechod se nezdařil a oba byli odsouzeni k těžkému žaláři. Věra dostala 11 let a její manžel 13 let. Karel Engliš neměl o těchto aktivitách svých nejmladších dětí ani ponětí a byl to pro něho šok.¹¹⁷³ Tehdy se obrátil na prezidenta Gottwalda s žádostí o milost pro svou dceru. Jako polehčující okolnost uvedl: „... *odsouzená se dopustila činu na naléhavé prosby manžela v době, kdy v souvislosti s předčasným porodem byla těžce nemocná a v mimořádném duševním stavu a rozrušení. Je i nyní v trestní vazbě vážně nemocná.*“ K tomu bylo přiloženo potvrzení z oblastní nemocnice v Praze v Motole, kde se Věra léčila pro psychoneurosis.¹¹⁷⁴ Ve stejné době navštívil Engliše v jeho vile Na Budčankách jeden z mužů 28. října: Vavro Šrobár. S ním se znal Engliš už z ministerské rady. „*Ve vládě jsem ho slyšel jen málokdy, lékařské praxe neprovozoval, protože se nikdy nepletl do druhých problémů, nemám na něj vzpomínek,*“ píše ve svých pamětech Engliš.¹¹⁷⁵

¹¹⁷¹ Svědčí o tom i článek ve Svobodných novinách z 18. ledna 1949 k jubileu Masarykovy university, kde byla citována řeč prvního rektora univerzity, ale jméno bylo vynecháno. Místo něho tam byly tři tečky. F. VENCOVSKÝ (ed.), *Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948*, s. 241.

¹¹⁷² JUDr. Karel Engliš ml. odešel do emigrace dosti „nalehko“. Jeho majetek byly jen šaty, co měl na sobě a fotoaparát. Nejdříve pobýval ve Velké Británii a potom v Kanadě. Tam si založil firmu na výrobu lamp. Měl asi dobrý odhad, protože jeho výrobky měly na trhu úspěch. Jeho rodina zůstala v Československu, podrobena vyšetřování a šikanování od státních úřadů. Jeho žena byla uvězněna a děti Marta a Karel měli problémy ve škole. Ing. Engliš nakonec mohl studovat vysokou školu, ale jen při zaměstnání. Tam měl později také problémy, protože jeho sestra Marta po roce 1968 emigrovala do USA. Ing. Engliš se setkal s otcem až v 80. letech 20. století. Můj rozhovor s Ing. Karlem Englišem dne 14. 11. 2005 ve Velkém Tresném.

¹¹⁷³ ANM, fond K. Engliš, k. 4, inv. č. 34, dopis ze 4. 6. 1950 K. Engliše V. Plhoňové

¹¹⁷⁴ AKPR, KPR, amnestie č. j. 117048/50, Prominutí zbytku trestu Věře Fürstové, protokol z 18. 7. 1950.

¹¹⁷⁵ K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957, 1958* (rkp), s. 19. (v majetku rodiny).

Vavro Šrobár byl stále politicky činný, neboť byl od roku 1948 ministrem pro sjednocení zákonů v nové Gottwaldově vládě, do které se dostal náhodou. Komunisté potřebovali nutně nějakého zástupce ze Slovenska a nemohli nalézt vhodného kandidáta. Gottwald zatelefonoval Šrobárovi, který reagoval tak, že přijede do Prahy vše osobně projednat. Když tam dorazil, přečetl si v novinách, že je ministrem, ale nebránil se tomu. Svým přátelům těsně před svou smrtí řekl: „*Jsem rád, že jsem mezi ně šel, mohu teď odpovědně říci: „Jsou to podvodníci, zločinci a vrazi, kteří se neštítí žádných podlostí.*“¹¹⁷⁶

Vavro Šrobár, kterému už bylo přes 80 let a se svojí manželkou, jak už bylo zmíněno, nečekaně objevil u Engliše doma. V průběhu návštěvy mu Engliš zmínil svou žádost o milost pro uvězněnou dceru Věru. Šrobár si jeho žádost vzal a osobně ji předložil prezidentu Gottwaldovi. „*Tenkrátě dával Gottwald kino představení na hradě, při němž mu Šrobár mou žádost podal (Jinak by ji nedostal do rukou). Gottwald mé žádosti, (...), vyhověl a jeli jsme si pro Věru do České Lípy, kde jsme ji už byli před tím navštívit. (...) Přivezli jsme jí při návštěvě kuře a koláč. Jedla obojí najednou a zapíjela slzami. Budiž Šrobárovi za to můj dík!*“¹¹⁷⁷ píše ve svých pamětech Engliš. Podle protokolů, které jsou k dispozici v archivu Kanceláře prezidenta republiky sehrál jistou roli i zdravotní stav Věry Fürstové, kde je mimo jiné konstatován: „*Je těžce nemocná a výkon trestu ohrožuje její život.*“¹¹⁷⁸ Prominutí trestu doporučovalo jak ministerstvo spravedlnosti, tak i Státní soud v Praze. To však nikterak nesnižuje úlohu Vavro Šrobára, kterému se povedlo pravděpodobně celou věc urychlit. Po jejím propuštění napsal Karel Engliš prezidentovi krátký dopis, v němž napsal: „*Pane prezidente, vrátil jste svobodu mé dceři a mně útěchu stárí. Děkuji Vám za to...*“¹¹⁷⁹ Manžel Englišovy dcery takové štěstí neměl a na svobodu se dostal až ve druhé polovině 50. let minulého století.

Z žáků, kteří byli perzekuováni novým režimem, zmiňme na prvním místě Václava Chytila, který byl v roce 1949 zatčen a odsouzen za velezradu ke 12 letům vězení.¹¹⁸⁰ Další jeho přátelé byli postiženi režimem tak, že byli přeraženi na podřadná místa jako například František Peroutka, Josef Kalfus nebo byli vyhoštěni tak jako Jan Černý. Engliš v této době také deprimovalo, že stále více jeho přátel a známých z jeho působení ve státní správě a na univerzitě v Brně zemřelo. „*Několik velmi dobrých přátel mi umřelo v roce 1954. Tak vyslanec a zplnomocněný ministr Dr. Vojtěch Mastný, operní pěvkyně Marie Šlechtová, viceprezident zemského moravského úřadu Dr. Karel Drbal, lékárník Mgr. Pharm Jan Galaš a sekční*

¹¹⁷⁶ Václav VEBER, *Osudové únorové dny 1948*, Praha 2008, s. 332 – 333.

¹¹⁷⁷ K. ENGLIŠ, *Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957, 1958* (rkp), s. 19. (v majetku rodiny).

¹¹⁷⁸ AKPR, KPR, amnestie č. j. 117048/50, Prominutí zbytku trestu Věře Fürstové, protokol z 27. 7. 1950.

¹¹⁷⁹ AKPR, KPR, k. 772, inv. č. 2854, Prof. Karel Engliš, ministr financí (1956), Englišův list Gottwaldovi z 27. 9. 1950.

¹¹⁸⁰ Blíže *Profesor Václav Chytil a uranové doly*, Praha 2003

šéf bývalý policejní ředitel v Ostravě Emil Bača, z nichž byli všichni (až na Mastného) mladší...,“ konstatuje Engliš.¹¹⁸¹ Dalším kdo začátkem 50. let minulého století zemřel byl jeho dlouholetý přítel a kolega František Weyr. Na jeho pohřbu se setkal se svým bývalým žákem Hynkem Bulínem, který o jejich setkání později napsal: „*Mé poslední setkání s profesorem Englišem bylo smutné. Oba jsme se naposledy osobně setkali při pohřbu profesora Františka Weyra dne 4. července 1951 v brněnském krematoriu. Tehdy jsem podal ruku profesorovi Englišovi naposledy. Řekl jsem mu, že z velkých učitelů fakulty nám zbyl už jen on. Smutně pokýval hlavou.*“¹¹⁸²

Za jistý mezník v životě Karla Engliše můžeme považovat rok 1952, kdy došlo k dramatické změně v jeho životě. Na jaře, tj. 5. května, téhož roku byl raněn mozkovou mrtvicí. Jeho stav byl vážný, protože mu částečně ochrnula levá strana těla a nemohl dobře mluvit. Jen postupně a s velkými obtížemi se zotavoval. Za to, že se dařilo Englišův zdravotní stav postupně zlepšovat, vděčil intensivní péči celé své rodiny. „*Provádíme masáže nohy i ruky, aby se vrátil pohyb těmto končetinám. (...) I řeč již je pěkně zřetelná, ovšem ještě pomalá,*“ napsala v dopise jeho dcera Englišova žáku Františku Vencovskému.¹¹⁸³ I tak stálo Englišem nemalé úsilí, aby se mohl znovu normálně pohybovat. V této době začala také „housnout“ atmosféra v Praze. „*V létě 1952 se občas proslýchalo, že se ten či onen musil stěhovat z Prahy. Říkalo se, že se stěhují ti, kdo měli továrnu nebo kdo má někoho v Americe. Nenašlo mi, že to může též přijít na mne. (...) Přátelé chodili a utěšovali mne, že přece bývalého rektora Karlovy university nevykážou z Prahy. Hlavně však jsem byl těžce nemocen... Přece mne nemocného a uprostřed léčení nevystěhují z Prahy...*“, snažil se uklidnit Engliš.¹¹⁸⁴ Situace však nabrala dramatický spád. Koncem července byl Engliš předvolán na ONV Prahy 4, kam se místo něj dostavila jeho dcera Věra. „*Už tenkrát jí řekli, že mně má říci, abych se chystal z Prahy, ale ona odmítla mně to říci, abych se nerozčilil, čehož jsem se měl nejvíce vyvarovati,*“ píše Engliš.¹¹⁸⁵

Potom byl několik týdnů klid, než přišel 1. 9. 1952 výměr, ve kterém bylo uvedeno, že se má Engliš do 15 dnů vystěhovat z Prahy.¹¹⁸⁶ Současně mu bylo nařízeno, kam se má přestěhovat. Jednalo se o domek v obci Dolina v okrese Kadaň, kde měl mít k dispozici 2 pokoje s kuchyní. „*Nemohl jsem na žádné mapě nalézt Dolinu,*“ posteskl si ve svých pamětech

¹¹⁸¹ K. ENGLIŠ, *Drobné vzpomínky, díl I.*, „kapitola: Předmluva“ s. 1 - 2. (v majetku rodiny).

¹¹⁸² F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, s. 53.

¹¹⁸³ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 28, Englišův list z 14. 5. 1953.

¹¹⁸⁴ Karel ENGLIŠ, *Odchod z Prahy, (stroj.)*, s. 2. (v majetku rodiny)

¹¹⁸⁵ Tamtéž.

¹¹⁸⁶ Příkaz k vystěhování Karla Engliše z Prahy byl vydán Ústředním národním výborem Hlavního města Prahy dne 28. 8. 1952. F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, obrazové přílohy. Originál je stále v majetku rodiny.

Engliš. Zásadním problémem však bylo, že v domku nebyla „*ani elektřina, ani vodovod, autobusová zastávka daleko 14. kilometru*.“¹¹⁸⁷ Také lékař byl poměrně daleko a to v 8 kilometrech vzdálených Vejpřtech. Dalším problémem bylo, že byt byl uváděn jako obydlený od 15. srpna 1950. To však bylo do jisté míry zavádějící, což si okamžitě uvědomil i samotný Engliš. „*Je to zjevně chata v horách po Němcích, kterou nikdo nechtěl, která byla osm let neobydlena a nyní je po názoru vojenské správy „obydlitelná“. Také pro těžce nemocného člověka? Žádné topení není obstaráno. Kde je nejbližší obchod? Kde je národní výbor, když klíč od bytu je v Přísečnici? Odstěhovat se sem byl pro mne rozsudek smrti,*“ suše konstatoval Engliš.¹¹⁸⁸

Po počátečním šoku se Engliš a jeho rodina rozhodli urychleně jednat. Nejprve podali spíš „formálně“ odvolání k ministerstvu vnitra, neboť od přátel věděli, že všechna odvolání bývají bez udání důvodu zamítnuta, proto začali urychleně jednat o jiném možném bydlení. Okamžitě také začali s balením věcí. „... *několik dní po výměru přišlo k nám nějaké individuum bez kravaty a řeklo, že je od ÚNV v Praze, že to stěhování není tak hrozné a viděl jsem, že přišel špehovat, jestli už balíme, ani jsem se neptal na jeho legitimaci,*“ vzpomíná Engliš. Mohl vidět, že balení poměrně rychle postupuje, neboť mu s ním pomáhali také jeho přátelé a žáci. František Vencovský ještě po letech vzpomínal jak v tomto hektickém období „... s kolegou dr. Bískem se sháněly krabice a motouz na zabalení knih a nejn nutnějších věcí.“¹¹⁸⁹ Zpráva o tom, že se musí Karel Engliš vystěhovat z Prahy, se velice rychle roznesla mezi jeho přáteli a známými, kteří se s ním chodili rozloučit. „*Přišli Prokopovi (rodiče mé snachy), Joža David, bývalý ministr J. Peroutka, jehož půl roku později byl by málem stihnul stejný osud, a jiní a jiní. Bylo to dojemné loučení. Přišel šéfredaktor Pimper, ředitel Florián, který se musil stěhovat z jara, přišel předseda I. třídy Akademie J. Král, dále moji žáci dr. Bísek a dr. Vencovský, nebožtík lékárník Gulař a jeho rodina, přišli sousedé, loučili se s námi v lékárně s pláčem a i v hokynářství. Bylo nám smutno. Nakonec zůstaly jen postele k přespání uprostřed beden a nábytku,*“ píše Engliš. Díky jeho vzpomínkám si můžeme alespoň udělat představu, s jakým okruhem lidí se Engliš v této době stýkal.¹¹⁹⁰

V této době Engliš a jeho rodina vedla horečná jednání, aby se mohl vystěhovat z Prahy na jiné místo, a to do Hrabyně u Opavy, kde měl před 2. světovou válkou vedle rodného domku své letní sídlo, které bylo na konci války zničeno. Jeho dcera Vlasta dům obnovila v menší podobě. Pražské úřady souhlasily, dá – li souhlas MNV v Hrabyni. Engliš se v dosti osobním dopise obrátil na MNV v Hrabyni: „*Celý život jsem Hrabyně a občany*

¹¹⁸⁷ F. VENCOVSKÝ, „*Co by se, pane kolego, stalo...*“, s. 5 (přílohy).

¹¹⁸⁸ Karel ENGLIŠ, *Odchod z Prahy*, (stroj.), s. 3. (v majetku rodiny)

¹¹⁸⁹ F. VENCOVSKÝ, „*Co by se, pane kolego, stalo...*“, s. 5 (přílohy).

¹¹⁹⁰ Karel ENGLIŠ, *Odchod z Prahy*, (stroj.), s. 5 - 6. (v majetku rodiny)

v Hrabyni podporoval. Obci jsem jako ministr umožnil stavbu školy po vyhoření, postavení cesty do Háje, „V ulici“ a v Josefovích, elektrisaci bez oběti pro obec. To může dosvědčiti tehdejší starosta Max Potiš. Zřídil a financoval jsem Spolek po zvelebení městečka Hrabyně, chudinskou nadaci. Pořádal jsem vánoční nadílky pro všechny a zvláště pro chudé děti. Není snad čísla, abych nebyl prospěl studujícím, ucházejícím se o místa nebo jiným a jiným způsobem.“ Na konec svého dopisu dodává: „Nemůže býti občana, který by více miloval svou rodinou obec a více pro ni pracoval.“¹¹⁹¹ Englišova dcera Vlasta popoháněla rychlé vyřízení žádosti přímo v Hrabyni. Tam se nakonec rozhodli pro kladné vyřízení žádosti. Proti byl jen jeden student, který namítal, že co bylo v minulosti, bylo, ale nyní je jiná doba. Později se Englišovi za své jednání omluvil. Díky tomu, že tehdejší představitelé obce Hrabyně souhlasili s Englišovým přestěhováním, mu de facto zachránili život. Pro samotného Engliše to musela být do jisté míry satisfakce, když se k němu tehdejší režim otočil zády, tak jeho rodná obec, pro kterou vykonal mnoho dobrého, ho neodmítla a přijala ho do svých řad.

Nakonec úředně stanovenou lhůtu odjezdu překročil Engliš o 4 dny, protože československá automobilová doprava (ČSAD) neměla volný vůz na přepravu věcí. Ukázalo se, že úřadům to nevadilo. Engliš opustil Prahu 18. září 1952 v doprovodu svého zetě Františka Plhoně o den dříve, než měl přijet stěhovací vůz. Na cestu do Hrabyně vyrazili vlakem. „Ani jsem si plně neuvědomil, co ztrácím a opouštím snad navždy, ale smutno mně bylo. Na dráhu mne dovezl dr. Ludvík Hlavatý, soudce a takto dělník v Jinonicích v továrně na aeroplány,“ vzpomíná na okamžiky svého odjezdu Karel Engliš. Vlakem dojel Engliš se svým zetěm až do Svinova, kde si najali automobil, který je zavezl do Hrabyně. „Tam mne před domem uvítala dcera s velkým pohnutím. Sestra, která jen s velkými obtížemi po centimetrech chodí, čekala před domem. Byl jsem tu doma a stále mi připadalo, že jsem na letním bytě. Prošel jsem zahradou a všemi známými místy v zahradě a brzo po denní únavě ulehnul, protože jsme se chystali na stěhování. Vlasta dala vymalovat dolní kuchyňku a bylo tu všade tak vlídno. Tím mně byl příchod usnadněn, přišel jsem ke svým,“ vzpomíná na svůj příjezd od rodné Hrabyně Engliš. Druhý den dorazili do Hrabyně dva nákladní vozy s věcmi a jeho manželka.¹¹⁹²

O několik měsíců později na jaře roku 1953 přišla Englišovi nabídka spolupráce s novou akademií věd, kterou mu zprostředkoval jeho přítel František Peroutka. Pokud by se Engliš uvolil ke spolupráci, tak by se mohl vrátit do Prahy. Engliš mu v dopise poděkoval za zprostředkování a vynaložené úsilí, hned v dalším odstavci však napsal s jistou dávkou pýchy: „... avšak nemohu změnit svých názorů, které jsem v nejlepší víře sděloval svým poslu-

¹¹⁹¹ Tamtéž, s. 8.

¹¹⁹² Tamtéž, s. 15

chačům a čtenářům, ani za cenu návratu do Prahy. Také bych nemohl býti bezvýznamným písařem, kde jsem byl kdysi mistrem. Rád snáším utrpení svého exilu, jsem-li si vědom, že to je pro mé přesvědčení. Přijmouti milost návratu za cenu vědeckého přesvědčení nemohu. Takový návrat do Prahy, z níž vyhoštěním bylo mi tolik ublíženo, by jen zhoršil můj zdravotní stav, i tak povážlivý.“ Tím si s konečnou platností zavřel dveře pro návrat do Prahy.¹¹⁹³

Další komplikace nastala v dubnu roku 1953. Tehdy bylo vyhlášené nařízení č. 22/1953 Sb. o úpravě důchodů z důchodového zabezpečí a zaopatření osob nepřátelských lidově demokratickému zřízení. To ve svém důsledku vedlo k přezkoumání skoro devíti tisíc důchodů. Výsledkem tohoto přezkoumání bylo, že třem čtvrtinám byl ponechán důchod v původní výši. Zbylé jedné čtvrtině byly důchody v různé míře sníženy. V těch nejradikálnějších případech na tzv. sociální důchod, který nebyl zákonem stanoven. Kritériem se proto pro úřady stala neformálně minimální potřeba československého občana.¹¹⁹⁴ Do této jedné čtvrtiny byli zařazeni i bývalý příslušníci prvorepublikových elit mezi něž patřil také Karel Engliš. Toto opatření značně zhoršilo jeho finanční poměry. Byl mu odňat služební důchod, který činil 7 250 Kčs, a v zápětí přiznán nový ve výši nejprve 300 Kčs, později zvýšen na 600 Kč. Nakonec se Englišův měsíční důchod ustálil na 400 Kčs.¹¹⁹⁵ Byly mu odebrány i potravinové lístky. Díky pomoci svých dětí nemusel, jak sám poznamenal, „žebrot.“¹¹⁹⁶ Snažil se také domoci se doplatku, který mu podle jeho názoru dlužila Karlova univerzita za 9 měsíců, kdy byl stále jejím zaměstnancem. Částka se pohybovala okolo 30 000 Kčs. Se svou žádostí se obrátil na ministerstvo školství. To jeho žádost zamítlo, protože „nelze žádné platové úpravy přiznati zpětnou účinností.“¹¹⁹⁷ Dalším nepravdělným zdrojem příjmů byly honoráře ze zahraničí z jeho publikační činnosti. Někdy se ovšem také stalo, že neměl dostatek peněz na živobytí a musel prodávat i své osobní věci. „... Dr. Engliš nabízel po měnové reformě různé možnosti uplatnění svých zkušeností ekonomickému ústavu ČSAV..., a když neuspěl, musel v peněžní tísní rozprodávat svoji odbornou knihovnu,“ vzpomínal po letech Josef Mervart.¹¹⁹⁸ O tom, že Karel nabízel své věci k prodeji, nemůže být sporu, ale lze vyslovit pochybnost nad

¹¹⁹³ Tamtéž, s. 17. Pro úplnost dodejme, že se jeho žáci pokoušeli různými způsoby dostat Engliše zpět do Prahy. Zkoušeli přes vlivné osobnosti např. prof. Kozáka a další pomocí jejich intervence zvrátit rozhodnutí úřadu. Jeho manželka na radu Englišových žáků napsala žádost manželce prezidenta Martě Gottwaldové o odklad, ale všechny tyto aktivity skončily neúspěšně. Karel Engliš o těchto intervencích neměl ani ponětí, protože ho jeho blízcí s ohledem na jeho zdravotní stav ho nechtěli znepokojovat.

¹¹⁹⁴ Jakub RÁKOSNÍK, Igor TOMEŠ a kol., *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918 – 1992*, Praha 2012, s. 148 – 149.

¹¹⁹⁵ Stalo se tak na základě výměru od Státního úřadu důchodového zabezpečení ze dne 23. 5. 1953. F. VENCOVSKÝ, *Karel Engliš*, obrazové přílohy.

¹¹⁹⁶ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 28, list Věry Fürstové Vencovskému z 5. 5. 1953.

¹¹⁹⁷ Karel ENGLIŠ, *Zápisky z poslední štace* (rkp), s. 3 – 4.

¹¹⁹⁸ Josef MERVART, (ed.), *Karel Engliš, národohospodář demokratického Československa* (k 110 výročí narození), Praha 1990, s. 3.

tím, že by se podbízel ekonomickému ústavu ČSAV. On sám nabízel této instituci své články k otisknutí. Když mu však napsali, že jeho článek otisknou ve zkrácené nebo upravené verzi, tak hrdě odmítl.¹¹⁹⁹

I v těžkých chvílích se Engliš věnoval vědecké práci. „... *jedno mi zůstalo: Vědecká práce. Sedal jsem denně ráno ke svému psacímu stolu právě tak jako v době aktivity. Ba měl jsem ještě lepší vědecké náměty. Po této stránce jsem nebyl v pensí,*“ píše Engliš.¹²⁰⁰ Napsal řadu spisů, které dosud zůstaly jen v rukopise. Jsou uloženy v archivu Národního muzea v Praze v 16 kartonech. Již při zběžném pohledu je vidět, že těžiště jeho práce z této doby bylo ve třech oblastech: 1. logika, 2. národní hospodářství a ekonomické teorie, 3. polemiky k literární produkci zmíněných oborů, které zasílal do různých časopisů, kde vycházely kritické statě k jeho vědeckému dílu. Engliš si byl dobře vědom, že jeho stať nebude s největší pravděpodobností publikována. Proto se snažil, aby jeho polemiku alespoň redakce předala dotyčnému autoru, se kterým polemizoval.¹²⁰¹ Ani stáří neotupilo Englišovu typickou vlastnost reagovat téměř na každou kritiku svého vědeckého díla.

Práci Englišovi ještě znepříjemňovala Státní bezpečnost častými domovními prohlídkami, jejichž cílem bylo odebrání jeho rukopisů. „*A když pánové od Státní bezpečnosti prováděli u mně v Hrabyňce domovní prohlídku, začal jejich náčelník se mnou výslech „Tak pane Engliš...”*“ „*Žádný pan Engliš*“ vskočil jsem mu do řeči. Byl jsem Excelencí, Magnificencí, poslancem, profesorem atd. a nejsem z toho už nic, ale doktorem jsem zůstal. Já jsem doktor Engliš,“ vzpomíná na jeden z výslechů hlavní aktér.¹²⁰² Obecně lze říci, že státní bezpečnost toho mnoho nenašla, protože Englišovi přátelé u sebe schovávali jeho rukopisy a další cenné dokumenty. Svědčí o tom i dopis psaný Englišem Františku Vencovskému po jedné domovní prohlídce roku 1954: „*Milý příteli, dnes jsem měl domovní prohlídku. Dva Vaše poslední dopisy zabavili, nic v nich není, leda vědecké rozborů. Možná, že Vás také navštíví hledající mé rukopisy.*“¹²⁰³ Obava z domovních prohlídek přiměla Engliša, aby své nejcennější dokumenty lépe ukryl. Dal je raději do úschovy svému žáku Františku Vencovskému, který o tom napsal: „... *předal mi ještě včas všechny dopisy od T. G. Masaryka, jmenovací dekrety do svých funkcí, některé dokumenty a postupně hodně ze své knihovny. Dost obtížně jsem to odvážel do*

¹¹⁹⁹ Jaroslav ČECHURA, *Hrabyňské tuskulum Karla Engliše*, s. 458.

¹²⁰⁰ Karel ENGLIŠ, *O mém stáří*, z roku 1955, rkp, s. 8. (v majetku rodiny)

¹²⁰¹ J. ČECHURA, *Hrabyňské tuskulum Karla Engliše*, s. 458.

¹²⁰² Karel ENGLIŠ, *O mém stáří* z roku 1955, rkp, s. 8. (v majetku rodiny)

¹²⁰³ Dopis Karla Engliše Františku Vencovskému. F. Vencovský, Karel Engliš, obrazové přílohy. V jiném dopise zase Engliš píše: „... *nejedzte, za mnou, protože jsem stále hlídán a v každé návštěvě se něco hledá.*“ ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 28, list Engliše Vencovskému ze dne 19. 5. 1954.

Humpolce a pak dost složitě ukrýval.“¹²⁰⁴ Také Vencovský se obával domovních prohlídek, a proto je nechal uschovat raději u svých přátel. Dnes jsou tyto dokumenty uloženy v Archivu Národního muzea v Praze.

Později se Státní bezpečnost zaměřila na Englišovu osobní korespondenci. Některé dopisy zachytila a pak jich používala jako důkazu proti jeho přátelům při výsleších. Karel Engliš musel tedy s některými lidmi na čas omezit svůj písemný styk. Např. se svým žákem Františkem Vencovským přerušil na celý rok 1960 písemnou korespondenci, aby ho ochránil od problémů spojených s jeho osobou. Když spolu znovu obnovili písemný styk, podepisoval se Engliš raději pod své dopisy strýc Karel.¹²⁰⁵

Snaha státních úřadů vymazat Englišovo jméno z obecného povědomí národa sice neustále sílila, ale přesto se v oficiálním tisku někdy objevilo jméno Karla Engliše. Samozřejmě bylo zmíněno v negativním smyslu jako například v článku Rudého práva s názvem „Léta třídního boje o třídní charakter republiky“ z roku 1958.¹²⁰⁶

Mnohem horší muselo být pro Engliše vědomí, že mnoho lidí z okolí, kteří se k němu hlásili, se nyní stranili jeho společnosti a dělali, že ho neznají. „*Když jsem nyní v Hrabyni nastupoval do autobusu..., stálo před autobusem asi 10 mladších (kolem 20 let), z nichž ani jeden se ke mně nehlásil, ač mne jistě znali. Když jsem po zpáteční cestě vstupoval do autobusu ve Svinově, už přeplněného dělnictvem ani jeden mi nepostoupil místa k sezení, ač všichni věděli, že jsem po mrtvici, až jeden starší občan z Josefovíc povstal a postoupil mně místo,*“ píše smutně Engliš o radikální změně chování okolí ke své osobě a hořce dodává: „... *ještě se mně lidé báli, aby se neřeklo, že se se mnou spolčují. (...) Byl jsem vyloučen ze společnosti pro tyto mladé lidi. Jen ti starší, co si pamatovali, co jsem udělal pro Hrabyn, a věděli, že jsem ve státě (i na universitě) vykonával vysoké funkce, pozdravili a oslovili mne nejraději v polích na procházce. Lidé si váží člověka pro jeho moc (funkci, bohatství) i mají-li něco k očekávání nebo k obávání, ale práce? Nepravím, že nikdo, ale je jich málo, kteří nezmění svůj postoj, i když je člověk nemohoucí.*“¹²⁰⁷

Mezi těmi, kteří k Englišovi hlásili, byli především jeho žáci. Jednalo se především o Václava Vybrala, Václava Chytila, který i z vězení posílal blahopřání k Englišovým narozeninám a také podle Engliše nejvzdělanější z mladší generace žáků František Vencovský. Ten v jednom dopise popisuje svému učiteli, jak na dovolené v Krkonoších potkal jednoho starého

¹²⁰⁴ F. VENCOVSKÝ, „*Co by se, pane kolego, stalo...*“, s. 5 (přílohy).

¹²⁰⁵ Srv. ANM, fond F. Vencovský, k. 1, inv. č. 28, list Engliše Vencovskému ze dne 8. 4. 1961. Informace jsem získal při mém rozhovoru s prof. Vencovským 17. 12. 2003 na VŠE.

¹²⁰⁶ ANM, fond K. Engliš, k. 67, inv. č. 817, Rudé právo ze dne 29. 10. 1958.

¹²⁰⁷ K. ENLIŠ, *O mém stáří*, z roku 1955 rkp, s. 8 – 10. (v majetku rodiny)

právnicka a ten mu vyprávěl: „... *jak studoval v Brně a jak u Vás (Engliš, M. H.) dělal rigorosum z národního hospodářství... Dostal otázku: „Co byste dělal, jakou daň byste zavedl, kdybyste byl ministrem financí a chtěl zruinovat národní hospodářství?“ Vyprávěl velmi nadšeně...*“¹²⁰⁸ Takovéto zprávy nepochybně byly „živou vodou“ pro Englišovu psychiku a dávaly mu novou sílu do další práce.

Někdy v polovině padesátých let byl propuštěn na svobodu Ladislav Fürst, který se stal Englišovi oporou v jeho vědecké práci. Pomáhal mu s korekturami rukopisů, s jejich překladem do němčiny a snažil se získat svolení pro její vydání. Do této práce zapojil celou rodinu i s Englišovými žáky. Jeho vytrvalost nakonec slavila úspěch, protože v červenci roku 1957 rozhodla Akademie věd, že mohou být vydávány Englišovy práce pouze v zahraničí, pokud si je zahraniční nakladatelství vyžádá. Ladislav Fürst tedy navázal kontakt s vídeňským nakladatelstvím Rohrer - Verlag, které bylo ochotné některé Englišovy spisy vydat.

„*Jsem o tom přesvědčen, že německé vydání logiky učiní jeho autora slavným nejen v cizině, ale také otevře oči malých domácích lidiček.*“¹²⁰⁹ napsal radostně Englišovi. Nyní vyvstal problém, kdo bude vydání financovat. Náklady na vydání knihy „Die Lehre von der Denkordnung“ o jednom tisíci výtisků byly vyčísleny na zhruba 52 684 šilinků. Nakladatelství se zavázalo na sebe převzít jednu čtvrtinu nákladů. Zbytek peněz si musel obstarat sám autor, jednalo se o částku kolem 10 000 Kčs (ovšem tuzexových korun) při kurzu 100 šilinků za 28 Kčs. Tuto částku pomohl obstarat Englišův syn Karel.¹²¹⁰ V roce 1960 konečně došlo k vydání spisů „Das Problem der Logik“ a o rok později „Die Lehre von den Denkordnung“ v Rakousku.¹²¹¹

V roce 1958 obdržel Ladislav Fürst dopis z redakce Filozofického časopisu s datem 11. července. Když si ho podrobně prostudoval, zjistil, že je určen pro jeho tchána. Dopis obsahoval nabídku publikovat jeho diskusi s dr. Jaurisem ve zkrácené podobě s vysvětlením, že „... *tato ediční forma je v mnohých zahraničních časopisech běžnou.*“ Rodina Karla Engliše přemlouvala, aby dal souhlas k publikování svých textů v této podobě. Ten však dlouho váhal a nakonec odmítl se slovy: „... *nemůže-li být uveřejněna diskuse celá, je lépe, nebude-li uveřejněna vůbec.*“¹²¹²

¹²⁰⁸ List F. Vencovského Englišovi z 11. 11. 1956, v osobním vlastnictví F. Vencovského.

¹²⁰⁹ ANM, fond K. Engliš, k. 3, inv. č. 33, list L. Fürsta Englišovi ze dne 1. 11. 1957.

¹²¹⁰ Pro lepší představivost, pokud převedeme chybějící částku na americké dolary, dostaneme k výsledku 1 480. Tamtéž, list L. Fürsta Englišovi ze dne 21. 1. 1959.

¹²¹¹ Vydání této Englišovy práce bylo finančně méně náročné. Tři čtvrtiny zde činily jen 2 450 Kčs (tuzexových korun), což se rovná 343 americkým dolarům. Tamtéž.

¹²¹² J. ČECHURA, *Hrabyňské tuskulum Karla Engliše*, s. 460.

Na těchto úspěších Karla Engliše měl velký podíl Ladislav Fürst. Jeho snaha představit dílo svého tchána co možná nejširší odborné veřejnosti ho vedla k práci na dalších korekturách a překladech. Zajímavostí je, že se o dílo Karla Engliše začali zajímat i akademici ze Sovětského svazu.¹²¹³ Bohužel možnost jakékoliv spolupráce překazila Englišova smrt.

V rodinném archivu Františka Plhoně v Děčíně se zachoval dopis pro syna Karla Engliše od jeho nevlastní matky Valerie, jsou v něm popsány poslední okamžiky života jeho otce. Dne 13. června 1961 na den svatého Antonína vyrazili manželé Englišovi brzy ráno na Hrabýňský hřbitov. Během cesty si stěžoval Engliš, že je unavený. Po návratu domů si šel po obědě jako obvykle lehnout. *„Asi za hodinu volal a nařikal, že jej bolí v dutině břišní, že má asi zauzlení střev. (...) Zavolala jsem lékaře (...) Lékař přišel, dal mu 3 injekce, že ty bolesti přestanou a až po ordinaci ještě přijde. Přišel a bolesti se stupňovaly, změřil mu tlak a tlak žádný, srdce vynechávalo, ruce a hlavu (...) měl studenou, studeným potem se potil. Doktor mu dal ještě injekci pro posilu srdce a chtěl jej sám zavést do nemocnice. Oblékli jsme jej a že pojede. Ale když chtěl z křesla vstát, řekl: „Nevozte mne, pane doktore, já bych tu cestu nevydržel a nechte mne mezi vámi umřít“. Dovedeš si, milý Karle, představit tu hrůzu, co jsem prožívala. Seděla jsem u něho stále a těšila jej. Už ale moc nemluvil. (...) Optal se kolik je hodin. Řekl: „Bože a ještě je před námi ta hrozná dlouhá noc“. Políbil mně na ruku, pak chtěl čajíček, jak říkal tomu čaji od tebe (...) a že bude spát. Nechal si upravit postel a klidně si lehnul na bok, (...) tatínek zdálo se, že usnul, pohnul třikrát ramenem a už ani nevydechl, ani oči neotevřel a byl konec. Tak klidně skončil,“* popisuje Valerie Englišová poslední chvíle svého manžela.¹²¹⁴

Pohřeb se konal o několik dní později na hrabyňském hřbitově. O průběhu Englišova pohřbu napsal František Vencovský: *„Přišlo mnoho sousedů, rakev byla nesena na blízký hřbitov. Nad hrobem se rozloučil farář. Za žáky promluvil profesor Vybral. Byli jsme tři, spolu se mnou ještě profesor Chytil ...“*¹²¹⁵ Na pohřbu se objevil i proděkan bývalé Masarykovy univerzity. Na jeho účast vzpomínal profesor Václav Chytil slovy *„... rakev se začne snižovat ke dnu, vystoupí menší muž, (...), vidím, že si sahá do kapsy u kabátu, a vytahuje cosi jako zlatý řetěz. Nesměle a neslavnostně si pak ten řetěz dává na krk, nervózně upravuje velikou medaili a pozoruju, že je mu přitom trapně. (...) vyslovil jménem této univerzity, jakožto její*

¹²¹³ ANM, fond K. Engliš, k. 3, inv. č. 33, dopis L. Fürsta Englišovi z 2. 3. 1961.

¹²¹⁴ Opis listu z roku 1961 pořízený Vlastou Plhoňovou dne 19. 3. 1995 v Praze. (Soukromý archiv Františka Plhoně.

¹²¹⁵ F. VENCOVSKÝ, *„Co by se, pane kolego, stalo...“*, s. 5 (přílohy).

prorektor soustrast. Slušně, zdvořile, nesmírně trapně. A hned poté si sundal řetěz a uložil v kapse svého kabátu, a dost chvatně se odporučil.“¹²¹⁶

Englišův syn Karel se nemohl v této době účastnit pohřbu. Napsal tedy dopis Ladislavu Fürstovi, ve kterém vzpomenu na svého otce: „*Vidím, že otec neprožil žádnou hrůzu ze smrti, že do poslední chvíle nevěděl, oč jde a z toho, co jsem mohl opatrně přechít, vidím, že jeho smrt byla pro něho lehká... Je škoda, že mu nebylo dopřáno na sklonku života, aby mohl vychutnat plody své práce a ještě snad více se obklopovat lidmi, kteří mu projevují úctu s ohledem na jeho dílo a lidské kvality.*“¹²¹⁷

Zpráva o Englišově smrti pronikla do zahraničí až o více než měsíc později. Svědčí o tom článek v Českoslováku, ve kterém se dr. Měšťan loučí se svým učitelem: „*Engliš nepatřil k oportunistům, nebál se, odolal lákání i výhrůžkám, zůstal mužem zásad a charakteru: Věda nesmí být ani propagandou ani služkou. Pro tento příklad zatajil pražský režim doma Englišovu smrt. Sbohem pane profesore...*“¹²¹⁸

¹²¹⁶ Václav CHYTIL, *Poslední rozloučení s Englišem*, in: Profesor Václav Chytil a uranové doly, Praha 2003, s. 202 – 203.

¹²¹⁷ ANM, fond K. Engliš, k. 3, inv. č. 33, list L Fürsta Valerii Englišové z července 1961.

¹²¹⁸ ANM, fond K. Engliš, k. 67, inv. č. 817, Českoslovák z 21. července 1961.

Závěr

Prvorepublikové jazykově české elity byly poměrně úzkou skupinou v tehdejší společnosti, jejíž další vývoj byl poznamenán 2. světovou válkou a poválečnými událostmi. Éra První republiky byla poměrně krátká k tomu, aby se nová československá elita stačila více vyprofilovat a zakořenit v tehdejší společnosti. Nelze však této elitě upřít demokratický charakter i jisté sklony k rovnostářství. Moc příslušníků této elity byla legitimizována především na základě jejich mimořádných schopností v určitých oblastech lidské činnosti. Část této elity odvozovala svou autoritu také od majetku, ale muselo se jednat o jmění nabyté v očích veřejnosti legální cestou. U prvorepublikové elity můžeme rozeznat jisté distinktivní znaky. Mezi ně patří její životní styl, který je podřízen „práci pro národ“ a s tím související obliba českého folkloru. Ve vybavení domácností je vidět také snaha o vše české. Mezi záliby této elity patří cestování do zahraničí, ale i věci stále typické pro konec 19. století, jako jsou výlety po „vlastech českých“ na místa spjatá s českou historií. Populární jsou také různé lidové tradice, plesy apod.¹²¹⁹ Ve stylu oblékání a výchově dětí je tato elita velmi podobná středním vrstvám. Obecně můžeme o prvorepublikové elitě konstatovat, že se snažila vytvořit si svůj vlastní typický a nezaměnitelný styl, který však nebyl schopný překonat, až na některé výjimky, svůj původ tj. střední vrstvy společnosti. K tomu by bývala potřebovala více času, který jí však v důsledku tehdejší mezinárodní situace nebyl dopřán.

Na příkladu Karla Engliše můžeme ilustrovat jeden ze způsobů vzniku českých meziválečných elit. Jedná se o člověka, který pocházel z velmi chudých poměrů a mezi elitu se dostal vlastním nezměrným úsilím a tvrdou prací. Předpoklady pro jeho úspěch můžeme nalézt v jeho rodinném prostředí. Dosáhnout lepšího sociálního statusu mu pomohl především kulturní kapitál. Zdědil velmi dobré zdraví a intelektuální dispozice tj. vtělený kulturní kapitál. Jeho rodina měla sice velmi nízkou objektivizovanou část tohoto kapitálu, ale na druhé straně si jeho rodiče uvědomovali význam vzdělání pro budoucnost svých potomků. Dle názoru Englišova otce jim hlavně studium mohlo získat lepší postavení ve společnosti. Proto tedy i přes nepříznivou finanční situaci Englišův otec své syny, pokud měli předpoklady, v dalším vzdělávání podporoval. Toto přesvědčení naprosto zásadním způsobem předurčilo život Karla Engliše.

Vzdělání se nejprve stalo Englišovým nástrojem k zabezpečení základních životních potřeb, protože rodina ho brzy přestala být schopna finančně podporovat a Engliš byl nucen si vydělávat na živobytí kondicemi, a později se stalo jeho vstupenkou mezi elitu. Doučování

¹²¹⁹ M. LENDEROVÁ, *O proměnách elit v českých zemích*, s. 168.

studentů z bohatších rodin mu kromě finanční odměny přinášelo také rozšíření jeho sociální sítě známostí. Engliš tak navyšoval postupně institucionalizovanou část kulturního kapitálu a tím zlepšoval svůj status v dané společnosti. Později tento druh kapitálu vylepšil svým studiem na Karlo - Ferdinandově univerzitě.

Během svých studií v Opavě a v Praze si začal budovat svou sociální síť známostí a kontaktů. Tím postupně vylepšoval svůj sociální kapitál, který mu měl v budoucnu přinést mnoho užitku. Za jistý mezník v jeho životě můžeme považovat především příchod do Prahy. Prostřednictvím rodiny lékárníka Štěpánka, jehož dětem dával kondice, se poprvé mohl seznámit se životním stylem vyšší pražské společnosti a získat cenné kontakty na část tehdejší „pražské elity“. Kontakty s ní později využil po vzniku Československa. Englišova interakce s touto elitou měla vliv na jeho sociální status a prestiž v tehdejší společnosti. Už to nebyl onen „outsider ze Slezska“, ale příslušník místní elity. To se projevilo postupně i ve stylu jeho oblékání, bydlení a částečně i ve způsobu života, který však zůstal na své postavení skromný.

Dalším mezníkem v soukromém i profesním životě Karla Engliše bylo úspěšné dokončení univerzity a založení rodiny. Zvláště druhá okolnost měla zásadní vliv na směřování Englišovy kariéry, nutnost zabezpečit rodinu vedla k prozatímnímu opuštění vědeckých ambicí a přijetí úřednického místa ve Vídni. Opět to byly jeho sociální kontakty, které mu pomohly k získání zaměstnání.

Vysoké náklady na živobytí a manželské neshody, které snižovaly Englišovu společenskou prestiž, však přispěly k rychlému ukončení „Englišovy úřednické kariéry“ v rakouském státním aparátu. Když se objevila možnost z Vídně odejít na brněnskou techniku, Engliš neváhal, kromě jiného si tím mohl splnit svůj dávný sen věnovat se vědecké kariéře. Dá se říci, že právě v Brně začal jeho kariérní vzestup a cesta mezi elitu.

Několikaleté období před 1. světovou válkou strávené na české technice v Brně přineslo Englišovi stabilitu a konsolidaci jeho sociálního statusu. Postupně se stal součástí místní intelektuální elity. Jeho životní styl však zůstal nadále skromný. Snaha o vylepšení rodinného rozpočtu publikováním článků v tisku mu nepřímo vynesla poslanecký mandát a umožnila tak vstup mezi mocenskou elitu na regionální úrovni.

Během válečného konfliktu vystupoval Karel Engliš proti rakousko-uherské monarchii jen v rámci daných právních mantinelů. Především se zaměřil na obhajobu českých zájmů vůči zvůli byrokratické-válečné mašinérii, která prosazovala některá svá opatření v rozporu se zákony. Ostatně Engliš nebyl svým přesvědčením radikál, jako jiní čeští politici, kteří se nebáli ani těžkých postihů ze strany rakousko-uherských úřadů. Englišovo vystupování za

války ovlivnily především dva faktory. Prvním bylo místo. Brno bylo a je přece jenom něco jiného než Praha. Dalším faktorem byla starost o své tři potomky, na které bral ohled.

Vznik Československého státu v roce 1918 je považován za jeden z mezníků našich dějin, který se zásadně promítl do života všech obyvatel žijících na území našeho dnešního státu, Engliš nevyjímaje. On tehdy opustil vody regionální politiky a zapojil se plně do „budování“ státu. Stal se poslancem národně demokratické strany, se kterou spojil svou politickou kariéru na dalších několik let. Tím se vlastně stal součástí mocenské elity národa. Jako politik, který přišel z regionu do hlavního města, si zde musel začít budovat svou sociální síť vazeb a vztahů. Částečně mohl navázat na svá studijní léta a také měl kontakty na některé politiky, kteří přišli stejně jako on z Moravy. Mezi lety 1918 – 1925 se Engliš plně etabloval jako příslušník prvorepublikové elity. V tomto období zastával funkci ministra financí ve dvou vládách, postupně získal plnou podporu prezidenta Masaryka a stal se také ekonomickým poradcem předsedy agrární strany Antonína Švehly. Obé uspíšilo jeho odchod z národní demokracie, kde byl již dlouho nespokojen. Po celé meziválečné období už zůstal v podstatě mimo členskou základnu jakékoliv tehdejší strany.

V dalších letech Engliš dotvořil svou sociální síť svých přátel a vlivných příznivců. Právě díky podpoře klíčových politických hráčů typu Švehly, Masaryka a dalších zájmových hnutí se mu podařilo naplnit svou hospodářskou koncepci v politice státu ve funkcích ministra financí a guvernéra Národní banky československé. S jistou nadsázkou můžeme říci, že byl ve své době jedním z nejmocnějších a nejvlivnějších ministrů financí, jaké v meziválečném období Československo mělo. Tehdy si získal velmi vysoké renomé, jak mezi politickou, tak i hospodářskou elitou. Přesto primárně nepatřil mezi mocenskou elitu, ale spíše jen mezi pozici.

Léta 1925 – 1939 můžeme považovat za vrcholný okamžik politické kariéry Karla Engliše. Když si uvědomíme, že nebyl primárně součástí žádné politické strany, jednalo se o pozoruhodný výkon. V dějinách meziválečného Československa bylo sice několik osob, které byli také jako odborníci v různých vládách, ale žádný z nich nezastával po tak dlouhou dobu klíčový post ministra financí a neprosadil zásadní reformy, které měly vliv na chod státu v dalších letech. Ve světle těchto skutečností se nezdá, že by Engliš byl až takovým politickým „amatérem“, za kterého je často vydáván dodnes. Nebyl sice ani nijakým politickým „virtuosem“, ale ze svých chyb se dokázal poučit a jednat v mnoha případech pragmaticky a byl ochoten slevit ze svého přesvědčení. Někteří autoři upozorňují, že pravděpodobně svou

národohospodářskou teorii přizpůsoboval praktickým zkušenostem, které nabyl během svého působení v úřadech ministra financí a guvernéra Národní banky československé.¹²²⁰

Karel Engliš jako jiní politici té doby pochopil význam řečeno dnešní terminologií public relations pro prosazování svých záměrů. Veřejnosti se stal známým hlavně pro množství svých článků, kterými pravidelně zásoboval vybraná tištěná média. Ne každý z občanů jim rozuměl nebo je dočetl, kvůli specifickému Englišovu stylu, až do konce, ale jejich četnost měla vliv na to, že jeho jméno se stalo poměrně známé širší veřejnosti. K tomu jistě přispělo i to, že Engliš byl dosti polemická povaha. Když se objevil nějaký kritický článek nebo komentář o něm nebo jeho práci, tak ho nikdy nenechal bez povšimnutí. Okamžitě reagoval svým komentářem nebo polemikou, kterou nechal otisknout. Po odchodu z ministerstva financí v roce 1931 se mu podařilo získat veřejné mínění pro svou koncepci řešení hospodářské krize. To mu pomohlo i při jednání s tehdejší mocenskou elitou a nakonec ho dovedlo až do funkce guvernéra Národní banky československé.

V období mezi svými funkcemi ministra financí a guvernéra Národní banky československé působil Karel Engliš také v akademickém prostředí. Jeho působištěm se stala nová univerzita, která dostala jméno po prvním československém prezidentovi. Engliš se stal jejím rektorem a později zde zastával i další funkce. Primárně se však chtěl věnovat své vědecké a pedagogické činnosti. Ta však byla značně časově redukována kvůli jeho veřejné činnosti. Přesto se mu podařilo i v takto malém časovém prostoru významně se podílet na budování tzv. Brněnské ekonomické školy. Ač se nemohl soustavně věnovat vědeckému dorostu, podařilo se mu kolem sebe vytvořit poměrně slušnou sociální síť vlastních žáků a pokračovatelů, kteří nějakým způsobem navázali na jeho vědeckou práci. Pod Englišovou „dirigentskou taktovkou“ vyrostla řada špičkových vědců, jakými byli např. Václav Chytil, a Vladimír Vybrál a další, kteří dosáhli ve svém oboru skvělých výsledků. Bohužel další nadějný vývoj přerušila trvale 2. světová válka.

Obecně však můžeme konstatovat, že Englišovy vztahy s intelektuální elitou byly především časově limitovány. Toto tvrzení bezesbytku platí i pro kulturní elity. Hlavní vinu na tom měla už zmiňovaná Englišova pracovní vytíženost a také nechut' chodit na společenské akce. Čímž byl vlastně i stanoven zásadní limit ve vztahu mezi Englišem a kulturními elitami.

Životní styl Karla Engliše příliš nekorespondoval s jeho postavením a nebyl typický ani pro většinu příslušníků prvorepublikových elit. Ač se v meziválečném období zvýšil jeho ekonomický kapitál a mohl si dovolit model životního stylu srovnatelný s tehdejšími přísluš-

¹²²⁰ A. DOLEŽALOVÁ, *Rašín, Engliš a ti druzí*, s. 60.

níky elit u nás i v zahraničí, tak však neučinil. Karel Engliš spíše inklinoval ke skromnému středostavovskému způsobu života, který v podstatě neměnil. Byl spořivý, odmítal okázalost a ve veřejném prostoru se prezentoval spíše jako vědec a odborník. Ve své podstatě byl rodinný typ, a jak již bylo zmíněno výše, nerad se účastnil společenských akcí.

Po rozluce se svou první manželkou se oženil znovu. Vzal si svou pomocnici v domácnosti, což mohlo v očích tehdejší elity vypadat dosti „pikantně“ až skandálně. Na druhé straně je ale třeba poznamenat, že oba dva pocházeli zhruba ze stejných sociálních poměrů. Možná i to přispělo k tomu, toto manželství bylo pro Engliše šťastné a harmonické. Jeho druhá žena byla na rozdíl od jeho první manželky více vyrovnaná a byla schopná postarat se o domácnost a vytvořit mu dostatečné zázemí.

Pokud nepracoval, trávil volný čas se svou rodinou v rodné Hrabyni, kde si vybudoval letní sídlo. Když odjel na dovolenou, věděla většina tehdejších čelných představitelů československého státu, kde ho s velkou pravděpodobností naleznou. Tehdejší generální ředitel koncernu Lidových novin Julius Firt ve svých pamětech vzpomíná, že když s Jaroslavem Stránským řešili finanční otázky, dostali se do sporu. Firt navrhl: „... rád bych slyšel názor nám blízkého finančního odborníka. Nejlepší byl dr. Karel Engliš, tehdy guvernér Národní banky a stálý spolupracovník Lidových novin i autor firmy Borový. Stránský souhlasil, spojil se telefonicky s Englišem, trávicím dovolenou ve svém rodišti Hrabyni ve Slezsku, smluvil schůzku a vydali jsme se na cestu.“¹²²¹ I v pozdním věku Karel Engliš dával přednost sociálnímu prostředí, z něhož vzešel a tím se podobal některým svým současníkům, jako byl např. Alois Rašín. Naproti tomu životní styl Englišových dětí zcela odpovídal prvorepublikové elitě, žili si životem tzv. zlaté mládeže a byli za to svým otcem často káráni.

Osud příslušníků prvorepublikových elit za protektorátu se dá jen těžko zobecnit, záleželo především na úhlu pohledu německého aparátu na jednotlivé osobnosti. Společný byl zcela jistě pokles životní úrovně, který se však týkal všech společenských vrstev. Když pomineme záležitost rasového původu, více než mocenská elita byla postižena elita intelektuální a kulturní, jejichž příslušníci byli „vybráni“, aby posloužili německé propagandě ať už jako odstrašující příklad v případě fyzické likvidace či jiného postihu nebo naopak jako „příkladní občané“ Třetí říše.

Tu část mocenské elity, která neemigrovala či nebyla odstraněna Němci, můžeme zhruba rozdělit do tří skupin podle charakteru jejich činnosti. První skupina s novým režimem spolupracovala, druhá se aktivně věnovala odbojové činnosti a třetí se stáhla z veřejného živo-

¹²²¹ J. FIRT, *Knihy a osudy*, s. 118 – 119.

ta. Do poslední skupiny patřil Karel Engliš. Po uzavření vysokých škol se uchýlil do ústraní a věnoval se intenzivně práci na svém vědeckém díle. Měl nepochybně štěstí, že pro německou okupační správu nebyl tak „velkou rybou“, které by museli věnovat pozornost. V období protektorátu byly sice prověřovány jeho majetkové poměry Národním soudem, tak jako jiných představitelů elity meziválečného Československa, ale v roce 1942 Němci tento proces sami zastavili.

Obecně vzato válka značným způsobem zasáhla do struktury předválečných elit. Tyto se už nikdy z tohoto zásahu neměly vzpamatovat. Poválečný vývoj šel jiným směrem, než přeživší příslušníci této elity očekávali. Poválečné nálady v širší veřejnosti vedly ke kritice předválečného uspořádání společnosti a snahám o změnu. Prvorepubliková elita byla viněna ze selhání, které vedlo k Mnichovské konferenci a postupnému zániku samostatného státu. Tento náhled veřejnosti ovlivnil samozřejmě také poválečný osud Karla Engliše, který ač byl stále považován za předního experta na národní hospodářství, nebylo s ním při obnově hospodářských poměrů republiky počítáno.

V této atmosféře doby se podařilo Karlu Englišovi zastávat ještě jednu prestižní veřejnou funkci. Byl zvolen rektorem Karlovy univerzity v jubilejním roce 600. výročí založení této vzdělávací instituce. Vykonával ji v bouřivé době, která vyvrcholila v únoru 1948, kdy došlo ke změně režimu, který na další čtyři desetiletí zásadním způsobem ovlivnil celou naši historii a společnost. Tím se uzavřel podivným způsobem dlouhodobý vývoj elit na našem území. Prvorepubliková elita byla schopná koexistence s původními rakousko-uherskými elitami, ale nový režim založený především na dělnické třídě takovou možnost zcela vyloučil. Zbytky prvorepublikové elity, které přežily 2. světovou válku, byly systematicky až na určité výjimky zlikvidovány. Karel Engliš kritizoval nové uspořádání společnosti a odmítl se na něm podílet. Následky na sebe nenechaly dlouho čekat. Musel se vzdát své funkce rektora univerzity a bylo mu znemožněno věnovat se další pedagogické činnosti na univerzitě.

Po tzv. Vítězném únoru potkal Karla Engliše osud podobný většině příslušníků prvorepublikových elit: byli vyloučeni z veřejného života, bylo jim znemožněno vykonávat svá povolání, nuceným vystěhováním byli vytrženi ze svého sociálního prostředí, ztratili své sociální kontakty a vazby. Nemožnost sehnat si práci spolu s majetkovými postihy je uvrhla do hmotné nouze. Perzekuce se nevyhnula ani jejich rodinným příslušníkům. Bývalí přední představitelé země, vědy, kultury tak dožívali v ústraní zcela zapomenuti, v horším případě byli uvězněni. Jejich částečná rehabilitace a znovuoobjevení bylo možné ve většině případů až po Sametové revoluci.

Závěr svého života byl Karel Engliš nucen prožít ve své rodné Hrabyni. Mohl se sice vrátit do svého rodiště, ale vlivem válečných událostí a dalších okolností, už to nebylo to prostředí, které znal a miloval. Jeho životní podmínky byly tristní. Schválená penze nestačila ani na to nejnútnejší a Engliš vypomáhal svému rozpočtu prodejem svých věcí. Jen obětavá pomoc rodiny a přátel mu pomáhala překonat nejtěžší chvíle. Věnoval se revizi svého vědeckého díla a psal polemiky, které však nemohly být vydány. Jako řada jiných našel útěchu ve psaní vzpomínek na „lepší časy“. Měl to štěstí, že zemřel doma v rodinném kruhu. Dodejme, že během svého života nezískal žádné české potažmo československé vyznamenání. Jeho osobnost a dílo bylo a je oceňováno až po listopadových událostech. V roce 1991 mu byl propůjčen prezidentem České a Slovenské federativní republiky Řád Tomáše Garigua Masaryka III. třídy in memoriam za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva.¹²²²

Karel Engliš byl patrně jedním z našich největších národohospodářských a finančních expertů, které meziválečné Československo mělo. Jako jeden z mála ekonomických teoretiků své doby měl možnost si ověřit platnost svých vědeckých závěrů v praxi a potom je případně revidovat. Podobných příkladů v našich dějinách nalezneme poskrovnu. Na ministerstvu financí zanechal po sobě Engliš nesmazatelnou stopu, což se podaří jen málo komu, kdo stojí v čele tohoto klíčového resortu. Pokud bychom použili Engliše jako měřítko úspěšného ministra financí, tak dnes by se mu jen málokterý jeho následovník mohl rovnat případně ho překonat. Paradoxem dějin zůstává, že místo, aby jeho následovníci navázali na jeho dílo, revidovali ho nebo případně vyvrátili některé jeho závěry, došlo po roce 1948 ke zcela jinému vývoji.

Nový režim se snažil vymazat jména příslušníků prvorepublikových elit z povědomí českého národa, což se mu v mnoha případech, Engliše nevyjímaje, v podstatě podařilo. Této smutné skutečnosti si byl Karel Engliš vědom ještě za svého života: „*Když mně bylo 50 let, byla v Hrabyni velká slavnost, ale to jsem byl tenkrát ministrem. Když mě bylo 70 let (17. srpna 1950), byl jsem v předvečer toho dne v Hrabyni, (...), mně neznal mimo sestry, dcery a vnuky – nikdo. Nebyl jsem už ministrem. Ba co horšího, byl jsem bývalým ministrem První republiky.*“¹²²³ Englišovi potomci se sice společně s žáky a přáteli snažili udržovat povědomí o jeho díle a podařilo se jim v zahraničí vydat některé jeho spisy. To však mělo však poměrně malý vliv na situaci doma před rokem 1989.

Až v 90. letech minulého století dochází k obnově svobodného bádání a s tím spojeným znovuobjevováním předních osobností, které se zasloužily o politický a hospodářský

¹²²² Během svého života Karel Engliš obdržel dvě zahraniční státní vyznamenání, a to rumunský Řád koruny a jugoslávský řád sv. Sávy I. třídy. Archiv UK, fond Práv. fakulta, inv. č. 87, Osobní služební výkaz.

¹²²³ K. ENGLIŠ, *Hrabyně mého mládí*, s. 95.

vzestup našich zemí v meziválečném období. Nejednalo se však o lehký úkol. František Vencovský vzpomíná, jak počátkem 90. let bylo jméno Engliš pro mladší generaci zcela neznámé. „Když jsem v roce 1990 začal na VŠE v Praze přednášet dějiny českého ekonomického myšlení a vyslovil jméno Engliš, ptali se někteří: Jak se to píše, to byl Čech?“¹²²⁴ Právě díky Englišovým žákům a dalším badatelům se podařilo obnovit alespoň u odborné veřejnosti povědomí o díle tohoto významného ekonomického myslitele.¹²²⁵ Dodnes se v jeho rodině a mezi příznivci traduje, že kdyby se narodil ve větší zemi, než je ta naše, a napsal své práce ve světovém jazyce, mohl být známý minimálně tak jako britský ekonom John Maynard Keynes, k němuž ho přirovnávali již jeho současníci. František Vencovský soudí, že „kdyby v té době už byla ustavena Nobelova cena za ekonomii, že by Karel Engliš byl jedním z vážných kandidátů.“¹²²⁶ I s odstupem mnoha let je těžké zhodnotit, jak by celé Englišovo dílo obstálo ve své době v evropském a světovém měřítku. Karel Pulpán v komparaci se zahraničním ekonomickým myšlením té doby konstatuje: „Nebyli jsme samozřejmě nejlepší, ani nemáme svého Kaleckého jako Poláci, ale kladly se otázky, na něž se definitivní odpovědi nenašly dodnes.“ Na druhé straně však dodává, že je velkou škodou, jaký kurz nabraly naše dějiny po 2. světové válce. „Představme si intelektuální dobrodružství, jež bychom mohli prožívat při četbě programů i činnosti vládnoucích demokratických socialistů opozičním nezávislým profesorem Englišem. Ostatně Nebesář předtím, než skončil po roce 1950 ve vězení, byl guvernérem Národní banky a jedním z „důkazů“ pro jeho odsouzení byly zápisky ze soukromých diskusí s Englišem.“¹²²⁷

¹²²⁴ František VENCOVSKÝ, *Ministrem financí v šesti vládách*, in: Lidové noviny z 18. 8. 1995.

¹²²⁵ Někdy docházelo i k trochu bizarním věcem. Někteří autoři svých prací např. věnují svou práci jak Karlu Englišovi, tak i reformně orientovanému marxistickému ekonomovi Vladimíru Kadlecovi, jehož práce z přelomu 50. let minulého století jsou poznamenány stalinismem. V roce 1948 vydal práci „Kritika Engliše a jeho hospodářských soustav“. Viz. Eduard NĚMEČEK, *Mezinárodní měnový systém, Otázka konvertibility, stability a likvidity*, Praha 2000.

¹²²⁶ František VENCOVSKÝ, *125 let od narození Karla Engliše*, in: News letter – Centra pro ekonomiku a politiku, července – srpen 2005, s. 2.

¹²²⁷ K. PULPÁN, *Měnový vývoj v ČSR v letech 1929 – 1936*, s. 91.

Summary

Who was Karel Engliš? He was born as the tenth child to a butcher's family in Hrabyně in 1880. His family was very poor. Thanks to his diligence and talent, he graduated from high school in Opava, and then from law school in Prague. During his studies, he had to support himself, because his family had no money. During the First Republic, he was a prominent minister of finance and the governor of the National Bank of Czechoslovakia. He made a series of economic reforms during the First Republic in the last century. He was the creator of the teleological theory of national economy. Even today he is regarded as the best Czech economist. Karel Engliš was the first president of Masaryk University in Brno, which he helped found in 1919 along with the writer Alois Jirasek. He was also president of Charles University in Prague in 1948 at the time of the Communist coup. Then he had to move from Prague to Hrabyně, where he spent the rest of his life. At this time he was still under the watchful eye of the Communist regime, which tried to erase his name from the memory of the nation. He died in 1961 and is buried in his native village of Hrabyně.

The main goal of my dissertation is to analyze the personality of Engliš, who was an important representative of the scientific and financial elites during the period of the First Republic. I will venture to explain the causes of his rise during the First Republic and aim to characterize his relations with other elites. The term “elite” refers not only to representatives of the political and financial life of the First Republic, but also to the important leaders of its scientific and cultural scenes. In my dissertation I want to address the relationships between the elite of the First Republic and Karel Engliš. Public opinion played an important role in the relations between Engliš and the elite of the First Republic, in particular as Engliš was presented in the media and how the public perceived him. His family was supportive of Karel Engliš but also caused him many problems.

While I will explore all periods of Karel Engliš's life, the main focus of my dissertation is the period of the First Republic between 1918 and 1938. Another important period in Karel Engliš's life is his youth, which was influenced by family and education. His youth had an effect on his subsequent attitudes and decisions in the political realm. I would like to mention in this dissertation the period after World War II in Engliš's life. This was a sad period in his life, but an important one. Karel Engliš was the President of Charles University in 1948, during the time of the Communist takeover. In my dissertation I will also address the relationship between Karel Engliš and the new elite.

I will split my thesis into three main parts. The first part will be dedicated to the social environment which played an important role in the life of Karel Engliš, in particular family and cultural influences. External influences also affected Karel Engliš. Examples of this include departmental socialism (scientific socialism) at universities in Prague and Munich, his war experiences, etc. The second part of my dissertation will be the main focus of my project. First of all, I would like to describe the activities of Karel Engliš in his public positions during the years of the First Republic: Minister of Finance, Governor of the National Bank of Czechoslovakia, and President of Masaryk University. Based on this information, I would like to analyze the social status of Karel Engliš among the elite of the First Republic. In the last part of my thesis I will be concerned with the last stage of Karel Engliš's life. Mainly I want to focus on the activity of Karel Engliš as president of Charles University in Prague and its relations with the Communist elite.

I have found the main material for my thesis in the archive of the National Museum (Archiv Národního muzea), the Literary Archive of the Museum of Czech Literature (Literární archiv Památníku národního písemnictví), the National Archive (Národní archiv,) the archive of Charles University (Archiv Univerzity Karlovy), the archive of Masaryk University in Brno (Archiv Masarykovy univerzity v Brně) and the archive of the National Bank of the Czech Republic (Archiv Národní banky České republiky.) Other important sources used in my dissertation include the archive of the Engliš family, personal memories written by Charles Engliš's contemporaries, and an interviews with his grandchildren.

P r a m e n y a l i t e r a t u r a

Archivní prameny

Archiv České národní banky v Praze (ANBČ)

fondy:

Osobní spisy

Národní banka - NB

Národní banka československá – NBČ

Živnostenská banka – ŽB

Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze (AKPR)

fondy:

Kancelář prezidenta republiky

Národní soud

Archiv Masarykovy univerzity v Brně (AMU)

fondy:

Rektorát Masarykovy univerzity

Archiv Národního muzea v Praze (ANM)

fondy:

Bráf Albín

Horáček Cyril

Kramář Karel

Engliš Karel

Rašín Alois

Mastný Vojtěch

Šámal Přemysl

Švehla Antonín

Vencovský František

Archiv Univerzity Karlovy v Praze – (AUK)

fond:

Právnická fakulta

Literární archiv Památníku národního písemnictví – (LA PNP)

fondy:

Engliš Karel

List Vladimír

Soukromý archiv Františka Vencovského v Praze

Soukromý archiv Františka Plhoně v Děčíně

Soukromý archiv Barbory Horákové v Praze

Soukromý archiv Karla Engliše v Praze a Velkém Tresné

Engliš, Karel, Drobné vzpomínky, díl I., (rkp) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně)

Engliš, Karel, Drobné vzpomínky, díl II., (rkp) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně)

Engliš, Karel: *Hrabyň* (báseň), originál v majetku Františka Plhoně

Engliš, Karel: *Hrabyň mého mládí*, kombinace stroj a rkp, v majetku Barbory Horákové rodiny a Františka Plhoně)

Engliš, Karel: Karikatury a anekdoty, (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně).

Engliš, Karel: *Odchod z Prahy, 1955* (stroj.) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně)

Engliš, Karel: *Poslední modlitba k Panně Marii Hrabyňské* (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně)

Engliš, Karel: *Problémy a lidé. Po roce 1918* (kombinace stroj. a rkp.) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně)

Engliš Karel: *Rodinná kronika, Praha 1943 – 1944*, (stroj.) (v majetku rodiny Františka Plhoně)

Engliš, Karel: *Tož poslouchejte* (stroj.) (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně).

Engliš, Karel: Vzpomínky z ministerské rady z roku 1957, 1958 (rkp), s. 19. (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně).

Chytil, Václav, Paměti (v majetku rodiny).

Edice, dobová publicistika a paměti

Bezruč, Petr: Slezské písně, Praha 1974.

Blechta, Jáchym: Dary života. Slezský román, Opava – Tišnov 2004.

Bulín, Hynek: Profesori Engliš a Weyr – muži v poutech logiky. In: Univerzitní noviny 3, 1996, č. 5, s. 6 – 8.

Engliš, Karel: Hrabyň mého mládí, Opava 1999.

Engliš, Karel: Hrabyň mého mládí, kombinace stroj a rkp, v majetku Barbory Horákové rodiny a Františka Plhoně)

Engliš, Karel: „Německý socialismus“, jako program sudetoněmecké strany“, Praha 1938.

Engliš, Karel: O nouzi v nadbytku, Praha 1936.

Engliš, Karel: Osobnost Švehlova, in: Na paměť Ant. Švehly, Praha 1933, list 11.

Engliš, Karel: Otázky a názory, Praha 1926.

Engliš, Karel: Řeč, kterou pronesl J.M. rektor University Karlovy profesor doktor Karel Engliš při své instalaci dne 9. prosince 1947, Praha 1947.

Engliš, Karel: Sociální politika, Praha 1921.

Engliš, Karel: Světová a naše hospodářská krize. Čtyřicet článků z Lidových novin od listopadu 1930 do ledna 1934, Praha 1934.

Engliš, Karel: Technik, národohospodář a člověk, in: Vladimír List. K šedesátinám učitele, technika, národohospodáře a svého budovatele (1877-1937), Praha 1935, s. 8.

Englišova padesátka, Praha 1930.

Feirabend, Ladislav Karel: Politické vzpomínky III, Brno 1996.

Firt, Julius: Knihy a osudy, Brno 1991.

Fierlinger, Zdeněk: Ve službách ČSR, díl 1, Praha 1947.

Hejda, Jiří: Žil jsem zbytečně. Román mého života, Praha 1991.

Chytil, Václav, Paměti (v majetku rodiny).

Chytil, Václav: Poslední rozloučení s Englišem. In: Profesor Václav Chytil a uranové doly, Praha 2003, s. 201 – 203.

Kessler, Zdeněk: Vzpomínka. In: Univerzitní noviny 3, 1996, č. 5, s. 2.

Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář, Jan Bílek, Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová, Lucie Swierczeková (eds.), Praha 2005.

Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Švehla, Eva Broklová, Vlasta Quagliatová (eds.) Praha 2012.

Krčmář, Jan: Paměti, díl II. a III. (Jana Čechurová – Jan Kuklík eds.), Praha 2008.

List, Vladimír: Paměti, Ostrava – Poruba 1992.

Malypetr, Jan: Paměti a projevy, Renata Krupová (ed.), Praha 2011.

Mastný, Vojtěch: Vzpomínky diplomata. Ze vzpomínek a dokumentů československého vyslance. (Eduard Kubů, Petr Luňák, Otto Novák (eds.), Praha 1997.

Peroutka, František: Englišova šedesátka, rkp. (v majetku Barbory Horákové a Františka Plhoně)

Proslov guvernéra Národní banky československé profesora dra Karla Engliše na valné hromadě národní banky československé konané dne 27. února 1937, Praha 1937.

Rašín, Alois: Můj finanční plán, Praha 1920.

Rašínův památník, Praha 1927.

Vencovský, František: „Co by se, pane kolego, stalo ...“ Vzpomínky na ekonom a, státníka a vysokoškolského učitele Karla Engliše. In: Hospodářské noviny, 11. – 13. 8. 2000, č. 155, s. 5 (přílohy).

Vencovský, František (ed.): Dokumenty prof. Karla Engliše o ukončení jeho činnosti jako rektora Univerzity Karlovy v únoru 1948. In: Acta oeconomica pragensia, Vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze, Praha 1998, č. 5, s. 237 – 247.

Weyr, František: Paměti 1. Za Rakouska (1879 – 1918), Brno 1999.

Weyr, František: Paměti 2. Za republiky (1918 – 1938), Brno 2001.

Weyr, František: Paměti 3. Za okupace a po ní (1939 – 1951), Brno 2004.

Weyr, František, **Kalfus**, Josef (ed.): Sborník Englišova šedesátka, Zlín 1940.

Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919. [online]. [cit. 17. 6. 2014].

Dostupný na WWW: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0020_00.htm

Zenkl, Petr: Mozaika vzpomínek, Miloš Trapl, Miloš Kouřil (ed.), Olomouc 1998.

Z protokolů schůzí 3. československé vlády, Irena Malá (ed.), Praha 1982.

Z protokolů schůzí 8. československé vlády (2. Černého), Raisa Machatková (ed.), Praha 1994.

Z protokolů schůzí 9. československé vlády, Věra Helešicová (ed.), Praha 1995.

Literatura

- Attl**, Karel: K některým otázkám rodiny z právního hlediska (stav v českých zemích na konci Rakouska-Uherska), in: *Kontakt*, 2010, č. 2, s. 4. [online]. [cit. 26.1.2014]. Dostupný na WWW:
<http://casopiszsfsj.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120420162944841840.pdf>
- Bayer**, Ivo: Problém elit a jejich výzkumu, in: *České elity po patnácti letech transformace*, Praha 2006, s. 9 – 37.
- Bartoš**, František Michálek: *Petr Payne - diplomat husitské revoluce*, Praha 1956.
- Bezecný**, Zdeněk, **Lenderová**, Milena: Několik poznámek k proměnám elit v Čechách. In: Milena Lenderová, Zdeněk Bezecný, Jiří Kubeš, *Proměny elit v moderní době*, Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka, České Budějovice, s. 69 – 92.
- Bourdieu**, Pierre: *Teorie jednání*, Praha 1998.
- Bourdieu**, Pierre: *The Forms of Capital*, New York 1986.
- Caccamo**, Francesco: *Jiří Pelikán a jeho cesta socialismem 20. století*, Bruno 2008.
- Čechura**, Jaroslav: Hrabyňské tuskulum Karla Engliše, in: *Věda v Československu v letech 1953 – 1963. Sborník z konference (Praha, 23. – 24. listopadu 1999)*, Praha 2000, s. 457 – 468.
- Čechura**, Jaroslav: *Rektorský rok Karla Engliše*, in: *Věda v Československu v letech 1945 – 1953. Sborník z konference (Praha, 18. – 19. listopadu 1998)*, Praha 1999, s. 255 – 273.
- Čechurová**, Jana: *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999.
- Čechurová**, Jana: *Národní demokracie: mezi Kramářem a Masarykem*, in: *Masarykův sborník*, Praha 2009, s. 55 – 90.
- Čechurová**, Jana: Sociální programy politické reprezentace českých buržoazních kruhů po vzniku Československa, in: *Drahomír Jančík (ed.), Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi. K sedmdesátým narozeninám*, Praha 2003, s. 117 – 123.
- Čelakovský**, Jaromír: *Zákony a nařízení ve věcech obecného školství v ten čas platné v království českém*, Praha 1878.
- Daněčková**, Michala: *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918 – 1939*, Diplomová práce FF UK, Praha 2011.
- Diestler**, Radek: *Příběh zapomenutého průmyslníka. Život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele Škodových závodů*, Praha 2010.
- Doležalová**, Antonie: K počátkům poslanceké práce Karla Engliše, in: *Ekonomická revue IV.*, 2001, č. 2, s. 91 – 95.

- Doležalová, Antonie:** Rašín, Engliš a ti druzí. Konfrontace hospodářské politiky a praxe 1. československé republiky ve fiskální a měnové oblasti. Léta 1918 – 1928, Praha 2002.
- Doležalová, Antonie:** Rašín, Engliš a ti druzí. Československé státní rozpočty v letech 1918 – 1938, Praha, 2007.
- Doležalová, Antonie:** Velká hospodářská krize pohledem Obzoru národohospodářského [online]. [cit. 7.9.2014]. Dostupný na WWW: http://kie.vse.cz/wp-content/uploads/2009/11/WP_7_2010.pdf
- Dostál, Vladimír:** Antonín Švehla. Profil českého státníka, Praha 1990.
- Dvořák, Tomáš:** Národní strana práce (1925 – 1930). In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu (1861 – 2004), díl I., Brno 2005, s. 617 – 628.
- Dufek, Pavel:** Vladimír List jako propagátor elektrifikace, in: Hynek Stříteský, Jan Mikeš, Marcela Efmertová (eds.), Žil jsme pro elektrotechniku, Praha 2012, s. 92 - 102.
- Fiala, Jindřich:** Kuneš Sonntag. Životní příběh 20. století. Praha 2013.
- Frič, Pavol, Benáček, Vladimír:** Elity tváří tvář vleklé krizi [online]. [cit. 5.1.2014]. Dostupný na WWW: http://ceses.cuni.cz/CESES-153-version1-1_Elity.pdf
- Fuchs, Kamil:** Karel Engliš a brněnská ekonomická škola, in: Národohospodářský obzor IV., 2004, č. 3, s. 5 – 24.
- Fuchs, Kamil:** Pojetí ekonomie v brněnské škole – souvislosti a inspirace, in: Tatiana Machalová (ed.), Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy: k odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala, Brno 2008, s. 19 – 28.
- Geršlová, Jana:** Žák slavného učitele (o Františku Vencovském a jeho vztahu ke K. Englišovi), in: Ekonomická revue IV., 2001, č. 3, s. 84 – 88.
- Geršlová, Jana, Sekanina, Milan:** Lexikon našich hospodářských dějin. 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech, Praha 2003.
- Havránek, Jan:** Dějiny Univerzity Karlovy 1802 – 1918, díl 3, Praha 1997.
- Havránek, Jan, Pousta, Zdeněk (edd.):** Dějiny univerzity Karlovy, díl 4, Praha 1998.
- Heywood, Andrew:** Politologie, Praha 2004.
- Hlaváč, M. Miroslav:** Tvůrci českého zázraku, Praha 2000.
- Hoch, Karel:** Alois Rašín. Jeho život, dílo a doba, Praha 1934.
- Holman, Robert:** Alois Rašín – konzervativní ekonom, in: Ilona Bažantová (ed.), Alois Rašín, český politik, právník a národohospodář, sborník textů č. 24, Praha 2003, s. 33 – 40.
- Holman, Robert:** Výročí propuknutí Velké hospodářské deprese. In: M. Loužek – L. Tajovský (eds.), Velká deprese, Praha 2004, s. 11 – 16.

Holubec, Stanislav: *Výměna elit* (sociologické aspekty tzv. sametové revoluce), on-line text (http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/sho_veok.htm).

Horská, Pavla, **Kučera**, Milan, **Maur**, Eduard, **Stloukal**, Milan: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.

Horský, Jan, **Seligová** Markéta: *Rodina našich předků*. Praha 1997.

Hroch, Miroslav: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999.

Ivanov, Miroslav: *Sága o životě Jana Bati a jeho bratra Tomáše*, Vizovice 1998.

Jakubec, Ivan: K. Engliš, F. Fellner a národní důchod, in: *Ekonomická revue* III., 2000, č. 3, s. 52 – 58.

Jančík, Drahomír, **Kalina**, Tomáš: *Banky a společnost v meziválečném Československu*. Historický obzor, 1994, č. 11, s. 251 – 258.

Jančík, Drahomír: Dvakrát v roli strážce státních financí: Karel Engliš a příjmy státního rozpočtu, in: Jana Geršlová, Milan Sekanina (ed.), *Karel Engliš 1880 – 1961*, Ostrava 2011, s. 118 – 129.

Jančík, Drahomír: Englišův zápas o měnovou politiku ve třicátých letech, in: *Národohospodářský obzor* IV., 2004, č. 3, s. 25 – 34.

Jančík, Drahomír: Hospodářské elity a politická moc v meziválečném Československu. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 54 – 76.

Jančík, Drahomír: Podnikatelé na prahu deflace. Masarykova anketa „před houpaním koruny“, in: *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno 2003, s. 147 – 156.

Jančík, Drahomír: „Skládaje štěstí své budoucnosti do rukou Vaší Excellence...“ O vztahu žáka Karla Engliše k učiteli Albínu Bráfovi. In: Hana Ambrožová – Tomáš Dvořák - Bronislav Chocholáč – Jan Libor - Pavel Pumpr (eds.): *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 159 – 168.

Jančík, Drahomír, **Kubů**, Eduard: Bankéř a finančník, in: L. Fasora, J. Hanuš, J. Malíř, L. Vykoupil (eds.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno 2006, s. 129 – 145.

Jančík, Drahomír, **Kubů**, Eduard: T. G. Masaryk, hospodářství a hospodářská politika, in: T. G. Masaryk, *idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference* (Praha, 2. – 4. března 2000), Praha 2001, s. 413 – 450.

Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918, Praha 1999.

Jodl, Miroslav, **Pecka**, Emanuel: *Teorie elity*, Praha 1994.

Jordán, Petr... et al.: Hrabyně, AVE Centrum, 2007.

Jurečka, Václav: Ekonom Engliš chtěl, aby básník zůstal s národem, Moravskoslezský den, 3. – 4. 10. 1998.

Jurečka, Václav: Poznámky k některým osobnostním rysům Karla Engliše, in: Národohospodářský obzor IV., 2004, č. 3, s. 44 – 50.

Jurečka, Václav: Učitel slavného žáka (o pedagogické činnosti A. Bráfa, učitele K. Engliše), in: Ekonomická revue IV., 2001, č. 3., s. 75 – 83.

Kalendovská, Jiřina, Pulec, Jiří: Masarykova univerzita. Založení, stavební vývoj, insignie, Brno 1994.

Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918 – 1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929), díl I., Praha 2003.

Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918 – 1938). Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935), díl II., Praha 2002.

Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918 – 1938). O přežití a o život (1936 – 1938), díl III., Praha 2003.

Kárník, Zdeněk: Malé dějiny československé (1867 – 1939), Praha 2008.

Kárník, Zdeněk: Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral, Praha 1996.

Kasper, Tomáš, Kasperová, Dana: České učitelstvo a Hasnerovy zákony, e-Pedagogium, 2010, č. 3, s. 26 – 37.

Katrňák Tomáš: Sociální a kulturní reprodukce společnosti v teoretické perspektivě [online]. [cit. 15.1.2015]. Dostupný na WWW:

<http://fssslvt.fss.muni.cz/~katrnak/articles/reprodukce.pdf>

Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti, Praha 1962.

Klimek, Antonín: Boj o Hrad 1 (1918 – 1926), Praha 1996.

Klimek, Antonín: Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926 – 1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví, Praha 1998.

Klimek, Antonín: Strany a stranictví v meziválečném Československu, in: Vratislav Doubek (ed.) Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátu z cyklický konference demokracie 2000, Praha 2000, s. 28 – 41.

Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII, 1918 – 1929, Praha 2000.

Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIV, 1929 – 1938, Praha 2002.

Kohout, Pavel: Mechanismus a důsledky „Černého pátku“ 1929. In: M. Loužek – L. Tajovský (eds.), Velká deprese, Praha 2004, s. 17 – 32.

Kolařík, Jaroslav: Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilisaci, Praha 1937.

Kosatík, Pavel: Bankéř první republiky. Život dr. Jaroslava Preisse, Praha 1996.

Kosatík, Pavel, Kolář, Michal: Jan Masaryk, pravdivý příběh, Praha 1998.

Kovařík, Jiří: Franz Hummelberger a Poldina huť. In: Slánský obzor. Ročenka společnosti Patria vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně 11, 2004, s. 63 – 73.

Kovtun, Jiří: Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935, Praha 2005.

Krejčí, Jaroslav: České elity v dějinné perspektivě, in: Vratislav Doubek (ed.), Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference demokracie 2000, Praha 2000, s. 231 – 244.

Krugman, Paul: Návrat ekonomické krize, Praha 2009.

Krystová, Iva: Mendelovo gymnázium v Opavě slaví 125 let. In: Opavský a Hlučínský deník. cz z 14. 12. 2008 [online]. [cit. 8.8.2013]. Dostupný na WWW: http://opavsky.denik.cz/zpravy_region/mendelovo-gymnazium-v-opave-slavi--let20081214.html

Kubů, Eduard: Sociální vzestup a vytváření ekonomicko sociálních sítí: rodiny a příbuzenské vztahy prvorepublikových finančních manažerů Bohdana Bečky a Augustina Nováka, in: Eduard Kubů, Jiří Šouša, (eds.), Finanční elity v českých zemích (Československu) v 19. a 20. století, Praha 2008, s. 532 – 571.

Kubů, Eduard, Šouša, Jiří: České (československé) finanční elity v evropském kontextu. Komparace domácích a evropských finančních elit – cesta k poznání jejich původu, zrání, mentality, místa v národní společnosti a na mezinárodní scéně. In: Jiří Štaif (ed.), Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání, Praha, Dokořán 2007, s. 37 – 53.

Kubů, Eduard, Štaif, Jiří: Česká hospodářská elita 1890 -1918. Pojmy, reprezentace, ambice, in: Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 107 – 128.

Lacina, Vlastislav: Antonín Basch [online]. [cit. 20.9.2014]. Dostupný na WWW: <http://www.libri.cz/data/pdf/380.pdf>,

Lacina, Vlastislav: Alois Rašín, Praha 1992.

Lacina, Vlastislav: Formování československé ekonomiky, Praha 1990.

Lacina, Vlastislav: (Staro)nové daně v novém státě. Daňová reforma první československé republiky, Dějiny a současnost, 2002, č. 2, s. 22 – 27.

- Lacina**, Vlastislav: Státní hospodářská politika a její vliv na vývoj ekonomiky, in: Eduard Kubů, Jaroslav Pátek (ed.), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mez i světovými válkami*, Praha 2000, s. 17 – 24.
- Lacina**, Vlastislav: *Velká hospodářská krize v Československu (1929 – 1934)*, Praha 1984.
- Lacina**, Vlastislav: *Zlatá léta československého hospodářství 1918 – 1929*, Praha 2000.
- Lacina**, Vlastislav: Živnostenská banka v československém hospodářství třicátých let, in: *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století*, Praha 2000, s. 95 – 106.
- Lenderová**, Milena: *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- Lenderová**, Milena: O proměnách elit v českých zemích. In: *Vesmír* 81, 2002, č. 3, s. 165 – 168.
- Lenderová**, Milena, **Jiránek**, Tomáš, **Macková**, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2011.
- Lenderová**, Milena, **Macková**, Marie, **Bezecný**, Zdeněk, **Jiránek**, Tomáš: *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. Život všední i sváteční, Díl II.*, Pardubice 2005.
- Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2001.
- Lustigová**, Martina: *Karel Kramář, První československý premiér*, Praha 2007.
- Mach**, Petr: Alois Rašín a teorie deflační politiky, in: Ilona Bažantová (ed.), *Alois Rašín, český politik, právník a národohospodář, sborník textů č. 24*, Praha 2003, s. 41 – 48.
- Machačová**, Jana, **Matějček**, Jiří: *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781 – 1989*, Kutná Hora – Opava 2008
- Machalová**, Tatiana: *Život a dílo prof. JUDr. Václava Chytila*, Brno 1994.
- Malínský**, Jiří: Osobnosti Sociální demokracie [online]. [cit. 26.5.2013]. Dostupný na WWW: <http://www.cssdvojkovice.wbs.cz/Osobnosti-Socialni-demokracie.html>
- Malíř**, Jiří: Národní strana svobodomyslná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě. In: *Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu (1861 – 2004), díl I.*, Brno 2005, s. 139 – 193.
- Malý**, Jiří, **Novotný**, Miloslav: *Návrat Karla Hynka Máchy*, Praha 1939.
- Marková**, Hana: Rozpočtová reforma a Karel Engliš, in: Jiří Blažek, Ivana Pařízková (eds.), *Prof. JUDr. Karel Engliš – státník, vědec pedagog*, Brno 2011, s. 89 – 96.
- Maťa**, Petr: *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.
- Mervart**, Josef: *Karel Engliš, národohospodář demokratického Československa (k 110. výročí narození)*, Praha 1990.
- Miller**, Daniel E: *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*, Praha 2001.

- Motlíček**, Tomáš: Politik, národohospodář a publicista Kuneš Sonntág, [online]. [cit. 30.7.2014]. Dostupný na WWW: <http://www.troubelice.cz/prurez-historii>
- Mráz**, J.: Dr. Karel Engliš jako statistik. (K jeho 50. narozeninám.) In: Československý statistický věstník 11, 1930, č. 7 – 8, s. 496 – 498.
- Mrkývka**, Petr: Konstitucionalizace finančního práva v oblasti daní, in: Jiří Blažek, Ivana Pařízková (eds.), Prof. JUDr. Karel Engliš – státník, vědec, pedagog, Brno 2011
- Nejezchleba**, Miroslav: Vzpomínka na Karla Engliše, in: Ekonomická revue III., 2000, č. 3, s. 14 – 15.
- Nekola**, Martin: Petr Zenkl. Politik a člověk, Praha 2014.
- Němečková**, Věra: Karel Engliš jako kritik vládního plánu poválečné měnové a finanční obnovy, in: Filosoficko-ekonomické myšlení brněnské normativní školy: k odkazu Václava Chytila a Vladimíra Vybrala, Brno 2008, s. 80 – 88.
- Němečková**, Věra: Naše měna a peníze v zajejí politiky 1938 – 1947. O československé měnové reformě 1945, Praha 2008.
- Novotný**, Jiří, **Šouša**, Jiří: Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911 – 1938, Praha 1996.
- Novotný**, Jiří, **Šouša**, Jiří: Dva devalvační zásahy do československé měny ve třicátých letech 20. století, in: Peněžní reformy a zvraty na území České republiky po roce 1918, Opava 2005, s. 15 – 36.
- Novotný**, Jiří, **Šouša**, Jiří: Druhá devalvace Československé koruny v roce 1936, in: Východočeské listy historické, 2005, č. 23 – 24, s. 267 – 280.
- Novotný**, Jiří, **Šouša**, Jiří: Nacionální identita a loajalita ke státu – faktor sanace bank, in: Drahomír Jančík, Eduard Kubů (ed.), Nacionalismus zvaný hospodářský, střety a zápasy o nacionální emancipaci/ převahu v českých zemích (1859 – 1945, Praha 2011, s. 413 – 425.
- Novotný**, Jiří, **Šouša**, Jiří: Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí, in: Eduard kubů, Jiří Šouša (eds.), Finanční elity v českých zemích (Československu) v 19. a 20. století, Praha 2008, s. 470 – 506.
- Pátek**, Jaroslav: Anglo – československá a Pražská úvěrní banka, in: Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století, Praha 2000, s. 109 – 123.
- Pátek**, Jaroslav: Podnikatelé a manažeři. In: Eduard Kubů, Jaroslav Pátek (eds), Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000, s. 261 – 280.
- Pecka**, Emanuel: Sociologie politiky, Praha 2010.
- Pernes**, Jiří: Kapitoly z dějin VUT v Brně 1899 – 2009, Brno 2009.

Pernes, Jiří: Profesor v politice. Příklad Jaroslava Stránského, in: L. Fasora, J. Hanuš, J. Malíř, L. Vykoupil (eds.), *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno, 2006, s. 194 – 210.

Peroutka, Ferdinand: Budování státu, díl 1/2 (1918 – 1919), Praha 2003.

Peroutka, Ferdinand: Budování státu, díl 3/4 (1920 – 1922), Praha 2003.

Pešek, Jiří: Pražští univerzitní studenti v letech 1848 - 1939, in: Jana Ratajová, *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008.

Pileček, Jan: Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia [online]. [cit. 15.1.2015]. Dostupný na WWW: <http://www.periphery.cz/download/geografie10-pilecek.pdf>

Pokorný, Jiří: Hlávkovy studentské koleje, in: Jana Ratajová, *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 81 – 92

Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938. Kdo byl Kdo, František Kolář a kol. (ed.), Praha 1998.

Pousta, Zdeněk: Univerzita Karlova v letech 1947 – 1953. In: *Dějiny university Karlovy IV*, Praha 1998, s. 263 – 284.

Průcha, Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, I. Období 1918- 1945. Brno 2004.

Pulec, Jiří, Kalendovská, Jiřina: Masarykova univerzita. Založení, stavební vývoj, insignie, Brno 1994.

Pullman Michal: Habitus a třídy. Výzva kulturní sociologie Pierra Bourdieu pro německé sociální dějiny [online]. [cit. 15.1.2015]. Dostupný na WWW: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf

Pulpán, Karel: Měnový vývoj v ČSR 1929 – 1936, Praha 1997.

Pulpánová, Stanislava, Pulpán, Karel: K 50. výročí měnové reformy v roce 1945, in: *Finance a úvěr*, 1995, č. 11, s. 645 – 646.

Rákosník, Jakub: Karel Kramář, národní demokracie a otázky sociální politiky v meziválečném Československu, in: Jan Bílek, Luboš Velek (ed.), *Karel Kramář (1860 – 1937). Život a dílo*, Praha 2009, s. 550 – 562.

Rákosník, Jakub: Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost Československu v letech 1918 – 1938, Praha 2008.

Rákosník, Jakub, Noha, Jiří: Kapitalismus na kolenou, Dopad Velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929 – 1934, Praha 2012.

Rákosník, Jakub, Tomeš, Igor a kol.: Sociální stát v Československu. Právně - institucionální vývoj v letech 1918 – 1992, Praha 2012.

Reichel, Jiří: Kapitoly systematické sociologie, Praha 2008.

Rýdl, Karel: Cesta k Hasnerovu zákonu a reakce na něj v českých zemích, e-Pedagogium, 2010, č. 3, s. 105 – 113.

Rokoský, Jaroslav: Tomáš G. Masaryk a Antonín Švehla: přátelství a spory gentlemanů, in: Masarykův sborník, Praha 2009, s. 83.

Řezník, Miloš: Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století), Praha 2003.

Řezníčková, Kateřina: Študáci a kantoři za starého Rakouska, Praha 2007.

Sedláček, Tomáš: Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázaní od Gilgameše po finanční krizi. Praha 2009.

Sekanina, Milan: Englišovo dvojí východisko z hospodářské krize třicátých let, in: Ekonomická revue III., 2000, č. 3, s. 47 – 51.

Sekanina, Milan: Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska. Praha 2004.

Sekanina, Milan: Národní demokracie a Karel Engliš, in: Ekonomická revue IV, 2001, č. 2., s. 96 – 100.

Schmid, Eduard: Karel Engliš – první rektor MU. In: Univerzitní noviny 3, 1996, č. 5, s. 9.

Sinclairová, Soňa, Baťa J. Tomáš: Švec pro celý svět, Praha 1991.

Singer, Miroslav: Předmluva ke knize Karel Engliš 1880 -1961, in: Milan Sekanina, Jana Geršlová, Karel Engliš 1880 -1961, Ostrava 2011, s. 12 – 14.

Sládek, Zdeněk: Československá národní demokracie. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu (1861 – 2004), díl I., Brno 2005, s. 593 – 616.

Slavík, Herbert, Wittlich, Filip: Strakova akademie - Kramářova vila - Lichtenštejnský palác - Hrzánský palác - Straka Academy - Kramář Villa - Liechtenstein Palace - Hrzán Palace, Praha 2008.

Svátek, František: Politické a sociální elity, Praha 2003.

Svátek, František: Politické elity v historiografii a politologii: náčrt problematiky ideologie – slova – pojmu elity, in: Ivana Koutská, František Svátek (eds.), Politické elity v Československu 1918 – 1948, Praha 1994, s. 33 – 64.

Svratecko – křetínský trojúhelník, turistický průvodce mikroregionem s mapovou přílohou, Taurus 2000.

Šetřilová, Jana: Alois Rašín. Dramatický život českého politika, Praha 1997.

- Šmahel**, František: Curriculum vitae Magistri Petri Payne, in: Miroslav Polívka -František Šmahel (eds), *Memoriam Josefa Macka (1922-1991)*, Praha 1996 (vyšlo 1997), s. 141-160.
- Štaif**, Jiří: František Palacký. Život, dílo, mýtus, Praha 2009.
- Štaif**, Jiří: Historie a alternativní konstrukce elit. Několik úvah na dané téma. In: *Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 65 – 76.
- Štaif**, Jiří: Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856) a česká národní elita v 19. století. In: „Karel Havlíček Borovský – liberální politik a ekonom“, č. 14, Praha 2002, s. 23 – 32.
- Štaif**, Jiří: Moderní podnikatelské elity. (koncepty, procesy, interakce a reprezentace). In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 22 – 36.
- Štaif**, Jiří: Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851, Praha 2005.
- Štaif**, Jiří: Revoluce 1848-1849 a počátky občanské společnosti v českých zemích. In: M. Skřivánek (ed.), *Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu*, Litomyšl 1998, s. 71 – 83.
- Štaif**, Jiří: Úvod. In: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*, Praha, Dokořán 2007, s. 9 – 20.
- Štemberk**, Jan: Vladimír List a příprava československého elektrizačního zákona, in: Hynek Stříteský, Jan Mikeš, Marcela Efmertová (eds.), *Žil jsme pro elektrotechniku*, Praha 2012, s. 103 – 114.
- Tomeš**, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*, Praha a Litomyšl 1999.
- Tóth**, Rastislav: *Elity v společnosti. Pojednanie o jednotlivcoch, masách a pokroku*, Kolín 2007.
- Trávníček**, Dušan: Příspěvek k historicko-geografickému vývoji moravských enkláv ve Slezsku, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis* 7, 1966, č. 20, s. 341 – 355.
- Uhlíř**, Dušan: *Anály ze Spálené ulice*, Praha 1979.
- Urbanec**, Jiří: Petr Bezruč – Vladimír Vašek 1904 – 1928. Základní životopisná data, Ostrava 1989.
- Vališová**, Alena, **Kasíková**, Hana kolektiv: *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*, Praha 2007.
- Veber**, Václav: *Osudové únorové dny 1948*, Praha 2008.
- Večeřa**, Miloš: František Weyr, Brno 2001.
- Vencovský**, František: Alois Rašín, Praha 1992.
- Vencovský**, František: *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*, Brno 1997.

Vencovský, František, **Pulpán**, Karel a kol.: Dějiny měnových teorií na českém území, Praha 2005.

Vencovský, František: Englišova praktická finanční a měnová politika, in: Národohospodářský obzor IV., 2004, č. 3, s. 51 – 58.

Vencovský, František: Karel Engliš, Brno 1993.

Vencovský, František: Karel Engliš, in: Ekonomická revue III., 2000, č. 1, s. 5 – 16.

Vencovský, František: Ministrem financí v šesti vládách. In: Lidové noviny, 18. 8. 1995, s. 8.

Vencovský, František: Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů 1918 – 1992, Praha 2003.

Vojáček, Ladislav: Jan Loevenstein, in: Petra Skřejpková (ed.), Antologie československé právní vědy v letech 1918-1939. Praha 2009. S. 449 – 457.

Vondruška, Vlastimil: Život ve staletích. 15. století, Brno 2012.

Internetové stránky

www.hrabyne.cz

Seznam příloh

- 1) Karel Engliš jako ministr financí v roce 1931 (AUTOR NEUVEDEN. *wikipedia.cz* [online]. [cit. 16.3.2015]. Dostupný na WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Engliš)
- 2) Rodokmen Englišova rodu od 17. století až do roku 1978. (archiv Barbory Horákové v Praze)
- 3) Horní fotografie: Rodiče Karla Engliše v době sňatku v roce 1867. (Karel Engliš, Hrabyň mého mládí, originál strojopisu, v majetku rodiny). Dolní fotografie: Rodiče Karla Engliše, matka Marie roz. Koukolová, otec Antonín Engliš. (ANM, fond K. Engliš, k. 68, inv. č. 821)
- 4) Hrabyňská „elita“ na konci 19. století. (Archiv Barbory Horákové v Praze)
- 5) Sourozenci Englišovi. Zleva: Anna, Marie, Karel (Archiv Barbory Horákové v Praze)
- 6) Žáci obecné školy v Hrabyni koncem 80. let 19. století. Karel Engliš je žák ve druhé řadě druhý zprava. (Archiv Barbory Horákové v Praze)
- 7) Členové místní školské rady v Hrabyni v 70. letech 19. století, jejímž členem byl i Englišův otec Antonín. (Archiv Barbory Horákové v Praze)
- 8) Karel Engliš v době svých studentských let. V kvintě, po maturitě a na právech v Praze. (ANM, fond K. Engliš, k. 68, inv. č. 821)
- 9) Horní fotografie: Karel Engliš jako úředník ministerstva obchodu ve Vídni. Dolní fotografie: Rodina Englišova ve Vídni kolem roku 1910. (ANM, fond K. Engliš, k. 68, inv. č. 822)
- 10) Horní fotografie: 2. manželka Karla Engliše Valerie roz. Sovová. (ANM, fond K. Engliš, k. 68, inv. č. 824) Dolní fotografie: Karel Engliš se svou starší sestrou Annou v Hrabyni v roce 1935. (Archiv Barbory Horákové)
- 11) První rektor Masarykovy univerzity – Karel Engliš (AUTOR NEUVEDEN. *muni.cz* [online]. [cit. 16.3.2015]. Dostupný na WWW: <http://www.online.muni.cz/udalosti/1303-prvni-rektor-masarykovy-univerzity-karel-englis#.VQajmGd0x9A>)
- 12) Studie k portrétu Karla Engliše z roku 1929. (Archiv Barbory Horákové v Praze)
- 13) Procházka v lázních Luhačovice Karla Engliše a Tomáše Bati s jejich rodinnými příslušníky. Fotografie pochází z Prager Tagblatt z 3. 6. 1932. (Archiv Barbory Horákové v Praze)
- 14) Karel Engliš s manželi Baťovými v Luhačovicích v roce 1932. (Archiv Barbory Horákové).

- 15) Předání rektorského řetězu rektoru Masarykovy univerzity Janu Krejčímu (zleva: Karel Engliš – guvernér Národní banky, prezident Tomáš G. Masaryk, rektor Jan Krejčí a kancléř Přemysl Šámal) – Lány 30. 8. 1935 (ANM, fond K. Engliš, k. 68, inv. č. 822)
- 16) Letní sídlo Karla Engliš s jeho rodným domkem v roce 1938 a v roce 1945. (Archiv Františka Plhoně v Děčíně)
- 17) Dnešní podoba Englišova domku v Hrabyni, na kterém je umístěna pamětní deska. (archiv autora)
- 18) Areál firmy ve Velkém Tresném, kde zakoupil pilu a dŕl na tuhu ve 30. letech minulého století Karel Engliš ml. Horní fotografie je z konce 30. let 20. století (Archiv Karla Engliše), dolní fotografie areálu z dnešní doby, kde sídlí firma UNIMAN. (Engliš, Karel. *Uniman.cz* [online]. [cit. 16.3.2015]. Dostupný na WWW: <http://www.uniman.cz/o-spolecnosti/>)
- 19) Na horním snímku je zachycen domek, ve kterém pobýval během 2. světové války Karel Engliš. Dolní snímek zobrazuje dnešní podobu areálu továrny, která patřila Karlu Englišovi ml. (archiv autora)
- 20) Karel Engliš s rodinou a přáteli ve Velkém Tresném na přelomu 30. a 40. let 20. století (Archiv Karla Engliše).
- 21) Dnešní podoba statku v Lipnici u Prahy, který patřil manželům Fürstovým. Zde Karel Engliš pobýval v době náletů na Prahu na konci 2. světové války. (archiv autora)
- 22) Karel Engliš při procházce a na hřbitově v Hrabyni s rodinou v roce 1960. (Archiv Františka Plhoně v Děčíně)
- 23) Pohřeb Karla Engliše v Hrabyni v roce 1961. Na snímku dole je zachycen muž s řetězem býv. Masarykovy univerzity, který se nenadále objevil a zmizel. (archiv Barbory Horákové v Praze)
- 24) Hrob Karla Engliše a jeho rodiny. (archiv autora)
- 25) Pomník Karla Engliše v Hrabyni. (AUTOR NEUVEDEN. *hrabyne.cz* [online]. [cit. 16.3.2015]. Dostupný na WWW: <http://www.hrabyne.cz/informace-o-obci/osobnosti/z/udalosti/1303-prvni-rektor-masarykovy-univerzity-karel-englis#.VQajmGd0x9A>)
- 26) Bankovky československého státu s Englišovým podpisem. (Archiv Františka Plhoně v Děčíně)
- 27) Karikatury Karla Engliše – Odraz Englišova působení ve veřejných funkcích v meziválečném Československu v dobovém tisku - většina pochází z Englišovy sbírky, která je v archivu Barbory Horákové vyjma karikatur č. 2, 5 (Engliš spěje

k reformám na úředním šimlu. (Englišova šedesátka, Praha 1940, s. 75), 6, 7 AMU,
fond H III, K 279, inv. č. 30, Karel Engliš (výstřižky z různých periodik)

Přílohy